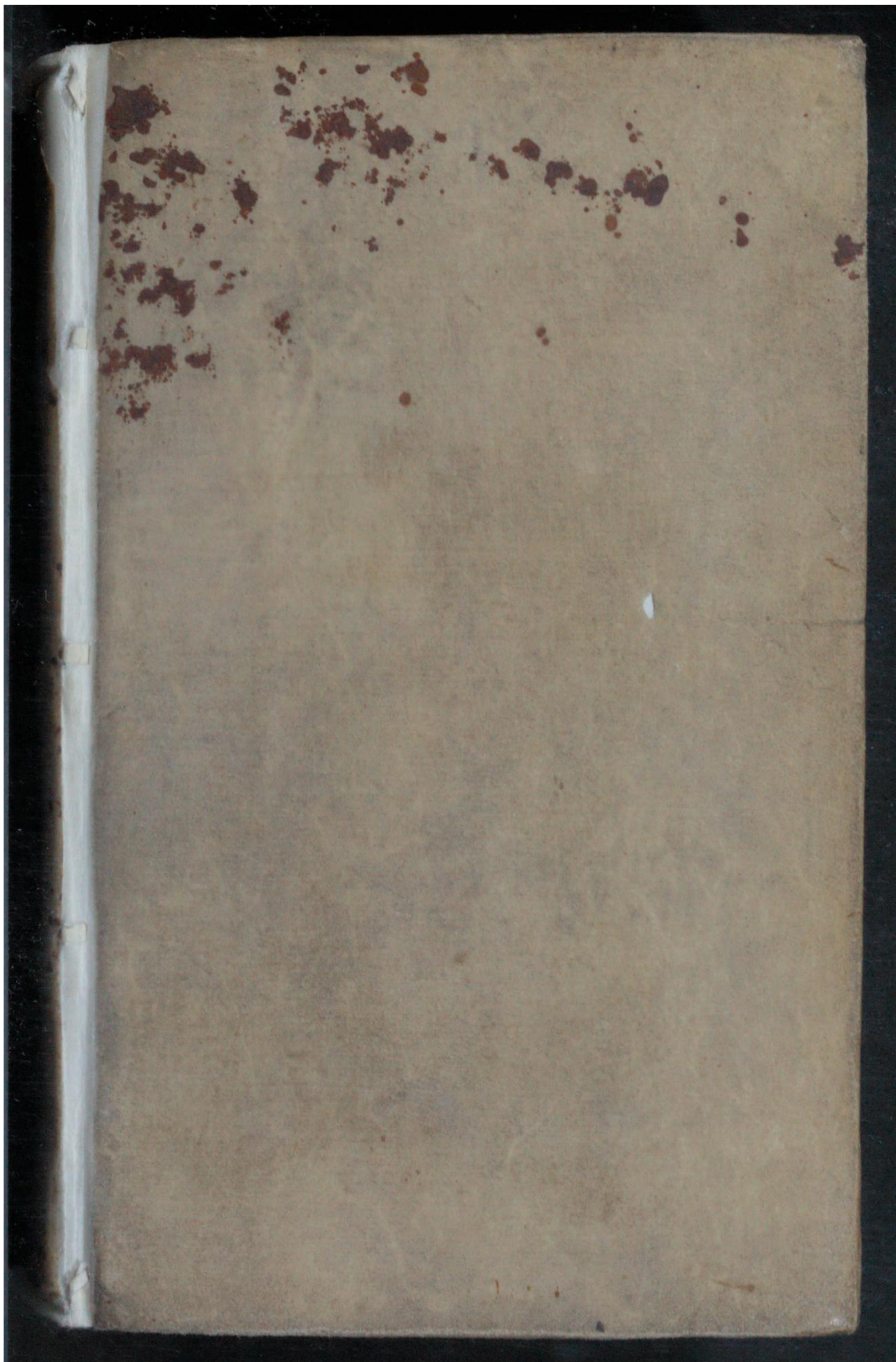
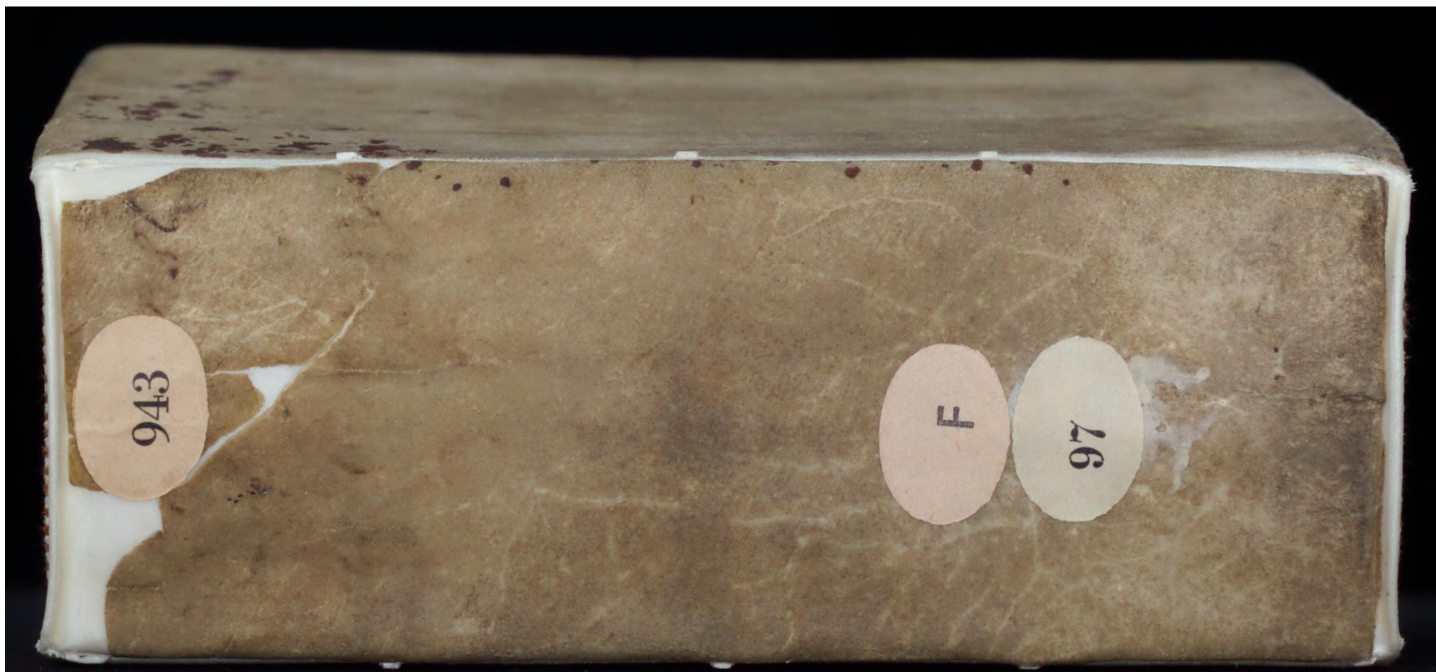
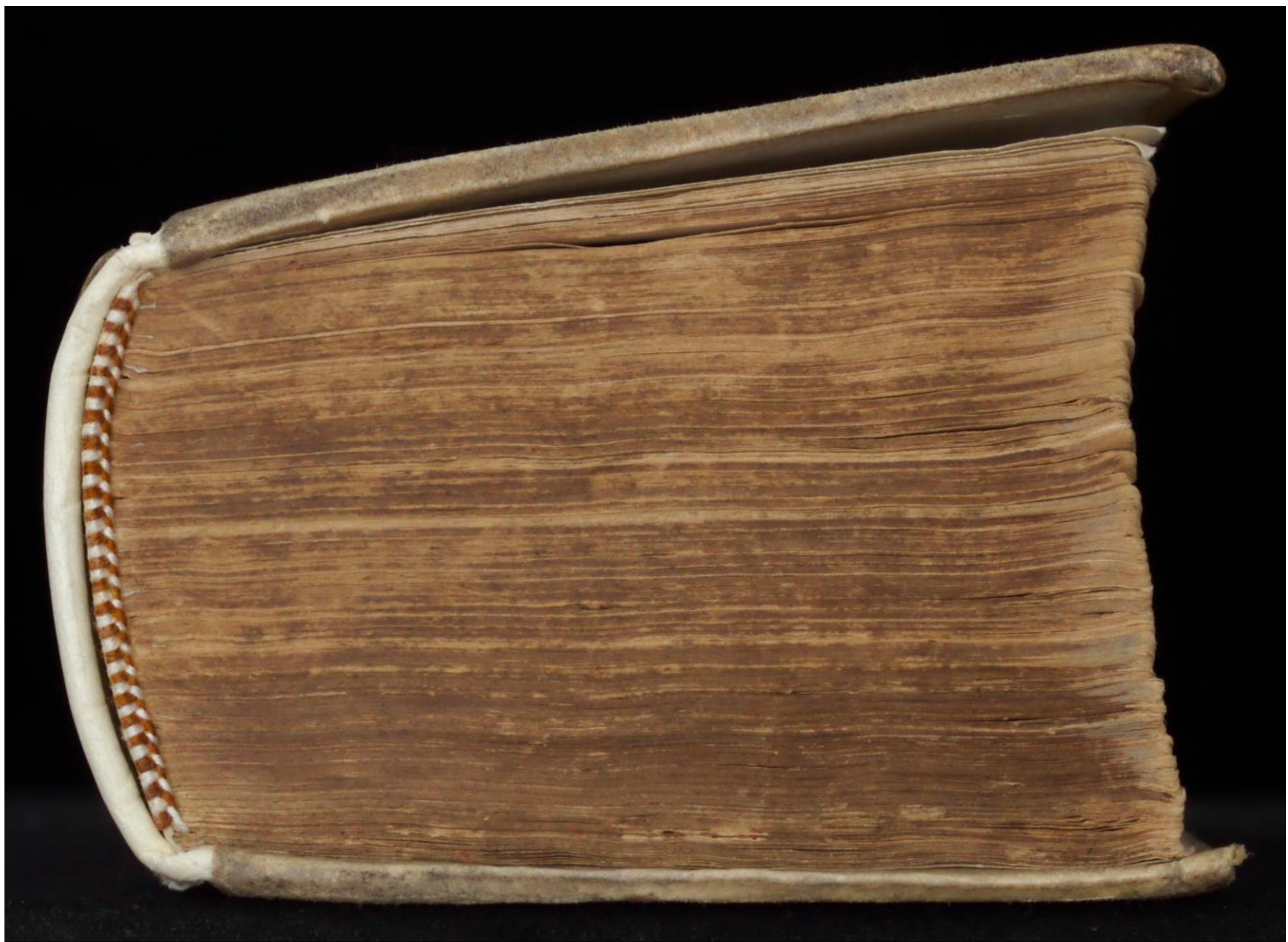

943
F
97

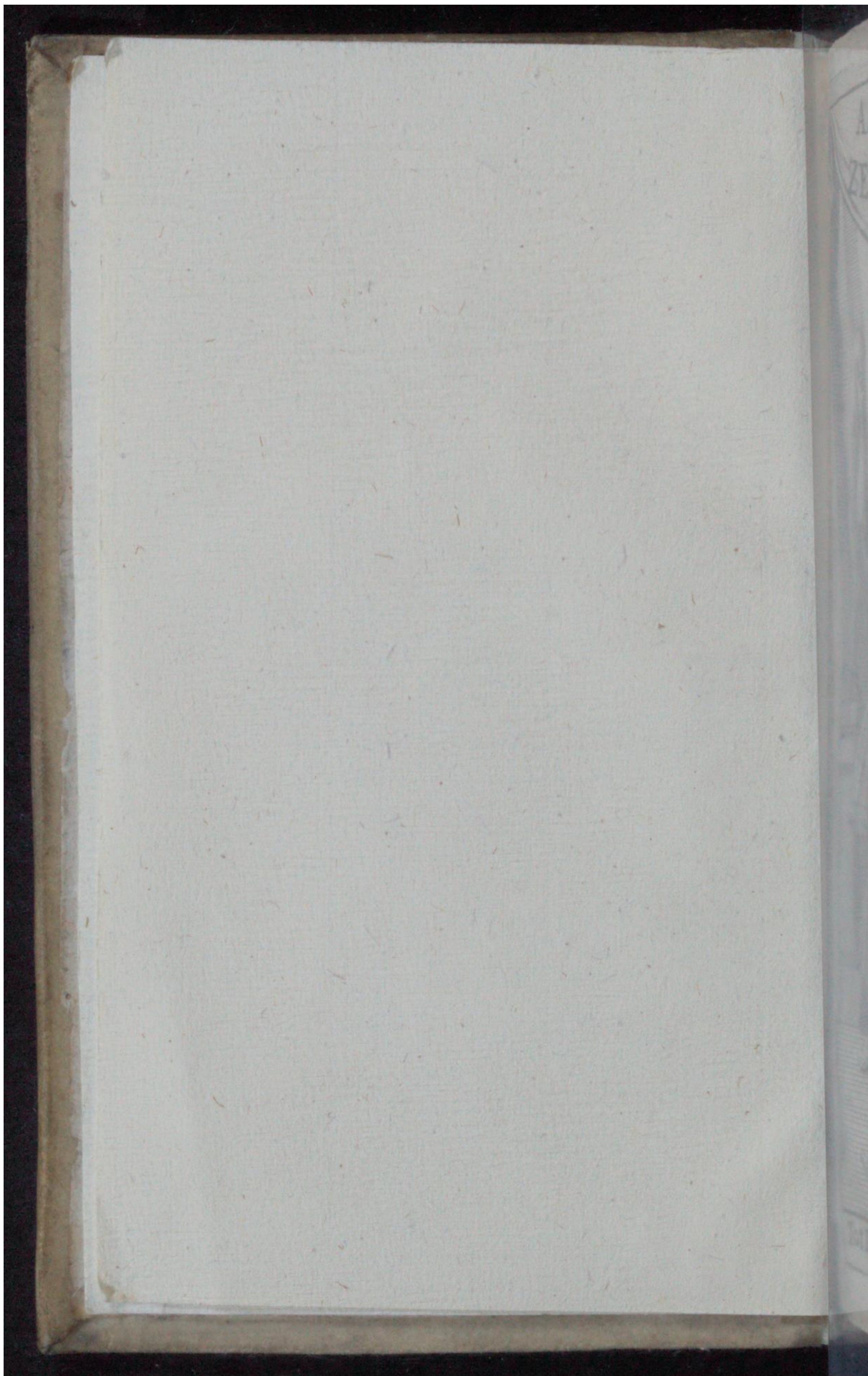

compl
w. front.
H. v. d.

A. GEULINGS ZEDEN-KONST

Tot Dort, by Dirck Goris. 1690.

ETHICA
Of
ZEDEN-KONST,
Zynde een
Kennisse syns selvs
van
ARNOLD GEULINGS.

In syn leven Geneesheer, en Wysgeer, Uytstekende Hoogleeraar deser Konsten, eerst in de Hogeschool tot Leuven, en daar na van Ne'erlands Lyden, Groot Redekonstenaar, Onvermoeide Hersteller des ware Deugds, en der niwe-oude Wyshÿd; Onder de Wysgéren en Redenaars deser eew de Allervoortreffelijkste.

Na desselvs ontydige dood

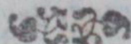
Alle desselvs délen, met sijne aantékeningen in 't ligt gegeven, so tegen de godloosheden deser eew, als sommiger Godversakende Wÿsgéren, en derselver kwade, met schoonblinkende Deugdevernis bemorste Zeden,

Door FILARETUS.

En nu vertaalt

Tot nut en hyl van alle vrome, eer- en deugdlivende, ware en opregte Kristenen.

Door ANT. DE REUS.

TE DORDREGT,

By *Dirk Goris*, Boekverkoper, wonende by de Wynbrug, in de Griffioen. Anno 1697.

Het gene in desen tweden druk
Begrepen is.

DE
ZEDEN-KONST
Iste. en IIde. DEEL.

Een

KORTBONDIG VERTOOG
Over de Spreuke
Wie ene, alle Deugden, heeft.

Door den selvden

ARNOLD GEULINGS.

Met een Verhandeling
Van des Ziels en Lichhaams Lydingen
of van de Hertstogten en der selver sekere genesing

DOOR

KORNELIS BONTEKOE.

Het welke in de laatste Latijnse uytgeving deser Zeden-konst, daar aangehegt was: en wegens sijne Nut- en Net-hyd nu mede Vertaalt.

BERIGT
Aan den Redelivende
LESER.

SI *hiir het Goddelijk-ſchone Deugdbeeld* de Rede, *of Zede wet, konſtig na 't leven bebytelt en geſneden door den ſchranderen en gadeloſen ARNOLD GEULINGS: in ſijn even het eerſte deel, en na ſijne ontijdige lood, alle des ſelvs delen met de aante-eningen, door een Liivhebber der Deugd, ian de wereld kundig gemaakt: het welk u ſijn romyns kleed in een nederlands verwiſſelt hebbende, alleen uyt neder-luytſe ſtoffe geweven en na den regten ſch diir ſtoffe geſneden en te ſamengehegt s. Niit uyt luſt tot eer of roem, di dus-lanige kleerverwiſſelaars niit verdinen, naar alleer om het nut en vermaak des-elvs met een of twé goede vrinden, di het in ſijn ygen gewaad niit kennen, te nogen beſchouwen; dewelke nevens mijn het niit ondiinſtig geoordeelt hebben, dat*

goddelijk ſchepſel aan alle en een igelijk
tot ſijns ſelvs kenniſſe en welweſen, ken
nelijk te doen zijn. Schijnt u in deſe
niwen ſnuf iits ongewoon? Gebruyk d
Rede, en den regten klank der letteren
ſo di by de Bataviirs gebruyklijk zijn; he
zal u niit meer vreemd dunken. Wan
nademaal in dit boekje klaar en duydelij
geleert werd, dat men niits uyt vermaa
of gewoonte, maar alles, ſelvs tot he
allergeringſte toe, uyt Rede en met toele
doen moet: ſo zouwmen hiir tegen gee
klynen misſlag begaan, indiin wy in d
ſpelling, ſchoon een geringe ſaak, he
voorſchrivt van de Rede niit opvolgden
maar na den gewonen ſleur voordgingen
Gelijk dan de Bataviren alle letteren, a
by hen in gebruyk zijn, na haar regte ge
luyd, op de wijſe der Latijnen, uytſpre
ken; alſo behoortmen ook geen letteren t
ſchrijven, welkers geluyd in de uytſpraa
niit gehoort werd. Dog nademaal mis
ſchiin door een kwade gewoonte, gelijk i
beſondere Steden en ſelvs onder de inwoon
dere van eenſelvde Stad in verſchyden
oorden te horen is, in vele woorden ee
geluyd beſpeurt werd, 't welk met de ge
bruyk

bruyklijke letteren niit uyt te beelden is; so zouwmen moeten, of di uytspraak verbeteren, of andere letteren daar toe verdigten: nu het laatste zouw moeilijk vallen en niit sonder verwarringe geschiden konnen: daarom staat het eerste te betragten, en ook door den vlijt, di reeds in vele tot verbetering en voltoying onser taal bespeurt werd, met'r tijd te hopen. Nog begaatmen geen klynen misslag, in het samenvoegen en ondereensmelten der klinkletteren, dimen Twéklanken noemt: want het gemengt geluyd van O *en* E, *kan onmogelijk der Griken* ᴕ, *of der Franssen* ou, *uytbrengen; daarom spreken de Volkeren, di onses taals onkundig zijn, onse woorden,* voet, goed, bloed enz. *niit uyt, gelijk wy* vout, goud, bloud *met een lettergreep, maar seggen voët, goëd, bloëd, met twé lettergrepen. Hiir uyt is ook ligt te siin dat de klanksmelting in de woorden* stoud, koud, enz. *niit goed is, di men met* au *moest schrijven, als* nauw, Paus, Paulus enz. *Maar dit alles eens klaps te willen veranderen, hoe seer het ook op de Rede gegrondvest mogt zijn, zouw eene al te grote en te aanstotelijke niwig-*

hydbaren; aan de haters der niwigheden: evenwel zultge in 't laatste der Opdragt mijne méning van spellen siin: tot een proev of men sijn vooroordeel daar ontrent zal konnen afleggen. Dewijle dan by vele al lang niet regt verbannen is de samenvoeging der klinkletteren a. *en* e: u *en* e. *schrijvende in de plaats van* daer, vuer, *daar, vuur: so hebben wy nu ook met de selvde rede verworpen de samenvoeging van* e *en* i: *i en e. stellende in de plaats van* teid' heid, *en van* niet, dien: *tyd, hyd, niit, diin, enz. om dat onse lettery. 't geluyd uytdrukt, dat men door* e. *en* i. *te kennen geven wil, en in* ii. *heeft de selvde Rede plaats, als in* aa. *en* uu. *dewelcke maar het verlengde geluyd van* a. i. *en* u. *zijn. Ook komt het onderschyd klaar te voorschijn tussen het eerste en laatste woord van dese rede:* Indiin de wind goed is, sal ik morgen afvaren na Indien. *So dat men boven het laatste woord geen schytéken behoevt te setten. En dewijl men alsins de korthyd te betragten heeft, so behoordemen ook vele overtallige letteren in schrivt of druk uyt te laten. Maar overmits wy niit voorhebben*

ben hiir een Letterkonst te beschrijven, zal dit in 't korte genog zijn tot verdediging deser spelling, en tot voldoening des Drukkers: verwagtende ondertussen, dat en de tijd, en andere alenke hiir in meer verbetering mogen toebrengen. Wi dan eenigsins tragt een eerlijk man, dat is, *een deugdsaam en vroom Kristen te wesen, di sla sijne ogen niit op den toy, maar op het Beeld selvs, di be- en door- si dat met de ogen sijns verstands; het kan niit missen, of hy moet een regtschapen vroom en deugdelijk man worden, besonderlijk als hy deses beelds ware wesendlijkhyd in de Goddelijke bladeren naspoort, opdoet, inloopt en agterhaalt.*

Alhoewel ik aan den Drukker ten sijnen gevalle, en der gener, die so vast hare gewoontens aankleven, dat s''r door genige redenen van af te scheuren zijn, hem in dese herdrukking de vryhyd gelaten hebbe, om de spelling na sijn goedvinden te veranderen, so heb ik egter niet voor, in de vorige redenering ietwes te veranderen, alsoik van der selver redenen als nog overtuygt blijve, en hope dat het andere met'r tijd ook mogen

 wer-

werden. Dit zal dan verder tot narig aan den redenlivende Leser konnen dinen, dat w' in desen tweden druk een Chreia, *of Kortbondig Vertoog van den selvden* Arnold Geulings, *met desselvs beknopte ontleedkundige aanmerkingen, daar by gevoegt hebben; nevens een Wijsgerige lichhaamkundige Verhandeling van de Hertstogten, of Ziels en Lichhaams Lydingen, en derselver sekere genesing, door den niet onbekenden Heer* Kornelis Bontekoe *beschreven, en door een Lievhebber van Waarhyd en Deugd, in de laatste Latijnse herdrukking der Zedenkonst, daar aangehegt: het welke wy, so om sijne voortreffelijkhyds wille, als om de gelijkhyd van stoffe, en de volkomener voltoying, die het selve aan de zedenleer toebrengt, nu ook vertaalt, daar agter gevoegt, en op enige wynige plaatsen met uytbraidende aanmerkingen voorsiin hebben. Hopende dat het selve zal mogen dinen en strekken tot een so noodwendig, als nuttig werk, gelijk dat van de beteugeling en verbetering der Hertstogten is: dewijle genogsaam alle mensjen meest door hare driven en tog-*

ten

ten bestuurt, en door de gewoontens, als van een hevigen stroom, aangedreven werden: het welke, hoeschoon een deugdwerk het ook mogt vertonen, egter niet nalaat sonde te zijn; waar van een ider opregt Kristen sig ten uytersten te wagten heeft, zal hy ware vrugten sijner bekering en sijns ongevynsden geloovs dragen en voordbrengen. Waar toe den goedertirenen God U L: en ons met sijnen geest en genade wil versterken en begunstigen. Vaar wel.

AAN

A A N   D E

Seer Eerwaardige, Godzalige; en geleerde Héren,

Hr. GEORGIUS van BORRENDAM.
Heer JACOBUS VLEUGELS.
Heer PETRUS de GRAAV.
Heer ADRIANUS SPYERD.

Welſprekende Verkondigers en getrouwe Uytleggers der Goddelijke Openbaringen, en iverige Kerkleeraars in de Gemeentens tot ZIRKZEE, IIRSEN, WYK, en NIIWLAND.

GElyk het Opperſte goed, maar een, énig en enkel is, alſo is 'r ook maar een énigen wil om met dat hoogſte Goed verénigt te zyn: en wat hiir van afgaat is ygentlyk geen wil, maar alleen een afwyking, een kwaad en ſonde, 't welk te regt in onſe taal uytgebeeld werd *misdaad*; om dat het wel een daad of werking des geeſts is, maar di het ware doulwit miſt: ook willen en begéren de menſſen voor ſig niits, als onder den ſchyn van énig goed;

ja di afgryslyke misdaad, wanneer een hopelose sig selvs ombrengt, wil hy niit, als onder den dekmantel van een goed, tew: om van énige gewaande kwalen en elenden, di hy verkeerdlyk meent dat hem drukken, bevryd en verlost te zyn. Oversulks kan des menssen wil niit meer als tot een énige Liivde sig inlaten, namelijk: of tot God, het alleen ware Goed, in wiin alleen alle hyl en gerusthyd te vinden is; of tot sig selv, 't welk de énige sonde en misdaad is. Nu dat de volstrekt onyndige, allervolmaakste Wesendlykhyd, di wy God noumen, het énige en ware Goed, en als sodanig alleen te beminnen is, zal by geen godvrugtige en deugdlivende in twyfel getrokken werden; maar God, in sig selvs en in di volstrekthyd aangemerkt, te willen beminnen, is vergeevs werk; want alle menssen, ja alle 't geschapene, moet *Hem*, als sodanig en het *Laatste Ynde* van al wat 'r is, noodsakelyk onderworpen en onderhorig zyn, offe willen of niit. Derhalven kan de Deugd nergens anders in gelegen zyn, als in *een Liivde tot de Rede*, dat is, in een vast voornemen,

om

om vlytig, ernſtig, beſtipt, en ſonder 't minſte inſigt op ſig ſelv, alleen te doen en te laten, wat de Rede ge- of ver-biid, zijnde deſelve van God, als ſijne wet of het uytdrukſel ſijns beelds, den mens in-geſchapen: waar uyt dan voordkomt, een volſlage vernouging des gemouds en di geeſtelijke vreugde, *dat onſe daden met Gods wet overeenkomen*, en dat on-ſen wil ſig onder Gods wil ten vollen ge-vangen legt, en met den ſelven, ſo veel in hem is, medeſtemt: want indiin wy ons doen, niit na de rede of Gods wet, maar, na ygen luſt, vermaak en inſigt, rigten en afmeten, dan is ſodanige daad niit anders als een lautere Ygenliivde of een uytwerking der Hertstogten; en deſe zijn den wortel van alle kwaad. Want ſo haaſt den mensſelijken geeſt ter wereld komt, en in 's Moeders ingewanden by het ontvangene lichhaam gevoegt werd, vind hy daar een werktuyg, dat niit al-leen onbekwaam is, om diin geeſt met alle bewegingen aan te doen, of ſijne werkingen te ontvangen, maar dat daar boven enkelijk de bewegingen der togten en drivten des Moeders onderworpen en

on-

onderhavig is, en van deſelve reeds aan-
gedaan werd. Ten anderen ſo ras deſen
mens het ligt beſchouwt, werd hy vorder
door ouders, voudſters en leermeeſters
opgekweekt, dewelke, op de ſelvde wy-
ſe als hy, in hare togten, vooroordélen,
en in het ſinlyke veroudert zyn: geen
wonder dan dat alle mensſen dus aan ha-
re togten, vooroordélen en ſinnen vaſt-
gehegt en-geklampt blyven. Voug'r by,
dat hiir uyt niit alleen 't geméne volk en
lage verſtanden, maar ſelvs verhevene
geeſten diin waan opvatten, dat den mens
ſyn lichhaam, als een deel ſyns ſelvs moet
liivkoſen en beminnen. Overſulks kan
deſen mensſelyken geeſt, of ziil, onmo-
gelyk uyt de belemmering ſyns lichhaams
en der ſinnen, waarmede hy van ſyn be-
gin af te worſtelen heeft, ſig redden en
ontwarren, ten zy den ſelven door Gods
Geeſt kragtdadig verligt en weder opge-
holpen werd. En als'r al énige gevon-
den werden, dewelke door verheven- en
ſchrander-hyd hunner gedagten, haren
geeſt boven het geméne volk ſiin uytſte-
ken, ſo bevindmen niit te min, dat door
dit troetelkind, di kittelende ygenliivde,
en

en door de voorbarige nyging om terſto te oordélen, deſe als ongevoelig gedrev werden: *of om* tot iit uytſporigs uyt ſpatten, mer hun Yndigbegrip te willi gelyk maken aan het Onyndige, ſelvs di dingen dewelke de Rede leert, dat van ons verſtand niit bevat konnen we den: *of om* andere, ſchoonſe waarhede voordbrengen di wel in 't eerſte aanſi dat niit geleken, tegen te ſpreken en doo te ſtryken; ſo't ſchynt, enkelyk om ee agting, en aanſiin by de wereld te beko men: daar deſe alle nogtans ſeer veel to den opbouw der waarhyd zouden konne toebrengen, indiinſe alleen door de iver tot Gods ſaak aangedrongen wiirden en een volſlage Nedrighyd of Verloche ning huns ſelvs kwamen te betragten.

Tot welke betragting derhalven niit nodiger is, als dat den mens ſig ſelvs be ſchouwe, kenne, en wete: dat hy is te ſa mengeſtelt, uyt een denkende weſend lykhyd, di verſtaat, wil, gevoelt, in beeld, en welkers werking alleen in ſig beſloten blyvt; en uyt een lichhaam, dat ogen, oren, neus, mond en andere ſin tuygen en leden heeft, alle beſtaande uyt

een

een onyndig getal grote en klyne vaten en buysjens; waar door gestadig énige sappen en bloud henen geperst en gedreven werden, om het lichhaam des te bekwamer tot alle bewegingen te doen zyn. Alhoewel nu desen geest, of ziil, so nauw aan dit lichhaam verbonden is, dat hy het daarom syn lichhaam noemt, so kan hy egter door syne werking des willens de minste beweging daar in niit veroorsaken, niit tegenstaande de bewegingen, di hy wil, gewoonlyk in dit lichhaam op dat willen volgen: want dewyle vele bewegingen tegen onsen wil geschiden; als wanneer het lichhaam, in siikte of anders kwalyk gestelt zynde, vele trekkingen en schuddingen der leden onderworpen is, door den verwarden, al te scherpen, of te wynigen loop des senuwsaps: en overmits andere bewegingen wederom veeltyds op onsen wil geensins volgen; als wanneer door een schilyke verdikking, ergens in de spiren en senuwen des arms of andere leden énige verstopping geschiid, so dat het senuwsap nog daar in vloeijen, nog deselve bewegen kan, niit tegenstaande onsen wil het selv-

de even kragtig wil, als voor di verstop-
ping, wanneer de beweging daar op volg-
de: tot een klaar bewys, dat di beweginge
van onsen geest niit af hangen. Ook zyn
vele bewegingen; daar van onsen gee
geen kennisse heeft en di hy, hoe kragti
synen wil ook is, egter niit vorderen
weerhouden kan; als het lopen des bloe
en sappen, het kloppen des herts en slag
aderen, en meer andere: nu niits kan ge
segt werden iits te doen, welkers doo
ning het syns niit bewust is: waar uyt w
kragtig overtuygt werden, datwe doo
ons willen d'éne beweging niit meer a
d'andere te weeg brengen. Nog klaarde
siin wy, génig vermogen te hebben, or
met onsen bloten wil sonder aanraking
de allerminste beweging te konnen bren-
gen in de andere délen deser wereld, di buy-
ten ons lichhaam zyn, in dewelke no
vele en mennigvuldige andere bewegin-
gen geschiden; als in de Son, Maan
Sterren, Logt, Aarde, Diren, Plante
enz. so dat het Heel-al kortelijk uytge-
beeld kan werden: *een Uytgestrekthyd o*
Lichhaam in beweging. Boven dese ge
stadige beweging in ons lichhaam, of kly

ne wereld, ſiin wy daar in nog vele, on-
yndige, en wonderlyke beeldenisſen, van
igt, verwen, ſmaak, reuk, geluyd enz.
Dewyle dan deſe beweging in ons lich-
naam niet van onſen geeſt, en nog veel
nin van ſig afhangt; en dat ook onſe
lenking niit van ſig is, om dat haar, be-
halven datſe yndig is, verſchydene wyſen
van denken overkomen, diſe wel zouw
willen misſen, als het voulen [van pijn,
droevhyd en andere togten, en datſe ook
le minſte wyſe van denken niit kan ver-
wekken, alsſe wil: ſo moet noodſaak-
yk, om dat *Niit* niits voordbrengt, dit
van een ander afhangen; en waar van dog
nders, als van *di volſtrekt onyndige, en
allervolmaaktſte Denking?* Overſulks
konnen wy wel begrypen *dat*, maar niit
hoe de beweging, di men alleen in het
ichhaam of de uytgeſtrekthyd begrypen
kan, is of word, en nog veel min *hoe* ſy
tot onſen geeſt, en wederom *hoe* de
werking onſes geeſts tot de beweging
overgebragt werd; het welke wy alleen
verſtaan, noyt te zullen konnen vatten en
begrypen.

Uyt welk volſtrekt onvermogen van

 ons,

ons, met kragt ontſpringt de bronne der Nedrighyd of de ontkennige verlochening onſes ſelvs, om uyt ygenliivde, luſt en hertstogten, of om ons ſelvs wil *niits* maar tot verheerlyking en grootmaking van Gods allerhyligſten naam *alles* te doen en te laten. Want wy tot deſen mensſelyken ſtaat onwetende gebragt, en weder ja ligt aanſtonds, onwetende weggeruk werdende, zouw het geen klyne dwaashyd zyn, hiir ontrent iits te willen, dewyle wy nergens in iits vermogen: maar wy werden hiir door kragtig gedrongen en aangemaant, om ons ſelvs geheel af te gaan, en het zy hiir komende, hiir verkérende, of van hiir weggaande, ons alſins volkomen aan Hem over te geven di ons met weten en volſtrekte magt hiir ſtelt, onderhoud, en wegneemt na zyn welgevallen: derhalven hebben wy nii beſorgt of bekommert te weſen voor ons voor ons wel- of kwalyk zyn, ja ſelvs nii voor onſe ge- of on-lukzalighyd: maar wy moeten alle vlyt, ſorg, en neerſtighyd beſteden en aanwenden, om alleen deſe Pligten of Verbinteniſſen waar te nemen, di de ingeſchapene Rede, of God-

de-

delyke Wet ons ingeevt en oplegt. Namelyk:

Gereed en vrywillig, ſonder tegenmorren of ſchroom, van hiir te ſchyden, als God ons roept.

Hiir te blyven en van hiir niit te willen ſchyden, om eenige gewaande oorſaak, tot en eer dat God ons roept.

Hiirom moeten wy willen het lichhaam van alle noodſakelykheden verſorgen; eten, om te leven! en niit leven, om te eten.

Om dit onderhoud te bekomen, moetmen arbyden of énig ander beroep waarnemen, neerſtig daar in volharden, en't ſelve niit ligtvaardig verwiſſelen.

Hiir toe moetmen vele wederwaardigen moeilykheden geduldig en lydſaam verdragen en uytſtaan.

Gelyk het vermoeide lichhaam door de ruſt en ſlaap te herſtellen is, alſo moetmen ook ſomtyds den afgematten en te vadſigen geeſt, met énige uytſpanningen ver-vrolyken en-friſſen, op dat hy des te vlytiger en bekwamer ſyn beroep weder

aanvaarde.

Yndelyk moetmen, het zy in geboorte, leven, en ſterven, datgene voor het beſte agten, het welke den Allerbeſte ons doet overkomen; want wilde Hy het niit, 't geſchiidde noyt.

Nu hoe klaar des mensſen geeſt uyt het aangebore ligt deſe leſſen der Rede begrypt, en hoe vaſt hy voorneemt di ſtip na te komen, ſo werd hy egter alle ure ja alle ogenblik daar in gedwersboomt door de Sinnen, Gewoontens, Hertstogten, Luſten, en Vermaak; *het Vlees:* door de Eer, Agting en Aanſiin van andere mensſen; *de Wereld:* en door het volſtandig aan kleven aan het eens aangenomen gevoelen, en hardnekkig volharden, alleen om dat men begonnen heeft, in de eens aangevangen levenswijſe; *den Duyvel:* Derhalven moetmen enkelyk en alleen God iverig en ernſtig bidden en ſméken, om de vaardig- en bekwaamhyd, en een neerſtige betragting om deſe, ons opgelegde Pligten na te komen en te volbrengen.

Aangeſiin dan vele, ja de meeſte mens-
ſen

ſen wel voor-geven en-wenden de Deugd te willen agtervolgen en betragten, ſo be-reden 'r egter by na géne, immers ſeer wynige het regte Deugdepad; derhalven heeft het myn niit ongeraden gedagt, deſe korte aanlayding ter Deugd voor dit bouk-en te laten voor afgaan, of misſchiin di gene dewelke ſlegs gewoon zyn de Op-dragten en Opſchrivten der bouken te le-ſen, hiir door een ſpoor en prikkel mog-ten bekomen om het boukjen ſelvs met een diiper aendagt te doorbladeren, en 't gene het ſelve klaar, duydelijk, en bon-dig leert, te betragten: want mijns erag-tens kan 'r, naaſt Gods geopenbaarde H. Woord, niits hylſamer, nutter, en diinſtiger voor een vroom en opregt Kri-ſten bedagt of gevonden werden, als deſe hylſame deugdeleſſen, di in dit boukjen begrepen en geleert werden. En deſe nuttig-en nodig-hyd is ook de eerſte en énige rede geweeſt, di mijn bewogen heeft dit boukjen te vertalen, om alſo te klaar-der en grondiger den regten ſin des Schry-vers te vatten, en door dat dikwils leſen en herdenken het gevatte des te vaſter aan myn ſwak geheugen te doen beklijven.

 Maar

Maar na dat ik dit vertaalde aan énig goude vrinden medegedeelt, en ook andere onderwylen aangetroffen had, di het in syne ygen taal kennen, hebben deſ alle geoordeelt en aangehauden, dat het ſelve, om ſyne grote nuttighyd, nood ſakelyk behoorde door den druk gemeen gemaakt te werden, aan alle vrome een en deugd-livende Kriſtenen: waar tou i myn des te eerder en ligter kon laten be wegen, hou ik kragtiger overtuygt en in niger bewuſt was, dat een ider niit allee verbonden is, ſelvs het pad des Deugd te bewandelen; maar ook alles tou te bren gen wat mogelyk is en dinen kan, om ſynen evenmens den ſelvden deugden we te doun inſlaan. Op dat dan dit ſo nu en nodig werk des te wyder verſprayd en door de handen van vele verſlenſt mog werden, heb ik niit min nut en nodi geagt, *Eerwaardige Héren*, de vryhy te mouten nemen, om het ſelve aan *Uwe Eerwaardigheden* op te dragen: want ſo wel de aude als jongere vrindſchap en ge meenſame omgang, di ik met *Uwer Eerw* gehad heb en als nog ben hebbende, heef myn een klare en ſekere kenniſſe doun

heb

hebben, dat *Uwer Eerwaardigheden*, niit min iverige voorſtanders der waarhyd zynde, als welſprekende verkondigers en getrauwe uytleggers van Godes Hylige Openbaringen, niits liver zullen betragten, als dit ſeer hylſame en nutte werk, *de Kennisſe of Verlochening ſyns ſelvs*, aan alle en een igelyk der Gemeentens, waar over God *Uwe Eerwaard:* tot Herders en Leeraars geſtelt heeft op het allerkragt- en ernſt-igſte aan te bevelen: te meer dewyle uyt deſe kennisſe ſyns ſelvs onmiddelyk afdaalt de overtuygende Kennisſe Gods, den énigen Stigter van al wat geſchapen is; waar door ſy alle noodwendig veel bekwamer ſtaan te werden, om uwe hylſame léringen klaarder te begrypen en onderſchydelyker te verſtaan. En nademaal *Uwer Eerw:* deugdſame handel en wandel aan een ider tot een levendig en ſinlyk Voorbeeld, welkers weſendlyk beeld in dit boukjen klaar en onderſchyden afgebeeld is, verſtrekken kan, ſo heb ik ook geen gelykmatiger en bekwamer ſchut en ſcherm voor het ſelve weten te verkiſen, om met een nederduyts gewaad omhangen zynde, ſig aan een ider aange-

 naam

naam te maken en in een igelyks geest in te dri-
gen, als met de namen *Uwer Eerw:* op desselv
voorhoofd te plaatsen, als zynde alleen genog o
het alsins, aan di het opsen Romyns gekleed ni
kennen, behaaglijk en bekent te doun werden;
om het selve voor de bitse en nypende beknibb
ling, en de schoonblinkende fimeleryen veler yger
sinnige styvkoppen te bevryden en te beschutten
so om dat alle menssen, van wat staat en geslagt s
zijn, van hunne geboorte af in vooroordélen bedray
werdende, en gewoon zynde alsins hunne Sinnen o
te volgen, gemeenlyk uyt voorbeelden de sake
klaarder bevatten; als ook om datse daar uyt te krag
tiger aan- geprikkelt en -geport mogten werden
om by dit helderschynende ligt der ingeschapene Re
de, met haren evenmens het gladbebaande pad de
vrede, ruste, en énighyd te bewandelen, van ken-
nisse tot kennisse te geraken: en van Deugd tot
Deugd voord te gaan. Waar tou den God der vre-
de, ruste, en énighyd *Uwer Eerw:* meer en meer
versterken, ons en onsen naasten verligten, en myn
de gelegenthyd en bekwaamhyd verlénen wil, om
te konnen rónen en betragten, dat ik in alle on-
derdanige Pligt ben en blyve.

Eerwaardige Héren,

Uwer eerw: seer verpligte en
gehoorsame vrind en dinaar,

ANT. DE REUS.

In Gorinchem, desen xx. van
Hoymaand, 1690.

AAN

AAN DEN
Seer vermaarden en ſeer geleerden Heer,
[H]eer ABRAHAM HYDAAN,

[G]odsgeleerde, Voornaamſte en oudſte Hoogleeraar der H. Godgeleerdhyd in de Ne'erlands-Lydſe Hogeſchool. Welſprekende Kerkleeraar in de Gemeente der ſelver Stad. Nu vele jaren herwaards en by vele Volkeren uytgeroepen door het Gerugte, voor een Groten verkondiger des Goddelijken Woords.

[O]m beſondere godvrugt en wijshyd Eerwaarde oude Heer,

HOewel wy tot di dagen vervallen ſchijnen, in de welke de ongebondene woeſthyd der zeden, onder het kleed en dekmantel des Deugds, de vlagvoerende, de menſſen niits minder als goede zeden, vroom- en opregthyd bedenken, maar hymelijk tot toorn, haat, nijd, en de daar uyt ontſpruytende misdaden overgegeven zijn: ſo is egter de Deugd ſo geheel niit verbannen, of men vind nog Liivhebbers en

Iveraars des ſelvs, en nog veelvuldige [illegible]
deneringen over de Deugd, ſo in de K[illegible]
ke, Hoge-ſchole, en onder 't volk ſel[illegible]
als ook in de boeken en ſchrivten der Z[illegible]
dekonſtenaars: Onder welke niit de m[illegible]
ſte, maar de voortreffelijkſte, der vik ſ[illegible]
gen, in onſe dagen is, ARNOL[illegible]
GEULINGS, Hoog-leeraar tot L[illegible]
den. Ach! ter groter droevnisſe all[illegible]
vrome en ware wijshyd-livende, in h[illegible]
noodſchiklijke jaar 1669. uyt dit lev[illegible]
weggerukt. Want wi der ſeven Grii[illegible]
ſche Wijſe, wi der Latiſche, ja aller va[illegible]
't begin des werelds Volkeren Wijſe, he[illegible]
ben ons de ware Deugd beſchreven? D[illegible]
Oudhyd heeft wel veel aangaande [illegible]
Deugd, onder de bewaring der ſchrivte[illegible]
overgelaten, vele gevoelens der oud[illegible]
Wijsgéren over de zeden zijn tot ons g[illegible]
komen; dog deſelve aan den keurſteen de[illegible]
geſonde Rede geſtreken zijnde, vindme[illegible]
de meeſte vals, en vele door de Rede[illegible]
neerkonſt ſodanig opgetoyt te zijn, datſ[illegible]
byna niits verbeelden dan ſchone, opge[illegible]
ſmeukte, ſaakloſe woorden, alle opbor[illegible]
relende uyt den kwaden grond, *Idele[illegible]*
roem, en uytbottende uyt den wortel va[illegible]

all

de kwaad, *Ygenliivde.* Waarom niit onder oorſaak geſegt ſchijnt, dat der Hyenen Deugden *ſchoonblinkende ſonden* zijn: Sonden namelijk, om datſe van binen kwaad, een ſchandvlek der wet, en onder een énigen goeden toeleg zijn; maar van buyten blinken met den naam, werk, en den uyterlijken glimp des Deugds: even gelijk imand mild ſchijnt, di veel geevt, ſchoon hy nogtans een girigard is, gevende veel, om meer weder te ontvangen. Loopt de gehéle Oudhyd hiir mis; wat doet de hedendaagſe mennige? het meeſte deel volgt den voorgaanden hoop, en diſt ons veeltijds in een niwe ſchotel, onder den naam van een niiw geſtoov, deſelvde oude, ſo mennigwerv herwarmde ſpijſen weder op. Maar dat grote franſe ligt, den wijdberoemden *Des Kartes, het Puyk der Wijsgeren.*

Di de eerſt de waarhyd bragt in 't ligt,
Welk duyſter lag voor ons geſigt.

Gelijk hy in *Wis-* en *Lichhaamkunde* ſeer bedreven was, ſo heeft hy ook in dri of viir regelen ſijner zedekonſt de gehéle Deugd, na waarhyd, afgebeeld: maar

deſe

dese sijne Zedekonst was, na sijne ygeb[illegible]
kentenisse, alleen na den tijd gevoeg,
en diinde alleen maar tot sijne twijfeling:
daar boven is deselve door den vermaa[illegible]
den *Ryneer Vogelsang, Hoogleeraar d[illegible]*
H. Godgeleerdhyd, en Verkondiger d[illegible]
G. W. tot 's Hertogenbos, kragtig en [illegible]
gelijk aardig wederlegt, en ten grond
uytgeroyt: so dat derhalven geen hoo[illegible]
voor deselve meer over schijnt; ten war[illegible]
imand, begerende alleen een zedewet or[illegible]
gelukkig en vreedsaam in énige gemeen[illegible]
schap der mensen te leven, denken mog[illegible]
dat dese dri regelen, of veelligt de zede
konst, *van Des Kartes*, voor sig geno[illegible]
daar toe konden wesen: want om de vre[illegible]
de in alle gemeenschap, selvs der Turken
te onderhouden, is het genog, *Da[illegible]*
imand, de wetten en instellingen sijn[illegible]
Vaderlands gehoorsame; sig vast aan een
geloov binde; na de geschikste gevoelen[illegible]
der voorsigtigste sig gedrage; daar bove[illegible]
so vast en volstandig by sijn voornemen
blijve, als of het een seker en ontwijfelijk
goed ware; en alwas dit het ondeugenste,
dat hy egter, om den prikkel der gewisse
di gewoonlijk de lage gemoederen des ge-
mé-

iénen volks pijnigt, te ontgaan, ſig ynde-ijk inbeelde, alles noodwendig ſo te moe-en geſchiden, en ſig daarom na diin nood-lwang voege. Ik zal evenwel niit ligt gebragt konnen werden om te geloven, dat *diin edelmoedigen Des Kartes*, geen andere zedekonſt of zoude gekent, of ſij-ne gedagten daar toe aangewend hebben-de, konnen maken hebben. Voorwaar deſe Zedekonſt behelſt wynig goeds, en is, daar bygevoegt zijnde de aanmerkin-gen en uytleggingen van ſommige ſijner navolgers, gans goddeloos en een korte weg ter *Dwaashyd* en *Godverſaking.* Dog uyt de wyskundige *Beginſelen van Des Kartes* vloeyt een verhevener en op-regter zedeleer: hy ſelvs getuygt *dat ſijne gehéle Wijsgeerte een grote naſleep heeft van een ſeer hoge Zedenkonſt.* Welke is di dog? di dri regelen? weg met ſulke ongerymde gedagten. *Des Kartes* heeft evenwel geen andere aan 't ligt gebragt. Voorwaar den voornoemden ARNOLD GEULINGS heeft 'r een geſchreven, di ſeer nauw overeenſtemt, ſo met de H. Bla-deren, als met de Beginſelen van Des Kartes: het eerſte deel heeft hy ſelvs uyt

ge-

gegeven: het overige hebben wy geoor
deelt aan de geletterde wereld nu oo
noodwendig te moeten médélen: niit a
leen ter gonste van vele iveraars, vuri
daar na verlangende; maar ook om c
Wijsgéren te botkanssen, dewelke heden
onder den naam van *Kartesianen*, de god
loosheden van *Vannin*, *Servet* en ande
re opkrabbende, vylig *den Godversake*
spelen, en haar alleen by de *Lichhaam*
en *Wis-kunde van Deskartes* houdende
met alle *Geest-*, *Rede-*, en *Zede-kunde*
lagchen, en in een woord, met alles wat
den geest spitst, en de menssen van de
beesten onderschyd den spot drijven. Ja
dit slag van *Lichhaam-* en *Wis-kundige*
werd so lichhamelijk en beestelijk, datse
God met hare inbeelding niit konnen-
de bevatten, nog in gestaltens of trek-
ken beschrijven, Hem met open mon-
de lochenen, en, *ik schrik het te ver-
halen!* de wereld voor den waren God
houden derven: so dat en sy selvs, en
wy, en alles wat'r is, te samen hunnen
God uytmaken. Dese Roemsugt-diren
begrijpen, ja geloven niit, dat de Wereld
geschapen is, maar in tegendeel drijven
sy

y hard met hun ſhydens gevoelen, dat de wereld van eeuwighyd is, en makende verder een ſamenknoop van alle oorſaken, eggen: dat alles, wat gebeurt, noodſakelijk gebeuren moet: dat den wil iits ontkennigs: dat den mensſelijken geeſt, een nkele beweging der diirlijke geeſten is, n derhalven met het geſtorvene lichhaam ergaat: dar de beeſten niit meer van de nenſen verſchillen, als het geméne volk an een wijs man: dat de apen, wel opevoed werdende, de mensſelijke taal ouden konnen ſpreken: voegen 'r by, at 'r geen wet is, als het goed vinden der Overhyd, en dat daarom, 't geen hiir oed, op een ander kwaad is: hiir uyt medenſe dit gevoelen, dat 'r geen misdaad begaan werd, als tegen de borgerlijke en des geméne-ſtaats wet: dat 'r geen Goed, als dat nut en voordélig, is: dat le Regtvaardighyd alleen door 't vermogen bepaalt werd: dat ook aan een ider eoorlovt, wat in ſijne magt is: deſe en iirgelijke ſchrikdiren van gevoelens lrukken ſy in 't binnenſte harer herte: vaar uyt ſelvs ligt te ſiin is, hoe veel dit o genaamde *Karteſiaans gebroed*, van

de oude en eerſte opregthyd afgeweke
en verwydert is. Om het welke in
openbaar kenlijk te doen zijn, was h
nodig, deſe *Zedekonſt van Geulings*, en
man, ſo ſeer in de oude opregt- en vroom
hyd, als in verſtand en wetenſchap uy
ſtekende, aan de wereld gemeen te m
ken, en daar door klaar te betogen, c
de Zedekonſt niit als ter kwader ure, van
overige der Wijsgeerte afgeſchyden we
het welke indiinſe 't niit gedaan hadde,
kan ik noyt geloven, dat ſy tot ſo grot
godlooshyd zouden vervallen zijn. Wa
als een Wijsgeer de vroomhyd de ſch
geevt, vervalt hy hymelijk wel tot ſe
grove ſonden, maar ſelden tot openba
ſchelmſtukken, zijnde byna altijd tot
ſchijnhylighyd overgegeven: en geli
deſe door ſijn ſcherp vernuft ligtlijk by
mensſen een dekmantel vind, en veeltij
niit beſwaarlijk haar wijsmaakt, dat h
geen kwaad is, 't gene hy doet; al
neemt hy, niit langer den prikkel ſijn
gewisſe konnende verdragen, ook ync
lijk voor het gevoelen daar van, op w
wijſe hy kan, uyt te krabben: waar t
ſijn boos gemoed hem dagelijks veel i

blaa

laaſt. Laat hy ſijne gedagten over het
ndigen gaan, dan meent hy dat nood-
keliijk te moeten en niit anders te kon-
en doen, en daarom ook vergevinge,
' ten miſten geen beſchuldiging, veel
in ſtraffe, te verdinen, over 't gene hy
gen wil en dank, en als van ſelvs daar
egedwongen, gedaan heeft. Getuygt
m ſijne gewisſe of méwuſthyd, dat
od een vreker van alle ongeregtighyd is,
heeft hy in 't eerſt een afgryſen en haat
Gods Hylighyd; trekt deſelve daar na
twijfel; verſtrikt ten laatſten door vele
uwe neuswijſe grepen en redekavelin-
n ſijnen geeſt, en beeld ſig vaſt in; of
t God goed, barmhertig, en de ſonden
gt vergevende; of dat het 't gene ons
n Gods vrake verhaalt werd, een kwak-
is. In welke dwaling hy des te krag-
ger geſtyvt en geſterkt werd, als hy daag-
ks ſiit, dat door Gods langmoedighyd
veler mensſen ſchelmſtukken ongeſtraft
erbygaan, dat de goddeloſe gelukkig en
oorſpoedig zijn, en alles als na haren ſin
ytvalt. So imand aandringt dat di ſon-
en na dit leven geſtraft werden, lyd ſijn
bos gemoed deſe knaging niit; ſeggende

 by

by ſig ſelvs, waar door kan ik mijn ſeke
en vroed maken, dat den geeſt onſterv
lijk, en de éwige ſtraffe of hemelsſe vreug
hem beryd is? vindende dan veeliigt b
ſig ſelvs geen dringredenen, di kragtig ge
nog tot dit bewijs zijn, beſluyt hy, da
deſe mensſen hiir in ook bedrogen wer
den. Stel nu dat dusdanigen Wijsgeer
gelijk het de gewone maniir van leve
medebrengt, van de droevige en ſwaa
moedige gedagten op God en desſelv
diinſt, door dagelijkſe beſigheden afge
trokken werd, en een goed deel van ſijne
tijd doorbrengt in 't beſoeken van vrin
den, drinkgelagen, bedekte hoerery, e
in andere vreugde konſten des gemoeds
wat ſal deſe ligter werden, als een *God*
verſaker? ja om ſekerder dusken leven t
leven, en makkers en toeſtemmers in he
kwaad te verkrijgen, wat voegt hem
meer, als het boſe ſaad diir godlooshyd
en godverſaking te ſtroyen, ſo niit onde
't volk, waar veeltijds nog geloov of een
méning desſelvs plaats heeft, ten minſten
onder vele ſijns gelijke? Wat is dan den
oorſprong van ſo veel kwaads? is het nii
de verwaarloſing der zedenkonſt! Voor
waar

vaar het is kenlijk, dat de onagtſaamhyd
n de vrome een korten weg baant tot alle
odlooshyd, ja tot de godverſaking ſelvs.
Maar op datwe wederkéren tot di god-
erſakende Wijsgéren, di nog den naam
an *Des Kartes* willen belijden. Eertijds
vas het een laſter, de *Wijsgeerte van
Des Kartes* van godverſaking te vermoe-
en of te betigten, gelijk geſiin kan wer-
en uyt de verdediging van *Des Kartes*
elvs, tegen den wijdberoemden Voet.
Doen wiird geloovt en geoordeelt, dat
imand gelukkiger de Godverſakers be-
treden en overwonnen; ja dat nimand
Gods *Weſendhyd*, met doordringender
ewijsredenen en betogen di boven alle
ytvlugt zijn, gegrondveſt en beweſen
ad: dog dat is van gedaante verandert,
n *Des Kartes* werd nu van ſijne leerlin-
gen ſelvs, niit alleen voor *een Godverſa-
ker*, maar voor *de allerſpitsvindigſte
Godverſaker* opentlijk erkent en inge-
voert: ja ſodanig dat, di dit ontkennen,
gelijkſe alle doen wiins vernuft God met
hoger wijshyd beſtraalt heeft, by deſe
Wijſen voor een gemeen ſlag van *Karte-
ſianen*, voor dwaſe, ſinloſe, en niit ge-

 nog

nog verligte gehouden werden. Maar o
dat de vrome en onvrome niit meer me
een sop overgoten, en dese vermoeder
bevestigt werden, als of niimand de gevo
lens van *Des Kartes* in de *Geest-Lich*
haam- Wis- en andere konsten, volge
kon, sonder het vergiv van Godversakin
in te suygen; so zal dese in 't ligt gegev
ne Zedekonst *van Geulings* klaar aanwi
sen, wat een Kartesiaans mens, op dat i
dit aangenome woord behoude, doe
moet, om volgens sijne beginselen de z
den vast te stellen: want na dat blijke
zal, dat de ware en opregte navolge
van Des Karters, Gods *Wesendhyd* ni
alleen bewijsen in hare *Geestkunde*, ma
ook léren in hare *Zedekonst*, hoe Go
met een ryn hert gediint moet werder
en dat wel op een wijse, di niit strijd m
het gene God selvs in sijne H. Bladere
gebiid; so zal ook niit meer te vrése
staan, dat een geslepen en kundig oo
deel kwalijk van haar gevoele, en ha
onder de rye van di onbesonnene stell
dewelke hymelyk, om *Des Kartes* e
sijne leerlingen dodelijker te kwetsen, or
der den selvden naam ingeslopen zijn, e
ha

aregodlose leer aan sijne Wijsgeerte,
i met deselve gans geen gemeenschap
eeft, opgedrongen en aangetygt heb-
en. Is dit dan, seer Godzalige Heer,
een regtvaardige rede, om dese Zeden-
onst met den druk gemeen te maken?
Maar om dat Uw Eerwaarde, een Godge-
lerde zijnde, buyten twijfel der Godge-
eerden haat beproevt hebt; voorwaar een
eer vinnigen haat! en om dat gy het bits
ekijv der selver van herten verfoeyt; laat
nijn toe, een twéde rede by te brengen.
Namelijk, ik bemerkte, dat nu in het
nidden der héte oorlogs vlamme onses be-
auden Vaderlands, eenige gemoederen
er Godgeleerden niit alleen met haat,
yd, en eenen onvoorsigtigen drivt ont-
teken wiirden, maar selvs in een hevigen
rand van laster, agterklap, bedrog,
linkse vermoedens, openbaar gekijv, en
ndere bose konsten uytgebarsten zijn,
n nog dagelijks hun kwaadaardig gemoed
n hoonschrivten ontdekken, even als of
nen op dese wijse, en alleen door dese
konsten het verlegene Vaderland redden
moest: Ik heb dit gesiin, beschrayt, en
e gelijk ook verfoeyt: denkende onder-

 tus-

tussen, indiin dit twistsike volk dese Ze
denkonst wilden doorlesen, en na des
selvs hylsamen raad haar leven en zede
aanstellen, dat niit zouw konnen mis
sen, of sy moesten aanstonds hun twist
girig gemoed afleggen, en hare stekend
swaarden in wapenen tot onderlingen op
bouw veranderen en verwisselen: doe
overdagt ik, hoe di Godgeleerden zou
den konnen gebragt werden, om des
haar so nutte Zedekonst met hun lesen t
verwaardigen: en terstond viil mijn in
nodig te zijn, haar in d'oren te bijten
dat het dese, dese Zedekonst alleen is
dewelke door een klare en suyvere Gods
sprake der Rede ons de waaragtige Deugo
voor ogen legt, so tot schandig verwijt van
het gehéle Hydendom, en van alle des-
selvs, in de gemeenlijk genoemde zede-
lijke dingen, verwaande wijshyd, als tot
lov en roem der H. Bladeren; sonder wel-
kers lesen het onmogelijk is, dat 's mens-
sen geest, in so dikke duysternisse van
grove onkunde en veroordélen bedom-
pelt leggende, sig herstellen of verniwen,
en te regt verstaan kan, wat voor het wa-
re goed, geregtig- en hylig-hyd te houden
is:

s: maar door het heldere en ware God-
lelijke ligt niiwlijks bestraalt zijnde, be-
gint hy te siin, 't gene hy niit sag, en
weder in te roepen de te voren verschovene
kentékenen van goed en kwaad: gelijk
onsen Schrijver, in de aansprake tot
den gonstigen Leser, ons desen voordgang
seer aardig beschrijven zal. Maar
om dat dit gesegde van een onvermaarde
en onbekende nauwlyks geloov zal vinden,
moestmen de toevlugt nemen, *Agtbare
Heer*, tot eenigen aan siinlijken naam,
en U Ed: bidden sig te verwaardigen alle
en een igelijk, wiin het niit moeilijk valt
de wigtige vermaningen van oude en wijse
luyden aan te nemen, ernstig te raden
en vermanen, dit boekjen te lesen en herlesen:
Dese opgevatte hoop bragt mijn ten
eersten in di gedagten, om uwen wijdberoemden
naam voor het hoofd van dit
werk te stellen. Want hoe zouw u, altijd
uws selvs gelijk, *diin Geulings*, di
eertijds in ligte dingen u behaagde, in dese
wigtige konnen mishagen? hoe zouwdge
niit hooglijk aanprijsen en aan een igelijk
aanbevelen, een Zedekonst, welkers
gedeelte eertijts so aangenaam en behaag-

lijk was? Voorwaar een ware en suyve[illegible]
Zedekonst, met het helder klare wat[illegible]
des H. Woords gerynigt en gewassen, [illegible]
van alle onreynigheden der mensselijk[illegible]
booshyd gesuyvert en opgeheldert? Ee[illegible]
Zedekonst welke di schijnhylige en vele
gedroomde vroomhyd, gelegen in ge-
maakte gebaarden, in een lijmende e[illegible]
door de neus gehaalde stem, een kly[illegible]
befjen, een even kleedje; en in meer an-
dere bedrigeryen, waar van uwe manlijk[illegible]
godvrugt altijd ten hoogsten afkeerig i[illegible]
geweest, den grijns aftrekt en toont, ni[illegible]
alleen de allerbeste godvrugt te zijn, een
opregt gemoed, dat andere ook gesegt
hebben; maar alle vroomhyd en Deugd
geheel en al alleen in 't gemoed te bestaan:
Een Zedekonst yndelijk di mijns dunkens,
verdiint door eens iders handen versleest,
en in Kerk en Hoogeschool boven de Ari-
stotelse en andere Zedekonsten gestelt te
werden, di nu vele jaren en nog heden
de Scholen bewandelen? Want in di alle,
so vele ik 'r oyt heb konnen siin, ont-
breekt den waren grondslag des Deugds,
en daarboven maar een verward mengel-
moes zijnde werd, behalven de schoolse
beu-

beuſelklap, vreemde konſtwoorden, on-
nutte Deugds-verdeelingen, en idele
vraagſtukken, daar in van de Deugd niits,
en van hare werken wynig gevonden, om
nu niit te ſeggen, dat di Zedehandelin-
gen gemeenlijk den ſteun zijn van de ge-
voelens der *Papiſten*, van *Soſin*, en an-
dere diirgelijke mensſen; gelijk genog te
ſiin is uyt di Ariſtotelſe Zedekonſt van
Krellius, het boſe ſaad ſo veler Ketterſe
dwalingen: Want gelijk uyt der Hyde-
nen Zedenſchrivten 't meeſte deel der
Ketteryen zijn, en nog dagelijks ont-
ſtaan; ſo derv ik in trouwe verſekeren,
dat door deſe Zedekonſt de meeſte ſtellin-
gen van *Soſin* en ſijns gelijke, ten gronde
afgeworpen werden: hoe groten goed het
dan is, dat dusdanigen Zedenkonſt in Kerk
en Scholen geleert werde, konnen ſy ſiin,
di de waarhyd ter herten nemen. Maar
ik belove mijn hiir misſchiin goude ber-
gen; want de diipgewortelde gevoelens
van di mensſen; aan dewelke het oude
be- en 't niwe mis-haagt, zullen ligt den
gelukkigen loop deſer Zedekonſt ſtuyten:
en niit minder heb ik te vréſen dat de he-
dendaagſe gewoonte der tijden, diin
ſtrem-

ſtremmen en ophouden zal, dewijle ve
ler poging alleen ſlegs ſtrekt, dat het een
vaſtgeſtelde mag blijven, 't niwe niit in
ſluypen, en 't oude liver opgekrabt wer
den; en dat voor al in het ſtuk des Ge
loovs, waar alle niwighyd te beriſpen is
dog dit gehéle werk moetmen de Godde-
lijke Voorſigt over, en uwe beſcherming
Vermaarde Heer, bevolen laten: wiin
wy voorwaar deſe Zedekonſt verſchuld
zijn; en in wiin onſen Schrijver doen hy,
ook byna dat hy, leevde gehouden was:
want hy, uyt de ſchipbrake ſijner gelegent-
hyd, di waarlijk groot genog was, aan deſe
Hogeſchool geland en met armmoede ge-
ſlagen zijnde, lang met deſelve geworſtelt
heeft: tot ſo verre, dat diin eerlijken man,
of van honger vergaan of brood bidden
moeſt, ten ware uwe mild- en groot-da-
dighyd hem onderſteunt had. Dit is veel-
tijds 't geval van een wijs man: en als of
hy 't leven niit verdiinde, daar hy 't eg-
ter allermeeſt waardig is, ſo wenden vele
alle middelen aan op dat hy, wiins deugd
met armmoede belemmert is, het hoofd
niit boven ſteken zouw, maar liver in
verdriit, ſmaadhyd, honger en van alle
no-

odige hulp beroovt in gebrek vergaan mogt. Dit eeft desen onsen armen Aristoteles ook niit wynig evoelt en gesmaakt; en als of dese uyterste armoede niit genog ware, so heeft hy daar boven onosel moeten verdragen den haat, nijd, laster, en eragting der kwaadgonstige; tot so verre, dat de ren der Staten door 't stadig geschreew der lastersike erdoovt, hy ten eersten na verdiinste niit gevordert viird tot de behoorlijke waardighyd in de Hogeschool, tot dewelke hy, na 't verdrijven der lastervolken, door de Edele Opsiinders der Hogeschool, iog yndelijk verheven is. Maar gebogen onder den swaarsten last van kommer en gebrek, is hy altijd door uwe goedhyd en hulpe onderschraagt en opgeholpen: welke deugd hoe seldsamer ook in de verdorve eewe, di wy beleven, hoe waardiger sy is aller mensen lov en verwondering. Ja sodanigen seldsamen Flonkerstar des Deugds moest geplaatst werden in 't voorgeveltop van 't gebouw deses boeks, om in desen duysteren sonden nagt voor te ligten en aan de dwalende mennigte den weg te wysen. Dewijle dan de Deugd hare eer sodanig toekomt, dat nimand als om sijne Deugd te prijsen is; so moet dit egter tot uwen lov en eewige gedagtenisse hiir gesegt werden, schoon ook nimand, als het de saak en gelegenthyd yste, dusdanigen voortreffelijken heldendeugd wilde navolgen: op dat so misschiin de ondankbare mensen swegen, de onvergaanlijke letteren niit ophouden dese uwe ongeméne mildadighyd, aan diin vromen en te gelijk wijsen man, uyt te trompetten. Om dan te besluyten, seer beleevde

de Heer, wiins gonstige oren, ik door mijne o[...] geurige praat, te seer vrése te vervelen, so wyg[...] niit dese nagebore vrugt, di in alles na haren V[...] der aard, in uwe beschermige te nemen; dewij[...] gy het sijnen Vader, by de zalige geesten in de Hemel swevende, nu niit meer doen kond. La[...] deselve door uw bevel hiir en ginder henen lope[...] onder de Godgeleerden, onder de Kerkenleeraars onder de leerlingen, di van uwen leersamen mon[...] af hangende, hun leer en leven daar na schikken en laatse onder 't Volk selvs verkéren, of waar he[...] uwen goeden raad-gedragen zal haar te senden: als gy haar slegs, indiin sy ergens besweek of van boosaardige en ongeleerde onderwegen aangeranst wiird, met uwe oude goedwilligyd te hulp komen, en met deselvde gonst begenadigen wildet, waar[...] mede gy voor desen haren Vader begonstigt hebt. Also begonstige u den Almagtigen Vader, de Opp: Mag: God, in uwen hogen ouderdom, en geve u een gelukkig leven tot den ynde uwer da-gen; wanneer gy na so vele en grote sorgen deses levens, het selvde in een ander eeuwig gelukzalig verwisselen zult: dit wenst van herten

Uwer Eerwaardighyds

Allergehoorsaamste

FILARETUS.

AAN

AAN DE
Edele Hoogagtbare Héren,

Heer AMELIS van den BOUKHORST, *Heer van Wimnom, Groothoutvester van Holland en Westvriisland, Dijk-graav van Rynland, Lid der Ridderschap: en afgesondene wegens deselve ter Vergaderinge eertijds van Haar Hoog-Mog: nu van de Ed: Mog: Raden van de Ed: Groot Mog: Staten van Holland.*

Heer GERARD SCHAAP, *Ridder, Heer van Kortenhoeve, Nu menningwerv Borgermeester der wijdvermaarde Stad Amsterdam, Gewesen Gesant aan de doorlugtigste Koningen van Deenmarken en Sweden.*

Heer JOHAN van THILT, R. G. *Oud Borgermeester der Stad Haarlem, Heemraad van Rynland.*

Als ook de

Grootagtbare Héren Borgermeesteren der Stad Lyden.

Heer KORNELIS ANTONI BUYTEVEST,
Heer WILLEM PAATS, R. G.
Heer ARNOLD WITTENS, R. G.
Heer RIPPERT van GROENENDYK, R. G.

Nog den

Agtbaren en wijsen Heer,

Hr. JOCHHEM van WEVELINKHOVEN, R. G. *Loontrekkend Raad der Stad Lyden, en Gehymschrijver der Hoogagtbare Opsiinders der Hogeschool.*

Edele Hoog agtbare Héren,

HEt is nu een jaar of twé, dat ik in de Stad der Geletterde; wa kers Opsiinders gy liden zij, een plaats verkosen heb, in d welke ik onder Uw Hoogagtbaarheden toesigt, den grondslag leggen zouw tc eenig niiw gebouw der oude Wyshy Ten diin ynde heb ik in 't ligt gegeve twé Redekonstige boekjens. Welken eene de palen en moppen, tot vestiging gelijk- en even- making des gronds: e andere de leem, kalk, en tras bybrengt om desen grond vast in een te plakken e te doen bestaan. Dese hebben neerstig e naukeurig, het gene haar van mijn belas was, waargenomen en volbragt: maken de een onvrikbaren grondslag met het in-hayen van masten en balken, en met des als aan een gedurigen aaneengeschakelden keten vast aan een te sluyten. Dus is dan den grondslag gelegt van een kring der Wetenschappen. Dewijle desen grond-slag stond in sig selven te besterven, om te vernemen of hy niit ergens splyten of scheuren mogt; dan of hy staan bleev, en bekwaam tot diin last ware: so heb ik

vast

aſt eenige pilaren, balken en planken,
i tot den opbouw nodig ſchenen, gereed
emaakt, bediſſelt, en beſchaavt: en
oorwaar daar is, ſelvs na de belijdeniſſe
er Nijd, geen hinder of ongemak aan-
ekomen; hy beloovt het aanſtaande ge-
ouw, hoe ſwaar en heerlijk ook, in ee-
ighyd te zullen onderſchoren. Ten
atſten door di gedurige beſighyd ver-
noeit, heb ik beſloten deſelve ſo lang aan
en kant en uyt den weg te leggen: en
nijn tot een veel geneuglijker werk bege-
ende, begon ik den geveltop des aan-
aanden gebouws te vervaardigen. Deſen
y mijn te voren ontworpen, en aan de
rukpers bevolen, heb ik nu eenigen tijd
erwaards alle dagen beginnen op te ſchil-
eren, te verſiren, en uyt te houwen.
Diin geveltop is een nette aftékening *van
e Deugd en desſelvs voorname ygen-
ſchappen;* zijnde het opperſte aan het
oddelijk gebouw der wijshyd. Het welv-
el van dit gebouw is de Zedekonſt: Wat
an de Staatkunde? een boog onder dit
ewelv. Sy taſten grovlijk mis, di 't wel-
aren van een Geménebeſt ergens anders
oen afhangen, als van deſen Hemel des
**** Deugds,

Deugds, als van de ſoldering of gewelv
ſeg ik, deſes goddelijken-gebouws. We
ke lampe des Raads, aan den haak d
mensſelijke liſtighyd opgehangen: gee
wel eenigen tijd een helderen ſchijn: wer
van de kinderen verwondert, en van d
vlyers behaaglijk geagt: maar in de ha
den van diſe verdagt houden vervalle
zijnde, komtſe, na haar met ſijnen ſm
rigen damp bemeuſelt en met ſijne ſwaa
te verdrukt te hebben, terſtond tuſſe
rook en flikkering verbroken en uytg
bluſt te werden. 't Welk de Ervaring
der ſotten leermeeſterſe eertijds en no
heden met al te ſcherpe roede geleert heef
So dat dan de Zedekonſt in dit gebou
der wijshyd het gewelv en dak is. Al
hoewel nu *de Redekonſt*, den vaſten e
welgehayden grondſlag: de *Wis*- en *Geeſt*
kunde, de ſterke pilaren en welgemetſel
de muren: en de *Lichhaamkunde*, d
vloeren en het net en ſiirlijk gevrogte bin
nenwerk van dit goddelijk-gebouw zijn
ſo is egter het ſelve ſonder de *Zedekonſ*
niit dakdigt: ja ſonder de Zedekonſt i
het geen gebouw of kerk, maar een ope
plaats: onbekwaam tot hylig werk en een

rij-

ijkelijk gediſten offer: een vuylnis van 't
ſkalken en ſlijm der witte muren; een
uylen neſt voor nagtuylen en ſchriklijke
ogelen; een ſtinkende ſchuylhoek voor
ilde en woeſte diren; een nare, en vrees-
ijke modderpoel vol adderen en af-
huuwlijke ſlangen; en alenke door den
egen uytgegeten werdende, drijgt de
rſigers met ſijnen val, en ſtort yndelijk
ır neder, met veel erger en gevaarlijker
al dan alle klyne hutjens van onkunde
n onwetenhyd. Is dan de Zedekonſt
et dak en gewelv van 't gebouw der
Vijsgeerte? ſo is dat gedeelte, 't welk
raks en ygentlijk de Deugd vertoont,
et geveltop en kruyn van dat dak en ge-
elv. Deſen geveltop aan Uwe Hoog-
gtbaarheden toegeygent, met uwe eer-
amen opgepronkt, behoorlijk voltoyt
n netopgemaakt: Deſen geveltop, ſeg
, geve en onderwerpe ik aan Uwe
oogagtbaarheden, met ſchuldige eerbi-
ghyd, om van digte by te doorſiin en
onderſoeken. Nu alſchoon op deſe
offe niits te ſeggen of te bedillen valt,
ewijle di, by mijner trouwe, geheel vaſt
goed is, niit te min ſo gy liden in het

 werk

werk ſelvs iits te veranderen vind, gebii
dat als magt hebbende; want gy liden zi
mijne Meeſters, en ik zal gereed ſtaa
om uw bevel na te komen. Vindge goe
ons loov-, ſny-, en lijſtwerk te vergu
den, ik zal 't waarlijk doen, op dat i
Uw lider grootdadighyd mijne konſt me
uytblinken, en in mijne konſt Uw lid
grootdadighyd een eewigen luyſter b
komen mag. Vaar wel: begonſtig c
vrome en geleerde. Alſo begonſtig
God ook uwe Hoogagtbaarheden, uw
Letter-ſtad, en den geheelen Staat. I
diin Gy liden gonſt bewijſt, Hy zal U
liden weder begonſtigen. Ik blijve

Edele, Hoogagtbare Héren,

Uwer Hoogagb: Ootmoe-
digen en getrouwen
dinaar,

A. GEULINC

*Gegeven uyt Nederlands
Lyden, den 27. van
Hoymaand, 1665.*

O

Op de Vertaalde
ZEDEN-KONST,
In 't Latyn beschreven door den schranderen en gadelosen
ARNOLD GEULINGS.

WI deugdsaam, vroom, geleerd en waarlyk wys
wil wesen!
Di lees dit boekjen: maar men moet het dik herlesen
En overdenken; tot men al het merg en pit
Gevat heeft van dees Schat, di hiir verborgen sit.
Een Schat, waar by al't Goud, en al den Schat der Aarde
Niit meer gelykt als slegs een Sand de Son in waarde.
O! grote, onnoemelyke, en onvergangbre Schat!
Gelukkig hy, di veel van desen rijkdom had;
En dan den selven staag vast voorneemt te verspillen
Gelyk een Kwistige: en al sijn doen en willen
Ten eenemaal na 't snoer van desen regel vougt:
Wat wort di overstroomt van wyshyd, en vernougt
Gedompelt in een Zee van blydschap, vreugd, en weelde:
So diip, als immermeer sig 's menssen geest verbeelde.
Als zynd' een klyne schets, en proeve van di vreugd
Door génig mens bevat: beloovt aan al wi Deugd
En Rede mint, hiir na, gewis te zullen geven,
Om éwig dan met God in alle hyl te leven:
Waar by al's werelds vreugd, vermaak, en blygeschal,
Niit anders schynt, als maar een stovken by 't Heel-Al.
Derhalven hoortmen nu den naam van GEULINGS
noemen
By alle Volkeren: en sijn geleerdhyd roemen

Aan 's werelds andre zyd: ja ider wenst syn deel
Te hebben, aan de glans van dit beroemd juweel.
En onsen Bataviir, den trouwen Nederlander,
Di vlegt nu Kranssen, en regt op een gouden Stande
Ter eeren van De Reus: om dat hy haar vertaalt
Dit Bouk, waar uyt de Deugd, en niit als wyshyd straalt
Niit om genot of roem by 't Ne'erlands Volk te winnen
Neen: maar om 't denkbeeld van de Deugd, te beg-
ter binnen
Sig in te prenten: en sijn Lands-man, op diin voet,
Wi Deugd en Rede mint, en wat leergirig bloed
Door sijne adren stroomt, op 't spoor des Deugds te
wennen,
En so syn SCHEPPER en SIG SELVS te léren kennen.
De Spil daar 't al op drayt. Al wi dit wel begrypt
Is wys en ryk genog, hoe Voor- of Ramp-spoed nypt.
Ja dit zal 't Schyn-geloov van alle Volkren, Tongen,
Hoe s' oyt op haar maniir hun Godhyd Lov toe songen,
Aan flarssen scheuren; en doen haten als de Hel:
En roken niiw-hervormt den God van Israël.
So dat nu gans den twist van alle Godsdiinst-saken
Uyt is: nu ider hiir syn Pligt siit, na dit Baken.
En so den Atheist oyt is aan 't hert geraakt;
Hiir legt hy ne'ergevelt, en éwig afgemaakt.

PAULUS VAN THIIL.

Op

Op de Zéden-konst

VAN DEN

Heere ARNOLD GEULINGS,

Uit het Latyn, Konst- en Zin-ryk in het Néderduits vertaald, door den

Heer ANT. DE REUS.

DE Zéden-konst, aanminnig, Godd'lijk-schoon
In 't Rooms-gewaad, uit GEULINGS brein, ten Troon
Verhéven, en op Hémelsse Eng'le-veêren
Gevoerd, werd nu, met Goud-geboörde kleêren
Heel net getoid, door REUSE-moed en -kragt
In 't Néder-lands herkleed, voor 't Ligt gebragt.
Zy maald de Deugd, een Liivde tot de Réden,
Di Dogt'ren teeld, volmaakt in all' haar Léden,
De Neerstighyd treed voor, Gehoorsaamhyd
Volgt fluks, waar by Regtvaardighyd zig vlyd,
Met Néd'righyd, deez' slaat de laatste schakel
Aan 't Kéten-werk der Deugd, na 't wisse Orakel
Der Réde: En voerd deez' Gods-taal; Ken u Zelv:
(Daar 't Gével van Apolloos Kerk-gewelv
Mê pronkte,) en ga van Zelvs-bespigelingen,
ô Deugdeliiv! tot Zelvs-verlocheningen,
Laat dog het Rad uw's Lévens op de spil
Van Gods besluit, en onweêrstaanb're wil,
Steeds drayen, wiltge 't Deugde-spoor noit missen:
Blyv in de Toom van uw Verbintenissen,
Om willig van uw Stand-plaatz heen te gaan,
Op 's Veld-heers woord: of vast te blyven staan
Tot Hy u roep: (schoon Séneka, hiir tégen
In 't Stryd-perk druist, met eene Loode Dégen,
En swoegd, en sweet, en schermd zoo wat in 't wild,
Tot zijn Geweer, op 't Diamanten Schild

Der

Der Waarhyd, ſtomp en krom werd omgebogen.)
Voorzi u dan van nooddruft, naar vermogen:
Tragt voeg'lijk een beroep ter hand te ſlaan:
En wapen u, om arbyd uit te ſtaan,
Met tay geduld, verdriet'lijkheên te dragen:
Dog voer de Geeſt weêr ſpélen, op de wagen
Van ruſte, en van vermaak, op tijd en ſtond:
En vloekt noit di uw Ziil in 't Lighaam zond,
Of de Ouders, om datge uit haar zijt geboren,
Wyl de Allerbeſte, in zijn beſluit, te voren
('t Is zinneloos klaagrédenen geſpild.)
Op zulk een wyze, en ſtaat, het heeft gewild.
Maar zoekt door Deugd, geen Zalighyd te vinden,
Met opzet; Laat uw Geeſt zig vaſt bewinden
En ſwagt'len in de Windels van zyn pligt;
Tot God eens, met een liivende aangezigt,
U zalige, om uwe Overgaav te loonen
En u door 't ynd van 't Deugd-werk wil bekroonen.
Dus heb ik vaſt, dęez' Letter-ſchildery,
Voor 't eene deel, beſchoud; aan de and're zy'
Zi 'k eene reeks bezond're Deugden blinken,
Voor welkers Glans, de Ondeugden helwaarts zinken.
'k Vind 't Ynde en 't Goed: De Togten: En den Loon
Des Deugds, met kunſt en vlyt, uitnémend ſchoon
Geſchilderd; en de Straf der Zonde, deerlijk
Te aanſchouwen: Daar Voorzinighyd zoo heerlijk
Is afgebeeld, door 't fijnſte Kunſt-penſeel,
Ten ſlot-ſtuk van dit koſt'lyk Tafereel.
Den Maker, reeds ten Hemel ingevaren;
Leev eeuwig, in deez' dierb're Wyshyd-blâren
En in het hert der Vrome. Men verſiir
't Hoofd van DE REUS, met blinkende Lauriir,
Di 't deftig werk dus kragtig kwam vertalen,
Dat 't Nèderlands, 't Latyn ruim op kan halen.

K. Vermeulen.

GON-

GONSTIGE
L E S E R.

Ier hebtge een boekjen van de *Hoofddeugden*: dat is van sulke Deugden, dewelke noodsakelijk moe- Virtutes Cardinales
n te samen komen in alle goede
erken, of oefeninge der Deugd,
dat geen ding [1] wel en na reden
edaan is, waar in een van deselve
blijvt, en onmogelijk eenig goed
erk te bedenken is, waar in sy
et alle haar deel hebben, en te sa-

1 *So dat geen ding wel enz.)* Want op dat na
gt en rede ietwes geschiede, moet men nood-
endig *luysteren na 't bevel der Rede*; om dat wy
ders maar by toeval goed doen; nu by geval
eldoen, is opentlijk kwalijk doen; *uytvoeren*
geen de rede gebied; want so we niet doen dat
e rede wil, maar eenige togt aandrijvt, dan kan
is werk niet goed zijn, *ons doen met de rede* Passi.
rgelijken, of niet meer of min doen als de re-
e hebben wil, het welk wy niet doen, als we
ts meer of min doen, *yndelijk geen agt geven*
ons selven; want ietwes doende om ons selvs
il, dan doen we niet dat de rede, maar ygen- Philauti,
at, dat is de lievde tot sig selvs, gebied.

men komen zouden, en elk van he
in 't besonder bespeurt en gesie
werden. Den naam heb ik den ge
menen sleur, om dat het so be
hoort, de saak selvs aan d'ingeschr
De natuur philosooph pene rede, want dat past een Wij
geer, ontleent. Nu dese *Hoofd*
deugden werden, so by de oud
Ethici. als niewe Zedenleeraars tot vier i
Prudentia. getal opgetelt: te weten *Vroedhya*
Iustitia. of Voorsigtighyd, *Regtvaardig*
Temperantia. *hyd*, *Matighyd*, en *Sterkte*, o
Fortitudo. Vroomhyd: My aangaande ik st
'er ook vier; dog niet in alles do
Diligentia selvde; maar dese, *Neerstighyd*, o
eene opmerking na de rede, *Ge*
Obedientia. *hoorsaamhyd*, of een uytvoerin
van de rede, *Regtvaardighyd*, o
Iustitia. een vergelijking met de rede, e
Nedrighyd, of Ootmoedighyd e
Humilitas. een verlochening sijns selvs. D
Vroedhyd is van vele andere voo
mijn, al opentlijk uytgemonstert
als zijnde een vrugt en behulp va
de Deugd, een helder voorligten
ligt op haren weg, waar langs s

ga

gat om tot haar werk te treden;
aar geen Deugd selvs: aangaande
e *Regtvaardighyd* zijn we het
ens om die onder de rye der *Hoofd-*
ugden te plaatsen, 't verschil is
en alleenlijk over de *Sterkte* en
Matighyd; dog dese konnen haar
an eenige oefeninge der Deugd
ntrekken veelligt wel niet te ge-
lk, maar ten minsten elk beson-
er: want in tegenspoed komt ons
e Matighyd niet te pas, als alleen
enende om het heerschende jok
r wellust en hare dwinglandy af
werpen; in voorspoed de Sterk-
niet, als zijnde een wel gehard
hild, waar op de pijlen van vre-
en droevhyd versplinteren. Ik
ve geen gehoor aan die seggen dat
et *Sterkte* is, in voorspoed niet
erwonnen te werden door de lod-
ring der wellusten, volgens het
reekwoord, *dat het sterke benen*
ijn, die weelde dragen konnen;
in tegendeel, dat het *Matighyd*
, in tegenspoed de vrese te bre-

ken en ſig daar van te ontdoen: S
Analogi. dwalen in de dubbelſinnighyd, nie
genog onderſchydende het ygent
figuurlijke. lijke woord, van het onygentlijke
want *niet van welluſt overwonne*
te werden, 't welkſe in voorſpoe
op de *Sterkte* paſſen, is anders niet
als *niet verlokt te werden*, of *niet*
te doen of te laten om vermaak
wil; nu dit is de *Matighyd* ygen
en heeft de *Sterkte* hier geen dee
in, als onygentlijk: in tegendee
de vreſe te breken, dat ſe in tegen
ſpoed de Matighyd toeſchrijven,
anders niet, als *niet afgeſchrikt t*
werden of *uyt vreſe niets te doe*
of te laten: nu dit is de *Sterkt*
ygen, en, inder waarhyd, het raak
geen *Matighyd*.

So is'er dan een oefening de
Deugds, waar in geen *Matighyd*
ſo als ſe hier genomen werd, t
vinden is: want die *Matighyd* wer
hier niet beoogt, die de middelmaa
houdende, het te veel affnijd, e
het te kort by voegd; die noeme

y *Regtvaardighyd*, welke een
Hoofddeugd zijnde, noodſakelijk
i alle deugd-dienſt gevonden werd.
Op deſelve wijſe is'er ook eene oe-
ſninge des deugds, daar geene
Sterkte in te ſpeuren is. Dog ſon-
er deſe vier, dewelke ik tot *hoofd-
eugden* ſtelle, kan'er geene oefe-
ing des deugds zijn; want om ee-
ige daad- rede- wette- en deugde-
ijk te doen zijn, moet men nood-
ſkelijk *gehoor geven aan de rede*,
at is *Neerſtighyd*, *doen wat de re-
e ſegt*, hier verſchijnt Gehoor-
ſamhyd, *en dat nog meer nog min*,
ier blinkt de Regtvaardighyd uyt,
ſonder eenig aanſchouw op ſig ſelvs,
ier gaat op de Son der Nedrighyd:
Deſe ygenſchappen zijn onafſchy-
elijk van de Deugd; en om ietwes
vel en behoorlijk te verrigten,
moet men daar in neerſtig, gehoor-
ſaam, regtvaardig, en nedrig zijn.

3. Gelijk dan deſe ſaken, als ge-
ſegt is, alleen uyt de bronne der
ede ontſpringen, ſo leyde ik de-

ſelve ook maar van 't ingebor
ligt der rede af, ſonder iets uyt
hylige ſpringbron daar onder
mengen, ſo dat dit gehele vlietj
enkelijk uyt de rede uytvloey
Waarom ik my, in het ſchrijv
deſer dingen dikmaal verwonde
heb en als nog verwondere, dat
hydenſe [2] ſchrijvers, hoewel ni
aan 't ſelvde Hyligdom, egter m
on

2 *Hydenſe Schrijvers enz.)* Ook hebben
Hydenen drie mindere Hoofddeugden erken
want Plato, Ariſtoteles, en andere hebb
klaar genog geleert, dat men aen de reden m
gehoor geven, doen datſe wil, en dat eeniglij
waar mede de *Neerſtighyd*, *Gehoorſaamhyd*,
Regtvaardighyd betekent wierden: En wie w
dat niet? maar ſy zijn in een diepe onkunde
weeſt van het vierde, of het voornaamſte on
de Hoofddeugden de *Nedrighyd*: de reden
ſer onkunde is, datſe hare gehele zedekun
en alle manieren van doen altijd gerigt hebb
tot eenig *Nut*, of van haar ygen ſelvs, of, v
die hoger draavden, van het Gemeene-beſt, h
Vaderland, of wel het Mensdom: onder ge
was Epikuur, onder deſe opentlijk Ariſtote
en Plato, dog alle ten hoogſten bedrogen: w
dewijle de rede, die we door de deugd bem
nen, ons, en met eenen het gehele mensdo
tot een wet gegeven is, ſo veryſtſe noodw

ons aan deſelvde reden deel heb-
bende, hier met haar groot ver-
ſtand, groot gemoed, grote vlijt
en iver, niet als grote gedwaalt
hebben; en dat op ſulken even
veld, brede en gemakkelijke
weg, en opene heerbaan, heb-
bende daarboven tot wegwijſer die
Goddelijke ſpreuke *Ken u ſelven*,

... datſe als een wet, geen weldaad zy, nog
...ts doe dat tot ons nut en voordeel is, om dat-
...dan eer een voorregt, als wet zouw zijn; ja Privilegie.
...de rede, voor ſo veelſe een wet, en ons op-
...egt is, ſag op ons nut, en voordeel, zouden Natuurlijk.
...van de ſelve konnen afgaan; want het is uyt
... aangeboren ligt klaar en kenlijk, dat het Te renuntieren.
... ider vryſtaat, van dat regt af te ſtaan, dat
...ſijnent wil ingevoert is; ja dan was het geen
...; want een wet, die men niet moet gehoor-
...en, en na ſijn welgevalle kan de ſchop geven,
...een wet, maar een herſſenſchim of ſpelletje:
...welk door ſig ſelvs kennelijk is, maar nog
..., ider in't beſonder, nog het ganſche menſſe-
... geſlagt konnen ons ſelvs ontſlaan van die
...ten, dewelke God en de Rede ons opgelegt
...ben; derhalven als ſodanig, zijnſe niet tot
... voordeel, of om onſent wil gegeven, en
...ſodanig, dwingenſe ons nedrig en ootmoe-
...te zijn, en geen opſigt of ſorge voor ons ſel-
...te hebben, en niets om ons ſelvs, maar al-
...om Gods of de Redes wil te doen of te la-

datſe ſo dikmaal malkandere
voorhielden, welk ſpoor ſoſe w
hadden weten op te volgen, had
denſe niet alleen deſe evene, platte
en vaſte landen ſonder aanſtoo
doorwandelt, maar ook onbebaan
de werrewegen, onuytkomelijk
doolhoven, en doodlagen, d
noods, doorkomen. Alle zijnſ
Philauti. door *Ygenlievde* misleyd, niet ee
uytgenomen, ſelvs niet den grote
Plato, dewelke, ik beken het geen
ne, uyt te nemen ware, eer iman
van hen alle. Alle zylenſe voor
wind en ſtroom met volle zyle
na't *Luy-lekkerland*, alle zijnſe ge
lukſoekers, en ſiek aan de geluk
ſugt. Hier van daan al dit kwaad

4. De Kriſtenen alleen zij
hier eenigſins vroed, en hebben uy
de H. bladeren het regte ſap ge
trokken: alleen; maar hoe wyni
ge onder die alleen! Hare Tugt
ſchool is met de Hydenen ver
dwaalt, welkers leſſen ſy de Jeug
voordraagt: en uyt deſe ſchoo
krijg

rijgt den gemene-man voor 't
eeſten-deel ſijne Kerk- en Zede-
eraars. Dog de Kriſtenen, die
ier iets bevroeden, trekken 't, als
: geſegt heb, uyt het H. Woord;
iemand, ſo veel ik weet, heeft
ier ooyt den *Wijsgeer* geſpeelt, en
eſe ſaak met de tekenſtek der ſuy-
ere, naakte, en aangeboren rede,
lat by mijn *Wijshydkavelen* is, Philoſofe-
fgeſchildert. Wat dan? ben ik ren.
lleen vernuftiger als deſe alle, ſo
Hydenen als Kriſtenen? ſo mal-
roeds ben ik niet, om mijn dat toe
e ſchrijven. Maar het gene ge-
eurt aan die met een vergroot glas;
een wondere vond van deſe eeuw
en ons Holland, de allerklynſte
ſierkens en ondeelige beſchouwen: Atomi.
want de allerklynſte en voor ſcherp-
ſiende oogen byna onſigtbare veſel-
kens vertonen haar door toedoen
van dit werktuig, aan het geſigt in
een genogſame ſchielijke grootte;
ſo dat het in de grootte van een
ſandje tienhondert duyſende leven-

dige diertjens beſchouwen, en in de ſcherpte van een ſcheermes hol-len en bulten gemakkelijk onder-ſchyden kan: ja, dat niet min te verwonderen is, na 't gebruyk van 't vergrootglas, het ſelve aan een zijde gelegt hebbende, ſien en mer-kenſe met hare blote oogen, het welke ſo niet eerſt door behulp van dit werktuyg geſien hadden, ſy nooyt geſien zouden hebben: nu dervenſe met ongewapende oogen de verborgenſte ſchuylhoeken der ondeelige doorſnuffelen, daarſe te voren niet als geharnaſt met brillen en by-geſigten dervden intreden. Even ſo gaat het met mijn: Gods woord is mijne Hollandſe geſigt-buys; het gene ik door deſelve ge-ſien heb, en anderſins niet geſien zouw hebben, ſie ik evenwel eenig-ſins ſonder deſelve: ja ik ſie daar na diergelijke dingen ſonder buys, ſo wel als of ik daar door ſag. Ik ſtelle dan mijn geſigt niet boven de doordringende en ſcherpſiende oo-

en onser Hydenen, dewelke hier klaar niet in sagen als ik, dog sy hadden mijne gesigtbuys niet. Maar de wynige Kristenen, die 't genog was dese saak door Gods geopenbaarde Woord te vatten, nodige ik om deselve hier nevens my door de Rede te hervatten: ik verwagt het: Die de vergrootglasen gebruyken leeren 't ons.

Yndelijk, Leser, zijt hier dikmaal Leser: en 't geen gy in mijn boekjen leest, herleest dat in uwen geest: twijfel niet of 't staat daar ook geschreven.

SENEKA

Van het geluksalig Leven.

Een ider soekt gelukkig te leven, maar sprietoogt in het besigtigen van 't geen een gelukkig leven maakt: over sulks is 't niet ligt een gelukkig leven te bekomen, om dat een igelijk des te verder daar

van

van afwijkt, hoe hy te ſnelder loop als hy den weg gemiſt is; dewelk na het tegendeel leydende, is d snelhyd een oorſaak van te grote verwijdering; *het welke heden ge woonlijk gebeurt, en eertijds alle d Hydenen overkomen is.*

Men moet dan voor eerſt voor ſtellen, wat het is, daar wy n ſtaan: daar na omſien, waar lang wy daar toe komen zullen: wan ſo lang wy gins en herwaarts ſwer ven, ſonder een ſekere leydsman *de Rede*, maar het wilde en woe- ſte geroep en geſchreew van die ons hier en ginder roepen, *de togten, begeerlijkheden, en gewoontens der menſſen*, te volgen, verſlijten wy onſe dagen in dwalingen en duy- ſent wederwaardigheden, ſchoon- we nagt en dag na een opregt ge- moed iveren: derhalven moet de *Wijsgeerte* ſig gedragen tegen onſen geeſt, gelijk de *Geneeskonſt* tegen het lichhaam.

I. HOOFDSTUK.

Van de Deugd in 't gemeen.

Zedekonst handelt van Deugd.

Deugd is een enkele Lievde tot de regte Rede.

§. 1. LIEVDE.

L*Ievde* werd velerly genomen: ten eersten betekent dien naam sekere hertstogt of lijden, dewelke den mensselijken geest soetelijk streelt en kittelt: ja dese togt, ge- Drivtlievde, affectie, passi.

1 *Lievde enz.*) Wat de *Lievde* is, behoevt niet gesegt, als zijnde ons door de mewusthyd en innerlijke ondervinding genog bekent: want dewijle wy t'eeniger tijd wel eens beminnen, konnenwe niet onkundig zijn, wat *beminnen* is. En dit heeft in 't algemeen ook plaats in alle die dingen, dewelke tot onse gedagten, verstand, sinnen, wil, en bewegingen des gemoeds behoren: want alle die dingen zijn ons, als gesegt is, door de mewusthyd bekender, als datse door eenige bepaling zouden opgeheldert werden: evenwel is 'er somtijds, een twijfelagtighyd in de benaming, als de saak al seer klaar is, dan is 't hoognodig eenig onderschyd te maken en te ondersoeken de ygentlijke betekenisse der naam; gelijk als hier; want dese dob- Conscientie. Definiti.

be-

Sy vervat in sig alle lichhamelijke geneugte, ja is de lichhamelijke geneugte selvs.

gemeenlijk *lievde* genoemt, is ge-heel [2] alleen een enkele soetighy- van 's menssen geest, voor s- veel die menssellijk, en aan het lich- belsinnighyd in 't woord *lievde*, is een oorsaa- van grote dwalingen in de Zedekonst. Insor- derhyd heeft sig de gemene man, die door *lievd-* niet anders gewoon is te verstaan, als een seker hertstogt, hier van daan ingebeelt, dat het ge- hele wesen der deugt bestaat in een teere en soet- drivt en genegenthyd tot God en de rede, dat s- hylighyd noemen: Andere meenden dat d- deugd opsigt hadde tot eenige begeerlijkhyd, en so andere weder wat anders als in 't gevolg van de web zal blijken.

Devoti.

Text.

2 *Geheel alleen enz.)* Ondertussen blijkt hier uyt hoe elendig sy zijn, die haar gewennen ande- re te benijden, te vervloeken, en op alle wijse te haten; sy verbannen de *lievde*, het geneuglijk- ste in dit leven. Immers kan men seer ligt een igelijk, wie hy ook zy, liev hebben, schoon men de gebreken van sommige niet goed keurt. Sommige bemantelen het met een aangebore strijdighyd en tegenhyd.

Antipati.

Ik min u niet Klimeen,, Waarom? dat weet ik niet;
Dit weet ik maar alleen,, Klimeen ik min u niet.

Maar waarlijk dit zijn ondragelijke, ligtvaardi- ge, en slegs ingebeelde en gewaande dromen, en herssenspoken, dewelke door de kragt van een goede rede, en tegengaande gewoonte, ligt- lijk verdreven konnen werden: en niets past een wijs man meer, als 't geen eertijds Aristoteles van sig selvs syde, dat hy, *menslievend* was, dat is, van niemand afkeer, en voor alle genegent- hyd had.

haam

am verbonden is. Want alhoe-
el 's mensſen geeſt, als geeſt, veel
ger vreugde, beſtaande *in eene*
ele goedkeuring ſijner werkin- **Geeſtelijke vreugde.**
e, om datſe met de opperſte wet
vreeenkomen, bevatten kan, ſo
at hy egter, voor ſo veel met
et lichhaam gevoegt, en als ge-
maakt is om op het ſelve te wer-
n, en wederom werkinge daar
n te ontfangen en te lijden, gee-
n andere ſoetighyd als deſen togt,
lijden: So dat *blijdſchap*, *ver-*
maak, *geneugte*, *vrolijkhyd*, *vreug-*
d, *uytgelatenhyd*, en ſo voort,
gs verſchydene namen zijn van
dſe eene *lievde.* Daar boven al
at'er in het [3] *Verlangen*, in de
Hoop, en in het *Vertrouwen*, en
ergelijke drivten, ſoet is, en den
eeſt kittelt en ſtreelt, dat is alleen
Lievde

3 *In het verlangen enz.*) Verlangen *is een liev-*
tot een afweſige ſaak: en daarom beſluyt het in
eē ſoet *van lievde*, en eē bitter te gelijk *van*
roevhyd, over het afweſen der beminde ſaak.
oop is een lievde tot een aanſtaande goed,' twelk
ons

Lievde; dog 't geen in desen ve
drietig is, en den geest kwelt, geli
in het *Verlangen*, de *droevhy*
en in de *hoop*, de *vreese*, dat kon
niet van de *lievde*, maar van een
gen anderen drivt, als van die *droe*
hyd en *vreese*, dewelke te geli
met de *lievde* in dese drivten b
Affecten. drayt en vermengt werd. Nu d
se vreugde des geests, als hy va
Is by de mensſen in seer klyn aansien, alsse van de lichhamelijke vreugde afgeschyden is. het lichhaam afgeschyden en afg
sondert is, bestaande, als we geseg
hebben, *in een enkel goedkeure*
van sijn ygen doen, om dat het m
de Goddelÿke wet overeenstemt

ons kan ontgaan: en daarom begrijpt het in
Passi. het soet van de togt van *lievde*, en met een h
bitter van de drivt van *vreese*, datwe mogt
van dat goed ontset werden. Het *vertrouwen*
niet anders als *een vaste hoop*, of *een grote liev*
met een klyne vrese. Dese bepalingen breng
wy niet by om te verklaren wat die dingen zijn
als zijnde genog bekent door de mewusthyd, g
lijk te voren aangemerkt is; maar om aan te wi
sen, dewijle sy ons ten deele wel, en ten deel
kwalijk aandoen, gelijk we klaar in ons bevi
Afficieren. den, dat het ons vermaakt alsse ons de lievde
en kwelt alsse ons eenige andere beweging aa
brengen.

schijn

schijnt aan de meeste menssen so mager, [4] schraal, en spierloos te zijn, datse die nauwlijks, ja niet verwaardigen den naam van *vreugde*. ... so die geestelijke vreugde onvrugtbaar is, en niet [5] voortbrengt ... gewoone lichhamelijke en gevoe-

Is by de menssen in seer klyn aansien, alsse van de lichhamelijke vreugde afgeschyden is.

4. *So mager, schraal, enz.)* Waar uyt dan blijkt dat de menssen de meeste dingen doen om haar selvs wil, en van de ware nedrighyd ontbloot zijn, dewelke bestaat in een verlochening ons selvs als in de Voorrede aangetekent is. Ja het blijkt datse alle dingen tot haar selven brengen, voor so veelse menssen, of met het lichhaam vervoegt zijn: want sose haar selven bemerkten als afgesondert van het lichhaam en de menssselijkhyd, soudense die soetighyd niet ... agten, dewelke bestaat in een enkel welgevallen sijner daden, en waar van hier gewag gemaakt werd: maar sy soeken altijd een grover vermaak, dat gevoelijk en met een lichhamelijke beweging vermengt is: gelijk als dese drivtlievde, dewelke men niet gewaar werd als met een beweging en schudding van het lichhaam, en voornamentlijk van 't hert. Waar uyt dit ook blijkt, datse altijd, als met opset voor haar selven den weg tot de ware nedrighyd toesluyten.

Amor passio.

5 *Niet voortbrengt enz.)* Als wy eenige onser daden by ons selven en in den geest goedkeuren, na het seggen van ons medeweten, dat deselve

met

voelige geneugte, te weten die b
weging des gemoeds, die wy *lievd*
noemen, en dikmaals van de deug
voortkomt; dan klagense in droe
hyd en verdriet haar leven door
brengen, te kwijnen, en alho
welse God en de rede gehoorsamen
egter van alle troost en loon beroo
te zijn.

met de regte rede of de wet Gods over e
komt, plagt daar op te volgen eenig vermaak
Amor passio. of de lijdende lievde, van een onuytsprekelij
soetighyd, welke lyding de vromen dikma
sodanig streelt, datse de gemeenlijk genoem
swarigheden, schade, oneer, smadelijke gevan
nisse, pijnen, en hondert dooden veragten, ja n
eens schijnen te voelen: dog somtijds werd
toestemming des geests niet gevolgt van die li
hamelijke vreugd, dewelke geheel in lyden
staat, om dat dit lyden van de gesteldhyd
lichhaams afhangt: so dat sy dikmaals wel
oorsaak in de geest heeft, en egter in 't lichha
niet volgt, om desselvs kwade gesteldhyd:
in tegendeel heeftse somtijds geen oorsaak in
geest, en volgt egter in 't lichhaam, om een
kere gesteldhyd in het selve; so dat wy ons
wijlen verheugd gevoelen, sonder dat'er een
oorsaak van die vreugde in den geest is.

2. D

2. Dus verstaat men dan genog
at de *Drivtlievde* is. [6] Evenwel Drivt-
oet men in de bepaling der deugd lievde is buyten de
else lievde niet verstaan: want hoe- palen van de deugd.
el de selve dikwils de deugd ver-
schapt, om dat de vrome veel-
ds met een onuytsprekelijke
ijdschap overstelpt werden, so is
egter de deugd selvs niet; maar
een eenig toevallig loon der
eugd, dewelke gelijk hy somtijds
de Deugd volgt, so ook som-
ds agter blijvt en de Deugd ver-
at. Daar is dan waarlijk eene Daad-
ndere lievde, die de Deugd bevat; lievde

6 *Evenwel moet enz.*) De Drivtlievde is dan
yten de zeden, en in dien sin nog goed nog
vaad, behorende nog tot de deugd nog tot
ondeugd; maar is een onverschillige saak:
lijk *sien*, *horen*, *enz.* wel aangeboorne, dat Adiaphoron, natuurlijk.
lichhamelijke en sinlijke bewegingen, maar
en zedelijke dingen zijn: want schoon wy ge-
eenlijk aan onse sinnen, en niet aan onse tog- Sensus, passien.
n, de lichhamelijke voorwerpen toepassen,
verschelen die egter van den anderen niet, als
leen in een uyterlijke betrekking; maar moe-
n op deselvde wijse aangemerkt werden: als *in* Relati.
et 2. Deel, Hoofdst. III. breder blijken zal,
aar met opset van de togten gesproken werd.

namelijk, *een vast* [7] *opset, om* ... *doen wat de regte Rede gebie*... Om dat nu dese lievde opsigt hee... op een werking, kanse te re...

Amor effectionis.

'*Daad-lievde*; gelijk die ander... daar we even te voren van hand...

Amor affectionis.

de, *Drivtlievde* genoemt werde... En niet alleen *het vast voorneme*... *om te doen wat de Rede bela*...

Definiti, natuurlijk.

7 *Een vast opset enz.*) De gehele bepaling... wesentlijkhyd der Deugd is in dese wyn... woorden bevat, *Deugd is een vast opset o*... *doen wat de Rede gebied:* Het doet niets to... wesentlijkhyd der deugd, of 'er eenige soetigh... lievde of togt met dat opset verselt gaat, of ... die dat opset heeft, is een seer deugdsaam m... schoon hy ook ontbloot was van alle aangen... kittelingen, daar in de drivtlievde bestaat: hy kan daar van beroovt werden door den v... stal sijns lichhaams, niet bekwaam genog, ... lijk *let.* 5. aangemerkt is, om die aangename ... tighyd te vatten: so dat die in sware siekte e... haar sterven leggen, schoonse seer deugde... en vroom zijn, en een vast opset hebben om ... te gehoorsamen, en dewijle hy haar roept, ... hem te komen, sy evenwel dat aangenaam z... vermaak, dat haar gesond zijnde plagt te ... len, gemeenlijk missen: het welk voorv... aan hare vroomhyd niet in de weg, nog hin... lijk is.

m...

maar in 't gemeen [8] alle vaſt *opſet*, om *iets te doen* moet onder den naam van *Daadlievde* verſtaan

(*Alle vaſt opſet enz.*) Men moet evenwel ſien wie lievde het aanwijſt: want wy werden niet geſegt een ider te beminnen, ontrent wien we met een vaſt opſet ingenomen zijn: Een vaſt opſet dan werd lievde genoemt ten opſigt van het *ynde-Waarvoor*; van dit, als ook van 't *ynde-waarom*, zal hier na *hand.2. Hoofdſt.II.* geſproken werden: Derhalven die een vaſt opſet heeft ſijnen vyand te dooden, werd niet geſegt ſijnen vyand liev te hebben, maar ſig ſelven, als zijnde het *ynde-Waarvoor*; insgelijks imand hebbende een vaſt opſet om de wet Gods ſtip na te komen, om daar door ſijn eewig hyl te verkrijgen; is dat opſet wel een lievde, gelijk het altijd is, dog een lievde tot ſig ſelvs, nademaal hy ſelvs, die dit vaſtelijk voorneemt, in dit geval het *ynde-waarvoor* is. Dog ſo imand voor hadde Gods wet ſtip te volbrengen, of te doen wat de rede gebied, alleen om dat het de rede wil, daar by blijvende, ſonder ſijnen toeleg verder uit te ſtrekken; die bemint de rede en de wet Gods, en na der mate God ſelvs, niet dat God, de wet, of de rede in dit geval zijn het *ynde-waarvoor*, want ygentlijk geſproken, geevt of neemt het aan God of de rede, of wy wel of qualijk doen; Dog ſy zijn 't *yndewaarvoor der gehoorſaamhyd*, dat hier genog is, om te ſeggen deſelve te beminnen, overmits geene andere *tuſſen-lievde* daar op ſlaan kan; als onder in het 2. deel Hoofdſtuk II. enz. breeder blijken zal.

Finis cui & cujus

Subordinatus amor.

werden: Selvs een vaſt opſet o
uw leed te vreken, is *lievde*; w
niet tot hem, aan wien gy vraak e
ſtraffe oefenen wilt; maar tot
ſelven, wien gy door die vraak ſoek
te bevredigen, verſoenen, verno
gen, en te vermaken. Derhalve
is alle aangename beweging des lich
haams, die den geeſt ſoetelijk ſtreel
Amor affectionis. *Drivtlievde*; en alle opſet om ie
Effectionis. te doen, *Daadlievde.*

Drivtlievde is vermaarder, Daadlievde waaragtiger. 3. Edog *Drivtlievde* is ve
vermaarder, en werd by het vol
gemeenlijk onder den naam va
lievde verſtaan: maar *Daadlievd*
Natuurlijker. werd veel 9 ygentlijker en weſen
lijker door het woord *lievde* uy
gedrukt: ja *Drivtlievde* ſchijn
on

9 *Veel ygentlijker enz.*) Gelijk het gene
middel en den mens, byde geſont geſegt w
den; den mens ygentlijk, 't geneesmiddel o
Analogi. ygentlijk door Gelijknaming, om dat het ve
tijds de oorſaak der geſondhyd is: alſo werd o
ſekere togt, te weten die ſoete, tedere, en aange
me beweging, dewelke hier *drivtlievde* genoe
werd, en te gelijk het vaſt opſet om iets te doe
lievde genoemt; het opſet ygentlijk; en de to
do

.. geene andere oorsaak den naam .. lievde te dragen, als om datse ..maals de *Daadlievde* voort-..ngt: want wy merken ligtelijk ..t seer bemint te werden, en ..en die lievde niet hoog, als we ..n, dat men ons wel genegenthyd ..ont, dog [10] deselve met 'er daad ..t agtervolgt, nog als de gele-gent-

..or gelijke *Overnaming*, om datse dikmaals ..oorsaak is van de *lievde* ygentlijk so genoemt ..in het opset voltrokken werd: want de ..nssen zijn wel gewoon die, welke sy togtig ..met *drivslievde* beminden, daar na veeltijds ..or *daadlievde* te beminnen, wel te doen, en ..ft te bewijsen: also baart de *drivtlievde* ..tijds een *daadlievde*, als hier na *in 5 lid* te ..n is.

Metonomia.

Gepassioneert.

.. *Dog deselve enz.*) Eenige zijn so verwijvt, ..se ligtelijk met tederhyd tegen andere bewo-.., en met medelijden bevangen werden, maar ..de zaak aan de man komt, de minste hulp niet ..brengen; in dusdanige is de *drivtlievde* on-..gtbaar, en brengt geene *daadlievde* voort: ..lke menssen niet hoog te agten zijn, om dat ..l een saad van ware lievde in haar hebben, ..ar dat geen wortel schiet, nog vrugten draagt; ..nt de *drivtlievde* heeft alleen maar het ge-..uyk, gelijk een saad, om de *daadlievde* voortte doen

genthyd voorkomt, ons eeni
hulp of byſtand bewijſt, of gelij
men ſegt, een harnas voor ons aa
trekt: tot een klaar bewijs dat d
naam van *lievde* veel ygentlijk
en weſentlijker op *Daadliev*
ſlaat, als op *Drivtlievde.*

Het volk houd ſig aan het vermaardſte, en als uyt aangeboren aard wetende dat deugd, een lievde is: ſo menenſe by gevolg, dat deugd een ſlag van Drivtlievde is.

4. Om dat het volk meeſt ond
den naam van *Lievde* verſtaat
kere *togt*, waar vanwe in 1 *lit* g
handelt hebben: hierom ſchrijve
ſe aan deſe *togt* het geheele weſ
van de Deugd toe; en agten ha
ſelven en andere dan eerſt te re
vroom en deugdelijk, alsſe met e
tedere beweging tot God en de R
de gedreven werden: maar als
hen by geval van deſe geneugte

doen komen: zijnde buyten dat van haar ſelv
gans onnut: weg dan met deſe weekgebak
menſſen als de nood aan de man gaat dat wy hu
van doen hebben; ſy ſtaan gelijk de wijven
kinderen, die alswe in nood zijn, met haar g
huyl en gebaar ons meer hinderen, als hul
ſaam zijn.

tro

toeteling ontbloot vinden, [11] 't welk veeltijds gebeurt, dan zijnse so verslagen en ontstelt, als offe daar voor de deugd wis en seker verloren hadden: van welken angst en kwelling sy niet verlost konnen werden, voor datse leeren opregtelijk en [12] waarlijk nedrig zijn, en vast stellen om ygen vermaak of troosts wil niets; maar ten opsigt van de Reden, al-

Waarom sy seer verstelt staan, als haer die Drivtliev-de, datse devotie of heylighyd noemen, ontrent God en sijn gebod ontbreekt.

11 *Het welk veeltijds gebeurt, enz.)* Om dat de Drivtlievde geheel van de gesteldhyd des lichhaams afhangt, gelijkwe hier voor aangetekent hebben: het kan dan ligt gebeuren, dat de voorsyde lievde, om de kwade gestelthyd des ligchaams, met al haar vermaak weg blijvt schoon des selvs oorsaak in den geest is.

12 *Waarlijk nedrig zijn.)* Die gene, welke waarlijk nedrig en ootmoedig zijn, zullen ligtelijk verkrijgen dien loon der nedrighyd, te weten de sekere vrede, en een stille en geruste gewisse, vry van alle togten en verwarde bewegingen, van welken loon beneden *Hoofdst. IV. in 't 2 deel.* Ja de ware nedrige verlangen niet na haren loon, het is haer genog Gods wet te gehoorsamen: gelijkmen beneden in *'t eerste deel van 't Behulpmiddel der Nedrighyd* bysonder in 't 4. *lid.* sien zal: daar door, datse niet verlangen na de ruste selvs, maar na Gods wet, daar door seg ik, bekomense de sekere ruste en vrede hares ge-

alles te doen en te laten: want he is [13] seer verkeert dese kwellinge des gemoeds regelregt tegen t gaan, en te willen weren. 't Well beter verstaan zal werden uy het gene ik hier na, *Hoofdst*, II *sne* 2. zal seggen, waar ik me toeleg van de *Nedrighyd* wil handelen.

5. Ondertussen gaan dese liev-

gemoeds, in 't midden van alle ontroeringen en bekommernissen.

13 *Het is seer verkeert enz.)* Geen wonder; want wat beweegt u om die te verdrijven, als *Ygenlievde*, te weten op dat gy van die kwellingen bevrijd zijn en weder sagt en gerust leven mogt: welk opset seer verre afwijkt van het opset waar in het wesen der Deugd bestaat; als het welke niets beoogt dan de wet Gods, sijn ygen pligt en verbinteniße. So dat men de vorige gerusthyd niet weder krijgt; want in het soeken werd dese verloren, en zijnde van het slag der vrijwillige, komtse ons niet, als van selvs by. Siet dit *Hoofdst. IV. van 't behulp der Nedrighyd* 4. *lid.* Men vervalt dan van dag tot dag in veel groter sorgen en kwellingen, of men moet die begeerte tot de rust, onder niewe begeertens en sonden smoren, en als begraven: het welke den waren, dog een schrikkelijken loon van de *Ygenlievde* is.

dens,

[..]ens, tew. *drivt* en *daadlievde*, [..]eltijds te samen; en nu brengt [..] *drivtlievde* eens de *daadlievde* [..]ort, en dan eens weder het te[..]ndeel. In den borgerlijken om[..]ng baart de *drivtlievde* dikwils [..] *daadlievde*; want die na eenig [..]nt, of bediening staan, soeken [..]oor al hen selven in te dringen in [..]e gonst der gener, door welkers [..]edoen sy dat verhopen te beko[..]en, en verder hare goede gene[..]enthyd te winnen met gestreel en [..]evly, met gedienstigheden, ge[..]chenken en, sose niet anders heb[..]en, met bidden en smeken. De[..]e 14 *drivtlievde* dan in andere gaan[..]le gemaakt hebbende, zijnse ge[..]oogsaam versekert dat deselve, op den

Drivtlievde baart dikwils daadlievde, besonderlijk in den borgerlijken omgang.

14 *Dese drivtlievde dan enz.*) Namentliik de [..]enssen zijn gewoon hare togten met hare da[..]den op te volgen, en te spreken en te doen na [..]dat hare drivten hen bewegen: het welk seer verkeert is; want in die genygthyd des geests, om onse daden na onse togten te schikken, en dewelke een ider seer klaar in sig bevind, is de gehele oorspronk van de sonde gelegen: als onder

Affecten.

den *Sinnen-boom* der andere ing. ënt zijnde, wel haaſt in *daadlievd* uytbotten, bloeyen, en de voo delige *amt-vrugten*, waar op watertanden, voortbrengen za In 't tegendeel baart de *daadlievd* ſomtijds de *drivtlievde*: het welk plaats grijpt in [15] verhevener om gang: gelijk wanneer een groot hertige en ware *Wysgeer* aanneem ſijnen leerling, als *Sokrates* ſijner

Daadlievde baart ook wel drivt-lievde, en dat in ver-hevener omgang.

Philo-ſooph.

der *Hoofdſt. III. deel* 2. Maar wy moeſten onſ daden voor af doen gaan, en dan de togten, e drivten, welke het ook zijn mogten, met goe de oogen aanſien, en als noodſakelijk, en geen klyn gedeelte der mensſelijkhyd, die God on opgelegt heeft, aanmerken: en ſoſe ons liev lijk bejegenen, God daar door danken, als hier na *Hoofdſt.* I. *ſne* 9. *in 't* 2. *deel van de God-vrugt.* ſo niet, het ſelve blydelijk verdragen: 't welk wy dog verdragen moeten hoe 't ook zy. Dit klaarder *Hoofdſt. III. in 't* 2. *deel.*

15 *In verhevener omgang.*) Het is dapper man-nelijk ſig door ſijne togten niet te laten verraſſen, dat is, haar nooyt ſo veel voets te geven, datſe de minſte onſer daden, of gebieden of beletten konnen: maar het volle regt, om onſe daden te beſturen, aan de Rede over te geven: want deſe ſiet uyt hare oogen, en kan een bekwame be-ſtuurder van onſe daden weſen; daar de togten, alle ſtokblind zijn.

Pla-

Pito, in wijshyd te oefenen: want
e eersten neemt den goeden *So-
tes* voor, om *Plato* wel te doen,
n wel te onderwijsen, en hem
gelijk, dat is, ook goed te ma-
n, het welke het grootste voor-
men der weldadighyd is; uyt
lk voornemen in *Sokrates* spruyt
n tedere beweging tot *Plato*,
sulken soeten streling des geests,
aarmede als we ons tot andere aan-
daan voelen, wy gesegt werden,
har liev te hebben. Het selvde
eeft ook plaats in het oefenen van
e deugd: Want de vrome werden
et eerst met tederhyd en soetig-
yd tot God en de Rede aange-
aan, en dan daar na door die te-
ere soetighyd des geests bewogen
m God en de rede te gehoorsa-
nen: want dese wijse van voort-
gang ware onwettelijk, het welke
eter blijken zal in het tweede deel,
lswe van de togten spreken zullen:
Maar in tegendeel willen de vrome
eerst en voor al vastelijk God en
de

Het welk ook plaats grijpt in het oefe-nen der deugd.

de Rede onderdanig zijn; waar u
den [16] meesten tijd in haar als va
selvs op borrelt een sekere tede
hyd tot God en de Rede, welk
teergevoelighyd des gemoeds b
het volk in 't gemeen genoem
werd *lievde*, en in 't besonder i
Devoti. dese stof *Hylighyd, en Godzalig*
hyd.

6. Vorder is de *daadlievde* w
Amor benevolentiæ derom twederly: *Gunstlievde*, e
Baatlievde. Gunstlievde is *ee*
Concupiscientiæ. *vast opset om een ander wel te doen*
En ook is dese lievde geen deugd
want deugd is een lievde tot de Re
den; nu wy konnen de Rede no
goed, nog kwaad doen: het ka
haar diepen nog drogen, alsw
wel of kwalijk handelen: wan
de Rede is in ons het beeld van d
Goddelijkhyd: by gevolg konne

Gunstlievde is buyten de palen der deugd: want ontrent God en de rede, die wy door de Deugd beminnen, is onse gunst ídel.

16 *Den meesten tijd enz.)* Voorsigtig: wan
sulken straal springt niet altijd noodsakelijk uy
sodanigen bron: want somtijds is de gesteldhy
des lichhaams, en andere bewegingen des selv
tot belet, en maken het onbekwaam tot di
aangename lievde.

wy

aan deselve, voor soo veelse
Gds beeld, en als sodanig alleen te
minnen, is, niet [17] meer eenig
ed of kwaad toebrengen, als aan
od selvs: So gy u matig en vro-
lijk draagt, dan gehoorsaamt-
de Rede wel; maar dat is voor
oed, en strekt u, dog niet de Re-

17 *Niet meer eenig goed enz.)* So dat men ge-
Gunst- of Weldaad-lievde aan God toedragen
n sonder grote misdaad: want nademaal den
rsoon van beschermer waardiger is, als van
n beschermde; en die van den weldadige, als
n den beweldadigde: so konnenwe de wil
et hebben van een eenige onser weldaden God
e te rekenen, of wy verhovaardigen ons; en
llen ons ten minste in dat geval, boven hem,
e willen waardiger zijn dan God, als beter ge-
t zal werden *Hoofdst. II. sne* 3. *in't* 2. *deel van*
Veldadighyds-ynde. Wy moeten ons dan seer
oorsigtelijk wagten voor dien kwaden-iver,
aar mede vele verkeerdelijk ingenomen wer-
en; menende van haren pligt te zijn, datse
oor God eenigen roem en eere by de menssen
erwerven, als of dat een weldaad was, om
em daar mede te begunstigen: onse grootste
evde, onse grootste pligt, en gehoorsaamhyd
ot God werd bepaalt in de volvoeringe van sijne
vet: andersins watwe ook doen, wy dienen
God willende of niet willende, als te sien is §. 2.
id 2.

Patronus quam cliens.

de tot voordeel: indien gy u der
en ongebonden aanstelt, dat is,
die na de rede niet luystert, t
schande; want de modder [18],
vuyle mist van uwe misdaden k
dat heldere Rede-ligt, 't welk v
de Goddelijke Son afschittert, ni
b

18 *De modder enz.*) Hoewel onse Gunstliev
op God en de Rede niet past, gelijk getoo
is; so slaat daar egter op eene lievde van go
vinding, toestemming en gerusthyd: alswe
Essentia. mentlijk toestaan de wesentlijkhyd Gods en si
toepassingen, en over sulks de wet selvs en
Attributa. rede, dewelke hy ons ingedrukt heeft. Maar d
Formaliter. lievde siet niet daantelijk op de deugd: want
deugd heeft haar opsigt op een werking en een
daad, die ons door de wet opgelegt is: so d
de deugd een sodanige lievde is die voor de sa
henen gaat: dog de toestemming is so een lie
de, die op de saak volgt, dewelke toegestaan
Door de deugd lievenwe dat ons te doen staa
door de toestemming lievenwe, dat gedaan i
So past'er dan eenige lievde van toestemmi
op. Maar de saak wel ingesien, schijnt men
moeten herroepen, 't gene hier gesegt is, v
toestemmings lievde ontrent God; om dat ge
ne sodanige lievde van ons op hem past: wa
datmen goedkeuren zal, moet men aan eeni
keursteen, regel, of mate beproeven, en ni
eer voor goed aannemen, voor dat het na ged
ne ondersoek, 't welk in die proev bestaat, b
vor

..vlakken. Gelijk een spiegel ge-
..tsen werd, die ons de ware; en
.. ons de slimme en valsse gedaan-
..den werd met sijn keursteen, rye, of mate
..r een te komen. B. V. Een schreev, met
..en getrokken, beproevenwe aan een rye,
.. ook regt is; alle saken aan een denkbeeld:
..na deselve daar mede overeen komen, of
.., schatten wy die goed of kwaad: niets dier-
..jke heeft in God plaats. Hy, die selvs de
..erste regel is, kan niet na eenigen regel, ge-
.. andere dingen, gemeten werden: en Hy
..gt niet van sijn denkbeeld, dat hy ons mede
..t, maar sijn denkbeeld, in tegendeel van Idea.
..n af. Daar is dan niets waar toe wy God be-
..ken, of waar aan wy sijne wesendlijkhyd
..gelijken konnen, om met onse toestemming
..telijk daar toe te komen. So dat die hier eeni-
..oestemming willen, indiense haar selven gron-
.. doortasten, bevinden zullen datse God ge-
..nlijk vergelijken met iets, dat hen aange-
..n, behaaglijk, en uytstekende dunkt, en
.. verre toestemmen, alsse hem met dat ver-
..sel agten overeen te komen: welke toestem-
..g sekerlijk sonde is. Hier van daan so vele
..kbeelden van Goden by de hydense Dig-
.., bygelovige en waanwijse menssen, God
.. een igelijk verdigtsel hunner herssenen,
..gelijkende overeen brengende, en in so ver-
..oestemmende. Daar blijvt dan alleen voor
..over de eenige lievde van gehoorsaamhyd,
..van dienstbaarhyd, waar mede wy ons, na
..iders vermogen, tot God wettiglijk kon-
.., en gestadig moeten verheffen.

tens voordraagt, gelaakt werd
dog niemand meent, dat daarom
de [19] ſaken ſelvs, die den ſpiegel ve
beeld, te laken of te prijſen zijn
So ook wanneer de ware Reden
ſo ſy is na 't leven, in uwe dade
uytblinkt: wel aan! uwe dade
zijn lovlijk, en gy vroom en deug
delijk; maar ſo in tegendeel de Re
de op het tafereel van uwen har

19 *De ſaken ſelvs enz.)* Alle onſe daden zi
als *een ſpiegel van de Rede en wet Gods*; ſo ſy h
beeld van de rede in ſig wel bevatten, en verbe
den 't gene de rede veryſt, zijn die goed en lo
lijk; maar ſoſe het verdrayt en verminkt verbe
den, kwaad en misprijſlijk: welke verbeelding a
de Rede of wet Gods geheel niet raakt, als zij
de daar door nog ſchoonder nog lelijker: ev
gelijk de ſaak, die in een ſpiegel vertoont wer
deſelvde blijvt, 't zy dat de ſpiegel goed is,
een nette beeltenis geevt, of kwaad, en de g
daante der ſaak verkromt of verdrayt: want e
'ſpiegel vervalſt de gedaante van de verbeel
ſaak, niet in de ſaak; maar in ſig, den ſpiegel ſelv
welke ſchande en mismaakthyd geheel tot d
ſpiegel, en niet tot de verbeelde ſaak behoor
alſo werden wy ook ſomtijts geſegt de wet Go
te breken, ſchenden, vertreden enz. dog ni
in opſigt van de wet, maar van ons ſelven;
dat die gehele wanſtal op ons, en niet op de w
ſiet.

el kreupel en verminkt te ſien is:
blijvt ſy wel, dieſe is, de ſchoone
e Goddelijke; maar alleen uwe
childery deugt niet, en gy ſchilder
zt een brodder.

7. *Baatlievde is* niet anders, s *een vaſt*[20] *opſet om voor ſig ſel-n iets te verkrijgen*: ſodanig is e lievde der menſſen tot de rijk-dom-

Amor concupiſcentiæ.

Baatlievde.

20 *Een vaſt opſet enz.*) Ik hebbe in 2. *lid.* *let.* geſegt dat het vaſt opſet altijd een lievde s en niet betekent wat door dat opſet bereykt rd, maar alleen het *ynde waarvoor*: ſo kan k de *Baatlievde*, als mede een opſet zijnde, ntlijk niet anders betekenen als het *ynde waar or*, en de menſſen, die haar hert op de rijkdom, e, enz. ſtellen, moeten geſegt werden haar ven te beminnen, dewijle ſy die dingen voor n ſelven begeren: want ſy ſelvs zijn het *ynde aarvoor* van deſe hunne lievde of opſet: maar menſſen houden hier dien regel in de beteke-ng niet; en willende eere en rijkdom, voor n op een ſtapelen, ſeggenſe niet haar ſelven, ar de eer en goederen te beminnen; dog ſoſe t voor een ander deden, zoudenſe opentlijk gen hem te beminnen: waar uyt klaar blijkt ſe de Baatlievde bewimpelen, verdonkeren ontvynſen; want ſy ſien, dat het kwalijk at, en geenſins prijslijk is: Nu door dit mis-yk der woorden, en een andere ſpreekwijſe

dommen, eer, wellusten, enz; want dese dingen tragten sy voor hen selven te bekomen: so dat dese lievde niet anders is als Ygenlievde.

Is het verste van de Deugd.

Dese lievde is aller verst van de deugd; want sy is de vonk der sonde, of om beter te seggen, de sonde selvs:

Is de sonde selvs.

't welk hier na genogsaam blijken zal, als van de sonde gehandelt zal werden. *in't 2. deel. Hoofdst. 4. sne. 9, 10.* Wie sijne oogen op de Rede geworpen heeft, moet deselve voor alle [21] insigt van Ygenbaat toesluyten; want dese, *Baat* en *Reden*, staan op den weg des

in de Baatlievde, als in de Gunstlievde, betuygense genog eenige ondeugd in de Baatlievde te erkennen: en met regt; want de Baatlievde is de sonde selvs, gelijk uyt het vervolg gesien zal werden.

21 *Voor alle insigt van ygenbaat enz.)* De wortel van de Zede-leer is Nedrighyd, sig selvs te versaken, en geene sorge of insigt voor sig selvs te hebben; en het *ynde* en de vrugt daar van is de wet en onse verbintenisse, waar mede wy ons aan de Rede, en also eenigsins aan God selvs, verbonden agten: want het is onmogelijk de vrugt der zede-kunde te smaken, of tot God

es deugds ruglings tegen malkanderen, en lopen hoe langer hoe verder regelregt van den anderen; wie den lovwaarden deugdeweg bewandelt, keert gene den rug toe, en omhelst dese met opene armen: daar is ook geen onfijlbaarder keurten om die goddelose schijnbyligen, welke de deugd so looslijk wensen, te onderkennen, als dat atelose blauwe woordeken *Mijn*,

d en sijne wet te naderen, so men niet alvo- sijn selven t'eenemaal verlochent heeft: om de wet, als wet, nog eenige verbintenisse, die zy, oyt sien op het voordeel van den verte: gelijk reeds van ons in de voorrede aanmerkt is, en in 't vervolg nog breder zal den. So dat dan nog den loon des deugds, de straffe der sonde regelregt tot de zedeft behoren; want de zedeleer blijvt stip n, alsse so verre gekomen is, dat haar klaar kt, wat men doen of laten moet; en agt dat gans niets gelegen is, wat op dit doen of lavolgen mag: evenwel kent een vroom man beloning, en weet seer wel, gelijk wy belijden te weten, dat God eer zal ophoute zijn, als de vrome met sijne genade te bemen; niet te min zal een vrome ten opsigte sijne beloning niets doen, nog nalaten; ds wet is hem genog.

datſe dikwijls in de mond, en ge
ſtadig in 't hert hebben: want di
altijd ſig ſelv verſorgt, en over
ygen voordeel bejaagt, is van n
af een [22] deugniet; hy mag ook
hy wil van de deugd ſnorken e
blaſen, of ſcherpſinnig van de ſe
ve ſpreken.

8. Deſe drie *lievdens*, waar va
we nu geſproken hebben, als
Drivtlievde, en de twee *Daa*
lievdens, teweten *Gunſt* en *Baa*
lievde, zijn alle drie in de ſchol
ook genog bekent en vermaar

22 *Is van nu af een deugniet.*) Niet als
hy reeds alle ondeugden en misdaden beg
hadde: maar om dat hy in ſig heeft den wo
van alle kwaad, en alleen by geval en door
goed geluk ſig onthoud van alle boſe ſtukk
waar van niet hem, maar ſijne gelukk
ſterre, gelijk men gewoon is te ſpreken,
lov toe te ſchrijven is: want wat hem belang
ware hy even gemakkelijk tot een ſchelmſtuk
tot een klyn leugentje vervallen, om dat hy
de rede afgeweken; en dien Ariadnes draad v
broken heeft: ſijn goed geval heeft hem
vryd, dat hy niet in de klauwen van den H
hond vervallen, en verſlonden is, maar niet
ygen goed beleyd.

ıaar ſy zijn, gelijk geſien is, buy-
ın de Deugd, en behoren nog
ɛt desſelvs ygenſchap, nog we-
ſndlijkhyd. Daar is dan nog een
ɛerde Lievde over, dewelke, ſo
ɛel ik weet, in de ſcholen niet ſeer
ɛkent is; nogtans behoortſe ook
ɛt de *Daadlievde*, en kan bekwa-
ɛelijk *Dienſt-lievde* genoemt wer- Dienſtlievde, of dienſtbaarhyd, gehoorſaamhyd.
ın: want ſy is anders niet als *een*
ɛıſt opſet, om wel op te paſſen, en
ɛerſtig, iverig, en ſtip te doen,
ɛt een ander gebied. En in de-
ɛ[23] beſtaat yndelijk de Deugd; Deſe is de deugd.
ɛnt wy moeten nog mogen de
ɛede, diewe door de Deugd be-
minnen,

ɛ3 *In deſe beſtaat de deugd.)* Door de deugd
ɛinnen wy dan de Rede, de wet Gods, en
ɛiger wijſe Godſelvs: want die dingen zijn het
ɛe waar voor van dat opſet, waar in de deugd
ɛaat, dog niet het *ynde waar voor van goed-*
ɛighyd, of van toeſtemming, alswe te voren
ɛ18. aangetekent hebben, maar het *ynde*
ɛr voor van dienſtbaarhyd. Wy konnen ook
ɛer de mensſen in eeniger mate imand bemin-
ɛmet een lievde van dienſtbaarhyd, ſonder
ɛ met een gunſtlievde te beminnen; alſo
ɛwe dikmaals de Hoog overhyd gehoorſaam,

minnen, niet anders liev hebben
als met een vast opset om alleen t
volbrengen, dat sy gebieden zal.

Het Pit deses §. 1. Van de Lievd

DE Lievde is tweederly, *Drivt*
lievde en *Daadlievde.*

De *Drivtlievde* is wederon
tweederly, tew: *lichhamelyk* of ge
voelijk, welke men door de bewe
ging of togten gewaar werd; *e*
Geestelyk, dewelke eene toestem
ming is, en boven d'andere uyt
steekt, om dat onse daden met d
rede of Goddelijke wet overeenko

sonder hen goed of kwaad te willen, alleen o
een goed onderdaan te zijn, en de straffe va
't kwaad te mijden: op deselve wijse konnenw
alleen met eene dienstlievde, sonder eenige gun
lievde tot de Rede te beminnen gedreven we
den; maar alswe de Overhyd dus met een dien
lievde beminnen, dan zijnwe met baatlievde te
ons selven ingenomen, dat men ontrent de re
niet doen mag; want alswe de rede met dien
lievde beminnen, is het onmogelijk ons selve
met baatlievde te beminnen, dewijle deugds o
perste wet is, sig selvs te verlochenen, en ni
te beminnen.

men

en. De lichhamelijke werd in 't
gmeen van de mensſen ſeer hoog,
de geeſtelijke by na niets geagt.
Want de mensſen laten hun door
re ſinnen vervoeren. Dit *let.* 1.

De deugd beſtaat uyt geen van
yde, nog uyt de drivt- nog uyt
e daad-lievde: want ſy kan ſonder
n met gene weſen; en wel niet
nder deſe, maar is eerder als de-
lve. Dit ſo *let.* 2.

Daadlievde is een vaſt opſet; be-
kent het *ynde waar voor*; en
verd dikwijls voortgebragt van de
Drivtlievde, het welk ondeugd en
nmatighyd is; en baart ook ſelvs
e Drivtlievde, gelijk veeltijds in
e oefening des deugds voorvalt:
o dat ſomtijds gene ſonder deſe,
n dan weder deſe ſonder gene is.
Dit *let.* 5.

Daadlievde is, of *Gunſtlievde*,
lie tot de deugd niets doet, waar
an wy dog goed nog kwaad kon-
nen toebrengen; of *Baatlievde*, die
nog minder de deugd raakt, mits

wy daar door ons selven en niet d Redebeminnen; of *Dienstlievde* waar uyt de deugd ontstaat, war op de rede past geene andere lievd Dit *lett.* 6. 7. 8.

Ondertussen werd hier een dwa ling van 't volk geopenbaart; wan het selve aan sijne sinnen overgege ven, stelt de Deugd in de Drivtliev de, of in een seker lijden en driv des lichhaams, waarom sy dat lij den niet gewaar werdende, seer be angst en benauwt zijn. Dit *lett.* 3. 4

§. 2. *De Rede.*

Wat de Rede is, is al te klaar en bekent.

1. WAt de Rede is, behoevt, ja kan niet wel gesegt werden. Siet onse *Redekonst*, *snе* 4. *lid.* 1. *Hoofd.* 6. *en Hoofd.* 12. *lid.* 4. Wat de rede is, seg ik, is ons alle genog[1] en over bekent, als die het[2] merk-te-

1 *Genog en over bekent.*) En daarom behoevt het niet gesegt; want te seggen wat een saak is, is die verklaren: nu dat klaar en kenlijk is, behoevt niet meer verklaart.

2 *Die het merkteken dragen.*) De Rede doet sig so klaar aan ons op, om datse iets ons ygen is, datwe

[..]en dragen, *redelijk te zijn.* [..]ar is ook niet aangelegen dat de [..]de in vele voorvallen onbekent, [..]ster, en bewimpelt is: want om [..]t voor onbekent henen te gaan, [..]st genog dat mense in ³ eenige [..]standigheden kent: gelijk een soon

[..] we in ons hebben, en gestadig, alswe wil-[..], doorsien konnen. Om de selvde oorsaak [..]*n 't begin van* §. 1. aangetekent, datmen niet [..]moevt te seggen wat de lievde is; want byde [..]bense eene oorsaak: en daarom hebben de [..]olen, willende sodanige dingen met rede-[..]ndige bepalingen verklaren, deselve als met [..]set meer verduystert.

³ *In eenige omstandigheden.*) De zedekundige [..]ede is hier aan een igelijk genog bekent. *Wilt* [..]*ets, daar gy niets vermoogt*, of *doet niets te ver-* [..]*evs:* het welke een voorbeeld van de zedekun-[..]ge rede, ja het eerste beginsel van de zedeleer [..] waar uyt ligtelijk alle en igelijke verbintenisse obligatie. [..]trekken is, dewelke 't voornaamste der zede-[..]er zijn, en hier na verhandelt zullen werden. [..]*oetmen niets te vergeevs doen*, so moet men [..]et tegenworstelen, als God ons roept, en van [..]t lichhaam ontbind, of de dood aansegt, 't welke [..]*e eerste verbintenisse* is. *Moetmen niet te ver-* [..]*eevs doen*, so mag men God niet tegenstreven, [..]s hy ons gebied nog te leven, en in den mens-[..]elijken staat behoud, dat *de tweede verbintenisse* [..]. Indien dit so is, moetmen sijn onderhoud be-

soon 4 sijnen vader kent, schoo hy hem van verre, of in 't duyste, of onder eenen hoop gins en he waarts swierende menssen niet be kent, of vermomt in een vreemt vrouwlijk gewaad. Dit breed uy te meten, geevt hier geen pas maar siet mijne *Redekonst*. Tot d saak dan.

2. Deug

betragten; *de derde verbintenisse*; en derhalve iets by de hand nemen enz. Dewijle wy nu i dit alles de Rede seer klaar sien, moetmen nie rond uyt seggen datse duyster is: schoonse elders selvs in zedelijke saken, ons duyster mogt voor komen. B. V. Of men op een toorn zijnde die in den brand staat, daar op blijven of af springen moet: dit is wel duyster, voor alle die in de zedekonst onbedreven zijn; maar daarom is de rede selvs niet duyster: dat een blinde niet siet; moet men sijne blindhyd, en niet den glans der Son toeschrijven: want dat elders klaar is, en op eenige plaatsen verborgen en bedekt, dat is absolut. in sijn selven volstrekt klaar, en slegts duyster in seker opsigt.

4 *Een soon sijnen vader kent.*) In alle dese voorvallen werd den soon gesegt volstrekt sijnen vader te kennen, maar niet te bekennen: want het scheelt veel *kennen* of *bekennen*, vele dingen kennen wy, diewe nu niet bekennen; en den soon kent sijnen vader wel, maar so vermomt bekent

: Deugd is lievde tot de Rede, iet ſo [5] ygentlijk, of ten minſten

Deugd is ygentlijker dienſtbaarhyd, tot de rede, als tot God in ſig ſelvs.

rm niet: ſo kennen ook de onervarene in de konſt de rede wel, maar bekennenſe in dit niet, B. V. of men boven op een brandenorn blijven, of daar af ſpringen moet: want en diergelijke gevallen ſchijnt hun de rede omt, welk momaangeſigt door een goede kundige hand afgeligt zijnde, kennenſe niet n, maar bekennen met ons de rede, die ondat momaanſigt verborgen lag. Hier doet en merkelijk onderſchyd op tuſſen de *kenniſſe evde:* want dat men hier kent, gins niet kent, kentmen volſtrekt; maar datmen nu bemint, niet bemint, dat bemint men volſtrekt niet: k die een vrind bemint volgens 't bekende tje

gt u 't geluk nog toe, veel vrinden om u ſweven;
laar keert het u den nek, de vrinden u begeven.

taat men klaar niet dien vrind, maar ſijn d geluk liev te hebben. So ook die de Rede bemint, B. V. *als men ſpaarſaam*, en weniet bemint, *als men koſtelijk weſen moet*, heeft de Rede geheel niet liev, maar alleen ig gedeelte en omſtandighyd desſelvs. Waar met eenen de waarhyd blijkt van dat ongeene Stoïs gevoelen: *wie eene, alle deugden ft:* te weten dat niet toegelaten is, de rede r te beminnen, en ginder niet te minnen; want haar elders niet bemint, bemint haar nergens. 5 *Niet ſo ygentlijk enz.)* Of hier beweſen rd, dat de Deugd eer een lievde tot de rede

als

ſten niet ſo na tot God in ſijn ſ
ven: want wat we doen, of niet doe
wy dienen en gehoorſamen Go
noodſakelijk: anderſins hoe w
God gelukkig, dat hy nogtans i

Want God dienen wy noodſakelijk, watwe ook doen, of niet doen.

als tot God is: ſo werd evenwel van de Kriſ
nen altijd in hare Kerken geleerd, dat de deu
een lievde tot God is; en ſy ſeggen de waarhy
want eenigſins is de deugd meer een lievde t
God, als tot ſijne wet: gelijk als een die een b
vel van een Vorſt bemint, dat is hem wil g
hoorſamen, die heeft meer lievde voor ſijnen wi
als voor dat geſchreven bevel. Alſo willen al
vrome liever dienen en in lievde gehoorſamen a
de wet Gods of de rede, ſo als die van God b
grepen is, als ſoſe van hem afvloeyt, en in ô
ſe geeſt als in een tafel of boek geſchreven i
Nu die wet, rede, of beſluyt in de Goddelijk
wijshyd om ons te verbinden, is in der daad Go
ſelvs: en in deſe ſo godvrugtige overweging ſe
gen de Kriſtenen met regt, dat de deugd me
eene lievde tot God, als tot ſijne wet is: do
ſprekende volſtrekt na een net en naukeuri
ſchools en wijsgeerig onderſoek, moeten w
ſeggen, dat de deugt in die gehoorſamende dien
lievde, waar in hare weſentlijkhyd beſtaat, nie
opklimt tot God ſelvs; maar te voren al onde
Hem, als zijnde te hoog en verheven om hem
met onſe lievde te beryken, beſwijkt en in ſijn
wet of de rede ſtaan blijvt, en bepaalt werd
het welke met onvrikbare redenen door onſe
ſchrijver in een geklonken word.

ſc

[ie]mand sijnen wil wederstaan [ku]n, en so'er iets geschiede, dat [hy] niet wil dat geschiede? want on-[ge]lukkig zijn, is anders niet, als [iet] te verdragen tegen wil en dank: [da]n een ider onder ons is ongeluk-[ki]g, so ras'er iet gedaan werd, datwe [we]l anders wilden. Het opset dan [om] God te gehoorsamen, in sig [selv]en en van de [6] rede afgesondert, [is] even so onnut in ons, als te ver-

[6] *Van de rede afgesondert.*) Wy gehoorsamen [Go]d in eniger wijse en opsigt; te weten in op-[sig]t alswe hem aansien als onsen wetgever, die [ee]wig verstaat en begrijpt de rede, welke hy ons [ged]rukt en inscherpt; en hem op die wijse te ge-[ho]orsamen is geen idel nog kwaad opset, maar [w]at in sig 't gehele wesen der deugd, als even [hie]r voor aangetekent is: maar het opset, om [G]od selvs te gehoorsamen, so als hy volstrekt in [hem]selvs is, en afgeschyden van alle sodanig in-[sig]t, is onnut, idel en belachchelijk, ja god-[l]os, als men 't wel insiet; want het onderstelt [ee]n God die onse hulpe nodig heeft, een God [die]n wy konnen weldadig zijn, dat is, een [G]od, die in seker opsigt onder ons is: want gy [wi]lt doen 't geen hy hebben wil, en meent te [k]onnen doen 't geen hy niet hebben wil; wat is [he]t anders als sig selvs inbeelden, dat gy wel of [q]valijk by hem doen kond.

sor-

ſorgen dat een berg ſijne vallye mo
hebben, of dat in een driehoek,
drie hoeken te ſamen genomen, tw
regte hoeken uytmaken. Te w
len gehoorſamen Gods volſtre
te, ware en onveranderlijke wi
is willen doen, dat reeds [7] geda
is: wiltge of niet, gy moet gehoo
ſamen, gelijk alles hem noodwe
dig onderworpen is. Het is hi
de plaats niet om te bewijſen, h
hier uyt geenſins volgt, dat Go

7 *Dat reeds gedaan is.*) Elders is dit een wo
derſpreuk hier een waarhyd: die gedaan we
doen, ſegtmen te vergeevs te doen, om dat h
vergeevs is, nog te doen, dat reeds gedaan is: *h
ynde ophoudende, houden de middelen op*, ſegt
ſchoolſpreuke. Volſtrekt God te willen gehoo
ſamen is, na de ygenſchap van de ſaak, en ſond
omweg of verbloeming geſproken, te wille
doen, dat reeds gedaan is: want God en de bew
ging, die hy als ſijnen eeuwigen wil en nootdwan
aan alle dingen op legt, dwingen alles om noo
ſchikkelijk ſijnen wil onderdanig te zijn: dat g
nu ſoekt eenige dingen aan hem onderdanig t
maken, wat is dat anders, als te willen doen, da
reeds gedaan is? wat anders, als te willen he
vuur heet maken, dat het al is, 't zy gy dat wilt
of niet wilt.

[8] oorsaak van de sonde is: en hoe

Dat God de oorsaak enz.) Hoewel God die ...egingen wil doen volgen, dewelke wy sonder ...de en misdaad niet konnen willen; daarom is ...gter geen oorsaak van de sonde, maar wel ... die ingeschape beweging; want hy wil die ..., so alsse boos zijn, en van den regel, die ...aar voorgeschreven heeft, afwijken; maar ...ngeschapene dingen, waar in tot so verre ...n kwaad is. *Gelijk dan een Elle*, een werk...g by de slyters gebruykelijk om de lakenen te ...ten, alleen de lengte nodig heeft, om te ..., dat het genoemt werd, te weten een *Elle*, ...der opsigt te hebben op breedte of dikte; ...oon het niet wesen kan dat, het welke leng... ...eeft, niet te gelijk en breed en dik is; ge...we in onse Geestkunde betogen: Maar ge... dan een El, om een laken te meten, alleen ...op de lengte; want dikte of breedte doen ...r niets toe; also verfoeyt God ook, voor so ...l hy ons de rede en de schikking van 't geen ... te doen staat, voorschrijvt, ja voor so veel ...die rede en schikking selvs is, en heeft geheel ... af keer van onse daden, in dewelke eenige ...de, of eene afwijking bestaat, van de ons ...orgeschreven rigtsnoer en opperste regel: dog ...ijn selven, en voor so veel hy selvs volstrekt ...oorsaak aller beweging is, wil Hy die doe...gen, want wilde hy die niet, sy konden niet ...chieden; en op die wijse is'er in die doenin...n of bewegingen geen kwaad. Metaphisica.

Gelijk dan een El. Noyt zullen wy die onuyt...ekelijke saak, door gelijkenissen, volstrekt

overeenbrengen; want alle overeenbreng
onderstelt een bevatting der twee uyterste: H
is overeen te brengen *Gods Almagt*, met G
Goedhyd. De *Almagt*, waar door hy alle d
gen, of alle ware saken verrigt, so dat ni
buyten, veel min tegen sijnen wil geschiede.
Goedhyd, waar door hy geene misdaden w
maar die met regt in ons verfoeyt en straft. G
lijk wy dan byde de leden der voorgestelde v
eeniging, de Goddelijke Almagt en Goedh
seer klaar begrijpen, so konnen wy die geen
volstrekt bevatten: en is mitsdien alle sodar
vereeniging by ons, die een bepaalt en yndig
grip en verstand hebben, t'eenemaal hopelo
De jeukerighyd van 's mensſen geest, om
dingen, met sijn begrip overeen te brengen,
welke de yndighyd onser bevattingen overt
fen, is niet verre van een grote goddeloosh
want sy strekt klaar daar henen, dat wy ons sel
ten laatsten zouden inbeelden, God te kon
bevatten, dat is, hem gelijk te zijn; en dat d
alle overeenbrenging, met ons verstand
dekt, yndelijk weggenomen werde sijne onu
sprekelijkhyd, die geheel daar in bestaat,
wy opentlijk bekennen, wel te weten *dat*, m
niet te weten *hoe* Hy alles doet, dewelke w
genomen zijnde, werd ook sijne aanbiddel
hyd, die de onuytsprekelijkhyd tot hare oorf
onderstelt, gelijk hier na *in 't 2.deel. Hoofds*
§. 9. *Van de Heylighyd*. getoont zal werd
weggenomen, en vervalt alſo alle Godsdiens
Geloov. Alle dese jeukerighyd tot overe
brengingen aan een zijde gestelt, moet het
genog zijn, datwe elk lid der vereeniging, i
besonder, klaar en onderschyde bevatten:
lijk in dit voorgestelde geval; want wy vat

kla

e dat dit beſtaat met onſen 9 vry-
wil. Men kan egter niets klaar-
nog ſuy verder bedenken als deſe
arhyd, ſo lang men die enkelijk,
yten de dwarsdriyten en neuswij-
grepen der Scholen, aanmerkt: Diſputen en ſophiſmata.
de gehoorſamen noodſakelijk al-
[10] *menſſen, ja alle dingen*; maar
aan

ir, dat'er niets geſchiede, 't gene hy niet re-
egt wil dat geſchieden zal: het welke het ee-
id is: en wederom dat hy onſe misdaden af-
rt, en ſwaarlijk ſtraft; 't welk het andere
is:

Met onſen vryen wil.) Een ſchip ſeer ſnel
rtgevoert werdende na 't ooſte, belet een
ger niet te wandelen in 't ſelve gins en her-
rts: ſo belet ook de Goddelijke wil,
alles draagt en voert met een noodſchik-
jke magt, ons niet, van onſe zijde, met
e en volle believen ſijnen wille tegen
ſtreven. Aan deſe en diergelijke gelijke-
en ons gewennende, en als eene gemeen-
nhyd, die de vrugt is der gelijkeniſſen, wel-
dog nergens anders toe dienen en ſtrekken,
aande, zullenwe yndelijk de ſaak ſelvs, over-
og konnen vatten; dewelke meer door on-
omeloſe gedagten, als door ſig ſelven ver-
ſtert werd.

10 *Alle menſſen enz.*) Het opſet dan om
d in ſijn ſelve, te dienen is idel, en onſe dienſt-
rde tot hem, in ſijn ſelven te vergeevs:

 egter

aan sijne wet, die hy ons opgele
heeft, dat is de rede, zijn een
vrome gehoorsaam, en andere b
wederhorig.

3. Deugd is een lievde tot de

egter schijnd de toestemmende lievde niet i
dog in plaats van die toestemming, kon men
len een medestemming, waar doorwe die v
stellen, dewelke Gods toeygeningen te ken
geven, goed keuren, en voor waarheden h
den: maar dese medestemming schijnt besw
lijk tot de lievde betrokken te konnen werd
want in deselve is nog zedelijk goed, nog kw
het welk noodwendig de lievde verselt, n
alleen of waarhyd, of logen, en derhalven
scheelt die veel van de dienstlievde: want de
stemming siet op de overeenkoming van het
Geëfficieerde. gewerkte met de Goddelijke wil, *als zijn*
maar de dienstbaarhyd heeft haar opsigt o
selvde overeenkoming, *als toekomende* en
ons te versorgen. B. V. *Het regent*; die uyt
king komt met de Goddelijke wil overe
want het zouw niet regenen, so 't God niet
de; als ik dan die overeenkoming toestem,
die. *Het is mooy weer*: nu imand uyt een d
en verkeerde iver, meent dat het tot Gods h
lijkhyd behoort, dat het regene: derhalven
hy daarom, en wend andere middelen aan,
werd een overeenkomen van den regen
Gods wil, begrepen en met een verkeerde
de, bemint, maar als moetende komen,
als zijnde: en hierom behoort dit tot de di
lievde.

gte en rekkelijke rede; want de
erdorvene en verkromde rede liev
hebben is geen deugd: Nu alswe
erkeren ontrent de geschapene Natuur extensi
ytgebrydhyd, dat zijn, dingen
e tot onse kennisse niet komen als
oor onse sinnen, en sonder ons
edoen zijn, als Son, Maan,
ugt, Zee, enz. welke de Lich- Phisica.
aam-kunde verhandelt, dan werd
nse Rede bedorven door vooroor- De Rede werd verdrayt door vooroordelen.
elen en schijnredenen; maar als-
e ontrent het zedelijke, dat de
Zedekunde verhandelt, verke-
n, werdse niet alleen door de
selv-

11 *Dat de Zedekunde verhandelt.*) De Zede-
indige saken onderstellen alle geschape en lich-
melijke dingen, want de kennisse van den
ens behoort tot de Lichhaam-kunde, en son- Phisica.
r de kennisse sijns selvs, kanmen in de Zede-
nde niets goed en waar stellen, om dat uyt het
sien sijns selvs de gehele Zedekonst en alle ver-
ntenissen voortvloejen: waar uyt blijkt dat de
edekonst, veel meer, als andere wetenschap-
en, de dwalingen onderworpen is: als heb-
ende en hare eygene moddergoten, waar langs
e dwalingen invloejen te weten onse begeerlijk-
eden en lusten, want gemeenlijk singt elken

En daar boven nog in zedige saken, door begeerlijkheden en togten. Waar uyt blijkt dat de Zedekonst meer de dwaling onderworpen is, als andere wetenschappen.

selvde vyanden, maar daar bov[en] door de begeerlijkheden en to[g]ten bestormt en beschadigt: wa[ar] uyt genog blijkt, dat de bedor[ven] rede geen rede is: want gelijk h[et] onsuyver goud, geen goud, ma[ar] goud en schuym; so is de verdor[ven] rede, geen rede maar een meng[el-] moes, van rede, vooroordele[n,] schijnrede, begeerlijkheden en to[g]ten. So dat dan in de uytbeeldi[ng] van de deugd, onnodig was h[et] woordeken *opregte*, om dat h[et] van selvs in het woord *Rede* [...] gelijkmen onder 't woord *goud*, [...] sijn selven verstaat *suyver*.

4. Ik heb ook gesegt dat [...]

vogel so hy gebekt is, en de menssen segge[n] datmen doen moet, daarmen sig toe genygt [...] gedreven voelt; en ook andere, niet min geva[ar-] lijke, waar van de Zedekunde besoedelt wer[d], te weten vooroordelen, en onwetenhyd in [de] Lichhaam-kunde, en des menssen samenst[el] daar andere wetenschappen alleen by na van h[a-] ygene modder bevuylt werden.

deug[d]

eugd [12] *enkelijk* eene lievde tot de lede is: want de deugd geevt de lede alleen toegang, die alleen ver-waar-

De Rede moet alleen bemint werden; men kan niets nevens haar beminnen.

12 *Deugd enkelijk eene lievde enz.)* *Enkele* vde, is een lievde alleen tot de eenige rede. Dat de deugd een lievde moet zijn alleen tot de nige rede werd beweert, so uyt het kenteken n het woord *lievde*, als *Rede*: en uyt dat van *vde*, om dat men niet meer als een waarlijk beminnen kan: want niets werd ygentlijk bemint het *Ynde waarvoor* 't welk of een, of vele n: indien een, so berykenwe ons oogwit, daar werd maar een bemint: indien vele, so n 't vele gelijk, of verdeelt, indien gelijk, makense te samen een selvde *ynde*. Indien verdeelt, dan zijnse ingelast, en is 't laatste, t ygentlijke ynde, dat bemint werd: 't welk aarder gesien zal werden *in 't 2. deel. Hoofdst. .van 't Ynde*. Dewijle dan de deugd een lievde t de Rede is en niet meer als eene ter selver tijd mint kan worden: so volgt noodwendig, tse een lievde is tot de Rede alleenig: 't selvde erd ook getoont uyt de kundighyd *van Re-*; om dat, so al door eene onmogelijkhyd de vde tot twee te gelijk wesen kon, die egter niet esen kan tot de Rede en iets anders: Want uyt ne besondere wesentlijke ygenschap lijd de ede geen tweede min, en so haastse bemint erd, ystse de min voor sig alleen, en verbant e lievde, waar mede haar minnaar sig selvs lievoost; en vertoont hem middagklaar, dat hy, elijkwe in de beschouwing onses selvs sien zulen, niets kan, niets vermag nog tot sijne ge-boor-

Subordinaat.

waardigtſe als haren bruydego
met lijv en ziel in opene armen
omhelſen, met uytſluyting en a-
wijſing van alle andere volgens h
ſpreekwoord, *lievde duld geen ma-
ker:* Soo dat die ten dele om red
ten dele om gemak, luſt, en ee
iets doet, kwalijk doet en niet
rede: want niets na de rede, als d
geheel en al uyt rede, is. Onder
wetten van de Rede is in verre ni
de minſte, *Alles te veragten, b
halven God en de Rede:* gelijk hi
na blijken zal *Hoofdſt. 2. ſne 2. V*
boorte, nog tot ſijn leven of ſterven, en wi
hem van gelijken aan, dat waar men niets v
mag, men daar niets willen, niets ondernem
moet: wat kan 'er klaarder geſegt werden
Wie dan de Rede, die dit leert, liev heeft, dat
haar onderdanig wil zijn, die moet noodſakeli
alle ſorge en bekommeringe voor ſig ſelvs af le
gen, dat is, alle lievde tot ſig ſelvs afſweren
wil dan de Rede niet gedogen de lievde van ha
minnaar tot ſig ſelvs? hoe veel min zalſe die t
een derde, of iets anders verdragen. Doet hi
by, dat men uyt het gevolg klaar ſien zal dat'
maar twee lievdens zijn te weten lievde tot Go
of de Rede, en tot mijn ſelven: en dewijle Go
lievde uytſluyt de ygenlievde, ſo ſluytſe ook al
andere lievdens uyt.

e Nedrighyd. Waarom niemand
e Rede beminnen kan, als *enke-*
ik en alleen: het woordje *enkelijk*
dan van sig selvs genog daar in;
n kan de Deugd kortelijk uytge-
eeld werden, *Lievde tot de Re-*
e. Want dat hier een dienstliev-
e, en die wel enkelijk, en tot de
egte, en niet tot de verdrayde Re-
en wesen moet: wijst ons ten vol- Innata
en aan het ingeboren kenteken der notio.
Rede, 't welk sig aan een aandag-
ige bespiegelaar, als een gemene- Commu-
kundighyd opdoet. nis notio.

Het Pit deses §. 2. Van de Rede.

WAt de Rede is, is door sig selvs kenlijk. *lid.* 1.

Deugd is eer een lievde tot de re-
de als tot God: want onse dienst-
lievde, waar vanwe hier alleen
spreken, is vergeevs tot God selvs,
dienwe of men wil of niet; even-
wel dienen moeten. De lievde van
toestemming komt hier nog ter

 snee,

snee, als in de kanttekeninge te sie[n] is. *lid.* 2.

Den titel. Uyt de bepaling des deugds in '[t] *voorhoofd van* §. 1. gestelt, wer[-]den uytgedaan de woordjens, *op[-]regt* en *enkelijk*: waar van dit he[t]

Genus, differentia. geslagt; en gene het onderschyd uytbeeld; want dese woordjens zijn'er uyt haar selven in, het wel-ke so uyt de kundighyd van *lievde* als *rede* bewesen is. Siet ook de aan-tykeningen. dit *lid.* 4. om dat de lievde tot de rede niet als enkel we-sen kan.

Van gelijke zijn de regte rede, en de rede een en 't selvde; want *waar* of *regt*, is een ygenschap van de saak, gelijk de scholen spreken, welke de gansse saak uytlegt, en niets terug houd. *lid.* 3.

§. 3. *Heb-*

§. 3. *Hebbelijkhyd.*

Habitus.

DE Wandelende [1] Wijsgeren, met haren aanhang de scholen willen dat de *Deugd is een hebbelijkhyd om wel te doen, verkregen door een mennigte goede werken.* Maar sy vissen [2] agter 't net: want de ware Deugd is eerder als dese hare

Peripatetische Philosophen.

Deugd is eerder dan de heblijkhyd om wel te doen, derhalven is die hebbelijkhyd de deugd niet.

1 *Wandelende Wijsgeren enz.*) Hebbelijkhyd geevt twe dingen te kennen, te weten gewoonte, als de oorsaak, en gemakkelijkhyd, als het uytgewerkte: so dat hebbelijkhyd niet anders is, dan eene door gewoonte verkregene gemakkelijkhyd. Ook de gewoonte alleen, die geen gemak of veerdighyd baart, is geen hebbelijkhyd: gelijk een steen veelmaal om hoog geworpen, geen hebbelijkhyd bekoomt om te klimmen, want dese gewoonte van klimmen, geevt aan den steen geen veerdighyd om op te gaan. Ook is de gemakkelijkhyd alleen niet genog om een hebbelijkhyd te zijn: want een kloot werd op het vlakke ligt gerolt en bewogen, egter werd in den bol geen hebbelijkhyd erkent, om dat die gemaklijke beweging van sijn gestel, en niet van de gewoonte af hangt.

Causa.

Effectum.

2 *Vissen agter 't net*) Dewijle maar dese twee, gewoonte en gemakkelijkhyd, in de hebbelijkhyd zijn, is het sonneklaar, dat geen van dese tot de Deugd behoren; want het is kennelijk,

hare deugd: en van waar zijn d goede werken? voorwaar nergen [3] van, als van de deugd. Soo da dan de Deugd gaat voor het goe doen, en derhalven des te mee voor die hebbelijkhyd, dewelk van het dikwils goed doen afvlöeyd Voeg hier by, dat dese door vel goede werken bekomene hebbelijk hyd om goed te doen, eer een ge

dat het geen weldoen is, uyt gewoonte of me gemak iets te doen: men heeft ook geen ande bewijs nodig, om de Deugd van de hebbelijk hyd af te scheyden.

3 *Nergens van)* Indien het niet van de Deugd; dat is, van een opset, om te doen wat de rede of Goddelijke wet gebied, komt: dan komt het of van geenig opset, of van eenig ander opset: indien van geenig; dan zijn het geen zedelijke, maar aangebore doeningen, hoedanige men dikwils onbewust of onbedogt doet: als het afbyten van sijne nagelen, of penne, onder een diepe aandagt, of iverig blokken: welk doen in het zedelijke nog goed nog kwaad is: indien uyt een ander opset, als om Gods wet en de rede te gehoorsamen, dan is het geen goed, maar kwaad doen: want al wat buyten insigt van het regte ynde geschied, het ynde selvs niet goed zijnde, is sonde: so dat men om te sondigen, niet nodig heeft een kwaad ynde; maar het genog is, dat het ynde niet goed zy.

Natuurlijke actien.

k of gemakkelijkhyd, en meer
n loon der Deugd als de Deugd
lvs is. Doet'er nog by dat dese
ebbelijkhyd een volstrekt aange- Absoluyt
bren ding is, dat uyt sijnen wortel, natuurlijk.
et dikwils doen, noodsakelijk
ytspruyt en met de zeden, die van
ard vry zijn, geen gemeenschap
eeft.

2. Dog te menen, de Deugd te noeten stellen in alsulken hebbelijkhyd, om datse ook deugdelijk genoemt werden, die slapen, en net hune gedagten elders heen wieren, of van sinnen verrukt zijn, s seer ongeurig, en stinkt niet wynig na de schoollugt. De zedelijkke dingen moeten zedelijk gehandelt werden, en niet met die[4] stekelige distelen, of scherpsinnige von-

Die slapen konnen ook deugdelijk zijn; niet om de heblijkhyd van weldoen, die als dan in hen is, maar om het opset van wel te doen, dat als dan in haar niet is.

4 *Met die stekelige distelen.*) Op dit evenvoorgaande bewijs, der Wandelwijsgeren, te weten, dat de deugd in een hebbelijkhyd word gestelt, om dat ook goed genaamt werden, die slapen, in dewelke wel een hebbelijkhyd, schoon niet altijd een doening is, dient tot antwoord; dat

Peripatetici.

vonden. Een Rijkaard, is da ook rijk, ſchoon hy buyten land zijnde, ſijne goederen t'huys gela ten heeft: want wederkerende kan hy die gebruyken wanneer e ſo, als 't hem gelieven zal. Alſo i een goed man, dan ook goed, al hy ſlaapt of ſluymert, om dat hy

Al werd'er een hebbelijkhyd of gewoonte van weldoen veryſt, om imand goed te noemen, ſo is nogtans die gewoonte de goedhyd of deugd ſelvs niet: gelijk de gewoonte van wit te zijn, nodig is om iet volſtrekt wit te noemen, ſo is egter die gewoonte, de withyd ſelvs niet.

dat de benaming van een ſaak wel geſchieden kan al is'er de vormende † oorſaak niet by: nu in de benaming is de vormelijke oorſaak dat gene waar van den naam ontleent werd; ſo is *withyd* de vormende oorſaak van *wit*, want van de withyd werden eenige dingen wit geſegt. So kan het ook gebeuren, dat alſulken oorſaak niet by de ſaak is, en'er evenwel den naam aangeevt. Alſo noemtmen imand nog borgermeeſter, wegens het amt dat hy bekleed heeft, volgens ons ſpreekwoord: *eens borgemr. altijd borgermeeſter.* So werd in de letterweb imand als rijk ingeſlagen, ſchoon hy, uytlandig zijnde, niets van ſijne goederen heeft: insgelijks kan eene, goed genaamt werden, van ſijne goedighyd, dat is, ſijn opſet om te doen, wat de rede wil, ſchoon in ſijnen ſlaap, of verrukking ſijner gedagten, die goedhyd of dat opſet niet werkelijk in hem is: alſo is dit eene gehele tegenwerping in den naam, waar uyt nooyt een vaſt bewijs gehaalt werd: overmits den naam, en ſijne betekeniſſe t'eenemaal van 't goedvinden der mens afhangt: en tot de weſentlijkhyd der benaamde ſaak niets doet.

† Cauſa formalis.

Den text

Actuelijk.

de

[oor]saak sulks veryssende, sijn opset,
[w]ar door hy alleen goed is, her-
[...]: niet te min is hy door die ge-
[w]onte van sijn opset te hernemen,
[ni]t goed, maar door het opset
[sel]vs. Gelijk de [5] sneeuw gewoon-
[lij]k wit is; nogtans niet wit gesegt
[wo]rd, wegens die gewoonte, maar
[w]egens de withyd selvs: al wierd 'er
[mi]sschien gemeenlijk die gewoon-
[te] veryst om volstrekt wit, genaamt
[te] zijn: want sose nu eens wit, en
[da]n eens anders ware, konse niet

5 *Gelijk de sneeuw enz.)* So noemen wy ge-
[m]eenlijk een muur wit, om datwe hedendaags
[ge]woon zijn de muren binnens huys met kalk te
[be]strijken en te witten; so om meer ligt in onse
[ve]rtrekken te geven, als om te makkelijker van
[sto]f en vuylighyd gerynigt te worden: so noemt-
[m]en dan de muren wit, om datse gemeenlijk
[wi]t zijn; evenwel niet om die gemeenlijkhyd,
[of] gewoonte hoewel die tot den naam van wit
[oo]k nodig is, maar om de withyd, die'er aan-
[g]eevt: so dat de gewoonte is den mits van die Conditio.
[be]naming; want sose door malkanderen in onse
[h]ysen met alle verwen bestreken wierden, kon-
[d]ense niet meer wit, als anders geverwt noemen:
[m]aar de vormende oorsaak deser benaminge is de
[w]ithyd selvs; want van en om deselve, noemt- Causa formalis.
[m]en de muren wit.

meer

meer *wit*, als *niet wit* gesegt w[...]
den. So ook, al wierd 'er een g[...]
woonte [6] van goed opset en goe[...]
werken veryst, om onder de me[...]

6 *Gewoonte van goed opset enz.*) So is [...]
Conditio nominis. Causa formalis. Argumentum peripatheticorum.
de gewoonte van weldoen den mits van die [...]
naming, waar door imand goed genoemt we[...]
maar daar uyt volgt geensins dat de gewoonte [...]
vormende oorsaak van die benaming, of wel [...]
goedhyd selvs is: waar door de sluytrede [...]
Wandelaars genogsaam vervalt; want daar is [...]
groot onderschyd tussen de vormende oorsa[...]
en de mits van de benaming: gelijk uyt het la[...]
voorgaande voorbeeld, en vele diergelijke, [...]
noods bewesen kan werden. Want zijnde [...]
Leyden, is, om in den Haag te zijn, de mi[...]
of werd veryst dat ik van Leyde vertrek, [...]
welk de vormende oorsaak niet is: want ik k[...]
niet gesegt werden in den Haag te zijn, om m[...]
vertrek van Leyden, hoewel dat nodig ver[...]
werd op dat ik in den Haag zouw konnen zij[...]
maar om mijne tegenwoordighyd in den Ha[...]
Neemt yndelijk, dat dese gewoonte 't we[...]
evenwel onmogelijk is, de vormende oorsa[...]
was deser benaminge waar door imand goed g[...]
segt werd; wat zal men dan van de gemaklij[...]
hyd seggen? want de heblijkhyd stelt niet alle[...]
gewoonte, maar ook gemaklijkhyd: als in [...]
begin deses §. aangetekent is: met wat onb[...]
schaamthyd kan men gemaklijkhyd in iets [...]
doen, seggen een goedhyd te zijn? nadema[...]
de goede dikwils onder den last des Deugds ste[...]
nen en sugten met d'allergrootste beswaarnisse[...]

se[...]

se den naam van *Goed* te dragen, is men evenwel niet goed, om de gewoonte of hebbelijkhyd: en in gevolg is die gewoonte of hebbelijkhyd de Deugd selvs niet.

. Nu alschoon onder ons niemand den naam van goed draagt, als die gewoon is goed te doen, so kan egter aanstonds volstrekt goed gesegt werden, die tot nog toe een boos wigt is, te wete, so hy sijnen geest, van de rede vervreemd, da- Imand kan goed gesegt werden, die geen gewoonte, en by gevolg geen hebbelijkhyd van weldoen heeft.

7 *Die gewoon is goed te doen.*) Hier word nu onderlegt, 't geen uyt enkele goedwilligheyd toegestaan was, te weten, dat de gewoonte schoon niet de vormende oorsaak, niet te min een mits maar kon zijn van de benaminge, waar voor wy goed genoemt werden: En werd getoont, datse ook den mits niet is; want imand kan volstrekt goed zijn sonder dien mits, of gewoonte van weldoen: te weten, so haast hy dat opset in sijn geest vast stelt, om eeniglijk te willen doen dat de rede gebied; en al is 't dat een sodanige by het volk nog niet wel goed gelijkt, so is hy dat egter, en past dien naam volstrekt op hem: het welke de lere der Kristenen bevestigt, die geen swarighyd maken, om vast te stellen, dat een mens in dusken opset stervende, al was hy te voren een groten sondaar, evenwel de eewige gelukfalighyd deelagtig werden kan.

delijk wend tot de rede, en va
ftelle, niet meer fijne [8] togten e
drivten, maar alleen de rede in t
volgen. Nademaal dan nieman
goed kan wefen, als door de Deugd
fo volgt hier uyt dat defe hebbelijk
hyd om wel te doen, geen Deug
is; als dewelke niet op een bots be
komen, maar alleen door lang ge
bruyk en oefening verkregen werd
En waarlijk alle leeraars van all
De Kriften Kerken zijn eenparig van ons gevoelen, en tegen dat der fcholen, Kriften Kerken fcherpen dit in d
vergaderingen het volk veeltijds in
dat men geen goede [9] werken uy
hebbelijkhyd, of gewoonte, mag
ma

8 *Niet meer fijne togten enz.)* Watwe in h
zedelijke doen, gefchied uyt de togten, of uyt
rede, dat is, of de togten porren ons om ietw
te verrigten, of de Rede: en alfo fondigen wy
onfe togten opvolgende, of wy doen wel
goed, alswe uyt reden doen: fiet *van de togte*
deel 2. *Hoofdft. III.*

9 *Datmen geen goede werken enz.)* Om dat
les, wat uyt defe voort komt, uyt een hertsto
gefchied: want defe gemeenfaamhyd of liev
tot het gewone, en vrefe voor het ongewon
is een togt, door welke het meefte volk geftad
gedreven werd: gelijk hier na getoond wer
't 2. de

maar alleen uyt lievde tot God moet doen: Waar mede sy overvloedig betuygen, de Deugd niet te stellen in hebbelijkhyd, of gewoonte: want was gewoonte Deugd, so moest alle daad uyt gewoonte voortkomende, goed zijn.

4. Onderwijlen [10] is, in die de Deugd so schielijk bekoomt, iets dat

Deugd lijkt na heblijkhyd, want Deugd is lievde; nu 't geen men geerne doet, schijnt men gemaklijk te doen.

2. *deel. Hoofdst. III. §. 2. Van 't leven des gemenen volks.* So is dan alle daad uyt der *Wandeleeren* Deugd voortkomende, gewisse sonde: om dat uyt de togten iets te doen, sondigen is: gelijk in Kristus Kerk wel aangemerkt werd, en daarom gestadig aan de gelovige vermaant, datse idog niet uyt gewoonte den Kristelijken Godsdienst willen bywonen: als hier onsen schrijver aanwijst.

10 *Ondertussen is, enz.)* Niet tegenstaande dat hier toe genog getoont, en met klare, bondige, bekende, en onvrikbare bewijsredenen bewesen is, dat de Deugd niet in heblijkhyd bestaat: zouw sig evenwel imand mogen verwonderen, wat oorsaak de Wandelwijsgeeren bewogen heeft, de Deugd in een heblijkhyd te stellen? hier op dient, 't geen reeds gesegt is op *id* 2. *let.* 4. 5. te weten, datse misleyd zijn door de benaming van 't woord *goed*, nemende een igelijke mits voor de vormende oorsaak dier

dat na een lang gebruyk en gewoo-
te, of daar uyt spruytende heblijk-
hyd en gemaklijkhyd gelijken
want nademaal hy mint, en Deug
een lievde is als §. 1. blijkt, so ve-
agt en verwint hy die moeylijkh

benaming, en also alle Godinnen voor Jun
Maar somen haren misslag wat naukeuriger uy
pluyst, sietmen deselve in dit 4. *lid* t'eenema
ontwortelt: namelijk sy hebben geen ond
schyd genog gemaakt tussen de gemakkelijkhy
en lievde, en met alle het volk gemeent, dat h
uyt gemaklijkhyd geschiede, 't geen uyt liev
voortkwam, waar in sy bedrogen zijn, geli
in dit 4. *lid* genog aangewesen werd. Dog
schijnen langs dese trappen tot die dwalingen g
daalt te zijn. Voor eerst sagense, dat de goe
met lievde, of een groot en vast opset ingen
men waren; want Deugd is lievde, en een
dänig opset. Ten tweede hebbense, om de g
lijknamighyd of gelijkenisse, als zijnde de voo
naamste, so niet de enige oorsaak onser dwali
gen, gelijkwe op het eerste deel van des Kart
betoont hebben, onder een gemengt de lievd
en gemaklijkhyd; uyt dese mengeling schen
haar de goede alles makkelijk te doen, en
Deugd een gemaklijkhyd te zijn. Ten laatst
alsse sagen, datwe gemeenlijk door dikwi
doen, bekwamen een gemaklijkhyd des lich
haams en der sinnen, in welke twe de heblijk
hyd geheel opgemaakt werd, so bleev 'r, voo
die dus verre verdwaalde, niets over, als dat
de Deugd in een heblijkhyd stelden.

den

..n, dewelke sig tegen de Rede
..nkanten: nu klynagting der
..oeylijkheden, is als eene gemak-
..lijkhyd, en die de moeylijkhe-
..n met een groten moed te boven
..mt, dunkt aan 't volk, deselve
..kkelijk te overwinnen: dog een
..ijs man vind hier ook een merke-
..t onderschyd tussen lievde, en ge-
..oonte: de gewoonte vereelt zijnde,
..voelt geen ongemak; dog de liev-
.. sagt en teer zijnde, gevoelt het on-
..mak seer levendig, maar vertreed,
..orbreekt, en verwint het: so
..t heblijkhyd misschien veel ge-
..kkiger, maar lievde veel kloeker
.. moediger is.

..et Pit deses §. 3. Van de Hebbelijkhyd.

DEugd moet niet in heblijkhyd gestelt werden: ten eersten om ..t deugd eerder als het goed doen, .. heblijkhyd later is: ten twede ..t deugd op de zeden, en heb-

lijkhyd op aangebore dinge *lid* 1.

Ten derde om dat Deugd schi lijk bekomen werd, en heblijkhy niet alsalenke, door dikwils doe Ten vierden, dat een bewijs va

Autorityt. 't gesag is, om dat het alle Krist nen in hare kerken so verstaan. D *lid* 3.

Tegenwerp. Die slapen zijn oc goed, in de welke evenwel dat o set niet is, waar in wy de Deug stellen, maar alleen een heblijkhy om goed te doen. Oplossing: diegene is een opset om wel te doe ten minsten zedelijk, dat genog om dien naam te hebben. Twee tegenwerp. Dat een heblijkhy veryst werd, om den naam van go te dragen. Oplossing. De mind re voorstel is vals, als blijkt *lid* en neemt se was waar, so volgt da slegs uyt, dat de heblijkhyd i

Conditi causa formalis. den mits, en niet de vormen oorsaak diër benaming. *lid* 2.

Ten laatsten werd een onde

schy

hyd bygebragt tussen de lievde, n heblijkhyd, welkers ondereen-nenging, schijnt geweest te zijn en oorsprong deser dwalinge der Vandelwijsgeren. *lid* 4.

II. HOOFDSTUK.

Van de HOOFD-DEUGDEN.

DE *hoofddeugden zijn ygenschappen der Deugd, die allernaast* [1] *en onmiddelijk van de selve afvloeyende, tot geen andere uyter-*

1 *Allernaast en onmiddelijk enz.*) Hier door werden de wesentlijke beloningen des Deugds uytgesloten: als wijshyd, geleerdhyd, vryhyd, genoghyd, en geluksalighyd selvs: waar van ten dele hier in dit deel, en ten dele hier na in een besonder deel van den Loon des Deugds gesproken zal werden. Want dese beloningen vloeyen niet allernaast uyt de deugd, maar door middel van andere ygenschappen, in wesen veel eerder zijnde. So ontspringen wijshyd en geleerdhyd uyt de deugd, door hulp van Neerstighyd; de vryhyd, door hulp van gehoorsaamhyd; de Genoghyd, door Regtvaardighyd; Gelukzalighyd en Verhevenhyd door Ne-

uyterlijke [2] *omstandigheden beson derlijk konnen betrokken werden so*

Nedrighyd. De hoofddeugden moeten dan nie so middelijk, maar allernaast uyt de deugd uyt springen. So volgt Neerstighyd allernaast d deugd, of lievde tot de Rede, want als men d rede liev heeft, volgt aanstonds, dat men haa gehoor geve, het welk Neerstighyd is: maa de Wijshyd volgtse van verre, op dese wijse so gy de rede bemint, is't een gevolg dat gy haa gehoor geevt; en gehoort hebbende, begrijp gy eerst wat sy segt, waar in yndelijk de wijs hyd bestaat. Van gelijke vloeyt de gehoorsaam hyd allernaast uyt de deugd, want de rede be minnende, volgt daar allereerst uyt dat mer doet, 't geen sy belast, 't welk gehoorsaamhyd is: maar de Vryhyd alleen van verre, aldus; de rede beminnende, doetge alleen, wat sy gebied; en dat alleen doende, doet gy altijd wat gy wilt; altijd wat u lust en gelievt, waar in ten laatsten de vryhyd gelegen is: het selvde moetmen seggen van de Regtvaardighyd en Genoghyd; van de Nedrighyd, en verhevenhyd of geluksalighyd: dog dit zal uyt het gevolg klaarder blijken, als van ider Hoofddeugd besonder gesproken werd.

Mediaat.

2 *Uyterlijke omstandigheden enz.*) Hier door werden de besondere Deugden uytgesloten, die altijd tot eene uyterlijke omstandighyd betrokken werden: als Matighyd, dewelke haar besonder opsigt heeft op den voorspoed: de Sterkte, die besonderlijk op den tegenspoed siet: Godvrugtighyd en Geloov, die besonderlijk tot God be-

[r] Pietas & religio.

*danige zijn dese vier, Neerstig-
hd, Gehoorsaamhyd, Regtvaar-
hyd, en Nedrig- of Ootmoedig-
d: siet hier van breder in des
eks voorrede tot den Leser.*

§. 1. *Neerstighyd.*

DE 3 Neerstighyd is de eerstgeborene der Deugd, of Lievde t de Rede. Want aangesien het ge- Rede is een manier van Goddelijk ingeven of inspraak, dat is hare wesentlijkhyd derhalven kan men haar niet beminnen, of men moet toehoren.

rokken; Billijkhyd, en borgerlijke Regtrdighyd, die affonderlijk tot onsen even mens ragt werden. Dog hier van in het tweede el, waar met voordagt van de besondere eugden gehandelt werd.

3 *De Neerstighyd enz.*) De Rede heeft dese r toeygeningen: als I. het Voorschrift. II. de et. III. de Mate. IV. den Last ons oplegt. Deugd dan, niet anders als een lievde t de Rede, omhelst de *Rede*, als een voorhrivt, door de gehoorgeving, of de Neerighyd: als een wet, door de Gehoorsaamhyd, s een mate en rigtsnoer onser daden, door de egtvaardighyd: en yndelijk omhelstse de rede s die ons een last en pligt oplegt, door de Neighyd. Onder dese vier toeygeningen van de ede, is de eerste, het Voorschrift, als het gemeenste en uytgestrekste. Want door het orschrijven, of voordragen strekt sig de Re- Genetaalste.

 de

gehele [4] wesen der Rede besta
in ons iets voor te seggen, voor
dragen, en als in te geven,

de uyt so tot lichhaanikundige, als zedelijke d
gen, so tot de bespiegeling, als oefening, d
alle draagtse ons voor: maar door de Wet,
Mate, en den opgelegde Last, behoortse allo
tot de Zeden en het Zedelijke. Waar uyt m
sien kan dat de neerstighyd de eerste, onder
Hoofddeugden is, als die de Rede, in haar
ven, in haren gehelen omtrek omhelst, d
de andere, Gehoorsaamhyd, Regtvaardigh
en Nedrighyd, de rede maar in eenig deel a
nemen, te weten, daarse stip tot de Zed
behoort.

4 *Het gehele wesen der rede.*) Hier geevt d
Schrijver reden waarom de Neerstighyd van
Deugd geboren werd, maar niet waarom sy
eerstgeborene voor alle andere is, waar van w
so aanstonds in de aantekeningen de rede gese
hebben, te weten, om dat het voordragen
eerste ygenschap van de rede is, dewelke ha
allerbreedst uytstrekt, en overal, 't zy in be
spiegeling, 't zy in oefening, de rede aankleev
daar de overige ygenschappen de rede, alleen i
de oefening aanhangen. Dese is dan de eerst
omhelsing waar mede de Deugd haar lieve red
omhelst, dat se die als voordragende, of gebie
dende omhelst: uyt dese omarming dan brengt
aan hare rede de Neerstighyd als de eerste dog
ter, voort.

blijk

ijkt hier uyt, dat sy van 5 niemand regt gemint kan werden, als die ar gehoor geevt, en met opgeekke oren, en ingespannen aangt sijns geests na haar ingeven ystert: Nu desen aandagt des eests, dese ernstige en sterke opnerking op de Rede, noem ik Neerstighyd: dewelke derhalven s, een diepe ingetogenhyd des eests, die sig van de uyterlijke dinen afschyd, en binnen in sig selven

In dit toehoren bestaat de Neerstighyd; en is mitsdien noodsakelijk een dogter van de Deugd, dat is, van de lievde tot de Rede.

5 *Van niemand enz.)* Indien imand syde, het velgestemde snarenspel, of soeten sang te beminnen, en dewijle dat'r gespeelt of gesongen wierd, sijne oren stopte, of'r tussen praatte, of henen ging, zoude die niet te beschimpen en te agten zijn, tegen sijn hert en sin gesproken te hebben? want dat spel of gesang kan geensins ons behagen, of ons hert bevangen, so het niet eerst door onse oren gevangen werd. So ook, wie de rede segt te beminnen, dat een deugsaam werk is, en egter niet luystert na 't gene sy voordraagt en inerlijk in den geest ingeevt; maar met sijnen geest elders besig is, of met sijne togten een tussenpraatjen houd, die kan ligtlijk overtuygt werden van een klaar blinkende logen, om dat het wesen van de rede alleen bestaat in dat voordragen of ingeven, en wie dat veragt, veragt de rede selvs, en ontsegt haar sijne lievde.

in-

intreed, om daar in alle voorva-
len de hylige Godssprake, de R
de; raad te vragen.

Het 1. lid der Neerstighyd is een afwending van de dingen, die ons de sinnen van buyten aanbrengen.

2. Uyt dese bepaling dan blijkt, dat de Neerstighyd twee lede heeft: Afkeer en Inkeer, te we- ten *een*[6] *afkeer des geests*, van al- le uyterlijke en sinlijke dingen want door deser ontmoeting werd den geest belet en belemmert om toe te luysteren: en *inkeer de geests*, binnen in sig selvs; want

Het 2 lid is een inkering in ons selven, en tot het wesen der saken, dat wy van binnen in ons vinden, en noyt van buyten aankoomt.

6 *Afkeer van enz.*) Ook van andere inerlijke en niet sinlijke, als *van de redekonstige, lichbaamkundige* en andere gedagten, op dese of gene, so vrye als handwerkskonsten spelende: want den geest sig wendende tot sulke gedagten, kan dan ook belet werden na de rede, als een wet en regel onser daden te luysteren: niet te min kan een vlytig man sijnen geest niet altijd afkeren van sijne sinnen, en diergelijke verhaalde gedagten; want dikmaals is hy op het seggen van de rede en door de wet der gehoorsaamhyd gehouden daar op te letten en sig toe te verledigen: maar hy moet als bestiptelijk en eer dat hy van de rede verstaan heeft, watse ge- of ver-bied, sig geheel aan haar overgeven, en sig verledigen, om also klaar en onderschydentlijk te begrijpen, wat sy ons leert.

daar

...r'en nergens anders bevind hy
...rede tot hem te spreken, en
...n te leren. Want hoe seer ook
...Rede van buyten, door de
...mme of penne, ons oor en
...treft, so werd sy egter niet,

De uyterlijke rede, die ons van andere mensen voorgehouden werd, geld by ons voor geen rede, voor datse van de innerlijke rede aangenomen is.

Daar en nergens anders enz.) Wy zijn seer ...r bewust, dat de rede binnen in ons, in on... geest is, en daar altijd geweest heeft, sonder ...wy den tijd konnen erinneren, van hare eer...aankomst; het welk baarblijklijk is, in de ...insels van de Rede, die men alsins *gemene* ...*digheden* en *denkbeelden* noemt. Want hoe... wy somtijds gewaar werden, dat deselve in ..., door onse onderwijsers, opgewekt wer..., so bevatten wy egter ook te gelijk seer ...ar, datse door hen niet in ons gebragt wer..., maar wy alleen vermaant, om onsen geest ...doen letten op het gene, wy te voren al in ...selven hadden: dit bevinden wy so klaar in ...s, dat daar uyt Plato eertijds gesegt heeft: *...t'r niets niews geleerd werd, en dat wy, schij...nde iets niews onderwesen te werden, alleen ...t oude erinneren en herhalen, 't geenwe te vo...n geweten hebben:* of Plato dat nu met regt ...onregt vast stelde, is hier de twistplaats ...et. Dit blijkt ten minsten, dat alle mensen ...r naakt verstaan, en inerlijk in sig bemer...n, dat de rede ietwes is, 'twelk aan het binnen... des geests vast kleevt, dat noyt van buyten ...ngekomen, maar altijd met, en by haar ge...eest is; so lange sy met den geest, dat is, met ...aar ygen selven gevoegt en geweest zijn.

als

als inerlijk in het gehymste d
geests, begrepen. Ja alle van buy
ten aankomende redenen besigt
gen wy, 't en zy we het niet agte
en liever wat anders doen, by he
flikkerligt van die inerlijke, [8] le
vendige aangebore rede, om aa
dien keursteen gestreken zijnde, t
oordelen of wy die uyterlijke rede
nen zullen aannemen of verwe
pen. Immers is'er niets so groot
verheven, en hylig, of het is i
eeniger wijse het ondersoek der re
de onderworpen: want al zijn'
eenige dingen, die den reyk en

8 *Inerlijke levendige enz.)* Niets is slaavagt
ger, als te sweren by 't woord van sijn meester
of een rede aan te nemen, om dat een ander doo
sijn gesag ons die aanbied en opdringt: het is luy
en dom-hyd, en opentlijk tegen den aard de
Neerstighyd; ja tegen den aard van de mensseli
ke geest, die nog so geheel niet geschonden e
verslenst is: want het is met die eenigsins vrybo
stig zijn so gelegen, datse de rede diese van ande
re horen, met hare rede, diese inerlijk in de
geest hebben, vergelijken; om dan de uyterli
ke rede, sose met hunne inerlijke overeenkomt
goed te keuren, en so niet, te verwerpen, a
te keuren.

be

gip der rede overtreffen, en
om in hare schale niet behoor-
gewogen te werden; van waar
en wy dat? nergens van voor-
ar als van de Rede, die sulks in
getuygt: voor so veel dan moe-
die dingen ook dese proeve uyt-
n.

. Dit zal dan een groot behulp
or de Neerstighyd zijn: dat wy
gelijks dik en [9] mennigmaal over-
gen, by ons selven herinneren,
en

Neerstighyd soekt Rede wel te kennen, dat is haar wesen: en gebruykt 'r dese vond toe, datse altijd en overal de Rede strak en sterk aansiet, waarse haar bekent voorkomt, al was 't in de geringste saken.

Dik en mennigmaal enz.) Geen weg so kort
de geleerdhyd en kennisse der dingen, als dik
mennigmaal te herdenken 't geenwe wel we-
: want de herhaling van 't geenwe weten, is
jd een toestap tot de kennisse van 't geenwe
t weten: gelijk de daaglijkse ondervinding
d, van alle die het niet verveelt dese hutspot
erinnering te verwarmen: en men zal bevin-
, so dik men herdenkt, datmen te voren
l geweten heeft, dat wy altijd wat niews le-
, 't geen ons op een wondere wijse, en als
n den Hemel invalt, so dat de tiende herhaling
s ondekt en opdoet, 't welk de negende niet
dekte; ja de honderste zal openbaren, dat in
e de vorige verborgen bleev: derhalven be-
men dese yndelijk boven haars gelijke, ja bo-
n alle andere, een grondige en doorgeleerde
wijs-

en als herkauwen die dingen, wa
in ons voor dese, de Rede klaar
kenlijk verschenen en gebleken
want door dien dagelijksen en
meensamen omgang, en hand
met de rede, zullen wy haar o
naspeuren, en agterhalen, daa
andersins allermeest de kragt v
ons verstand en begrip, scheen
ontwijken. Want gelijk uwe k
en huys-genoten, die daaglijks v
by u zijn, ligtlijk en met d'eer
opslag u bekennen, al waartge
de schemering, of in een vree
gewaad: nogtans zullen uwe bur
u niet so ras, en die selden me
omgaan nog veel beswaarlijker,
u wel niet bekennen in dien sta
So ook wie maar ergens sig gewe
met de rede om te gaan, 't we
gemaklijk valt, alsse klaar en ope
baar is, die speurt en ontdektse o

Hier van komt het dat Neerstighyd ook de Rede kent, alsse verborgen schijnt.

wijshyd, en dit is een vermaarde spreuke va
Neerstighyd; *leer niet vele, maar veel.* W
so gy veel en mennigmaal leerd, zultge vele
gen weten; maar soge vele dingen leerd, zul
die alle verwerren, en niets weten:

da

arse haar allerhymelijkst [10] verborgen houd, en in de diepste afgrond van Demokriets put gesonken schijnt. Maar wie de openbare bekende rede, gering en [11] klyn agt, die zal de verborgene en onbeken-

Niet gevaarlijker als de Rede, daarse klaar en slegt schijnt, sonder aansien en eerbied voorby te gaan.

10 *Allerhymelijkst verborgen enz.)* De rede heeft geen andere schuylhoek om sig voor ons te verbergen, als onse ygene vooroordelen en begeerlijkheden; van haar selven isse naakt en openbaar: wie sig dan met haar gemeensaam maakt, alsse van die vooroordelen en begeerlijkheden eenigsins vry is, die bekent haar ook ligtelijk, alsse met dat kleed van vooroordelen en begeertens allerdikst bewonden schijnt: Want hy kent haar, en ook haar deksel; 't welk hy derhalven gemaklijk afligt, en siet haar strak, en naakt, met onbevlekte ogen aan, in welk aanschouwen de ware wijshyd gelegen is.

11 *Gering en klyn agt.)* Het is aanmerkenswaardig, dat die konsten dewelke allermeest in zich houden de waarhyd, en naakte en blote reden, en wel so naakt en bloot, dat het volk daar mede lacht en spot, als zijn de Landmeet- en Reken-konst, die hare bepalingen, nodigheden, en gemenekundigheden altijd naakt en klaar op 't voorhoofd dragen, en gestadig hare leerlingen inscherpen, dat seg ik die wetenschappen geduurende vele eewen nog kuys, ongeschonden, en niet alleen van dwalingen, maar waarlijk ook van wanen, gissingen, en meningen vry en suyver gebleven zijn; daar de andere, die hier in so

Definitien. Postulata. Communes notiones.

kende rede noyt genieten: want
slegt en so gering als de klare
naakte rede aan de menssen schijn,
om datse heel ligt te sien is; so sleg
en so gering schijnen de menss
aande verhole en verborge rede. N
de moeylijke en dierbare rede
voor al genegen hare trouw [12]
vereren aan die sy niet mishaagd,
alsse ligt en gering scheen. Hie

o

omsigtig niet geweest hebben, nedergeploft z
in onyndige dwalingen, en so 't mogelijk w
in nog meer gissingen, meeningen, beuseld
gen, en dromen: het welke voor al te sien is
Logica. Metaphisica. de Rede- en Geest-kunde, die aan alle kant
van misslagen overlopen, alhoewelse van h
selven niet min ware en klare wetenschappen z
als die Wiskonstige.

12 *Hare trouw te vereren enz.*) De uytl
van dit verdigtsel, waar in de Rede als een v
ster, wy als hare vryers aangemerkt werden,
seer ligt, want het is onmogelijk dat imand
het huys der wetenschappen en geleerdhyd d
de rede in verborgen en opgesloten is, kan int
den, so hy niet sijnen voet op den drempel se
hier van komt het gekerm en naberouw van
grote mennigte, die te laat sien en sig beklage
dat het verloren arbyd is, *het werk vergeevs i*
te springen op den top der hoge wetenschappe
sonder eenen voet op den trap der lagere te s

...n is 'r niet raadsamer voor de ru- ... en onbeschaavde jeugt, diewe ... den waren en regten weg des ...ugds soeken te gelyden, als dat ... haar op die tijd, alsse door ha- ... ongestadig- wulps- en dertel- ...d, nog wat onbekwaam [13] schijnt ... wesen tot de Zedekonst, eerst ... vooral tot die wetenschappen sturen,

...t, en also te vliegen, als men segt, eermen ...ugelen heeft. Met regt werd dan de Rede ...eken by een deftige en grootmoedige dogter, ... in het egt verbond der wijshyd wygert te tre-...n, met die haar, in hare jongere jaren, ver-...t heeft.

13 *Onbekwaam schijnt enz.*) 't Is een gemeen ...gen van Aristoteles, *dat een jongeling onbe-...waam is de Zedelessen te horen*: om dat hy, na ...n seggen, een slaav en dienaar van sijn vlees en ...ne togten is: en mitsdien de waarhyd der ze-...konst, die niet alleen met 't euvel der vooroor-...len, maar ook, gelijk wy in *Hoofdst. I. sne* 2. ...*l* 3. *en let.* 11. in de kanttekeningen sien kon-...n, met de kwalen onser togten en begeertens ...esmet is, aan de jeugt seer duyster schijnt: ... welk voornamelijk van die gene te verstaan is, ...e meer jongelingen in verstand, als in jaren zijn, ...ant segt hy, men vind tagtigjarige kinderen. ...en mens is dan gewoon allenkens na verloop van ...ren, als de drivten des bloeds beginnen wat te

 min-

ſturen, in dewelke niets geld, da
rede en bewijs: als zijn de Meet-
en Reken-konſt: Voeg hier by c
Redekonſt, anders geſegt een kon
om wel of beknopt te ſpreken, e
bc

Daar zijn vier ſuyvere weten-ſchappen, te weten: Geeſtkunde of Grondlere. 2. Redekonſt. 3. Rekenkonſt, en 4. Meetkonſt. Niet is dan raadſamer voor de jeugt, als ſig geſtadig in deſelve te oefenen, om alſo de rede wel gewent te werden.

minderen, ſig van de ſinnen en 't lichhaam af
trekken, en als in vryhyd te ſtellen, die nergen
als in 't gebied der Rede, te vinden is: als br
der blijken zal in de volgende *ſne lid* 4. van g
hoorſaamhyds vrugt.

14 *Meet- en Reken-konſt.*) Op *lid* 2. hebbe
we aangemerkt, dat de Neerſtighyd ſig niet a
leen af keert van de ſinlijke dingen, maar oo
van de meet- en rekenkonſtige en andere; ſo d
wy zouden ſchijnen ons ſelven tegen te ſpreken
als we hier de leeringen deſer wetenſchappen ſte
len, onder de voornaamſte hulpmiddelen d
neerſtighyd; dog het is geen ſtrijdighyd: wa
de Neerſtighyd haren pligt doende, en aanda
tig na 't bevel der rede, wat men doen of late
zal luyſterende, moet dan noodwendig alle a
dere gedagten afleggen; maar te voren, eer
haar tot dat werk begeevt, wendſe met regt h
re gedagten op de Meet- en Rekenkonſt, als i
dewelke ſy de ſelvde rede ſeer klaar ſiet, dieſe i
de Zedekonſt tragt te kennen, waar in die ve
duyſterder gemeenlijk voorkomt, en dat voo
namelijk om onſe begeertens en togten, wa
van deſe wiskonſtige wetenſchappen gehe
vry zijn; want de luſten en begeertens heb
ben tot de beſpiegelingen geen toegang: e
dit is geen klyn voorregt der beſpiegel-weten
ſchap

bven al de *Geestkunde*, of Grond-
er en eerste wetenschap. De
vee eerste zijn tamelijk suyver;
aar de laatste moeten voor al van
re overtallige school-drek gery-
gt werden: want so als de Rede-
Geest-kunde hedensdaags door
scholen wandelen, zijnse byna
et anders, als onnutte en over-
oedige woorden, waar aan den
gten sin ontbreekt, en de ware
tallen uytgewist zijn, so dat'r
et als het overtallige gebleven
hijnt. Maar overmits sy van aard
yvere wetenschappen zijn, so is
haar alles te veel en overtallig,
it buyten dien allerstrengste, en

Metaphisica vel prima Scientia.

appen, datse met de vooroordelen onser sin-
n of niet, of seer wynig besmet zijn. Het
lk van de Geest- Lichhaam- en Rede-kun-
so niet gesegt kan werden: want de vooroor-
len spelen hier den grote meester: en daar is
na niet een voorstel in die konsten, dat niet van
igen sin of tussen, of tegen gesproken werd:
t hietmen in de Rede-, en *dit* in Geest- en Lich-
am-kunde. Niets is dan nutter voor de jeugt,
de leere der Wiskonsten, waar doorse als by
hand werd gelyd tot de rede.

beknopste slag van bewijsredene
gaat, die in de Reken- en Mee
konst te vinden is: en op des
leest behoordense geschoent te we
den zoudense onse jonkhyd net
wel passen. De jeugt leere dan een
Geometria de Meet- dan Reken- daar na R
Aritmeti- ca. Logica. den- en ten laatsten de Geest-ku
Metaphisi- ca. de. Ik beken wel dat het most
een andere wijse, zoude het wel
wettig gaan; en dat men beginn
moest van de Geestkunde, als
eerste en grondige wetenschap, d
tot de Redenkonst, en so voord
gaan; maar aangesien de jonge jeu
so diep in het vlees en bloed verso
ken legt, en so sterk van de dri
tige bewegingen des lichhaan
voortgedreven werd, so is ha
niets dienstiger als dit vorige aang
wese pad in te slaan, dat haar
sinnig en sagt van de sinnen af,
tot de reden gelyden zal: en al
gaatse regt op het pad der red
schoon met een aarsselende tre
gelijk kreeften. Yndelijk komt

t

..e de Zedeleer, alwaar hun dan
..d onderdanighyd en 't jok der re-
.. niet meer vreemt, nog moey-
.. schijnt, dewijle sy in die ande-
.. wetenschappen, sig de rede so
.. meensaam en gewoon gemaakt
..eft.

4. De vrugt der Neerstighyd is ..ijshyd: want Wijshyd [15] is niet ..ders dan een regt begrip van 't ..ne de ware rede aanlegt; welk

Wijshyd is een begrip der rede; en derhalven een vrugt der neerstighyd, mits dese gedurig na de rede grijpt.

15 *Wijshyd is niet anders enz.)* Het woord ..ijshyd, komt in 't Latijn van *sapere*, of sma-..n, en is als den smaak van 't verstand; om dat ..or dese *sin*, *de smaak*, een ding tot het bin-..nste beproevt werd: want het *Gesigt*, en de ..dere sinnen blijven alleen in de schorsse, en ..pervlaktens der voorwerpen hangen; daar de ..aak doordringt, en tast tot in 't binnenste ..r onderwerpen: want door dese sin, de ..aak, bevindenwe B. V. dat de geest van ..jn, die 't Gevoel segt kout te wesen, seer warm ..; en de vergulde pillen der Artzen zijn 't Ge-..t aangenaam, dog de Smaak bevindse leelijk .. bitter: op gelijke wijse doordringt, en tast .. wijshyd, die uyt een diepe en aandagtige op-..erking na de rede voorkomt, tot in het pit der ..orwerpen, en oordeelt 'r heel anders van, .. het gemeen gevoele der mensen, of de ..hoolgeleerde.

begrip ongetwijfelt wesentlijk voorkomt uyt die neerstige toeluy steringe na de rede: want hoe zul gy weten watse segt, so gy niet luy stert na haar seggen? maar so g toeluystert, dan zijt gy neerstig en zult ligtlijk vatten wat sy segt en also wijs zijn. In de zeden en manieren verandert de wijshyd van naam, en werd [17] *vroedhyd* gehe ten: want wijs zijn in 't gene to d

16 *Wesentlijk uyt* Neerstighyd *enz.)* Neer stighyd is, een gestadig najagen; wijshyd, he vangen van de rede: een neerstige, is den gesta digen jager; een wijse, die de rede vat: want door het gestadig jagen, vangt men yndelijk dat is, een neerstige, word ten laatsten ook wijs. Maar segtge, een jager vangt niet altijd en also verkrijgt de neerstighyd niet altijd de wijshyd: ik beken het, dog dat is slegs voor eenigen tijd; en in dat geval moetse de stand vastighyd tot hulp roepen: want het besit van die wijshyd dewelke de neerstighyd eenigen tijd heeft laten nalopen, is gemeenlijk veel seker-der; en die veel arbyden, en niets weten als door veel moeyte, hebben 't geense weten, des te vaster. Ook is dit geneuchlijk, want gedaan werk baart vermaak, besonder als 't met vrugt is.

17 *Vroedhyd)* Dese werd in de scholen van de Zedekonst hier in onderschyden, dat de Ze-de-

Deugd strekt, is *vroed* zijn. Maar wijshyd in de geschapene dingen behoud slegs haren naam, en werd alleenlijk *wijshyd* genaamt: nog om onderschyds halven konmense wel *Spiegelwijshyd*, gelijk de Vroedhyd, een *Daadwijshyd*, noemen.

Wijshyd is twederly: als Vroedhyd of Daadwijshyd en Spiegelwijshyd. Sapientia speculativa, & practica.

5. [18] Deugdeliev, hier doet sig

konst, in 't gemeen met alle andere konsten, getrokken van alle besonderheden, siet op de gemene en breed uytgestrekte dingen: daar de Vroedhyd ygentlijk tot de besondere omstandigheden der mensselijke zeden en werken behoort. Wat ons belangt, wy hebben de Vroedhyd hier so ruym genomen, datse de gehele Zedeleer begrijpt.

18 *Deugdeliev*) Is hier een verdigte naam, niet van een minnaar der Deugd, gelijk het woord luyd, maar met een onbeschyde domme ijveraar, die niet genog na vroedhyd gelijkt: eveneens als de leerlingen der Zedekonst, so lange alsse jongelingen, en na 't seggen van Aristoteles, tot de Zedeleer nog onbekwaam zijn: dese toont hier, en *sne* 9. *lid*. 3. 4. *van de* 6 *Verbint*. en elders niet wynig sijne nukken, die derhalven verbittert, onderrigt, en dan eens onder een goede tugt weder op 't regte deugdepad gebragt moet werden, waar van hy somtijds door te ongoede iver te verre afdwaalt. Des selvs tugt ziet in de voorsz *verbint*. en elders.

Dese zijn byde afkomstig van de Deugd: welkers waren geslagtboom is: dat Deugd baard Neerstighyd: Neerstighyd Vroedhyd: dese bevroed dat men ook in lichhaamkundige dingen na de rede luysteren moet. Hier op werd Deugd nog eens bevrugt, en baart gehoorsaamhyd: welke gehoorsaamhyd, een Neerstighyd is in't ondersoeken van 't lichhaamkundige; en een moeder van de Spiegelwijshyd.

een swarighyd op: uyt welke Neerstighyd die Spiegelwijshy voorkomt? maar dit is nog d saak niet: want gy kont dat lig afweren, en antwoorden, dat d

19 *Uyt welke Neerstighyd enz.)* Dient to antwoord, dat de Spiegelwijshyd voorkomt al lernaast uyt de gehoorsamende Neerstighyd, t weten uyt die neerstighyd, waar door wy luyste ren na de rede in lichhaamkundige dingen, om dat de rede in de zede saken wil, dat men haa daar ook gehoor geve: maar sy koomt van ver re voort uyt de suyvere Neerstighyd, dewelk voor de gehoorsaamhyd uyt de Deugd, of liev de tot de rede geboren werd. Want voor eers minnen wy de Rede, 't welk Deugd is; ter anderen luysteren wy na haar bevel, dat Neer stighyd is: ten derde begrijpen wy haren wil en dit is Wijshyd: en somtijds vatten wy ook onder andere haren wil te zijn, dat men niet alleen na haar, in de Zeden te ge- of ver-bieden, maar ook in de lichhamelijke uytgebrydhyd voor te dragen, besig zijnde luysteren moet: nu op dit bevel wenden wy onse oren tot haar, en dese toeluystering is als eene gehoorsame neerstighyd, die te gelijk als deel heeft aan de wesentlijkhyd der neerstighyd, om datse toeluystert; en der gehoorsaamhyd, om 't volbrengen van haar bevel: so is dan dese gehoorsame neerstighyd veel later, als die andere suyvere neerstighyd; en dese is het, die de wijshyd voort brengt in de Lichhaamkunde.

piegelwijshyd voortkomt uyt de
eerstighyd, of opmerking na de
ede, voor so veel de rede in de
eschapene dingen, alhoewel die
in ons bestuur niet afhangen, te
inden is. Maar van waar is dan
ese Neerstighyd, en uyt welke
evde tot de Rede? Hier legt de
hoop: want die Neerstighyd schijnt
iet uyt de Dienstlievde tot de Re- Amor obedientiæ.
e voort te komen: om dat dese
evde geen plaats grijpt in dingen,
ie alleen van een enkele bespiege-
ng zijn, en waar in voor ons niets te
oen valt: als de lichhamelijke uyt-
ebrydhyd, de Son, Maan, Ster-
en, Lugt, Zee, enz. van dewel-
e in de Lichhaamkunde gehan-
elt werd. Ook spruyt dese Neer-
tighyd niet uyt Drivtlievde tot de Amor affectionis.
ede: want alle daad, [20] die uyt de-
e lievde afdaalt, is sonde, en be-
hoort

20 *Alle daad, die enz.)* Alles watwe uyt
eenige hertstogt doen, is sonde: want in 't ge-
ne wy met opset doen, moet ons de rede en niet
eenigen togt, aanleyding geven; men moet dan
on-

onderschyd maken tussen *doen met een togt*, *uyt een togt*. Want *doen met een togt* is, by, of nevens ons doen, eenigen togt verselt te he ben, die nogtans geen oorsaak van dat ons do is, en daar in kan men geen sonde stellen: ja lang wy menssen zijn, komt'r van ons niet ee daad te voorschijn, die niet met eenige togt ve selt; en hoe gesonder en sterker van lichhaam hoe ons doen meer en levendiger met eenige to beset, bedrayt, en als doordronken is. Ma *doen uyt een togt*, is sodanig iets doen, dat d togt een oorsaak van onse daad is, en dat is noo sakelijk altijd sonde, gelijk *Hoofdst. I. sne* aangemerkt en bewesen is, en nog nader za werden *deel 2. Hoofdst. IV.* B. V. Een vade tugtigt sijn kind met eenige gramschap, hoewe hy, door de rede alleen aangeset, het selv straft; by dit straffen is dan wel eenige verstoor hyd, dog egter doet of laat de vader niets o deselve: so is dit een goede vader; want hoe wel met toorn, so straft hy nogtans niet uy toorn: maar een vader, die sijn kind slaat uy toorn, namelijk so, dat de toorn de oorsaak is van dat slaan, is een bose vader, al was 'r mis schien de allergeregtigste rede by om te slaan, ja om so veel te slaan, en sodanig als hy het slaat; want hoewel hy in dat geval sig ligtlijk kan on schuldigen by de menssen, als dewelke die inerlijke beweging des gemoeds niet konnen kennen, so begaat hy egter inder daad sonde; om dat hy niet uyt de rede, hoewel'r die waarlijk by is, maar uyt toorn, te werk gaat. Als dan de Drivtlievde ons iets doet doen, konnen wy, haar bevel agtervolgende, niet zijn sonder te sondigen, dog als sy sig by ons doen voegt, dan is daar niets kwaads in: sy mag wel met en by ons doen

zijn,

ort tot de dertelhyd: gelijkwe
het tweede deel zullen tonen:
waarom zouwmen de ſonde aan
Spiegelwijshyd opdringen; wiens
:[21] en volle ſuſter, de *Vroedhyd*
een ongetwijfelde ſtronke van
Deugd, en *Godes groten Na-*
d. Veel min komt de Neer-
ghyd, die alleen in de beſpiege-
g doende is, van eenige andere
adlievde, als Gunſt- of Baat-
vde, voort: want deſe Lievdens
horen tot de rede niet; alswe
ofdſt. I. ſne. 1. *lid.* 6. *en* 7. ge-
n hebben. Dit dan aldus over-

1, maar niet als aanlydſter, ons doen voor-
n.

21 *Yge en volle ſuſter enz.*) De Spiegelwijs-
d en Vroedhyd, zijn wel ygentlijk geen
ters; maar eer ſuſterlingen, of ſuſters kinde-
: want de Vroedhyd ſpruyt uyt de ſuyvere
erſtighyd, of uyt de Neerſtighyd die onder
Zede verkeert, en de Spiegelwijshyd komt
ort uyt de gehoorſamende Neerſtighyd, de-
lke niet anders als gehoorſaamhyd is: ſo dat
oedhyd en Spiegelwijshyd twee ſuſters dog-
s zijn, deſe der Gehoorſaamhyd, en gene der
eerſtighyd: dat nu deſe twee geſuſters zijn
ijkt uyt de volgende ſné.

WO-

wogen hebbende, seg ik, dat dese Neerstighyd, die de *Spiegelwijshyd* baart, wesentlijk afkomstig is van de Deugd, of Dienstlievde tot de rede. Want daarom luysteren de vrome, die [22] alleen wijs zijn, na de rede in de geschapene dingen, op dat sy die te beter bekennen, en des te beter en vlytiger hare bevelen in het Zedige nakomen mogten, het welk ook te vatten is, uyt 'tgene straks in 't 3. *lid.* gesegt is. Met eenige andere lievde, als

22 *Die alleen wijs zijn*) Namelijk dese alleen, werden door de togten, in het luysteren na de rede, niet beroert, alle andere mensen werden, in het luysteren na de rede, belet door hunne togten, die sy gemeenlijk involgen, en die door dese gehoorsaamhyd, gelijk de vlamme door de oli, toenemen, als breder *deel.* 2. *Hoofdst. IV.* Dewijle dese dan niet wel en so 't behoort toeluysteren, so vattense de rede ook niet wel: waar in nogtans de wijshyd alleen gelegen is: maar gene letten 'r behoorlijk op, en daarom begrijpen sy de rede ook so 't behoort; derhalven zijn sy de eenige, die de rede vatten, niet alleen in Zedelijke, maar ook in alle andere saken die sy voornemen te beschouwen: dit zal beter verstaan werden, alswe van den loon des Deugds handelen.

door 't vermaak, dat in de be-
spiegeling selvs is, uytgelokt werd,
genomen te zijn om het geschapene te bespiegelen, is niet verre
van een idele, en dertele verwaantheid, en zal nooyt een vaste [23] en
regte wijshyd voortbrengen; maar
ten hoogste een idele en verbasterde wijshyd; die van meeningen, gissingen, dweperyen, schijnredenen, neuswijse grillen, en wat dies
meer is, in overvloed opgepropt
is. Het welk klaarder blijken zal
in de verhandeling van deugdes
doon. Hoewel dan de rede, in de

23 *Een vaste en regte wijshyd enz.*) De gezonde wijshyd, gelijk nu dikmaals aangedrongen
is, bestaat in de bevatting van de rede: daarom
moetmen de rede najagen, en na haar luysteren,
daar in het wesen der neerstighyd legt. Indien
dan imant aangevoert door eenigen togt de rede
loopt, die verwydert hoe langs so meer van
haarselve, nademaal dat niet anders is als sondigen, of de rede verlaten: en vergeevs is het nalopen na 't gene, waar van men al lopende te
verder afgaat. Wie so jaagt, vangt nooyt: so
ook wie door eenigen togt aangevoert, daar door
de rede soekt, vindse nooyt, om dat hy door
een togt gestadig van de rede afgelyd werd.

be-

bespiegeling van 't geschapene, vat ons niet kan bemint werden met sodanige lievde, die ons dringt om haar aldaar te gehoorsamen; so kanse daar evenwel bemint werden met een lievde, die ons aanport, om haar ergens te gehoorsamen, te weten, in doenlijke en zedelijke dingen. Nu het is eene, en deselvde [24] rede, die ons het geschapene, dat is, voor ons ondoenlijke, voordraagt, en de zedige, dat is, doenlijke dingen oplegt.

24 *Deselvde rede*) Voor so veel de wijse van voordragen aangaat; want de rede spreekt en leerd even eens wat billijk en regt is, so wel in lichhaamkundige bespiegelingen, als in zedekundige oefeningen. Niet te min is sy so in allen deele de selvde niet: want daar boven isse in de zedige oefeningen nog een wet, die niet alleen eenvoudiglijk leerd, maar ook beveeld iets te doen of te laten, en legt ons een pligt en verbintenisse op; op welke wijse de rede in de lichhaamkundige bespiegelinge niet verkeert, alwaarse slegs enkelijk de saken voordraagt.

Het Pit deses §. 1. *Van de Neerstighyd.*

NEerstighyd, is een toeluystering na de Rede. lid. 1.

Is twelédig. *Afkeer* van de uyterlijke dingen, dewelke den andagt beletten: en *Inkeer* tot binnen in sig selvs, waar de rede, na wien men alleen te luysteren heeft, haren setel houd. So zijnde van aangeboren wesen gewoon te doen, om alles wat ons van buyten voorkomt, na binnen te voeren tot den keursteen van onse rede. lid. 2.

Tot behulp van de Neerstighyd, is de gemeensaamhyd met de Rede: welke gemeensaamhyd twésins bekomen werd: eerst door een veelvuldige herhaling van 't geen we wel weten, en waar in de rede klaar is: ten andere in de oefening dier konsten, dewelke niets aannemen als op rede en bewijs, ge-

lijk de Wiskonſten. dit lid. 3.

De vrugt der Neerſtighyd, i Vroedhyd: want de neerſtige jage met opmerkinge de rede na; en d vroede verkrijgen yndelijk, 't geen ſe lang nagejaagt hebben: want he is weſentlijk in de ſaak, dat di ſoekt, vind: en 't ſpreekwoor ſegt, den geſtadigen jager wind lid. 4.

Nu de Spiegelwijshyd, die ee nauw verwandſchap met Vroedhy heeft, komt eerſt volkomen t voorſchijn na de Vroedhyd: wan de Vroedhyd ſiet dat de reden i lichhaamkundige dingen wil ge hoort zijn, welk nakomen of ge hoorſaamhyd van dien wil, voort brengt de Spiegelwijshyd. lid 5.

§. 2. *Van de Gehoorſaamhyd.*

De Rede in doenlijke dingen, is een wet: nu kan men een wet niet beminnen, of men moetſe nakomen.

DE andere ygenſchap des Deugd is, de Gehoorſaamhyd: wan als de Lievde tot de Rede ons b de Neerſtighyd gebragt; en d

Neer

Neerstighyd ons een toehoorder der rede gemaakt heeft: en gy de- ze horende, verstaan hebt, wat sy gebied, het welke u tot Wijshyd en Vroedhyd gedye; so blijvt'r nog over, dat men, door de selv- de rede aangemoedigt, alles uyt- voere, watse zouw mogen gebie- den, waar in het amt der gehoor- saamhyd alleen bestaat: want het kan onmogelijk te samen gaan, dat gy de rede beminnen, en ook we- ten zouwd, wat sy van u begeert gedaan te hebben, dat gy, het ge- ne sy begeert, niet met eenen, als't de gelegenthyd veryst, zouwd in 't werk stellen. Hoewel nu de ge- hoorsaamhyd uyt de Deugd gebo- ren is, na de Neerstighyd, ja ook na de Vroedhyd: so is sy evenwel allernaast uyt de Deugd gespro- ten:

In dit nakomen bestaat de gehoorsaamhyd: die mitsdien een dogter van de Deugd, dat is, van de lievde tot de rede is.

Al is Gehoorsaamhyd, na Neerstighyd, en Vroedhyd geboren; so is sy egter hare dogter niet, overmits sy uyt enkele lievde tot de Rede, dat is, uyt de Deugd voortkomt.

1 *Allernaast uyt de Deugd*) Een opregt man doet niet 't geen de rede segt, om dat hy, of na haar geluystert, in welk geval die Gehoorsaam- hyd, uyt de Neerstighyd, en niet allernaast uyt de Deugd, of lievde tot de rede voortkomen

ten: want die opregtelijk gehoo
saam zijn, werden alleen door d
Deugd, of de lievde tot de red
zouw; of begrepen heeft, wat sy segt, wa
neer sy allernaast zouw afdalen van de Vroedhy
maar om dat hy de Rede liev heeft; om dat
lievde tot de Rede alleen hem dwingt te doen
wat de rede belast. Men moet weten, wat d
rede gebied, eermen het selve doen kan; nu d
kan men niet weten, of men moet horen na 't g
ne de Rede segt; so dat de Gehoorsaamhyd
wel de neerstighyd en vroedhyd onderstelt, do
niet uyt deselve voortkomt: dese brengen ha
Conditio. niet tot gehoorsaamhyd: sy zijn wel den mi
om te gehoorsamen, maar niet de oorsaak, h
welk de Lievde alleen is; want de rede werd g
hoorsaamt, om datse bemint werd: so dat da
alleen de lievde tot de rede, dat is, de Deug
de gehoorsaamhyd maakt. Een gelijkenis z
de saak ligt klaarder maken. Om warm te wo
den, moet men van hier, en tot het vuur gaan
nu dit gaan is wel den mits, om warm te wo
den, maar niet de oorsaak van de warmte, d
welke het vuur alleen is, daar gy by gaat. A
so zijn het *toeluysteren en 't begrijpen*, wat d
rede gebied, wel den mits van die gehoorsaam
hyd, dog niet de oorsaak dewelke de lievde to
de rede alleen is, want die is 't, die alleen tot he
gehoorsamen aanport. „ Indien men al geluy
„ stert en ook begrepen had, wat de rede gebied
„ so men egter haar niet liev heeft, zal men nie
„ doen, 't geen de rede segt; so dat wie gehoor
„ saam is, gelijk het behoort, daar toe allee
„ door de lievde tot de rede aangedreven werd.

aan-

angeset, om uyt te voeren, wat e rede gebied. Heel anders gaat et toe met de Vroedhyd, die wel an de Deugd afdaalt, dog niet al- ernaast, maar door tussenkomen er Neerstighyd. So dat Neer- ighyd en Gehoorsaamhyd, byde ogters van de Deugd zijn, dese e jongste, en gene de oudste; naar Wijshyd en Vroedhyd zijn are nigten of dogters kinderen; n Neerstighyd hare moeder, en Deugd hunne grootmoeder.

2. De Gehoorsaamhyd heeft twé eden: *Doen* wat de Rede gebied; n *Laten*, watse verbied. In de ichhaamkunde is het merktéken an de Rede enkel en eenvoudig; *ertonen* of *voordragen*: in de 2 Zedekunde dobbelt en twévoudig: *ver-*

De Rede tot de Zeden ingaande, zijn sijne voetstappen, gebod en verbod: de Gehoorsaamhyd haren vader, waar hy gaat, navolgende, treed net in sijne voetstappen, met doen, in 't gebod, en laten, in 't verbod.

2 *In de Zedekunde enz.*) De Rede heeft haar Zen huys, woning, en huyshouding in de Ze- ekonst, waar in sy sig met vele voorregten oet sien: want in het lichhaamkundige vertoont f leert de Rede alleenlijk; daarse in de zeden, n leert, dat tot Neerstighyd behoort; en ook - en ver-bied, dat op gehoorsaamhyd siet; en

verbieden en gebieden. In lichhaam-kundige dingen is ygentlijk geen gehoorsaamhyd: want schoon wy beschouwen 't geen de Rede daar voordraagt, so is evenwel dat be-schouwen niet van de gehoorsaam-hyd: of indien men daar beschouwt en merkt het geen de Rede ver-toont, om dat sy het belast te be-schouwen en merken; so raakt dat dan de Lichhaamkunde [3] niet, maar

d

schikt 't welk Regtvaardighyd is; en daar bo ven nog belast en verbind, 't geen Nedrighyd raakt. Waar uyt te sien is, dat de Rede in d Lichhaamkunde alleen ter loops en als ee vreemdeling verkeert, daarse in de Zedekonst als een inwoonder, hare woning en setel houd so dat dese met regt hare woonplaats mag ge noemt werden. Want hoewel in doenagtig konsten, die buyten de Zeden zijn als de Rede schilder- en andere so vrye- als werk-konsten, d Rede ook eenigsins ge- en ver-bied, schikt e verbind, B. V. sy gebied een sluytrede aldus e verbied die anders te maken; en by gevolg s schrijvt sy regelen voor, en verbind een redeneer der daar aan: niet te min ge- of ver-bied sy nie volstrekt, maar als onder voorwaarde, tew: s gy voor hebt dese of gene sluytrede te maken Edog in het zedelijke ge- en ver-bied de Red volstrekt, sonder eenige voorwaarde.

In practi-cis discipli-nis.

3 *De Lichhaamkunde niet, enz.*) Om dat h

e Zeden. De Gehoorsaamhyd
heeft dan haren setel alleen onder
e zeden geplaatst, en schikt der-
halven haar *doen*, na de gebieden-
e Rede, en haar laten, na de ver-
biedende. * Nu het geen de Rede
be-

e werk zedelijk maakt: want alleen te bespie-
len wat de rede segt, so men daar by blijvt,
het niet zedelijk, nog behoort tot gehoorsaam-
d: maar daar op te spiegelen, om dat het de
de gebied, of eenigen togt aandringt, of ook
m dat het so behoort, of u lust, dat is dan ze-
lijk; en ook goed, en gehoorsaamhyd, so
t om de rede is, of om dat het so behoort;
g kwaad, en ygenbaatdienst, so eenigen togt,
ygen behagen u daar toe drijvt. Want so
kmaal wy in 't lichhaamkundige bespiegelen
opmerken 't geen de rede segt, so doen wy 't
n dat het ons so behaagt, of so behoort: maar
se dertelhyd *om dat het behaagt* of *behoort*,
akt de Lichhaamkunde niet, welkers werk al-
en is, te bespiegelen, 't geen de rede voordraagt;
og dit *om dat het behaagt* of *behoort*, gaat uyt
Lichhaam- tot de Zede-kunde over: waar uyt
n wel gesegt is, dat in de Lichhaam-kunde
een gehoorsaam- geen dienstbaar-hyd plaats
ebben, als houdende haren zetel alleen in de
edekonst.

* Daar zijn lose sluypers, en doortrapte
uychelaars, die den tred en swier van de Rede,
er aardig weten na te apen: dese soeken onse
aagd, Gehoorsaamhyd, dat soete kind, ten

belast, 4 moetmen t'eeniger tij
en datse verbied noyt doen. B. V
De Rede beveelt ons te eten, drin
ken, en 't lichhaam te verfrissen
val te brengen; maar sy is tegen dese doorslep
boeve wel gewapent; want schoonwe in 't laats
van dit boekje sien zullen, dat sy blind is, s
isse niet te min te scherper van gehoor, en hou
alle treden verdagt, die eenigsins menssselijk er
behaaglijk botsen of kraken, wel wetende dat
haar vaders, Redes, treden heel sagt, stil en al
Goddelijk zijn.

4 D*at de rede belast, moet enz.)* Waar uy
dit, in de scholen so bekende, onderschyd
Positiv. voortkomt, tussen een stellig en ontkennend
Negativ. gebod: en dat het stellige ons verbind, gelijk
sy seggen, voor nu of dan, en het ontkennige
voor altijd: en dat oversulks dit stellig gebod
eert uwen vader, ons niet voor altijd verbind;
want hy moet niet altijd, maar dan, als 't de
gelegenthyd veryst, geëert worden: het ont-
kennig gebod, *gy zult niet doden*, verbind ons
voor altijd; want men moet niet nu of dan enz.
maar noyt doden. Waarom dan de ontkenni-
Copulative. ge geboden een samenvoegende sin hebben,
door het woordjen *nog*, als of men syde nog
dan, nog dan, en so voort van alle andere tij-
den, zult gy dat doen: maar de stellige, heb-
Disjunctive. ben een afschydende sin, door *of*, als of men syde,
of dan, of dan zult gy dat doen. Ondertussen
blijkt dat de stellige geboden, altijd ontkennige
insluyten: als *eert*, beiluyt in sig, *kwetst*, *nog hoont
niet*, 't welk voor altijd verbind: want hoewel
onse ouders niet altijd geëert, maar egter noyt
beledigt of onteert moeten werden. dat

[..]t moet men dan t'eeniger tijd, [..]n, daar, en so doen, als het de [..]de belast. Maar de rede verbied sig [..]vs te vermoorden; dat mag men [..]n te geener tijd, of noyt doen.

3. Een [5] groot behulp voor de [..]hoorsaamhyd is het, dat wy al-[..]aken onsen geest aftrekken van [..]ngen te doen, die alleen in inset-[..]ngen, manieren, en gebruyk van [..]ensen bestaan: of om beter te [..]ggen, dat we ons op 't nauwste [..]agten, schoon we het dikmaals [..]m redes [6] wil doen moeten, van [..]een deser dingen te doen, om dat het

5 *Een groot behulp enz.*) Geen beter weg tot [..]e ware gehoorsaamhyd, als af te wijken van die [..] verniste, vermomde, en menssen dienende [..]ehoorsaamhyd: want dese is in uyterlijke [..]chijn, en aansien de regte gehoorsaamhyd seer [..]elijk, en verlyd'r vele door dese gelijkhyd: [..]is haar so gelijk, dat'r vele, waar onder ook [..]cherpsienige Wijsgéren, en het gansse gros [..]ler kwade staatkundige is, geen andere gehoor- Politiken. [..]aamhyd erkennen, als die de Oppervorsten, en [O]verheden onderdanig is.

6 *Om redes wil doen enz.*) De mensselijke wet, of de manier, en 't gebruyk, dewelke de kragt

het ſo de manier, of door gewoon te ingekropen, of uyt mensſelijk goedvinden en geſag beveſtigt is maar het alleen doen, om dat he God [7] gebied, en rede veryſt. Wan anders werd het ingeven van de re de

kragt van een wet hebben, konnen ons noy uyt ſig ſelven verbinden: evenwel moeten wy te met doen, 't geen de mensſen willen, niet om dat ſy het willen, maar om dat God ſomtijds geboden heeft, haar in ſeker geval ten wille te zijn: alſo moetenwe dikwils doen, 't geen onſe ouders en overheden belaſten, om dat wy ſomtijds de Goddelijke wet, of de rede, niet anders gehoorſamen konnen, ten zy we doen, dat eenig mens gebied. So moetmen ook ſomtijds den wil van rovers doen. B. V. alswe in een bos gevangen zijnde, gelaſt werden, alles wat wy hebben over te geven, of ook eenige vuyle dingen, maar die niet regelregt tegen Gods gebod ſtrijden, te doen, als het ſy met eerbied geſegt, den drek van beeſt of mensſen te eten; dat moet men dan doen, niet om haar bevel, maar om datwe hier anders niet konnen onderhouden Gods wet, *om ons leven te bewaren.* Waar van hier na *Hoofdſt. III. ſné.* 5. *van de* 2. *Verbint.* Waar uyt blijkt, dat de vrome dikwils vele dingen, die de boſe gebieden, maar egter die noyt doen, om dat ſy 't gebieden, maar om dat, haar gebod gegeven zijnde, in dat geval ſig opdoet de Goddelijke wet en verbinteniſſe.

7 *Het God gebied enz.)* Want God, of de rede

", kan maar alleen het Ynde-waarvoor van gehoorsaamhyd zijn, te weten het Uytynde, welk ygentlijk alleen een Ynde is. Noyt mag men die eer aan eenig mens geven: dog ondertussen mag een mens wel het Tussen-ynde wesen, als wanneerwe onse ouders, of borgerlijke overheden, wel en wettig gebiedende, gehoorsamen: want in dat geval zijn sy wel het Ynde-waarvoor der gehoorsaamhyd; om dat men, op Gods bevel, haar gehoorsaam is; maar egter gehoorsamen wy God allermeest, als zijnde het Uytynde der gehoorsaamhyd: en werden sy maar gehoorsaamt, om dat wy God, die dat belast, gehoorsamen moeten: somtijds doen wy ook wel, dat een ander bevolen heeft, sonder evenwel in eeniger wijse hem te gehoorsamen.
" De goede gehoorsamen volstrekt God alleen;
" en evenwel ook sommige mensen, en dat op
" eene wijse, die seer na komt aan die volstrekte,
" en volmaakte gehoorsaamhyd; wanneer die
" mensen tussen God gestelt werden, so name-
" lijk, dat wy haar gehoorsamen, om dat God
" dat bevolen heeft: in welke rye de ouders
" staan, diewe, na 't latijnsche woord luyd, Parentes.
" gehoorsamen moeten; waar na de goede
" Overheden en bevelhebbers volgen: wy seg-
" gen, dese alle regelregt te gehoorsamen:
" want sy zijn als op die regte lyn, waar langs de
" wil van een goed man tot God, als het Uyt-
" ynde-waarvoor sijner gehoorsaamhyd, op-
" klimt, schoon sy op 't uyterste stip van die lijn
" niet staan, en dieshalven dien wil niet ygentlijk
" na haar gedreven werd: gelijk als imand van
" Leyden na den Haag rysende, niet ygentlijk na
" 't huys *Ten délen*, nog ygentlijk na 't Bos,
" maar na den Haag gaat en dese plaatsen onder-

" we-

de ligtlijk verduystert, besch[a]duuwt, verwert, [8] en vermeng[t] met dingen, die op gebruyk, mens[s]selijke insettingen en goeddunke[n] steu

„ wegen op sijne reys ontmoet. Daar is da[n] „ nog een derde wijse van gehoorsamen niet re[-] „ gelregt: en de alleronvolmaakste, als name[-] „ lijk, die gehoorsaamt werd, op die regte lijn „ waar langs onsen wil tot God opklimt, nie[t] „ staat: gelijk als wanneer wy, in een bos zijn[-] „ de, wel doen wat de struykrovers begeren, „ die ons andersins de dood drygen; dan zijn die „ rovers niet eens het tussenynde onser gehoor- „ saamhyd; maar so wy hier opregt zullen we- „ sen, gehoorsamen wy volstrekt God, die ons „ gebied het leven te behouden, en raken die ro- „ vers in 't minste niet met onse gehoorsaamhyd: „ 't welk in 't volgende *lid.* 4. klaarder blijken „ zal.

8 *Verwert en vermengt enz.)* Namelijk de Rede is een wet: nu de mensselijke wetten schoenen op dien selven leest, en zijn in uyterlijken schijn en gedaante seer gelijk met de ware Goddelijke wet. So dat wie sig niet gewent nauw te letten op het onderschyd, dat tussen dese is, ligtlijk bedrogen werd, met deselve onder een te mengen, en d'een voor d'ander te nemen om dese gelijkhyd. Op welke dwaling ligtlijk, gelijk d'eene golv op d'andere, volgt dat men geene agt geevt, als op de gewoontens en gebruyk der menssen, en daar uyt meent dat 'r geen wet is, als de mensselijke; tot welk gevoelen Aristo-

eunen. Waarom dien volkbehaenden Wijsgeer, Ariſtoteles, in jne *Zedekonſt I. Boek, Hoofdſt. II.* klaagt, *dat die eerlijke en regtaardige dingen, waar op de Zeekonſt agt ſlaat, ſo vol ſtrijdreenen en dwalingen zijn, dat ſy iet ſchijnen van de aangebore rele, maar alleen van de* mensſelijte wet *af te dalen.* So ſtaat hier lie idele mens verſtelt, dewelke het meeſte gedeelte ſijner wijsgeere, na 't gevoelen van de gemeene man beſchreven, en geſchikt heeft na 't gebruyk, welgevallen, en vooroordélen des volks. En wel te regt is hy verlegen in een wetenſchap, die ſeer verheven is, en ontrent ſulke dingen verkeert, dewelke ſeer verre vervreemt zijn

ſtoteles vervallen was, als uyt de aangehaalde plaatſen blijkt. Nu zijn'r heden ten dage kwaadwillige mensſen, gemeenlijk, dog t'onregt, Staatkundige genoemt, die niet alleen vervallen, maar met hert en ſin, op een volle ren lopen tot dit gevoelen: het welk haar niet overkomt, als uyt onkunde in de kenniſſe van een ware wijsgeerte, een baarmoeder van veel kwaad.

van

van den ſin 9 en 't begrip der on-geleerde. Hy ſegt rond uyt, dat

9 *Van den ſin en begrip enz.*) Het welk in ſonderhyd plaats heeft in de Nedrighyd, en in die het oge op deſelve hebben: want wat klinkt vreemder in de oren van 't volk, 't welk in de ,, vooroordélen huns verſtands diep verſopen ,, leggende, heel wynig agt geevt op de nedrig- ,, hyd, maar drivtig opvolgt hare begeertens, ,, tot welke ſy altijd genygt zijn, om ſo alles om ,, ſig ſelvs wil te doen: nu ſo lange men die niet ,, overwonnen heeft, oordeelt men niet na 't be- ,, grip ſijns verſtands, maar na ſijne nyging, en ,, gelijk men ſegt, ſo men 't geerne had; welke ,, ſchellen der vooroordélen afgeligt zijnde, ſiet ,, men klaar, dat een wet niet tot nut en voordeel ,, is; en dat hy, die de wet gehoorſamen zal, ,, niets om ſig ſelvs wil doen mag: want wat ,, kan, ſeg ik, 't gemeene volk vreemder en on-gerijmder ſchijnen in d'oren te klinken, als deſe niet min ware, als zedige grondſlag der Zede-konſt: *Datmen niets om ſig ſelvs wil, nog iets uyt inſigt van ygen geluk en zalighyd doen mag.* Voorwaar het volk beeld ſig in, alles te moeten doen om ſig ſelvs wil, en om ſijn ygen welvaren: want die ſo heel vroom niet ſchijnen, doen alles om winſt, voordeel, luſt, en vermaak: maar die dunken datſe heel vroom zijn, doen alles om de eeuwige gelukſalighyd, die haar na dit leven te wagten ſtaat, te bekomen: Niemand let hier op ſijne verbinteniſſe, nog op ſijnen ſchuldigen pligt, niemand agt het in ſijn doen genog te zijn dat God het hem geboden heeft, ſo te doen en dat hy al ſijn doen om Gods wil en gebod doen moet.

hy

y dese dingen niet klaar bewijsen, og glad beschaven, maar so wat yt den rouwe ter loops [10] over-offelen wil: en op dat hy wederm 't volk behagen mogt, houd y aan, dat andere, [11] in 't be-hrijven van de Zeden en Deugd, het

10 *Ter loops overroffelen)* Met regt; op dat et waar zy,'tgeen hy vast gestelt had, te weten: at de Zede-saken, niet so seer van de aangebore ede, als wel van 's menssen wil en goeddun-en, afhangen, so dat so is, verdienense so ver-andelt te werden; schoon ook van vele, al te eel werks gemaakt werd, van die dingen, de-velke alleen van dat goeddunken af hangen: vaar van daan Sisero *in 't begin des 2. Boeks van le Yndens des Goeds en Kwaads*, met regt uyt-berst in dese klagte of verwijt. *Hoe? zal onder de voortreffelijkste der stad getwistet worden of het geborene van een slavin onder de vrugten gere-kent moet wesen? zullen die dingen, die het ge-heele leven*, of onsen handel en wandel, om als met een vinger dese onse Zedekonst aan te wij-sen, *behelsen, verwaarloost werden?*

11 *Andere, in 't beschrijven enz.)* Dus ver-re gedraagt sig die idele oorblaser des volks aan die ruwe verhandeling, der Zedenkonst, op dat 'r niet eene veel netter en beschaavder aan den dag kome, die dese onbehouwen en ruwe Zedeleer, waar in alle gebreken en misslagen gekoestert en opgestelt werden, afwerpe, en suyvere dat vuyl-

het selvde regt hebben: *Het is ge*
nog segt hy aldaar, *alswe van dies*
gelijke saken woorden wisselen, e
daar uyt iets willen trekken, da
wy se slegs met een ruwe schets va
waarhyd doodverwen: en alsw
van dingen, die veeltijds, schoon
wel niet altijd, *so gebeuren, en uy*
deselve onse dwersdrivten aanstel
len, dan is het ook genog een dier
gelijk besluyt te maken; gelijk de
Land-meters, daar, of daar on
trent: *en op gelijke wijse moet, het*
gene van andere hier ontrent gesegt
werd, aangenomen en goedgekeurt
werden: want een man die wel be-
dreven is, moet in ider slag van

vuylnis-school van den drek, waar in sig Aristo-
teles, met alle sijne hydense wijsgeeren omwen-
telt, en nog geerne, gelijkwe sien, zouw wil-
len onverhindert voortrollen: dat hy daarom
grote verstanden van de leere der zedenafschrikt;
haar wijsmakende deselve een onsierlijk werk te
zijn, dat nog beschaavt nog bedisselt behoevt;
maar genog is, met bijl en roffel overlopen te
werden; 't welk een ider doen kan.

sa-

ken, niet meer [12] *scherpsinnighyd veryssen, als den aard der selver saken in heeft.* Dus baant hy en open weg voor des gemeenen olks troetelsonden, die hy overal 't vervolg sijner boeken, aan de ssers, voor [13] Deugden opvylt. Maar in tegendeel stellen alle God-vrugt-

12 *Niet meer scherpsinnighyd enz.)* Siet hier evt hy te kennen, dat de zedeleer wynig herpsinnighyd veryst, en by gevolg slegs uyt dē uwen gehandelt moet werden: dog hoe seer sig bedriegt, blijkt uyt de ontellijke dwalin-en, daar hy sig en sijne Zedeleer, so maar in 't uw behandelt, ingewikkelt heeft. Boven al eed hy met de vordere Hydenen den ingang is; niet eens de Nedrighyd kennende: dewel-hy sonder moeyte had konnen kennen, indien slegs de zedige dingen, gelijk hy in de andere eelen sijner wijsgeerte dikmaals al te fijn is, at dieper uytgehaalt hadde; hoe ligt, seg ik, uw hy gesien hebben, dat hy, die de rede als n wet van God afkomstig, zal aannemen, odsakelijk sig selvs verlaten moet? Nademaal n wet, als sodanig, altijd eenig werk of last op-gt, sonder oyt te sien op het voordeel van em, aan wien de wet gegeven is; en of 'r ook oor hem, die het opgelegde werk wel verrigt eeft, daar uyt eenig voordeel te bekomen ware.

13 *Voor Deugden opvylt.)* Gelijk den roem, f lust om eer en aansien te verkrijgen, dien hy

vrugtige, dat men dese dingen niet met een losse hand afmalen maar in 't diepste van sijn geest in prenten en drukken; en nagt e dag in de selve besig wesen moet dat hier ook veryst werd een grot doorsigtighyd, en grote scherpsin nighyd, al ware het maar om die din gen, die in 't behagen en instellen de menssen bestaan, wel te konnen on derschyden en uyt monsteren, va die dingen, die op rede steunen; sor der welke beschydenhyd noy imand regt vroom kan wesen.

4. *De vrugt van Gehoorsaam hyd

aan de deugd van grootdadighyd of grootmo dighyd toeschrijvt: so rekent hy voor deug den toorn, of de nyging om uyt toorn iets doen; dewelke hy in den oorlog, en ande sware en gewigtige saken, hoog agt, en prijs en in 't algemeen alle doen uyt een hertstog schoon die de sonde selvs is; want hy kent ge andere deugd, als die werkt uyt een gematig togt, of die tot besadigthyd gebragt is, als v sien zullen *deel* 2. *Hoofdst. IV.*

* Het woord en de eenige leuse van de vr willighyd is; *niet met dwang*, *niet tegen dan* Baatsugt kan van hare baat of voordeel vers

k

hyd is [14] vryhyd: want die de Re-
le dient, dient niemand; maar is
nitsdien in de grootste vryhyd: hy
doet,

en werden, *met dwang, en tegen dank:* Re-
esugt kan van de rede niet geschyden werden,
aar is het *alles met dank, en sonder dwang:*
ant redesugt is, de besitting der rede selvs: en
ermits die soekt, vind, so kan de rede van den
eest niet gevat werden, als met een regte sugt
f lievde, dat is, met een vast voornemen om
doen, wat de rede veryst. Moet een rede-
gtige veel lijden en uytstaan? dit lijden, voor
veel hem aangaat, is redelijk, *en segt de rede*
moeten verdragen: het is dan al met dank, en
nder dwang, so lang hy is, dat hy is, te we-
n: redesugtig, of redelievend.

14 *Is vryhyd)* of Vrywillighyd. De eerste
ondige en wesentlijke vryhyd is *te doen wat*
en wil. Dusken vryhyd werd in alle zedelijk
erk gevonden, 't zy dat het tot deugd, of tot
deugd behoort: en alle werk, dat dese vryhyd
ist, raakt de nooddwang, en niet de zeden.
laar *te doen, dat men voorgenomen heeft,* is
n toevallige vryhyd, en vele onser werken blij- Accidentale.
n van die vryhyd versteken; gelijk wanneerwe
mtijds, door gewoonte of een geweldige togt
dreven, al doende zijn, eerwe te degen vast-
stelt hebben, watwe doen zullen: nu dese
yhyd werd niet in de vrugt, of loon des Deugds
stelt, maar in de oefening: daar is dan nog
n andere, of derde slag van vryhyd, daar een
er na haakt, en die van het latijns woord *libére,*
lusten, schijnt den naam te voeren, namelijk:

te, doen wat ons lust, of om wat zediger
spreken, overmits *lusten* niet te wel luyd,
by wijle so wel te kennen geevt aan de hoorder,
wellust, als een believen of wil, *te doen na onse
sin*, welke vryhyd B. V. een koopman niet g-
niet, die om een opgekome onweer, sijne war
in de zee werpt: want alhoewel hy dan doe
dat hy wil, ja dat hy voorgenomen heeft,
over sulks vry is, na de twee eerste wijsen v
vryhyd; so doet hy evenwel niet, dat hem l
of gelievt, maar dat geheel tegen sijnen sin i
en 't geen hy geensins doen zouw, by aldien h
daar niet toe gedwongen wierd. Een goed m
geniet alom, altijd en alleen dese laatste slag v
vryhyd; want dese doet noyt iet, dat teg
sijnen sin is, of hem hoeft te berouwen, so h
maar sijnen geest en gedagten inspant en laat ga
over sijn geheele doen, in alle sijne omstandi
heden: ik doe 'r *geheel* by, om dat hy, ma
een gedeelte aanmerkende, somtijds schijn
zouw tegen sijnen sin te doen. B. V. als hy a
een rover, of dwingland, sijn geld en goed he
afyssende, het overgeevt: of sijnen vader doo
meenende, door een onverwinlijke onwete
hyd, dat hy eene der vyanden was: in dese g
vallen schijnt een goed man ook tegen sijnen s
gedaan te hebben: want so hy, sijne goeder
niet overgevende, had konnen behouden bl
ven, zouw hy die zekerlijk aan den dwingla
niet gegeven; nog ook sijnen vader gedood he
ben, so hy geweten had, dat hy sijn vader wa
maar het schijnt slegs so, en het is ook so, i
dien hy maar een gedeelte van sijn doen aa
merkt: maar sijn gehele doen in agt nemend
en bedenkende, dat hy sijne goederen niet ove
gegeven heeft, als uyt kragt der verbinteniffe

W

loet, wat hy wil, dat hy niet wil oet hy niet; en hy doet, of laat naar ſo veel als 't hem ſelvs goed unkt, niet een ſtroy breed meer f min; waar in voorwaar de operſte vryhyd gelegen is: want naemaal een goed man, die de rede ehoor geevt, alſins doet, en ſtandaſteljk wil doen, het gene ſy geied; en altijd nalaat en geſtadig oorneemt om te laten, 't gene ſy erbied: ſo blijkt klaar dat hy altijd doet wat hy wil, en noyt oet, dat hy niet wil. Al werd hy

vet Godts, die ons verpligt het leven te behouen: en ſijnen vader niet heeft gedood, als om at hy gehouden was den vyand ſijns Vaderlands m te brengen, meenende ſijnen vader ſodanig en te zijn, dan kan hem dit doen niet mishagen; vant het is op 't ingeven der rede gedaan; nu y wil niets, dat van 't bevel der rede afwijkt, n 't geen daar mede overeenkomt, wil hy altijd; derhalven heeft hy geen berouw, nog kan et oyt hebben, van dat hy in dit geval noodſakejk ſijn goed overgegeven, of door eene onverinlijke onkunde ſijnen vader gedood heeft: en oor ſo veel is dit doen niet tegen de reden, en het by hem alleen gedaan, voor ſo veel het a de rede is.

by geval voor slaav verkoft, en ge
dwongen eene elendige slavern
uyt te staan; niet te min is hy al
nog ook vry, en doet ook dan no
eeniglijk en alleen, wat hem[15] lu
en believt, en niets anders: gebie
hem misschien sijn heer sak en pa
t

15 *Wat hem lust enz.)* Of dat na sijnen sin is
andersins doen ook de bose, het gene sy willen
en voorgenomen hebben, en doen dat ook voo
bedagtelijk: want dit komt byna voor, in al
zedelijk werk, 't zy dat het goed, of kwaad is
ook werd dese spreekwijse, *dat u lust*, wat b
teugelt, om datse niet te wel luyd, en gemee
lijk meer wellust betekent, als vryhyd, geli
reeds aangemerkt is. Hoewel dan de bose d
tweederly vryhyd genieten, so hebben sy ever
wel noyt dese derde slag; noyt doense dat n
haar sin is, nog waar van se geen berouw mo
ten hebben, het gaat haar altijd als den koo
man, die sijne waren tegen wil en dank in de ze
werpt. En of wel 't volk somtijds schijnt ie
geerne en gewillig te doen, so moeten haar e
ter noodsakelijk alom vele dingen voorkomen
diese tegen wil en dank doen: want alle hare vl
en arbyd kan van sijne gewenste uytslag versteke
werden; ja moet altijd, en noodwendig da
van versteken zijn, welke derving des uytslag
noodsakelijk tegen haren wil en dank moet zij
Maar de goede werden daar van noyt verst
„ ken; als in de letterweb te sien is. De bo
„ do

, doen alles om sig selvs wil, want de sonde is
, niet anders als een wettelose daad, om dat die
, om de wet iets doet, noyt ietwes om sig selvs
, wil doet; nu de wettelose, of die sonder de
, wet iets doet, heeft niets waarom hy iet doet,
, als om sig selvs wil: dewijle dan de bose alles
, doen om sig selvs wil, so loopt dat doen, uyt
, de wesentlijkhyd en noodsakelijkhyd des daads
, selvs, regelregt tegen haar aan, en strekt tot
, haar grootste verderv en elende: gelijk het
, werpen van oli in het vuur, wesentlijk strekt
, tot vermeerdering, en niet tot lessing des
, vuurs; 'twelke wy hier na, in de straffe der son-
, de, klaar betonen zullen. Sy doen dan al-
, les, om sig altijd eenig voordeel toe te bren-
, gen; nu dat doen is haar noyt voordelig,
, maar altijd ten hoogsten nadelig: so blijkt
, dan klaar, dat sy altijd en alom van de gewen-
, ste uytslag versteken blijven, en altijd seer te-
, gen wil en dank, noyt na haren sin, of dat
, haar lust en gelievt doen, maar altijd 't geen
, tegen de borst is: want gelijk hy, die oli in
„ de vlam giet, om de selve te blussen, meenen-
„ de dat het water is, hier tegen wil en dank, en
„ niet na sijnen sin, of wat hem lust en behaagt
„ doet, maar dat hem mishaagt: om dat de we-
„ sentlijkhyd van dit werk, den toeleg van sij-
„ nen geest, wat anders voorhebbende, very-
„ delt: so kan men ook begrijpen, dat de bose,
„ mits sy altijd alles om sig selvs doen, en nog-
„ tans de wesentlijkhyd van dese hare daad, hun
„ tegen is, altijd tegen wil en dank, en tegen
„ hare sin doen. Maar dewijle dat hier als nog
wat te voorbarig is, zullen wy 't tot een andere
plaats bewaren.

te dragen? hy wil 't doen: gebied hy hem te ploegen? hy ploegt: de beesten te hoeden? 't huys uyt te vegen? te nayen of te spinnen? en wat dies meer is, in eene harde en vreede slaverny? hy doet het alles: evenwel niet om dat het den Heer [16] gebied; maar om dat hy 't selvs [17] wil doen: want in dese gelegenthyd gebied de rede, dat men dit

16 *Niet om dat 't den Heer gebied enz.*) Imand dienen, is niet anders, als *iets doen om dat hy het belast*, maar bestaat niet, in doen, wat hy belast; want so gy, wat hy gebied, niet doet te gelijk om dat hy 't gebied, dan dient gy hem niet; *want gy doet wat hy gebied, niet om sijn gebod; maar om dat het de rede leert:* gelijk het voorbeeld van den buurman in de letterweb aanwijst: so dat een vrome wel doet somtijds, wat eenig mens gebied, maar noyt, om dat het een mens gebied; en derhalven dient hy dan noyt imand; als alleen God en de rede; want hy doet alleen, wat sy gebieden, en volstrekt om dat sy 't gebieden.

17 *Om dat hy 't selvs wil doen*) Dog niet volstrekt om dat hy 't selvs wil; want den wil van een vroom man is ten hoogsten maar het Tussen-ynde-waarvoor; en also doet een vrome niet volstrekt, dat hy selvs, maar dat God wil; of de rede, die sose niet in eeniger wijse Gods wil

dit alles uytstaan, doen, en volbrengen zal: nu hy heeft geene andere begeerte, als om de geboden van de rede na te komen. Men moet ook niet denken, dat hy daarom dient, om dat sijn meester hem iets belast, en hy doet dat hem belast is: want indien een albedil en ledige buurman, so dikmaal hy u siet uytgaan, u belast uyt te gaan, en t' huys te komen; soo mennigmaal hy u siet in huys gaan; en gebood te gaan, daar gy voorgenomen had so dikwils hy u rysvaardig siet: gy zult met dien gek sijne ollen lagchen; en nogtans niet

wil, ten minsten sijne wet is: waar uyt blijkt, dat een vrome noyt so vry is, dat hy niet dient; want hy is altijd God en de rede gehoorsaam, en in die dienstbaarhyd, bestaat sijne geheele vryhyd: mits eene volstrekte, en van alle dienst afgesonderde vryhyd, alleen op God past. So verre doet een vroom man altijd wat hy wil, om dat hy noyt iets wil, als 't welk de rede gebied: tegens dewelke hy noyt iets doen kan, of hy moet het eerst willen; want die niet eerst wil, die kan onmogelijk iets doen tegen de rede.

menen, dat gy hem gehoorſaamt, en onderdanig zijt, hoewel gy deed, dat hy u belaſt; te weten: gy gaat niet uyt, nog in, nog op reys, om dat uw buurman ſulks beval, dog om dat gy 't ſelvs ſo beſtemt hebt. So [18] zal ook een goed man, tot ſlaverny gebragt zijnde, doen wat hem belaſt is, niet om

18 *So zal ook een goed man enz.)* Gy zult ſeggen, datter een groot verſchil is tuſſen dien buurman, en den Heer van deſe goede man: want het gebod des buurmans geevt niet de minſte oorſaak aan uw doen, daar 't gebod van den heer de oorſaak, ten minſten den mits, of de gelegenthyd is, waar door den vrome, als ſijn ſlaav zijnde, vele dingen komt te doen; dewelke hy anders niet doen zouw, ſo het den Heer niet gebood. Ik antwoorde; het is waar, en daarom ſegt men wel, *dat alle gelijkenis mank gaat.* Het pit, en de kragt deſer bygebragte gelijkeniſſe legt hier in, dat nog het gebod van den buurman, nog dat van den Heer op eeniger wijſe, in dit voorgeſtelde geval, de ware oorſaak deſer doeningen, of het ynde der gehoorſaamhyd is: want in geen van deſe gevallen heeft dit *om dat* plaats: want nog gy gaat uyt of in, *om dat* het den buurman belaſt, gy doet ſlegs wat hy ſegt, maar niet *om dat* hy 't ſegt: nog dien goede man draagt ſak en pak, *om dat* het den Heer, maar *om dat* het de rede ſo gebied, en wel ligt deſe rede,

om dat het den heer geboden, maar om dat hy 't selvs so geschikt had: Daarom zal hy, so den heer hem belaste, sijn mede slaav [19] te doden, andere aan te randen, te roven en te stelen, en ree te staan in vrouwe-kragt en schofferen, dat geen van alle doen; om dat hy het

de, dat wy gehouden zijn in dit leven te blijven, so lange tot God ons daar uyt roept: en also doet hy ook wel, wat den Heer belast, maar niet *om dat* het den Heer belast.

19 *Sijn mede slaav te doden)* Noyt moetmen doen, dat kwaad in sig selvs is, of sodanig iets, dat nooyt wel gedaan kan werden: want nog 't bevel van den Heer, nog ygen lijvs gevaar, konnen het inerlijke en wesentlijke kwaad aan die dingen niet benemen. Derhalven siet een goed man in dit geval, dat hy ontslagen werd van de verbintenisse, die hem beveelt in dit leven te blijven, en dat hem een andere opgelegt werd, die hem verbind aanstonds God te gehoorsamen, als hy hem uyt dit leven roept; en hy werd niet meer in sijnen geest ontroert of ontset, als een getrouwe knegt, die terwijle hy doet, dat van sijn Heer belast is, ondertussen geroepen, en belast werd, wat anders te doen: want alle sijn doen drayt op dese spil: *God wil het: de Rede veryst het*; of die nu dit of dat gebieden, verscheelt hem niet, wiens toeleg in alle sijn doen niet anders is, als *regtvaardighyd*, of weldoen.

niet

niet doen wil: nu hy wil niet; om dat het de rede verbied. Hy zal dat, seg ik, niet doen, al drygde hem den Heer, so hy 't naliet, te geesselen en brandmerken, ja te hangen en branden. Waar [20] uyt seer klaar af te nemen is, dat hy ten andere tijde niets gedaan heeft om

20 *Waar uyt enz.)* Ja zultge seggen; de bose doen ook watse willen, en om datse 't willen: Ik antwoorde: 't is waar, so men 't na de letter opvat; want dit werd veryst in alle daad, die zedelijk zal zijn: maar de bose doen niet datse willen in desen sin, als osse noyt iets tegen wil en dank deden, of tegen haren sin: want indien een onvrome op deselvde wijse verkoft, en tot slaav gemaakt wierd, gelijk desen goede hier in de letterweb: het is seker dat hy vele dingen tegen wil en dank zal doen, want alle sijn begeren is gemak, vermaak enz. hy tragt alleen te leven, om de soetighyd van 't leven selvs, en uyt schrik voor de dood; nu hy zouw in die slaverny veel moeté doen en lijden, dat hier strijdig tegen is: maar een vroom man, die in alle dingen geen vermaak schept, en die niet leevt, als om dat het God belast, en die in alle het overige, geen agt slaat, als alleen op Gods bevel, doet hier niets tegen sijnen sin: dewijle de rede hier in de slaverny so veel te seggen heeft, als elders in de vryhyd: want in tegenspoed moet ons de rede so wel besturen, als in voorspoed, in byde heeftse evenveel magt. Derhal-

om dat het den Heer dus of so, maar om dat hy selvs 't so wilde. Derhalven is hy in die slaverny, seer vry, los en onbedwongen geweest: so dat het hem geen slaverny, maar een grote vryhyd te rekenen is, aangesien hy hier noyt iets gedaan heeft, tegen sijn voornemen en opset, of tegen wil en dank, maar alles altijd na sijnen sin, lust en welgevallen.

halve heeft een opregte, die de rede alleen soekt, ook daar in alleen sijn vermaak, so wel in Tegen- als Voorspoed, in dewelke hy noyt iets vind, dat tegen sijnen sin is. Maar de bose, die niet als sig selven soeken, gaan, met sig selven te soeken, selvs verloren, en alle haar doen, strekt uyt sig selvs wesentlijk tot haar uyterste verderv, en rampzalighyd: waar uyt dan volgt, dat sy noyt iets doen, 't geen haar na de sin is: want die moet altijd geagt werden, tegen sijnen sin iets te doen, wiens doen gedurig van de gewenste uytslag ontset werd. Dog dit is, alswe gesegt hebben, nog te onrijp en voorbarig, en zal beter ontdekt werden in de verhandeling van de straffe der sonde. *Deel II. Hoofdst. V. Sné* 9.

Deſe veerſen zijn in 't Latijn te leſen by den digter Horatius; vervatten een ſamenſpraak tuſſen een vroom man, en een dwingland, van de Stad Theben, genaamt Pentheus: en zijn van de zeden der Hydenen, een wynig na de Kristelijke overgeſet.

Vrome. *Een vrome en vroede man, is niet beſchroomt te ſeggen,*
O! Pentheus, Thebens roe! gy kond my niet opleggen,
Da' 'k niet willig ly.
Dwingland. *Ik zal uw geld, en goed,*
Uw have en all' het uw afnemen.
Vr. *Dat gy 't doet.*
Dw. *'k Zal wreede beulen doen uw levens draad afſnijden,*
Of ſmijten 't lichhaam in een nare duyſternis.
Vr. *God weet ik, zal mijn voor uw wreede ſtraff bevrijden,*
Uw doen, verydelen; ſo 't ſijn behagen is.

Het Pit deſes §. 2. Van de Gehoorſaamhyd.

DE Gehoorſaamhyd is een uytvoering van de rede, voortkomende van de Deugd, of lievde tot de rede, voor ſo veel de rede een wet is: want die de Deugd als een wet bemint, moet haar gehoorſamen. lid. 1.

Gelijk de wet, *ge-* en *verbieden*, ſo heeft de gehoorſaamhyd ook twee leden; *doen*, en *laten*. lid. 2.

Een

Een groot behulp der gehoor-
aamhyd is, sig selven nauw te wag-
en, om de mensſen te gehoorsa-
nen: men moet wel somtijds doen,
vat, dog noyt *om dat* de mens-
en, gebieden. Aristoteles gehe-
:elt, om dat hier wankelt, en
klaagt, geen onderschyd genog te
konnen maken, tussen de gehoor-
aamhyd der rede, en der mensſen,
en daarom meent, dat men de Ze-
de-konst, slegs ter loops en in 't
rouw behoevt te handelen, en
datse anders niet verdient, als zijn-
de te ongestadig, en het goeddun-
ken der mensſen gelijk, of wel
selvs. lid. 3.

De vrugt der Gehoorsaamhyd
is, vryhyd; of niets doen tegen wil
en dank: welke vryhyd hy alleen,
altijd, en alom heeft, die de rede
alleen gehoorsaamt: want men kan
op geenerly wijse eenig geval be-
denken, in 't welke aan dese, iets
tegen wil en dank kan voorkomen:
overmits de rede, in alle voor- en

te-

tegen-ſpoed, in allerly ſlag en ſtaa van leven, altijd en alom even eens, en even veel deel en vermogen heeft: ſo wie derhalven op haar alleen ſteunt, met haar alleen ſtaat en valt, die kan noyt gebragt werden, om iet tegen wil en dank, of iets, dat tegen ſijnen ſin is, te doen. lid. 3.

§. 3. *Van de Regtvaardighyd.*

REgtvaardighyd, de derde dogter van de Deugd, is een verévening van 't gene te veel, en van 't gene te wynig is in de werken, die gehoorſaamhyd uytvoert. Sy ſpruyt allernaaſt uyt de Deugd, inſonderhyd om het woordjen [1] *enkelijk*, dat in de bepalinge der Deugd gevonden werd: want die *enkelijk* en

1 *Enkelijk.*) Dewijle dit woordjen in de bepaling der Deugd niet nodig is, alswe *Hoofdſt* 1. *ſne.* 11. *lid.* 3. *en* 4. beweſen hebben, om dat de regtvaardighyd genog daar in aangeweſen werd, ſo door 't algemeene geſlagt, de lievde, als door het onderſchyd, de Rede; want in waar-

't Genus. Differentia

n alleen de Rede liev heeft, zal
nin nog meer doen of laten, als
e rede segt, dat men doen of la-
en moet. Dese Regtvaardighyd
geboren na Gehoorsaamhyd:
want sy veryst voor af eenig werk
waar in sy, volgens haar amt en
ligt, even maakt het te veel, te
elijk met het te kort, nu dit werk
omt van de Gehoorsaamhyd.
Maar dit is ook waar, dat'r gee-
ig werk uyt de Gehoorsaamhyd
oortkomt, dat niet van te voren
oor de regtvaardighyd besnoeyt,
n gelijk gemaakt is: want het is
eene daad van gehoorsaamhyd,
vaar in meer of min is, als de rede
oorschrijvt, en ten [2] desen opsig-
e schijnt gehoorsaamhyd voor
regt-

vaarhyd kanmen'r niet meer als eene beminnen,
n so'r meer bemint konden werden, so is de
ede van sulken aard, datse niet toelaat, iets ne-
ens haar te beminnen, gelijk in de kantteke-
ingen aangemerkt is.

2 *Ten desen opsigte.*) Na verschyde opsigt
aat Regtvaardighyd voor, en agter de gehoor-
aamhyd; voor, tot so verre, dat'r geen vol-

regtvaardighyd te gaan. Maar so zijn die susters [3] van aard; sy soeken met voordagt de rye hunner geboorte hoe edel en doorlugtig die ook is: voor ons te verbergen, want

komen volmaakt werk van de gehoorsaamhyd zijn kan, waar de regtvaardighyd haar deel niet in gehad heeft: want 'r genig werk van gehoorsaamhyd is, waar in meer is, of min, als de rede veryst: Maar gaat agter gehoorsaamhyd voor so veel de regtvaardighyd iets te voren onderstelt, waarse het *meer* en *te veel*, of het *min* en *te wynig* afwere; te weten een ruuw en eerst begonne werk van gehoorsaamhyd: met een woord dan; Regtvaardighyd gaat agter het eerst begonne, en voor het volkome volmaakt werk van gehoorsaamhyd.

3 *So zijn die susters enz.*) Het sinbeeld van dit verdigtsel kan byna uytgelegt werden, uyt het gene wy so even aantékende: De hoofddeugden werden hier als susters aangemerkt, die van eene en de selvde vader, de Rede, en eene moeder, de Deugd, geboren zijn: want Deugd niet anders zijnde *als een lievde tot de Rede* is, door de omhelsing en hare lievde tot de rede beswangert geworden, en heeft ons dit doorlugtig en Goddelijk geslagt ter wereld gebragt, als de Neerstighyd, Gehoorsaamhyd, Regtvaardighyd en Nedrighyd: niet te onregt werden sy hier dan voor susters gehouden, ja voor susters die ons met voordagt de rye harer geboorte te verbergen, en niet willen hebben, dat wy weten wie de oudste, of de jongste is: op datwe onde

want die men in 't eerste aansien als de oudste groette zouwmen, haar andermaal wel besigtigende, seggen de jongste te zijn. Ja selvs de Neerstighyd, die ongetwijfelt veel ouder en bedaagder is als gehoorsaamhyd, zal egter, so men haar nauwkeurig beschouwt, anders niet schijnen te zijn, als Gehoorsaamhyd: want als we na de † Rede luysteren, 't welk ygen is aan de Neerstighyd, so doenwe na rede, dat ygentlijk gehoorsaamhyd is, om dat de rede belast, na haar te luysteren; is 't nu dat wy luysteren, so gehoorsamen wy, en also is onse Neerstighyd niet anders als 4 gehoor-

† De Rede is een wet, als aangetekent is *snez.lidz.* Nu wet is een pekel, maat, of getal; 't gene daar op zal passen mag niet *min*, of *niet genog*, nog *meer*, of *al te* zijn, maar moet even so wesen: want *min* komt niet toe, en *meer* doet overschieten. Wie dan de pekel of pijl zal trekkē, moet passen of verevenen, en *meer* of *al te*, en *min* of *niet genog* daar van houden. In dit passen, verevenen en af houden van *meer*, en *min*, bestaat het wesen van

onder verschyde opsigt, de eene voor jonger en dan weder ouder, als de andere zouden nemen, en so de andere in tegendeel; gelijkwe allerjongst aangetékent hebben, van Gehoorsaamhyd en Regtvaardighyd, en so aanstonds in de letterweb van de andere volgen zal.

4 *Niet anders als Gehoorsaamhyd*) De verschydene opsigten maken hier dese twijfel: want so men de rede aanmerkt, alleen als voordragende waar uyt de Deugd met Neerstighyd beswangert

Regtvaardig hyd, dewelke voortkomt uyt deugd, uyt lievde tot de rede, voor so veel de rede een maat en pekel of pijl is.

hoorsaamhyd. So spelen en boerten die soete [5] Godinnen met ons. Maar wy, menssen, moeten ons wagten, die Godheden met al te stoute en te strakke gesigt, sterogende te aanschouwen, het moet ons genog zijn, haar op die wijse, en rye te groeten, die ons, dewijle wy haar als bedwelmt en ter loops aanschouwden, de eerbaarhyd en schaamte in gaven: en aldus kwijten wy ons wel in haar te groeten: Want moeten wy onse ogen, dus nedergeslagen en te met maar eens

gert werd, so gaat de Neerstighyd voor de Gehoorsaamhyd: Maar somen de rede aanmerkt, niet alleen als voordragende, maar ook als geen verbiedende, waar uyt de Deugd bevrugt werd met Gehoorsaamhyd; dan is Neerstighyd, of wat andere Deugd het zouw mogen zijn, niet anders als Gehoorsaamhyd.

5 *Die soete Godinnen*) of Godheden, om dat se ons seer nauw met God verbinden of vereenigen; van wien alle ons geluk en zalighyd afdaalt, en wy selvs als klyne goden zijn, sowe ons door haar hulp en dienst, met God laten vereeuigen: sy zijn dan waarlijk soet en aangenaam, dewelke te weeg brengen dat met regt gesegt werd, *dat'r by God niet aangenamer is, als een vroom man.*

oplon-

oplonkende, geloov geven, gelijk wy doen moeten, aangeſien hier geene andere wijſe om haar aan te ſchouwen geoorlovt is, ſo zouwmen oordelen, dat Neerſtighyd de oudſte dogter, en na haar Gehoorſaamhyd, en na deſe byde Geregtighyd, van de Deugd geboren waren.

2. De Regtvaardighyd heeft twé deelen: *Suyverhyd*, en *Volmaakthyd*. *Suyverhyd* ſnijd af, dat te veel is, zijnde als de regterhand, die 't ſwaard voert: *Volmaakthyd* vervult, dat te wynig is, zijnde als de linkerhand der Regtvaardighyd, die de weegſchale vaſt houd. Het gene te veel is, werd *ſonde in Overdaad* genoemt; 't geen te wynig is, *ſonde in Gebrek.* So men dan eenigen naam van een Deugd ſtelt, en daar ſlegs voor ſet het woordjen *al te*, of *te veel*, geevt

Rede pijlt, de zeden waar van eenige te kort, andere te lang zijn. Regtvaardighyd doet by na het ſelvde, als haren Vader de Rede: hy ſet den pijl op de zeden; ſy de zeden op den pijl, kortende die te lang zijn, waar in hare ſuyverhyd uyt blinkt, en verlangende, die te kort zijn, waar in hare Volmaakthyd voor den dag komt. Door dit paſſen en pijlen worden uyt hare ſchuylhoecken uytgehaalt, en opentlijk geſchavotteerd twé gedrogten van het zedelijk geſlagt, te weten ſonde van Gebrek, daar af is, wat 't by; en ſonde van Overdaad, daar by is, wat 't af moeſt zijn.

men te kennen de ſonde van Overdaad: gelijk *al te* mild, of kwiſtig, is Overdaad, in vergelijking met mildhyd: maar ſo men 'r het woordjen *niet genog*, byvoegt, geeft men te kennen de ſonde van Gebrek gelijk niet mild genog, of gierig, is een Gebrek in de mildhyd. Derhalven is de onkuyshyd, geen Overdaad in kuyshyd, gelijk het gros der Zedeleeraars kwalijk leert, maar een Gebrek: want die onkuys is, is niet al te kuys, maar niet kuys genog. Het welk den naam ſelvs in onſe nederduytſe ſpraak te kennen geeft, want die *letter* voege *on* die vooraan in 't woord *onkuyshyd* ſtaat, ſpreekt van geen *Overdaad* maar van *gebrek*, gelijk *ongeleerde* niet *al te geleerd*, maar *niet geleerd genog* is. In tegendeel de [6] Lomphyd dieſe ſtellen in gebrek van kuyshyd

Exces.

Defectus.

Syllabe.

Stupidityd

6 *De Lomphyd.*) De Geméne ſchole der zedeleeraars ſchijnt gemeent te hebben, dat de ſonden tot de Overdaad behoorden, waar in mee werkſaamhyd; en die tot het Gebrek, waar i mee

hyd, is geen Gebrek, maar overdaad. Want wie door die Lomphyd, so sy het noemen, sijnen

meer loomhyd, traaghyd, en eenige ruste scheen te zijn. So hebbense de hoovaardy, wulpshyd, verkwisting, en de roekelooshyd, om dat in alle dese een werkelijkhyd uytsteekt, genoemt sonden van overdaad; en in tegendeel de lomphyd, gierighyd en luyhyd, om dat in dese weynig of geene werklijkhyd uytblinkt, gestelt in Gebrek. Maar schijn bedriegt, en hier insonderhyd. Want het is seker dat de gierige dikwils veel besiger zijn als de verkwisters, en de vreesagtige veel werkelijker dan de roekelose; dese om hun leven, en gene om hunne goederen te behouden. Ten anderen zijnse hier in ook van de wijs af, datse meenen in de rust minder werkelijkhyd te zijn, dan in de beweging, welkers valshyd de ware lichhaamkundige Wijsgeerte aanwijst, niet te min schijnen sy haar selven dit vroed te maken, met alle die gebreken, waar in sy meenden een beweging te zijn, en meer na de snelhyd der beweging te gelijken, tot de Overdaad te betrekken. Sy worden dan niet volstrekt sonde in overdaad en in Gebrek genoemt, gelijk des selvs spreuke schijnt mede te brengen, maar betrekkelijk en in schikking en opsigt tot eenige oefening des Deugs: so dat eene en de selvde daad te gelijk en sonde in Overdaad en in Gebrek is, in opsigt tot verscheyde oefeningen der Deugd: gelijk Gierighyd, in opsigt tot de oefening der mildhyd, sonde in Gebrek, en in opsigt tot de oefening der spaarsaamhyd, sonde in Overdaad is.

Philosophia naturalis.

Relativ.

pligt in de teling niet betragt, als het de rede yſt: van dien kan men niet ſeggen, dat niet kuys genog, maar dat al te kuys is. Dog hier dient wel in agt genomen te werden, dat deſe byvoegſelen *te wynig*, *te veel*, of ſo wy geſegt hebben, *al te*, en *niet genog*, vervreemdende 7 bywoordjens zijn, gelijk het de Redekonſtenaars noemen: want hy is geenſins kuys,

Adverbia alienantia.

7 *Vervreemdende bywoordjens zijn*) Een vervreemdend woordje is by de Redekonſtenaars; dat by een ander woord gevoegd zijnde, het ſelve van ſijn yge betékeniſſe aflyd tot een andere, vreemde, en als ſtrijdige: gelijk 't bywoord *vals* het goud verandert, want vals goud, is geen goud meer, maar koper of iets diergelijke. Sodanige zijn ook de woordjens *meer* en *min*, 't welk klaar blijkt als deſe by de getallen gevoegd werden: gelijk *meer als vier*, nu geen *vier*, maar ten minſten *vijv* is: ſo ook *min dan vier*, is nu geen *vier*, maar ten hoogſten *drie*; en 't geen dus in de getallen plaats heeft, behoort ook tot alle andere dingen; want de weſentlijkhyd is als een getal, het welke, iets daar by of afgedaan zijnde, ſijne weſentlijkhyd verandert, en niet blijvt, dat het te voren geſegt wierd, gelijk dat overal van de Wijsgeren ſtaande gehouden werd.

Logici.

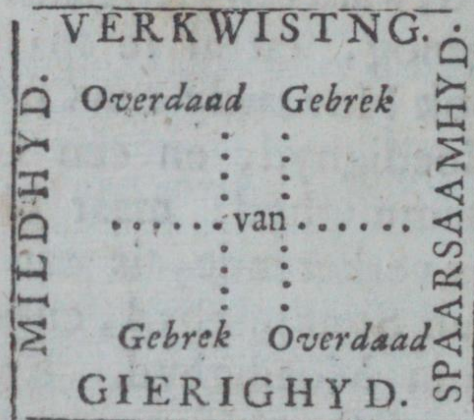
die

die niet kuys genog, of die al te kuys is. Voorts de selvde sonde kan, in verschyde opsigten, en Overdaad en Gebrek wesen. B. V. Als men uytdeelinge en mildadighyd te oefenen heeft, dan is de kwisting Overdaad; want een verkwister is *al te* mild: maar als men geene kosten te maken, en spaarsaamhyd te plegen heeft, dan behoort de kwisting tot Gebrek, want een kwister is te wynig, of niet genog spaarsaam: in tegendeel is Gierighyd een gebrek van Mildhyd, en een Overdaad van Deun- en spaarsaamhyd; want een gierigaard is niet mild genog, en al te spaarsaam. So is ook Hovaardy een Overdaad van Moedighyd, en een Gebrek van Stemmighyd: maar bloohyd de kans verkerende, is een Overdaad van Stemmighyd, en een Gebrek van Moedighyd. En 't gene [8] in dese wynige aangetekent is,

8 *'t Geen in dese wynige, enz. heeft ook plaats in*

in vele andere.) Als blijkt uyt deſe afbeeldingen, dewelke men ſonder bepaling veelvuldigen kan, nemende twé deugden, of liever twé oeffeningen der deugd, die eenigſins tegen den anderen ſtrijden, en daar by ſtellende elk der ſelver ſijn Gebrek en Overdaad, als in deſe afbeelding; waar in altijd blijken zal dat die ſonde, dewelke des eens Gebrek is, des anderens Overdaad, en ſo in tegendeel zijn zal. B. V.

Laat ons in plaats van mildhyd en ſpaarſaamhyd in de eene, en van moedighyd en ſtemmighyd in de andere afbeelding ſtellen B. V. *Godsdienſt*

n dewijl ons geen anderen naam voorkomt, de *Manlijke-Godvrugt*, dat is, die deugd, dewelke g van de klynigheden en vodderyen der mug- ſtende pijler-byters en bytſters manlijk wagt. ſtelt deſe aan de zijden eens vierkants, en boven n onder *Bygeloov* en *Godlooshyd*, gy zult ter- tond ſien dat Godlooshyd is een Gebrek van Godsdienſt, en Overdaad van Manlijke-God- vrugt: en daar tegen dat Bygeloov is een Over- daad van Godsdienſt, en Gebrek van Manlijke- Godvrugt. Dit kan altijd plaats hebben, ſchoon ons bekwame naamwoorden ontbreken, dat ons niet moet afſchrikken; want de ſaken hangen van de namen en woorden niet af: vindge gene namen tot de ſaken, verdigtſe, 't welk altijd den opregten vry geſtaan heeft, en zal hen altijd geoorlovt zijn en blijven, verdigte namen met een merktéken te mogen voortbrengen. Hier van kan men nog een af beelding maken, ſtelt Vrolijkhyd en Statighyd aan de zijden tegen den anderen, en Pottery en Boershyd boven den an- deren, ſo is de Pottery een Overdaad van Vro- lijkhyd en Gebrek van Statighyd, en de Boers- hyd is een Overdaad van Statighyd en een Ge- brek van Vrolijkhyd. B. V.

POT-

	POTTERY.		
VROLYKHYD.	*Overdaad*	*Gebrek*	STATIGHYD.
	......van......		
	Gebrek	*Overdaad*	
	BOERSHYD.		

is, heeft ook plaats in vele andere, ja misschien in alle. Dog al schijnen dese dingen alleen tot een redekonstige verhandeling te strekken, so [9] trekt de Vroedhyd egter hier een merkelijk nut uyt, gelijkwe te sijner plaats sien zullen.

Logische.

3. Het

9 *So trekt de Vroedhyd egter enz.*) Te weten om den Duyvel te brydelen, welkers flitse is; *ga voort om datge begonnen hebt:* waar tegen de Deugd dit schild steld: *Niet al te:* want het valt ligt, van de middeldeugd tot desselvs uytersten over te stappen op de aanporring des Duyvels: en wie voorgenomen heeft mild te zijn, veraard ligtlijk in een kwister: een spaarsame in een gierigaard: een die moedig is in een hovaardige: een stemmige, in een bloodaard: die manlijk godvrugtig is, in een godlose: een vrolijke, in een potter: een statige in een grim of boer-

3. Het zal een groot behulp voor Regtvaardighyd wesen, indien we ernstig in onsen geest overwegen, dat de saken niet zijn, het geense gesegt werden, als 'r slegs het [10] minste af of over is. Het Volk is seer mild en kwistig in de benamingen, en bryd

Regtvaardighyd staat onder eenen hoop snode baatsoekers: sommige bedingen op de maat, nog een toemaatje; tragtende aldus hare suyverhyd te bemorssen: andere willen van de volle maat een duympje af houden; soekende also hare volmaaktheyd te verminken: dog sy stelt haar hier tegen, en segt: *maat moet maat zijn.*

oersche, en so voorts: de vrése en 't gevaar altijd van de Overdaad, en noyt so seer van 't Gebrek; want een mildadige veraard so ligt niet n een gierigaard: nog een deune in een verkwiser: een moedige, in een bloodaard: nog een Godsdienstige, in een godlose, enz. om dat s Duyvels ingeven aan dese kant niet aanvalt. iet onder *hand.* 4. *van de vyanden der deugd.*

10 *Het minste af of over is.*) De Geestkundige even gemeenlijk drie ygenschappen aan een ling, als *een-waar-* en *volmaakt-lijk*; waar men het vierde behoort by te doen, te weten, *suyverlijk*; want gelijk een igelijk ding *eenlijk* en alleen s, dat het is, B. V. een golv is eenlijk een golv, l zijn'r vele druppen: gelijk een ider ding *waarlijk* is, dat het is; als een golv is waarlijk een golv: en ook *volmaaktelijk* is, dat het is; want een onvolmaakte golv, een onvolkome tafel, en een onvolmaakt huys, zijn die dingen selvs niet, maar gedeeltens daar van: also is van gelijken een igelijk ding *suyverlijk*, dat het is; want een onsuyver ding, is dat ding niet, maar dat en nog wat anders daar by: so is onsuyver goud, geen goud alleen, maar goud en schuym: also

bryd die ligtlijk uyt op ſaken, daar-ſe niet op paſſen: Als iets by na is, ſeggende, *'t is 'r:* en als 't nauw-lijks is, ſeggenſe: *'t is 'r niet:* Welke miſduydingen der namen nog te verdragen zouden zijn, ſo-ſe daar door de ſaken ſelvs niet be-ſoedelden, en haar gewenden de dingen na de [11] benamingen te ſchat-ten en waarderen. Maar die, wel-ke

alſo is onſuyvere wijn, geen wijn, maar wijn en moer, of wat anders daar by, en ſo voorts. Waar uyt ſonneklaar volgt dat Regtvaardighyd met byde hare leden, *Suyverhyd en Volmaakthyd*, *ſiet lid.* 2. in alle dingen gevonden werd, en by gevolg ook noodwendig in een igelijke oefening der Deugd moet zijn, ſo dat als 'r eenige oefe-ning niet volmaakt en ſuyver is, deſelve geen plaats onder de oeffeningen der Deugd ver-diend.

11 *De dingen na de benamingen te ſchatten)* Het is een ſeer geméne en al te bekende ſiekte, dat men door laffe vlyery eenige ſchelmſtukken met ſchoonſchijnende namen weet te verbloemen: dus voert Roov en Moord den naam van oor-logs-deugd: gierighyd en vuyl gewin hietmen ſpaarſaamhyd: en de Godlooshyd ſelvs wil man-lijke-godvrugt genoemt werden, enz. met an-dere. Een vuyle vlyer der Deugd geevt aan de ſonde in Overdaad den yge naam van die Deugd, waat

aar van sy een Overdaad is: dog de nijd en
waadsprekendhyd past in tegendeel op de beste
eugden, den naam van de vuylste ondeugden:
Der Opregten Godvrugt en Godsdienst noemen
bygeloov; hare manlijke Godvrugt draagd de
handvlek van godlooshyd: en de spaarsaam-
yd, die van gierighyd, en also beklad de Nijd,
n Agterklap alle deugden met den naam van
onde in Overdaad van die deugden: uyt het wel-
e ondertussen klaar te sien is, dat de Deugd,
yterlijk en na 't oordeel des volks, groter ge-
neenschap heeft met de Overdaad als met het
Gebrek: hier blijvt het nog niet by: want de-
wijle de dingen so kwalijk passende namen, 't zy
door Nijd 't zy door Vlyery, verkregen heb-
ben, so gebeurt het daar na ligtelijk, datmen
de dingen sodanig meent te zijn, als den naam te
kennen geevt, en also vlugtmen van de deugd
af, die te onregt met den grijns van ondeugd be-
dekt is; en looptmen de ondeugd na, dewelke
seer onbetamelijk met de versierselen der Deugd
opgepronkt is. Dese twé dodelijke vergivten
in een Staat, de Nijd en Vlyery, zijn daar
op uyt, datse de geheele zedeleer uyt de gemoe-
deren der mensſen mogten uytbannen, door het
vermengen van deugd en ondeugd: want een
„ vlyer geevt aan de ondeugd, den naam van
„ deugd; en een benijder aan de deugd, den naam
„ van ondeugd: hier van komt het dat de minbe-
„ drevene daar na van de deugd, diese so sagen
„ brandmerken, als van een doodsiekte weglopen,
„ en de ondeugd, diese so schoonschijnend sagen
„ opdoeken, als een deugd agter na lopen: so
„ dat het onderschyd tussen deugd en ondeugd
„ weggenomen of niet kenlijk zijnde, een Staat
„ te grond gäat, wiens gansche behoudenis in
„ een

ke hun verſtand van 't geméne volk aftrekkende, tot de Wijsgeerte overvoeren, zullen ligtelijk begrijpen, dat het weſen der dingen, met dat van een getal gelijk is, het welke door het by of afdoen van een enkel eentje, als het welke dog niets klynder onder de getallen is, terſtond van weſen verandert, en een geheel ander getal werd: doet by drie een eentje, ſo is het niet meer drie, maar vier; neemt'r een eentje af, ſo blijvt het niet meer drie, maar twé. Wie dan maar een ſierken meer of min doet, als de Rede veryſt, die doet niet wat de Rede gebied, maar wat anders, en is derhalven wederſpannig, en ſondigt tegen God en de Rede: hy had byna gehoorſaamt, 't is waar; maar byna te gehoorſamen, is niet gehoorſamen; nauwlijks had hy eenig kwaad gedaan, 't is ſo, maar niet te min had hy

„ een vrome borgery gelegen is, welke ſonder
„ uytkieſing van deugd uyt ondeugd niet vroom
„ of deugdſaam weſen kan.

eenig

eenig kwaad gedaan. Wat baat het, dat imand niet verre van de Rede afwijkt? dewijle het[12] afwijken alleen een misdaad is. Genomen imand ſtond op een gevaarlijke ſtyle ſpits, en ſijnen voet maar een wynig verſettende, valt; wat baat het hem dat hy ſijnen voet niet verre beſyden afgeſet heeft? (dewijle het verſetten van ſijnen voet alleen, hem een ſchriklijken val,

12 *Het afwijken alleen een misdaad is.*) Niemand denke hier, dat ik alle ſonde gelijk en evenens agte, gelijk we hier na, *hand.* 2. tonen zullen van de deugden; want in de Deugd, die op den hoogſten trap ſtaat, heeft *meer* en *min* even ſo wynig plaats, als in *regt*, alwaar 't geen enkelijk ſlegs regt is, ſeer uytnemend regt moet zijn: maar in de ſonde, dewelke van den regten weg der Deugd afwijkt, moet men *meer* en *min* erkennen. Heel aardig ſeggen de Wijsgeren, *Goed is uyt eene geheele ongekreukte oorſaak, maar kwaad uyt een igelijk gebrek:* dieshalven konnen alle gebreken vele, en bygevolg meer of min opgehoopt, dog het goede alleen enkel en geheel zijn. Wat ondertuſſen deſe woordjens *meer* en *min*, die op de werken van onſen geeſt, aan het volk onbekent, ſien, ſeggen willen, verklare ik in de Geeſtkunde, byſonderlijk in het deel van de Geeſtkunde der Wandelaars, hier te lang om te verhalen.

en de dood toebrengt. Een ſchipbreuk in 't geſigt van 't Land, ja in de haven ſelvs, is niet minder en ſo wel ſchipbreuk, als in de woeſte zee, waar niet dan water en lugt is. Indien we deſe dingen rijpelijk en dikwils by ons ſelven overleggen, zullen wy met allen vlijt en ernſt alle klyn Gebrek en Overdaad van onſen handel en wandel traggen af te weren; en dus doende, ſo veel het den ſtervelingen toegelaten is, vroom en regtvaardig zijn.

Daar is nog een andere genoghyd, by ons genoegen of met een woord van de Franſen ontleent, *contentement* genoemt: zijnde een ſoete togt en drivtlievde, die niet onaardiglijk op Regtvaardighyd ſchijnt te

4. De [13] vrugt der Regtvaardighyd is, Genoghyd: want door dien

13 *De vrugt der Regtvaardighyd is, Genoghyd.*) De Genoghyd, dewelke voortkomt uyt de vereniging van ſuyverhyd en volmaakthyd, of uyt de verevening van 't gene *te veel* of *te wynig* was: die genoghyd, ſeg ik, is de vrugt, en weſentlijken loon der Regtvaardighyd, die noyt van deſelve afgeſcheurt kan werden: want weg-genomen dat te veel, of volgemaakt zijnde dat te wynig was, komt noodſakelijk van ſelvs voort *genog*: als het welke niets verhevener nog Goddelijker bedagt kan werden: want noyt is iets beter, als wanneer het genog is.

Regtvaardighyd te gelijk en *dat te veel*, en *dat te wynig*, in onse werken is, verevent, so brengtse deselve tot voldoeningen, dat is, datse genog zijn: want genog blijvt'r, daar *te veel* of *te wynig* af of niet by is. Den regtvaardige kan dan alleen voldoen; alle andere doen te veel of te wynig. Het volk erkent wel de sonde in Gebrek, en begrijpt ligtlijk dat, wie niet genog doet, niet wel doet; dog het volk siet [14] so wel niet de sonde in Overdaad: want so genog doen goed is, schijnt hun meer als genog doen beter te zijn: daarom als imand sijne vrinden, en daar hy voordeel van meent te trekken, ter maaltijd genodigt heeft, versoekt hy, 't laatste geregt opgeset zijnde, aan sijne

passen: dog gelijk de drivtlievde de deugd dikwils begeevt, als *sne* 1. *lid* 2. so voegt sig ook *contentement* niet altijd by regtvaardighyd, maar dikwils by de sonde en ondeugd.

14 *Het volk siet so wel niet de sonde in overdaad.*) Namelijk, door den Duyvel mislyd zijnde loos en listiglijk: want den Duyvel drijvt ons altijd aan tot de Overdaad; die hy looslijk onder den naam van Deugd opvyld; 't welk hier by den schrijver aangewesen werd onder den schijn van groter Deugd: waar van hier onder *deel* 2. *Hoofd.* III. §. 8.

gasten, datse sijne geringe en schrale onthaling gelieven ten goede te nemen; en dat hyse beter onthalen zal; als de merkt wat beters verleent: maar dese seggen al vlyende, *daar is genog*, [15] *ja meer als genog geweest*. En voor so veel de Overdaad, *dat is; het gene meer*

15 *Daar is genog, ja meer als genog*) Een vlyery, die by 't gemeene volk seer in swang gaat, en belagchelijk is: want in der daad berispen en bestraffen sy hem, diense soeken te vlyen: is 'r meer als genog, dan is het kwaad en dwaas; want *meer als genog* sluyt noodsakelijk *vergeevs* in sig, als terstond by den schrijver blijken zal: nu vergeevs doen, is onnut en dwaaslijk doen: daarom diense met dese woorden als een mildadige of goed- en gul-hertige meenen te vlyen; makense waarlijk uyt voor een sot en dwaas. Egter behoevtmense niet door te strijken, die ons na de gemeene manier van spreken met dusdanige woorden bejegenen, en om ons te prijsen, seggen datwe al te onthalend zijn, en te veel opgedist hebben: want dese woorden komen gemeenlijk niet uyt een kwaad herte, of uyt vly-sugt; maar betékenen veeltijds niet anders, als datwe regt goedhertig en mildadig zijn, meer als die gene, dewelke men dese vlyery toeschrijvt, die somtijds niet seer mild of goedhertig zijn. De beste uytlegging der woorden hangd van het gemoed des sprekers, alswe in onse Redekonst leeren.

als

als genog is, in ſig begrijpt de middelmaat, of *het gene genog is*, tot ſo verre, ſeg ik, is de overvloed niet kwaad: maar de overvloed behelſt iets buyten de middelmaat, of boven *genog*; nu dat kan niets anders zijn, als *te vergeevs*; want boven *genog*, is noodſakelijk *te vergeevs*, dewijle *genog* genog was: nu 't gene te vergeevs is, werd van een igelijk erkend kwaad te zijn. Maar ook het gebrek, of *het gene niet genog is*, voor ſo veel het in ſig behelſt een begin van de middelmaat, dat is, *van 't gene genog is*, is [16] niet kwaad; maar dat begin niet te voltrekken, en ten ynde te brengen, de vervulling na te laten, en

16 *Is niet kwaad.*) Imand mag denken dat de overdaad ſo kwaad niet was, als het gebrek, door dien inde overdaad nog iets goeds begrepen is, te weten de middelmaat, of *genog*; want de overdaad is *genog*, en *nog wat*, daar in 't gebrek niets goeds ſchijnt te weſen: maar de ſaak wel ingeſien, hebben de overvloed en gebrek gelijk regt, en byde iets goeds, en iets kwaads: het begin is in byde goed, maar het ynde kwaad

en, de laatste hand aan 't werk niet te slaan, dat is kwaad.

Het Pit deses §. 3. Van de Regtvaardighyd.

REgtvaardighyd is een vereveníng van de rede: komt voort uyt de Deugd, of de lievde tot de kwaad: want in gebrek tragtmen na *genog*, 't welk goed is, maar komtmen niet tot *genog*, 't welk kwaad is: in overdaad komtmen wel tot genog, dat ook goed is, dog blijvt daar niet by, en gaatmen verder, dat kwaad is. Dewijle het gebrek dan schijnt te konnen bestaan sonder tot de middelmaat, of tot *genog* te komen, daarom is het van 't volk meer gebrandmerkt dan de overdaad; en zijn *gebrek* en *sònde* by haar eennamig, maar *overdaad* en *sonde* niet. Het welke evenwel so niet, nog oyt een gebrek so groot is, waar in niet iets goeds zy, of een poging na de middelmaat: want gelijk 'r niets so vals, waar in niet iets waar; of niets so krom, waar in niet iets regt is, so is'r niets so kwaad, waar in niet iets goed zy: en so 'r geheel niets goeds in was, ware het een *Niet*; ik segge een *niet* in 't geslagt van 't geschapene, als men van een kwaad der geschapene dingen spreekt: een *niet* in 't geslagt der zeden, als men van een zedelijk kwaad spreekt. Dog hier na zal ons ligt gelegenthyd gegeven werden, dit bréder en klaarder te verhandelen.

Rede,

Rede, die de mate en rigtsnoer is van onse werken, nu niemand bemind een maat of rigtsnoer als om daar na te verevenen het gene gemeten of geschikt moet werden. dit lid 1.

De deelen deser verevening zijn twé; *af te snijden dat over de maat is*, dat de Suyverhyd toekomt, en op te vollen dat aan de volle maat gebreekt, dat Volmaakthyd is. Door dese twé leden, als twé handen, ontdekt de Regtvaardighyd twé sonden, te weten, Overdaad en Gebrek: gene weerd de Suyverhyd, of regterhand met het swaart af; dese maakt de Volmaakthyd, of de linkerhand met de schaal vol. dit lid. 2.

Tot behulp der Regtvaardighyd, is de ernstige overweging van het regte wesen der dingen, het welke in de maat en 't getal klaar te sien is: so dat een igelijk ding van wesen verandert, als 'r het

minste sierken af of toegedaan werd: derhalven zijn onse werken niet goed, dat is, niet met het voorschrivt der rede overeenkomende, als 'r slegs het minste sierken meer of min in is, dan de rede veryst. lid. 3.

De wesentlijke vrugt der Regtvaardighyd, is die genoghyd, dewelke uyt wegnemen van 't geen te veel of te wynig is, voortkomt: maar de toevallige vrugt der regtvaardighyd is die genoghyd, dewelke in een soete togt, of drivtlievde bestaat, en gemeenlijk *genoegen* of *contentement* genoemt werd. lid. 4.

Tot een byvoegsel, dat het volk meer sonde erkent in Gebrek als in de Overdaad; hoewel in dese geen minder kwaad is, als besluytende *te vergeevs* in sig, het welke van een igelijk voor kwaad gehouden werd. lid. 4.

III. HOOFDSTUK.

Van de Nedrighyd.

DEwijl ik van de Nedrighyd of Ootmoedighyd wat veel te seggen vond, heeft het mijn goed gedagt twé Hoofdstukken, hier van te maken. Dese Nedrighyd is de voornaamste en als het hoofd der Hoofddeugden, en dewijle de deugd nog binnen de bepaling der Neerstighyd, Gehoorsaamhyd, en Regtvaardighyd blijvt, isse ruuw en ongesloten, maar Nedrighyd sluyt den kring: na dese kan aan de Deugd niets meer toegebragt werden.

§. 1. *Nedrighyd.*

NEdrighyd is eene verlochening sijns selvs, om de lievde van [1] God

Een wet, als wet, siet op geen voordeel van den verpligte, anders wa-re het geen wet, maar een wel-daad: der-

1 *Om de lievde van God en de Rede.*) Gevoeglijkhyd en sekerhyds-halven werd dese lijst hier aangevoegt, maar niet uyt nood; het ware voor

God en de Rede: ik segge, een ontkennige, maar geen stellige Nedrighyd genog, datse is een verlochening haar selvs: want die verlochening kan van nergens als van de lievde tot God en de rede voortkomen: en alle die met dese lievde niet doordronken zijn, hoe seer sy sig verlochenen, veragten en sig vernederen, leggen altijd toe, om sig en het hare wel te versorgen; ook die haar goed doorbrengen, sig en hunne hantering verwaarlosen, suypers, slampampers en luyaards gaan allermeest aan dit euvel van ygenlievde siek: want om sig selvs wil, om de moeyte en arbyd t'ontgaan, sittense nagt en dag in de kroeg, en versuymen hun werk; om haren lust te voldoen, hunnen sin en vermaak te genieten, brengense haar goedje door: ja die wanhopend haar leven verkorten, doen het om sig selvs wil, of om armoede, schande of straffe te ontgaan, en wat des meer is, en gemeenlijk elenden of swarigheden genoemt werden. Yndelijk is het noodsakelijk dat de menssen, alles watse met toeleg doen, dat doen of op het bevel van de rede, of op haar yge goeddunken, want doense het niet om de rede, so doense 't om dat het haren sin, lust, welbehagen en goedvinden is, en sy het so voorgenomen hebben; indien het laatste so doense het om hun selvs wil, en zijn bygevolg niet nedrig nog sig verlochenende, maar versorgen hun selven in allen deelen: indien het eerste, gelijk sy als dan hun selven verlochenen, so dienense ook alleen de rede. Derhalven kan 'r geen regte verlochening sijns selvs wesen, als om de lievde van God en de Rede.

Derhalven die de wet bemint, kan sig selvs niet beminnen: en in dit, *sig niet beminnen*, legt het wesen der Nedrighyd, die een dogter van de Deugd, dat is van de lievde tot de rede of wet is.

ver-

verlochening: want de Nedrighyd
vereyst niet dat imand sig stelliger [2], Positive-lijk.
wijse veragte, sijn ygen naam en
agting kwetse, sig sla, of in eeni-
gerly wijse mishandele: aangesien
dit, wel ingesien, geen nedrighyd,
maar de grootste dwaashyd is: en
nergens heeft de rede, uyt haar
selve, ons iets diergelijke opgelegt:
dog staat wel te letten op de woor-
den, *uyt haar selven*; om dat het
gebeuren kan, datwe somtijds om
sekere oorsaak iets diergelijks doen
moeten. B. V. Wy moeten som-
tijds eenige deelen of leden van ons
lichhaam, ongesond of ontstelt
zijnde, doorkerven, vlymen, snij-
den en branden, ja een ongenees-
lijk invretend kwaad, uytbijten en

2 *Sig stelliger wijse veragte.*) Een stellige ver- Positive.
agting is, als imand op de veragting selvs siet,
en in sijnen geest toeleg maakt om veragt en
kwalijk gehandelt te werden. Van welken toe-
leg een vroom man verre vervreemt is: als die
alleen ontkenniger wijse sig verlochent, dat is, Negative-lijk.
gans niet over sijn selven bekommert is: 't welk
niet geschieden kan, als uyt grote sorge en liev-
de tot de rede, als gesien is.

af-

afſetten, om 't geſonde te behouden. So konnen 'r ook beſonder redenen voorkomen, waarom men een misdaad, die men begaan heeft niet verſwijgen mag; en ſig alſo den haat, verwijt en veragting onderwerpen moet: maar 't geen men dus om beſondere oorſaak, en op ſekere tijd en ſtond gehouden is te doen, magmen, ſeggenwe, om rond te gaan, ſo in 't algemeen niet doen, ſonder opſigt te hebben op deſe beſondere en vreemde voorvallen. De Nedrighyd veryſt dan eene *ontkennige*[3] verlochening ſijns ſelvs, en geen *ſtellige*: een regt nedrige

Let nog eens op 't geenwe geſegt hebben; daar is aangelegen: *wet, als wet, ſiet op geen voordeel van den verpligte.* Een wet, voor ſo veel een wet is, is een gebod: en die een wet ontfangt, dien werd iets geboden en opgelegt, en hy is aan die wet gehouden en verbonden; en als hy de wet volbrengt, dan voldoet hy ſijnen laſt. Dit is eene wijſe van ſpreken, die alle volkeren gemeen is.

3 *Een ontkennige verlochening.*) De vrome hebben, wat de toeleg belangt, geen ſorge of bekommernis over ſig ſelven: maar wat de uytwerking belangt, dragenſe geen andere ſorge en bekommerniſſe voor als hun ſelvs: want alle haar doen ſtrekt noodſakelijk van ſelvs, om haar ſeer gelukkig en zalig te maken; het tegenbeeld hier van zijn de boſe; dewelke, wat hun toeleg belangt, eeniglijk een geſtadige bekommernis en ſorge voor haar ſelven dragen, gelijk men ſien kan uyt de aantekeningen op 't begin deſes §: maar wat de uytwerking en uytkomſt belangt, ver-

dige moet dan over sig selvs niet
ekommert zijn, niets om sijns selvs
il doen, nog op sijn selven, ter
evde van de Rede, eenige agt
ian. Niet dat een vroom man
et zou mogen versorgen het gene
n lichhaam verkwikken, en geest
ermaken kan; dog dat hy dat niet
oen mag om sijns selvs wil, en
n insigt sijns selvs, maar alleen
en insigt van de Rede; die wel som-
ijds gebied het [4] lichhaam te koe-
eren en deeg te doen, en sijnen
eest uytspanning en vermaak te ge-
en: Nu op wat wijse men ver-
maak

ersuymen en haten sy t'eenemaal hun selven;
vant alle haar doen, strekt uyt sig selvs tot haar
ederv, en ten uyterste beklaaglijke elende:
elijkwe seer klaar zullen aanwijsen onder
and. 5. en met eenen van den loon des deugds,
n straffe der sonde handelen.

4 *Het lichhaam te koesteren enz.)* De Rede
gaat hier in by trappen op, die wy, als van de
verbintenissen gesproken zal werden, bréder
verhandelen, en hier slegs ter loops aanroeren
zullen. De Rede gebied ons dan in het leven
te blijven, tot datwe ontbonden werden, want
hier van God gesonden zijnde, werden wy daar
door

maak en gemak nemen kan, e
egter alle insigt des gemaks en ve
maaks ter syden stellen, en als uy
sijnen Geest uytschrappen moet
dat wel een vreemde wonderspreu
schijnt, zullen wy hier na bekwa
mer gelegenthyd hebben om te be
wijsen.

door selvs belast hier te blijven, tot dat ons iet
anders belast zal werden: moetenwe hier blij
ven, men moet eten; moetenwe eten, wy moe
ten werken, en een lichhaam hebben, dat to
het werk bekwaam is; so dit, dan moetme
aan 't selve sijne rust en gemak, en aan den gees
uytspanning en vermaak geven: langs dese trap
pen klimt een opregte op en af: hy soekt rust
om bekwaam tot het werk te zijn; wil bekwaam
zijn tot het werk, om te werken; werkt, om
te eten; eet alleen, om te leven; en wil niet
leven, als om dat het God bevolen heeft, maar
niet om dat hy 'r lust in heeft; of, gelijk het
spreekwoord segt, om dat het leven soet is: en
een opregte blijvt op desen laatsten trap staan,
het is hem genog dat het God bevolen heeft.
Waar uyt klaar blijkt, dat hy somtijds sijn voor-
deel en vermaak mag soeken; dog hy soekt dat
noyt om sig selvs, of om sijns vermaaks wil,
maar alleen om dat God hem somwijlen daar toe
verbind door dien schone en vast aan een gescha-
kelde keten, diewe terstond sagen.

2. Dat

2. De Nedrighyd rekent haar eſlagt ook van de Deugd, en heeft iet verre te rekenen: ſy is hare ge en [5] lievſte Moeder: want de evde tot God en de Rede, of de Deugd, werkt ſo veel op het herte van haren minnaar, 't welk ſy bevangen heeft: dat hy ſig geheel ver-

5 *Yge en lievſte Moeder.)* Hoe de Nedrighyd en dogter van de Deugd en Rede; en deſe de ader en gene de moeder is, kan men ligt vertaan uyt het gene *ſne 3. lid. 1. let. 3. Hoofdſt. II. Van de Regtvaardighyd* aangetékent is. So dat le Nedrighyd ook een dogter, en niet de nigt, an de Deugd en de Rede is: om dat tuſſen de elve en hare ouders geen andere geboorte tuſſen comt: want alhoewel de Nedrighyd, Gehoorſaamhyd, Regtvaardighyd, en hare vrugen of dogters, deſe voorgegaan zijn, ſo kan egter niets der ſelver in eenigerly inſigt de moeder der Nedrighyd geſegt werden te zijn, dat s, in de gene is geen de minſte oorſaak om deſe voort te brengen, maar op 't hoogſte een *mits*: want een vroom man verlochent ſig niet, om dat hy de Rede gehoor gegeven, of verſtaan, of gehoorſaamt, of om dat hy ſelvs geregtighyd geoefent heeft: maar ſijne eenige beweegrede om ſig te verlochenen, is de lievde tot de Rede, of de Deugd: en daarom verlochent hy ſig enkelijk en alleen, om dat hy de Rede of de wet Gods liev heeft.

Dit is als een kort begrip van deſe hoofd-deugden, of ygenſchappen, Redesliev-de merkt de rede aan als voorſchrijvend, waarom ſy na haar luyſtert, en brengt alſo Neerſtighyd voort: ten anderen merktſe de Reden aan, als weigevend, mitsdien komtſe haar bevel na, en baart alſo Gehoorſaamhyd: ten derden merkt ſyſe aan, als een maat en rigtſnoer, en alſo alles regt paſſende baartſe Geregtighyd: ten laatſten merktſe de Reden aan als een laſt, derhalven ſig onder

geet,

dien last buygende, baartse de Nedrighyd. Hier uyt blijkt ook de onderlinge schikking deser hoofddeugden: want in de Rede is niets eerder te bemerken, als hun voorschrijven, waar mede sig de Rede uyt strekt tot lichhaamkundige en zedige dingen: hier na de Wet, met welke ygenschap sy alleen de zeden betreft: hier na de maat en pijl, het welke de wet selvs is in haat selven: ten laatsten den last, dewelke ook de wet selvs is met opsigt tot andere.

geet, en ganslijk van sig afgaat, e uyt agting van de Rede sig selv versake. Waar in alleen, sonde iets meer daar toe te doen, de reg te en ware Nedrighyd gelegen i: De Nedrighyd is dan een dogte van de Deugd; dog so veel men uy het wesen sien kan, is sy na alle ha re andere susters geboren, en he jongste [6] troetelkind: want de an dere susters, die wy te voren aange sproken hebben, houden haar ge heel en alleen besig ontrent harer [7] vader de Rede, uyt wiens lievde sy gesproten zijn. De Neerstighyd leert

6 *Het jongste troetelkind.*) Den sin van dit verdigtsel is, dat de voorgaande hoofddeugden geboren zijn uyt de omhelsing der Rede, in haar selven; maar de Nedrighyd uyt de omhelsing der Rede, voor so veel die siet op ons, wiense een last en pligt oplegt: nu is dat gene *eerder*, het welke is, en in sig selven is, als dat gene, het welke is in opsigt tot andere; derhalven is gene omhelsing eerder als dese, en *ouder* dat uyt gene, als dat uyt dese voortkomt.

7 *Haren vader de Rede*) Hier werd een andere rede van 't selvde gegeven, te weten, die andere deugden zijn allernaast besig ontrent het voorwerp,

lert haar verstaan, de Gehoorsaamhyd doet haren wil; de Regtvaardighyd ruymt alle beletselen voor de gehoorsaamhyd weg; ten laatsten alles weggenomen zijnde, werpt de Nedrighyd sig selven ook weg, op dat 'r niet het minste belet verblijve, 't welk de gehoorsaamhyd in hunnen pligt zouw konnen wederhouden of verhinderen. Maar ik kan 't hier kwalijk by laten blijven; want dewijle ik, dit seggende, ondertussen de Nedrighyd wat

werp, dat is, waar ontrent; de Nedrighyd ontrent hun onderwerp, dat is, waar in sy verkeert, want de Neerstighyd is een opmerking der Rede; de Gehoorsaamhyd, een uytvoering; en de Regtvaardighyd is een verevening der Rede: nu alle dese verkeeren ontrent de Rede, dewelke een voorwerp van de Deugd, en dat gene is, het welke wy door de lievde, die de Deugd uytmaakt, omhelsen en aannemen. Maar de Nedrighyd is een verlochening sijns selvs; en verkeert ontrent het onderwerp des Deugds, en ontrent dat gene waar in de Deugd gehuysvest is: dewijle dan het voorwerp eerder als het onderwerp, gelijk dat hare benaminge medebrengt, so zijn dan alle andere Deugden eerder en ouder dan de Nedrighyd.

 strak-

ſtrakker aanſie en met hare ſuſte[illegible] vergelijke; ſchijntſe mijn nu n[illegible] meer de [8] jongſte, maar de oud[illegible] te zijn, en ſelvs in jaren de Ne[illegible] ſtighyd te overtreffen: nadema[illegible] die aandagtighyd, waar in wy d[illegible] aard der Neerſtighyd geſtelt he[illegible] ben, een diep ſtilſwijgen veryſt: [illegible] wie een regten toehoorder der R[illegible] de wil zijn, moet noodwendig ni[illegible] alleen alle andere, maar ſelvs [illegible] ſelven geen gehoor geven: wa[illegible] hoe kan hy een bekwamen toehoo[illegible]

8 *Niet meer de jongſte enz.* Hier werd e[illegible] andere aanmerking aangeweſen, waar na de N[illegible] drighyd eerder en ouder ſchijnt te zijn, als [illegible] Neerſtighyd: te weten, dat niemand als e[illegible] Nedrige bekwaamlijk na de Rede luyſteren ka[illegible] want hoe zal hy na de Rede luyſteren, die n[illegible] na ſijn ſelven hoort, en op ſijn voordeel en v[illegible] maak let? waar uyt voorwaar wel ingevoe[illegible] werd, dat een volkome en volle Neerſtigh[illegible] onderſteld een Nedrighyd, en verlocheni[illegible] ſijns ſelvs: en hier heeft het geméne ſpree[illegible] woord, *dat men vele te gelijk wel kan horen ſi[illegible] gen, maar niet ſpreken*, ook plaats; wy konn[illegible] niet te gelijk ons ſelven, en de Rede gehoor g[illegible] ven: men moet dan een van deſe twé redenaa[illegible] verlaten, en ſig geheel aan de Rede overgeven[illegible] indien men begrijpen wil wat de Rede ſegt.

de

er van de Rede zijn, die met ſig ſelven ſnapt, en ralt? ja maar mompelt, of kikt? ſo moet hy dan voor ſig ſelven verwerpen, dat is, nedrig en ootmoedig zijn, die na de Rede zal luyſteren, gelijk het behoort: en op deſe wijſe gaat de Nedrighyd voor de Neerſtighyd. Maar hier [9] ſchemeren mijne ogen weder; en de Nedrighyd ſchijnt mijn nu niet een ſuſter van Geregtighyd, als voor henen, maar de Geregtighyd ſelvs te zijn: want wat is, ſig te verlochenen, alle inſigt ſijns ſelvs te verwerpen, en af te ſnijden, waar in het weſen der Nedrighyd beſtaat, anders als het ſwaard der Geregtighyd uyt trekken, en af te kappen al wat te veel of te wynig is. Nu is't al we-

9 *Hier ſchemeren mijne ogen al weder.*) Deſe gehéle verhandeling in dit 2. *lid.* begrepen, is genemaal gelijk en evenwydig met het verhandelde in de voorgaande *ſne.* 3. *Van de Regtvaardighyd, lid.* 1. *Hoofdſt.II.* waar diergelijke aanmerkingen van de eerder en laterhyd der deugden gedaan zijn.

der wat anders in den weg: en dunt
my dat de Nedrighyd, Gehoo-
ſaamhyd is: want wat belaſt de R-
de ſo ſeer? ja wat gebiedſe ander,
als geen agt te ſlaan op ſig ſelver
dewijle de Nedrighyd dit betrag,
konnenwe niet ſeggen, datſe ie
anders is als Gehoorſaamhy.
Nu ſcheelt'r niets aan of ik hou
de de Nedrighyd voor de op
regte en ware Neerſtighyd: war
wie na ſig ſelvs niet meer luyſter,
die hoort nergens anders na als na c
Rede: nu na ſijn ſelven niet te ho
ren, is Nedrighyd; en na de Rede t
luyſteren, is Neerſtighyd. Ma:
het is genog: deſe Algaav, Pan
dora, heeft door de veelvoudig
hervorming harer weſen, ons nie
dan al te veel gins en herwaarts ge
ſlingert, en van gevoelen [10] doe
veranderen.

He

10 *Van gevoelen doen veranderen.*) Het is gee
ligtvaardighyd, nog verwaande veranderlijk
hyd, dewelke ons in dit 2. *lid.* beſig gehoude
heeft, maar, gelijk in verdigtſelen veeltijds ge
beurd

Het Pit deſes §. 1. Van de Nedrighyd.

DE Nedrighyd is eene verlochening van ſig ſelvs: niet ſtellig, [m]aar, gelijkmen hier de woorden [b]urd, een iverige en geneuglijke aanmerking [va]n een ernſtige ſaak: dewelke ons heeft doen [w]ijſen dien nauwen band, waar mede de hoofd[de]ugden vaſt en eng door en in den anderen ge[v]lengelt en gebonden zijn, dat men de eene on[m]ogelijk ſonder de andere hebben kan: ja ſo dat [ee]r der ſelver, in ſeker ander opſigt en aanmer[ki]ng, de eerſte zy: want alhoewel volgens de [ee]rſte en eenvoudigſte aanmerking, deſe Deug[de]n ſodanigen rye onder malkanderen houden, [als] in dit boekje aangeweſen werd; ſo zijn 'r [no]gtans andere goede en ware aanmerkingen, [vo]lgens welke men onder deſe Deugden eene [an]dere rye ſtellen moet: derhalven ſietmenſe niet [o]nregt aan voor ſuſters, dewelke met ſterke [ba]nden van onderlinge goedwilligheyd malkande[re]n doorſtrengelen en vaſthouden, meer ver[h]ugt zijnde over dit haar onderling gemeen [v]orregt, als over hun ygen belang: ja ſodanig [da]t het 'r ſeer verre van daan is, dat het imand [va]n haar kwalijk nemen zoude, dat eenige van [d]andere voor haar geſtelt wierd, datſe in te[ge]ndeel daar over hooglijk verblijd zijn en niets [an]ders ſchijnen te wensſen, in welke ganſche [ve]rſiering overal een ſoet en edelmoedige aange[na]amhyd uytblinkt; welkers uytlegging nu [ma]ar genog te kennen gegeven is.

nemen moet, ontkenniglijk: vee
beter dan werd de Nedrighyd ge
ſegt een verlochening en verwaar
loſing ſijns ſelvs, als eene verag
ting; om dat dit iets ſtelligs, te
zy men ſig voorſigtig wagte, e
't gene iets ontkennigs te kenne
geevt. Dit lid. 1.

De Nedrighyd heeft haren oor
ſprong uyt de Deugd: want he
kan niet weſen, dat imand ſig ve
lochene, en dat hy door de lievd
tot de Rede of de Goddelijke wet
tot die verlochening niet gebrag
werde.

Het byvoegſel behelſt een ſtrij
over de eerſtgeboorte, of lieve
twijfelagtige twiſtrede, waar i
verſchydentlijk betwiſtet werd
welke onder de Hoofddeugden d
eerſte, en welke de laatſte is: we
ke twiſtrede hier op gegrondve
werd, datſe alle, onder verſchyd
ne aanmerkingen en opſigten, o
der den anderen de eerſte en de laa
ſte zijn. Dit lid. 2.

§. 2. *Ken*

§. 2. *Kennis sijns selvs.*

DE Nedrighyd heeft twé leden: *sijn selven kennen*, of *insien*, *sijn selven verlochenen*, of *afen.* Het eerste lid, is die bekene en van ouds so beroemde spreue, *kent u selven:* dewelke, voor et gevel van Apollos Kerk gehreven stond. *Dit opschrivt hijnt een groetenisse van den God Apollo tot de menssen te wesen*, *de plaats van te seggen*, goeden ag: *even als of het niet wel gegt ware*, goeden dag, *of* het gaat wel, *en het niet betaamde dit alkanderen toe te wenssen; maar eel liever* matig te leven: dat is, elijk het daar uytgelegt werd, *ent u selven.* Het is een Goddeke spreuke van Plato in sijn *harmis*, welke woorden mijn erbasen; *als of het niet wel gegt ware, het gaat u wel, en men iet behoorde den anderen dit on-*

Tot nog hebben wy op de wijse der scholen, uyt de bepalinge van Rede en Deugd, en desselvs ygenschappen, genog betoont en onwederleggelijk bewesen, dat een vrome, dat is een Rede minner, sig selven niet kan beminnen; en alsо de oorsprong der Nedrighyd ontdekt, uyt welke alle hare ygenschappen, als zijn onse verbintenissen, van selvs voortvloeyen: het welke verder hier door het ingeschapen ligt bewesen werd uyt het kennen,

van sig selve: het welke den waren grondslag is van alle werenschap.

derling te wenssen; *maar liever matig*, of gelijk de Kristenen zouden seggen, *nedrig te leven*, of *sijn selven te leeren kennen.* Hy wil te kennen geven, dat wy niet op ons welvaren moeten toeleggen, maar alleen op onsen pligt: dog ik vrése dat hy dit niet met opset, maar by geval gesegt heeft: andersins layd hy ons met de hand regt na den oorsprong der Nedrighyd; en raakt het hart; dog raakt het alleen, dewijle hy 'r te vaardig af gaat.

Om mijn en het mijne wel in te sien, is nodig dat ik eerst aflegge al wat het mijne niet is; en wel toesie, een anders werk het mijne niet te noemen; nog segge selvs iets te doen, 'tgene ik niet doe: want so lange mijne idele waan met dese vede-

2. Dit insien of kennen [1] sijns selvs,

1 *Kennen sijns selvs.*) In dese beschouwing moet het eerste en voornaamste werk zijn, alles te laten varen, wat ons niet raakt: want anders besietmen sijn selven niet enkel en alleen, maar ook eenige andere dingen, of dat tot een ander behoort. Alles dan latende varen, komen wy daar toe, en sien yndelijk, dat 'r tot ons, dat is, tot onsen geest, niets behoort als *weten* en *willen*: en dat al wat daar buyten is, als de wereld met hare deelen, onse lichhamen en desselvs bewegingen, aan een ander toebehoort, sonder dat wy eenig regt daar op hebben, en met een woord, dat niets daar van het onse is: gelijk in 't vervolg van dit boek genog blijken zal.

selvs, bestaat in een vlytig ondersoek van sijne ygene wesentlijkhyd, gestalte en oorsprong. Om hier toe behoorlijk te geraken, overlegge en spreke ik met mijn selven aldus: Ik sie so vele en verschydene dingen; ik sie die schone flonkerstar de Son, dewelke ons de wisselbeurten van dag en nagt, somer en winter, en van hitte en koude aanbrengt: somtijds sie ik de Maan het swarte kleed van den duysteren nagt in een rollende, over de wereld een bleek ligt verspryden, en een onyndig getal klyne ligten sig in het bovenste gewest des Hemels vertonen: ik sie de wolken nu wit en helder, en dan bruyn en donker, en somwijlen ontrent den avond of ugtend met velerlye verwen besaayd; hier uyt hoor ik nu eens het schrikkelijk gekraak des donders; en dan sie ik het schitterende flikkerligt des veelstraligen bliksems; ook slagregen, hagel en sneeuw afvallen; en straks hier op

ren pronke is het onmogelijk mijn selvs te kennen. Ik moet dan in agt nemen desen waren stokregel, *dat ik niet doe, het gene ik niet wete hoe het geschiede.* Waar uyt klaar besloten werd, dat ik nog de wereld, nog eenig deel desselvs, nog het mijne, of eeniger menssen lichhaam gemaakt heb, of maken kan: 't welk in dese *sne* II. *in lid.* 3. *en* 4. voorgedragen werd.

dat woeste en over grote uytspansel, van alle dampen en mist gesuyvert en opgeheldert, weder glad en even een aangenaam Hemelsblauw vertonen: Rondom my gevoel ik den aanpers van wind en lugt, horende dese onder het ademen door den mond of neus sagtelijk in en uyt, dog onder het sugten en hygen wat harder en met eenig geruys uytvlieten: Ontrent my sie ik de ontstelde en onstuymige zee ter gesetter uren op den strand op en aflopen: ik sie poelen, bronnen, beken en riviren. Ook sie ik de aarde swanger en vrugtbaar van ontallijke wortelen, kruyden, stronken, bomen, sténen en metalen; en op de selve so wel als in de wateren en lugt een onyndig slag van gaande, kruypende, swemmende en vliegende gedaantens. Dit alles siende, seg ik de [2] We-

2 *De Wereld.*) Dit is een beknopte beschrijving van de Wereld; dog sodanig als in onse sin-

Wereld of een ³ gedeelte des selvs te sien. Maar als ik dit alles sie, ben

sinnen valt, want wat de wereld in sig selvs is, behoort tot dese plaets niet, en werd dat wijdluvtig in de Lichhaam-kunde gesegt. De wereld dan, so alsse onse sinnen aantreft, kan bekwamelijk verdeelt werden in gewesten, en inwoonders dier gewesten: het eerste gewest is dit woeste, wijd en breed uytgestrekte blauwe gewelv; de inwoonders daar van zijn de Sterren, waar onder de Son en Maan uytmunten: het twé de gewest, de lugt, die tussen onse lichhamen en dat blauwe nytspansel is: desselvs inwoonders zijn de wolken met hunne verschijnselen, den regenboog, weerson, en andere verwen ontrent den avond of ugtend; van gelijke alle verhevelingen, als bliksem, weerligt, donder enz. Het derde gewest is de Zee, en desselvs inwoonders de vissen en swemmende gedaantens. Het vierde gewest is de Aarde, die weder in twé verdeelt kan werden, te weten, het buytenste, welkers inwoonders zijn, alle gewassen en diren, of de gedaantens die aan de aarde vast zijn, of op deselve gaan, kruypen, en even boven de aarde vliegen; en het binnenste gewest, waar van de inwoonders zijn de sténen, metalen, en onyndige andere bergwerken en mynstoffen.

3 *Een gedeelte desselvs*) Want ik wete niet hoe verre dese gewesten haar uytbryden; hoe hoog sig dat blauwe gewelv, of hoe breed sig de aarde en zee uytstrekt: derhalven ben ik niet so seker de wereld, als wel eenig deel van deselve te sien,

ben ik by mijn selven seer [4] klaar bewust, dat ik niets van dit alles gemaakt heb, of maken kan, maar alles hier so gevonden heb.

3. Yndelijk is'r nog een lichhaam, dat veel nauwer aan mijn verknogt is; al ware het alleen maar, op dat ik door toedoen van dit, alle die andere lichhamen, waar van gewag gemaakt is, gewaar worden zouw; en sonder dit lichhaam niet gewaar worden kan;

sien: ik versta ligtelijk dat 'r boven en onder vele dingen zijn, die ik met mijne sinnen of gedagte niet beryken kan: voorsigtighyds-halven dan, om mijn in dese beschouwing niet te bedriegen, voeg ik 'r by, ik sie de wereld, of *een deel daar van.*

4 *Seer klaar bewust enz.*) Dit heeft geen swarighyd, zijnde niemand so dwaas, om sig, als den werkmeester, iets van dese dingen aan te matigen: en als 'r al een so sot gevonden wierd, om sig iets toe te schrijven, die mogt het met den monde, maar zoude het niet van herten doen: God heeft het gewisse en de bewusthyd hier van so naakt en klaar in ons geopenbaart, datse door geen sotterny beswalkt of uytgewist kan werden: so dat wy alle als uyt eenen mond roepen: *wy hebben die dingen niet gemaakt, wy hebben die alle hier gevonden, en zullen die alle weder hier laten.*

want

want hadde ik dese ogen nog oren niet, ik zouw sien nog horen konnen. Nu overmits dit lichhaam so nauw aan mijn verbonden is, ben ik het gewoon *mijn* [5] *lichhaam* te noemen. Ik ben ook innig klaar genog bewust dit lichhaam niet [6] gemaakt

5 *Mijn lichhaam*) Waar van dit een bepaling is, te weten, dat het mijn de gelegenthyd verschavt om de andere lichhamen deser wereld te bevatten, die ik sonder het toedoen van mijn lichhaam niet bevatten zouw: want sonder ogen, zou ik die andere lichhamen niet sien; derhalven sonder dit gehéle lichhaam zouw ik nog sien nog horen, nog eenig gebruyk van de andere sinnen hebben. Ondertussen is dit mijn lichhaam mede een deel deser wereld, en een inwoonder van 't vierde gewest, onder de gaande gedaantens: dog ik ben geensins een deel deser wereld; als dewelke, alle de sinnen ontvliedende, nog gesien, nog gehoort, nog getast werden kan: het welke alleen in mijn lichhaam voorvalt, sonder dat iets daar van tot mijn overgaat: die buyten alle gedaante ben, sonder verw, sonder gestalte, sonder afmeting nog lang nog breed; alle 't welke tot mijn lichhaam behoort: werdende ik alleen in kennisse en wil bepaalt. Alle 't welke sig klaarder opdoen zal, uyt het gene straks in 't beschouwen mijner zal voorkomen.

6 *Niet gemaakt te hebben*) Nog dit heeft eenige swarighyd; want niemand is so beuselagtig, die sig

maakt te hebben, nog iets diergelijke te konnen maken: want schoon ik bemerke, dat dusken lichhaam uyt mijn geteelt is, of misschien nog kan werden, so is dat evenwel niet sulken lichhaam 7 maken; immers so wynig, als het besaayen eens akkers is, de bloemen of het koorn, dat daar op wast, maken.

4. Nu

sig hier in iets zouw willen toeschrijven: want een ider bekent rond uyt, dat hy wel eenige gelegenthyd mogt gegeven hebben, of geven kon, tot de aanteling van een menselijk lichhaam; maar dat hy tot deselvs aangroey en making niet gedaan heeft, of doen kan.

7 *Niet sulken lichhaam maken)* Dieshalven is dit straatloopjen by ons hooglijk te berispen, als men segt, *die heeft dat kind of die kinderen gemaakt.* Het is, seg ik, een vuyle spreekwijse, en ik beken wel, datmen gemeenlijk al lachchende dit segt; maar men behoorde sig daar voor te wagten: want sy smaakt in haar selvs na godlooshyd, om datse dikmaal aan een boev toeschrijvt, het gene ygentlijk Gods werk is; nademaal een mens, die de teling doet, niet weet hoe een menslijk lichhaam gevormt werd, ja ontallijke deelen daar van zijn hem nog onbekent, die van tijd tot tijd van de ontleders meer en meer ontdekt werden: hy kan sonder de grootste onbeschaamthyd, seg ik, sig alleen

4. Nu dit mijn lichhaam werd op verschydene wijsen na mijnen wil en goeddunken bewogen: want mijne tonge werd wonderlijk in mijnen mond heen en weder geslingert, als ik spreken; mijne armen uytgesmeten, als ik in 't water swemmen; en mijne voeten den eenen voor den anderen geset, als ik op 't land gaan wil: Dog dit bewegen en beroeren is al wederom

leen niet aanmatigen den toestel en making van sulken lichhaam; maar selvs ook die spreuke of wijse van spreken sonder misbruyk niet gebruyken, wanneer hy sijn best gedaan hebbende om kinderen te verwekken, segt, die kinderen gemaakt te hebben: om dat hy, die dus spreekt, niet alleen voorgeevt den maker van een menslijk lichhaam, het welk selvs grote godlooshyd is, maat van een volkomen en volslagẽ mens, te zijn; en also sig ook de making van 's mensen geest toeschrijvt. Het is dan een vuyle spreuke, welkers vuylighyd niet begrepen werd, van diese gewoon zijn te gebruyken: ook is het gevaarlijk, kwalijk te spreken, al meent men 't niet kwalijk; want van kwade woorden vervaltmen ligt tot kwade gedagten. *Siet sne 3. van de Regtvaard. Hoofdst. II. lid. 3. let. 2.*

[8] mijn doen niet: want ik weet niet hoe dat verrigt werd: met wat voor een onbeschaamt houten bakhuys zouw ik derven seggen? dat te doen,

8 *Is weder mijn doen niet*) Die dingen hebben wy, let. 2. 3. als ons niet rakende, van ons verworpen; te weten, den toestel deser wereld en des selvs deelen, en over sulks ook van ons lichhaam, het welk selvs een deel van dese wereld is, alswe terstond aangetekent hebben; een ider zal sonder eenige swarighyd te maken, sig ligtelijk die dingen laten ontfutselen, dewelke hy weet, dat tot hem niet behoren. Maar hier komt ons een dik vlies voor de ogen, het welke de gehéle beschouwing onses selvs belet, niet te min pogen wy het met geweld te behouden, en 't zy met regt, of onregt voor ons te bewaren, te weten: de beweging van ons lichhaam en sijne ledematen; dewelke wy gewoonlijk ons selven so versekert toeschrijven, dat wy 'r niet eens aan twijfelen, of sy geschied door ons; ja wy belachchen hem, die anders segt: dog een ware wijsgeerte belacht hem niet, die sulks segt, maar stelt ons, die ons door so dwase inbeelding laten vervoeren en bedriegen, aan ons selven ten spot. So is het: wy wilden ons geerne, ik weet niet door wat aangebore hovaardy, met God gemeen en hem gelijk maken: wy tragten sijns gelijk te zijn, alswe staande houden, datwe ons selven of ten minsten dit ons lichhaam bewegen konnen; gelijkwe in de lichhaamkunde klaar betonen.

het

het [9] geen ik niet wete hoe het gedaan werd: want ik wete niet hoe,

9 *Het geen ik niet wete, hoe het verrigt werd)* Vat kan 'r klaarder en waaragtiger bedagt weren? *Dat doe ik niet, het welke ik niet wete hoe et gedaan werd.* Vele werpen hier tegen; dat 'r ele beweging is, die wy niet weten hoe se is of omt te worden: gelijk, wy weten niet hoe het ser na den zylsteen drijvt, egter drijvt het daar enen. Dog dit is belachchelijk, want wy ggen niet: *het gene men niet weet hoe het word, niet*; maar seggen, *dat maken wy niet*: waar yt wel volgt, dat wy de beweging des zyleens na het yser niet te weeg brengen; maar iet, dat die beweging niet is. Andere voeren ; *dat ik niet weet hoe het word, doe ik niet*, volens uw seggen; in tegendeel dan, *dat ik weet, oe ik.* Maar even belachchelijk: want B. V. en Lichhaamkundige kan bewust zijn hoe eenie ingeschapene uytwerkingen geschieden, develke nogtans niet door hem, maar door de inleschape beweging voortkomen. Een goed childer weet hoe dese of gene schildery gemaakt , sonder dat hy selvs, maar een ander die geaakt heeft. Dese tegenwerp is niet min onnol als de voorgaande, en behelst een openbaar edrog in de eerste voorstel; als of men dit beveerde, *die niet beweegt, loopt niet; derhalven ie beweegt, loopt*: maar mẽ moest dit dus aanvoeen: *die niet beweegt, loopt niet; daarom die loopt, ie beweegt.* So ook, die niet weet hoe iets word, oet dat niet, derhalven, die iets doet, weet oe dat word. Andere werpen tegen, dat 'r

vele dingen zijn, wat de wijse belangt, in onſ doeningen, daar wy ſelvs onkundig van zijn want ider uytwerkſel heeft onyndige wijſen onyndige opſigten, heblijkheden en gelijkeniſ ſen, waar mede het tot eenige andere, van onyn dige wijſe betrokken werden, en ſig gedrage kan. Maar dit tegenwerp, ſchoon ſo ſlinks nie als de vorige, is nogtans van geen kragtiger be wijs; konnende ligt beantwoord werden, da wy, om datwe het gene wy doen in alle ſijne wij ſen niet kennen, ook het ſelve in alle ſijne wijſe niet uytwerken; ſchrijvende ons alleen ſo verr de uytwerking toe, alswe die kennen, en verde niet: B. V. imand maakt een ſluytrede, onkun dig zijnde van de wijſe der ſelver ſtelling: n om dat hy deſe wijſe niet kent, ſlaat hy die me ſijne doening over; en niet te min is deſe wijſ bygeval in ſijne uytwerking, ſchoon van hem daar niet ingeſtelt; want hoe kon hy daar i ſtellen, 't geen hy niet kende? ſo ook in de ge méne manier van leven, alswe iets ſeggen waa in eenige belediging ſteekt, ondertuſſen de ma niere, dewelke die belediging maakt, ons onbe wuſt zijnde, doen wy die belediging niet: en wy weten alle wel, dat de knegts van een bouw meeſter, alhoewelſe eenige ſtukken aan eenig huys maken, om datſe evenwel het ontwerp van dat huys niet weten, 't welk alleen in de ge dagten en 't denkbeeld der bouwmeeſter is, niet ygentlijk konnen geſegt werden dat huys te bou wen. Hier toe zijn niet vele bewijſen nodig, maar ſlegs een iders méwuſthyd; en moeten de mensſen, die door hare ſinnen verlokt werden, ſo datſe ſelden haar ygen geweten raad vragen, daar toe door eenige bewijsredenen, als door omwegen, gebragt werden. Ik ſegge dan,

dat

lat niets u kan beletten te ménen, dat gy iets loet, of gedaan hebt, van alles wat 'r gedaan s of werd, so gy u selven, als werkmeester, ets wild toeschrijven, van 't gene gy niet weet oe het geschied: want so gy, niet wetende hoe e beweging uwer leden gedaan werd, evenwel egt selvs die te doen; kontge even ligt seggen de verken van Homeer, de muren van Babel, of Stadhuys van Amsterdam gemaakt te hebben; f de Son te bewegen, en ons de wisselbeurten an dag en nagt, somer en winter toe te brenen: want waarom doet gy dit niet, 't welkge vel weet niet te doen? alleen doetge het niet, m dat gy niet weet hoe dit gedaan werd. En et is onse eerste uytvlugt, alswe kragtig betoen willen ietwes niet gedaan te hebben, dan te eggen: *ik versta dat niet, ik weet niet hoe het eschied:* even so weetge ook niet op wat wijse e beweging uwer leden geschied: gy weet wel, lsge maar wilt, dat die beweging niet van u, naar van imand anders af hangt. Niets verduyert so seer dese voorgestelde kundighyd, als en vooroordeel, dat ons van onse kindshyd af kleevt, en in de scholen der Wijsgéren beestigt en versterkt werd, te weten: wy wanen at de geschapene dingen iets doen, daar wy ogtans niet weten hoe, en watse doen. B. V. Dat de Son ligt geevt, of na wy het uytleggen, igt maakt: het vuur verwarmt, of de warmte naakt: en dat het sware nedervalt, of sijn nelervallen en de beweging na omlaag uytwerkt; naar dat egter dese dingen niet weten wat en oese dit doen. Dog dit is eene uytstekende lomhyd in ons: want nademaal wy ons ligteijk alle bewegingen, uytgenómen die eene oner ledematen, laten ontnemen, dewelke wy

niet weten hoese geschieden, so is het hooglijk te verwonderen, datwe die selvde bewijsreden in de onvernuftige en ongevoelige dingen niet willen aannemen. Die dan met een ware Wijsgeerte overstroomt zijn, houden het seker, dat nog de Son het ligt, nog het vuur de warmte, nog het sware sijnen val veroorsaakt; maar dat den Albeweger allernaast en onmiddelijk dese bewegingen voortbrengt, met eene verschydene beweginge aan dese en gene deeltjens der stoffe te geven, door welke verschydene beweging, sonder eenige andere tussenkomst, hy die besondere lichhamen, als Son, vuur, steenen, enz. maakt, en dat hy alle die verschydene uytwerkingen op onse sinnen, door het gebruyk en met eenen door de beweging en die verschydene deeltjens der stoffe, dien hy die beweging indrukt, als door sijne werktuygen uytwerkt en voortbrengt. Hoewel wy nu naakt en klaar bewust zijn, dat die gene den werker niet is, die niet weet wat, en hoe hy werkt; so is ons met geen minder sekerhyd nogtans wel bekent, dat'r een werktuyg kan zijn, 't welk niet weet, wat en hoe den werkmeester door het tuyg iets verrigt. Waarom ik verwondert ben over de onbeschaamthyd, om niet te grov te hekelen, der Wandelwijsgéren, dewelke alle die dingen plaatsen onder de rye der werkende oorsaken, daar het genog ware, om alle verschijnselen te verklaren, dat een Wijsgeer doen moet, deselve voor werktuygen te agten. Maar het schijnt sy door dese versieringen wetens willens God hebben tragten duyster en onkenbaar te maken; daar hy nogtans, door dese kundighyd, *het gene gy niet weet hoe 't geschied, doetge niet*, straks openbaar en kenlijk werd.

hoe,

hoe, [10] en door welke senuwen of andere wegen, de beweging uyt de hersenen in mijne spieren en leden in-

10 *Hoe, en door welke senuwen enz.*) Genige kennisse of méwusthyd leert ons, dat de beweging uyt de hersenen afvloeyd door de senuwen tot in onse leden: alleen heeft de ondervinding, besonder in de geraakte en lamme, aan ons eenige verligting hier in toegebragt: want in de geraakte, of in alle die gene, welkers hersenen in 't gemeen so gestelt zijn, dat den loop uyt des selfs holligheden in de zenuwen gestopt is, sien wy alle beweging ophouden, behalven de ademhaling, om dat dese inwendig van de warmte des harts afhangt; als te sien is in mijne twé twistschrivten over de ademhaling. Van gelijke is, in de lamme, of die eenig lid, als hand, of voet, niet roeren konnen, door de Artzen ondervonden, dat 'r eenigen weg of senuwe opgestopt of te samen gekrompen was, waar langs de in en afvloed uyt de hersenen in dat lid, B. V. de hand geschieden moest: 't Geen hier nu gesegt werd, is alleen door de ondervinding bekent, en niet anders: nu dese ondervinding is noodwendig later, als het gene sy ondervind, het welke sy te voren onderstelt reeds volkomen te zijn, so dat sy ontrent het gevondene werk geen bestuur hebben kan, dat'r niet al in is: derhalven dient de kennisse, die de ondervinding geevt, niet om eenig werk te maken, maar alleen om diergelijke gevonde werk na te maken. Nademaal wy dan niet als eene ondervinding, die nog seer gering is, hebben konnen van de wijse, op

invloeyt: ik weet ook niet hoe,
11 en of die beweging tot mijne hers-
senen opklimt, nog offer komen
moet, om van daar in de andere
dee-

welke de beweging in ons lichhaam toegaat:
te weten, van de hersſenen in de ſenuwen, en
uyt deſe in de ſpieren en leden, en voort met het
bloed weder tot de herſſenen; ſo kan deſe ken-
niſſe ons niet tot bewegers hier van maken; of
deſe kenniſſe is niet genog om hem, om dat hy
deſelve heeft, tot ſtigter te ſtellen van alle onſe
beweginge.

11 *Hoe, en offe tot de hersſenen opklimt.*) De
Lichhaamkundige en de Ontleders léren ons
dat de beweging uyt het hert, door des keels
ſlagaderen, tot de hersſenen opklimt: nu de
hitte en warmte, die in 't hert is, maakt het
bloed gaande, en doet het als opſieden; maar
de vaſter deeltjens van dit bloed, tot de bewe-
ging veel bekwamer, in klyne, fijne ſtukjes
verbrijſelt en ſnel bewogen zijnde, lopen door
hunne buyſen tot in de hersſenen, alwaar de ſel-
ve na alle kanten heen gedreven werdende
geeſten genaamt werden; welke geeſten door
de ſenuwen, die met haar eene ynde aan de hers-
ſenen open ſtaan, henen gevoert zijnde, geven
de beweging aan alle leden, waar aan ſy met
haar ander uytynde gehegt zijn: men kan dan
ligtlijk ſien, dat deſe kenniſſe van niet te veel
vermogen is, en nauwlijks verſchilt van méni-
gen en giſſingen; dog wat van deſe kenniſſe ook
zy, ſy is geheélijk, ja ten hoogſten uyt de on-
der

eelen mijns lichhaams af te ijpen: Of so ik, door lichhaam-undige redenen, en ontleedkun-ige ondervindingen, al eenige ennisse daar van bekomen hadde, ben ik egter ten vollen [12] en laar versekert, dat ik door dese ennisse, in 't bewegen van mijn

ervinding getrokken: nu de ervarenthyd, als-e aanstonds komen aan te merken, maakt nie-and tot stigter, maar alleen tot aanschouwer an eenig werk. Dat de hitte des bloeds in 't ert niet woont nog gemaakt werd; en 'r geen eesten, maar een senuwsap door de senuwen opt, en voort van de senuwen tot enz; siet . Bontekoe in sijn leven en gesondhyd enz.

12 *Ten vollen en klaar versekert.*) Nademaal et alleen een kennisse is uyt ondervinding, en swe gesien hebben nog niet te bekent, hoe en an waar de beweging in ons lichhaam voort-omt: nu dese ervarenthyd helpt ons geheel iet in de beweging onser leden, want sy onder-elt die beweging reeds te zijn, en is later en jon-er als de selve, gelijkwe aanstonds aanmerk-en. En so wy dese onse kennisse, hoe die ook y, daar na tot de beweging van ons lichhaam nénen te gebruyken, is die so verre van ons hier n te helpen, datse eer ten hoogsten nadélig is, n ons tot die beweging traag en onbekwaam aakt: gelijkwe hier na nog bréder tonen zul-en.

lichhaam, niet geholpen of beſtuurt werde, en dat ik te voren, doen ik daar van gans niet wiſte, al ſo vaardig, of miſſchien vaardiger ware om die beweging te doen. So dat ik dan geen kenniſſe heb van de beweging mijns lichhaams, of des ſelvs wijſe: als alleen die van agteren aankomt, en dit werk niet beſtuurt, maar het reeds in deſe beweging vind: welke kenniſſe namaals tot het beſtuur der beweging mijns lichhaams willende aanwenden, is het daar ſo verre van daan, om mijn in deſe beweging behulppig te zijn, datſe in tegendeel mijn meer belet en verwarret: want ſo mijn de nieuwsgierighyd drijvt om te weten, wat voor bewegingen in mijn lichhaam geſchieden, als ik ſlegs een woordjen ſpreken zal; moet ik mijn ſelven verbeelden door hulp der Ontleedkonſt, wat ſenuwen, peſen, ſpieren, ſo in tong, lippen en wangen, als in buyk, borſt en keel, aan de geeſten, of het

Uyt den ſelvden regel volgt onwederleggelijk, dat wy nog onſe, nog andere lichhamen bewegen konnen, en derhalven buyten ons ſelven niets vermogen uyt te regten; en met een woord, dat wy niets doen, als denken en willen: niet te min volgt op onſe inwendige wil, somtijds wel eene uyterlijke bewe-

het senuwsap den doortogt moeten geven, of des selvs invloed gedogen, en door haar geswerm opswellen, of de lugt innemen en uytschieten, om den klank te verwekken, of nog op andere wijse geroert en bewogen te werden: en dit alles om slegs een eenig woordjen uyt te stamelen: zal het jaren en dagen aanlopen, eer ik alle dit werktuyg, dat ik nodig heb om een woordjen uyt den mond te halen, nauwkeurig en wel doorsnuffelen kan: wanneer zouw ik dan tot het werk selvs geraken, daar ik nog veel minder in bedreven ben. Hier boven als ik seer vermoeyt, of buyten mijn weten aan hand of voet lam geworden ben, so gevoel ik nogtans de selvde gestelthyd in my, om die beweging te doen als te voren, wanneer ik nog fris en gesond ware, en ik doe van [13] mijnen kant het selvde, dat ik gewoon was te doen,

ging: dog dese is niet ons, maar eens anders werk: hier werd ons dan de waarhyd weder afgeperst, dat wy de beweging onser leden niet doen, 't welk wy, door de vooroordélen onser kindshyd verblind zijnde, egter so vast gemeend hebben: en dit werd hier in 't 4, 5, en 6. *lid.* voorgedragen.

13 *Ik doe van mijnen kant)* B.V. Imand des avonds

doen, als ik meende mijn selven te bewegen; en evenwel volgt de beweging niet. Het welk voorwaar een [14] klaar bewijs is, dat ik die beweging niet maak, selvs dan niet,

avonds gesond te bed gaande, werd 's nagts in sijnen slaap lam in sijnen arm, door de verstopping der arm-zenuwen: 's morgens wakker wordende en dit toeval niet wetende, rijst hy schielijk op om sig te kléden, en willende na gewoonte sijnen nagt-rok aangrijpen, kan sijne hand, tot grote verwondering en verbaasthyd van hem, den rok, gelijk voorhenen, niet vatten, maar blijvd loom en onbeweeglijk leggen, konnende niet als met de andere hand van d'eene op d'andere plaats verlegt werden. Nu dese verlamde is klaar genog bewust en weet seer wel, dat hy t'eenemaal het selvde gedaan heeft, met te willen na sijn rok tasten,'tgeen hy plagt te doen wanneer hy sijnen rok aanvatte: waar door hy klaar overtuygd is, dat dese beweging, of dit aangrijpen van den rok, noyt van hem, maar van een ander voortkwam, die t'elkens, als hy dese wil had, die beweging volbragt heeft.

14 *Een klaar bewijs is.)* Het jongst aangevoerde bewijs is het twéde; waar door ons de beweging, als stigters des selvs, ontnomen werd: het eerste was, dat wy niet weten op wat wijse de beweging in onse leden toegaat, en dat wy dieshalven deselve niet konnen maken: het twéde bewijs is, dat dese beweging van ons niet

niet, als 'r op mijnen wil eenige leden mijns lichhaams bewogen werden.

5. Nu is het hier mede dus gelegen, dat ik geen beweging in mijn ygen lichhaam make: veel min kan ik die dan te weeg brengen buyten mijn lichhaam; en nog veel minder maak ik die dingen, dewelke ik na gewoonte met het volk ſprekende, met grote verſekerthyd ſegge ſelvs te maken, als

niet afhangende, nogtans in tijd en plaats beſtipt en bepaalt is: aangaande de tijd, is dit in het ſtraks gemelde voorbeeld van de lamme te ſien; want deſe heeft op ſekere tijd geen beweging in ſijnen arm, 't welk niet alleen van hem niet af hangt, maar tegen ſijnen wil geſchied: van de plaats zullenwe *in 't 7. lid.* ſien, alwaar het hier begonne bewijs voltoyt werd. De eerſte ſchroev der Rede, waar doorſe ons de beweging ontvringt is: *Segt niet ſelvs te doen, 't geen gy niet weet hoe het geſchied.* Het twéde, *Tot het gene door eens anders wil beſloten is, moet gy weten geenig regt te hebben.* De beweging volgt dan ſomtijds niet op onſen wil, als in dien geraakte; en komt dikwils tegen onſen wil, als in de kramp, vallende ſiekte, en anders; derhalven doet een andere ſtigter, als ik, de beweging komen of ſtil ſtaan.

ge-

geschrivt, [15] schildery, brood, banken, tafel, schoenen, klédeREN, enz. want alle dese dingen wer-

15 *Als geschrivt, schildery enz.)* De wijste der Schoolgeleerden hebben al over lang vrymoedig beleden, dat wy buyten ons selven niets verrigten, dan met te samen voegen en van een schyden: Als de schilder een schildery maakt, wat doet hy anders, als eenige te voren van een geschydene stofjens, die men verwen noemt, weder te versamelen, met oli te bevogtigen, en met de schilder-pen opgevat, aan een plank of doek plakken: Een beeldhouwer, maakt die het beeld? hy doet niet anders als eenige deeltjens van een blok afschaven en bytelen, dewelk weggenomen zijnde, komt, als men segt, den Merkuur uyt den boom te voorschijn: en so voort met andere dingen, die door de konst gemaakt werden, als klédéren, huysen, schepen enz. Want wy brengen in alle dese dingen of een beweging van buyten, of niet met al: nu uyt het vorige blijkt klaar dat wy de beweging niet maken; derhalven brengen wy 'r niets aan, en het zijn in allen délen de werken van een ander. Imand zal ligt vragen, is dat so, waarom zijn dan dese schilders, bouwmeesters, scheepmakers enz. en die niet? want na ons seggen maakt niemand een schildery, huys, of schip enz. Dog de antwoord valt ligt. Sommige hebben dese of gene konst, als een voorbeeld van dese of die werken, in haren geest bevat, en willen daarom sodanige bewegingen, als tot dit of dat werk nodig zijn, en op dit willen

werden niet gemaakt als door beweging; nu dewijle ik die beweging niet te weeg brenge, so is'r geenige reden, waarom ik mijn behoeve in te beelden, dat ik dese voorgemelde, of andere diergelijke dingen make.

6. Yndelijk sie ik het daar toe gekomen te zijn, dat ik gedwongen werde rond uyt en openhertig te belijden, dat ik buyten mijn selvs, niets doe; dat alles wat ik doe in mijn blijvt, en dat niet van 't gene ik doe tot mijn ygen, of eenig ander lichhaam, of ergens elders over-

len komen die bewegingen te volgen. Over sulks zijn sy en noemt men haar konstenaars, en schrijvt men eenige werken in die konst aan haar toe, waar van sy op dese wijse de makers zijn; al schoon se tot het werk selvs, als een schildery, beeld, enz. in sig selvs ingesien, niets doen: andere nu bevatten sodanige voorbeelden niet in haren geest, en kennen de bewegingen niet, die tot sulk werk nodig zijn, en daarom verdienen dese den naam van konstenaars niet. Alhoewel dan eenige konstenaars zijn, en andere niet, so brengen evenwel nog d'eene nog d'andere buyten sig eenig werk in dese wereld voort: gelijk nu genog bewesen is.

gaat

gaat. Alhoewel misschien imand anders, sonder mijn te vragen, op sijn ygen goedvinden, wil, dat mijn doen tot het lichhaam, of iets anders genake; en mits hy het so begeert, ook maakt dat het geschiede, so als hy het begeert had; so dat mijn doen hier niets geld, en dese kragt niet van mijn, maar geheel van sijn doen voortkomt: niet te min tragt ik somtijds [16] wel mijne werking tot iets anders uyt te setten; en buyten mijn te brengen; maar te vergeevs, ik vinde my bedrogen; al is 't, dat ik alles aanwende, wat van mijnen kant daar toe veryst werd en wat ik anders plagt te doen, als mijn doen sig buyten

16 *Tragt ik somtijds wel mijne werking enz)* Siet hier van een voorbeeld op 't laatste van 't 4. *lid.* in den geraakte: die doet iets op dat sijne werking ergens anders op mogt vallen buyten hem, te weten, hy wil sijne hand bewegen om sijnen nagt-rok te vatten en op te staan, dog te vergeevs; schoon hy van sijne kant alles doet, wat tot die beweging veryst werd, en wat hy anders gewoon was te doen, wanneer hy sijnen rok plagt aan te vatten.

mijn

mijn uytstrekte.

7. So is'r dan een ander die mijne werking aandringt en als voortzet, wanneer die buyten [17] mijn uytgaat; en aan deselve 't vermogen instort om die werking te doen, welk ik daar aan niet geven kon. Dien selvde heeft [18] haar ook palen ge-

17 *Buyten mijn uytgaat.*) Ygentlijk gaat mijne werking niet buyten mijn, maar houd binnen in my op, en blijvt daar: maar om dat God op eene onuytsprekelijke wijse by mijne werking B.V. by mijnen wil, om te spreken, vorstelen, of te gaan, enz. in mijn lichhaam gevoegt heeft eenige bewegingen van tong, handen, of voeten; daerom schijnt de werking van mijnen wil, als die beweging daar op volgt en dien verselt, door eene verblomde wijse van spreken, buyten mijn en in mijn lichhaam, of des selvs leden, als tong, handen of voeten over te gaan; het welk nogtans niet geschied: want die werking, dewelke mijn lichhaam ontfangt, is niet van mijn, maar van den Albeweger; als wel aangemerkt is *lid.* 6. in dese woorden, *So dat mijn doen hier niets geld, en dese kragt niet van mijn, maar geheel van sijn doen voortkomt*. En onder *lid.* 14. *let.* 3, 4. *Dat mijne werking somtijds door de Goddelijke kragt buyten mijn uytgaat, en voor so veel is dat niet mijne, maar Gods werking.*

18 *Dien selfde heeft haar ook palen gestelt.*) Hier be-

gestelt, buyten dewelke hy haar nie
wil laten gaan: want alhoewel som
tijds op [19] mijnen wil, *dewelke ee*
werking binnen in my is, mijn
hand

begint het andere deel van het twéde bewijsstul waar van we op het ynde van het 4. *lid.* iets aangetékent hebben: Namentlijk dit siet op de bepaling der beweging; en gelijkwe daar de bepaling der beweging ten aansien des tijds aanmerkten, so doenwe het hier ten aansien der plaats. De beweging, hoe sy ons ook mag gegeven zijn, werd in een seer klyne plaats bestipt, niets bewegenwe in den Hemel, niets in de logt, behalven in dat dikke en dampige gedeelte der logt, 't welk ons ontrent het aardrijk omringt; waar in wy, als ook misschien in de aarde en hare oppervlakte, en in de zee wel eenige klyne beweging maken; 't welk men egter nauwlijks bewegen noemen mag: derhalven gelijk de beweging ons, als hunne stigters, ontnomen is, so werdse ons maar seer wynig gelaten om te gebruyken.

19 *Op mijnen wil.)* En dit selvs, ten nauwsten ingesien, is niet waar: want hier is niets, waar over ik eenig gebied te voeren heb, nog de beweging mijner léden volgt niet op, maar gaat nevens en met mijnen wil. Mijne voeten bewegen niet om dat ik gaan wil, maar om dat Hy, als ik iets wil, het selvde wil. *Gelijk als de wieg, een kind daar in leggende en die willende bewegen, dikwils bewogen werd, niet om dat het kind dat wil, maar om dat de moeder of minne, die*
daar

nand sodanig bewogen werd, *dat* *en werking buyten mijn is, en niet* *ot mijn lichhaam overgebragt,* *vel niet door mijn, maar door die* *lat vermag*, dat ook te gelijk ee-

aar by sit en dat, om so te seggen, doen kan, het *lve ook wil doen, als het kind dat wil.* Mijnen nigste wil maakt niet, dat den Albeweger mij-e leden beweegt; maar hy, die de stoffe eene eweging en wet stelt, heeft ook mijnen wil ge-naakt; en dese seer verschillende dingen, als de eweging der stoffe en den wil, op sulken wijse n malkanderen verbonden dat'r, als mijnen vil wilde sulken beweging by kwam, als hy wil-e; en in tegendeel dat, als'r sulken beweging wam, mijnen wil die wilde; sonder eenige on-erlinge veroorsaking of invloed. Gelijk twé urwerken, even konstig van een selvde meester emaakt, om de verdeling der dagen en sonne-oop aan te wijsen, het eene alleen met de uren te aan, en 't andere met enkelijk te wijsen, byde n het selvde stip des tijds, sonder dat sy onder-ng oorsaak zijn van des eenes of des anderes aan of wijsen; maar om datse byde door gelij-e konst en op gelijke wijse t'samen gestelt en ge-hikt zijn: alsoo slaat B. V. de beweging van on-e tong te gelijk een geluyd op het aanwijsen van nsen wil om te spreken, en te gelijk past weder-m onsen wil op die beweging, sonder dat egter ese van gene, of gene van dese af hangt, maar yde van den selven konstwerker, die haar dus vonder- en onuytspreke-lijk gemaakt, en als nderling verbonden heeft.

nige ſténen bewogen werden, di tuſſen mijne haakswijſe gekromd vingeren benepen zijn, *en nu heef ſig mijne werking buyten mijn, e buyten mijn lichhaam, tot ander lichhamen overgeſet*, ſo dat hie door eenen hoop of tas gemaak werd, die men een huys of toorn noemt; en die ik ſegge, dat ik bouw: Nogtans zullen de ſterren op mijn [20] begeren niet in deſer voegen op of neder, gins of herwaarts gaan; nog de wolken gereet ſtaan om mijn beſaayde te bevogtigen, of weder weggaan, als ik mijn in de ſonneſchijn wil verluſtigen; nog

20 *Op mijn begeren.*) Hoe deſen wil te verſtaan is, blijkt genog uyt het even aangetékende. En hoe dat ook niets buyten mijn lichhaam op mijnē bloten wil bewogen werd, ten zy het op ſekere wijſe aan mijn lichhaam raakt: want nog de ſteen, die van mijn lichhaam af is, zal bewegen; nog den bal of pijl, alsſe uyt de hand en boog zijn, zullen elders heen ſtrekken, als daarſe na toe gedreven waren, hoe ſeer ik dat ook wilde, of met gebaar en drayinge des lijvs, gelijk in 't kaatſen ſomtijds om te lachchen is, die een andere ſtreek poogde te doen nemen.

ook

ook de zee anders alsse gewoon is ebben of vloeyen.

8. Ik ben dan maar een bloten aanschouwer van dese wereld [21] en 't grote konst-stuk: niets kan ik aan 't selve maken of hermaken; niets stellen of herstellen; niets opbouwen of afbreken; dat is geheel en al eens anders werk.

9. Maar nu staat hier in te sien

21 *Een bloten aanschouwer van dese wereld enz.*) Het welke men sig vast moet inscherpen, op dat men sig niet steke in Gods werken, en sig iets daar van aanmatige, waar van God alleen de meester is. Het komt God alleen toe, de wereld met alle sijne délen te maken: alhoewel de scholen seggen, dat wy de dingen maken, die door konst verrigt werden, als een huys, toorn, beeld, enz. so blijven sy evenwel délen van de wereld, al is 't dat de konst daar ontrent iets verrigt heeft door de schets en wille des konstenaars: dewijle het dan waarlijk délen deser wereld zijn, so behorense aan niemand als aan hem, die de wereld maakt: want de schets en wille des konstenaars, en wat 'r meer door de konst schijnt by te komen, blijvt alles in den konstenaar, en kan buyten hem in het werk niet overgaan, 't en zy die als door Gods hand uytgevoert werden, en voor so veelse dus uytgevoert zijn, behorense niet tot den konstenaar, maar tot den stigter der wereld.

N 2 op

op wat wijse ik[22] een aanschouw[er] van dese vertoning ben. Nam[e]lijk als ik dat overgrote blauwe g[ewelf]

22 *Op wat wijse ik een aanschouwer ben*) De [ge]héle werking ontrent de dingen deser wereld [is] ons ontnomen, en de beschouwing alleen ov[er]gelaten; dog hoe dese selvs besneden moet w[or]den, om de onse te zijn, zullenwe in 't gev[olg] sien. Den mens is dan twéśins aan te merk[en], te weten: in dese wereld iets te doen, of te [lij]den: van 't eerste is in 't vorige genog gese[gt], en 't selve byna geheel weggenomen, behal[ve] *het willen* alleẽ; het welke ook niet tot de wer[eld] behoort, maar tot ons selvs; te weten so, [dat] sijne gehéle werking binnen ons blijvt, en [in]somtijds eens buyten ons gebragt werd, en [voor] so veel is sy dan het werk niet van ons, maar [van] die haar uytvoert. Aangaande de twéde a[an]merking, die ook te verhandelen staat, en [ni]als een lijden is, waar door wy van de dé[len] deser wereld iets lijden, en dese by gevolg [op] ons werken; zullenwe sien, dat de werking d[er] délen der wereld ook in deselve délen blijvt, [en] geensins tot ons kan komen, dog als somtijds [de] beweging der délen deser wereld tot ons ov[er]gebragt werden, voor so veel behoortse niet [tot] die délen, maar tot den overbrenger. Die so[m]tijds de werking uyt ons in de délen deser wer[eld] overvoert, die selvde brengt de werking dier [dé]len in ons, terwijle nog wy op die dingen, nog [die] dingen op ons werken; blijvende onse in ons, [en] derselver werking in haar. Wie derhalven d[ie] werkingen uyt en in voert, die werkt waarl[ijk] en alleen op ons, en op die délen der wereld.

wel

..lv, so de logt, zee, [23] aarde, .. desselvs inwoonders de sterren; ..olken, dieren, gewassen en berg..erken beschouw; dan laat ik mijn ..nog, en misschien al te veel ..orstaan, dat het alles [24] so is, .. ik het sie. Maar al was dit alles .., wat behoev ik het te sien? ik sie't, ..n dat ik [25] ogen heb. Dog wat .. dat? *ik heb ogen*, velletjens, rok-

23 *Logt, zee, aarde)* Een korte herhaling ..n 't gene *lid.* 2. gesegt is van de vier gewesten ..s werelds en desselvs besondere inwoonders. ..ant daar moest mense voor dragen om te sien, ..t en hoe wy met onse doening iets van haar ..nnen berijken: hier komen sy voor, om te ..n, welke en hoe sy met hare werking ons ..men aan te raken.

24 *Dat 't alles so is)* Ja het is, nog kan niet ..n, so als ik het sie; gelijk in de ware Lich..am- en Geest-kunde genog getoont is: want ..al wat buyten ons is, is niet als uytgestrekt..d en beweging; nogtans sie ik ligt, glans, ..rwen en onyndige diergelijke schijnsels en ge..antens; en beelde mijn in meer als 't betaam.., dat die dingen so zijn, als ikse sie. Maar 't .. so, wat behoev ik die te sien, enz.

25 *Om dat ik ogen heb)* Wat hier van ogen ge..gt werd, moetmen op de oren, neus, en ..dere sin tuygen ook toepassen: dog met regt

rokjens, vliesjens met sekere vog op sekere wijse gevolt, gemaak en geschikt. Edog nog dit [26] vogt nog dese rokjens, nog dit geste siet. Nogtans sie ik: so ben [27] il dar

So dat wy in dese wereld niets ter wereld doen of werken, wy siense slegs aan: welk sien ook wonderlijk toegaat: want de wereld kan sig niet vertonen, nog hare gedaante in ons inbrengen, sy is in haar selve onsigtbaars en gelijk wy niet werkẽ op 't gene buyten ons is, alSo werkt ook 't gene buyten ons is niet op ons: ons werk blijvt in ons, en 's werelds werk blijvt in haar, en raakt niet tot ons: dog als het ons lich-

noemtmen de ogen voor alle andere; om dat wy in dit deel allermeest de wereld bewonen, en met onse ogen een seer groot gedeelte gebruyken, waar van wy niets weten zouden, so on de sin ontbrak, die in de ogen is: so dat die blinc van geboorte zijn, maar een heel klyn deel dese wereld bewonen, in opsigt van die besondere grote, na om hoog uytgebryde streek, die wy daaglijks met onse ogen doorwandelen, en des blinde niet kennen: alswe haar de Son, Maan Sterren, Wolken en hare verschijnselen en ver wen verhalen, zijn dat voor haar idele namen die geen meer sakelijkhyd in hebben, als de idel woorden van den Plautiaansen kok om sijne spij se te beryden, als *Sisimander*, *Sipolender*, *Sin kaptis*, enz.

26 *Nog dit vogt)* Doet 'r by, *nog die schikking*; want de schikking van 't geheel oog, is niet anders als een gestalte, waar na die vogten en vliesjens op een sekere wijse te samen hangen en gevoegt zijn: dat nu die gestalte niet siet, gelijk ook niet die vogten of rokjens, is so klaar, en door onse innigste mewusthyd bekent, dat 'r niets klaarder of kenlijker te denken is.

27 *So ben ik dan geheel wat anders)* De grootste vrugt en nuttighyd, diewe uyt de kennisse onses selvs trekken konnen, is, datwe ons selven da

an geheel wat anders, als dese ingen. Ik, seg ik, sie door haar oe doen, en egter sie ik niet wat[28]

at is, onse ziel of geest, dat denkend wesen auwkeurig onderschyden van ons lichhaam, le het andere zal ons hier uyt ligtlijk toeval-n: want dese vermenging der kentékenen van nsen geest en lichhaam, is sekerlijk de oor-rong van alle sonden, godlooshyd, en God-ersaking. Welk onderschyd alhier seer kort, aar en onderschydelijk voorgestelt werd, te eten, die rokjens, vogten en derselver gehéle hikking, of het oog selvs, sien niet; maar ik e: so zijn dan die ik, die een geest en denkend en, en die rokjens enz. die een deel van 't lich-aam en oversulks lichhamelijk zijn, niet de lvde, maar ider een saak op sig selvs.

28 *Wat hulpe sy tot het sien bybrengen*) Ik sie et wat hulpe, seg ik, sy *uyt haar selven* toebren-en, ja ik sie klaar, datse uyt haar selven en uyt ha-n naam niets doen tot het sien: want nog die okjens, vogten, nog eenige andere gestalte des-lvs, konnen tot het sien meer doen, als een alk of een steen, te weten: uyt hun selven doen r niet meer toe; andersins is 'r niets sekerder uyt sig selvs bekender, als dat men door de gen siet, gelijk onder in *dit lid.* nog gesegt werd. Het is dan uyt Gods wil en welbehagen, dat de gen tot het sien doen: gelijk het uyt het goed-inden en gewoonte der menssen is, dat men oor goud vele dingen tot het leven en vermaak odig kopen en bekomen kan, dog het goud eeft dese waardy niet uyt sig selvs of uyt sijne gene vermogen.

haam raakt dat ook een deel der wereld is, dan is het so verre, als het immer komen kan: want behalven bewegen en van plaats veranderen, is in de wereld niets, dat na werken gelijkt, en alle 's wereld's doen is maar lijden: Nu beweging of plaats verandering past maar op plaats, en op 't gene geplaatst is, 't en raakt de geest niet, nog een ding, dat alleen denkt, en buyten denken niets is. Het is dan weder dien anderen, die de gedaante van een deel

der wereld in ons over-brengt, dien selvde, die ons of onsen wil tot eenig deel van de werd over-brengt.

hulpe sy tot het sien bybrengen, ik begrijp geheel niets daar van. Want dat de ogen, dat is, die rokjens en vogten eenige gedaante, of beweging, van de voorwerpen ontfangen, kan wel te weegbrengen, dat de ogen die gedaante wederom kaatsen, of inlaten, om binnen in eenig gedeelte der hersſenen ingedrukt te werden, dog dat doet niets tot het sien: want dat eenige gedaante van een spiegel wederom stuyt, of dat in was eenig beeld gedrukt werd, is geen sien, nademaal nog die spiegel nog het was siet: maar dat een bystaander sijne ogen daar op slaat, en die gedaante, of dat beeld met sijne ogen bevat en kent, dat is sien. Doen dan de ogen niet anders, en wat zoudense anders konnen doen, tot het sien? so moest ik dan wederom andere ogen hebben, om de gedaante, die van mijne ogen, als van een spiegel wederstuyt, of om het beeld, dat in mijne hersſenen, als in was in-

igedrukt is, te sien: over welke
wéde ogen dan weder de selvde
rage of klagte, als over de eerste,
ouw ontstaan. Doen de ogen dan
iet met allen tot het sien? ja sy
oen 'r toe: ik wete by ondervin-
ing, en door mijne innigste seke-
e bewusthyd, dat de ogen zijn om
e sien, dat ik door deselve sie, en
onder die niet sien zouw. Wat
lan? dit eenige: uyt hare wesent-
ijkhyd, en uyt yge kragt of ver-
mogen doense niets tot het sien.
Gelijk in tegendeel het gene lang
is, uyt ygen wesentlijkhyd, uyt
yge kragt en vermogen kan gedeelt
en in tweën gespleten werden: En
gelijk een kring uyt ygener we-
sentlijkhyd medebrengt een *buyten*
en een *binnen*, dat is, een ingeslo-
ten of uytgesloten plaats. Dog dat
de ogen hier iets doen, hier dienen
om te sien; dit alles hebbense niet
van hun selven, nog van mijn,
maar van een *Ander*.

10. Dit dus overwogen zijnde,

sie ik opentlijk hier toe gebragt te zijn, om te moeten bekennen, dat gelijk mijne werking niet kan genaken tot de dingen deser wereld, so ook de werking deser dingen niet tot mijn genaken kan. Ik werd dan hier weder eens anders kragt en vernuft gewaar: een kragt en vernuft, die onuytsprekelijk zijn. Want al versta ik ten allerklaarsten, dat nog de voorwerpen, of de saken deser wereld die ik aanschouw, nog de ogen, of die sekere rokjens en vogten uyt yge kragt te weeg brengen, dat ik sie: al versta ik hier boven even klaar, dat 'r dan wat anders zijn moet, 't welk die door yge kragt te weeg brengt; welk ander wy God zullen noemen, dewijl 'r geen bekwamer naam op past; nogtans versta ik de wijse en manier niet, waar mede het dit te weeg brengt, maar versta alleen, dat ik die noyt verstaan kan. Ik ware ook seer onnosel,

o ik, om dat my de [29] wijse van le saak onbekent is, de saak selvs

[30] zouw

29 *Om dat my de wijse der saak onbekent is)* Het komt veeltijds wel te pas, dat ons het zijn ler saken bekent, maar hoe die zijn, gans onbekent is; en dit is ygentlijk onuytsprekelijkhyd: vant dat gene is niet onuytsprekelijk,'t welk wy iiet bedenken of uytspreken konnen; dat is een *Niet*, overmits *Niet* en *niet bedenkelijk* het selvle zijn; gelijk dat in alle scholen der Wijsgéren genog bekent is; maar dat seggenwe onuytsprekelijk te zijn, welkers wijse, hoe het is of word, wy niet bedenken of met onse reden beryken konnen. Op dese wijse is God niet alleen in sig, maar in alle sijne werken onuytsprekelijk: en gelijk ik een mens, het maaksel sijner handen zijnde, niets so seker wete, als dat dit maaksel *is*, evenwel ben ik gans onkundig op wat wijse, hy mijn een mens gemaakt, en by dit lichhaam gevoegt heeft, om op het selve te werken en daar van te lijden, in maniere een wynig hier voren verklaart, en ik versta 'r alleen van, dat ik die wijse noyt verstaan kan. So is God ook onuytsprekelijk in 't scheppen der wereld, gelijkwe in onse Geestkunde tonen: want dat'r in de stoffe een beweging is, waar door de wereld bestaat, weten wy sonneklaar en zijn dies als méwustig; maar hoe hy die beweging daar aan gegeven heeft, dat kan geen menselijk vernuft bevatten: so is 't ook met alle andere werken Gods, dewelke ten uytersten doorsnuffelt zijnde, altijd iets onuytsprekelijks aanwijsen. Het is dan seer onnosel, als in de webbe wel in-

30 zouw willen ontkennen, dewelke mijn door dit ondersoek de aller klaarste en sekerste geworden is: het ware eveneens als of ik ontkende dat het yser na den zylsteen komt, om dat ik niet wiste hoe 't 'r komt:

ingeslagen werd, een saak te ontkennen, om dat men hare wijse van zijn niet vat: en hier werden niet wynig doorgestreken die uytsporige en sotte Twijfelaars, die eene beweging, of misschien dat sy selvs van haar lichaam aangedaan werden ontkenden, om datse de maniere niet wisten, hoe die beweging geschied en sy aangedaan werden: hoedanige 'r eertijds vele, en heden niet minder gevonden werden, dewelke alle godloos zijnde, by de mensen wegnemen de eerste en grootste toeygening van God, te weten: de onuytsprekelijkhyd; want sy willen niets aannemen, als 't gene sy uytspreken en net bedenken konnen, so wel aangaande de selvstandighyd der saak, als desselvs wijse; dog hier van bréder *in 't 2. Deel, Hoofdst. I. Sné* 9. *en* 10. *Van Hylighyd en Geloov.*

30 *De saak selvs zouw ontkennen)* te weten: dat ik een mens ben, en dus op mijn lichhaam, en dat weder op mijn werkt, dat moetmen, seg ik, niet ontkennen; schoon ik niet wete op wat wijse dit geschied, of hoe God mijne werking buyten mijn in het lichhaam, en de werking, of liever de beweging des lichhaams buyten het lichhaam tot in mijn overbrengt: ik weet dat dit so is, wy hebben 't in 't vorige klaar gesien, maar ik vat

komt: of dat ik ſyde, de délen deſer wereld niet te ſien, om dat ik, gelijk nu gebleken is, niet wete hoe hare gedaantens, daar doorſe geſien werden, tot in mijn overkomen.

11. Nu [31]weet ik dan wie ik ben; een bloten beſchouwer deſer wereld; een toekijker van deſe vertoning, waar ik geenen rol te ſpelen heb: des niet tegenſtaande kan de wereld die ik beſchouw, hare gedaante, daar mede ik haar ſie, tot in mijn niet overbrengen, ſy

vat niet hoe het ſo komt, dit overtreft het vernuft van al wat geſchapen is, Hy weet dat alleen, die het gemaakt heeft.

31 *Nu weet ik dan wie ik ben)* Hier begint het derde deel van de beſchouwing, behelſende onſe komſte tot den mensſelijken ſtaat, gewoonlijk genaamt onſen geboorte dag, dat is, het eerſte ſtip onſer komſt in de wereld, en by dit lichhaam waar door wy 't gebruyk van dit lichhaam bekomen hebben, met daar op te werken, en van te lijden. Ygentlijk begint dit derde deel met *lid.* 12. en werd hier maar een kort herhaal gedaan van de twé eerſte délen der beſchouwing onſes, of van onſe werking op het lichhaam, of onſe lijding van het lichhaam.

brengt

brengt die tot aan [32] mijn lichhaam, en verlaatse daar; die haar verder tot in mijn overbrengt, is God.

12 Ik kenne dan mijnen staat; en is mijn nog overig te ondersoeken, hoe ik tot dien staat gekomen ben. Hier sta ik bedwelmt, en ben des onbewust: konnende niet anders seggen als: Ik wete niet, op wat wijse ik tot desen staat gekomen ben; de waarhyd deser bekentenisse heeft het jongst voorgaande ondersoek mijn afgeperst en ontvrongen: so verre is [33] het daar van daan, dat ik weten zouw, hoe

32 *Brengt die tot aan mijn lichhaam.*) Wy tonen in de Lichhaam- en nog meer in de Geestkunde, dat de gedaantens so alsse in de lichhamelijke dingen zijn, niets anders wesen konnen als een aanstoting; want in het lichhaam kan niets zijn of bedagt werden als een uytbryding en beweging, so kan derhalven die aanstoting alleen maar eenig lichhaam aandoen, en op mijn, die een geest ben, niet passen of sig eenig regt of plaats aanmatigen: 't welk breder te sien is in het eerste deel van onse Geestkunde, die met dese stoffe een grote overeenkomst heeft.

33 *So verre is het daar van daan.*) In dese wijse

ıoe ik in desen staat gekomen ben: mmers dit weet ik seer wel, dat k'r niets [34] in te seggen heb gehad, ıog eenige raad of daad toe gegeven

: van mijnen staat kenne ik het tegenwoordige iet, veel min dan het verledene, en nog miner het toekomende: want in gelijke rede is het egenwoordige 't klaarste; het verledene duyter; en nog onbekender het toekomende; en l was 't verledene mijn eertijds wel bekent, so is et egter de vergetelhyd onderworpen: dit zijn an de trappen en de wijsen in het mensselijk verand, die wy alle na de getuygenis van onse mevusthyd so bevinden. Dewijle ons dan onbeent is, op wat wijse wy tegenwoordig een mens ijn, zullen wy nog veel meer onkundig wesen, p wat wijse wy in 't voorledene een mens gevorden zijn.

34 *Dat ik'r niets in te seggen heb gehad.*) Mischien segtge, ik heb mijn goedvinden daar over ehad, en ben hier op mijn behagen gekomen, log het is mijn vergeten, ik gedenke niet meer, lat het voor heen met mijn weten en wil gechied is; gelijk mijn vele sulke dingen ontgaan ijn, die ik eertijds geweten en gedaan heb. En lit schijnt wel de inbeelding der Oude geweest e zijn, die ons so veel van de rivier Lethe, of Vergetelhyd, verdigt hebben, insonderhyd als mand, wederom herboren werdende, uyt de elvde gedronken had, dat hy dan aanstonds kwam te vergeten, al wat hy voor de herboorte gedaan had: en dat een ider, wien vergunt wierd we-

ven heb; nog dat ik 'r op mijn goed vinden toegekomen ben: want d mijn hier so wonderlijk gebrag

weder in de wereld en by ons te komen, u dese rivier drinken moest. Ik antwoorde. W met die verdigtselen en gissingen, die daar u ontstaan en dikwils van geleerde luyden al kinderlijk, om sagt te spreken, opgevat zij Vooral is dit seker, dat ik met mijnen blote wil, mijn selven van desen menselijken sta niet kan ontslaan: *Want ik zal uyt dit lichhaa niet schyden, als ik maar blotelijk wil; ik be innig volkomen bewust, dat ik dit niet doen kan* Leest dit en 't vervolg in *sne.* 2. *lid.* 2. *Hoofdst IV.* Gelijk ik dan met mijnen wil mijn van d lichhaam niet ontslaan kan, so heb ik ook me mijnen wil mijn in desen staat niet konnen in dringen. Gy zult ligt tot overvloed aan houden: Misschien ben ik op mijnen wil to desen staat gekomen en gebragt; maar o ik wil of niet, ik moet 'r in blijven, en ka met mijnen bloten wil mijn daar van niet ont slaan: gelijk de vissen gewillig in een fuyk ko- mende, daar niet weder uyt konnen. Antw. Ik sie niet, dat ik met mijnen wil mijn van dit lichhaam niet ontslaan kan, om dat den weg ge- sloten, of ik met boeyen en banden weerhouden werd; maar in tegendeel dat, alles los en open zijnde, mijn egter den uytgang, daar ik na trag- te, niet vry staat, en dat ik door een hoger kragt seer vast in dit lichhaam, of ik wil of niet, be- knelt werde: nu dieselvde kragt, dewelke mijn hier vast houd, heeft mijn voor desen hier ge- bragt.

heeft,

heeft, heeft mijn noyt gevraagt, of
ik luſt hadde om hier te zijn: God
heeft mijn hier geſonden buyten
mijn weten, ik laat ſtaan buyten
mijnen wil.

13. Ik [35] ſie ook, dat ik op de
selvde wijſe, als ik hier gebragt ben,
wederom kan [35] weggenomen wer-
den, of nu of op een ander tijd, of
wel op [36] ſtaande voet, en dat al-
we-

35 *Kan weggenomen werden)* Hier begint het
derde deel van de beſchouwing onſes, en han-
delt van de dood, of onſen uytgang uyt den
mensſelijken ſtaat: ſo werd dan deſe beſchou-
winge onſes in vier leden voltoyt; waar van den
eens twé in ſig heeft, als *doen en lijden*; de
twé andere zijn *geboorte en dood*, of in en uyt-
gang in en uyt dit leven.

36 *Of wel op ſtaande voet.)* Hoewel wy na
ons welgevallen van hier niet vertrekken konnen,
gelijk ſo even geſegt is, ſo zijn wy egter geenes
dings ſekerder bewuſt, als datwe aanſtonds, op
het ogenblik, alswe dit ſchrijven of leſen, kon-
nen van hier gerukt werden; niet te min zijnwe
gewoon deſe mewuſthyd door 't geſigt van uy-
terlijke en ſinlijke dingen te verdonkeren: En
't is wonder, dat den mens dus in alle manieren
niet alleen de dood, maar ook de kenniſſe daar
van, wil uytſtellen, en als mijden of ontvlieden:
welk kwaad ingeven hier mede levendig afge-
 Beeld

wederom ſonder [37] mijn weten ſonder mijnen wil, en daar boven 't welk nog ſchandelijk is, tege mijnen wil en dank: Want ik wee niet door wat verdrayde ſlaavagt ge aard ik liever wil doen het gen

beeld werd, *ik ſie dat ik kan weggerukt werde nu, of op een ander tijd.* Want waarom ſpre ken de menſſen dus? waarom lappenſ' 'r dit on nutte ſchyds-woordje by *of op een ander tijd* voorwaar nergens anders om, als datſe de doo ſoeken uyt te ſtellen, niet alleen in de ſaak 't welk ſo ſeer niet te verwonderen is, maar oo in de gedagten ſelvs. Was dit niet genog: *ik ſ dat ik kan weggerukt werden terſtond?* waaron 'r dit ſouteloſe verwijvde woordje *of op een ande tijd* by gedaan? Met regt ſchraptmen dat da uyt, en ſpreektmen met nadruk, *ja nu terſtond op dit ogenblik.*

37 *Sonder mijn weten.)* Niet van de ſaak maar de wijſe: want ik ben niet onbewuſt va den ſtaat der menſſen, den welke, als ook ee mens zijnde, in mijn ſelven klaar ondervinde maar de wijſe hoe ik tot dien ſtaat gekomen ben is mijn geheel onbekent: alſo ben ik ook de doods niet onkundig, en zal het nog minde zijn als ik ſterve; maar ik ſteke in immers ſo die pe onkunde aangaande de wijſe, hoe ik van mij lichhaam ſchyden zal, als hoe ik by mijn lich haam gevoegt werd.

mij

mijnen Heer bevolen [38] heeft, als het gene hy nu gebied: Hy heeft

38 *Mijnen Heer bevolen heeft, als enz.)* Namelijk als vuyle en veragte slaven, die meer agt aan op het werk dat haar van den Heer belast , als op het bevel selvs; waarom alsse van uren Heer geroepen en belast werden wat anders te doen, sy dat tegen spreken, kwalijk nemen, en voortgaan, so 't mogelijk is, in 't ge haar eerst belast was, selvs ook tegen wil en ank van den Heer: tonende also dat het gebod s heeren haar niet seer ter herten gaat, want dat haar bewogen had om te beginnen en oort te gaan, dan moest het haar ook bewegen n op te houden, als den Heer haar roept en at anders gebied: dese werden gedreven door teloosheyd en stijvkoppighyd om te doen, en oor een duyvels ingeven daar in te volherden, atse eens begonnen hebben: nu dat dit ingeven n den duyvel is zullenwe *in 't 2. deel. Hoofdst. I. sne. 8. van den Duyvel* klaar aanwijsen: met gt dan werden dese vuyle en slaavse knegten n hunne Héren veragt en verstoten, siende t sy hare bevelen regelregt in den wind slaan. laar een ider passe dit dog op sijn selven, wanerwe, als God ons door siekte en swakheden s lichhaams vermaant en gelast dit lichhaam te rlaten, daar tegen stribbelen en wygeren hem gehoorsamen, liever willende hardnekkig lharden in dit leven, dat ons eens bevolen is, s na hem te luysteren, als hy ons nu roept en eder wat anders gebied: waar door wy ons so oende aan den duyvel overgeven, en so veel mo- lijk is aan God ontrekken.

mijn hier gesonden, en met eener belast, hier te [39] blijven tot dat hy mijn wederom roept. Ik arme aardworm [40] wil liever blijven, als op sijn roepen wederkéren: of dit

39 *Hier te blijven*) Te weten: Dat (God ons in dit leven gestelt heeft, is als of hy syde, dewyle Godt door de rede niet anders tot ons spreken kan: *blijvt hier in dit leven tot dat ik u wat anders segge* gelijk wanneer een Heer sijnen knegt belast de deur te bewaren, dan werd dien knegt van dien dienst niet ontlast, voor dat hy van sijnen Heer wederom geroepen werd: so werden ook wy, daar door datwe selvs in dit leven gestelt zijn, gelast hier te blijven, tot dat hy, die ons hier gestelt heeft, ons wederom roept en van dat bevel ontslaat.

40 *Ik arme aardworm wil liver blijven, als*) Dit werd hier als met veragting gesegt; en ik verdien dat, dewijl'r so schandelijken en vuyl'en slaavsen aard in mijn gevonden werd, gelijk even hier voor *let.* 38. aangetékent is. Hier léren wy dan uyt het insien onses selvs, datwe leggen onder de sonde, ja onder den duyvel; want die is dien oorblaser, die ons gestadig inblaast: *Ga voort, nu ge begonnen hebt*; gelijkwe *in 't 2. deel. Hoofdst. III. sne.* 8. sien zullen, dit des duyvels woord te zijn: daarwe nogtans niet moeten voortgaan, om datwe begonnen hebben, maar om dat het de rede gebied; die somtijds wel belast op te houden, ook alsmen allerbest begonnen heeft. Dog dit en diergelijke bréder, op de voorgemelde plaats.

mogt

nogt wel waar zijn; dat ik [41] niet
vel met mijne gewisse sta: want
k, die seker weten en grondige ken-
issehebben moest, dat ik hier niets
ermag, hebbe mijn so aangestelt,
ls of ik alles vermogt: hebbende,
o veel ik konde, het opperste met
et onderste gelijk gemaakt, alles
erwart, [42] en overhoop gesmeten.
Maar dewijle ik niets doen kan op
le dingen [43] die buyten mijn zijn;
o is noodsakelijk alle die schande-
jke en vuyle beroerte op mijnen

41 *Dat ik niet wel met mijne gewisse sta.*) Al
vare het alleen, om dat ik dien schandelijken
uylen slaavagtigen aard in mijn bevinde: waar
anwe reeds ietwes aangetékent hebben.

42 *Alles verwart enz.*) Dese verkeerthyd
an 'smenschen tuymelgeest, alles 't onderste bo-
en en, so 't mogelijk ware, God selvs sig on-
er-werpende, siet eenigsins beschreven *let.* 9.
n daar ontrent.

43 *Op de dingen, die buyten mijn zijn.*) De be-
veging ons ontrukt zijnde, is ons met eene alle
verking op uyterlijke dingen benomen, en der-
alven konnen wy op 't gene buyten ons is niets
e weeg brengen: wat beroering wy dan ma-
en, blijvt die beroering in ons, en strekt tot
nse ygene ontsteltenisse en schande.

 kop

kop gedaalt, derhalven ben ik bose dienstknegt, bevreest om weder [44] tot mijnen Heer te kéren ja ik wygerde het, so ik konde hooppende dus het eene kwaad nog op het andere.

14. Dit is dan een kort begrip van 't gene ik, mijn selven [45] insiende, geleert heb: het welke ik so

44 *Om weder tot mijnen Heer te kéren.*) Al le ons doen in ons leven, als uyt aangeboren drive geschied zijnde, weten wy wel daar van rekenschap te zullen moeten geven, eer God ons tot een ander leven brengen zal: daarom zijn wy niet t'onregt bevreest voor de wederkéring daar van de siektens en aankomende dood ons vermanen, siende dat de rekening van ons gedane so kwalijk uytkomt: met regt, seg ik zijn we bevreest en verschrikt: maar het is nog veel boser en schandelijker, datwe meer agt slaan op onse vrése, als op God, die ons weder om roept, en op sijn gebod en wet: oversulks geevt ons de eerste Verbintenisse te kennen, dat het geweten van 't kwaad alhier begaan, ons niet afschrikken moet om weder te kéren, als God ons roept: want de wet Gods moet by ons in hoger agting zijn, als onse saligheyd; of anders stellen wy ons selven boven God, waardoor yndelijk de ygenlievde en alle sonden ten top en troon gevoerd werd.

45 *Mijn selven insiende.*) Als een mens want

o vaſt en grondig gevat heb, dat
oor deſe klaarſchijnende ſekerhyd,
ie het by mijn heeft, en by alle die
it met mijn rijpelijk overwegen,
lle [46] wiskonſtige kundigheden de
lagge moeten ſtrijken. Ten I.
Ik

ant anders als mens heb ik mijn ſelven hier
et beſchouwt, of als een belichhaamde geeſt,
e op 't lichhaam werkt, en van 't lichhaam lijd:
ſeg, *die werkt*, ſo als ik dat uytgelegt heb,
o dat ſig niemand hier door bedriege. Dog de
ſchouwing mijns ſelvs als een geeſt, van het
chhaam niet afhangende, behoort tot deſe
aats niet, maar eer tot de Geeſtkunde: waar
deſelve in het eerſte deel ontvouwen heb: hier
ſchouwen wy ons ſelven in opſigt der zeden en
etten van den mensſelijken ſtaat, in dewelke
deugden overvloedig begrepen zijn, en de
ebreken afgeweert werden.

46 *Alle wiskonſtige kundigheden.*) De beto-
en der wiskonſtenaars hebben dit voorregt,
atſe verkéren ontrent dingen, die de inbeelding
n ſinnen onderworpen zijn, inſonderhyd on-
ent geſtaltens: hier van daan is het, dat het
enſſelijk vernuft, 't welk de ſinnen ſeer aan-
ngt, liever in de wiskonſtige betogen beſig is,
e beter begrijpt en onthoud. Maar onaange-
en dit voorregt, 't welk by een welgeſlepen
ernuft van klyn gewigt moet zijn, ſo is het
laar en ſeker dat deſe betogen, die wy onder 't
eſchouwen onſes ſelvs uytgevonden hebben,

Ik kan hier op dese wereld buyten mijn selven niets doen. II. Alle mijne werking, voor so veel die van mijn komt blijvt in my. III. Somtijds vloeyd de selve door de Goddelijke kragt buyten mijn. IV. En voor so veel is sy dan niet mijne, maar Gods werking. V. En vloeyd dan en so verre buyten mijn, als het God gelievt, volgens wetten, die vrywillig van hem gekeurt werden, en t'eenemaal van 47 sijn welbehagen afhangen: *so dat*

veel kragtiger zijn als de wiskonstige; als zijnde besig ontrent dingen die van sig selvs kenlijk zijn dat is, ontrent ons selvs, en onse gedagten, dewelke door haar selve ons seer klaar bekent zijn, en alleen by toeval door eenige onser vooroordélen beswalkt werden: welke duysterhyd ligtlijk opgeheldert werd, door eene ernstige, scherpe, en veelvoudige beschouwing sijns selvs, en alleen-sprake met sig selvs.

47 *t'Eenemaal van sijn welbehagen afhangen.*) Dese uytvloeying mijner werken op de lichhamelijke dingen, is so in begin, midden als ynde, geheel een saak van sig selvs onbepaalt, onseker en gebeurlijk of niet gebeurlijk: want de werking kan buyten mijn uytvloeyen, of niet; en vloeyen tot hier toe, of verder, of so verre niet,

dat het inder daad van even groot gewigt, en even groten wonder is, dat op 't bevel mijns wils mijne tonge in mijnen mond trild, als ik aarde seg, of dat op 't selvde 48 *bevel de aarde selvs dreunde: alleen is'r dit onderschyd, dat het God gelievt heeft het eerste, 't trillen mijns tongs voor een tijd, en 't laatste, of het dreunen der aarde, noyt te laten geschieden.* VI. Ik ben

niet, als in de voorgaande *let.* getoont is: nu eer dat sodanige dingen gebeuren en in wesen komen, verysfen sy eenig goedvinden, waar door se bepaalt werden, en eer zijn dan niet zijn, en eer dus verre als verder komen enz. Daarom hangen alle dusdanige onverschillige dingen noodsakelijk van Gods welbehagen af.

48 *Op' t selvde bevel de aarde selvs dreunde*) De aarde selvs met hare beweging heeft even so veel overeenkomst, of afhanging van of met het gebied van mijnen wil, als de tonge van mijn lichhaam en desselvs beweging: dan dat mijne tong, als ik wil, bewogen werd, en de aarde niet; moet niet aan mijn, maar aan hem toegeschreven werden, die dese uurwerken, en van mijnen wil, en van de wereld gemaakt, en so konstig geschikt heeft, dat, als het uurwerk van mijnen wil slaat, het uurwerk van mijne tong dan ook slaan zouw, maar dat van de aarde niet. Siet van dese gelijkenisse hier voren *let.*19.

een bloten [49] aanschouwer deser wereld. VII. Niet te min kan de wereld [50] sig aan mijn niet vertonen. VIII. God alleen doet mijn dit schouwspel sien. IX. En dat op een onuytsprekelijke en onbegrijpelijke wijse: *So dat onder alle grote wonderwerken Gods, welkers beschouwing hy mijn verwaardigt te gunnen, ik aanschouwer* [51] *selvs, het*

49 *Een bloten aanschouwer)* Tot hier toe is het eerste deel van de beschouwing onses herhaalt, behelsende de werking op mijn lichhaam: en dit deel is ons, alswe behoorlijk wijshydkavelen, geheel ontnomen, en aan God, wien het toekomt, gegeven; behoudende alleen *het willen* voor ons; nu ons willen raakt niet tot het lichhaam. Nu volgt het twéde deel, van 't lijden.

50 *Kan de wereld sig aan mijn niet vertonen)* De wereld selvs is van sig onsigtbaar, brengende tot mijn lichhaam niets, als een beweging: en alhoewel 'r tussen mijn lichhaam en de lichhamen der wereld eene onderlinge beweging is, so kan egter die beweging van sig of uyt yge kragt geen evenredighyd hebben, om in mijn, die een geest ben, de minste gedagte of wijse van denken te verwekken. Siet hier van bréder in 't eerste deel mijner Geestkunde.

51 *Ik aanschouwer selvs)* Het is schandelijk voor

het allergrootste en een gedurig wonder deser wereld ben. X. Kan ik van dit schouwspel afgetrokken, en alle [52] ogenblik uyt dese wereld gerukt werden. *Nu mijn zijn in dese wereld, is anders niet als de wereld te beschouwen, 't welk wel mijn doen, maar niet te min van God is; of in deselve eenige delen of lichhamen te bewegen, 't welk alleen Gods* [53] *werk is, en mijn maar*

voor de Hydense Wijsgéren, en de scholen die haar volgen, dat sy alsins den mens onder de lichhamelijke dingen plaatsen, en hem een makker van schapen en ossen maken: nademaal ons uyt de vorige beschouwing klaar gebleken is, dat den mens geensins onder de délen deser wereld of in de rye der lichhamelijke dingen, maar volstrekt onder de rye der wonderdaden behoort geplaats te moeten werden.

52 *En alle ogenblik enz.*) Voeg hier by, of liever laat 'r voorgaan: Ben ik tot dit schouwspel onwetende, sonder mijnen wil of kennisse gekomen, te weten, op dat het derde deel van de beschouwinge onses, behelsende mijne geboorte, niet schijne overgeslagen te zijn. Want in dit tiendelid begint het vierde deel van den menselijken staat, namelijk, de dood, of het vertrek uyt desen staat.

53 *'t Welk alleen Gods werk is*) Den menselijken

maar toegeschreven en aangetijga werd, om dat het als op mijnen wil geschied. XI. Voor welk weg-rukken, dat men sterven noemt, ik seer schroom en vrése. XII. So om dat ik gewent ben aan lichhamelijke dingen, die ik beswaarlijk verlaten kan: als om dat ik by mijn selvs kwalijk bewust ben, en wel voele dat mijne te doene rekenschap in verre na niet even uyt zal komen.

Het Pit deses §. 2. Van de Kennis sijns selvs.

DEn menschelijken staat heeft als vier délen: Ten eersten *de wer-*

lijken staat, gelijk dikmaals gesegt is, heeft twé délen, als *doen en lijden.* Het doen is van ons, en oorspronkelijk in ons, ja ons werk; dog yndigt buyten ons, en houd op in ons lichhaam, maar dan is het niet meer ons, maar Gods doen. Nu ons lijden, zijnde een werking van andere lichhamen of dingen op ons, heeft ook sijn begin in dingen, die buyten ons gestelt zijn, en is niet oorspronglijk in ons; dog houd op en yndigt in ons, en werd alsso onse lijding.

ing waar door wy ons lichhaam, n door hulpe van het onse, eeni- e andere lichhamen bewegen. Ten ndere *het lijden*, waar doorwe enige gedaantens van de délen de- er wereld in ons bekomen, alswe lie sien, horen, en met de andere innen gebruyken. Ten derden *nse geboorte*, of den eersten intré n desen staat, of in de wereld. Ten vierden *de dood*, of onsen uytgang uyt dien staat.

Dit zullen wy nu, ons selven nsiende, léren, dat wy aangaan- le den gehéle menselijken staat, niets konnen, niets vermogen, nog eenig regt daar aan hebben: maar dat die geheelijk aan eens anders magt behoort.

Want belangende het eerste deel: zijnwe niet magtig ons, of het minste lichhaam deser wereld voort te brengen: het welke door de me- wusthyd alleen seer kenlijk is, en niemand, die gesond van hersenen is, kan ontkennen. Dit lid. 2. 3.

Ook

Ook bewegen wy ons lichhaam niet: want wy weten niet, hoe het bewogen werd: en al wisten wy dat, so doet die wetenschap niets tot de beweging. Lid. 4.

Veel minder bewegen wy dan andere lichhamen. Lid. 5.

Waar uyt volgt, dat wy niets doen buyten ons: want dat moeste door beweging geschieden, zouwdenwe iets buyten ons doen. Lid. 6.

Niet te min volgt of verselt somtijds eenige beweging het bevel van onsen wil: maar dat gevolg werd van een ander voortgebragt en bepaalt. Lid. 7.

Belangende het twéde: konnen de dingen, die buyten mijn zijn, hunne gedaantens in mijn niet indrukken, nog ik deselve uyt mijn selven aannemen: want dese dingen stoten of raken op 't hoogste slegs aan mijn lichhaam: nu dit aanstoten in sig selvs, doet niets tot het bevatten van die gedaantens.

Lid. 8. 9.

Waarom 'r dan imand anders wesen moet, die de gedaantens deser wereld tot mijn inbrengt; gelijk die selvde mijne werking tot de delen der wereld uytbrengt; byde op eene onuytsprekelijke wijse, de welke ik te vergeevs tragte te begrijpen. Lid. 10 11.

Aangaande het derde; ben ik onkundig, hoe ik hier gekomen ben: so verr' is het 'r van daan, dat ik door yge magt hier gekomen zouw zijn. Lid. 12.

Belangende het vierde; is dat niet alleen tegen mijnen wil, maar daar boven tegen mijnen dank: waar in ik mijne schande en dwaashyd erken, die tegen dank mijn onderwerp, aan 't gene ik mijn dog onderwerpen moet: en die iets wil vermogen, daar in ik wete niets te konnen. Lid. 13.

Een korte twaalvledige herhaling van dit alles in Lid. 14.

IV. HOOFD-

IV. Hoofdstuk. Sné 1.

Van de [1] *Verlochening sijns selvs.*

HEt twéde deel der Nedrighyd is, *de Verlochening sijns selvs*: dese is het ynde en voltoijing des werks der Nedrighyd: want *de kennisse sijns selvs* is maar een begin,

1 *Van de Verlochening sijns selvs.*) Wy hebben in de voorgaande sne gesien, dat wy, so veel den mensselijken staat belangt, niets vermogen: Ik segge, dat wy niets vermogen, om datwe klaar gesien hebben, dat de wijse van dien staat en alle des selvs délen, ons geheel onbekent is. Hoewel alles, wat in de voorgaande sne begrepen is, tot de Lichhaam- en Geest-kunde behoort, en alleen in bespiegeling, niet in oefening bestaat, zijnde by inschikking tot de Zedekonst overgebragt; so ontstaat hier egter dese zedige kundighyd uyt: *Wilt niets, daar gy niets vermoogt.* Merkt hier aan, dat dese kundighyd, byde de délen der Nedrighyd, *kennisse en verlochening sijns selvs*, begrijpt. Dit, *waar gy niets vermoogt*, siet op de kennisse of beschouwing onses: want in het beschouwen onses, léren wy kennelijk, dat wy in onsen gansen mensselijken staat, en in een igelijk deel des selvs, geheel niet vermogen, en niet konnen te weeg brengen, dat in den selven ietwes so, of an-

in, en als een rouwen blok, of
toffe, waar uyt het wesen en de
edaante der Nedrighyd, *de Ver-
ochening sijns selvs* voortkomt.
Men moet dan dese gedaante uyt die
toffe uythalen en aan den dag bren-
en: want sy is'r in, even gelijk
en beeld in den blok verborgen

nders, of ook niet zijn zouwde. Nu dit, *daar
vilt niets*, siet op het andere deel der Nedrighyd,
: weten, de verlochening of verlating sijns
lvs, belangende onsen gehélen mensselijken
aat, en een overgeving van dien in handen en
: magt van hem, in dewelke wy zijn, ofwe
villen of niet. Of daar uyt ontstaat ook wel dese
undighyd, *Doet niet om niet, niets te vergeevs*,
et welk 't selvde is als de voorgaande: en dit
eginsel is het klaarste, dat men in alle oefenba-
: en zedige saken bedenken kan: wie dit zouw
villen tegenspreken, kan niet anders als voor
en sot of dwaas gehouden werden: want wy
oemen die gene gemeenlijk sotten, dewelke
y ietwes sien doen of ondernemen, het welke
 seer ligt voorsien konden, idel en vergeevs
verk te zullen zijn. Derhalven niets te willen
ermogen in alles, dat onsen mensselijken staat
etreft, maar den selven geheel te laten en over
e geven aan hem, in wiens magt die dog is, of
vy willen of niet, dat is waarlijk sig selvs ver-
ochenen, en de Deugd vesten op den on-
vrikbaren en onbeweeglijken grondslag der Ne-
righyd.

legt, eer de neerſtige hand des ko[r]
ſtenaars het ſelve daar uyt als t[e]
wereld en in 't ligt brengt. De[]
kennisſe heeft tot hare leuſe [o]
woord *Het is ſo*; en de *verloch[e]*
ning ſijns ſelvs tot haar woor[d]
Laat het ſo zijn. Wel aan da[n]
laat ons deſen blok, *de kennis ſijn*
ſelvs, ſchaven en bytelen, o[m]
door deſe werktuygen daar uyt d[at]
beeld, *de Verlochening ſijns ſelvs*
voort te brengen en op te maken.
In deſe wereld vermag ik niets te
wereld: *Het is ſo.* Ik ben da[n]
daar mede te vreden: *Laat het ſ[o]*
zijn. Ik kwam hier; ik moeſt we[l]
komen: ik ben hier; ik moet 'r ook
wel zijn: ik ga weder van hier;
daar heb ik geen keur in; *Het is*
alles *ſo*: dit ſie ik ſeer klaar. Ik
wil het dan ook niet anders: *Laat*
het ſo zijn. Ik ben mijns ſelvs
niet; ik behore ganſlijk mijnen
God toe, en ben geheel de ſijne;
ik kan hem niet onttrokken, of
ontſutſelt werden: *Het is ſo.* Ik

laat mijn dan geheel aan hem, en wil de ſijne zijn; hy hebbe mijn tot in eewighyd: *Laat het ſo zijn.* Ik wil het ſo, en wil het niet anders; maar of ik anders wouw, het zouw dog niet anders weſen: indien ik dan anders wil, ſo wil ik te vergeevs: en ben een dwaas, die willens en wetens met den kop door de muur wil. Bedaar u dan mijne ziel: kontge niet? wilt niet.

Den gansſen tugt werd in deſe ſpreuke vervat: *wilt niet, daarge niet kont.*

2. Deſe beweeg-rede is ſo kragtig, dat indien ik deſelve genogſaam overwoog en mijn gedurig voorſtelde, het mijn niet alleen boos en dwaas ſchijnen, maar ook inder daad onmogelijk weſen zouw, daar tegen aan te gaan, en met mijnen wil tegen te ſtreven, en te ſondigen. Want wat kan ik pogen? als ik klaar en opentlijk ſie, dat al mijn pogen te vergeevs is: Hier van daan komt het dan, dat wijſe luyden ſo dikmaals niet wensſen, als de dwaſe. Ik laat dan af van pogen,

gen, en houde op met wensſen, als ik ter ſelver tijd ſie, dat het gene, waar na ik wenſche, niet zijn kan. Wie is ſo dom en onbeſonnen, dat hy, ſijne rekening kwalijk gemaakt hebbende, daarom de regelen der rekenkonſt beſchuldigt, en die tragtende te veranderen, wenſt dat twé en drie geen vijv mogten zijn? Nademaal ik dan genog geſien heb, en als nog ligtlijk ſien kan, dat ik niets vermag, wat dwaashyd gaat mijn aan, om hier tegen iets te willen of te wensſen, aangeſien dit alles te vergeevs is?

3. Deſe *Verlochening* beſtaat dan *in* een verlating van mijn ſelven: wat ſeg ik mijn? ik ben mijns ſelvs niet, niets is hier mijn, noyt ben ik mijns geweeſt: *In* mijn ſelven aan God over te geven. Hoe! ik kan aan God niets geven, ik en al wat 'r is, komen hem toe. *In* een toeſtemming, en te vrede te zijn, dat ik aan hem, en niet aan mijn ben.

ven. Dit komt by. *In* een ny-
ging mijns wils, om alles so te la-
ten, als het in der daad is. Hier
is 't gevat, dit is een ware verlo-
chening. Ik sta dan geheel van
mijn selven af; ik geve mijn aan
God over. Wat vind, of wat ver-
krijg ik daar door? ik ben te vre-
den dat ik aan hem, en gans niet
aan mijn selven ben. Wat dan?
In plaats van mijn selven verkrijg
ik een wet, en vinde hier mijnen
pligt: want vermits ik mijner niet
ben, is het mijn niet geoorlovt
mijn selven, mijn voordeel, mijn
vermaak, mijnen troost, ja selvs
niet mijne salighyd te soeken, maar
het gene God wil, en gebied: en
dewijle ik geheel aan God toe-
behoor, so moet ik alleen sijne be-
velen nakomen.

§. 2. *Eerste Verbintenis.*

1. VOlgende dan dit opset, so klaar uyt *de kennis sijns selvs* gehaalt, so diep en vast gegrond,

en ſo wettelijk gebouwt. Sie ik dan [1] voor eerſt dit mijne verbinteniſſe te zijn: als God mijn uyt dit leven roept en belaſt weder te kéren, dat ik niet wygerig valle; maar fluks gereet, en op den eerſten roep vaardig ſta, en wakker tot hem lope, ja vliege; dat ik niet ſta te futſelen: want wie langſaam iets doet, heeft al een tijd lang onwillig geweeſt: ja ſelvs mijne [2] mewuſthyd van het alhier begane kwaad en ſonde, mag men niet ver-

1 *Voor eerſt.)* De eerſte verbinteniſſe en eerſte verlochening ſijns ſelvs paſt net op de laatſte kennis ſijns ſelvs; ſo dat de verlochening begint, daar de kennis ſijns ſelvs aflaat: want het laatſte deel der kennis was beſig ontrent de dood; en ontrent deſelve is het eerſte deel der verlochening doende: met regt werd ook het allerſwaarſte om te verlochenen eerſt voorgeſtelt: want wat de andere délen aangaat, daar in zijnwe alleen onwetend en onwillig; maar dit deel der menſelijken ſtaat is daar boven nog tegens dank.

2 *Mijne mewuſthyd enz.)* Gemeenlijk is dit de dekmantel voor ons kwaad en ongehoorſaamhyd: *Ik maakte geen ſwarighyd om te ſterven, ſtond het wel met mijn geweten.* Het ſchijnt als of

f men onder desen dekmantel nog eenigsins be-
orgt was voor sijne pligten, maar de saak wel
ngesien zijnde, is het anders niet als een loute-
en schijn, en een bedrog des gemoeds, 't welk
egen Gods wet aandruyst. Voorwaar dit be-
oorde niemand terug te houden: want indien
en knegt die het verkurven heeft, en van sijnen
Heer geroepen zijnde, egter sonder vertoev,
uks en vaardig by hem komt, en onder het
omen aan andere, die hem de geregtige gram-
chap sijns héren voorhouden, nog te gemoet
oert, en segt; mijn Heer roept, dit is genog,
k wil sijn bevel gehoorsamen, al zouw ik de
erdiende straffe dragen: zouw desen Heer, dit
y geval in het aankomen van dien knegt gehoort
f gesien hebbende, hem sijne misdaad niet ver-
even, en weder in gunst aannemen? Indien
an een Heer, die een mens en nogtans edelmoe-
ig en groothertig is, in sodanigen voorval al-
us gewoon is te handelen, wat hebben wy
iet te verwagten van God de Heer? die alleen
n ygentlijk onsen waren Heer is: tegen wel-
ers wet wy sonder ophouden grov, en grootlijk
nisdaan hebben: hy roept ons, en gebied ons
yt dit lichhaam weder te kéren, en te sterven:
aat ons 't geweten der sonden niet afschrikken,
naar laten wy des te vaardiger toelopen, en sij-
e wet so veel te meer gehoorsamen, alswe die
e voren te minder betragt hebben: en hoewe
iet tot nog minder gedaan hebben, hoe wy die
u nog des te meer gehoorsamen moeten, om
dat ons hier geen gelegenthyd meer gegeven zal
werden om die na te komen; te weten, in dier-
gelijken staat, dat is, in dese menselijke

vertragen of te rug houden; want een knegt die 't ergens verkurven heeft, en daarom op 't geroep van ſijnen Heer nog vertoevt, en niet vaardig by de hand is, die begaat op niews een misdaad. Ja loopt deſe uytvlugt niet lijnregt tegen deſe verlochening aan, waar door ik gehouden ben mijn ſelven te verlaten, af te gaan en geheel af te ſweren, en dat uyt kragte van de wet der nedrighyd, die ik nu door het aangeboren ligt des verſtands ſo klaar en ontwijfelbaar voor mijn gemaakt heb? Want hoe verlate ik mijn ſelven? op wat wijſe geve ik mijn geheel aan God over? daar ik nog ſo ſonderling voor mijn ſelven, en dat het mijn gelden mogt, beſorgt ben, en wygere te gehoorſamen, om de ſo wel verdiende [3] ſtraffe te ontgaan.

2. Het

3 *Verdiende ſtraffe)* Een vrome vertoevt niet, als God hem roept; het ſcheelt hem niet, of hy geſtraft ſal werden of niet, dewijle hy wel

2. Het is wel waar dat mijne
waling, idel [4] en vrugteloos zijn-
e, Gods bevel in 't minste niet
erhinderen of weerhouden kan:
vant als God mijn begint te roe-

vel weet, dat het niet aan sig, maar aan sijnen
Heer staat, en waar in hy niets doen kan, daar
vil hy niets: nu het straffen of belonen komt
lleen God toe, niet ons; hoe hy dat doet, wy
noeten 't geduldig dragen; doenwe anders,
o vervallenwe opentlijk van het twéde deel der
edrighyd, tot de sorge voor ons ygen selven,
n tot openbare ygenlievde.

4 *Idel en vrugteloos.*) In dese uytvlugt is een
groot kwaad, ja misschien groter, als sig om te
brengen: want welke knegt misdoet meer, of
die niet geroepen, komt, of die geroepen, niet
komt: so 't schijnt zouwmen niet t'onregt seg-
gen, dat den desen het swaarste misdoet. Met
regt werd ook dit andere schelmstuk by de Kri-
stenen verfoeyt, en door de Overheden de dode
lichhamen der selvsmoorders met openbare
schande gestraft. Maar dit kwaad van uytvlugt
des doods en de begeerte om langer te leven,
schijnense niet genog te overwegen. Het is
wel een algemeen, maar daarom geen minder
kwaad, datwe gewoonlijk tegen onsen dank ko-
men te sterven: want de mennigte der sondaren,
maakt de sonde niet ligter, maar, so het 't iets
toe doen kan, versswaartse eerder.

pen, en uyt dit leven doet uytgaan, dan moet ik komen, en moet 'ruyt, of ik wil of niet. Maar ik ben wel grotelijks dwaas en idel, dat ik lust hebbe in so ernstige sake te beuselen, en gesint ben met tegenstreven mijnen tijd te verspillen, en verloren arbyd te doen. Ik bedenk mijn dan, en stelle dit vast. *Als God mijn van hier zal roepen, moet niets ter wereld mijn wederhouden of vertragen; maar ik zal aanstonds met al mijn hert, met volkomen lust en wil tot hem komen; ja vliegen: maar niet op de* [5] *vleugelen, van verdriet in dit leven, of van 's menssen elendighyd, waar op so vele dolle en rasende menssen swevende schendig te-*

5 *Op de vleugelen van verdriet enz.*) Verstaat hier, een vast opset, en geen verwaanthyd. Ik moet dan vastlijk voornemen en in 't binnenste mijns herten indrukken, dit leven niet te willen verlaten, om het verdriet dat ik in 't selve heb, of om de elende van 't mensdom, maar het is alleen God bekent, wat ik in der daad doen zal, of niet.

gen

gen hun selven gewoed hebben. Ik moet maar komen, om dat God mijn roept; het moet mijn genog zijn, dat hy roept. Dit moet mijn kragtiger, als eenigen prikkel aanporren, en geswinder, als een pijl uyt den boog, doen vliegen. Komen my schriklijke [6] *vrésen bestormen? ondraaglijke smerten benauwen? valt my de wanhoop hard? en doet my de angst des doods versmagten? Ik zal dit alles geduldig dragen; Ik zal niets doen, als dat een vroom mens betaamt; ik zal, seg ik, om*

6 *Schriklijke vrésen bestormen? enz.)* Hier werd te kennen gegeven, dat, om in desen pligt te gehoorsamen, het genog is, alswe in 't gemoed voornemen, en een vast en onbeweeglijk opset hebben, om te komen en gereed te zijn, als God roept; en dat 'r niet veryst werd die lust en genegenthyd, dewelke wy gemeenlijk gevoelen, als onse togten met het opset des gemoeds te samen spannen, en op het selvde wit mikken, daar onsen vasten toeleg op doelt: want onse togten strijden gemeenlijk hier tegen; nog dese tegenstrijd verhindert egter den toeleg van ons gemoed niet, als die flegs vast genog is om God, hoe moeyelijk en swaar dat ook schijnt, te willen gehoorsamen.

dit

dit alles niets doen of laten. Ik zal mijn geheel aan God weder geven, aan wien ik mijn geheel verſchuld kenne. Hy make het met mijn, ſo 't hem gelievt; alles wat hy doet, zal welgedaan zijn.

Het Pit deſes §. 2. *Van de Eerſte verbintenis.*

DEſe kundighyd, *Waar ik niets vermag, wil ik niets*, behelſt byde de délen der Nedrighyd: en *niets te vermogen*, betékent de kennis; en *niets te willen*, de verlochening ſijns ſelvs. Niet komt mijn dan klaarder voor ogen, en de dagelijkſe ondervinding der ſtervende leert niets ſekerder, als dat ik niets vermag ontrent de dood, of den uytgang uyt de wereld: ik kan deſelve nog verhaaſten, nog uytſtellen; daarom wil ik hier dan niets. Ik vermag de dood niet uyt te ſtellen ſelvs om de bewuſthyd mijner ſonden: want dat ware niet an-

nders, als by de sonde van uyt-
lugt, nog dese; van het niet waar-
nemen mijner verbintenisse, by te
oegen.

§. 3. *Twéde Verbintenis.*

MYne twéde verbintenis is, niet van hier te vertrekken, sonder geroepen te zijn; nog dese post en wagt des levens te verlaten, sonder het uytdrukkelijk bevel des oppersten Veldheers. Dese verbintenis, als ook de voorgaande volgt [1] klaarlijk uyt de verlochening mijns selvs: want ik ben gehou-

1 *Volgt klaar blijkelijk)* Ja niets is klaarder: want ik kan of vermag hier niets: en over sulks is het betamelijk, dat ik ook niets wil, daar ik niets vermag: so volgt noodsakelijk, dat ik ontrent mijn ygene dood niets ondernemen, nog de handen aan mijn selven slaan mag. Maar de mensen sien so wel niet op het gevolg van dese verbintenis, als van de voorgaande: want hoewelse genog verstaan, datse de dood niet konnen uytstellen, so siense egter so klaar niet, datse de dood ook niet konnen verhaasten: de oorsaak van dese onkunde is, datse sig

houden mijn ſelven te verlaten ſelvs ook in het vertrek uyt de we reld, het welke, als geheel tot he Goddelijk regt behorende, ik ook geheel aan God moet onderwerpen; en daar in eenig regt voo mijn te willen behouden of bedingen, is gans en gaar ongeoorlovt Indien mijn dan hier in iets wilde aanmatigen, zoude ik kwalijk en Goddeloos doen, met voor mijn te nemen, dat mijn niet, maar God toekomt: ook ware mijn pogen te vergeevs, ſtaande na 't gene ik dog niet bekomen kan; en ik een belachchelijk [2] dwergjen, tragtende

ſig vroedmaken, ſelvs eenige lichhamen te konnen bewegen, en hier uyt ménen, ſig ſelven met ygene handen te konnen doden, en alſo eerder ſterven, indienſe maar willen, dan ſy anders geſtorven zouden hebben. Maar uyt de kenniſſe des mensſelijken ſtaats is het openbaar, dat de mensſen nog haar ygen, nog andere lichhamen bewegen, nog ook bewegen konnen. En by gevolg is het even onmogelijk de dood te vorderen en 't leven af te ſnijden, als het is, 't leven te verlengen, en de dood uyt te ſtellen.

2 *Belachchelijk dwergjen*) Ja ſwakker als 't aller-

tende dien groten Hercules de knodſe uyt de vuyſt te vringen. Want gelijk men, als God ons roept, noodwendig komen moet, ſo moeten wy ook noodſakelijk blijven, als hy ons niet roept: Niemand kan hier tuſſen komen, of

lerklynſte dwergjen: God is dien Hercules; die de knodſe in de hand draagt, of liever de ſleutels van leven en dood; ik tragt hem dan den ſleutel des levens te ontrukken, wanneer ik langer ſoeke te leven, als de dood mijn genaakt, misdoende alſo tegen de eerſte verbintenis: maar willende wanhopig de dood verhaaſten, dan poog ik hem den ſleutel des doods te ontvringen, ſondigende alſo tegen deſen twéden pligt, en in byde gevallen ſot en belachchelijk iets willende, en nogtans niets vermogende. Ik kan overſulks mijn leven nog verlangen, nog verkorten, daar in vermag ik niets: dog 't laatſte verſtond ik niet wel, ſo lange ik meende mijn ſelven te bewegen: want ik waande, dat ik een mes grijpen, en mijn daar mede 't hert afſtoten kon: maar doen ik mijn ſelven te dege leerde kennen, ſag ik ſonneklaar daar in bedrogen te zijn. Dewijle ik dan geen beweging make, ſo is 'r maar alleen overig om mijn met den wil te doden, indien ik anders mijn ſelven in eeniger wijſen kan ombrengen: dog dat ik met den bloten wil niet uyt dit leven ſchyden kan, is in mijne gewiſſe ſo klaar, dat 'r niets klaarder bedagt, of geſegt kan werden.

ſig

ſig tegen ſijnen wil ſtellen; Go
heeft dit gans en geheel voor ſi
ſelvs behouden.

2. Nu ſchoon ik, door een ſott
en kinderlijke [3] inbeelding vervoert,
plagt te ménen dat ik ſterven kon,

3 *Kinderlijke inbeelding*) of liever een boſe inbeelding, en de wortel van alle kwaad in dit leven. De menſſen vatten niet heel wel, dat wy verpligt en verbonden zijn om te leven; maar ſy ménen dat het ons tot alle gemak en vermaak als te leen gegeven is: door welk woord ſy, bedrogen zijnde, ook andere bedriegen, met dat dikwils in den mond te nemen: en al watſe voorder doen, doenſe alleen om de ſoetighyd van 't leven, en de ſchrik des doods: want alle dit goede en nodig werk B. V. het lichhaam te verfriſſen, den geeſt te vermaken, eenige konſt te leeren, den koſt te winnen, en wat meer van onſen pligt is; dit alles, ſeg ik, verkeeren en veranderenſe, door dit kwaad ynde, in ſonde. Indienſe klaar bevroeden, datſe niet meer magt hadden, om dit leven af te breken, als aan ſig wederom een ander leven te geven, ſy zouden overvloedig ſien, dat dit gehéle leven tot onſen pligt en verbinteniſſe betrokken moet werden: en dat in alle desſelvs délen, ſo wel in een vroeger of later geboorte als dood, noodſakelijk plaats hebben moet, dit zedekundig beginſel. *Ik vermag niets, ik wil ook niets.* Ik late mijn geheel aan God, wien ik geheel toebehoor.

als

als ik wilde; so is dit evenwel niet waar, en ik ben uyt *de kennis mijns selvs* klaar overtuygt, dat ik hier in grovlijk bedrogen ben. Want [4] boven al kan ik van mijn lichhaam niet schyden, met alleenlijk te willen schyden; ik ben innig ten vollen bewust, dat ik dat niet doen kan. Indien ik dan evenwel vast stelle van mijn lichhaam

4 *Want boven al kan ik van mijn lichhaam enz.*) Dewijle de kennis mijns selvs leert, dat ik buyten mijn niets doen kan, en dat alle mijn doen, 't welk in my is, alleen bestaat in *kennen* en *willen*: so is het even klaar en seker, dat geenig van byde de magt heeft om mijn van dit lichhaam te ontbinden: want dit is uyt sig selvs klaar, dat ik niet sterve, om dat ik weet dat ik sterv: het is ook niet minder klaar en bekent, dat ik niet sal sterven, om dat ik wil sterven, mits ik enkelijk by dat willen blijve staan: maar de menschen sien niet, datse altijd enkelijk by dien wil ophouden: so dat, al werden 'r dese woorden, *enkelijk by den wil blijve staan.* afgelaten, egter hunne kragt en vermogen blijvt: want dewijle ik niets kan als willen, so blijvt het daar by, als 't dien wil is: en ik heb uyt de kennis mijner sonneklaar gesien, als somtijds op mijnen wil in mijn lichhaam een beweging volgt, dat die nog mijn, nog mijne werking, maar God toe te schrijven is.

te ſchyden, ſo moet ik 'r de [5] handen aan ſlaan, ik moet het kwetſen, ſteken, worgen, of anders mishandelen; Nu kan ik dit geen van allen doen ſonder het lichhaam te bewe-

5 *So moet ik'r de handen aan ſlaan)* Nu de hand daar aan te ſlaan, zultge ſeggen, is niet nodig: want ik kan my doden met enkele onthouding van eten en drinken. Antw. Dit kan ſonder beweging niet geſchieden, ten minſten zal'r bykomen een uytbluſſing van een vlammetje, of 't vuur van 't hert, 't welk ſonder beweging niet gebluſt kan werden. Want de ervarenthyd leerd ons, en Gods wet wil, dat wy gemeenlijk by dit lichhaam blijven, ſo lange het ſelve op ſekere wijſe wel geſtelt is, in 't hert en herſſenen, van waar het bloed voortgeſtuuwt, en de afgeſchyde fijne ſappen verſonden werden in de ſenuwen en elders: nu deſe welgeſtelthyd kan ſonder ſtrijdige beweging niet verbroken nog wy overſulks van ons lichhaam geſchyden, werden, te weten: in opſigt van die gewone wet: want anderſins is 't ſeker, dat God in deſe ſaak anders kan, als hy maar anders wil doen: ja dat hy kan imand van hier rukken, en van dit lichhaam ontbinden: al zijn deſe werktuygen wel geſtelt, en van ſappen en andere nodigheden wel en behoorlijk verſien. Maar hoe het ook zy, dit ſtaat altijd onbeweeglijk, dat wy door yge kragt niet meer van dit lichhaam konnen ontbonden werden, alswe door deſelve kragt daar aan gebonden zijn geweeſt.

gen:

gen: maar de suyvere en ongevynsde kennis mijns selvs heeft mijn klaarder als de Son geleert, dat ik geen beweging maken kan: ik kan dan alleenlijk willen, en als ik wil, geevt God veeltijds die beweging, dewelke ik gewilt heb; niet om dat ik, maar om dat hy wil, dat die beweging op mijnen wil volge. Gelijk een kind in de wieg leggende, wil gewiegd zijn, so werd dikwils de wieg bewogen van de moeder of minne, die daar by sitten en dat[6] doen konnen, dog dese beweging der wieg, geschied niet om dat

6 *Dat doen konnen*) In der daad konnense 't niet doen, maar ik seg dit tot een mens, en na de gewone spreekwijse: want de meeste mensen menen, datse hunne yge lichhamen, en de moeder of minne de wieg bewegen, daar een kind in legt; waar in sy bedrogen zijn: maar niemand is onkundig, dat de wieg door de kragt van 't kind niet bewogen werd. Ondertussen toont dese gelijkenisse klaar, op hoe swakke en brosse rietook dit vooroordeel van 't gemene volk steunt, als sy sig inbeelden ietwes te konnen bewegen: want de eenige rede hier van is, datse bewust zijn, dat somtijds of dik en mennigmaal op en na

dat dit kind het wil, maar om dat de moeder of min het ſelve, op den wil van het kind, ook doen wil. So ik dan iets geweldigs tegen mijn ſelve beſluyte, 't zy mijn met een mes 't hert af te ſteken, of mijne keel met een ſtrop te worgen, dan kan ik evenwel de beweging, die daar toe nodig is, niet te weeg brengen: maar God zal die wel ligt uytwerken, om mijn daar door van hier te drijven, nogtans niet om dat ik voor heb te vertrekken, maar om dat hy [7] het ſo ſchikte, als

na hunnen wil eenige beweging volgt: nu met de ſelvde rede kon dit kind ſeggen, ſijne wieg te bewegen, om dat het ten hoogſten bemint werdende, deſelvde bewogen ſiet, als het wil.

7 *Om dat hy het ſo ſchikte*) Niet als of ik God door mijnen wil bewoog, om die beweging te doen, die ik begeerde; gelijk dit kind de moeder beweegt, om te wiegen: Maar om dat God ſodanige wetten der beweging door ſijne onuytſprekelijke wijshyd heeft weten te geven, dat met mijnen vryen wil ſekere beweging zouw overeenkomen, die egter van mijnen wil of magt geheel niet af hangt. Siet het aangetékende van de twé uurwerken. Deſe gelijkenis van 't kind en

als ik dit voornam, 't welk hy ook wel anders schikken kon. Ik ben derhalven een booswigt, die, sonder Gods uytdrukkelijk bevel, wil van hier schyden, op ygen raad en goeddunken: Ik ben een overloper, die van mijn vaandel en post afwijke sonder verlov te hebben; en ik, voor so [8] veel in mijn is, ga ongeroepen van hier, en wil vertrekken, eer ik wiste ontboden te werden.

3. Nu

n sijne moeder gaat aan die zijde, en van mijn, en God aan dese zijde mank, en dat niet op eene wijse: te weten, God doet de beweging al, de moeder niet: 't kind beweegt de moeder tot dat bewegen, ik God niet: maar desselvs kragt en nerg legt hier in; dat gelijk de wieg, op den wil, n niet door de kragt van 't kind bewogen werd, also ook dikmaals op mijnen wil, dog niet door mijne kragt eenige beweging volgt.

8 *Voor so veel in mijn is)* Hier in bestaat al de sonde, in dese wijse, seg ik, of gelijk 't de scholen noemen, in dese *sig-so-hebbenthyd. Voor so veel in my is, wedersta ik Gods wil:* want het sy verre dat imand volstrekt Gods wil zouw wederstaan. Alswe dan ons selve doden, dan komen wy van onse zijde ongeroepen, maar om volstrekt te spreken, so sterven wy niet te min dan ook, om dat God wil dat wy sterven: in tegendeel alswe dood krank leggende, nog trag- In hac sic se habentiâ.

 ten

3. Nu vat ik ſeer wel deſe mijne verbinteniſſe, ik neme die aan, en belove die na te komen: ſeggende by mijn ſelven aldus. *Ik zal op Gods bevel hier blijven, en ſonder ſijnen wil niet van hier gaan. Laat vry den laſter, haat, en ſmaadhyd van alle menſſen mijn* [9] *alleen beſtormen, laatſe alle mijne weldaden ver-*

ten te leven, en ſchoon onſe onverhoopte geſondhyd daar op volgt, ſo komen of ſterven wy van onſe zijde egter ook dan niet, alſchijnen we geroepen; maar om volſtrekt te ſpreken, ſo komen of ſterven wy niet, dan alleen om dat God wil dat wy niet ſterven: en alſo legt alſins de ſonde geheel hier in; *ſo veel in my is, of, van mijne zijde, doe ik anders als God wil:* dog volſtrekt geſproken, doe ik noyt anders, als dat God wil. Alſo legt het kwaad van ons dwergjen niet, in het ontvringen der knodſe uyt de hand deſes Hercules, of in iets by te brengē dat daar toe doen kon, maar hier in, dat hy van ſijnen kant de wil heeft om die te ontvringen, of om iets te doen tot die ontvringing: en ſchoon dien Hercules de knodſe uyt ſijne hand los liet, ſo ſietmen egter de booshyd, nietigen dwaashyd van dit dwergje.

Abſolut.

9 *Mijn alleen beſtormen.*) Dit is het eerſte lid van mijn opſet, ik zal den dood niet verhaaſten om dat de menſſen mijn haten. Welkers tegendeel Seneka gevoelt, ménende dat den haat en ſmaad der menſſen ons veroorloven ſig om te bren-

rerdrayen, misduyden, en voor spyt opnemen: dat sy mijn voor den duyvel wenssen, vervloeken n af-grijsen: dat my niet te wagen sta, als ballingschap, armoele, beroving van vrouw en kindeen, verlatenhyd, en gevangenisse, dat der dolle dwinglanden 10 *voede en vreedhyd mijn met onge-*

rengen. Briev 70. *Derhalven agt ik het een laff n verwijvt seggen van dien Rhodiaan, dewelke van een Dwingland in een kooy gesloten, als een eest gespijst wierd, aan die hem den raad gav om niet te eten* antwoorde: *een mens mag alles hopen o lang hy leevt. Hoe waar dat dit ook is, so moet nen het leven niet al te dier kopen, enz.* Ik ouw denken dat het Geluk alles vermag op die nog leevt, eer als dat ik denken zouw, dat het Geluk niets vermag op die weet te sterven.

10 *Der Dwinglanden woedde.*) Dit is het twéde id. Ik zal mijne dood niet verhaasten, al moest k een vreede en sekere dood sterven. Waar van Seneka in den selven briev. *Men kan dan in't algemeen in die saak niet seggen, of men de dood, alsse door een uyterlijk geweld gedrygt werd, verhaasten of afwagten moet. Vele dingen doen ons ten byden zijden hellen. So de eene dood met pijnen, de andere gemakkelijk en ligt is, waarom zal men aan dese de hand niet slaan?* en wat verder. *Zouw ik de vreedhyd of van de dood, of van mensen afwagten, daar ik uyt het midden der pijnen ontspringen, en het kwaad ontgaan kan?*

hoorde pijnen, en bedryginge van duysend doden aanvalle : Laat [11] *honger en kommer, tering en kanker mijn lichhaam doorknagen. Dat mijne* [12] *ziele onder vrése, droevhyd, verdriet, en een kwade gewisse beswij-*

11 *Laat honger en kommer.)* Dit is het derde lid. Ik zal de dood niet verhaasten, om siekte of swakhyd des lichhaams. Wederom tegen *Seneka op't ynde van* 58. *Briev. Ik zal met de dood niet ontlopen een siekte, die geneeslijk is, en den geest niet belemmert:* Ik zal aan mijn de handen *niet slaan, om der pijnen wil; dus te sterven, dat was overwonnen werden. So ik evenwel kome te weten, die al mijn leven te zullen moeten lijden: zal ik'r uytstappen, niet om die pijnen, maar om datse mijn beletten dat gene te genieten, waarom men leevt.*

12 *Dat mijne ziele.)* Het vierde lid van mijn opset. Schoon mijn gemoed en geest kwalijk gestelt is, ik zal egter den dood niet verhaasten, Weder tegen *Seneka in den selvden Briev: Wy zullen dan ons gevoelen uytten, of men behoort een afkeer van 't uyterste des ouderdoms te hebben, of het ynde niet in te wagten, maar met sijne handen te vorderen. Hy is niet verre van een bloodaard, die het noodlot sagtelijk afwagt. Gelijk als die gene boven maten wijngierig is, die de flesse geledigt hebbende, den droes nog uytsuypt.* En wynig verder. *Maar als het lichhaam ten dienst onnut is, waarom zal men de verlegene ziel daar uyt niet verlossen? datmen doen moet misschien een wynig*

voor

wyke: en mijn verstand met bewelmthyd, vergetelhyd, bot- en t-hyd geslagen zy. Dit alles iet tegenstaande staat het by mijn ast, den dood niet te verhaasten,

oor den tijd, op datmen als het tijd was, dit niet ogt konnen doen: En dewijle het gevaar groter , in elendig te leven, als in haastig te sterven, so 't een sot, die den last van so groten saak niet ytkoopt, voor den prijs van eenen korten tijd. n nog wat verder. *Ik zal den ouderdom niet verten, so hy mijn* lichhaam *geheel voor mijnen* eest *bewaart: maar geheel aan de zijde van het este deel, so hy mijn het leven niet laat, maar ook* volle gebruyk *des geests:* anderfins *zal ik uyt dat errot en bouvallig huys uytspringen.* De oorsaak an dese verdervlijke dwaling is, dat hy niet geog doorgrond heeft, dat het leven tot onsen pligt n verbintenisse behoort. Maar hy heeft met het eméne volk, van gevoelen geweest, dat het ons ot een vrugt en *te leen* gegeven, en voor een tijd ot ons gemak, nut en vermaak gegunt was: welk voord *te leen* M. Tullius in desen ook dikwils gebruykt: en hierom is 't geen wonder: dat hy gemeent heeft dit voordeel te konnen opseggen, ls 't hem tot last geworden was. Maar het is seer klaar, so uyt het voorgaande, als uyt het gene nog volgen zal, dat het leven ons niet te leen gegeven, 't welk op 't voordeel zouw sien van die iets te leen ontfangt, maar als een pligt en verbintenisse ons opgelegt is, 't welk niet op het voordeel van den verbondene, maar op de pligt en verbintenis selvs siet.

nog[13] *met mijne handen uyt te werken; maar mijnen sterdag goedwillig af te wagten: want God wil dat*

13 *Nog met mijne handen enz.)* Imand mogt seggen, schoon dit leven tot onsen pligt, en ons niet te leen behoort, dat egter die pligt so streng niet is, dat wy verbonden zijn dit leven onder so vele ongemakken, als jongst in de webbe ingeslagen zijn, te behouden: want wy zijn ook gehouden het leven onser ouderen te bewaren. Maar in gevalle mijn en mijn vaders leven te gelijk in gevaar, en d'uyterste nood B. V. van te verdrinken gebragt zijn, so ik dan mijn vaders leven, sonder verlies van 't mijne, niet behouden kan, dan zal het mijn vry staan mijn vaders leven te verlaten, en voor 't mijne te sorgen, met de plank, die ik bekomen had, voor mijn te behouden, en hem niet toe te rijken: over sulks houd hier de pligt op om mijn vaders leven te bewaren; waar toe ik niet verbonden ben met so grote schade en het wis en seker verlies van het mijne: op gelijke wijse zouw den pligt, om zijn yge leven te bewaren onder so grote en sware elenden, ook konnen ophouden. Antw. Dit is byna den sin van Seneka. Maar merkt eens, dat den pligt in ons noyt ophouden kan, als door een andere die groter is. gelijk in 't gestelde geval: den pligt om sijn ygen leven te behouden, groter zijnde, verbreekt den pligt om sijn ouders leven te behouden, die klynder is. Nu wat groter pligt verbreekt den pligt, om sijn ygen leven onder so vele elenden te moeten behouden? Voorwaar hier kan 'r geen bedagt wer-

werden, welke den pligt om sijn ygen leven te behouden, weg neemt, als die van ygen gemak, of bevrijding van pijn, kwelling of elenden: maar dese pligt van yge gemak behelst een openbare strijdighyd tegen sig selvs, en is belachchelijk: want geen pligt kan sien op het voordeel van die verbonden is, maar uyt de ygene betekenis van sijne benaming, op den pligt en last selvs: en so al door eene onmogelijkhyd den pligt, als pligt, op des verbondens voordeel en gemak sien mogt, dan zouw den verbondene na sijn believen van desen sijnen pligt konnen afstaan; om dat een ider van het regt, tot sijn voordeel ingevoert, afstaat als hy wil. Dit ware dan seer ongerijmt en bespottelijk. Want dat een verbondene eenige verbintenisse nalaat, is somtijds in te schikken, maer dat een verbondene sijne yge verbintenisse nalaat, is misdoen en sondigen. Ondertussen verleyd zijnde door het bewijs, dat in dese tegenwerp aangedrongen werd, hebben vele, waar onder ook Seneka, gemeent, dat het in elende geoorlovt was en sijn leven te bewaren, en te verkorten. B. V. Als een dwingland ons hondert vreede doden drygt, beelden sy haar in dat, en dien dood te verhaasten, tot de aangebore en Goddelijke toelating behoort; en dien in te wagten, een grootmoedige lijdsaamhyd is: merkende desen pligt, die ons onder alle droevhyd en elende verbind hier te blijven, aan, even als of den verbondene van deselve konde afstaan als hy wilde. Derhalven stoten sy altijd op dese selvde klip, als de grond hunner dwaling: dat dit leven ons te leen en tot gebruyk gegeven is, en niet tot een pligt of verbintenisse, waar van den verbondene sonder by of tussen komen van eenige grotere

Ver-

dat ik het uytharde in alle dese elenden: so hy dat niet wilde, zouw hy mijn daar van ontslaan en verlossen. Ik moet hem dan involgen, en niet mijn selven, die liever zouw willen dertel, en in weelde leven, als getugtigt [14] *werden. In tegendeel so mijn de menssen* [15] *lievkosen en strelen, so sy mijn met hert en ziel*

Verbintenisse, na sijn ygen gelieven zouw mogen afstand doen.

14 *Getugtigt werden.)* Dit is den vrome ygen, datse alle elenden voor tugt opnemen, en niet alleen geloven dat God hen tugtigt, als hy hen sware kwellingen en tegenspoed toesend; maar geloven dat ook ligt van hunne overheden en wereldlijke magt, daarse onder staan: daarom al werdense van haar wederwaardig en hatig gehandelt sy houden het egter daar voor, datse het doen om hen te tugtigen, en eer een proev te nemen van hare deugd en volstandighyd, dan om hun te kwellen: door welken onnosele dog edelhertige trek, makense haar, die hunne vyanden zijn, tot ondersoekers en beproevers hunner deugd, gelijkse haar geloovt hadden te wesen: so dat sy selvs somtijds, dog 't volk altijd nog getuygen van hunne deugd en onnoselhyd.

15 *De menssen lievkosen enz.)* Het eerste deel van ons opset was, ik zal om geen elende mijn leven verlaten: hier begint nu het twéde deel: ik

zielgenegen zijn, wel willen, alle welvaren, hyl en ſegen toewensen, en met lov en eer tot in den Hemel verheffen. Hier by, laat ik overvloedig rijk zijn; mijn huys dagelijks krielen van lievelingen en gonſtgenoten: dat ik ook voordaan met mijne [16] *vrinden, magen en bloedverwanten omga, en by mijne waarde en gelievde huysvrouw en lieve panden mijne kinderen zy. Laat ook mijn Lichhaam geſond, fris, kloek, ſchoon, en in alles* [17] *volmaakt zijn. Mijnen* [18] *geeſt ver-*

ik zal om 't goede en om voorſpoed in dit leven niet blijven: waar hier onder het derde deel by gevoegt werd: ik zal enkelijk om de wet Gods hier blijven, of van daan gaan. Dit is dan het tegendeel van het eerſte lid des eerſten deels: zijnde daar niet dan laſter en haat; en hier niet dan gonſt en lievde der menſen.

16 *Met mijne vrinden enz.*) Het tegendeel van 't twéde lid des eerſten deels: zijnde hier geruſt en ſekerhyd, en ginder de gevangenis en de dood.

17 *In alles volmaakt.*) Het tegendeel des derden lids van 't eerſte deel: hier geſondhyd, daar ſiekte en pijnen.

18 *Mijnen Geeſt enz.*) Het tegendeel van 't vier-

verheven, geruſt, vrolijk, en o[p] God en de rede ſteunende; mijn ver-ſtand ſcherp, ſpitsvindig, wijs, en in't onderſoek en de oefening de[r] Rede ten vollen [19] *vernoegt en ver-ſa-*

vierde lid des eerſten deels: hier de ziel geruſt en vrolijk, daar verſlagen en verbroken.

19 *Ten vollen vernoegt.*) Dit is ygen aan de rede, den geeſt te verſaden en vernoegen: want noyt is den geeſt voldaan, ſo lang hem de rede verborgen blijvt: die ſo ras ſy openbaar en ont-dekt is, hem daar door vernoegt en voldoet, ſonder iets meer te begéren. Want langs deſe trappen is 's menſſen verſtand gewoon op te klimmen: voor eerſt verſtaat den nieweling den ſin der ſpreuke niet, die hem den leeraar voor-ſtelt. B. V. in deſe redekonſtige ſtelling: *uyt de tegenſeggelijkhyd des gevolgs, blijkt de tegenſeg-gelijkhyd van 't voorgaande.* Hier ſiet den niewe-ling niets, nog de waarhyd der betékende ſaak, nog den ſin of kragt der betékening: ten eerſten geevt dan den leeraar de betékening der ſpreuke aan den leerling te kennen, en legt hem uyt wat de woorden beduyden; en ſo ſtapt hy op den eerſten trap, uyt de diepe onkunde tot de kenniſ-ſe, ten minſten van de betékening en van den ſin: op welke eerſten trap de twijfeling ſtaat: want den leerling nu den ſin begrijpende, is nog ſo wel in twijfel over deſe, als over die ſtelling; *of het zand der zee getelt kan werden:* hier komt hem 't geſag des leeraars te baat, dien hy ſiet in de redekonſt ervaren, en bekwaam te zijn, om

niet

adigt zijn. So dit [20] *alles mijn streelt, vlyd, en kittelt, zal nogtans geen van allen mijn hier houden, en een oorsaak zijn om hier te blijven: ik zal by en onder deselve, dog niet ten insigt der selver hier blijven, nog ook om harent wil,*

iet te bedriegen, of ligt bedrogen te werden: n nu klimt hy op den twéden trap van 't twijfelagtige tot het waarschijnlijke en bewijslijke: Hier komt den leeraar wederom den leerling te hulp, en verklaart hem dit voorstel door voorbeelden, seggende B. V. dit volgt: *ik ben niet, derhalven denk ik niet.* En *ik loop, dan beweeg* *: of *ik bewegé niet, daarom loop ik niet.* En door vele diergelijke voorbeelden stelt hy den leerling op den derden trap, van de waarschijnlijkhyd tot een sekerhyd: dog op desen trap is nog duysterhyd en den leerling niet gerust: als hy nu seker weet dit so te zijn; soekt hy de rede, de waarom dat het so is; die hem den leeraar op den vierden trap voorsteld, en treed alſo den leerling uyt de sekerhyd tot een klare en onderschyde waarhyd, alwaar hy sig gerust en vernoegt houd, sonder iets meer als de rede te begeren. Siet ook onse Redekonst.

20 *So dit alles mijn streelt enz)* Hier begint het derde deel van 't opset: dat aldus voltoyt werd. Ik zal nog in voor- nog in tegen-spoed korter of langer; maar 't zy in voor- 't zy in tegenspoed, so lang willen léven, tot dat God mijn ontbind:

maar om de wet, van God mijn o[
gelegt: die alleen zal mijn hier bin
den en kluysteren, en die alleen va
mijn verwerven, dat ik hier w
blijven.

4 Dese twéde Verbintenis is da
in de Zedekonst van een [21] groo
gewigt: wat Wijsgéren, als sommi
ge-

21 *Van een groot gewigt.)* Om dat in dese twé
de alle de volgende verbintenissen, de seste hie
mede in begrepen, gegrondvest werden: wan
men moet den kost winnen, *derden pligt*, om t
leven, 2de *pligt*; men moet een handwerk o
amt verkiesen, 4de *pligt*; om de kost te konne
hebben: men moet veel doen en lijden, 5de *pligt*;
om tot het handwerk of amt bekwaam te zijn;
om dese selvde oorsaak moetmen somtijds den
geest vervrolijken en uytspannen, 6de *pligt*.
Dus sietmen den twéden pligt door eene geduri-
ge aaneengeschakelde keten de volgende voort-
slepen: so dat dese geschud werdende, de an-
dere door deses davering waggelende, noodsa-
kelijk komen te vervallen. Want niet verbon-
den zijnde het leven te behouden, zijnwe ook
niet verbonden den kost te winnen, die tot 's le-
vens onderhoud nodig is: nog wy zijn verpligt
eenig amt of handwerk te verkiesen, om daar uyt
den kost te krijgen: nogwe behoeven veel te
lijden en uyt te staan, op dat het aanvaarde amt
of handwerk ons de kost en vrugten voortbren-
ge: nog wy zijn verpligt den geest te vervrolij-
ken,

[d]e Stoïken, en met namen Sene-
[c]a, dese niet wel gevat hebben, die
[z]ijn alle den ingang verby, en de
[g]ehélen weg der Deugd misgelo-
[p]en: ja hebben in plaats van de
[D]eugd, ons op den hals gedraayt
[e]en botte en grove sinlijkhyd, een
[l]outere onbeschaamde ygenlievde,
[e]n met een woord, de sonde selvs.
[W]ant die meent dat het hem geheel
[v]ry staat van hier te gaan en sig te
[o]ntlijven; waarom eet die? waar-
[o]m leert hy eenige konst, en oefent
[si]g in eenig handwerk, of staat na
[e]enig amt, om den kost te winnen?
[V]oorwaar nergens anders om, als
[o]m dat het hem so lust, en hy so
[g]esint is: want nu lust het hem te
[l]even, daarom versorgt hy, wat

[...]ken, om des te bekwamer tot onsen last te zijn. [H]iet dus vervalt alle verbintenisse, en werd ons [i]n hare plaats een loutere sinlijkhyd opgedron[g]en. Want wy zullen dat nu niet doen, ten zy [d]at het ons luste, als zijnde daar toe niet verbon[d]en: en derhalven zullen wy het dan doen, als het ons lust, so wy het niet gesint zijn, zullen wy het laten.

R tot

tot den koſt, gemak en verma[illegible]
nodig is: en ſtaat hem dit lev[illegible]
niet langer aan hy zal 'r af ſchyder[illegible]
en ſo alles doen en laten na 't he[illegible]
luſt, of daar ſijne ſinlijkhyd [illegible]
ſtrekt. Wat is dit anders als ee[illegible]
tomeloſe luſt en ſin, loutere Yge[illegible]
lievde, en een ſchandelijke vera[illegible]
ting van de Reden;

5 En voorwaar Seneka ſchij[illegible]
boven alle andere alleenlijk te be[illegible]
gen en uyt te zijn om die wilde e[illegible]
tomeloſe vryhyd uyt te baſuynen
en met meer [22] moed als wijshyd on[illegible]
op dien ſporeloſen weg voor te ſtap
pen met lompe, grote ſchreden va[illegible]
woorden, ſpreuken en voorbeel
den. Hy ſelvs in ſijnen 70. *briev*[illegible]
ſig tegengeworpen hebbende. *Me*[illegible]

22 (*Met meer moed als wijshyd.*) Het is te ve[illegible] wonderen met wat moed, ſtouthyd en onbe[illegible] ſchovthyd Seneka dit ſijn gevoelen op vele plaa[illegible] ſen aandringt: hoe hy Kato en eenige ander[illegible] verheft, die nog door de wet, nog door 't ve[illegible] ſuym van Gods gebod, maar door hunne ygen[illegible] bewegingen gedreven, hare ſchenſieke hande[illegible] aan haar ſelven geſlagen hebben. Siet *ſijn boe*[illegible] *van de voorſienighyd, en de brieven* 58, 70, *enz.*

vin[illegible]

vind ook mannen van wijshyd, die ontkennen dat men sijn leven geweld mag aandoen, en agten het een groot schennis een selvsmoorder te zijn: geevt geen als dit magere antwoord. *Die dat seggen snijden de* [23] *vryhyd den weg af.* De *roekelooshyd*, of *hollende sinlijkhyd* moest hy gesegt hebben: dog hy weet niet wat de vryhyd zy, sy is een vrugt van Gehoorsaamhyd, en niet van de hollende baldadighyd: Sie lieve Leser *in Hoofdst. II. sne 2. lid 4.* welke een opregte en ware vryhyd zy. Het zal dan niet vreemd ter sné komen sijne woorden *in sijn boek van de Voorsienighyd Hoofdst. VI.* hier in te lassen. Alwaar hy onder anderen een God invoert, de-

23 *Snijden de vryhyd den weg af.*) Hy getuygt met uytdrukkelijke woorden, geen verbintenisse te begeren, als dewelke hy in de beroerte sijner bewegingen met schemerende ogen sag sijn gevoelen te zullen omstoten: maar geheel in die idele en bedrieglijke vryhyd uytgelaten, soekt hy niet als uytvlugten en verbreking van alle pligt en verbintenisse.

welke bekennende de vrome[24] hen gelijk te zijn en ten délen te over treffen, ten laatsten sijne aan spraak dus[25] besluyt. *Voor al heb i sorg gedragen, dat u niemant tege uwe*

24 *De Vrome hem gelijk te zijn enz.*) Het i een Stoïsch seggen, waar voor een geschikt e wel geoefend gemoed van aangeboren aar schrikt, *dat een vroom man God gelijk zijn, en ten délen overtreffen zouw.* B.V. Dat Go noodwendig goed is, een vrome niet: dat Go goed is, sonder kwaad geleden te hebben, e dat dese het kwaad overwint en te boven komt en vele diergelijke.

25 *Sijne aanspraak dus besluyt.*) Het merg de ser aanspraak is: Dewijle God in alle plaatse en tijden den uytgang uyt dit leven so ligt e veelvuldig gemaakt heeft, dat hy daar doo schijnt een vroom man onder so vele, sware verdrukkingen en elende niet te hebben, willen ophouden: even gelijk een stokbewaarder de boeyens los, en de gevankenisse open doende, schijnt aan de gevangene de vryhyd te geven om uyt te konnen gaan. Derhalven als een vroom man te hard gedrukt werd, B. V. door de smaad van vreede menssen; door bedryging van een ongehoorde doodstraffe; ongeneeslijke siektens; ondraaglijke pijnen; sinnelooshyd, en door een lichhaam dat nergens toe nut is, so zal het hem vry staan te verhuysen uyt dit gasthuys sijns lichhaams, dat aan alle kanten te lijden had, en dit vertrek aan-

uwen dank ophoude: de weg ſtaat open, wiltge niet vegten, gy kont vlieden. Daarom van alle 't gene ik oordeelde u nodig te zijn, heb ik niets gemakkelijker gemaakt als te ſterven: de ziel ſtaat op een glibberige en afhellende plaats, gy moetſe met den adem [26] *inhalen, of ſe ontglyd u. Let 'r maar op, en gy zult ſien hoe kort, hoe gebaand en effen de weg tot de vryhyd is. Ik hebbe ſo vele hinderpalen niet geſtelt in het ſterven, als in 't ge-*

aanraadde. Want de Stoïken meenden niet, datmen om alle oorſaken vermogt ſig om te brengen; maar alleen om diewe ſtraks opgetelt, en hier voor in de aantékeningen, uyt Seneka bygebragt hebben.

26 *Met den adem inhalen*) Haaltmen het leven met den adem in, ſo behoevt men ſlegs dit inhalen of het ademen na te laten, B. V. de neus en mond met de hand toe te houden, of een ſpons in de keel te ſteken. Hoedanig voorbeeld Seneka *in ſijn* 70. *briev* verhaalt van een, die na de beeſten geleyd werdende, vynſde ſijnen buyk te moeten ontlaſten, en vindende een ſpons, daar gelegt om de verborgene délen te rynigen, nam en ſtak hy die in ſijne keel, ontſnappende alſo de verwagting van een ſchouwſpel.

boren werden: anderſins zouw he[t] Geval een grote heerſchappy ove[r] u voeren, ſo het ſterven van de[n] mens ſo langſaam toeging, als ſijn[e] geboorte. Alle plaats en ſton[d] leert u, hoe ligt het valt het leve[n] te verſaken, en die [27] *gonſt weder[om] om te geven, enz. Den geeſt de[s] levens ſit niet diep, men behoev[t] nog giv nog ſtaal om hem uyt t[e] roeyen, nog eene wonde te maken om alle d'ingewanden* [28] *te doorvroe[ten].*

27 *Die gonſt wederom te geven)* Dit is twijfel[-]agtig: want het latijns woord, *munus*, beté[-]kent of een gonſt en geſchenk, of een amt e[n] pligt: in den eerſten ſin ſchijnt het Seneka op t[e] vatten: om aan te wijſen de gonſt, die de ge[-]boorte ons gedaan heeft met het leven te ſchen[-]ken, het welke onnut geworden en niet mee[r] gonſt, maar een laſt zijnde, wy mogen opſeg[-]gen; gelijk we geleend geld aan den leengeve[r] wedergeven, als het ons niet langer dient, maa[r] laſtig werd, of door ſijn verwijt van deſe wel[-]daad, of door eenige andere oorſaak.

28 *d'Ingewanden te doorvroeten)* 't Is won[-]der! hoe geerne hy uytbaldert, en waar hy ka[n] of mag, deſe woeſte woorden uytbraakt: Me[n] zouw denken, een krijgsman of ſtruykrover die ſig in bloed en moord verheugt, te hore[n] ſpreken, ik laat ſtaan een Wijsgeer.

en, en hem op te ſoeken: de dood ſ by de hand: ik hebbe geen ſekere laats tot dien ſlag beſtemt, ſy kan an alle kanten uyt. Dat ſelvs, welk men ſterven noemt, als de eeſt van't lichhaam ſchyd, is veel orter, dan datmen ſulken ſnelhyd oelen kan. Het zy een[29] *ſtrop de eel toevringt, of het water den dem verſtikt, of een ſwaren ſtoot egen harde ſtenen den kop vermor-elt, of dat ingeſwolgen vuur de vederkering der ziele ſtuyt: of wat et ook zy, het is ſnel en haaſt ſig. Vordge dan niet ſchaamrood? reeſtge ſo lang, voor 't gene ſo*[30] *as beſchikt is?*

6. Dit

29 *Een ſtrop de keel toevringt)* Al weder ervalt hy tot ſijne gewone raſerny, en doet niet ls een bloedige en vreeslijke alarm blaſen tegen Gods wet.

30 *So ras beſchikt is)* Op deſe rede, of liever dit geſchreuw van Seneka dient voor eerſt tot ntwoord: dat het niet alleen voor ons niet ligt valt om uyt dit lichhaam te ſchyden, maar wat le kraght en ons vermogen belangt, t' eenemaal onmogelijk is: gelijk hier voor, en hier na *let.6.*

genog blijkt. Ten twéden, schoon het waar ligt, uyt dit lichhaam te schyden, en de hand daar aan te slaan, gelijk het volk waant, om da de beweging, die veryst werd om een mens van kant te helpen, wel gewoon is op onsen wil t volgen; so kan egter hier uyt geen bewijs ge trokken werden voor die grouwsame stelling van Seneka. Want het gene op dese wijse ligt val is dikwils het allerswaarste schelmstuk: derhal ven volgt geensins; God heeft dat ligt ge maakt, daarom heeft hy het vry gestelt: of da valt ligt, daarom moet men het doen: he spreekt van selvs, dat hier geen gevolg in is. J hoe swaarder misdaad, hoe die gemakkelijke schijnt begaan te konnen werden. Is het nie ligter sijn vader, met wien men omgaat en die sig op sijn kind vertrouwt, om te brengen, als ee nen vyand, die sig voor uw wagt, en uw minst doen verdagt houd, en sig wapent om geweld met geweld te kéren; Valt het niet ligter een goeden Vorst, die sonder wagt, sonder Stoe onder de borgeren als sijne broederen verkeert te vermoorden als eenen Dwingland, die me een bende krijgs trawanten omringt is? en s voorder, gemeenlijk hoe swaarder misdaad hoe ligter om tegen andere te begaan, of op sig t laden! Wat de rede belangt, waarom imand me regt sig mag ombrengen, die zijn seer onnosel want so 'r eene oorsaak bekwaam is, zijnse all bekwaam. Met geen minder regt mag een minnaar, die van een hoer afgeslagen is, sig selv geweld, of met vasten den dood aandoen, al dien Rhodiaan, waar van Seneka in *sijnen* 70 *brien* gewaagt: want een dolle minnaar is dikwils a so gevoelig van dien sotten hoon, als den Rho diaan van de smaad, die hy in een kooy besloten

va

6. Dit segt hy, en laat het ons eens overwegen. *Dat u niemand tegen uwen dank ophoude.* Waarlijk dan Lysimachus ontfong. Het moet voorwaar een geringe oorsaak geschat werden, die imand dwingt het leven, het dierbaarste dat den mens heeft, te verlaten. Hoe klyn het andere dunkt, moet het hem egter niet gering schijnen, die daarom niet ontsiet sig 't leven te benemen. Wat geevt het hoe en hoe groot een oorsaak in sig selvs is; sy is altijd groot en dringende genog by hem, wiense aanset het leven af te leggen. En daar zijn geen wigtige oorsaken, als in opsigt van sekere menssen, en hunne gevoelens of inbeeldingen, daarse haar aan gedragen. Want wat meentge dat van goederen of rijkdommen beroovt, voor eerloos gehouden, en alsins gehoont te werden, een genoegsame oorsaak is, die uw het regt geevt uw leven te versaken; een ander zal daar mede spotten en lachchen, en onbevreest voor rovers langs den weg singen: Seneka moet dan regt uyt bekennen, wat van de saak is: namelijk; dat wie sig ombrengt, om wat oorsaak het ook zy, het met regt doet: en dat hy dit alles aan den lust en sinlijkhyd stellende, kan blijven of gaan, na 't hem lust: want den schijn van redenen, die hy aan dit vertrekken geevt, is niet als een bloten schijn; en de saak vervalt van selvs hier toe, datge leven, als 't u lust, en alsge dan niet langer gesint zijt, sterven kond. 'tWelk Seneka byna met die selvde woorden segt in sijnen 70. briev, *is het uwen sin? leevt: lust het u niet? gy kont henen gaan, van waar gy gekomen zijt.*

werden de vrome hier gehouden; dog niet tegen haren dank. Sy werden hier door de wet [31] Gods gebonden: dese beminnense uyt het binnenste hunner ziel; uyt ganscher herten, uyt ganscher gemoede, en uyt alle hare kragten willense die gehoorsamen: niets kon haar so grouwsaam, niets so schriklijk en vreeslijk voorkomen, dat haar dwingt hun leven te versaken, want wat ware dat anders als een schennis van die wet! met een woord: sy werden hier [32] gehou-

31 *Door de wet Gods gebonden)* En niet door de kluysters van het lichhaam, die sy ligtlijk zouden konnen afwerpen; op dat ik u dit toesta Seneka: so legt dan de gehéle swarighyd, in haar selven te ontslaan van de Goddelijke wet: en dewijle sy haar daar van niet konnen ontslaan, so willen sy het ook niet doen. En aldus vervalt dat gansche bewijs, 't welke sy getrokken hebben, uyt de ligtighyd om sijne boeyens te verbreken.

32 *Sy werden hier gehouden)* Want hier gehouden te werden, en evenwel vry en los te zijn, strijd niet in een vroom man: als die weet, dat hy niet vry is, dan met die dienstbaarhyd, waar mede hy God en sijne wet dient. Siet de aantékeninge op de Vrugt der gehoorsaamhyd.

Den,

len, dog vry en gewillig. *Wiltge niet vegten? gy kond vlieden.* O dappere [33] Veldheer! die dus uwe krijgsknegten aanmoedigt: ja een bloden guyl, een lafhertige: hebtge uw sulken God toegestelt, ô Seneka? want wat is dit anders in een Veldheer als beuselen en gekscheren? *Mijne spitsbroeders ik heb u met wapenen, kruyd en lood wel voor sien, ten strijde gevoert, en in de spits gestelt: dog gy lieden, als't op een nijpen komt, kond na*

33 O *dappere Veldheer)* Veel gevoeglijker had Seneka aan sijnen God, den rol van stokwaarder, als van Veldheer gegeven: want die konde met meer schijn seggen: Ik heb u de gevangenis, en alle deuren en vensters open, en de boeyens los gedaan, staat het u hier niet langer aan, gy kond vertrekken: maar God als een Veldheer invoerende, raaskalt hy, en maakt sig selvs belachchelijk, dewijle hy het God niet doen kan: gelijk blijkt uyt 't gene straks in de webbe volgt. Hy schaamde sig wel, God sulken veragten rol te geven, maar dede hy het niet, so zouw sijne redenering geen glimp gehad hebben. In den Veldheer deugt de gelijkenis niet; in den stokwaarder zouw die wel eenigen schijn hebben, ware het niet, dat aan God sulken veragten rol toegedeelt wierd.

een

een goed henen komen ſien, e moogt weglopen, als 't u goeddunk. Hoe veel [34] beter had hy geſeg *Vegt als mannen: houd ſtand houd ſtand, en keert niet te rug voor dat ik den aftogt blaſe.* Ver der ſegt die God van Seneka. *Va alle 't gene ik oordeelde u nodig t zijn, heb ik niets gemakkelijke gemaakt, als te ſterven.* So mé nenſe alle, die de ſaak niet wel on dertaſten, datſe konnen ſterven alsſe willen: dog hoe ſeer ſy bedro gen zijn, hebben wy kort hier voor genog ontdekt: maar laat ons eens toegeven, dat het ſelve ligt om te

[34] *Hoe veel beter had hy geſegt)* Indien Seneka de gelijkeniſſe van den Veldheer na behoren uyt-gevorſt hadde, ſo moeſt hy noodſakelijk in ons gevoelen getreden zijn: als uyt de naaſt aange-wevene woorden der webbe blijkt. Niet alleen misdoet Seneka alhier tegen de waarhyd, maar nog grovelijker tegen ſijne redeneerkonſt, de-welke leert, als men eene gelijkeniſſe aangeno-men heeft, datmen dan alles daar mede over-eenbrengen moet, ſo veel als het mogelijk is: En nademaal hier een Veldheer ingevoerd is, laat die ſpreken, gelijk een Veldheer paſt, maar niet als een ſtokbewaarder.

doen

oen *zy*, het 't welk nogtans son-
er ynde onse kragt te boven gaat.
Iet is wel waar, dat God niet ge-
roon is sodanige bewegingen aan
nsen wil te wygeren, als 'r nodig
ijn om een mens uyt de wereld te
elpen, en in dier voegen zouw
nen mogen seggen, *dat het ligt
e doen is, sig selven om te bren-
en:* 't is[35] ligt: maar magmen het
aarom doen? vele dingen zijn
wel

35 *'t is ligt)* De ligtighyd of moeylijkhyd is een rigtsnoer van de zeden of zedenleer, maar et ge- en verbod. Het is geen sonde, dat noeylijk, maar dat verboden is: nog 't is wel oen, te doen dat ligt, maar dat geboden is: veeltijds zijn de swaarste misdaden de aller-gtste om doen: als reeds aangetekent is.

26 *Wat is ligter enz.)* Hier stellen wy weder oor en dringen aan de gelijkenisse, die Seneka egonnen had, hebbende God als Veldheer, ns als krijgsknegten ingevoert. Nu het is chande, dat een Veldheer de vlugt vry stelt aan le krijgs knegten, en dat dese op het naderen les vyands met schrik de vlugt nemen. Alle et tegengestelde behoorde in dese gelijkenis laats te houden; den Veldheer moest tot staan anmoedigen, en de krijgsknegt onversaagt te-gens den vyand stand houden; en over sulks
God

welligt, die nogtans schendig lee
lijk zijn: wat is [36] ligter voor d
krijgsknegten, als te vlugten, o
het aandringen der vyanden; maa
wat is te gelijk ook schendiger en
schandelijker? dit zouwtge, ô Se
neka! binnen Romen niet dervei
ontkennen. *Ik hebbe so vele hin-
derpalen niet gestelt in het sterven
als in't geboren werden.* Dit is
eene onwaarhyd: wy hebben slegs
een ogenblik nodig om in te ko-
men, en een ogenblik om weg te
gaan: het kan ook niet anders met
ons toegaan, als dewelke sonder
délen zijnde, niet konnen ten dé-
len zijn, en ten délen niet zijn;
maar moeten noodsakelijk of ge-
heel zijn, of geheel niet zijn. Wel
is waar, dat ons lichhaam délen
heeft, dewelke alenken meer en
meer tot ons gebruyk toenemen

God ingevoert werden, als ons vermanende, het leven niet af te leggen om des mensſen elendig lot; en wy, als volstandig en standvastig in het opset om niet te wijken.

en

n voltooyt werden: Maar wy elvs hebben [37] geen délen. Want ls B. V. imand dit leest, en lesenle sijn selven hoort, en de alhier ygebragte redenen overweegt, en ndertussen ook pijn aan sijne voeen, of eenig ander ongemak gevoelt: dese begrijpt niet te min seer laar, en is in sijn innigste mewusthyd overtuygt dat het geen ander s die siet, geen ander die hoort, pijn gevoelt of redenkavelt: maar dat y, eene en de selvde, met de ogen iet, met de oren hoort, aan de voeten pijn voelt, en met het verstand wijshyd kavelt: en oversulks vind hy wel délen in sijn lichhaam; maar gants niet in [38] sig selvs. Dit dus

37 *Wy selvs hebben geen délen.*) Want wy zijn geheel wat anders, als dese lichhamen: wy denken; en de lichhamen niet, die ons alleen gelegenthyd geven om op dese of gene wijse te denken; maar hoe sy dat doen, is onuytsprekelijk en onbegrijpelijk, en dit alleen seker, datse het niet door hunne ygene, maar door eens anders kragt doen. Siet inde kennis sijns selvs *lid.*9.

38 *Gans niet in sig selvs.*) Weg dan met dit

dus uyt den rouwe en ter loop
elders in de Geestkunde zal ik d
wijdlopiger verhandelen; hebben
de hier dese gelegenthyd waarg
nomen om dat dese aanmerking nie
wynig het hare toebrengt in de kem
nisse sijns selvs, dewelke in de ze
dekonst so hoog noodig is. *Al
plaats en stond lére u hoe ligt he
valt sijn leven te versaken, en di
gonst wederom te geven.* Al va
het selvde gebroed, en léren da
het ligt is; maar geen redenen wij
sen aan, datmen het doen mag
Maar wel aan ô Seneka! laat mij
het leven so bang gemaakt werden

dit schoolverdigtsel, dat ons drie zielen aantygt
eene redelijke, een besinnende, en een voeder
de. De voedende behoort voorwaar tot on
niet, nog wy groeyen, nog nemen toe, maa
setten voort sonder de minste kennisse of me
wusthyd deser dingen. De besinnende en rede
lijke ziel zijn wy selvs, so langwe in dit lichhaan
zijn; dog dit zijn in ons geen twé, maar een ee
nig enkelt ding. Nademaal wy klaar en onder
schydelijk gewaar werden, dat wy eene en d
selvde zijn, en die gevoelen, en die redenkave
len, nu het selvde, als het selvde, geevt gee
délen te kennen.

dat

dat ik vaſt ſtelle, mijn ſelven daar van te ontſlaan, en beroven; zouw ik dan niet beter hem van 't ſijne beroven, die mijn het mijne ſo bang gemaakt heeft? want niet ſelden is hier imand de oorſaak van. Indien ook de armoede mijn het leven verdrietig maakt, waarom zal ik voornemen dat verdrietige leven af te leggen, en niet liever het ſelve onderhouden met ſtelen en roven van eens anders goederen? moetmen, ô Seneka! alleen maar na dit idele gemak en vryhyd ſtaan, ſo zouw mijn dit veel gemaklijker en vryer dunken te weſen? want dan zouw ik tijds genog tot uwe vryhyd geraken, als ik de mijne niet meer kon genieten. *Vreeſtge ſo lang, voor 't gene ſo ras beſchikt is?* Dit kwaad, dat ſo ras [39] begaan is, werd met een eewige ſtraffe geſtraft,

39. *Dat ſo ras begaan is.*) Want het is ſeker, dat al wie vervremd van God en ſijne wet ſtervt, inder daad eewig in die vervreemding blijven moet: dewijl'r niets is, dat uyt ſig ſelvs hem, daar

daar

ſtraft, en noyt ten vollen afgewa- ſen. Diergelijke meer trompet h *in ſijne 58, en 70 Briev* en elde uyt. Hy bekommert ſig niet, ho hy ſijn gevoelen met redenen be kragtigen, maar hoe hy het ſcher genog indrukken, en den Leſer al met vuyſten inſtampen zal. Alon ſcherpt hy in, *de uytgangen uyt di leven zijn vele, gemakkelijk, ſee glad en gebaant, tot allen ſtonde en plaatſen kan men ſig daar va bedienen*; en brengt nauwlijks iet anders voord, dat na de reden ge lijkt. Maar wat geevt dat? dewij men niet vertrekken mag: God als opperſte Veldheer gebied on ſtand te houden, en verbied te

daar van afbrengen kan; door dien ons lichhaam en ſinnen, die eeniglijk ons daar afbrengen kon- den, daar niet zijn zullen. Nu deſe vervreem- ding is ſelvs een gedurige ſtraffe en verwerring; nademaal den geeſt hem wel kent, van wien hy vervreemd is; maar dat, waar na toe hy ge- keert is; kent hy niet; als konnende die ken- niſſe maar alleen bekomen door toedoen van ſijn lichhaam en ſinnen, waar van hy dan ontbloot is.

vlug-

vlugten: het welk ik hier voor genog bewesen heb; en niemant begrijpt dit niet, als hy maar de kragten van sijn verstand inspannen en rijpelijk by sijn selven overleggen wil, het gene aldaar getoont is.

Het Pit deses §. 3. Van de Twéde Verbintenis.

DE twéde Verbintenis is; uyt dit leven niet te schyden, voor dat God ons roept: want men moet niets willen, daar men niet vermag: en ik vermag niets ontrent den uytgang uyt dit leven; daarom moet ik daar ontrent ook niets willen. Dit Lid. 1.

Ik plag te ménen, dat ik hier ontrent iets vermogt: maar dewijle sen bloten wil mijn van dit lichaam niet ontbinden kan, maar dat hier boven eenige beweging veryst werd, waar op ik het minste regt niet heb, vind ik mijn geheel bedrogen. Lid. 2.

Ik neme dan een vast opset; dat geenige elenden mijn persfen zullen, om dit leven te willen afstaan; nog genig geluk mijn bewegen, dit leven te willen behouden; maar stelle dat geheel aan Gods goeddunken. Lid. 3.

Fondeert Dese verbintenisse grondvest byna alle d'andere: wie tegen dese dwerst, verkeert de gehéle Zedeleer; en verandert alle pligt in sinlijkhyd: want dan leevtmen, om dat het onse sin is; men eet om te leven, en men werkt om te eten, enz. so dat van 't begin tot het ynde alles gedaan werd om dat het ons so lust. Lid. 4. libidinem.

Seneka druyst hier tegen, en wil, nademaal het ligt valt om uyt dit leven te schyden, dat het ons daarom vry staat, bysonderlijk so ons eenige elende drukt. Lid. 5.

Het is niet ligt, maar voor ons onmogelijk: en alhoewel men het, na 't gemeen gevoelen, toestond, dat het ligt ware, so werd egter niet

niet getoont, dat men het doen moet of mag; dewijl wel vele dingen ligt vallen, die men nogtans niet doen mag. By dese gelegentheyd werd de eenvoudighyd van s menssen geest aangewesen, waar n geen deelen zijn: en wy zijn laar bewust, dat al wat tot ons behoort, tot een en 't selvde moet gebragt werden: Nu het selvde, als et selvde, is enkel, en maar een. Lid. 6. Simplicitas.

§. 4. *Derde Verbintenis.* 3. Obligatio.

MYne derde verbintenis vloeyt allernaast uyt de [1] twéde; en be-

[1] *Uyt de twéde.*) De eerste verbintenis is als nvrugtbaar, en brengt geen andere voord, ten minsten geen die tot den menssel ijken staat behoen: want desen staat houd op te zijn, so haast e eerste verbintenis volbragt is: door die werd ns belast te gehoorsamen en te komen, als God ns uyt dit leven roept; het welk gedaan hebende houden wy op menssen te zijn: en dewijl wy wesentlijke dienstknegten en onderdanen Gods zijn, konnen wy noyt sonder verbintenis wesen, gelijk getoont zal werden in de volgen- Essentiele.

belast ons, het [2] lichhaam van nooddruvt te voorsien, te eten, te drin-

gende *fné* 10. derhalven moeten wy ons gewillig onderwerpen alle verbintenisse, die ons opgelegt werd, dat wy dan ook zullen sien, aangesien wy door de aangebore rede wynig beseffen konnen, welke en hoedanige verbintenisses dat zijn zullen.

2 *Het lichhaam te voorsien.*) Om dat het gestadig afgaat, en vergaat, so men 't niet herstelt; het welke niet doende sondigt men tegens de 2 Verbintenis, die ons belast hier te blijven. Dese 3 Verbintenis schijnt geen swarighyd te hebben voor die gesond en wel te pas zijn: want daar is altijd eenig vermaak by, datwe in 't ver versen van ons lichhaam gemeenlijk gewaar werden, als men den honger, dorst, vaak en diergelijke, met eten, drinken en slapen verdryvt: waar door de mensen gewoonlijk meer als 't betaamt waarnemen, 't gene door desen pligt belast werd: en barsten uyt in lachchen, als dit onder den naam van pligt voorgestelt werd; voelende genog en te veel genygt te zijn hun lichhaam te mesten: maar dese moeten weten, alsse op die wijse de saak, in dese verbintenis bevolen, verrigten, datse dan den pligt selvs niet genog doen: en datse wel doen dat God gebied, maar het gebod selvs verwaarlosen; want dan werden sy niet uyt kragte van dat gebod, maar door yge begeerte gedreven, om te doen
„ 't geen dat gebod in houd. Sy agten dat de pligt
„ is om het werk, dat in die verbintenis voor
„ gestelt werd; en dat het oversulks even veel

„ is,

is, opwat wijse dat werk verrigt werd: dewijle sy dan verstaan, datmen het werk, 't welk in de pligten van eten, drinken, slapen enz. begrepen is, evenwel doen zouw, al was 'r geene verbintenis by, om dat de aangebore prikkeling ons daar toe drijvt; so kan het niet missen, of sy oordelen dat dese verbintenis onnodig, vergeevs, en mostert na de maaltijd is. Alle zijnse byna tot dit vooroordeel vervallen, datse ménen de verbintenis eveneens te zijn, als hare ygge begeerte, en rekenen de verbintenis gemeenlijk na de begeerte van die ons deselve oplegt, dat is, van God. Nu de begeerte is voldaan, hoe men ook bekomt het gene sy aandringt, om te hebben, als wanneer een dorstige, drinken; een gierigaard, schatten gegeven werden; so scheelt het haar niet offe dat met regt of onregt verkrijgen: daar zijn wel dorstige en gierige, die sonder grote misdaad haren dorst of gierighyd versaden willen; dog dat behoort tot andere harer begeertens, en niet tot den dorst of gierighyd, die alleen 't oog hebben op drank en schatten. De mensen hebben dan van den pligt, insonderhyd alsse dien tot Gods begeerte verkeerdelijk betrekken, beginnen te denken, dat het genog was als 't werk gedaan wierde, en dat oversulks de pligt, die dat belaste, te vergeevs was, dewijl men dat tog om andere oorsaak doet. Dog seer verkeert: want God en de rede hebben onse werking niet nodig, en leggen ons ygentlijk geen werk op: en gelijk het werk selvs buyten onse magt, so is het ook buyten de verbintenis, en siet alleen op de uytkomst, die noyt geboden werd. God veryst dan alleen ons gemoed en opset. Maar dit wil en begeert

drinken, te slapen; dog dit alle
3 matiglijk: den honger, dorst, en
slaap af te wagten, die niet aan te
halen, of door eet- en wellust te
voorkomen: maar als sy ons bevan-
gen; haar met het geen voor de
hand is te verdrijven. Want selv

„ hy so seer, dat het niet genog is, datwe he
„ werk selvs doen, 't welk den pligt als met d
„ vinger aanwijst, maar wy moeten het doen
„ met een opset om de Goddelijke wet te ge
„ hoorsamen. So is'r dan in 't werk selvs niets
„ want dat kan 'r wel niet zijn, en wy niet t
„ min opregt en goed: tew. als ons opset, om
„ te doen, wat den pligt veryst, van de uytkoml
„ ontbloot blijvt: en het kan 'r by zijn, en w
„ evenwel sondig, tew. als wy iets doen, son
„ der het opset om Gods wet te gehoorsamen
„ Dese pligten willen dan, dat wy het werk nie
„ blotelijk doen; maar dat wy ook het opse
„ hebben van het selve te doen, om dat he
„ God gebied.

3 *Dit alles matiglijk.*) Dese matighyd leeren de Artzen, alsse van de levens manier handelen. Hypokraat wil, datmen met honger van de tafel ga; so moetmen met dorst ook ophouden van drinken; en met vaak uyt het bed opstaan: want kort daar aan werdenwe gewaar, datwe niet langer behoevden te eten, drinken, of slapen, om datwe dan geen honger, dorst, of vaak meer gevoelen: Men moet dan so lang eten, drinken, of slapen, tot dat 'r niet veel honger, dorst, of vaak overblijvt.

die

die dingen, dewelke van ſig ſelvs ſtrekken om den draad des levens te verlengen, zullen ontijdig en onmatig gebruykt dien vaardig afbreken: ſo dat met regt geſegt werd; *Gulſighyd brengt'r meer van't leven ter dood, dan het ſwaard.* Hier op ſiet ook de verbintenis, die mijn verpligt mijn leven niet in gevaar te ſtellen; genees-middelen te gebruyken, en eens anders hulp aan te roepen, af te ſméken, en te [4] bedelen,

4 *Bedelen.*) Vele lopen hier het pad mis, die voor vrome en eerlijke willen henen gaan: want tot het uyterſte gebragt zijnde, willenſe egter niet bedelen, ſeggende, datſe te eerlijk zijn, en uyt ſchande en ſchaamte haren ſtaat niet derven openbaren, aan die haar ligt eenige hulp of byſtand zouden konnen doen: dog dit is, hoeſe 't ook bewimpelen, geen eerbaarhyd, maar een oneere, die regt tegen Gods gebod aanloopt, en een borgerlijke eere boven Gods wet ſtelt: want God heeft geboden te leven, en overſulks ook te eten, het welke men dan langs de deuren moet gaan bidden, als men het door ſijnen arbyd of neerſtighyd niet bekomen kan. Een harde verbintenis, voor die ſig ſelven, na yge ſchaamte en de manieren der menſſen, afmeten; die niet te min ſomtijds met de hand gevat moet werden, by die de Goddelijke wet in hogerſagting houden, als hun ygen ſelven.

len, wanneer ik in 't water, onder moorders, in siekte, armoede, en diergelijke gevaar des levens kome te vallen. Want so ik hardnekkelijk dit of diergelijke, 't welk dese pligten als met den vinger aanwijsen, niet wil betragten, vermoorde ik mijn selven, lijnregt tegen dese twéde verbintenis aan.

4. Hier onder behoort ook den [5] teelpligt: want even als God aan mijn een eenig mens, so heeft hy ook

Politica Monarchica ab Politica abstractim

5 *Den teelpligt.)* Ja den teelpligt behoort niet hier, maar onder den borgerlijken staat, om dat de Zedeleer twéledig, Eenhoofdig en Borgerlijk is: hier zijnwe in de Eenhoofdige doende; dese leert, hoe een mens affonderlijk van andere mensſen; en de borgerlijke leert, hoe een mens by en met andere mensſen aangemerkt, sig moet gedragen: van welk laatste de Huyshouding een gedeelte is; waar toe den teelpligt ygentlijk behoort. Ondertussen werd niet t'onpas hier iets van de teelpligt ingelast, om dat deselve een seer grote gelijkhyd heeft met dese derde verbintenisse: want byde siense op voeding en eenige herstelling; en gelijk eten, 't welk op dese derde verbintenis siet, is sig voeden en herstellen; so is voordtelen ook het menslelijk geslagt voeden en herstellen: en gelijk men door voed-

Œconomia.

ook aan 't gehéle mensdom bevolen *hier te blijven:* en gelijk ik moet eten, om hier te blijven, ſo moeten ook ſommige andere voordtélen op dat het mensdom in weſen blijve: nu eten, is ſig ſelvs voeden en onderhouden; en voordtélen, is ſijns gelijke voeden en onderhouden. Gelijk wy dan ons lichhaam voeden niet alleen op dat het verdure, maar op dat het toeneme en bekwaam werde tot den laſt en dienſt daar het toe geſchikt is: ſo moeten wy ook het mensſelijk geſlagt niet alleen verniewen, en 't geen 'r van geſneuvelt is herſtellen; maar ook vermennigvuldigen, op dat het alenke meer en meer nadere tot die volkomenhyd, daar het van den Albeſchikker toe geſchikt is. Niet te min werden ſomtijds eenige, die uyt-

voedſel, ygentlijk genomen, aan eenig deel dat vergaat, een ander in de plaats ſtelt, alſo ſtelt men door voordteling een ander mens in de plaats van die geſtorven is.

ne-

nemen de vroom en wijs zijn, va
dese teelpligt ontslagen, om an
dere door hunne vroom- en ge
leerdhyd ook ligtlijk deugdsaam t
maken. Want gelijk een matig
gebruyk, *insonderhyd van goed
spijs en drank*, de kwade vogten
in het lichhaam verteert en t'on
derbrengt; en aldus selvs verbe
tert, of door de reeds verbeterde
daar henen gesonden werden
daarse het lichhaam geen hinder of
schade meer konnen toebrengen.
Alsô werd ook, als door dese ma-
tiging van het menschelijk geslagt,
dit woeste en door de gehéle we-
reld verspryde lichhaam van mens-
sen, in sijne voornaamste leden
tot wijshyd en deugd geoefent, en
mitsdien het gehéle mensdom, om
so te spreken, schoonder, geson-
der en frisser gemaakt. De ande-
re, die so veel nut in de geméne
schatkist niet inbrengen, nog in
zeden en geleerdhyd so veel vermo-
gen, moeten voor het meeste deel
on-

onder de kinderkwekers getelt werden, en hun beſt doen, om kinderen voord en op te brengen; dewijle het meeſte deel der wereld nog van inwoonders ontbloot is: Niet te min zouw ik den teelpligt niet geerne aan alle deſe opleggen, of aan alle d'andere ontſeggen; maar ſtelle vaſt, dat die om ygen gemaks en meer vryhyds wil, of om eer en aanſien by 't volk te bejagen, een ongehuuwt leven leven, Gods gebod overtreden. Maar alles hier te ſeggen is nog gevoeglijk, nog doenlijk. En als ik mijn wel bedenk, ſo is dit de regte plaats niet voor deſe verhandeling; om datſe tot den Borgerlijken ſtaat of tot dat deel van de Zedeleer behoort, 't welk van des Volks zeden handelt: waar in aan te wijſen ſtaat, hoe een mens ſig te dragen heeft ontrent het mensſelijk geſlagt, ontrent borgers en uytlanders, magen en vreemde, vrinden en vyanden, met een woord ontrent

trent allè andere mensſen: maar hie merken wy den mens alleen aan hoe hy ſig dragen moet ontrent ſig ſelven, als eenig en afgeſonder van andere mensſen, dewelke hie niet verder aangemerkt werden dan voor ſo veel tot deſe overweging nodig is.

3. [6] Dog ik moet hier nauw toeſien, dat ik mijn nergens aan ſtote, of niet kome te vallen: Ik moet, ſeg ik nog eens, ſcherp toeſien, dat ik in deſe verbintenis beſig zijnde, de twê vorige [7] niet vergete, waar op de deſe gegrond is: dat ik deſe boven gebinten niet ſodanig verſiere en beſware, dat de onder gebinten beſwijken, en deſe op gene ſakkende, het gansſe ge-

6 *Dog)* Dit volgende moetmen aan het eerſte Lid aanhegten, en het gehéle twéde lid, als een lange tuſſen rede, overſlaan.

7 *De vorige niet vergete)* Dat is, dat ik ſo mijn werk niet make van mijn lichhaam te herſtellen om in't leven te blijven: maar dat ik leve, om dat God belaſt te leven. Kort om, dat ik ete om te leven, niet leve om te eten.

bouw kome in te buygen, en neder te ſtorten. Dit is dan den grondſlag van 't gebouw, dien ik vooral indagtig weſen moet, *dat ik mijn ſelven verlaten, en geheel en al aan God overgegeven heb*: waar uyt volgt, dat ik deſe verbinteniſſe wel, vlytig en getrouw moet waarnemen, ſonder eenige [9] bekommering, angſt of ſorge, te we-

8 *Den grondſlag van 't gebouw*) Hier werd aangeweſen, dat het gebouw des Deugds gegrondveſt is op de Nedrighyd, en op de verloochening ſijns ſelvs: etende, zal ik dan niet eten om mijnent wil, wien ik geheel verlaten heb; maar om te leven; en hier zal ik 't nog niet by laten, op dat ik mijn ſelven niet wedervinde, wien ik nu ſo gelukkelijk verloren had: op dat ik leve, om dat het God ſo wil; gaande dus altijd mijn ſelven verby, en met hert en ziel tot God.

9 *Sonder eenige bekommering*) Want dit zouw te kennen geven, dat ik deſe verbintenis om mijn ſelvs wil na kwam: en ſo ik beſorgt ben om te eten, dan is deſe pligt of Gods wet, dewelke belaſt dat ik eten moet, de oorſaak niet waarom ik ete, maar de ſoetighyd van het leven of ſo iets anders, dat ik tot mijn ſelven betrekke: en ſo mijnen pligt de oorſaak is, dat ik ete, dan behoeve ik niet bekommert te zijn, dat ik niet te eten heb; alſo niemand, na de geméne ſpreu-ke,

weten, ſonder ſulke ſorge en angſt die ik mijn met voordagt op de hals hale en voede: maar ſo mij onvoorſiens [10] eenige ſchroom o ſorge kwam te bevangen, dewijl il

ke, tot het onmogelijke verbonden is: derhal ven moet ik denken, dat deſen pligt ophoud en dat'r een andere in de plaats komt, te weten om te ſterven: want willen wy vroom zijn, ſ moeten wy alleen onſen pligt beogen; nu voo die alleen ſijnen pligt beoogt, is 'r niet aangele gen, in wat pligt hy doende is. Gelijk het eer goede knegt, die belaſt was het bed te ſchudden niet ſcheeld, of hy ondertuſſen geroepen, er hem wat anders belaſt werd, B. V. ergens eer boodſchap te doen: want den wil of 't bevel ſijns Heers beweegt een goede knegt alleenlijk.

10 *So mijn onvoorſiens eenige ſchroom enz.*) Dat de togten in onſe magt niet ſtaan, zullenwe hier na in een beſonder Hoofdſtuk tonen. Daarom behoren de bekommernis, angſt, vréſe en diergelijke togten, die den mens gemeenlijk beſtormen, als de armoede en ander naburig doodsgevaar voor de deur ſtaat, tot den gewonen loop der beweging in 't lichhaam, en niet tot de zeden, en zijn nog goed, nog kwaad; maar iets te doen of te laten om die togten, dat is, haar tot een oorſaak te nemen en op te volgen, dat behoort geheel tot de ſonde. Als ons dan eenige deſer togten overkomen, moeten wy doen, als in de webbe geſegt werd: wy moeten, voor

Paſſien.

10

ik als een mens dat onderworpen ben, zal ik die over 't hoofd ſien en agten datſe 'r niet zijn, doende ondertuſſen wat van mijnen pligt is, ſonder mijn met eenige andere dingen te bemoeyen: want ik weet ſeer wel, al heb ik klaar beweſen dat 'r niet te vréſen is, ik evenwel van mijn ſelven niet verkrijgen zal, dat ik niet zouw vréſen: Ik weet hier mijn ſelven wel raad te geven, maar meeſt volg ik dien raad niet. *Edog waarom zouw ik beangſt of beſorgt zijn? voor wien zouw ik vréſen? voor God? idele klap: Voor mijn ſelven? Ik heb al lang mijn ſelven verloren, en vinde mijn ſelven nergens: Voor de* [11] *Mijne? nog veel min; want daar geen*

ſo veel in ons is bevlytigen en doen wat de rede belaſt, nog ons met iets anders bemoeyen, en de togten ſelvs, in 't uytvoeren van ons opſet, houden als off 'er niet waren, of vlytig beſorgen, dat ſy geen oorſaak zijn van ons doen of laten, maar het beſtuur daar van geheel aan de rede overlaten.

11 *Voor de Mijne?*) Vele verkeerde God-

 vrug-

geen Mijn *meer is, kan ook geen* Mijne *zijn: Om dat het duren tijd is? dit is al geen reden om te vrésen: Om dat ik niet te eten heb; of om dat ik wel te eten hebbende, dat door de swakhyd mijns lichhaams niet nuttigen kan? dat heeft wynig om 't lijv; want nu begint God mijn te roepen: en dese verbintenis, die ik tot nu toe waargenomen heb, ophoudende, so komt'r een andere, die ik nakomen moet, namelijk, ik moet komen tot hem.*

vrugtige nemen hier van een schijn voor hunne ongehoorsaamhyd. Ik, seggense, wil we geerne sterven, en God op sijn roepen gehoorsamen, zijnde voor mijn selven niet besorgt maar hoe zal't met mijne vrouw en kinderen gaan? die zullen weduwe, en weesen werden. Maar dese liegen schoonschijnende, seggende voor hun selve niet besorgt te zijn: want sy vrésen voor de hare: en *hare* onderstelt een *hun*; so zijnse dan bevreest voor hun selven, en soeken hier, gelijk ik gesegt heb, maar een dekmantel: want waarom zijn, die sterven, niet besorgt voor de weduwe of kinderen van andere? voorwaar nergens anders om, als datse daar hun selven niet vinden, die sy in de hare gevonden hadden, en so seer beminden.

die mijn roept, en nu gebied te komen. Tot nog toe heb ik gegeten, om te leven, en heb ook willen leven, om dat God belaſt had, dat ik dit zouw willen: maar nu ik met eten, en leven hem niet meer gehoorſamen kan, dewijle hy niet begeert dat ik hem op deſe wijſe langer gehoorſame, ſo ſtaat mijn nu te doen, 't gene hy nu gebied: hy roept mijn nu uyt dit leven tot hem: ik wil dan komen, en niets valt mijn langer als het komen. Ik, die voor mijn ſelven niet beſorgt ben, zal dan ook niet bekommert zijn, hoe hy mijn[12] *zal ontfangen? Of hy mijn dan terſtond in een*[13] *an-*

12 *Hoe hy mijn zal ontfangen*) Hier werd het twéde verdekſel deſer averegtſe Godvrugtige, of nauwgeſette afgetrokken, te weten: ik zouw wel geerne tot God, die mijn roept, gaan; maar mijne ſonden beletten my, en ik zouw die alvoréns geerne met mijn berouw boeten: want hebtge u ſelven verlaten? gelijk gy doen moet; waarom zijtge bekommert, hoe gy onthaalt mogt werden?

13 *In een ander lichhaam overbrengen*) Dit gevoelen van Pithagoras, is onder de Wijsgéren

 het

ander lichhaam overbrengen? of mijn, van dit lichhaam [14] *ontbloot, by hem houden zal? of zal hy mijn ſtraffen, na het kwaad dat* [15] *ik gedaan heb? of mijn dat vergeven,*

het waarſchijnelijkſte, te weten: dat wy, geſtorven zijnde, in een ander lichhaam overgaan: dog alleen een gevoelen en giſſing; en geen waarhyd, nademaal de rede hier in een diep ſtilſwijgen is: Gods openbaring in ſijn geſchreven woord geevt ons alleen hier in eenige opening: om dat dit dan een giſſing is, daarom is het een Wijsgeer onwaardig; want *giſſen is miſſen*, na't gemene ſpreekwoord, of een méning en gevoelen opvatten en voeden, is geen wijsheyd, en paſt een Wijſe of Wijsgeer niet, die ſulke meningen, giſſingen en dromen, ſchoonſe ook waar mogten zijn, egter moet verwerpen en aan 't Volk dat ſig daar mede vermaakt en kittelt, overlaten; om dat men van des ſelvs waarhyd niet ſeker kan zijn.

14 *Van dit lichhaam ontbloot*) Gelijk de Kriſtenen: want wy zullen ten minſten voor eenigen tijd by God blijven ſonder lichhaam, tot dat wy in de opſtandinge het ſelve weder aannemen: dit leert onſen Godsdienſt.

15 *Na 't kwaad dat ik gedaan heb*) Hier werd de dolhyd van die elendige verfoeylijke mensſen betrokken die alleen op hare ſonde ſiende, ſonder agt op Gods barmhertigheyd te geven, ſig ſelven wanhopelijk ombrengen, voegende ſoo by hun vorige, nog dit laatſte en allergrouwſaamſte kwaad.

na

na dat hy selfs [16] *goed is? of dat hy dese* [17] *twé dingen op een onuytsprekelijke wijse te samen voegen, en te gelijk sijne genade en vraak voldoen zal? want ik hebbe door de Kennis* [18] *mijns selvs, ontallijke tekenen van sijne verborgene en on-*

16 *Na dat hy selvs goed is)* Hier werd de roekelooshyd van die neuswijse gebrandmerkt, dewelke alles tot Gods Goedhyd en Barmhertighyd betrekkende, sijne Regtvaardighyd afsweren.

17 *Dese twé dingen enz.)* Na 't gevoelen der Kristenen: want in Kristus, zal hy ons over onse sonden straffen, met alle onse sonden te leggen op hem, die het Lam is, dat de sonden der wereld wegneemt; en ons alle deselve vergeven na sijne goedhyd, met ons het reeds betaalde losgeld, niet weder af te ysen.

18 *Door de kennis mijns selvs)* In de Kennisse mijns selvs heb ik geleert dat mijnen gansschen mensselijken staat; so in geboorte, leven, als sterven, een onuytsprekelijk merktéken van Gods wijshyd is. Wy weten *dat hy is:* wy weten niet, ja wy weten datwe 't niet moeten weten, *hoe hy is:* en wy noemen dat ygentlijk onuytsprekelijk, 't welk wy weten *dat het is*, maar niet weten *hoe het is*, en weten datwe dat noyt weten konnen; als *in het* 2. *deel*, daarwe van de Godvrugtighyd handelen, klaar zal blijken. Hier uyt trektmen dan een goed bewijs om dus te

onuyt sprekelijke wijshyd in mijn bevonden. Ik kan van dit alles, wel iets gissen, en ook weten, so mijn dunkt, als ik dat slegs vlytig ondersoeken wil; maar dewijle ik dat nog niet tragte te weten, zal ik dit ondersoek nog wat uytstellen; en niet ledig, maar geheel besig zijnde in mijne verbintenissen, hebbe ik het als nog te druk, en geen tijd tot iets anders. Ik zal dan voor alle werk gaan ondersoeken, wat mijnen Heer mijn belast heeft: als ik dit bestek voldaan heb, so'r dan nog wat tijd over is, wil ik die wel besteden tot dit ondersoek: ja dan zal ik eerst die dingen gaan on-

te twijfelen: God heeft op eene onuytsprekelijke wijse Mijn, by mijn lichhaam gevoegt; wat weet ik, of hy niet even onuytsprekelijk sijne regtvaardig- en barmhertighyd, in mijn te straffen en te vergeven, zal te samen voegen? En voorwaar de Kristenen getuygen, dat hy selvs in de H. Schrivt, dit sodanig te samen voegt, dat hy mijn straft in Kristus, en mijn ook vergeevt om Kristus: ja misschien zal ik'r nog iets van te weten komen, so ik neerstig daar na soeke.

der-

derſoeken, als ik weten zal, dat mijnen Heer dit gedaan wil hebben: want tot hier toe ſcheen dit alles mijnen Heer aan te gaan, en mijn niet. Dus dan ſtip en ſtrak, gelijk het behoort, op mijne verbintenisſe ſtaande, buyten welke niets het mijne is, ſo kan ik met geen gedagten ſelvs, eenige oorſaak van vrees of ſorge verdigten. Waar henen ik mijn [19] *kére of wende, alles gebied mijn ſonder ſorge, alles gebied mijn goeds moeds te weſen.*

4. Alvorens wy ons tot de vierde verbintenis ſpoeden, *Deugdeliev*, blijv wat ſtaan, op dat ik u

19 *Waar ik mijn keer of wend)* Want waar ik my keer, ik ga niet buyten de pligten: ſo lang 'k nu in mijne pligt beſig ben, is 'r geen plaats voor de bekommernis: en dus in mijne pligt ſtaande, kan mijn niets anders overkomen, als dat in de plaats van deſe verbintenisſe, dewelke vervalt, weder een andere opkome. Wat kwaad is hier in? de eene pligt is beter nog arger als de andere, voor die alleen ſijne verbintenis ſoekt: gelijk wy alle doen moeten, willen we vroom en opregt zijn.

een doorn uyt den voet trekken, die u hier na ſteken en hinderlijk zijn mogt: want ik heb voorgenomen met alle ernſt te voor-ſien en verſorgen, dat u op deſe heerbaan tot de Deugd niets belette en ophoude. Het gedenkt u nog wel, dat ik de twéde verbintenis gehélijk hier op gegrondveſt heb, dat het ganſchelijk niet in onſe magt is, om na ons welgevallen van hier te ſchyden, of te ſterven als we willen, en dat dit in ons vermogen niet zijnde, wy derhalven hier ontrent ons niets onderwinden moeten, maar alles aan God laten ſtaan, die alleen de magt heeft en een Heer is van leven en dood. Maar [20] nu, in het eten, drinken, en watwe volgens de der-

20 *Maar nu enz)* Deſe tegenwerp legt hier in, datwe tot grondſlag der Zedekonſt gelegt hebbende: *Waar gy niets vermoogt, wilt niets:* de voorgaande verbinteniſſen vaſt daar op veſtigde: maar deſe derde verbintenis ſchijnt niet vaſt genog daar op te ſtaan: want die grondſlag dient alleen, om ons *ontkennig* te gedragen, 't welk genog ſchijnt tot de twé vorige verbinteniſſen;

issen ; om dat die bestaan in een *ontkennig* ge-
od, te weten : *komt*, als *God roept*, dat is,
eemt uwe ontbinding niet kwalijk, druyster
et tegen : de rede is dese : *om datge niets ver-
oogt:* so ook de twéde pligt, *Blijvt, tot dat gy
roepen werd.* Wilt niets tot uwe ontbinding
ndernemen : de reden is eve kragtig : *om dat-
e niets vermoogt.* Maar dese derde verbintenis
t'eenemaal *stellig*, als *eet, drinkt, enz.* en kan
iet volbragt werden met ons volstrekt *ontken-
ig* te gedragen: want so gy alles laat, so als 't is,
ultge nog eten nog drinken, gelijk gy, alles
tende so 't is, evenwel kond hier van daan
aan, of blijven : maar alswe niet eten of drin-
en, dan zal ons lichhaam niet herstelt werden :
ier werd ons dan iets meer opgelegt, dat met
ns enkel laten niet volbragt kan werden. Antw.
t Is waar, hier werd van ons geyst een dienst
an God, een goedvinden en toestemming, ja
en medewerking, want komende op 't gelay
ler rede tot den twéde pligt, en siende die niet
uyt te voeren, ten zy w'r iets van het onse toe-
loen, om datwe sonder te eten, hier niet blij-
ven ; nog eten konnen, sowe den wil niet heb-
ben om te eten : so verstaanwe ligtlijk, datw'r
dit van 't onse moeten toedoen ; het welk van
sig niet magtig nog bekwaam is om ons hier te
houden, maar in 't werk gestelt zijnde, doet
het dat op 't goedvinden van hem, die op dese
wijse van ons wil gedient zijn : want schoon wy
al willen eten, so zal dat egter van selfs niet vol-
gen, nog ook die beweging, waar in het eten
bestaat : en schoon dit al volgde, so volgt dan
evenwel ons verblijv alhier niet noodwendig
daar uyt. God wil dan, dat wy de wil hebben
om te eten en drinken ; en wil ook, op dese on-

 sen

derde verbintenis meer doen moe-
ten, vermogen wy niet een sie
meer, als in eenige andere bewe-
ging: want hier toe ook noodsake-
lijk een beweging veryst werd
waar toe wy geen magt, nog eeni-
regt hebben, en wy konnen geen
beweging in eenig lichhaam bren-
gen of stuyten; gelijk ons de twé-
de verbintenis dat klaar voordraagt
en de kennis sijns selvs overvloe-
dig bewijst. Dat we dan dese derde
verbintenis afschaften *Deugdeliev*.
en hebbenwe geen vermogen om
te eten of te drinken? Laten wy 'r
dan ook [21] niets toe doen: laat ons
de

sen wil, de beweging, die tot het eten nodig is, voordbrengen, en versorgt also de herstelling van ons lichhaam, en hier uyt ons verblijv. Dit is dan een onbeweeglijke grondslag der zedeleer: *Volgt God, dient God*, want hier toe moeten wy ten laatsten komen, gelijk nu gesien is: en het gehéle zedewerk kan niet opgemaakt werden, met ons volstrekt *ontkennig* te gedragen. En wy zullen onder nog bewijsen, dat wy wesentlijk dienaars van God zijn, alswe van 't behulp middel der nedrighyd handelen.

21 *Laten wy 'r dan ook niets toe doen.*) Hier
schijnt

e hand niet na de spijse uyt-, nog
e gehaalde buyt ten monde in-ste-
en, nog de tanden de ingesteke
rokken vermalen, en laat ook de
onge het gene de tanden verbrij-
lt hebben, niet na den strot slin-
eren. Wy lesen immers, dat'r
en tijden onser vooroudereen eeni-
e zijn tot die dolhyd vervoert,

hijnt onse kundighyd, *waar gy niets vermoogt,
vilt niets*, plaats te houden: maar wy antwoor-
en, dat God somtijds wil, dat onse wil daar
ets vermag, waar hy van sig selvs niets vermo-
en kon; maar dan moeten wy ook onsen wil te
verk leggen, B. V. in dit geval vermag de wil
yt sig selvs niets om te eten, en door Gods
nstelling wel; want God heeft niet besloten ons
e voeden, als wanneer wy willen eten; so moet-
nen dan noodwendig willen. Gelijk 't goud,
uyt sig de waardy niet hebbende om het nodige
e kopen, zouw moeten als een onnutte saak
verworpen werden, als het in sig selvs aangesien
wierd; maar het gesag en goedkeuren der mens-
sen aan het goud een waardy gevende, maakt
het bekwaam om brood daar voor te kopen, en
het niet te verwerpen: even eens gaat het met
onsen wil, dewelke in sig selvs ingesien, ver-
werpelijk is en niets vermag om te eten; maar
het gesag Gods aan hem kragt en vermogen ge-
vende, heeft hy 't vermogen, en moet gebruykt
werden om te eten.

datse

datſe op bomen en daken klimme-de, en nagt en dag verblijvend, voorgaven dat het hun niet geoo-lovt was voor den nooddruvt hari lichhaam te ſorgen, betuygende d werk geheel aan God te laten, die ſo hem gelievde, haar wel ſpijſigen, e ſo niet, uyt dit leven weg nemen zo de. O [22] ſlegthoofden, en ſuffers! Do om niet verder te gaan; hier ſit de doorn: wel aan! wy moeten hei

22 O *ſlegthoofden)* om te ſpreken met het g méne volk, in welkers ſin en verſtand duſdani menſſen ſeer ſlegt en dom zijn: want het vo ménende dat men eten moet, hoe 't ook zy werd alleen gedreven door de ſoethyd van 't l ven en de moeylijkhyd van honger en dorſt, e diergelijke togten. Sy agten het ook ſeer belag chelijk, deſe hunne gedagten tegen te ſpreken en deſe ſelvde, die hier ſlegthoofden geſegt wer den, werden terſtond hier aan bedektelijk gauv en ſchrander genoemt: want daar volgt op, dat men deſen doorn behendig uyttrekken moet deſe zijn dan by 't volk ſlegthoofden; maar by Wijsgéren dwalen ſy ook wel, dog dwalen al leenlijk: welke dwaling niet behoort tot het *Gebrek*, als 't volk meent, maar tot de *Over-daad*, als ſpruytende uyt het al te hevig aankle-ven van deſe zede-konſtige kundighyd: *waar gy niets vermoogt, wilt daar niets.*

at trekken, maar met behendig-
d. God ons de tweede Verbin-
nis opleggende, heeft ons door
selve geboden hier te blijven, en
k met eenen bevolen, die verbin-
nis toe te [23] staan, goed te keu-
n, daar mede te vreden te zijn,
van onse kant alles toe te bren-
n watwe konnen, om hier te
ijven. En oversulks belast hy
ns, en wat konnen wy van onse
nt anders als, *die beweging te
illen*, dewelke hy begeert heeft
dig te zijn, om ons lichhaam te
eden en te onderhouden. Dat
t so is, leert ons de [24] ervarent-

3 *Die verbintenis toe te staan.*) Hier werd iets
eer aangehegt, als uyt dit zedekundige, *waar
niets vermoogt*, *enz.* getrokken kan werden;
nt wy moeten in alles, niet enkelijk *ontken-*
g ons gedragen, maar ook, gelijkwe aange-
kent hebben, *stellig* iets toestemmen, en voor
veel in ons is als mede werken op de gesegde
ijse.

24 *Leert ons de ervarenthyd.*) en ook de mé-
usthyd: want wy zijn ons genog bewust, dat
e beweging tot het eten nodig niet zal voord-
omen, so wy die niet kragt-dadig willen; en
e niet voordkomende, enz. als in de webbe.

Text.

hyd

hyd: want wy sien, dat die bewe gingen niet geschieden, ten zyw deselve kragtdadelijk willen; e dat wy, by gebrek van deselve, uy dit lichhaam moeten verhuysen nog daar in blijven konnen, gelij wy door de twéde Verbintenis ge houden waren. De selvde rede dan, dewelke den grondslag van d twéde Verbintenis is, kan de der de niet om werpen, aangesien d twéde niet kan blijven staan sonde dese derde Verbintenis: en me dient hier te weten, dat de derd Verbintenis, of het bovengebind op de twéde Verbintenis of he ondergebind ingewerkt is, en nie
Immediaat. onmiddelijk op den grondslag past want so men deselve vlak op de grond wilde setten; moet ik be kennen, datse zouw instorten. Dit zal ik hier nog kortelijk by doen *Deugdeliev:* waar wy niets vermogen, behoren wy ook niets te willen ondernemen, maar ons enkelijk
Négativ. lijk ontkennig te houden, gelijk

de

e Scholen ſeggen; ten zy als God il, dat wy onſe toeſtemming en edewerking daar toe doen; nu at God dit wil aangaande de onerhouding van ons lichhaam, leert as, als geſegt is, de ondervining, en onſe innige méwuſthyd.

Iet Pit deſes §. 4. Van de Derde Verbintenis.

DEſe derde Verbintenis is om het lichhaam te herſtellen; en ruyt uyt de twéde: want ſo dat iet herſtelt werd, vergaat het, welk de twéde verbintenis vered. Lid. 1.

Eene afwyding tot de Teelpligt edaan om desſelvs gelijkhyd met leſe derde verbintenis. Lid. 2.

De bekommernis verbannen van leſe verbintenis, om dat geen vréſe vallen kan in die alleen ſijnen pligt en verbintenis ſoekt: want kan hy ſijnen pligt niet betragten, o vervalt die, en een andere komt

in

in desſelvs plaats: nu die alleen
ſijnen pligt ſiet, zijn alle verbin
niſſen even aangenaam. Lid. 3.

Op de voorgeſtelde ſwarighy
uyt dit Zedekundige, *waar*
niets vermoogt, enz. om dat m
ſiet, datwe tot de herſtelling o
ſes lichhaams ook niets vermoger
dient tot antwoord: dat het zed
kundige, *waar gy niets vermoog*
enz. niet genog is, maar dat me
moet *mede-ſtemmen en werke*
met God, als hy dat gebied. Lid.

§. 5. *Vierde Verbintenis.*

De vierde Verbintenis is vla
op de derde gegrond: Sy b
laſt mijn een konſt of handwerk t
léren, en eenig amt of andere wi
ſe van leven aan te vangen, en he
aanvaarde te beneerſtigen, en nie
[1] t'elkens veranderen, als'r wat an
ders voorvalt nog[1] ook te hard
nek

1 *Niet t' elkens...nog ook enz)* Voor deſ
twé ſtrijdige dingen moet men ſig nauw wagten
d

nekkig daar aan blijven hangen, als een kwade keur gedaan of de kans verkeken is: even als of dese staat van leven, en het leven selvs en waren: wat so ik het een of ander niet gade sla, heb ik nog kost, nog kléderen, 't welk 't oogwit der derde verbintenisse is.

2. Ik moet dan sodanigen staat, of slag van leven verkiesen, die bekwaam is, om dit lichhaam, dit huysje mijner ziel in rak en dak te

e; eens aangenomen wijse van leven niet ligtveerdig verwerpen, nog hardnekkig aankleven: want die desen regel niet wel houden, zijn gemeenlijk arm en gebrekkig, insonderhyd die tegen 't eerste misdoen, en ligt van levens wijse verwisselen, dese zijn altijd met grote droevhyd gekwelt, dewelke uyt de ongewoonhyd der dingen voordkomt. Hier uyt gebeurt het veeltaal, dat luyden, die konstig en vernuftig, ook arm, bedroevt, benauwt en elendig zijn: want vinde spitsvindig en vlug van verstand, krijgenligt verdriet in hunne tegenwoordige, en hopen op een beteren staat: dog men moet sig hier tegen wapenen, met den staat die God ons geevt, tevreden zijn, en sig voorstellen het spreekwoord; *twaalv ambagten, dertien ongelukken.* Het is dikwils veel beter standvastig en hardnekkig by sijnen staat sig te houden, als ligtveerdig daar van te veranderen.

houden. Hier iets meer te betra[...]ten, dat tot lust en pragt strekt, [...] sig selvs soeken, dat lastige pak, 't welk de nedrighyd so gelukk[...] afgeworpen en verloren had. U we[...] staat zy dan niet groter, als tot de[...] kost; en de kost niet groter, als t[...] het leven genog is; en het leven [...] groot of lang, als 't God geliev[...] En dus[2] moetmen altijd voorsigt[...]

2 *Dus moetmen altijd voorsigtig.*) In alle de[...] verbintenissen werd eene regtveerdighyd b[...]speurt, die sig op 't hoogste wagt voor *te veel* [...] *te wynig*: dewijlmen dan leevt om Gods we[...] wil, so moeten wy willen leven so lang G[...] wil; en niet langer: gelijk sy, die tegen de ee[...]ste pligt sondigen, op Gods roepen niet kome[...] en ook niet korter, gelijk die tegẽ de twéde pli[...] sondigende, met sig selvs te doden, eer kome[...] als God hen roept. So ook om datmen et[...] moet om te leven, gebied ons de geregtigh[...] hier, niet meer of min te eten, als 't leven n[...]dig heeft. Insgelijks om datmen een leve[...] staat verkiesen moet, om te eten, gebied de g[...]regtighyd dien niet groter of klynder, als h[...] toe nodig is, te begeren. Wie hier meer [...] min doet, leevt na ygen lust, want dat *meer* of *min* is buyten den pligt, en behoort tot de[...] lust van den werker of verbondene, die meer [...] min doet, om dat het sijnen sin is, en niet o[...] dat het de wet belast.

e werk gaan, en de rigtsnoer by
e hand hebben, op dat de boven-
e gebinten langer of bréder als de
nderste zijnde, geen bedorven
erk maken, nog sinken of om-
llen; en alsoo te samen het onder-
ebouw tot 's deugds grondslag
e, met sig ten val slepen en tot
n puynhoop maken.

3 Ik moet [3] ook sorg dragen
n staat te verkiesen, daar toe ik
bekwaam ben, als hy mijn dien-
g is: nog maken dat ik door mij-
onbedagt- of roekelooshyd,
door een onwe'er, tot allerly
at gedreven werde, en daar aan
aan een rots blijv hangen. Ben
grov van lichhaam en leden,
t van [4] verstand, en swak van

[3] *Ik moet ook enz.*) Dit ontdekt het andere
der geregtighyd, die in dese pligten waar te
nen is: want *lid.* 2. segt *niet te veel:* dit
3. *niet te wynig.*

[4] *Bot van verstand*) In 't verkiesen van een
ens staat, moetmen insonderhyd agt slaan
't lichhaam, verstand, en geest: want hier
moetmen oordélen, waar toe wy bekwaam
; gelijk uyt dese voorgestelde voorbeelden
kt.

geest? Ik moet onder smids, e
timmerluyden, onder de arbyders,
pak en sak-dragers mijn begever
ben ik teer van lichhaam en va
klyn verstand, maar vrolijk en bly
geestig van aard? ik mag den ta
en herberg opstellen: ik ben swa
van lichhaam en aard, dog van ee
tamelijk begrip? ik kan een klee
maker of schoolmeester wesen: he
ik een verheven en doordringend
geest? ik mag voor Wijsgeer sp
len, en andere den weg ter wij
hyd en deugd banen: is boven die
mijnen moed groot, deftig, vo
standig en onvertsaagd? so ben i
bekwaam tot Landbestuur. Ik za
geen van alle dese gelegenthede
boven de andere stellen: die moe
mijn de waardigste dunken te zijn
dewelke ik, op het aanraden de
rede, aannemen, of die God, ho
en welke die zy, mijn geven zal
en ik moet alle mijn kragten i
spannen, om deselve wel, en n
den ysch der rede te bedienen.

4. Wa

4. Wat gelegenthyd ik dan be-omen mogt hebben, die zal ik vlij-g en neerstig waarnemen, dog onbekommert; indagtig zijnde at ik niets doe of late, om mijn sel-

5 *Onbekommert.*) In dese verbintenis heeft de ge en bekommernis wel haren meesten toe-ag: want de menssen zijn in 't gemeen niet rnig bekommert, om dese middelen te beko-en tot hun onderhoud nodig: welke middelen aan dese pligt onderworpen werden, die ons laft een levens staat te verkiesen, en daar in erstig en vlytig besig te wesen. Anders valt'r de andere verbintenissen ook wel sorg, maar nier by toeval; als wanneer men bevreest is n hier te schyden, en de sijne hier te laten, of orsig selvs, die men weet na het afgelegde lich-am te zullen overblijven, en in der daad de rdiende straffe dragen, over 't geen hier kwa-k gedaan is. Nu in de twéde verbintenis valt entlijk geen sorg, als zijnde dese het *ynde* dat mensen sig voorstellen; en de sorg is ygent-k niet over het *ynde*, maar alleen over de *mid-len* om het *ynde* te bekomen: so dat in de derde rbintenis wel de sorge valt, om den kost te bben, maar dese behoort ygentlijk tot de rde verbintenis. Hier merkt aan, dat 'r éderly sorg is: een vrése *dat niet*, en een vré-*dat*: door de eerste vrésen wy, *dat* we door middelen *niets* bekomen zullen, gelijk in de-vierde verbintenisse, *dat we niet* genog zullen bben om van te leven: De sorge *dat* verkeert on-

ſelven voordeel aan te brengen
maar alleen om[6] God te gehoorſa
men. Heb ik misgelopen; en i
het amt, daar ik op den raad de
rede na ſtond, aan mijnen mede
verſoeker gegeven? wat dan? Go
gebood mijn daar na te ſtaan, e
heeft niet gewild dat ik het beko
men zouw. Nu met dit amt t
verſoecken, heb ik immers Go
willen gehoorſamen, en ander
niet. Heb ik het amt verkregen

ontrent de eerſte verbintenis, alswe *dat* het o
onſe, wanneer wy ſterven, kwalijk gaan zal
en *dat* wy, daarwe komen zullen, den verdie
den loon ontfangen mogten.

6 *Om God te gehoorſamen)* Dit neemt al
vrees en ſorge weg, en het is onmogelijk dat i
dat doe, en niet te min bekommert en beſorg
ben: te weten, voor ſo veel het voornemen e
opſet van mijnen geeſt belangt, maar belangen
onſe togten, ſo kan ik dan nog wel bekommert
of bevreeſt zijn: want kan ik eenige Goddelijk
verbinteniſſen niet volvoeren, wat kwaad legt
in? wat ſchaad het? wat is 'r aan gelegen? da
volgt alleen uyt, dat wy, als d' eene verbint
nis ophoud, een andere aanvaarden moeten, i
dewelke wy even gevoeg- en betaam lijk beſi
konnen weſen, als in de voorgaande verbint
niſſe.

laar ik na stond? maar vallen de
aken soo niet uyt, in het bedienen
es selvs, als ik wel geschikt en
oorgenomen had? wat is'r aan
elegen? God heeft mijn de uyt-
omst der saken niet opgelegt, maar
lleen het voornemen: dit heeft hy
n mijne magt gestelt, en de uyt-
omst so wel aan mijnen pligt, als
an mijne magt onttrokken. *Wilt*
y dan God gehoorsamen? en wilt-
e dat alleen doen? ja gy vermoogt
iets anders te willen doen: waar
ver bekommert gy u dan, mijne zile?

Het Pit deses §. 5. Van de vierde Verbintenis.

DEse Verbintenis begrijpt vier dingen. 1. Het verkiesen van en beroep. 2. 't Waarnemen des elvs. 3. De volstandighyd in 't elve. 4. De verandering van beroep. In de verkiesing moet men op de Regtvaardighyd agt geven, m het beroep niet meer, nog min

aan te ſtellen, als tot ons'onder-houd nodig is: want de gehéle re-de deſer Verbintenis, hangt van de derde af: en dit is het eerſte lid der Geregtighyd, beſtaande in de gelijkhyd tuſſen het beroep en de derde Verbintenis: het andere, in de gelijkhyd tuſſen het beroep en ons, om een beroep, met ſijn lich-haam, verſtand en geeſt overeen komende, te verkieſen.

Belangende 't waarnemen des be-roeps, dat is tot de vijvde Verbin-tenis uytgeſtelt.

Een korte vermaning aangaande de volharding of verandering des beroeps; om ſo wynig te verande-ren, als doenlijk is.

Een aanhangſel om de vréſe te mijden, die ons gemeenlijk in de verkieſing voorkomt, want de wet is met het voornemen te vreden: wie dan de wet beoogt, behoevt noyt beangſt te zijn, om dat het voornemen altijd by de hand, en noyt ver te ſoeken is.

§. 6. *Vijvde Verbintenis.*

DE vijvde Verbintenis is op de vierde gehegt: dese verbind my veel te doen, veel te verdragen en uyt te staan, om in de eens begonne levens loopbaan gestadig te volharden, of des noods somtijds te verwisselen en een anderen loop te nemen. Ik moet den slaap afbreken, alle spel en tijdverdrijv nalaten, mijn van vergaderingen en geselschappen afsonderen, swoegen, hygen, swéten, en verdrietigen arbyd uytstaan, eer ik slegs een tamelijke geméne voordgang verkrijge in de konst of wetenschap, die ik soeke te léren. So ik dan het toppunt der wijshyd poge te beklimmen, om vele dienst te doen, wat zal mijn daar niet al te wagten staan? niet alleen sware en harde, maar grouwsame dingen: de schijnhylige zullen mijn ten bloede vervolgen: de beknibbelaars mijne lé-

re misduyden en doorſtrijken: haren haat mijn aanvallen: 't vermogen en de vreedhyd der magtige vertreden en verpletten: en met duyvelſche liſtigheden ondermynen en verdrijven: 't zal alles arm zijn, wat ik omarmen moet: en alles afſienlijk, wat ontrent mijn geſien zal worden. Maant mijn de rede aan om na eer, aanſien en bewind in 's Lands ſaken te ſtaan: medeysſchers, kwalijkſprekers, oorblaſers, eer- en naam-ſchenders, agterklappers, lopen en draven, onruſt, waken en braken, afgunſt, ſtaatſugt, afſetting, en de vreede verwoedhyd van het onwetende en ondankbare grauw: dit alles is daar tegen mijn gewapent en gekant. Send mijn de rede na den landbouw, of onder de werkluyden, kramers en lappers: mijn dagelijks werk en ſlaverny zal mijn ringelen: mijn benaut hutjen pramen; mijn arm geſin, ſlegte en geringe middeltjens zullen mijn menigmaal op 't herte

te treden; en ik ben tot veragting, verstoting, spot en smaad van andere. So ik yndelijk op het aansetten van de rede mijn beroep verlate, en een ander aanvange, moet ik doen 't gene mijn ongewoon en vreemd is: en onder alle dese niewigheden zullen eenige mijn onverwagt verbasen, andere schielijk ontstellen; by vele zal ik over de tong rijden, andere zullen mijn als een onwetende oude-niewling berispen, beschimpen en bespotten. Alle dese dingen moeten wy dan verdragen en opkroppen: om dat God ons die oplegt, aan wien wy ons geheel overgegeven hebben.

Het Pit deses §. 6. Van de vijvde Verbintenis.

VEel moet ik doen, en verdragen; of ik neme mijn beroep so niet waar, dat het mijn nut en het nodig onderhoud verschaffe.

Hier

Hier toe werden vier swarigheden voorgestelt, die ik moet overwinnen. *Voor eerst* om konstig en geleerd te werden, moet ik neerstig besig zijn, hondert wederwaardigheden inkroppen, en nijd en beknibbeling afwagten. II. Een Staats-bewindhebber moet waken en sorgen, en voor dit alles de verwoedhyd van het ondankbaar volk onderworpen zijn. III. In een geringen en veragten staat, moetmen smaad, armoede, en een verdritigen dagelijksen arbyd waarnemen. IV. In het veranderen des beroeps, werd onsen geest door ongewoonhyd en onkunde ontroert, verschrikt, en met duysend sorgen beladen. Men moet dan tegen alle dese swarigheden sijn gemoed wapenen.

§. 7. *Sesde Verbintenis.*

DE sesde Verbintenis is een toemaat op de vijvde, en begrijpt een

een wet, [1] om den geest uyt te spannen, opdat die, door een gedurige opspanning, niet verswakke, en verbreke. Het altaar van vermaak moet nu of dan eens roken: men moet sig vertreden, wandelen; het spel en boert, lagchen en gibberen sijner vrinden gedo-

1 *Een wet, om den geest uyt te spannen.*) Het gene wy in de derde verbintenis gesegt hebben, dat dese wet belagchelijk schijnt, voor die de ware zedeleer niet doorgronden, heeft veel meer plaats in dese sesde verbintenis: Want nauwlijks konnense sig van lagchen onthouden, siende ons dese verbintenis by de andere tellen: als wetende datse van selvs dese verbintenis genog, of liever de dingen daar in begrepen, niet alleen genog, maar veel meer als genog waarnemen. Dog dese menssen kennen het wesen der zedekonst gans niet, nog weten dat wy dikwils ook verpligt zijn te doen waar toe onsen blinden drivt en togten ons aandrijven; en dat het heel wat anders is, iets te doen om de verbintenis, als om de dingens wil, in die verbintenis begrepen. So is 't heel wat anders, sijnen geest in spel, boert, enz. te vermaken, om dat God ons dat gebied, en dit niet meer of min te doen, als God gebied: en wat anders, te spelen en boerten, om dat het ons selvs aangenaam en behaaglijk is. Dat voegt en past een vroom man: Dit een kind of sot.

gen:

gen: gasten en brassen; dansſen en ſpringen, en ik had ſchier geſegt, onſinnig zijn: maar, gelijk een hier wel by voegt, *op tijd en ſtond.* Den geeſt moet ſomtijds tot het ſpel te rug treden, om daarna met vergaderde kragten en herhaalden loop, des te langer en iveriger in de loopbane van ernſt te volherden. Een ontſpannen boog is, wedergeſpannen zijnde, veel ſtrakker. *Sokrates ſchaamde ſig niet met de kinderen te ſpelen: Kato vervrolijkte ſijnen, in de geméne lands ſorge vermoeyde, en afgematte geeſt met wijn: Schipio dan-*

2 *Een hier wel byvoegt) Horatius.* Want ſo wy dit niet ter plaats en ſtond doen, komt het ligt te gebeuren, dat voor ſo vele moeylijkheden, die de oefening van ons amt mogten komen te beletten, en diewe met ons ſelven te vermaken tragten te ontvlieden, wy weder alſo veel of meer dwaashyd op ons laden, die ons belet, ons amt, tot verſorging onſer nooddruvt, behoorlijk waar te nemen, als waar toe dikwils de agting en gonſt des volks veryſt werd: welke ſchande ons voorwaar meer droevhyd kan toebrengen, als de uytſpanning des geeſts, vermaak en luſt.

ſte

te met dat zegenrijke en strijdbaar lichhaam op de maat van 't snarenspel. Dit, en wat 'r *Seneka* voords tot het ynde des boeks by voegt, is seer wel: maar dit moeyt mijn, dat hy op dit kwaadstoffiggebouw, *de Gerusthyd des gemoeds*, staande op een losse grondslag, *de Ygenlievde*, dese swaare geveltop stelt. Geloov mijn het kan 't niet dragen. *Wy* stellen dien top op een wel doortimmert gebouw, dat sonder gebrek, wel onder dak, en wiens grondslag God is. *Gy, Seneka!* wilt u verlustigen, om te beter te versetten 't geen u ontrust, en op dat niets uwe gerusthyd, *of om den spijker op 't hoofd te slaan*, uwe vryhyd, diege eeniglijk en uytnemend toegedaan zijt, in de weg zy, of haren vryen loop verhindere: dit is uw oogmerk. *Wy*, met alle vrome, soeken in tegendeel uytspanning, om ons terstond weder in te spannen, en de sinnen schrap te setten, op datwe het doelwit

on-

onses beroeps mogten raken: d willen wy treffen, om den kost t hebben: den kost willenwe niet als om te leven: leven willen wy om dat het God wil: en zullen da niet langer willen, so haast wy zul len vernemen, dat *Hy* het nie langer wil. En dus gesint te zijn stelt ons in volle vryhyd: hoewe wy dit niet doen om vry te zijn maar daar door selvs zijn wy vry datwe dit op die wijse doen: want so wy dit doen, om vry te zijn zullen wy door dat doen selvs, niet vry, maar slaven van ons ygen selvs wesen, dienende also ons selven, dat een harde en beklaaglijke slaverny is. Wat is dan het doelwit van onse toeleg? waar op moeten wy mikken? waar na toe onsen loop setten? Na de gehoorsaamhyd, want God te gehoorsamen, moet ons genog, en het ynde zijn: voorder hebben wy niets te soeken, niets te begéren; het ga, so 't wil.

2. 't Gene ik te voren aangedrongen heb, dat dit gebouw net n 't lood en den haak moet zijn, ben ik genoodsaakt hier weder op e halen, en nogmaals[3] aan te dringen. Want so een eenige der bovengebinten uytpuylende of overhellende, het gehéle getimmer des Deugds onçierlijk en bouwvallig make; hoe veel te groter wanstal n mismaakthyd ware het, indien en alte-groot, -lomp, en-swaar[4] gevel, dat tot çieraad moest dienen, tot

3 *Nogmaals aan te dringen)* Hier werd de regtvaardighyd weder aangedrongen, om nog *meer* nog *min* te doen, als het *ynde* veryst, dat dese verbintenis beoogt. Men moet dan den geest vermaken, om tot ons beroep bekwamer te zijn, nog men moet dat nog meer nog min doen, dan tot de behoorlijke uytvoering onser verbintenis nodig is. Want doenwe meer, of min, so doen wy dat niet om onses pligts, maar om de voldoening onses lusts wil.

4 *Swaar gevel)* Dese verbintenis gelijkt seer wel na een gevel op een huys; en de vorige na de verdiepingen van dit gebouw des deugds: want dese sesde is de laatste, die op de twéde verbintenis gebouwt werd. Daar boven is dese verbintenis seer toevallig, en werd van de vorige,

tot last verstrekte, en door dit overgrote en onbevallig geveert aan het ondergebouw, waar van het onderschraagt moest werden, den val en instorting drygde? So verre

rige, nog door sig selvs nog uyt ygen naam voordgebragt, maar heeft alleen plaats, als ons beroep anders niet verrigt kan werden, zijnde even als een gevel op een huys, meer tot çieraad, als uyt noodsakelijkhyd. Want so imand door verdriet, vadsighyd, of diergelijke bewegingen, in 't oefenen van sijn beroep geen hinder gevoelde, of die wel gevoelde, maar van sig, daar door brak, dien niet agtede, en met voeten trad: wie seg ik, van so kloeken moed is, die heeft desen sesde pligt niet nodig, nog behoevt sig te verlustigen, als van sig, vast en bestendig genog zijnde. Maar de vorige verbintenissen zijn alle van selvs en op ygen naam onderling aan een geschakelt, gelijk dat men eten moet, zal men leven: een beroep hebben moet, zal men eten: en veel verdragen moet om het beroep te onderhouden; dit alles is seer noodsakelijk: maar het is so noodsakelijk niet, datmen somtijds, als men veel verdragen moet, sijnen geest verlustige; dewijle het gebeuren kan, dat die van elders kloek en sterk genog is tot dien last, geen verkwikking, als de swakke en lome, nodig heeft. 't Geen wy hier slegs aanraken, is om vrome luyden te doen sien, waarom datse menen dese verbintenis, in 't eerste aansien, eerse die wel ondersogt hebben, te moeten verwerpen en niet goedkeuren.

mag

magmen dan onder goede vrinden voor de ſot ſpelen, *gelijkmen gemeenlijk ſegt*, als genog is, om namaals wijs te zijn: ſo verre den geeſt uytſpannen, als tot des te kragtiger inſpanning nodig is: en ſo veel de ſinnen toe geven, als ſy verysſen om de vadſighyd, droevhyd, en andere belemmeringen, die ons in 't volvoeren onſes pligts, als tot ſtrikken zijn, af te breken: hier iets meer te begéren, is al weer ſig ſelven ſoeken, en van 't gebouw des Deugds afſpringen; met ſo veel groter gevaar, hoe wy hoger [5] geklommen waren.

3. Maar ſie hier onſen *Rijnhert Deugdeliev*; hy loert op mijn, als

5 *Hoe wy hoger geklommen zijn*) Hier werd weder geſinſpeelt in de nu veelwerv aangetoge gelijkenis, namelijk, dat deſe ſeſde verbintenis, als den geveltop boven op het huys des Deugds is: hy is dan hoog geklommen, en de Deugd ſeer genadert, die tot deſe verbintenis komt: alſo deſelve alleen maar voorkomt, als de andere afgedaan en verby gegaan zijn. Wie dan in deſe verbintenis valt, loopt te groter gevaar, om dat hy uyt de hoogte valt.

of 't hem niet wel bolde, 't geen we hier seggen: het schijnt of hy in mijne redenen wilde invallen: *Wel hoe?* segt hy, *wat* [6] *verschil is'r dan tussen de goede en kwade? dewijle d'eene so wel als d'andere haren lust en sin involgen, spelen en stempen, gasten en brassen: Mijn dagt dat, dus sijnen lust en sin den lossen toom te geven, het werk der godlosen; en dat der vromen was, sijnen lust en sin te bedwingen en in toom te houden. Wie van de uwe kan hier de goede en kwade onderschyden? dewijl gy die so door den anderen en overhoop werpt.* Veeltijds [7], *Deugdeliev*, verschillen de

Objectie.

6 *Wat verschil enz.*) Een tegenwerp; dat dese sesde pligt het onderschyd weg neemt, om de goede uyt de kwade te onderkennen.

Frivole exceptie.

7 *Veeltijds enz.*) Dit spierloos verset, dat egter vele in de mond hebben, valt niet swaar op te lossen, te weten: De vrome verschillen van de onvrome in hunnen toeleg, en niet so veel in den uyterlijken schijn hunner werken. Gelijk dit wanstaltig dog ware rijmtje uytdrukt.

Al wat de menssen doen,,
Moetme uyt den sin bevròen.

vro-

vrome en onvrome ſeer wynig in den uyterlijken ſchijn hunner werken; maar tuſſen haar byder oogmerk, is een ſo groot onderſchyd als tusſen dag en nagt: De godloſe geven den loſſen teugel aan haren luſt en ſin met opſet, en dit is enkelijk haar oogmerk: maar in tegendeol hebben de vrome niet voor, om na haren ſin en luſt te hollen en buyten ſpoor te lopen, als alleen om redenen, en uyt oorſaak dat het God ſo wil. Gy hebt wel[8]

8 *Gy hebt wel gevat*) Hier werdenwe vermaant, te moeten letten in alle onſe werken op het *laatſte ynde;* als gevende in de zeden de gedaante aan onſe daad of werk. En Ariſtoteles ſegt wel: *wie ſteelt, om by eens anders wijv te ſlapen, is geen diev, maar een overſpeelder.* So ook wie ſig verluſtigt om God te gehoorſamen, moet geen lievhebber ſijner ſinlijkhyd, maar van Gods wet geagt werden; nu hoe men, dit doende, God gehoorſamen kan, blijkt genog uyt de aaneenſchakeling deſer verbinteniſſen: met een woord. Men moet niet ſeggen, dat hy yndelijk ſig verluſtigt, maar dat hy God gehoorſaamt: gelijk een koopman ſijne goederen in de zee werpende, niet geagt moet werden, dat hy die goederen ygentlijk kwijt zijn, maar ſig ſelven behouden wil.

gevat, *Deugdeliev*, dat dit der vromen werk is, hunne sinlijkhyd te beteugelen en in toom te houden. Ik moet u hier een onverwagte wonderspreuk opgeven: als een vroom man sijne sinlijkhyd den lossen toom geeft, dan beteugelt en brydelt hy die allermeest: want hy verlustigt sig niet, om dat hy dat doen bemint, ja hy haat dat veel eer, maar om dat hy dit moet doen. So wie een Geneesheer haalt om een drank voorgeschreven te hebben, die doet dat ygentlijk niet om den drank te drinken, maar om gesond te zijn. Van gelijken een koopman op zee een onweer overkomende, werpt sijne goederen niet overboord, om die kwijt te zijn, maar om selvs behouden te blijven. So ook een vroom man, die sig vervrolijkt, en sijnen lust loslaat, alleen om God te gehoorsamen, en die andersins om geen andere oorsaak sijnen lust een stroy breedte zouw inruymen,

van dien magmen ygentlijk niet ſeggen, dat hy wil los zijn en ſijnen ſin en luſt den vryen loop geven: maar veel eer dat hy God gehoorſamen wil, en overſulks ſijne ſinlijkhyd een ſtrakken teugel en brijdel in den mond legt. So dat deſe wonderſpreuk niet min aardig, als waar is.

4. *Rijnhert* houd[9] aan, en ver-

9 *Rijnhert houd aan)* Het eerſte verſet loopt laar op, dat met het vaſtſtellen deſes ſeſden pligts, het onderſchyd weggenomen is tuſſen goede en kwade, het welk dus ontheft werd. Datſe *vormelijk* verſchillen, of in hunnen toeleg, lie in de zeden de vorm des daads is: hoewelſe veeltijds *ſtoffelijk* wynig verſchillen, of in hunne uyterlijk werken, die als de ſtoffe des zedens laad zijn. Maar het twéde verſet legt hier in, lat de ſeſde pligt vaſtgeſtelt zijnde, het onderſchyd weg is, waar na wy de goede uyt de kwade konnen onderkennen. Deſe werd drivoulig ontheft. Ten eerſten; dat 'r wynig aan gelegen is, dat wy de goede uyt de kwade konnen onderkennen. Ten anderen zouw d'onderſchyding even moeylijk voor ons zijn, al was 'r deſe ſeſde verbintenis niet. Ten derde dat, deſe ſeſde verbintenis vaſtgeſtelt zijnde, wy evenwel de goede uyt de kwade eenigſins konnen kennen: want ſchoonſe 't ſelvde doen, ſo doen 't egter deſe heel anders, als de gene.

Exceptie.

Formalitet

Forma actus moralis. materialiter.

materia.

wijt my na ik sie. *'t Heeft wat schijn, 't is aardig en spitsvindig uytgepluyst, en riekt meer na de school, als na welleven. Maar ylieve seg eens, fijn man, wie zal dan nu niet vroom zijn? want die voor heeft sig selvs wat deeg te doen, te danssen, of andere ydelhyd te plegen, zal straks voorwenden, 't geen gy soo even gesegt hebt;* het is Gods bevel. *Ik vraag dan nog eens, wat onderschyd is'r dan tussen de goede en de kwade?* Al sagjens, *Deugdeliev*, al sagjens: De kwade de Deugd naäpende zijn daarom niet goed, maar des te slimmer en boser, om datse huychelen en den schijnhylig spelen: laat sy vry hun slempen en wellustigheden met den dekmantel van Gods wet bekléden: wat helpt dien dekmantel? daar schuylt een slange onder. *Maar wy konnen haar dus*[10] *vermomt zijnde niet onder-*

10 *Dus vermomt)* Dit is 't eerste lid des ant-woords;

erkennen? wat raakt dat ons? wy weten immers ligt of wy ſelvs ſo vermomt zijn, of niet, daar is ons aan gelegen. Maar [11], *Deugdeliev*, ſo men de gehéle Deugd ſtelle in een ſtreng en ſtraff leven, 't welk voorwaar ongerijmd zouw zijn? meentge dan tuſſen goede en kwade beter onderſchyd te zullen vinden? gy miſt; en bedriegt u: men weet in dit ſtuk aardig te vynſen en ſig te vermommen: deſe onaangename treur-klugt hebben vele vermomde guyten, met een droevig gelaat, gefronſt voorhoofd, op-

woords, teweten: dat'r wynig aan gelegen is, of wy de boſe uyt de vrome onderkennen: het is genog, alswe ſelvs maar vroom zijn: wy konnen ſonder die kenniſſe ons werk genog verrigten: En die ſig ſo ſeer bekommeren, of ſy goed of kwaad zijn met wienſe te doen hebben, deugen door den band ſelvs niet veel.

11 *Maar*) Dit is het twéde lid: te weten: dat het, al ſchoon deſe ſeſde verbintenis weg was, niet minder moeylijk zouw vallen, om de vrome van de boſe te ſchivten: om dat de ſtrafhyd en den haat tegen de verluſtiging en 't vermaak, ſeer aardig nagebootſt werden.

geschorte wenkbrauwen, straf g[illegible] sigt, gekruyste armen, diep uy[illegible] gehaalde sugten, en nijpende b[illegible] rispingen van de allervroomste voor desen en nog heden seer le[illegible] vendig weten te spelen: dog so d[illegible] wijn in dese maar een schakeltje los maakt, straks springt den gek uy[illegible] de mouw: want wel is'r gesegt *de wijn spreekt de waarhyd.* En hier legt niemand beter open, al[illegible] een vroom man, die altijd met ope- ne deuren wandelt; en dese wee[illegible] hier alleen d'eer te bewaren, di[illegible] hem ten mond en ogen uytblinkt; en dewelke in desen staat selvs van sijne vyanden gesien werdende, hem niet kan ontnomen werden; gelijk eertijds *Seneka* syde van den hip- pelende Schipio. Ja[12] in dese ver- lustigingen en uytspanningen kan- men, des noods, de goede van

12 *Ja in)* Hier begint het derde lid: te we- ten: datwe niet te min nog onderschyd maken konnen tussen de bose en de vrome: want schoonse bede het selvde doen, so doen sy het egter ider heel anders.

de

kwade nog wel onderſchyden:
ant al doen de vrome en de boſe
er veeltijds het ſelvde; ſo doen
t egter de gene heel anders, als
deſe: *ſy* doen het, als dit niet
llende doen, ſo 't haar niet gebo-
n was; *deſe* doen het als dit even-
el zullende doen, al was het haar
erboden: *gene*, als iets anders be-
gende; *deſe*, als hier op alleen
ende: *die*, als vreemde en ſig na
ders ſpoedende; *deſe*, als ingeſe-
ne en ſoekende te blijven: de
oede genieten de vreugd; de kwa-
e jagenſe na: *ſy* nemen het ver-
aak; *deſe* werden daar van inge-
omen. Meent gy, *Deugdeliev*,
at dit alles ſo ontvynſt kan wer-
en? dat aan ogen, mond, han-
len, of gebaar des lichhaams,
iets daar van uyt-breken of-leken
ouw?

5. Dit zijn de wetten, die mijn
ier in de wereld verkerende, of
laar uyt vertrekkende, beſturen,
en tot een regel verſtrekken, waar
na

na ik leven en ſterven moet. [Doch de] twé eerſte behelſen mijne dood[elijk] vertrek: de drie of vier volgen[de] mijn leven en omgang. 1. *On[be]ſchroomt te gaan, als ik geroep[en] werd. 2. Niet te gaan, voor a[ls] ik geroepen werde. 3. Mijn li[ch]haam te onderhouden. 4. Daar* [...] *eenig beroep aan te nemen. 5. V[...] daar in uyt te ſtaan, te doen en [te] lijden. 6. Mijnen geeſt ſomtij[ds] te vermaken.*

§. 8. *Sevende*[1] *Verbintenis.*

BLijvt nog over te onderſoeke[n], of'r van de Nedrighyd ook een[i]ge wet afdaalt ontrent mijne kom[ste] ter wereld, dat is, ontrent mijn[e]

1 *Sevende Verbintenis.*) So hier als *lid.* 5. *d[er] voorgaande ſne* werd gewag gemaakt van de ve[r]déling der verbinteniſſen: dat ſommige, als [1.] 2. ontrent de dood: als 3. 4. 5. en 6. ontre[nt] het leven: eene, als deſe 7. ontrent de geboo[rte] te beſig zijn. Want alle Verbintenis der men[s]ſen is doende ontrent hier te komen, hier te zij[n] en van hier te gaan: kort om ontrent, *na hier hier, en van hier.*

ge-

oorte of worden: nu worden of oorte is by mijn niet, eerst-al aan den dag komen of ver-ijnen; maar met het lichhaam paren, en ter wereld komen, aar ik ook al was, doen ik nog mijn [2] moeders lichhaam beslo-n lag. Is'r dan wel een wet der drighyd aangaande dit mijn wor-

2 *Nog in mijn moeders lichhaam.*) Op dat gy nt misschien denken moogt, dat de ongebore ugt, nu eerst in de baarmoeder bevat, en on-ent op den veertienden dag na de bevrugting of rmenging, de hoofddélen, als hert en hers-nen, bekomen hebbende, een selvgaande erktuyg is, dat als een beest of gewas leevt, sonder kennisse of mewusthyd bewogen werd: ant seer vele vooroordélen, opgevat, so haast y in de baarmoeder besloten wierden, tonen nog dat de ongebore vrugt ook dan met ken-sse versien, en een waaragtig mens is, die uyt n redelijke ziel en een lichhaam bestaat. Het ouw te lang vallen de vooroordélen, in de baar-oeder al van ons opgevat, te verhalen; dese re kan tot de Geestkunde of de Kennis sijns lvs betrokken werden: daarom zullen wy dat e sijner tijd seggen, en hebben dat reeds gedaan n 't begin van onse *Geestkunde der Wandelaars*; ls ook *in de aanmerkingen over de beginse-en van den edelgeestigen Des Kartes.* Metaphisica Peripateticorum.

den

den? ja[3] waarlijk. Te weten, la
ik mijne geboorte ten goede nem
die niet verfoeye, daar over niet k
ge; nog tot die swakhyd en sin
looshyd vervalle, dat het mijn le
dede geboren te zijn: nog dat l
vervloeke, die mijn lichhaam g
teelt hebben: veel min hem, *so-*
der afgrijsen kan ik dit niet denke,
die mijn in dit lichhaam gesonde
en op eene wonderlijke wijse m
het selve parende gemaakt heeft, d
het mijn [4] lichhaam zoude wese
Dat ik noyt ook kome te verva
le

3 *Ja waarlijk.*) De wet, die ontrent de g
boorte besig is, is later als de geboorte: wa
die voor de geboorte zouw zijn, indien 'r sod
nige wet geweest is, 't welk wy hier ongeraa
zullen laten, die behoort tot de menshyd nie
en van het gene voor onse geboorte of onse inl
ving tot ons behoort heeft, blijkt uyt de re
wynig of wel geheel niets: waarom dan de
Verbintenis onderschyden werd van die, dewe
ke ontrent de dood besig is: want alle die verbi
tenissen gaan voor de dood, door dien onse men
hyd met de dood ophoud.

4 *Mijn lichhaam zoude wesen.*) Dese wet o
sevende Verbintenis werd opentlijk gevestigt o
dese Zedekundige grondslag: *waar gy niets ver*
moog

n tot het gevoelen van die onsin-
ge, dewelke aan het volk schenen
js te zijn; om datse op een heel
dere en pragtiger wijse onsinnig
aren, als den geménen man. Seg-
nde: *Het is best, noyt geboren te
jn; en* dat hier naast aankomt,
et den eersten te sterven. Ja in
gendeel is het best, dat ik gebo-
n ben, also 't den Allerbeste so
ewilt heeft: en vroeg of later,
et den eersten of lesten te ster-
en is even goed, en zal dan best
ijn, als het dien Allerbesten gelie-
en zal.

2. Ik drijve en dobbere hier in
en woeste zee [5] vol elende; en
wer-

oogt, wilt niets. Dewijle wy dan ontrent onse
eboorte of paring met het lichhaam niets ver-
nogen, gelijk *uyt de Kennisse onses selvs let.*22.
ebleken is, so is het niet minder sot als onge-
ijmd daar ontrent iets anders te willen wenssen,
ls 'r reeds gedaan is.

5 *In een woeste zee vol elende.*) Een tegen-
verp op dese Verbintenis; namelijk, dat wy
net regt schijnen te mogen klagen over onse ge-
oorte, en komst ter wereld, nademaal wy
daar

werde van de eene[6] ramp in d'ane-
re, en van dese weder in een ander
geslingert: Want als door 't gedu
bewegen, tegen een stoten, en we
ren der lichhamen in dese wereld,
het ligt komt te gebeuren, dat min
lichhaam ergens gekwetst werd,
als de geswinde omloop der H
daar door onyndige rampen en elenden onder
vig zijn.

6 *Van d'eene ramp in d'andere)* Dese ramp
zijn of over den geest, of over 't lichhaam: o
van 't lichhaam zijn dese; dat het ligt geraa
is; want in onse *Lichhaamkunde* hebben we g
leert dat dese wereld is *een lichhaam in beweging*
nu ons lichhaam is een deel van de wereld,
werd niet selden door die beweging geschud
getroffen, en door dat treffen gekwetst: u
dese kwetsing komt pijn, en veeltijds h
verlies van eenig werktuyg, als oog, oor, en
uyt dese samenstoting der lichhaamtjens beu
het ook ligtlijk, dat het vuur van 't hert si
voedsel of lugt dervt; 't welk gebrekende
werd dat vuur noodsakelijk verdoovt: het vuu
verdoovt zijnde, werden wy van het lichhaam
ontbonden, of sterven wy: siet hier over 't *tlaat*
ste deel mijner Lichhaamkunde, van de klyne we
reld: wy dan dese genakende dood gevoelende
werden met onuytsprekelijke benauwdheden ge
prangt, gelijk genog bekent is aan die met he
eene been in 't graft gaan, dat is, met siekten
bevangen zijn.

mels-

nelsstoffe mijn lichhaam tegen Materia
'aarde smijt, dat ik valle; of als Cœlestis.
es selvs scheer, inslag, of samen-
eevsel, door het snel toeschieten-
e afschaavsel der lichhamen, er- Materia subtilis.
ens verbroken werd, dat ik mijn
rande, so kan het niet wesen, of
moet lijden, en pijn of smerte
evoelen: so dan ook het gekwet-
e deel tot eenigen sin of beweging
odig is, begeevt mijn aanstonds
ie sin of beweging, of wel haar
gt gebruyk: beseert mijn oog;
werde blind of bysiende: krijgt
ijn tong eenig letsel; ik stamele,
f werde stom: is'r gevaar, dat
et vuur, 't welk gestadig in mijn
ert gloeyd, staat uytgeblust te wer-
en; dat ligt gebeurt, als het voed-
l of lugt daar aan gebreekt: dan
orstele ik met de siekte, *dat is*,
et de genakende dood; ik zielto-
e; werd met afgrijselijke schrik
evangen, door ongeloovlijke
roevhyd verslagen, en met eene
ndraaglijke angst gedrukt en ge-

perst. Nog is het [7] volgende swaar-der en harder. Mijnen geest is me onverstand en blindhyd, 't gemoe met moedwil en dwershyd gesla-gen. Mijne onverstandige gees heeft, het gene hy moest en ool ligtlijk kon weten, verwaarloost e niet bevlijtigt; willende liever si met eens anders, met onnodige din-gen en daar mijn niet aan gelege is, bemoeyen: dus komt het da ik nog mijn selve, nog andere din-gen kenne. Wat wonder is het

7 *Nog is 't volgende swaarder.*) Hier volge twévoudige rampen van den Geest, als *een die onverstand en loutere moedwil*: de onkunde de
Philoso-phєren. Geest bestaat hier in, dat wy niet wel beginne Wijshyd te kavelen vande kennisse onses selvs a Want van daar als 't hoofd zijnde, behoorde all ware kennisse afgehaalt te werden. De boosaa dighyd des wils, die selvs aan het eenigsins geson de verstand gehoorsaamhyd wygert, heeft eẽ vee duysterer begin: maar schijnt allermeest voor te komen, dat wy door de sinnen so seer gins e herwaards verrukt werden: waar door 't voor schrivt des verstands, als beklad en uytgewi werdende, gebeurt het dat den wil 't selve nie wel genog kan sien: dog dit wat klaarder, alsw van de togten spreken zullen: *siet ook mijne aan merkingen op de beginselen van Des Kartes*, *deel* 1. §. 71.

lat ik in dat onverſtand blijve? lewijle ik de kennis mijns ſelvs niet eneerſtige, en ik andere dingen ok niet weten kan, als door de ennis mijns ſelvs; en hoe ware et mogelijk, dat ik andere dinen kennen of weten kon, daar tot nog toe in mijn en het mije ſo blind en onwetende ben? Het emoed of den wil kwaadaardig, hatſugtig en in ygenlievde verſoen zijnde, ſchikt, trekt, ja rukt eweldig, met eene onverſadelijke egeerte, alles tot en na ſig; onerwerpt ſig alles, en maakt alles, s ſlaven, ſig onderdanig: en [8] od ſelvs verſoeckende om ſig te die-

En God ſelvs verſoekende.) Niets is gemeenr, als God te bidden om ons voordeel: wat is anders, als willen, dat God ons diene? Waar God moet gebeden werden om middelen, ar van wy leven en den koſt hebben mogen: ar men moet daar niet by blijven: men moet bidden, om met eten en leven ſijnen wil te en; die gewilt heeft, dat wy eten en leven eſten, en hier blijven, tot dat hy ons onteg. Alſo moeten wy novt God bidden, ans als om de Verbinteniſſen, die hy ons opge-

legt

dienen, geevt hy dat verſoek n
den naam van *Godvrugtig- en Go-*
zalighyd, of noemt het niet e
dubbelſinnig woord, 't welk hi
den waren ſin treft, *Godsdien*.
De Goddelijke wetten, die d
geeſt, weder wat tot ſijn ſelv
komende, nu begon te ontde-
ken, ſig voor te ſtellen, en op
te nemen, ja onder eede te belov
te zullen hyliglijk nakomen; da
houd hy ſijn woord niet, gaat da
van af, en t'elkens daar tegen aa
ja betragt die niet een eenigen da
en nauwlijks een uur, ik mag w
ſeggen niet een ſtond. Deſe o
ſtandvaſtighyd, ontrouw, en mij
édighyd mijns gemoeds in ſi
voornemen, heb ik van dag tot d
met ſo vele klare en droeve blijk
9 ondervonden, dat niets ter were
mi

legt heeft, te mogen volbrengen. Dog h
van bréder en klaarder *in 't 2. deel I. Hoofd*
9. §. *Van de Hylighyd of Godzalighyd.*

9 *Ondervonden.*) Te weten mijne mew
hyd toont klaar, hoe wynig mijnen geeſt by ſ
o

mijn eer bekent, of sekerder bewust is: ja dese hevige vermaning en ernstige overtuyging zal hem niet tot inkeer brengen; neen, neen! hy zal niet tot inkeer komen, so lang ik op de wereld ben; het heeft 'et weg: hy geevt mijn nog wel sijn woord en hand, belovende hem voordaan beter aan te stellen; maar ach laas! ik kan'r geen geloov meer aan slaan, vermits hy mijn so menningen schonen, en tastelijken leugen op de mouw gespelt heeft.

3. Waarom lopen so vele [10] en grote rampen en elenden te samen, om mijn arme verstoteling te bestor-

opset blijvt, om God te dienen, en sijne Verbintenissen na te komen. Want al wat door de bewusthyd bekent is, is sonneklaar, als zijnde kenlijk op den hoogsten trap, dat is, allerklaarst. Daar is wel eenige rye, in 't geen door de gewisse openbaar is, dog in 't eene is geen groter klaarhyd, als in 't andere. *Sie onse Geestkunde in 't* 1. *deel.*

10 *So vele en grote rampen.*) Onse elenden verklaart zijnde, ondersoekt men nu hunne oorsaken. Welker drie gestelt werden: en wel de eerste aan *Plato*, de twéde *de Kristenen*, en de der-

ſtormen? heb ik ergens [11] elde
tegen God misdaan? dat ik hier
dit lichhaam, als in een kerker g
worpen, de ſtraffe boete, die ik e
ders verdient had: onder welk
vele, deſe niet van de minſte i,
dat ik vergeten heb de misdaa
die ik begaan heb en hier beſur
moet: want het is voorwaar nog
eenen groten trooſt, als men we
waarom men geſlagen werd. C
heeft mijn vader, of imand mi
ner voorvaderen, of miſſchien de
[12] eerſten mens geſondigt? en d

derde aan *een onbekende*, of ligt den maker v
dit boek, toegeſchreven. Deſe werden twi
felagtig voorgedragen, om dat het onderſo
der oorſaken tot de Zedekonſt niet behoor
wiens werk alleen is: *Niets te willen, waar*
niets vermag; en goeds moeds te verdragen, dat
niet ontgaan kan.

11 *Ergens elders enz.)* *Plato* ſegt, wy he
ben elders geſondigt, en dragen hier de ſtra
waar van de grootſte is, datwe 't kwaad of
misdaad niet kennen, waarom wy lijden.

12 *Of den eerſten mens.)* Het gevoelen *d*
Kriſtenen aan wiens waarhyd niet getwijfe
werd, maar in de Zedeleer twijfelagtig mo
voorgeſtelt werden, om dat met geen aangeb
re rede beweſen kan werden.

ram

rampen, als een ongelukkige erve-
nis, op mijn en andere sijner nasa-
len, die ik tegen de selvde klippen
ie aanstoten, verschoven? Want
mijn dunkt nu by [13] ondervinding
geleert te hebben, dat somtijds de
gebreken des lichhaams, ja ook des
geests en verstands, van de ouders
op de kinderen overgaan, en als
van hand tot hand voordsetten. Of
zijn [14] dit alleen slegs rampen en
elenden voor die klynsérige steuners
en

13 *By ondervinding.*) Dit 's een voorregt aan
gevoelen der Kristenen; te weten, dat de on-
ervinding hun te hulp komt lérende, dat de ge-
breken der ouders ook in de kinderen overgaan:
en dronkaard werd een soon geboren, die op
len drank versot is; na 't spreekwoord: *so 't ay
r, is het hoen.* Niets diergelijke is voor *Plato*,
lie segt, dat een ider voor sig gesondigt heeft,
er hy in desen kerker des lichhaams, om straffe
e lijden, geworpen werd.

14 *Of zijn dit enz.*) Dit derde gevoelen
brengt wel geen oorsaak voord, die de vrage ver-
st, maar stoot de vrage selvs om: want de vra-
ge was, *van waar dese rampen*, het antwoord:
dat het geen rampen zijn; waar mede dan de vra-
ge te niet is. De rede is, dat een ramp imand
tegen sijnen sin overkomt. Wie nu na 't bevel
der nedrighyd, sijn selven verlaten heeft, vind in al
Y 4 het

en kreuners, voor die ygenlievende maar niet voor die bevredigde, e nedrige, die in ware en opregt ootmoed alles aan God opgegeve hebben: want selvs die verkeerdhy des [15] verstands, nog de overtre ding der Goddelijke wetten, schijn me

het voorverhaalde niets tegen sijnen sin te gebe ren. Als ik seg, *tegen sijnen sin*, ontken ik niet, da se niet tegen de sinnen en togten konnen geschi den, op dat men dat niet voor een elende reken dat tegen de sinnen of togten geschied: wy stelle vast, niets voor elende te houden, als dat tege onsen sin, dat is, tegen onsen wil gebeurt: want o vermoeydhyd en sommige smerten des lic haams, zijn ons dikwils vermakelijker, a moeylijk, so lange die tegen onsen sin of wil nie zijn, hoe seer die ook tegen de sinnen en togte aanlopen.

15 *De verkeerthyd des verstands.*) 't Is sulke wonder niet, alswe seggen, dat een vroom e regt nedrig man alle die andere rampen voor ge ne elende agt: Maar hier doet sig geen klyn swarighyd op, alswe seggen, dat selvs de ve draythyd des wils, nu te voren onder de elende opgetelt, voor hem geen elende is: het wel men egter de saak wel ondersogt zijnde, soda nig bevind: want noyt staat hy die kwade nyging van sijnen geest toe, hy verwerptse altijd, e wanneer hy door deselve in sonden valt, her roept hy die aanstonds, en werptse so veel hy kan:

nen voor geen elende of gebrek te moeten rekenen, voor die haar met toestaan en goedkeuren deselve noyt ygen gemaakt hebben; maar so haast sy ingeslopen waren, met een opregt berouw, en ernstige verfoeying des geests verworpen: en aanstonds daar op met alle kragt, en een vast opset van voordaan niet meer te sondigen, deselve seer verre van sig afweren. Ik ondersoeke dan [16] niet wat dit zy:

kan, uyt een waar berouw en verfoeying, van hem weg. Gelijk een stok, halv in en uyt het water stekende, schijnt gebroken te zijn, dat geagt werd een dwaling te zijn van de kinderen, die dat met hun verstand toestemmen, maar niet der mannen, die 't door de rede herroepen. So moet ook de booshyd des wils niet toegerekent werden aan die deselve afkeuren en afstemmen, maar aan diese toestaan en goedkeuren.

16 *Ik ondersoeke dan niet enz.)* Hier volgt de ware antwoord op de eerstvoorgestelde vrage, en werd volstandig en bevestigende voorgestelt, daar de drie eerste antwoordingen twijfelagtig gestelt zijn. Ondertussen neemt dese antwoord de vrage selvs ook weg, met te tonen dat sy eene onwaarhyd onderstelde, want sy onderstelde in een vroom man eenige elenden

zy: het gene ik dus in 't kort [17] ge-
ſegt heb, was my ſo in gevallen
om dat het mijn van alle kanten
voorkwam, en ik het dikwils van
andere gehoort had. Ik onderſoe-
ke dit dan voor als nog niet: om
dat ik dit onderſoek tot [18] nog toe
uyt de ſpringbron der Nedrighyd
niet

te zijn; vragende, van waar deſe elenden ?
nu de derde antwoord ontkende, dat 'r eeni-
ge elenden in een vroom man zijn: maar deſe
antwoord neemt de vrage weg, als ſtrijden-
de tegen de zede: want wy moeten niets onder-
ſoeken, als dat uyt de beginſelen der nedrighyd,
beſonderlijk uyt de verlochening ſijns ſelvs, ge-
trokken werd; en uyt die verlochening volgt
niet, dat men onderſoeken moet, van waar ons
eenige elenden toekomen: want wie die onder-
ſoekt ſchijntſe te willen afweren: en dit is ſig
ſelvs ſoeken, den welke de verlochening t'eene-
maal verloren en vermiſt heeft.

17 *In 't kort geſegt hebbe)* Te weten, de drie
vorige twijfelagtig voorgeſtelde antwoorden.

18 *Tot nog toe enz.)* De voornaamſte bron
der nedrighyd is, *ygen ſelvs verlochening, ver-
agting en verlating*, waar door wy ons geheel
aan God overlaten, ſonder eenige ſorge voor ons
ſelven. Uyt deſe bron volgt tot nog toe niet, dat-
men onderſoek moet doen op d'oorſaak onſer
elenden. Het zy 'r dan elenden zijn, als 't volk
dunkt; of niet, ſo als wijſe wijsgéren oordé-
len:

niet heb konnen putten. De Nedrighyd gebied hier ook niets te ondersoeken, maar alles, so als't gevonden werd, in dank en ten goede aan te nemen. Het is dan goed dat ik geboren ben, al is't in deser voegen; want God heeft gewilt, dat ik ook in deser voegen geboren zouw werden: ik sla dan geen agt nog heb'er mede te doen, waar van daan het komt, dat ik in deser voegen geboren ben: ik stemme alleen sijnen wil toe, en ben'r mé te vreden: het is mijn ook genog, dat ik geboren ben, in welker voegen het ook zy, om dat hy gewilt heeft dat ik geboren zouw werden. Mag-

len: een regt nedrige agt het van geen belang of aangelegenthyd, van wat oorsaak sy komen; dewijle hy weet, datse tot sijnen mensselijken staat behoren, lijd en verdraagt hy die; 't welk aan 't volk hard schijnt; en wat hem overkomt, neemt hy in dank en ten goede.

men

men dan dese dingen [19] niet onder soeken? men magse, seg ik; hie [20] niet ondersoeken. Elders dan [21] ook niet? dat zal men elders sien hier komt het niet ter sné.

4. Dit zy dan so [22] gesegt van di verbintenissen, waar door ik mijn geheel aan God verbonden heb, en nog verbinde. *Ik geve my als nog aan hem over, en ygene mijn selvs gans en geheel aan hem toe, sonder iets mijns voor mijn te behouden. Ik geve mijn, hier komen-*

19 *Magmen dan dit niet ondersoeken.)* Dat is, magmen niet vernemen, van waar ons dese elenden somtijds toekomen?

20 *Hier niet)* In de Zedeleer: waar men slegs voordbrengt, het geen ons 't ligt der aangebore rede leert.

21 *Elders ook niet.* Dat is, magmen elders, te weten, in den Kristelijken Godsdienst en Godgeleerthyd niet ondersoeken van waar die elenden komen? ja daar magmen het doen, en van de zedeleer overstappen tot de Godgeleerdhyd.

22 *Dit zy dan so gesegt enz.)* Een korte herhaling aller Verbintenissen en voorstellen, in die Verbintenissen voorgestelt om te weten.

le, aan hem over; want ik [23] *keure het goed dat hy mijn hier gebragt heeft, en ben 'r mé te vreden: Ik geve mijn, van hier gaande, aan hem; want ik wil* [24] *vertrekken, als hy het ſegt; en wil niet vertrekken, als hy het niet ſegt: ik geve ook mijn, hier gaande en ſtaande, aan hem; want ik wil* [25] *eten, gelijk hy belaſt heeft, en wil* [26] *arbyden, ſo veel daar toe veryſt werd:*

23 *Ik keure het goed enz.*) Hier werd den VII. Pligt als met de vinger aangeroert. Ik geve mijn geboren worden daar door ſelvs aan God over, dat ik geruſt èn wel te vreden ben in mijne geboorte, en niets anders daar ontrent wil.

24. *Ik wil vertrekken.*) Een aanwijſing des I. Verbintenis, te weten ik geev mijn daar door al ſtervende aan God over, dat ik te vreden ben, en niet weygere te ſterven. De II. Verbintenis, dat ik niet vertrekken wil, voor dat God mijn roept.

25 *Ik wil eten.*) Aanroering des III. Pligts. Ik ſtel mijn leven aan God, om dat ik getrooſt en niet weygerig ben te blijven, tot hy mijn ontbinde.

26 *Wil arbyden.*)Hier werden de IV. V. en VI. aangeroert, want die alle behoren tot den arbyd, dewelke om nooddruft te hebben, en om hier te blijven noodſakelijk is.

Is

Is'r dan nog eenige andere Verbin-tenisse mijn opgelegt? zal ik, die s wel kennende als mijne vorige Ver-bintenissen, deselve even vlytig behartigen. Andersins so ik voor een wet [27] *houde, 't geen ik niet wete of 't van God is, alleen ver-trouwende dat het van hem is, of*

27 *Voor een wet houde*) Hier werd de rede bygebragt van het twéde aanhangsel, te weten: so ik eenige verbintenis op mijn neme, die uyt de rede niet klaar blijkt, dan gehoorsame ik wel een verbintenis; maar ook mijne ligtvaardig en ligtgelovighyd: want 't geen we aan de rede niet gehouden zijn, dat zijn we volstrekt niet gehouden. Siet onse *Feestdagen*, *blad* 9. 10. 11. *en elders*. So ik al een ware verbintenis aanneem, maar door de rede desselvs waarhyd, en dat sy mijn opgelegt is, niet sien kan, daar door zal sy mijne verbintenis niet zijn; oversulks als ik deselve nakome, dan gehoorsame ik ygentlijk die verbintenis niet, maar mijne ligtvaardig- en ligtgelovighyd, waar mede ik deselve aangenomen heb. Gelijk een slapende na een gouden appel, hem in den droom ontnomen, tast, en waarlijk die niet grijpt, maar een idel hersſen beeld een droom: so ook als wy eenige verbintenis aannemen, niet op 't aanraden van de rede, maar van onse ligtvaardig- en ligtgelovighyd, of vertrouwen datwe op andere stellen, dan doen wy niet dat die verbintenis, maar 't geen onse ligtvaardig- en ligtgelovighyd ons belast.

Absolut Saturnalia.

dat

at op een anders woord gelóven-
e, of dat na mijnen ſin verdigten-
e en uyt mijn hoofd verſirende:
an gehoorſame ik God niet, gelijk
eeniglijk verſchuld was; maar
ijn ygen verdigtſel, [28] *ligtvaar-*
ighyd, en mijne ygene dwaashyd:
an aanbid ik God niet, maar,
elijk men ſegt, een ſteen uyt de
raven in de plaats van God: dan
iene ik mijn ſelven, en het ſchan-
elijkſte dat in mijn is, mijne yge-
e verdigtſelen, dromen en ſotter-
yen: of ik koeſtere en krauwe ſagt-
ens een zeer, dat andere met de
rootſte ſmaad mijn aangevreven

28 *Ligtvaardighyd)* Dit's de twéde reden es twéden aanhangſels: want de eerſte was, o ik een verbintenis aanneem, die de rede mijn iet oplegt, dan gehoorſame ik nog de rede, nog God, nog die verbintenis, maar mijne ygene igtgelovig- en dwaashyd. De twéde reden, ls hier geſegt werd, is, dat wy niet behoeven loor giſſingen, méningen, ligtgelovighyd, en vertrouwen op andere menſen, onſe verbinteniſſen na te jagen en te ſporen; aangeſien God lle de verbinteniſſen, door het ingeſchapen ligt der rede, ons klaar en onderſchyden genog voor de ogen ſtelt.

heb-

hebben. Mijnen Heer mompelt nit binnens monds, nog prevelt mij aan d'oren, dat ik behoeve te duten of te twijfelen, of hy mijn ier gebied en wat dat mag wesen 't geen hy van mijn gedaan wil hebben segt hy klaar en rond uyt, e spreekt uyt de borst als Heer e meester: so dat ik hem genog hore kan, ten zy ik somwijlen onde sijne redenen, met de ratel en bel len mijner snaterende begeerlijkhe den te veel geraas make. Hy ken mijne spraak, so dat hy geen tol behoevt om met mijn te spreken ik ben alom en altijd, waar ik ben by hem, dies heeft hy bode [29] *nog brievdrager nodig om mijn te waar-*

29 *Bode nog brievdrager nodig*) Op dat niemand uyt dit en 't voorgaande wane te volgen, dat God niet door andere mensen ons van onsen pligt vermaant, so werd hier te regt aangehegt, dat hy seer dikmaals door andere ons vermaant, dog so dikwils als hy dat doet, legt hy die vermaners en leeraars de reden in de mond, waar door wy verstaan dat de wet, tot welkers volbrenging sy ons vermanen, van hem voordgekomen is.

schou-

ſchouwen: dog als het hem gelievt
mijn mijns pligts door andere in-
lagtig te maken, dan geevt hy haar
dat ware téken, dat onfylbaar
woord, de Rede; ſo dat Hy ſelvs
als dan meer mijn aanſpreekt,
als deſe die mijn wegens hem en uyt
ſijnen naam vermanen, 't welk hy
ook niet agt ſijn Hoogaanſien te na
te weſen. Het is een dwaas en
onnutte dienſtknegt, die ſijnen pligt
verlatende, aanvangt te doen,
't geen hy des nagts gedroomt had,
hem van ſijnen Heer belaſt te zijn:
of die op den klaren dag begint te
danssen en te ſpringen, om dat
eenigen ſpotter hem wijs gemaakt
had, ſijnen Heer 't ſelve te beve-
len. So hy hier boven den vryen
toegang tot ſijnen Heer had, om
aan hem te vragen wat van ſijn
gelieven was; ſo den Heer ook ſcher-
pelijk belaſt heeft, na niemands als
ſijn klaar en duydelijk bevel te luy-
steren: dan is dien knegt niet alleen
dwaas en onnut, maar een boos-

wigt en deugniet, die de straffe w[...] verdient.

§. 9. *Een behulpmiddel ter Nedrighyd.*

Den nedrige doet, niet met allen om ygen geluk of zaligheyds wille.

HEt zal een seer kragtig middel tot de Nedrighyd wesen, dat w[...] in den geest vast voornemen niets[...] doen, of te laten om ygen baat, g[...]luk, of zalighyds wil, maar al[...] en alleen in opsigt van de w[...] reden, en verbintenis: Laat o[...] ook den geest so be-knellen, -kle[...]men, en-sluyten in de tugtba[...] sijner verbintenissen, dat hy 'r n[...]gens kan uytspringen, nog sig v[...]heffen op de wiken van wenssen[...] begeertens na ygen welvaren [...] zalighyd. So wy dit konnen [...] weeg brengen, zal hy noyt in sp[...] of nijd de versenen agteruytslaa[...] nog sijnen hals aan dat jok ontre[...]ken, aarsselen, nog uytspatte[...] maar hy zal den tred van de red[...] nauw opvolgen, en stip treden

de voetstappen van desen lyds-man, den welken alleen het hem past na te volgen. Vallenwe dan af, en verlatenwe in tijds dit on-gelukkig vaandel, het welke 't ge-héle mensdom met so veel toestel en beslag, met so veel toeloop en aanhang, met so vele sakken en pakken van sorg, en voorraad iverig naastapt: Nagt en dag soektmen sijn ygen geluk en zalighyd: dese is dien 1 Afgod, die op sijnen altaar ten roov staat, sijne kerkrovers geluk-kig maakt, en die so haast hy selvs gestolen is, het ongelukkig Tro-yen, daar so veel om gewaagt was, een prooy geevt. Hier rotten en lopen sy op toe, van alle oorden als vrybuyters, om desen pallas-burgt te plonderen, en vallen 'r op

Daar de mensſen in 't gemeen, alles doen om ygen geluk en welvaren.

1 *Dien Afgod)* Palladium, of 't beeld van Pallas: het welke wie 't stelen kon, die zouw de stad Troyen vermeesteren; gelijk door Apollo's Godspraak voorsegt was: so dat ook de Grieken de stad, na een tienjarige belegering, niet kon-den veroveren, voor datse het Pallas beeld door listighyd genomen hadden.

Z 2 aan

aan met wijde en grote, dog idel
schreden van wenssen en begeer
tens. Sy schamen sig ook niet s
schandelijken dienst, of liever *sla*
verny, aan te nemen: hier laten
sig vrywillig en sonder dwang aller
ly slag van menssen inschrijven, s
wel Wijsgéren onder den swern
van 't geméne volk, als Grote en
Magtige onder den stoet van soete
laars en trosboeven: ja alle dienen
se op hunne ygene beurs, sonde
loon te trekken, alleen op hoo
van buyt: Dit veldtéken of woor
is in iders mond bestorven: *Da*
het ons wel ga: dit is opentlijk i
een iders herten ingesneden; hie
by [2] sweren sy: maar laat'r ons va
af

En dat sonder schaamte: want sy ontkennen 't niet, maar dragen 't opentlijk voor op straten, in de scholen en kerken.

2 *Hier by sweren sy)* In aller menssen woor
den, spreuken en spreekwijsen, werd alo
voorgedragen de begeerte van ygen geluk en za
lighyd; in het onderneem van wigtige sake
hoortmen altijd; *dat het wel gelukke; dat het we*
uytvalle. Het selvde doen ook onse hedendaag
onderlinge groetenissē, *Goeden dag: goeden nag*
enz. 't geen men toewenst, aan diewe beminnen
om dat men weet, datse seer na hun geluk e
wel

affweren: Noyt is onder defen eed de gelukzalighyd gelukkig bevogten: ja om geen [3] andere oorfaak zijnfe alle elendig en ongelukkig, als om datfe alle willen gelukkig en zalig zijn. Het Geluk is als een fchaduwe; die uw vlied, als gyfe naloopt, en uw volgt, als gyfe ontgaat. Maar men moet nauw toefien, datfe ons, alswe haar ontgaan,

welvaren tragten. Veel beter ware het gefegt: *ken u felven*, en by gevolg, *verlochen u felven*, en 't geen daar op moet volgen, *Doet uwen pligt, en 't geen uwe verbinteniffen veryssen.* Welke groeteniffe Plato eertijds geweten en als door een nevel gefien heeft, alleen goed en billijk te wefen. *Siet fne 2. vande Kennis fijns felvs. Hoofdſt. III.*

3 *Om geen andere oorfaak enz.*) Namelijk wy konnen geen beftendig geluk, of vafte zalighyd genieten, ten zy we onfe verbinteniffen voldoen, dat is, *daar we niets vermogen, ook niets te willen*: want het is door fig felvs bekent, dat het eene dwaashyd, en gevolglijk de grootfte elende is, hier te willen tegē druysfen. So dan iemand fig felvs beforgt, dat is, ietwes tot fijn ygen geluk of zalighyd toebrengt, die moet noodwendig van fijne verbinteniffe vervallen, als dewelke alle ontftaan uyt de verlating en verwaarlofing fijner: welken grondflag hy geheel omftoot, die voor fijn geluk of zalighyd forgt, om dat hy de grootfte forg voor fig felvs draagt.

volgen mag: want ſo gy, den aard des geluks kennende, het daarom ontgaan wilt, op dat het uw volgen mogt, dan zal 't uw niet volgen: en op die wijſe 't geluk te vlieden, is geen vlieden, maar najagen. Noyt heeft imand de zalighyd verkregen, die iets gedaan heeft om haar te verkrijgen: ſelvs niet die liſtiglijk deſe Heldinne ontvlied, om op de wijſe der Parters haar aan te lokken tot volgen, en al vlugtende de vervolgſter met een averegtſe greep te vangen, of dat hem misſchien ſoeter ſal ſchijnen, van haar gevangen te werden. Die geeſt is waarlijk nedrig, ootmoedig, en overſtolpt, dewelke in ſijne verbinteniſſen, waar mede hy ſig aan Gods wet verknogt agt, gedompelt en verſonken legt, tot over de voeten, om tot ſijne zalighyd niet te lopen: over de handen om haar niet te grijpen: over 't hert, om niet na haar te ſugten: over den mond, om niet meer na haar te vra-

Niemand vind het geluk of de zalighyd, als die het ſelve niet ſoekt, maar alleen ſijne pligten betragt.

ragen: over de oogen, om niet op
aar te lonken: over het bryn, om
elvs in den droom niet meer op
aar te denken: Een geeſt, ſeg ik,
diep in de wateren ſijner verbin-
eniſſen geſonken, gedompelt en
erborgen, die kan alleen de zalig-
yd aantreffen: die verbergt ſig ge-
ukkig, en is gelukkig gevonden
an die gelukzalighyd, voor dewel-
e hy ſig ſo neerſtig verborgen had:
ie geeſt alleen vlugt gelukkelijk,
n valt gelukkelijk in de handen
an die gelukzalighyd, voor wien
y vlugte.

2. Maar dit werd van mijn hier niet bygebragt, als of ik waande, dat [4] een vroom man ſijn geluk of za-

De wet der Nedrighyd ſegt niet, dat men ſijn geluk verſtoten moet.

4 *Dat een vrome ſijn geluk enz.*) 't Is wonder hoe ele, door al te groten iver, hier gedwaalt heben; want dewijl ſy klaarlijk ſagen, 't geen de ede aan de minſt aandagtige toont, datmen om gen vermaak, en voordeel niets doen moet; ebbenſe dat in dien ſin genomen, als of men ijn vermaak ontvlieden, en ſtellig afweren moeſt. Daarom hebbenſe ſonder oorſaak ſig opgelegt, aſten, pijningen, geeſſelen, en wat de averegt-ſe

zalighyd moest met vuysten en stokken wegjagen, en sose niet we wilde, met voeten treden of afma ken: dat ware onmensselijk, vreed, ja godloos. Hoe? God bied u si nen zegen aan: zultge dien so aan nemen? so zijt gy seer ondeugend, en dien eere prijs, de eenige ve gelding van de Deugd, mitsdie onwaardig. Dit wilde ik allee seggen; datmen op de zalighy niet moet toeleggen, nog 't gelu najagen, of met de brakken va ygenlievde en girighyd opsnuftele en opdoen, nog met de windhor den onser begeertens agterna lope en berennen, nog ook hun eenig

se Godvrugt en het bygeloov meer bedagt heef Dog de ware en gesonde rede leert dat niet; I is te vrede met een ontkennende veragting sijn selvs: vergelijk hier mede '*t gesegde van de N drighyd*, *let.* 1, 2. 3. Derhalven, gelijkwe hie na besluyten zullen, moeten wy de zalighy niet wenssen, nog afweren, maar ons hier on kennig gedragen; en alleen besig houden in on pligten; ons vermaak, voordeel, en trool laten daarse zijn; alswe die genieten, God dan ken, alswe die missen, niet soeken, alswe *in* 2. *deel* zullen sien.

strikken of lagē leggen: ja men moet ook met geen toeleg ſig van deſe jagt onthouden; te weten, op dat het geluk of de zalighyd, dewijle wy wat anders ſchijnen te doen, als onverhoeds in ons garen mogt vallen, want dit zijn de konſten der jagers, en dus de jagt na te laten, is niet anders als ſeer liſtig en konſtig jagen. *Het geluk of de zalighyd te vlieden*, is by mijn, gelijkwe geſegt hebben, dan eveneens als *daar op niet toeleggen*. Ik moet dan eens van taal veranderen; of miſſchien imand de ſchoolſe of hoovſe ſpraak, ſo men die noemt, beter gewoon was en verſtond; want het is ten hoogſten nodig, dat een ider wel verſta, 't geen hier geſegt werd: daarom moet ik in verſchyde talen

5 *Sig van deſe jagt onthouden)* Hier werden weder aan getrokken die liſtige jagers der luſten, die den welluſt vlieden, om des te groter geneugte te genieten: een lang verwagt, of een ſchilijk onverwagt vermaak, is gewoonlijk groter: ja ook die geen ſmaak vinden, als in een vermaak dat door konſt en liſt is verkregen. *Want een duur verkregen vermaak is niet aangenaam.*

ſo wat kromtongen, dewijle de-ſen ſnuf hier in beſtaat, dog z.. terſtond, als een regtſchapen neder-lander, weder ſuyver en duydelij duyts ſpreken.

Wy moeten ons in regard van ygen geluk en zalighyd, gans nega-tiev komporteren, en puur by manie van ſurceance: dat is, wy moeten effektueren 't geen God gekomman-deert heeft, precis om dat hy 't heeft gekommandeert, en daar by perſi-ſteren; ſonder eenig regard te ne-men op onſer ziele zalighyd, dewel-ke God ons mitsdien mogt impar-tieren: ſo dat alle ons doen en la-ten, onder obligatie en obedientie, maar geenſins onder concupiſcenti of luſt en begeerte tot ygen zalighyd kome te reſorteren. Wy mogen ook onſe zalighyd wel ſaiſineren by for-me van ſpeculati of theori, maar niet by forme van praktijk of con-venu: dat is, men mag met het verſtand wel juſeren, ja met den mond homologeren, dat wy ons de-

voir

oir gedaan hebbende, tot vekom-
ns van dien, de eeuwige geluk-
alighyd aborderen zullen; maar
et wil en intenti magmen daar op
een assaut doen: So dat zalighyd,
aar estim en reputatie in recogniti
aintinerende, evenwel in intenti
ul en van geender waarde blijve.
By kontraventi van dien, so ren-
orceren wy direktelijk op het fon-
lament van de Deugd, met notoir
nankement in het twéde point van
le Nedrighyd, waar van hier voor
ementioneert is: by 't welk wel
xpresselijk gearresteert werd, dat
wy ons selve en al wat ons is, aban-
donneren en absolutelijk aan God
resigneren moeten. So nu imand
van opini was, dat God in den By-
bel belast heeft, dat men met die
intenti, goede werken doen moet,
op dat hy onse zalighyd en eewige
glori ons wilde oktrojeren: dat dese
dan goede werken doe om sijne za-
lighyd te impetreren; nogtans al-
leen à dessein om Gods kommande
te

Wie ter goeder trouwe ménende dat God sulks gebied, alleen om dat gebods wil sijne zalighyd soekt, die soekt so seer sijne

zalighyd niet, als wel Gods gebod.

te pareren, welke kommandes v- gens sijn sustenu sulken doen en - tenti veryssen: want uyt dusa- nige konsiderati sijne zalighyd - soeken, is niet sijne zalighyd - dessein enquesteren; maar sij- charge beneerstigen, en sijne obl- gati, die hier gesupponeert wer- wel quiteren. Gelijkerwijs een go- en fidel knegt, die weet, of ten mi- sten ter goeder trouwe en sinceerly- meent, dat sijnen Heer hem geb- den heeft, om imand sijner bure- in de negoti of menage ten dienst - staan: gelijk in dit cas den knegt met sig te employeren in den dien- van sijnen buurman en sijne affa- res te acquiteren, niet ygentlij- den buurman, maar sijn ygen mee- ster dient; om dat het gehéle moti- van dito knegt is den wille sijn- Héren, en niet het profijt of avanta- ge sijns buurmans: also moet men oo- juseren van een persoon, die sijne za- lighyd soekt onder die limitati en clausel, om dat het God gekom-

man-

andeert heeft; *als dese persoon versuadeert is, en sinceerlijk ent waar te wesen*, datmen die eken en door goede [6] werken onquesteren moet: *van so een person staat te juseren, seg ik, dat sig niet engageert met ygen interest of zalighyd; maar alleen met Gods kommandement. Dog een der neme hier nauw regard op sijn*

6 *Door goede werken enz.*) Het blijkt genog, oe onmogelijk dese onderstelling is, waar by nderstelt werd, God belast te hebben, dat y om onse zalighyd werken moeten; als die sig lvs omstoot. So God, door het onmogelije, dit geboden had, dan ware het niet geboen: want daar door selvs, dat onse doening, oor Gods bevel, begonnen is om de zalighyd e verwerven, strekt die ygentlijk niet tot verryging der zalighyd, maar tot volvoering van Gods gebod: om dat het *Laatste*, en niet het *Tussen-ynde*, aan ons werk een zedelijke gedaane geevt. So dat de voorsz doening niet ivert na le zalighyd, maar na Gods wet. Voeg hier by, 't geen alle wettenstellen, en aan een ider uyt de rede klaar blijkt, datwe van 't regt konnen afstaan, dat voor ons ingevoert is: so 'r dan een wet van onse zalighyd was, zouden wy die konnen afstaan sonder te sondigen: nu dit ware een schrikdier, en geen wet, het welk overtreden kon werden sonder te sondigen.

Suppositie. Gesupponeert.

Actio.

Speciem moralem.

Renuntieren.

Monster.

ygen ſelven, dat hy dit niet ſle-
by imaginatie kome te apprehend-
ren, maar van herten en ſerieuſ-
lijk te menen; want men loopt hi-
perikel om door yge concupiſcen-
geſaccageert te werden van dit pr-
pooſt, en onder pretext van een g-
nereuſe entrepriſe, alleen een fan-
taſtike hypokriſi en feintiſe te ent-
rineren.

3. Immers blijkt het, dat ni-
mand ſig ſchijnt te mogen 7 bemoe-
jen met ſijn ygen geluk en zalig-
hyd

7 *Te mogen bemoejen enz*) Hier werd getoo-
uyt Gods weſendlijkhyd, dat het ons ongeoo-
lovt is, iets om onſe zalighyd te doen. Wan-
die mag alleen op ſijne zalighyd mikken en to-
leggen, die van ſig ſelvs de opperſte is: dewelk
geen *verder* hebbende, noodſakelijk in ſig blijvt
en alles tot ſig betrekt. Maar gelijk hy weſend-
lijk de opperſte, ſo zijn alle andere weſendlijk
minder en onderhorige, hebbende een *verder*
buyten ſig, te weten, dien opperſte, tot wien
men met ſchreden van gehoorſaamhyd nadert.
Want het is ſeker dat een knegt, als knegt, ſijn
ygen dingen niet doen kan: wy dan weſendlijk
Gods dienaars zijnde, moeten altijd dienen: nu
dienen ſluyt geheel uyt alle inſigt en aanſchouw
op het voordeel van die dient; en voert in een in-
ſigt

yd, nog met voordagt daar op te leggen; als die boven den top van alle dingen gestygert is, of vertrouwt te zullen stygeren. Derv iemand hier iets ondernemen? Wil hier iemand iets bestaan, om dit hoge, stijle en glibberige spits te beklimmen? Gelijkt dese vrage niet dwaas te zijn? Is't niet al menschlijk wat aan dese voorslag is? Dut en duyseltmen niet door het denken

sigt en aanschouw alleé op die gedient werd: wat dienstbaarhyd is dat, sig te besorgen, sijn yge dingen te doen; en ygen voordeel te soeken? Drisins bewijsen wy, datmen niets om ygen geluk en zalighyd doen mag: het eerste betoog werd gehaalt uyt de wesendlijkhyd der deugd en rede, en uyt hare ygenschappen. *Siet sne* 1. *Hoofdst. III.* Het twéde, uyt de ygenschappen en de wesendlijkhyd van ons ygen selven. *Siet van de kennis en verlochening sijns selvs.* Het derde betoog, als hier, komt voord uyt Gods wesendlijkhyd: want op ygen geluk en zalighyd te sien, is een ygenschap van die wesendlijk de opperste is; en over sulks alleen alles tot sig betrekken en om sig selvs wil doen kan en mag: maar dit kan niet toegepast werden aan die wesendlijk onderdanen zijn, en oversulks noodwendig verschuldigt aan iemand onderdanighyd te bewijsen; want anders waren sy geen wesendlijke, maar op 't hoogste slegs borgerlijke onderdanen.

en

en inbeelden van ſulken waan n
vermetelhyd; het ſchijnt van nee
Weg met de Beuſel-reuſen, die ve-
ſierde berg-hooppers, die tuymelaa
en verplette vuurbrakers, die o-
geruſte lijken, dewelke nog hede
in hare woeſte graven rammele
en donder-knarſen: weg met d
Digters geſang, *ſeg ik niet*, maa
geſnor: Mijn dunkt hier in 't ve
ſchiet te ſien eenen Dwingland
Kai de horenen opſteken, en hie
iets aanvangen, of ſig inbeelden
O! gy herſſenloſe! onſinniger al
de narren in 't dolhuys! maar waar
om u verfoeyt? *Fy*, is nog te goe
voor u. Sa, ſa! na den Kai-ſny-
der met dusken volkje; na meeſte
Hans *Goed-raad*, *Ken u ſelven.*

4. Laat ons dan aan God het
opperſte toppunt en 't hoogſte ge-
ſag in ruymen, 't welk hy van ee-
wighyd: *maar wat ſtamelt mijne*

8 *Dwingland Kai*) Of Kyſer Kai, welk woord by de Nederlanders nog heden toegepaſt werd op gekken, of diergelijke verwaande.

tong

tong hier? 't welk hy van aller eewen eew noodſakelijk en weſendlijk beſit: *nog ſtamele ik:* Hy is, dat hy is: het opperſte toppunt ſelvs; die ſelvs van ſig ſelvs niet kan geſchyden werden: *Hy*, die, *is.* Wy moeten ons dan buygen en vernederen, die al ſo noodwendig en onveranderlijk onder en beneden *Hem* zijn, als *Hy* boven ons is: wy moeten dynſen en aarsſelen, die ſo noodwendig agter en na *Hem* zijn, als *Hy* de voornaamſte en voor ons is. Hier is geen uyterlijke aanſienlijkhyd nog opgedrage mogendhyd, die hy misſchien mogt afleggen, *Hy* is het weſendlijk en uyt ſig ſelvs, ja nog meer dan ik met gebaarden of bekwame woorden uytdrukken kan: 't Getal van twé moet, mag, nog kan oyt meer of even veel zijn dan drie. Wy moeten ons dan voor *Hem* nederbukken en buygen: wy moeten, dat-we moeten, wy moeten, gelijk men ſegt, van den nood een deugd

maken: en dewijle wy noodsak-
lijk *Hem* onderworpen zijn, moe-
ten wy ook gewillig *Hem* onderda-
nig zijn: wy moeten dien post hou-
den, daar op de Rede ons stelt:
welke Voogdesse ons op 't betame-
lijkste voegt, daar 't allergevoeg-
lijkst is, ons schikt in onse rye, en
plaatst daar wy best passen: wy
moeten de Godspraak der Rede om
raad vragen: die verkondigt on
van redens-drievoet: *Doet niet*
vergeevs: laat so wesen, dat so
wesen moet: waar gy niets ver-
moogt, poogt daar ook niets: ô
mens het is buyten uw vermogen
mens te worden, te zijn, en af te
staan: laat het so 't is: en dewijl
gy niet anders kont: wilt ook niet
anders. Wilt so als Hy wil, wiens
wil noodsakelijk volbragt werd:
't is goed, ja daar is niet beter
als dat wesen moet. Men heeft
ook dan sijn best gedaan, als men
niets onderneemt, waar in dog voor
ons niets te doen valt: dat is het
al-

allerbeste, 't welk niet anders wesen kan: stemt dat toe, zyt 'r in gerust en mede te vreden, of moeyt 'r u niet mede. Dit is den Bevelbriev van de Rede, die sy selvs ten puye van hun redehuys voor ons afleest: dese werd door haar bevel op alle hoeken en winkels van ons verstand aangeplakt: den welke wy op ons gemak en te allen stonden lesen konnen, en verstaan; 't en zy dien ongestadigen weerstaan, den mens, door de sinnen en togten verdrayt, en van de hellerligtende rede-son afgekeert, in het verstand, of in den geest dien naren en droevigen nagt gemaakt had, die so schandelijk, als onbeschaamt is. Desen bevelbriev dan horen lesen, en selvs gelesen hebbende, is 't billijk dat wy desselvs inhoud nakomen en vlytig betragten: den welken nagekomen [9] en be-

Passien.

9 *Welk nagekomen en betragt hebbende)* Te weten de zalighyd of geluk is in een vroom man niet

betragt hebbende, dan zal ons ee
groter geluk of zalighyd aantreffen
die aller mensſen bedenking, en al
le verwagten en wensſen te boven
gaat: dan zal ons een vernoegin
toekomen, die ons zal trooſten, be
vredigen, omhelſen, geheel inne
men; en ons in haar ſelvs zal ver
anderen en als vergoden; wan
ſchoon wy het oog op haar niet had
den, ſo zullen wy egter haar doel
wit zijn.

5. Dit alles dan openbaar en be
kent zijnde aan een igelijk, die he

niet het *Ynde des werkers*, maar des *werks*; he
welk uyt ſig ſelvs ſtrekt tot ſijn grootſte geluk e
zalighyd: niet te min betragt hy 't ſelve niet om
gelukkig te zijn, maar om God te dienen, wien
weſendlijken knegt hy is. Dat deſe *Ynden*
nauwkeurig onderſchyden werden, zal blijken
in 't 2 deel Hoofdſt. II. ſne 1. Het is ook een
voortreffelijk ſeggē van Seneka *in ſijn boek van'*
gelukkig leven, *Hoofdſt. VI. Gelijk onder het ge*
ſayde koorn bloemen voordkomen, ſo zijn deſe, ho
ſchoon ook in 't oog, egter van des ſayers moeyte en
arbyd niet, maar een toeval: alſo is ook het ver
maak, den loon of oorſaak des deugs niet, maar een
toeval: 't welk hy niet ſoekt om dat het aange-
naam is; maar het is aangenaam, om dat hy het
ſoekt.

geen moeyte agt, hier op met de
ogen ſijns verſtands te mikken, en
een wijl tijds te ſterogen: waar van
laan dan deſe algeméne en wel al-
les doordringende, dog ook alles
verkérende en verdrayende dwers-
hyd, of liever duyſterhyd in den
geeſt? dat de mensſen wanen en
hun laten voorſtaan, ſy moeten
eerſt hun geluk en zalighyd verſor-
gen, en daar op toeleggen: en die
verſpied hebbende daar na neerſtig
onderſoeken en doorſnuffelen, wat
hun dienſtig en nodig is, om het
n 't ooghebbende geluk en zalig-
hyd te klampen en op hun te doen
beklijven: want dit is de eenige
oorſaak, ſchoonſe dikwils gelukke-
lijk gevonden hebben, waar in hun
geluk en zalighyd beſtaat, en wat
haar die doet verkrijgen, dat ſy eg-
ter ongelukkelijk van geluk en za-
lighyd verſteken werden, om dat
gelukkig of zalig te zijn hunnen
toeleg niet moeſt weſen: maar yn-

delijk wat is de [10] oorſaak van deſ
misgreep? Mijn dunkt dat [11] ik he
vat. Den mens is geheel buyten ſij
ſelven, *dat is, buyten ſijnen geeſt o*
ziel, in het lichhaam en lichhame
lij

10 *Wat is de oorſaak deſer misgreep)* Deſe vr
ge is aanmerkens waardig: want dewijle h
klaar, en voor de minſte aandagtige ligt te va
ten is, dat wy op onſe zalighyd niet mogen to
leggen: waar van daan is het dan? dat alle a
ſins voor hare zalighyd ſorgen. En niet in
verborgen of gevynſt, maar opentlijk beke
nen dat te doen, en andere voorhouden, da
men het doen moet. Dit is 't antwoord. D
de mensſen, door een inner- en bedrieglijke i
beelding verlyd, ménen, dat het mensdo
hunnen God is: hoewelſe dit met duydelijl
woorden ontkennen, ſo zijnſe egter inniglijk
in den geeſt ſodanig geſtelt, dat ſy ſchijnen ſ
niet anders in te beelden.

11 *Dat ik het vat.)* De rede, waarom de
mens dit betoog, *datmen niets om ſijns ſelvs w*
doen mag, over 't hoofd ſiende, altijd met all
kragt na ygen geluk loopt, is deſe. Hy hang
geheel aan ſijne ſinnen; dat doet hem God, *a*
opperoorſaak, vergeten, als die alleen door 't ve
ſtand, en met geen ſin bevat kan werden, e
in de plaats ſtellen de opperſinneſaak, dat is he
hoogſte, 't welk den ſin beryken kan. Nu di
is den mens in 't algemeen, of het mensdom
Vorder deſen mens dus aan ſijne ſinnen gehegt
dunkt dat hy andere mensſe in geſag en magt ka
over

jke zaken uytgestort, verrukt en ans verstroyt: seer beswaarlijk kan y sijn selven weder versamelen, n in en tot sig selven kéren; om aar sig selvs te sien, en sig onder God te sien, en sodanig onder God, atmen niets onderdaniger nog aan nand onderworpelijker bedenken an. So lang den mens dus buy- en sig door de *Sinne poort* uytge- aan, en van *Selvsstad* vertrokken, en loopt en dwaalt als een reemdeling en landloper buyten jn vaderland, *de Kennis sijns elvs:* so lang, seg ik, den mens us alleen van sijne sinnen gelyd n bestuurt werd, kan hem niets ntmoeten, dat sijn geslagt kan te oven gaan, overtreffen of evena- en: alsoo het mensdom ongetwij-

vertreffen, en also oppermens, en ingevolg de- r dwaling, oppersaak, of God, worden kan. n desen droom heeft het wat verw en schijn, at hy na sijn geluk en zalighyd tragt, 't welk y andersins genog ontwakende, niet alleen om, sot, en belagchelijk, maar ook onmo- elijk zouw agten.

felt en baarblijkelijk alles overtref wat de sinnen beseffen konnen: do; alle die dingen, dewelke de sinnei ontsnappen en ontlopen, die alleei door het verstand of den geest begre pen en gevat werden, die zijn te huy gebleven en verre van hem ver vreemd, daar van krijgt hy de min ste tyding niet, en singt het ry siger liedjen, op de wijse: *uyt de ogen, uy het herte*, en hy houd en agt deselv als stomme en stilswijgende dingen En hier vind hy by ongeluk den liev appel [12] Lotus, *Staat engesag*, dien snoept en slokt hy onversadelijk in dese doet hem sijn vaderland verget en een poorter sijner ballingschap blijven: dese is dat gyle liev-[13]kuyd 't welk

12 *Lotus)* Is een boomgewas, so aangenaam en lievlijk van smaak, dat en land en volk, daar dese vrugt voordkomt, den naam van haar ont vangt. De vreemdelingen, daar op verlekkert vergeten huys en vaderland, en blijven daar wo nen: als onder anderen gebeurde aan de medge sellen van Ulisses, die met stokken kwalijk van daar waren te slaan.

13 *Lievkruyd)* Dat zijn die verborgene en swij-

welk hem ſo verbyſtert en ſo ver-
eert, als een ſnode ygen minnaar
n moesjanker, ſig ſelvs doet be-
ninnen en lievkoſen: hier uyt be-
aalt hy deſe raſerny; dat hem het
nensdom dunkt te zijn het opper-
te aller dingen, en hy ſelvs ligtlijk
le opperſte onder hun, als hy ſlegs
ijne medemensſen kan overtreffen
n te boven gaan: hier toe ſiet hy
kans, met ſommige te dwingen
voor hem te wijken; daarom ſayd
hy twiſt en krakeel onder haar en
randſe aan met oorlog en ge-
weld: andere weet hy, door vlyen,
ſmeken en geſchenken, te bewil-
ligen om de minſte voor hem te
zijn: ſommige, die hem ſijnen op-
gang ſchijnen te verhinderen, zal
hy van de trappen ſchoppende van
boven neder ſmijten: andere, die

ſwijgende inbeeldingen, waar door den mens
meent, dat ſijn geilagte het opperſte is, en hy
daar in ligtlijk den rijksſtav ſwayen zal: van
welk ingenomen lievkruyd daar na vele onma-
tigheden voordkomen, als hier in de webbe vol-
gen.

hem wat te na agterhalen, ſtoot hy met den hiel op de borſt: van die nevens hem klauteren en ſchijnen hem te zullen verby klimmen, zal hy gene met liſt en bedrog verſtrikken, en deſe met weldaden vaſt nagelen op de ſporten die ſy betreden: en met vele diergelijke ſo klugt- als treur-ſpelen zal hy ons ophouden: welk onmatig gewoel niet eer geſtilt of geſuſt, nog hy tot bedaren en weder tot ſijn kennis en verſtand gebragt werden kan; voor dat hy het hylſame Nieskruyd, waar mede den Goddelijke [14] Melampus onſen akker beſayd heeft, eten en herkauwen

14 *Melampus) Een vermaard Geneesheer en vinder van het melampodium, na hem genoemt; en is een ſlag van nieskruyd, waar mede hy veler onſinnighyd en raſerny genas: onder anderen de vier dogters van den Koning Proëtus, dewelke ſig beroemende ſchoonder dan Juno te zijn, door die Godhyd tot deſe raſerny gebragt waren, datſe als koejen, het jok vréſende, na de wilderniſſen vlugteden: welkers eene, met namen Iphianaſſa, Melampus voor ſijn geneesloon ten huwelijk kreeg,* Dit zijn verdigtſelen der Digters, waar mede hier geſpeelt werd; dog het blijkt over genog

ven zal. Ik [15] bekenne dat dit een onlievlijk geneesmiddel is, vol van walg en afkeer voor die het ongewoon zijn. Ja de Artzen, die in de opregte kruydkonst niet te wel bedreven zijn, houden het voor een slag van onkruyd, 't welk de ogen, *om na ygen geluk en zalighyd om te sien*, seer verswakt: andere willen dat het malmoes, of mandragora is, en diergelijke grolgrillen, nergens toe dienende als om

genog, dat hier onder den naam van *Melampus* de *Rede*, en door sijnen *Akker* verstaan werd de *Kennis sijns selvs*: gelijk door *Lotus*, *staat en gesag*, de voornaamste ladder, waar langs den mens meent sijne medemensen over het hoofd te klimmen: om so eens oppermens, en na sijnen verholen waan, die hy selvs niet kent, de oppersaak te worden.

15 *Ik bekenne)* Om dat men door de kennisse onser leert, wat onses, en wat Godes is: en onder anderen dat wy de beweging onser leden niet doen; dat het oog van sig selvs niet doet tot het sien; dat de wereld haar aan ons niet kan doen sien, dat dit alles door een onuytsprekelijke kragt van imand anders geschied: alswe, seg ik, ons selven beschouwende, dit en diesgelijke sien, noemt het volk dat onsinnighyd, menende dat dese kennis sijns selvs niet tot wijshyd, maar tot een dolhyd en openbare onsinnighyd behoort.

in

in 't kort in 't dolhuys te geraken Maar alle dese waanwijse Genees héren zijn niet een hair gesonde van rede, als dese onsen tegen woordigen sieke: ja nog pipsige dan hy, en hebben derhalven on brynkruyd immer so seer van no de; Dese seggen dat het eer des raserny verwekt, dan verdrijvt dog dit oordeel vellen dusdanige Artzen, om datse nu en dan be- vinden, dat *Melampus-drank* so vinnig en kragtig werkt, de hers- senen alom so doordringt, en wat swarte [16]gal hy ergens in hare schuyl- hoeken aantreft, die met nisen en snotten ten neuse uytjaagt; so dat het'r fluks uyt moet, waar hy er- gens een sprenkeltjen ontmoet, hoe vast het ook door langhyd van tijd aankleeft en diep geworteltt is. Maar hoe vinnig, bijtend, en

16 *Wat swarte gal enz.*) In dese hebben byna alle Artzen eertijds, en nog heden de raserny gestelt. Hierom werd de swarte gal veeltijds voor de raserny genomen.

scherp

scherp dit ook zy, 't is egter vylig en hylsaam, en werd daar boven door dikwils[17] gebruyken nog smakelijk en aangenaam: ja soeter als Malle-lotus selvs: dese is so wat lav en geels, ja regte vrouwen-kost; maar de vrugt van onsen *Melamus-akker* is hartelijk en regte mannen gading; en 't zijn mannen, diese meermalen gegeten en verduuwt hebben: het strekt hun niet meer voor braak- of vaag-drank, nog voor een vuyle drankmengers brouwbrabbeling; maar tot een vaste en nutte spijse, diese dagelijks dikwils nuttigen, die ongeloovlijk goed en veel voedsel geevt, en 't gemoed in kragten doet aangroejen en van dag tot dag toenemen.

17 *Door dikwils gebruyken.*) So is 't: die meermalen, na 't voorschrivt van dit boekjen, sig selvs beschouwt heeft, kan daar in niet versaad werden, so hy niet meer en meer sijn selven wederom beschouwt met de grootste vreugde, ontspruytende uyt de sekere vrugt der wijshyd en versterking sijns geests, om dat hy die vrugt van tijd tot tijd groter en groter gewaar werd.

De-

Desen gesegenden akker, die R
dens-hovenier so neerstig bebouw,
en so sorgvuldig gewied heeft, b
slaat in de landsdouwe van dit boe
jen, al eenige velden, of dewij
ider niet groot is, veldekens, c
om beter te seggen velletjens e
pampiere bladerkens. Dewijl he
hier alles open en ten besten is, ee
ider so veel mag plukken als h
wil, en 't even wel genog overblijvt
Wat dunkt u [18] *Deugdeliev*, of g'
nog eens na toe gingt: na die groe
ne en geurige velden, die suyvere
en gesonde lugt, die wy onlangs te
samen daar genoten; om daar voo
u te plukken en te versamelen voor-
raad, of van een sappig en gesond
voedsel, of van een hylsaam ge-

18 *Deugdeliev*) Werd hier aangemerkt als een makker en leerling des makers, die met hem dit boekjen als een vreemd land doorryst: in welk land een voornaam dorp of Vlek is, dat inhoud de handeling van de kennis sijns selvs: want den maker raad *Deugdeliev* dit eens begane Vlek, weder van niews te bewandelen: dat is, sig selvs meer en meer te beschouwen.

nees

heesmiddel: was dit niet wel de pijne waard? gevalt het u? doet het. Ik zal ondertussen van desen [19] heuvel, die ik beklommen had, uyt rust om dit soete landschap nog eenmaal van verre te besigtigen, mijn weder begeven op mijnen weg, van den welke ik vry wat afgeweken ben geweest, en zal mijn weder voordspoeden. Gy, so haast uwe ryse volbragt zult hebben, kont mijn volgen, nademaal het hier alom vylig is. Ga henen, en in plaats van [20] *Vaar wel*, ontvang

19 *Van desen heuvel)* Den maker was hier wat van sijn opset afgedwaalt, hebbende hier eenige dingen opgehaalt, die tot de kennis sijns selvs behoorden: verdigt daarom dese ophaling een heuvel te zijn, daar hy op klom, om dat Vlek, dat is, de kennis sijns selvs, als van verre weder te besigtigen.

20 *Vaar wel)* Hier komt hy weder tot sijn opset; dat was, een hulpmiddel der Nedrighyd te verschaffen; te weten, van niets te doen om ygen geluk of zalighyd; waar een voorsorge by gevoegt was, om ook niets te doen tot afwering der selver: welke twé dingen hier *in 't begin van lid* 6. kortelijk aangeroert werden, en voords overgegaan tot andere.

on-

onse groetenisse, *ken u selven.*

6 Men mag sijn geluk of zali-
hyd niet nalopen; men behoevt h
ook niet te ontlopen: men moet h
verwagten; niet opsoeken, n
begeren; ook niet afweren: als h
ons van selvs t'huys komt, moe-
men 't inlaten; en dan aanvaarde
en gebruyken, als God het ons to
send: dien God het geevt, mo
het aannemen, en omhelsen me
opene armen van een [21] uytgesto
te dankbaarhyd, die hier een wa
téken van Gods medogen erkent
en het pand sijner genade [22] met ee
diepe eerbiedighyd kust. O kuys
ge

21 *Van een uytgestorte dankbaarhyd.*) Om ee
eenig ding moeten wy God bidden, als om on
se pligten te konnen volbrengen; en om tw
hem danken, te weten, en om datwe eenigsin
onsen pligt betragt hebben, en om dat Hy on
eenig geluk doet genieten. Hier werd een plig
aangeroert om God te danken, waar van to
nog niet gerept is: 't welk bréder verhandelt zal
werden *in 't 2. deel. I. Hoofdst. Van de God-
vrugt*, alwaar de redenen blijken zullen.

22 *En het pand sijner genade met een dipe eerbied
kust.*) Te regt werd hier een beschrijving der za-
lig-

eneugte van een mens, of liever
an een geest, die sig geheel aan
God heeft opgedragen, en in Gods
et sweert, *en sig selvs gans af-
weert! O kuysse geneugte!* want
at kan ik anders, als gebaar ma-
en en slegs dien naam hergalmen?
ewijl de saak met geen gedagten
begrijpen, veel min met woor-
en uyt te drukken is: *O kuysse ge-
eugte! soete geneugte! deftige,
uyvere en geensins ontaarde geneug-
! geneugte! van niemand gekent,*

hyd ingelast: want dewijl te voren veel van
zalighyd gesegt was, is het de pijne waard
weten, waar in sy grondig gelegen is. Sy
staat in een kuysse geneugte, spruytende uyt
t medeweten, waar door wy onses bewust
in, van onsen pligt betragt; voornamelijk ons
lven verlaten; en ons geheel aan God overge-
ven te hebben. Andere vermaken, als van
en, drinken, byslapen enz. hebben altijd
at droevigs, ja meer bitters dan soets by en
et sig, en slepen altijd een onyndelijk berouw
hun: het schurvt niet ongelijk zijnde, 't welk
krauwt werdende wel eenige kitteling en ver-
aak, maar nog meer smerte en pijn heeft: Wie
ouw dan om 't vermaak van 't krauwen, na
hurvt wensen: wel heeft hy gesegt; *ik koop
et berouw so duur niet.*

als diese genoten heeft: want h
is alles ingetogen, het juygt all
binnens huys, wat hier van blij-
schap juygt; daar is nog deur n
venster, om uyt te geraken; n
taal nog téken, om dese [23] ziele-juy
het volk te vertellen of te bedu-
den. Gelukkig is hy, wien de
geneugte vertroost, vermurw
sust, stilt en bevredigt: gelukk
is hy, die dese geneugte vat, en n
van geneugte sijn selven ontglip
gelukkig is hy, die sig selvs in G
verliest, en in plaats van sig selv
dese geneugte in God vind. So
evenwel de [24] deugd soeke, om de
geneugte te vinden: dan ben
gee

23 *Om dese ziele-juyg te vertellen.*) Dit siet
het onderschyd tussen de ware geneugte, die g
meenlijk stil en zedig is; en tussen de valsse
vleeilijke geneugte, die gewoonlijk lag
roept, raast, tiert, en vol gewoel en gerugt

24 *De Deugd soeke om dese geneugte.* (Een n
dige sorge; want dese geneugte so seer verh
fende, moetenwe wel toesien, datwe ons do
niet rigten om die te bekomen; 't welk voor e
nige onvoorsigtige geen klynen aanstoot gewe
is: die overwegende den groten loon, die op
deu

geen [25] *deugd, maar vreugdsoeker: dan geve ik de rede geen gehoor, maar mijn selven: dan wil ik, niet dat ik God, maar dat God mijn na d'ogen sie: derhalven blijv ik met regt versteken van die geneugte, die ik door de deugd meende te bekomen; nog ik kan die suyvere geneugte met een bemorste hand van ygenlievde, uyt de deugd niet scheppen: want het is een ware vreugd, geen idel lokaas; eerlijk, en niet ontugtig; en een loon die wel op Gods, maar niet op ygen lievde volgt. Ik* [26] *had meer lust om mijn*

deugd volgt, meer aan dien selven blijven hangen, als aan de deugd of Gods wet selvs: waar door het gebeurt datse met eenen dien loon ook komen te missen.

25 *Ik geen deugd, maar vreugd soeker)* Te weten, het *Laatste Ynde* geevt een zedige gelaante aan ons werk: wie dan Gods wet dient, op dat het sig wel ga, so een is geen dienaar van Gods wet, maar van sig selvs: alsso wie steelt om by eens anders wijv te leggen, is geen diev, maar een overspeelder: als uyt Aristoteles aangehaalt is.

21 *Ik.)* Dit werd hier als uyt den naam van

mijn ſelven te verheugen, als om God te gehoorſamen; want ik wilde wel gehoorſaam zijn; maar het werk moeſt ſijnen meeſter lonen, ik wilde wel gehoorſamen, als ik mijn
27 *mogt verheugen; derhalven had ik mijn ſelven liever dan God: met wat regt? wat ſeg ik? met wat gelaat kan ik dan vergelding van Hem vorderen? Hier ſie ik klaar, als ik mijn ſelven wilde verlieſen, om de geneugte in God te vinden, dat ik doen mijn ſelven ten hoogſten geſogt, en de geneugte verloren heb. Dog ſo ik, mijn opgelegden Pligt, ſo veel mijn bewuſt is, na behoren waarnemende, evenwel van*

alle mensſen geſegt: want alle ſoekenſe de deugd, en byna alle om gemak en geneugts wil; gelijk van Epikuur al aangemerkt is; maar hy dwaalt ſeer, als hy ſegt, datmen daarom het moet doen, om dat het alle mensſen door de band ſo doen.

27 *Als ik mijn mogt verheugen.*) Als men het eene om het ander doet, ſo heeftmen liever, daar men 't om doet, als dat m'r om doet: of gelijk de ſcholen ſeggen; het *Ynde* is by ons in meerder waarde, als de *middelen*, die wy aanwenden om het *Ynde* te bekomen.

die geneugte versteken blijv: Nog niet getreurt! want een van tween
28 *moet noodwendig zijn: of dat ik om geneugts wil den weg des Deugds gehouden heb; of ik heb, sonder eenig aansien op geneugte, Gods wet alleen gestelt tot een doelwit van al mijn doen en laten. So*

28 *Een van tween moet zijn.)* Een twéledige sluytrede: ik heb het gedaan of om Gods wet, of om mijn vermaak: so om Gods wet, dan heb ik niet te klagen, dat ik de geneugte niet geniete, die ik niet gesogt heb: so om 't vermaak selvs; dan heb ik ook niet te klagen, om dat ik niets gedaan heb, dat die vreugd verdiende: want de geneugte is ygen aan de deugd; en ik oefene dan geen deugd, als ik om 't vermaak iets doe. Dese overhaling is dan van kragt, en vol van een manlijke vertroosting. Klaagtge van de geestelijke vreugde beroovt te zijn? 't is sonder rede: want gy hebt wel gedaan, of om Gods wet te voldoen, of om u vermaak: so dit; dan verdientge de vreugde niet: so dat; wat klaagtge niet te hebben, of te missen, datge niet sogt? Vele andere vertroostingen zijn somtijds gevaarlijk en verwijvt: want het is gevaarlijk, datmen den reeds struykelende, en tot sijn ygen vermaak en gemak genygde, als hy voorwaar is, die over de ontbering van 't geestelijk vermaak klaagt, aanstoot met eenige vertroosting, en so ten val trekke. Dilemma.

dit, dat ik uyt Rede-ſugt *gewerkt heb: wat kan 't mijn ſchelen, dat ik ontbloot blijve van 't gene, daar op ik noyt toegelegt had. So 't gene, dat ik uyt* vreugde-ſugt *alles gedaan heb: dan ben ik niet te leur geſtelt, of bedrogen; want ik heb niets betragt, dat daar toe diende, daar op ik mijne giſſing gemaakt, en mijnen ſin geſtelt had: het was mijn maar om de vreugd te doen; daarom bouwde ik den Hov des Deugds; dog deſelve dus gebouwt, en met de miſt van ygenbaat verkragt, geevt maar baſterdvrugten; en de ſoete ſelvs-ſpruytjens, en ygenwillige bloempjens, die ik hier waande te plukken, komen niet voord. Niemand kan kwalijk nemen dat hem, die het hoofd vaſt klouwt, het hoog bewind van ſaken, het beſtuur van Land en Stad niet opgedragen werd: het hoofd klouwen geld hier niet; men werd om ſulken doen geen Borgermeeſter. Even ſo wynig doet het tot een vaſte vreugd*

atmen deugdes-hov daarom [29] *be-ouwe, op dat die aan den bouwer e bloempjens van vreugd en ge-rugt geven mogt.* Overlang zijn al ſo welgeneusde ſnuffelaars en gtvatters, en ſo ſnedige geneugt-gers geweeſt, die getuygden, dat et beſte ſmeer en de jeugd van het reugde wild, door al te hevig na-nnen verſmelt en uytwaasſemt. y keuren [30] af alle geneugte, die et konſt en moeyte verkregen werd.

29 *Daarom bebouwe.*) Want de deugd tot dien de geviert, is geen deugd, maar ygenlievde: en wonder dan, datſe het vermaak niet voord-engt, het welk aan de deugd ygen is.

30 *Sy keuren af enz.*) Hier werd reden gege-n uyt het weſen des vermaaks: want die be-emt het vermaak ſijn beſte voedſel, die iets et, om dat te bekomen: en ſijnen beſten ſwier eft het; als 't imand onverwagt, en daar op t denkende, aankomt: geen wonder dan t, die de deugd om vermaak en geeſtelijke eugd viert, noyt ſo volkomen en opregt die eugd geniet, als die, deſe vreugd aan een zijde tlende, en geen gedagten daar opveſtende, nvoudelijk doet, dat hy doen moet, en de t om de wet dient: want deſe werd als onver-gt en wat anders denkende en doende, deſe

werd. Maar dewijle in dese seld
same [31] jagt, geen jagers vanger
zijn, hoe sy dan konstiger en listi
ger jagen, hoe hun de geneugt
meer ontsnapt, en sy te [32] belag
chelijker bedrogen werden. Wa
dat gedaan? hoe zullen wy ons ge
dra

geestelijke vreugd toegeworpen, des te geneu
lijker, alsse hem onversiens en ongesogt aa
komt. Twé redenen zijn 'r dan, waarom d
deugdsaam zijn om hun geluk, dat geluk ni
bekomen. De eerste uyt het wesen der deug
want de deugd geviert om de zalighyd, is ge
deugd, en werd daarom van die wesendlijken lo
des deugds niet gevolgt. De andere uyt het wes
des geluks of zalighyd: want het beste gen
ontbreekt aan dat geluk of zalighyd, waar d
onvoorsiene dat ongesogte niet by, en also ge
waar geluk of zalighyd is.

31 *Dese seldsame jagt.)* 't Is geen seldsam
jagt; want ider jaagt 'r: het is nogtans een sel
same jagt; want geen jagt is als dese: in ande
jagten is 't genog, dat niet alle jagers vange
zijn; maar in dese jagt zijn geen jagers vanger

32 *Te belagchelijker bedrogen werden.)* V
dese jagers na 't vermaak, die vlugtende listeli
jagen, hebbenwe *in dese sne lid.* 2. nog gespr
ken. Nu hoe wy iets loser vervolgen, h
wy by ons selven des te droeviger en verdri
tiger, en by andere des te belagchelijke
bedrogen en daar van ontset werden. Die d

ragen, om dit lust- en vreugde-
wild te vangen? indien men nog
wakkeren arbyd, nog slaperige le-
dighyd mag in't werk stellen, om
het selve te belopen of te bekruy-
pen. Schrap uyt! en vernietig de-
ze gehéle vrage, met daar over een
eenige klad te halen: vaagtse uyt!
de gansse vraag deugt niet, en is
een enkele misslag en brodwerk.
Wind mijn eenen geest en gemoed
in de windels van sijne Pligten en
Verbintenissen, so vast en streng,
dat 'r nog hand nog vinger, nog de
minste nagel uytsteke, om sijn ge-
mak, vermaak of troost, of wat
men meer gewoon is tot sig te ne-
men en als een deel van sijn geluk
of zalighyd aan te merken, te kon-
nen aanvatten en na sig trekken.

de zalighyd langs een regten weg vervolgen, moeten die wel derven; maar diese door stravellen en omwegen nalopen, moeten haar, als op de selvde jagt zijnde, ook derven, maar lopen daar boven by hun selven in veel groter, en by andere in veel belagchelijker verdriet.

§. 10. De Vrugt der Nedrighyd.

DE Nedrighyd draagt hare 1 vrugt in een beslote doos: och! datse die dog niet opene! Allerly slag van siektens en elenden, so na den geest als lichhame hebben sy sig op den hals gehaalt, die al te onvoorsigtig en niewsgierig dese doos ontijdig 2 wilden ontsluyten en insien. Is 'r dan in dese doos van 3 *Algaav* sulken kragtigen vergiv, dat

1 *Hare vrugt)* De vrugt der Nedrighyd, is verheffinge: haar kleed, de verlochening sijns selvs, is de grootste eer, waardighyd, en agting: de vrugt der onbesorgthyd voor sijne zalighyd, is Gods grootste sorg en vlyt tot die zalighyd, of om die mede te délen.

2 *Dese doos ontijdig enz.)* Die al te gretig na den loon des Deugds, en voor al der nedrighyd snuffelen, vallen in het verlangen en den wens na die beloning, en beginnen de deugd niet om de deugd, maar om hun ygen selven te volgen; het welk is geheel van de deugd af, en tot de verdervlijke ygenlievde overgaan, met een woord, tot de sonde selvs lopen, en also in alle de rampen en elenden, die de sonde noodsakelijk met sig sleept, vervallen.

3 *Allegaav)* In 't grieks *Pandora:* dese na 't seg-

...t sig so schielijk door de lugt ver-
...ryd, en waar het kan die met een
...uylen en dodelijken stank ver-
...ult? De grootste [4] hooghyd, die
... bekomen, en de grootste geluk-
...lighyd, die gy genaken kont:

...ggen der digters, is de eerste vrouw geweest, ...n *Vulkaan*, door last van *Jupiter* gesmeed. van ...e de Goden met gaven begivtigt. *Pallas* gav ...ar wijshyd; schoonhyd *Venus*; *Merkuur*, ...elsprekendhyd; enz. Hier na *Jupiter* op de ...ensen verstoort, om dat *Prometheus* het vuur, ...t die tijd op 't aardrijk onbekent, uyt den He-...el gestolen, en onder de mensen gebragt had; ...eeft *Algaav* afgesonden met een doos vol elen-..., siekten, en ongelukken: de mensen *Al-...aav* ontfangen, en de doos geopent hebbende, ...aalden alle die ingeslotene swarigheden sig op ...en hals. *Dit verdigtsel, met alle sijne omstandig-...eden, past so wel op de nedrighyd, en al wat haar ...angaat, dat ik mijn, so 'k ligtgelovig ware seker-...ijk zouw inbeelden, dat de vinders van dit ver-...iersel, onder den naam van Algaav, de nedrig-...hyd verstaan hebben: en so ik tijd te veel had, ...am ik 't aan met schijn van rede goed te maken.*

4 *De grootste hooghyd, enz.)* Dit is een antwoord op de voorgaande vraag, te weten, dat de vrugt der nedrighyd het allerwerksaamste vergiv is voor de mensen, wanneer sy, die beschouwende, vervoert werden tot de begeerte, om die te wensen, en de deugd eeren, om deselve te verkrijgen.

zijn

zijn die vergiv? ja ſy zijn vergi
ſo gyſe [5] nagaat met begeerlijkhy
dog ſo gy hun laat dieſe zijn, m
gedult inwagt, en u houdende bi
nen de palen uwer verbinteniſſe,
dat gehéle werk, en van uwe ve
hoging of verwerping, en van u
hyl of ramp, aan God laat. O g
nedrige! gy ootmoedige! dan heb
ge u ſelven verlaten, en [6] overg
laten aan den Allerhoogſten: H
heeft u: want niemand [7] anders ka
u nu hebben: ô hoe verheven zi

gy

5 *So gyſe nagaat enz.)* De vrugt der nedri
hyd is van ſig ſelvs geen vergiv, maar by g
val. Want in ſig ſelvs is de vrugt eenlijk en ge
heel al onſe zalighyd: maar by geval werdſe o
tot vergiv; alswe na haar ſtaan, en haar voo
ons begeren: gelijk als veelmaal in dit boekj
getoont is.

6 *Overgelaten den Allerhoogſten.)* Wat d
vrugt der nedrighyd is, hebbenwe geſegt; e
hier werd in wynig regelen ſeer nadruklijk, e
op 't kragtigſte getoont *dat dit de ware vrug
der Nedrighyd is.*

7 *Niemand anders enz.)* Die ſig ſelvs verlaten
heeft en niet meer van ſig vaſtgehouden werd,
kan nu van niemand anders als van God gehoudē
werden: want hy kan nergens henen, die van ſig
ſelvs

g! Als gy u begont te misagten, en begont gy hem die Almagtig te agten en te lieven: Hy lievt wederom: want anders kan hy t, dien [8] Grootmoedige. Hoe lukkig zijt gy! Gy lievt hem met *dienst-*

vs afgegaan is, als tot de rede, of Gods wet: so lang hy nog tot die niet gekomen is, blijvt nog in sig selvs, en sorgt nog, en is nog bekommert voor sig selvs. Wie niets doet om dat het de le gebied, kan dat niet doen, als om dat het m lust: want tussen dese twé is geen midden: en dikwils wy iet met opset doen, 't welk alleen de zeden behoort, so doen wy dat, of om reden, of om dat het ons lust. Dikwils wil rede, en onsen lust het selvde: maar niet *dat*, g *waarom* men iet doet, is deugd of ondeugd: gy dan iets doet, en om dat het u lust, en om t de rede het ook wil, dog dat niet doet alleen n dat het de rede wil, dan sondigtge: ja so het ven lust is de rede te gehoorsamen, en gy haar leen gehoorsaamt, om dat het uwen lust is, doetge wederom sonde; en u doen is geen iad van de deugd, maar van uwen lust: al dat ien dan van sig afgaat, is tot God gaan, en in iod zijn, derhalven is het ook noodsakelijk, vie nedrig is, dat is, wie van sig afgegaan is, wie g verlaten heeft, dat die nu tot God moet geeert zijn, en dat die alsso, met de Allerhoogte te gelijk, als de hoogste is.

8 *Dien Grootmoedige*) Want het is het werk van

dienstlievde en gehoorsaamhy
't welk gy eeniglijk doen [9] kont o
trent hem. Hy weerlievt u met s
ne *gunstlievde* en weldadighy
want dat [10] alleen vermag hy o
tegen u. Gy lievt na u wijsje, a
uw maatje; want gy zijt een men
Hy wederlievt u op sijne wijse, n
sijne mate, dat is, sonder mat
want hy is God. Dit zy dan

van een vuyl en veragt mens, niet te wederli
ven, van wien hy sig ernstig gelievt siet; wel
vlek men derhalven de Godhyd niet moet aa
vrijven, als zijnde het edelmoedigste van all
wat is: waar uyt dan noodwendig dese bewij
rede werd getrokken, *dat gy God lievende, va
hem ook weder gelievt werd.*

9 *Gy eeniglijk doen kont*) Te weten, ander
lievdens tot God en sijne wet hebben geen plaat
alsge siet §. 1. *lid.* 6, 7. *Hoofdst. I.* en hier na
alswe van *'t ynde* en *middelen* spreken.

10 *Dat alleen vermag hy*) Te weten, de *Drivt
lievde* valt in God niet: nog ook de sinnen, al
zijnde onlichhamelijk: veel min kan de lievd
van gehoorsaamhyd tot mijn, in God wesen
want hy kan noyt mijn gehoorsamen, als di
wesendlijk mijnen Heere is.

in 't

n 't [11] korte gesegt van de vrugt der Nedrighyd; dat we bréder, na den eisch en waardighyd der saak, verhandelen zullen, als we van den Loon des Deugds spreken. Ik moet hier een vermaning doen: Ik heb niet gesegt, *dat den nedrige God eerst bemint, en dat God hem daar na weder bemint.* Ik heb dat niet gesegt, seg ik: en dat moest genog wesen: Maar dese neuswijsen snoevers vermogen so veel by hunne slaven, de onwetende, dat het somtijds niet genog is, niet gesegt te hebben, ten zy men 'r by segt, het *niet gesegt te hebben.* Sodanig is dat slag van menssen vermaakt met de slaverny van andere.

11 *In 't korte.*) Het is dan getoont, dat een vroom man, dat is, een nedrige van God bemint werd met een *Gunstlievde*, so groot als God begrijpen kan: waar uyt seer klaar blijkt, dat 'r in opsigt van God, niets zaliger, als dien man kan bedagt werden.

2. Sie

2. Sie [12] hier in den [13] *Tonneel-hemel* een schielijk sluytynde. I Nedrighyd snijd Neerstighyd e [14] tong af: steekt Gehoorsaamhy e

12 *Sie hier*) Nedrighyds lof is hier Digte wijse, of versiert gestelt: welkers versierings en uytleg ligt gevat werd, van die dit boek slegs eens gelesen heeft.

13 *Tonneel-hemel*) Of Goden tonneel, w een verheven plaats boven het tonneel, waar de Goden schielijk verschenen en spraken, somtijds af klimmende, een onverwagtynde v het spel maakten.

14 *De tong af.*) Want de Nedrighyd, *Verlochening sijns selvs*, by de Neerstighyd, *de toeluystering na de rede*, komende, so ve stomt de Neerstighyd aanstonds, en doet niet a luysteren: want wie sig selvs niet agt, zal aa geen dingen een wet geven; maar hoort en luy stert alleen na de wet, die God den dingen inge schapen heeft: en hier in legt een verhole en ver borge ondeugd, dat de menssen so vaardig zij in iets van de dingen te seggen, datse uyt de din gen selvs noyt gevat hebben: dingende hier doo als na Gods setel, en tragtende door een regt en hun selvs onbekende booshyd, tot sig te bren gen, dat God ygen is. Het past alleen God den dingen wetten te geven, die hy uyt die dinger selvs niet heeft: het is ons werk niet, aan der dingen wetten te geven; maar alleen die hun in-geschreven zijn te léren. B. V. Een lichhaam so het, door dien het uytgestrekt is, daar door

ook

de [15] ogen uyt: de Geregtighyd heeftse ik weet niet wat voor een [16] pap-

ok deelbaar, oningaanlijk, en onverdubbelijk zy, moet dese en diergelijke wetten, die de Geest- en Lichham-kundige daar in aanwijsen, noodsakelijk hebben, om dat God die daar aan gegeven, en als met sijnen vinger ingeschreven heeft: so is het dan ons werk, die te ondersoeken, léren, en te verstaan; maar geen wetten daar in te stellen. B. V. Dat het lichhaam eyndig, in sijne uytbryding ergens bepaalt is: 't welk wy in 't lichhaam niet ingeschreven vinden, nog sijne wesendlijkhyd leert: dat past ons niet, en so dikwijls wy iets diergelijks pogen, staan wy na de Godhyd. Dit selvde heeft ook plaats in de Zede-leer: te weten, alswe ons eenige pligt opdoen, die de Rede niet leert. Siet *voor* . 8. *lid.* 4. De Nedrighyd brengt te weeg, dat de neerstighyd noyt spreekt, ja als geheel stom en tongeloos werd: en noyt hare méning segt, maar altijd scherp let en toeluystert, en aantékent de wetten, die sy siet, dat God aan de dingen gegeven en ingeschapen heeft.

15 *De oogen uyt.)* De Nedrighyd gekomen sijnde by de Gehoorsaamhyd, of *de uytvoerster van de Rede*, dan siet dese niet een steek meer, maar laat sig, als een blinde, door de rede geleyden; sonder eenig insigt meer op sig selvs, of op ygen voordeel; volvoerende alleen 't gebod van de rede, alle andere insigten varen latende. Dese hare blindhyd munt meest uyt ontrent de beloning der deugd, die sy niet naloopt of aanziet; en ontrent de straffe der sonde, die sy niet

[16]papje gekookt; want ſy is gehe
verſtijvt en kan ſig gins nog wed
krommen. Wat woeden is da
te

vlied, nog vreeſt; volgende de deugd ſelv,
Gods wet, of de rede digt op de hielen: te re
noemtmen blind, die daar niet een ſteek ſie,
waar alle mensſen ménen allerſcherpſt te mo
ten ſien. Een vrome of gehoorſame kent den lo
of de ſtraffe wel, die hem te wagten ſtaan,
hy wel of kwalijk doet: maar dit kennen hee
op ſijne gehoorſaamhyd geen ingang, hy neen
deſe dingen ſlegs aan in beſpiegeling, en niet m
'r daad, laydende die niet in 't binnenſte van
nen toeleg, maar laatſe voor de deur ſtaan in h
re beſchouwing. Sie *ſne 9. lid* 2. Vele men
ſen erkennen, als uyt aangebore drivt, een bli
de gehoorſaamhyd, dog eenige der ſelver he
ben die ſeer verkeerdelijk geplaatſt, ten dienſ
van ſommige mensſen, dewelke ſy als blind
ling opvolgen: makende het ſpreekwoord waa
als den blinde een blinde layd, vallenſe byde in
ſloot. Maar de ware gehoorſaamhyd, ſchoo
uyt ſig ſelvs blind, volgt egter de wijshyd, e
vroedhyd, die ſeer ſcherpſiende, ja 't oog ſelv
zijn, en uyt de neerſtighyd voordkomen; ſ
datſe geen gevaar van vallen loopt.

16 *Een papje)* De Nedrighyd komende b
Regtvaardighyd, doetſe haar geheel verſtijven
datſe nog in *meer*, nog *min* gebogen kan we
den. Want wie door ygen inſigt niet gedreve
werd, kan nog zal oyt *meer* of *min* doen, als d
rede belaſt; en dat *meer* of *min*, is altijd van d
Ygenlievde. Nu ſo dit *meer* of *min* uyt het be-
vel

ot alle geluk is onsen *Deugdeliev* van *Melampus* [17] *veld* nog niet wedergekeert: het zouw 'r voorseker [18] haperen, so hy mijn in dit spel als gordijnschuyver vond. Maar, aanschouwers, dese Godinnen ijn niet te min schoon, hoewel so mishandelt: ja sy waren niet schoon, en [19] zy so mishandelt. Sie: hoe lygeestig! hoe wakker! hoe deftig

l van de rede niet is, dan moet gy, *meer* of *min* ende, noodwendig dat doen uyt uw ygen t, en sin: sie daar een openbare Ygenliev-, een sorge sijns selvs, vyandin der Nedrig-d.

17 *Melampus veld)* Dat is, van de beschouwing sijns selvs, daar hy in besig is: welke behouwing door dat veld verstaan werd: en na t veld was *Deugdeliev* henen gegaan *in de voorande sne* 9. *lid*. 5. *op 't ynde*, en werd hier rdigt nog niet wedergekeert te zijn.

18 *Het zouwer haperen)* Want *Deugdeliev* is n iverig minnaar van de deugd; dog met een r die niet te voorsigtig is; 't welk in die iveriniet als te veel gebeurt, gelijk ook blijkt uyt ne tegenwerpen tegen de *sesde Verbintenisse*, 3, 4. §. 7. waar in hy al te hevig, en niet orsigtig genog de deugd behartigt.

19 *Ten zy so)* Namelijk de *Neerstighyd*, *Ge-orsaamhyd*, *en Regtvaardighyd*, hier onder den

tig zijnse! hoe wel staat haar da
wesen! De wonden, die dese suster
ontvangen hebben van hare suster
zijn niet als enkel çieraad: zijn 't ool
wel wonden? en niet liever eer- e
praal-tékenen? Die stomme en ton
gelose, hoe min- en vreed-saam is
se! hoe deftig staat haar dat swij
gen! hoe statig keertse ons gedruy
en gewoel den rug! Die blinde
hoe sagtsinnig, hoe geduldig isse
hoe eerlijk en meewaardig staa
het, so aan de hand gelayd te wer
den van dien ontsaglijken Grijs

naam van Godinnen voorgestelt, hebben haa volkomen wesen niet, nog zijn, 't geense ge segt werden, ten zy de *Nedrighyd* by haar ko me. Want so de Neerstighyd ook het hareseg sonder de Nedrighyd, dan is dat meer ver waanthyd dan Neerstighyd. So de Gehoor saamhyd, sonder Nedrighyd, na sig selvs en ' hare omsiet, dan is dat geen gehoorsaamhyd maar ygendienst. So ook kan Regtvaardighyd sonder Nedrighyd, dan tot *meer*, dan tot *min* gebogen werden, na dat ygen lust of voordee zal begeren: dog dan is dat geen Regtvaardig hyd, maar een wispelturige verandering en twij feling.

aard!

aard! zouw 't ook haren [20] vader zijn? 't schijnt ja. En die stijve, is sy niet deftig? het hoofd in den wind, regt op de leden, staat dat niet edelmoedig? en vol aansienlijkhyd? Sie dog: gy siet de drie * *Zier-Godinnen.*

20 *Haren vader zijn)* Te weten, de Gehoorsaamhyd werd van de Rede gelayd, die haren vader, en Deugd hare moeder is. Want Deugd is lievde tot de Rede; dese lievde de Rede omhelsende, werd beswangert, en brengt de Hoofddeugden voord. So dat derhalven de Rede hier geleken werd by den Vader, in betrekking tot de Hoofddeugden. Siet boven *Hoofdst. I.* §.1. *lid.* 1. §.2. *l.* 1.

* *Zier-Godinnen)* Of *Charites*, met namen *Aglaia*, *Thalia*, en *Euphrosyna*, dogters van *Jupiter* en *Eurynomes*, of van *Bachchus* en *Venus*. Werden *drie* gestelt, ten insigt dat de Eene de weldaad doet, d'Andere ontvangt, en de Derde wedergeevt: *Jong*; op dat de geheugenis der weldaad niet veroudere: *Lagchende*; om dat men blijdelijk geven moet: *Naakt*; om dat een weldaad openhertig en sonder deksel van bedrog moet zijn: *Den anderen vasthoudende*, om dat de weldaden onverbrekelijk behoren te zijn, en het eene, 't andere, en so eenen gedurigen band van vriendschap voord te brengen: en *Twé* ons aansiende, werd de *Derde*, ons van agteren afgebeeld; om datwe voor eene ontvangene weldaad, als een dubbelde vergelding verschuld zijn.

Maar sluyt de gordijnen: wa geraas hoor ik? *Redeliev*, den broeder van onsen *Deugdeliev*, t ergens onder de kijkers, en vaar tegen mijn uyt met gekijv en ver wijt, dat ik sonder de keure de volks, voor Tonneelvoogd spee dat ik Godinnen op 't tonnee breng: en haar niet heb door ande re doen verbeelden, als wel ee sommige Vertoogmeesters deden maar selvs doen spelen: dat ik si ne Beschermsters tot speelsters ge maakt heb. Ik heb dat niet ge daan: haar niet op 't tonneel ge bragt; ik hebse in haar wesen gela

21 *Den broeder)* *Deugdeliev* was selvs daa niet, dog onder de aanschouwers was 'r een di hem niet kwalijk geleek, en daarom sijnen broe der genaamt. Dese insgelijks een iverig, do wynig voorsigtig minnaar des Deugds, meen dat het onbetamelijk is, van de Deugd een spe te maken, gelijk hier gedaan werd. Dese wer den genaamt *Redeliev* en *Deugdeliev*; voorwaa een twéderly slag van volk, d'eene de Deugo in 't hert, en d'andere in den mond dragende; dese willen liever van de Deugd redeneren, als die in 't herte belijden: en daarom is *Redeliev* van de verwandschap, en *Deugdelievs* broeder.

ten.

en. Sy zijn doorgaans in het hy-
igdom of in haar Goden-vertrek
eweest: van daar heeft het hun
elievt, door onsen mensselijken
evel te weerligten, en ons met so
en nagtgesigt te bestralen, gelijk-
ve straks gesien hebben. Gy[22] *Lé-
e-broer:* gy verstaat het u niet.
De-

22 *Leek)* Hier werd de tegenwerp by *Deug-
elievs* broeder gedaan beantwoord, te weten,
atmen so seer niet op het verdigtsel, dat hier
oorgestelt werd, letten moet, als wel op des
lvs sin en uytleg: dewelke den maker hier
venwel niet byvoegd, als wetende dien genog
ekent te wesen, aan die maar matelijk in dit
oekje bedreven zijn. Het was by de Oude
ans niet geoorlovt, aan de *Leken* of *ongewyde*
ontvouwen en uyt te leggen de plegtigheden
an den Godsdienst, wat die beduyden. So dat
'arkwin, Rooms Koning, heeft doen in een
k nayen en levend in de zee smijten, *M. Tul-
us*, Schout van Romen, om dat hy door geld
mgekoft, een boek van de gehymen des bor-
erlijken hyligdoms, dat hem toevertrouwt
vas, van een *Leek, Petronius Sabinus* genaamt,
ad laten uytschrijven. Met welke straffe na-
naals de Romynen ook de vadermoorders ge-
raft hebben: te kennen gevende, dat sy den
adermoord en het ontdekken des hyligdoms
oor de selvde snoodhyd hielden: gelijk *Valerius
Maximus* dat ook aanmerkt. Dog dit is een ra-

 sei-

Dese Godinnen hebben geen spl
of guychelery voor; maar een raa
sel en sinspeling. So gy 't op, e
u gevangen geevt, zal ik, als G
hymtolk, het u verklaren, do
onder beding, dat gy u alvoren
zult laten inwyen; want ande
ware het ongeoorlovt.

serny van de Hydenen, waar aan wy al so w
nig, ja minder gesag, als aan hare verdigtsel
geloov geven. Het blijkt genog, wie hier do
den naam van *Léken* verstaan werden, te wete
die hun op de Zede- of Tugt-leer niet wel ve
staan; en gelijk dikwils sulk volk gebeurt, ni
te min een brandende en blinden iver hebber
om een ider voor een spotter en oneerbiedig
derven schelden, die dese saken niet even so voo
draagt, als sy die, sonder reden met de schilde
pen van een verwaande en idele inbeelding, i
hun bryn hebben doen afschilderen: so dat *inge
wyd zijn*, niet anders is, als in de Zede- of Tug
leer wel bedreven te wesen: want alle die de
wyding hebben, zullen 't sinnebeeld, dat hie
voorgestelt is, en meer diergelijke in dit boekj
voorkomende, ligtlijk by hun selven verklaren
en ten goeden duyden.

Ken u selven: Ken u God:
Soek uw Pligt: Wagt vreugdens lot.

Het

Het Pit deſes §. 10. Van de Vrugt der Nedrighyd, en met eenen van 't gehéle boekje.

DIt boekjen ſchrijvt van de *Nedrighyd*, ſonder dat het egter dat opſchrivt draagt, dog om goede redenen. Het is noodſakelijk, wie de *Hoofddeugden* beſchrijven wil, dat hy in der daad en vooral van de *Nedrighyd* ſpreke. Op vierderly wijſe; want meer ſchijnen 'r niet te zijn, werd beweſen, dat wy moeten *Nedrig* zijn, of ſonder ſorge en inſigt voor ons, of ons geluk en zalighyd. *Ten eerſten* werden twé bewijſen genomen uyt de bepaling Definitie. der Deugd: want zijnde de Deugd, *een lievde tot de rede*, en geen lievde op twé gelijk konnende weſen, ſo kan by gevolg de lievde tot de Rede niet nevens haar toelaten de lievde onſes. *Ten twéde* de Rede, als een wet zijnde, kan niet bemint werden, ſo wy ons ſelven

beminnen: want een wet, als wet siet niet op 't voordeel voor wie sy gegeven is, maar op den Pligt of verbintenisse. *Het derde* bewijs werd
Essentie. genomen uyt de wesendlijkhyd en de bepaling van ons selven: die in de beschouwing sijns selvs te vinden, en waar uyt besloten is, dat wy niets vermogen, en daarom ook niets moeten willen, dat is, alle belang en insigt op ons selven verwerpen. *Het vierde* is uyt de wesendlijkhyd Gods: want die alleen is wesendlijk den Heer; die alleen kan sijne zalighyd versorgen: en wy moeten dienstbaar zijn.

Een twéde Pit van dit boekje.

IK wil doen wat de Rede gebied; dan ben ik *deugdsaam:* daarom luyster ik na de Rede; dan ben ik *neerstig:* en doe dat sy segt; en ik ben *gehoorsaam:* en doe dat eeniglijk; *regtvaardig* ben ik: en daar toe laat ik mijn yndelijk van geenig insigt voor mijn selven verlayden; dan ben ik *nedrig.* Luy-

terende na de Rede, heb ik een afkeer van alle uytwendige dingen, en een inkeer binnen mijn selvs: *het werk der Neerstighyd.* Doende na de Rede, doe of laat ik, dat sy ge- of ver-bied: *Gehoorsaamhyd.* Dat doe ik dan nog *meer*, nog *min*: de leden der *Regtvaardighyd*, welkers eene *Suyverhyd*, het andere *Volmaakthyd* is. Om een verlochenaar mijns selvs te zijn, beschouw ik mijn selven, waar door ik sie niets te vermogen, daarom wil ik ook niets: de leden der *Nedrighyd*, welkers eene de *Kennisse*, en 't andere *Verlochening sijns selvs is.* Om de Rede te regt te vatten, maak ik mijn gemeensaam by haar; neem haar in agt daarse ligt is, en herhale dat ik wel wete: 't welk *een behulp voor mijne Neerstighyd* is. Op dat ik doen mogt, om dat het de Rede gebied, ontwenne ik my te doen, om dat het mensen gebieden: een *behulp voor Gehoorsaamhyd.* Om

dat

dat eeniglijk te doen, ſien ik de weſendlijkhyd der dingen in, en ſtell by mijn vaſt, dat een ding niet is 't geen 't geſegt werd, als 'r maa wynig over of te kort ſchiet, *een behulp voor Regtvaardighyd.* Om mijn ſelven regt te verlochenen neme ik voor over de beloning de Deugds, en de ſtraffe der ſond niet bekommert te zijn, en al mijn doen en laten aan Gods wet te hangen: tot *een behulp voor Nedrighyd.* Na de Reden luyſterende, begrijp ik ten laatſte watſe ſegt; en ik ben *wijs:* tot een loon mijner Neerſtighyd. Doende wat de Rede gebied, werd ik *vry*, en aan niemand meer dienſtbaar: tot loon mijner Gehoorſaamhyd. Alleen doende wat de Rede belaſt, doe ik *genog*, en werde *verſadigt:* tot een loon mijner Regtvaardighyd. Als ik mijner onbekommert zijnde, mijn ſelven verlochene, en verlate, ſo *neemt God ſelvs mijn wederom aan:* tot loon mijner Nedrighyd.

Y N D E.

HET TWE'DE DEEL
der
ZEDEN-KONST
van de
Besondere Deugden in 't gemeen so genaamt.

De Virtutibus particularibus.

I. HOOFDSTUK.

VOOR-REDEN.

DE *Deugd is een en enkel. Als wy dan meer deugden noemen, verstaan wy daar door niet, dat* Deugd, *in sig selvs en affonderlijk aangemerkt, een veelhyd toelaat; maar wy laten onse gedagten dalen op het werk des* Deugds, *'t welk uytgevrogtens zijn, daar de* Deugd *op toelegt. Want dewijle, gelijk wy in 't eerste deel gesien hebben, de* Deugd *een toeleg is om te doen wat de Rede gebied, so legtse daar door altijd toe op eenige daad, dewelke haar werk genoemt werd. Nu dit werk is velerly: want dikwils legt de* Deugd *toe, om geld te spillen, en werd dan* Mildhyd *genaamt: somtijds om spaarsaam te zijn, wanneerse* Deunhyd *genaamt werd: dan eens om met imand te spreken, en lustig te zijn,*

Abstractim.

Effectem.

Propositum.

Faict.

zijn; en hiet Lievtallighyd, *en* Vrolijkhy[d] *dan weder om ernstig en statig te wesen,* [...] *krygt den naam van* Statig- *en* Stemmi[g]hyd: *dan isse in voorspoed, onder den naa[m] van* Matighyd; *dan in tegenspoed, onder d[en] van* Kloekmoedighyd, *doende.* Na datse [...] *met dese of andere omstandigheden bekleed e[n] dekt, draagtse ook besondere namen en praal tékenen: nogtans is sy in dit alle altijd ee[n] en deselvde. De Hoofddeugden zijn onafschy[ ]delijk van het werk, dat de Deugd verrigt en moeten noodwendig daar in gevonden werden: maar de Besondere konnen daar van gescbyden, en eenig werk gevonden werden, waar in dese of gene Besondere-deugd niet is; als in het werk van* Mildhyd, *blijkt geen* Deunhyd; *en so in't tegendeel: so dat geen deugd-werk kan zijn sonder de Hoofddeugden, maar wel sonder Besondere-deugden. Derhalven zijn de Hoofddeugden een ygenschap van de Deugd, die tot haar werk gaat, waar van de Deugd, so mennigmaal sy eenig werk verrigt, noyt ontbloot kan wesen: maar alle Besonderdeugd is een toeval van de Deugd, die tot hun werk gaat, en kan daarom van dese Deugd, die dus uytgaat, ligtlijk af-geschyden en -getrokken werden, 't welk uyt het volgende beter zal blijken.*

partikelire.

De Hoofddeugden zijn niets anders, als een Deugd, uytgaande tot alle hun werk welk het

t ook zy: daar de Besonderdeugden niets anders zijn, als een Deugd, uytgaande tot dit geen besonder werk: also is Mildhyd *een deugd, die uytgaat om kosten te maken; en* Neunhyd, *om kosten te mijden: evenwel werden de besonderdeugden somtijds ook aangemerkt, als eerder en voor hun werk, dog an so seer niet als die tot hun werk gaan, s wel die zullen gaan, indien het de gelegentyd toelaat: oversulks kan hy mild gesegt werden, die nu geen kosten doet, maar die dat doen al, als hy de gelegenthyd, waar van en aanrie, heeft, om te konnen doen; en hy ook eun, die nu grote kosten doet, maar die dat iet doen zal, als het de saak anders veryst: n in desen opsigte besit een deugdsaam man lle de besonderdeugden te gelijk; zijnde en atig en kloek, vrolijk en statig, en mild en eun, enz. daar in het eerste opsigt hy maar lese eene besonderdeugd zouw hebben, wiens verk hy alleen verrigt; en andere niet, in welers werk hy dan niet doende is: so dat het aatste opsigt veel schik- rede- en ygent-lijker s: want het heeft wynig rede en ygenschap te eggen, hy heeft die deugd niet, die uyt gebrek van stoffe, gereedschap en gelegenthyd, in het werk niet besig is, dat die deugd doen moest: gelijk of wy meenden, hem geen konstenaar te zijn, die uyt gebrek van sijn konstgereedschap, of stoffe daar hy in werkt, sijne konst niet*

oe-

oefent; hy is niet te min een schilder, die ge doek, verw, of schilderpen heeft. Even gaat het met een deugdelyk man, die ook selvs mild is, als niet heeft waar van, of a wie hy geven kan. Dit eerste hoofdstuk is dri, of so men de vier eerste sneden een lid wil l ten zijn, vierledig. I. Van de Besonde deugden in 't algemeen, in de eerste vier §. begrepen. II. Van de Besonderdeugden o trent ons selven, als Matighyd, Kloekhyd enz. III. *Van de Besonderdeugden ontre God, als* Hylighyd, Geloov, enz. IV. *V de Besonderdeugden ontrent alle andere mens sen, of onsen naasten, seggen de Kristenen, a* Regtvaardig- *of* Regtmatig-hyd, *en* Gelijk matighyd, enz.

§. 1. *Het werk des Deugds.*

HEt werk van de Deugd, of die daa en werk, daar Deugd op toelegt, i een voorwerp van Gehoorsaamhyd: wan Deugd is een toeleg om iets te doen: de daad, uyt dien toeleg vloeyende, is gehoorsaamhyd: die daad selvs, noemen wy het werk. Nemen andere het anders, dat moet ons niet hinderen: die iets afbeeld heeft dat regt, om te mogen seggen, wat hy door elk woord verstaan wil hebben, schoon andere het misschien anders verstaan mogten.

Uyt dese afbeelding des werks blijkt dat

de

le Deugd selvs onder het Deugdwerk is: want uyt de toeleg om te doen wat de Rede gebied, volbrengen wy desen toeleg selvs, om te doen wat de Rede wil: en gelijk het behagen, waar door ons iets behaagt, selvs door sig behaagt, also is de toeleg, waar door we iets vast stellen om te doen, selvs door sig een toeleg voor ons: waarom wy hier nauwe agt moeten slaan, dat wy ons, voor en in plaats van dien toeleg, waar in de Deugd begrepen is, niet eenig lokaas en strikken verdigten, waar door de Rede ons verstrikt en aanlokt tot sulken toeleg, uyt welke wy toeleggen te doen wat de Rede gebied: want dat ware de Deugd opsluyten en vastleggen aan de keten van ygenlievde, dien wy met sulken vlijt in het eerste deel ontschakelt en los gemaakt hebben: nu alle strikken en lokasen, hoe die ook zijn, konnen niet anders als een *Drivtlievde* voordbrengen, en al wat uyt dese lievde gedaan werd is sonde, en Onmatighyd, gelijkwe terstond *in de §. van de Matighyd* sien zullen. Affectie. Daarom moet de Deugd, indiense de strikken en lokaas onderstelt, waar mede de Rede ons aanlokt om haar te gehoorsamen, noodsakelijk selvs tot den lust en onmatighyd behoren, dat is, de Deugd zal geen Deugd, maar ondeugd zijn; 't welk seer ongerijmd is. Derhalven de toeleg om de

Rede te gehoorſamen, is de eerſte, als on-ſpruytende uyt ſig ſelvs, is geheel Deug ſelvs, en ook eenig werk des Deugds.

Uyt het geſegde is ligtlijk te ſien, dat *een inwendig* deugdwerk is, 't welk in de geeſt of 't verſtand opgemaakt werd; e *een uytwendig*, 't welk buyten den geeſt in het lichhaam en andere dingen verſpryc Hoewel de Kennis onſes ſelvs leert, dat w op de dingen buyten ons, niets vermogen ſo gebied evenwel de Deugd ſomtijds ie wes, dat op de dingen buyten ons ſiet 't welk wy ſo veel in ons is kragtig konne willen, gelijk uyt de Verbinteniſſen, va eten, drinken, enz. klaar blijkt.

Uyt het voorgaande volgt dan, dat he Deugdwerk ſomtijds van de Deugd opge-maakt werd, en ſomtijds lelijk en ſonder d Deugd is. B. V. rijklijk geven, en grot koſten maken is het werk van de Mildhyd maar word niet altijd door deſelve volvoert: dog ook ſomtijds door de kwiſting, dewelk ook dikwils rijklijk geevt en grote koſten doet: Somtijds ook van de gierighyd ſelvs, die ook wel eens rijklijk uytſchiet, op dat haar meer weder gegeven mogt werden: en wel ſomwijlen door Verwaanthyd en Snorkſugt, of andere ondeugden.

Natuur Diſpoſitie. Dit werk, dat ſonder de Deugd is, werd ook veeltijds van onſe aangeboren aard en ge-

ſtelt-

ſtelthyd, of van het geval, of en wel meeſt, van
enige ondeugd opgemaakt: So onthouden
ig ſommige van overlaſt en vreedhyd, om
atſe van aangeboren aard ſagt, gedwé en
négaande zijn; hier is het deugdwerk ſonder
Deugd, en voor ſo veel lélijk, en verrigt
yt ygen aard en aangebore nyging: andere
ijn mild in ſeker geval, alsſe haar goed by
rvenis maken, aan die het by verſtervregt ge-
ieten moeſten, hier doet dit geval het deug-
ewerk: Hoe de ondeugd de beurt van deugd
vaarneemt, is reeds geſegt.

Tegen het deugdwerk ſtellen wy de wan-
aad of 't wanwerk, gelijk wy dat hier zullen Deficium
oemen: zijnde die daad en werk, daar de
onde toe helt. Het is dan ook ligt te ſien,
at de Deugd in 't wanwerk, en de ſonde in
deugdwerk ſomtijds gevonden werden. Het
erſte by onkunde, als wanneer een ſoon in
en regtvaardigen oorlog ſijnen vader om-
rengt, ménende ſijnen vyand en tegenkrij-
er te doden: maar 't laatſte, door gevynſt-
yd, boosäardighyd en verdraythyd; als wan-
eer imand rijklijk geevt, om ſijne gierighyd
e bedekken.

§. 2. *Deugd is ondeelbaar.*

DAt in geen délen gedeelt kan werden,
is ondeelbaar. Derhalven is de Deugd
by ons ondeelbaar, om dat de eene Deugd

ſonder de andere niet weſen kan, en daar een
ge Deugd is, alle Deugden; en daar eenig
niet is, geen zijn.

Het welk ſonneklaar is in de Hoofddeug
den: want daar van hebben wy beweſen, d
ſo dikmaals de Deugd tot haar werk treed,
altijd noodwendig verſelt is van deſe vier
Neerſtighyd, *Gehoorſaamhyd*, *Regtveerdig*
hyd en *Nedrighyd*. In de Beſonderdeugden
dit ſo klaar niet: dewijle dit ſeggen der Stoïker
dat de eene der Beſonderdeugden niet ſonder d
andere weſen kan, en 't welk wy hier aanne
men, niets minder als de waarhyd ſchijnt te be
helſen: want wat ſchijnt aan het Volk ong
rymder? als dat hy, die beleeft en vrolijk is, oo
kuys, vroom en hylig weſen moet; en dat hy
die ſtemmig en ſtatig is, niet gierig en vuyl zou
konnen zijn: evenwel is dit waar: maar doo
een vooroordeel verwert het Volk de Deug
met het Deugdwerk; die nogtans veel van de
anderen verſchillen: en wy hebben reeds ge
toont, dat niet alleen het eene van 't andere
het welk genog was om dit verſchil aan te wij
ſen, maar ſy byde van den anderen konnen af
geſchyden en getrokken werden: want dik
maals werd en het deugdwerk ſonder de Deug
en ſomtijds de Deugd ſonder het deugdwerk,
ja ſelvs in het wanwerk gevonden, gelijk
genog getoont is. Dit beweegt dan het
Volk om te denken, dat imand kan beleef

zijn die niet kuys is, om datse veeltijds sien, mand beleefdhyd plegen, die de kuyshyd uytgeschut heeft: dit ontkennen wy niet: het is so klaar, als de son op een helderen middag: maar wy blijven ontkennen, hier uyt te volgen, dat de beleefdhyd van de kuyshyd afgescheurt is. Want gelijk hy, die in dit geval beleefd en niet kuys is, immers so wynig beleefdhyd, als kuyshyd heeft, so is ook het werk der beleefdhyd by hem vuyl, gebreklijk, en sonder die beleefdhyd, dewelke een ware Deugd is. Waarom is hy beleefd? Blaast de Rede hem dat in? niets minder: want de Rede zouw hem ook even kragtig aanraden, kuys te zijn: oversulks so de Rede hem beweegt, is 't geen oorsaak waarom hy die in 't eene meer, als in 't andere zal aannemen. Het is dan de Rede niet, die hem tot het werk van beleefdhyd dringt, maar sijne sinlijkhyd: of hy is beleefd geweest, om dat hy het wilde zijn, maar niet om dat het de Rede belaste, die hem even so seer beval kuys te zijn; dat hy niet wilde wesen.

So ook indien mijn twé dingen van een vrind bevolen zijn, en ik het eene nakome en 't andere niet; dan is het bevel van mijnen vrind de oorsaak niet dat ik dit doe, maar mijne verkiesing en mijnen wil: even so indien de Rede mijn twé deugdwerken

opgelegt heeft, en ik het eene verrigte, he andere nalate, dan heeft de Rede des uytvoering ſig niet toe te ygenen, maar mij ne ſin en welbehagen: en in deſe uytvoering is de Deugd of lievde tot de Rede niet, maar mijne ſinlijkhyd of de Ygenlievde. De algeméne rede dan, waarom de eene Deugd van de andere niet kan afgeſchyden werden, is deſe, dat wy met bondige bewijſen overtuygt werden, deſe Deugd, dewelke van den andere afgeſchyden zouw werden, geen Deugd te zijn, maar een loutere ſinlijkhyd, gelijk uyt het voorgaande klaar blijkt. Het vooroordeel, daarwe met het volk hier voor in ſtaken, is ligt weg te ſchuyven, met een goed onderſchyd, tuſſen de Deugd en haar werk, te maken: welk onderſchyd voor een igelijk klaar genog te verſtaan is: maar de mensſen ſteken hier, gelijk gemeenlijk altijd, meer in eene onbedagthyd, als in onwetenhyd.

§. 3. De Deugd is evengelijk, dat is, alle Deugden zijn onderling gelijk, d'eene niet groter nog klynder, als d'andere.

EEn grote wonderſpreuk voor 't Volk: als of dat geen groter Deugd was, ſeggenſe, ſijnen vader van de dood te bevrijden, dan ſijnen knegt: eenen gehélen ſtaat in

n vryhyd te stellen, dan een eenig borger: maar sy stoten hier tegen den selvden steen, met de Deugd weder onder het deugdwerk te vermengen. Wy seggen dan nog, dat het een groter deugdwerk is, sijnen vader te behouden, dan sijnen knegt, enz. Maar dat het een groter Deugd zouw zijn, blijken wy ontkennen: 't gene is groter deugdwerk als dit, om dat het wigtiger en dringender is, en in geval datmen een van twé nalaten moet, zal men liever dit, als 't gene nalaten. Indien, na geledene schipbrake, uw vader en knegt te gelijk tegen de baren en dood worstelden, en een van byde maar kon geholpen werden, wie zouw in twijfel staan, om sijnen vader te helpen en den knegt te verlaten?

Nu schoon het eene werk des Deugds groter en dringender is als het andere, so is egter de eene Deugd niet groter als de andere: want so dat waar was, dan zouw de mindere Deugd geen Deugd zijn, maar een ondeugd: immers zijn wy verpligt het beste te doen, datwe konnen? dit kan niemand ontkennen, dan die sijne ogen wetens en willens voor het aangebore ligt toesluyt. So wy dan iets minder doen als het beste, doen wy kwalijk. Dit is een klare saak: uw vader en knegt lopen, in het gestelde geval, gelijk gevaar, indien den vader te behouden,

een groter Deugd zy, en een klynder den knegt te bevrijden; ſo is de laatſte Deugd een ware misdaad: want den knegt te behouden, en den vader te verlaten, zal een ider ligtlijk voor een ſchennis en verfoeylijk houden: het is daarom ſeer ongerijmd toe te ſtaan, dat de Deugd ſomtijds zouw een ondeugd werden: op gelijke wijſe kanmen het ligt duyſternis, en de hitte koude doen zijn.

Dog dat het deugdwerk temet door de ondeugd opgemaakt werd, en dat dit dikmaals gebeurt, moet ons geen wonder dunken, die dat ſne 1. klaar geſien hebben. Als gy dan na 't verhaalde geval uwen vader behoud, en den knegt verlaat, dan omhelſtge geen groter deugd, maar mijd een ſonde: dog ſo gy in tegendeel den knegt behoud, en uw vader verlaat doet gy wel het werk van een klynder deugd, maar een werk dat mismaakt, ſonder deugd, en vol ſchennis is. *So dat gy in plaats van een klyndere deugd, een groot ſchennis begaat.*

En voorwaar hy kan niet twijfelen aan de evengelijkhyd der Deugden, die wel overweegt, dat het geval over de Deugd geen magt voert: want indien de eene Deugd groter was, als de andere, ſo moeſt het noodwendig aan het geval ſtaan, of ik de beſte,

[e]een wynig slimmer zal zijn. Mijn komt [d]e gelegenthyd voor om mijnen knegt te behouden, en niet mijnen vader, als zijnde in een gevaar: uw doet de gelegenthyd op [u]wen vader te behouden, en den geménen [st]aat te redden, dat ik, buyten staats bevind, niet doen kan; so zult gy dan door [g]eval en voorkomende gelegenthyd, maar [n]iet door uwe Deugd beter zijn dan ik: en [g]y zult ook niet beter zijn dan ik; want de Deugd alleen is het, die hier en goed, en [b]eter, en wat 'r meer trappen zijn, maken [d]an; het geval vermag hier niets: nu sietge [w]el hoe ongerijmd het gevolg hier van is; [t]e weten, gy zult beter zijn, dog niet door [u]we deugd, en alſo zultge en beter, en niet [b]eter zijn: dat strijdig is.

Dese méning, die het volk voed, dat de [e]ene Deugd groter is, en de andere klyn[d]er, is ten hoogsten schadelijk. Want hier [u]yt beginnense de Deugd te schatten na de [g]oederen van 't geluk, en dese méning vast [g]estelt zijnde, werd de Deugd geheel ge[b]annen, en schijnen ons Deugdelijker te [z]ijn, die het Geluk meer bedeelt: en dit [i]s alle insigt van Deugd verwerpen. Of [d]an een deugsame sijn vaderland bevrijd; [o]f in huys met goede vrinden vrolijk en lustig [i]s, hy is even deugdelijk: het gene is wel [g]een groter Deugdwerk als dit: maar geen

groter Deugd; welkers gehéle wesendlij-
hyd in dit eene voltrokken werd, *Ik u*
kragtig dat eene doen wat de Rede gebie
Deugd is een lievde tot de Rede: of ik r
de Rede bemin in 't een, of in het and
Deugdwerk, mijne Deugd blijvt altijd, e
lievde tot de Rede: schoon ik dan mijne
vader by 't leven houw, schoon den knegt
schoon mijn vaderland verlosse, of wat deugd
werk ik ook doe; ik betragt dat altijd uy
lievde tot de Rede; welke lievde in het een
deugdwerk niet groter zijnde, als in het an
dere, so is de Deugd ook niet groter in '
eene, als in 't andere. Deugd is ook een
toeleg om te doen wat de Rede wil: of il
nu in dit of gene deugdewerk besig ben
mijnen toeleg kan niet groter zijn, maa
blijvt altijd mijnen toeleg, of voorne-
men.

§. 4. *Deugd is een, en enkel.*

Virtus úna.

Axioma.

DEse kundighyd omvat de twé voor-
gaande: want so de Deugd een en en-
kel is, moetse noodwendig ondeelbaar zijn,
om dat een niet kan gedeelt werden. Nog-
tans kan iets ondeelbaar zijn, dat niet een is;
namelijk so alle sijne deelen, of de beson-
derdeugden onderling so vast in een geslin-
gert of gevrongen waren, datse niet van een
gescheurt of getrokken konden werden; het
wel-

elke 't gevoelen der *Stoïken* ſchijnt ge-
eeſt te hebben, ſeggende niet onaardig,
*it alle Deugden als een keten aan een geſcha-
lt zijn, en daarom de een ſonder d'andere
et verkregen werd; en dat die eene, ook alle
ıdere heeft:* wy ſeggen derhalven niet meer,
swe ſeggen, de Deugd is *Een*; als, ſy is
ıdeelbaar. Van gelijken volgt ook uyt de
enhyd des Deugds, hare evengelijkhyd;
ant een en het ſelvde is allermeeſt ſig ſelv
elijk: dog uyt de evengelijkhyd werd niet
ven ſo de eenhyd voordgebragt.

Dat Deugd een is en enkel, blijkt ſeer
aar aan die tuſſen de Deugd en hare wer-
en een behoorlijk onderſchyd ſtelt: want
uwen geeſt of gedagten alle deugdwerken
geſchyden hebbende van de Deugd, komt
uw voor als iet, dat een en enkel is en
ergens anders in ontdaan kan werden, na-
nelijk, *in den toeleg om alles te doen na 't be-
el der Rede:* en alhoewel deſen toeleg
rekt tot verſchydene Deugdwerken, als
omtijds om mildadig of ook weer om ſpaar-
ıam, dan om lievtalig of wel om ſtilſwij-
ende, en nu om vrolijk en luſtig, dan we-
er om ſtemmig en ſtatig te zijn, ſo ſiet de-
elve egter in dat alles, op een enige en
nkele uytvoering van de Rede: of hoewel
le ſtoffelijke voorwerpen, om met de ſcho- Materiele objecten.
en te ſpreken, in deſen toeleg verſchyden

zijn,

Objectum formale. zijn, so is egter desselvs gedaantelijk vo[r]werp maar een en enkel, of daar is m[aar] een eenige bewegende oorsaak, namelij[k] dat geschieden mag 't geen de Rede very[st]. So beweegt eene en deselvde lievde den v[a]der, om sijn kind te straffen of te vertro[o]sten: nu schoon 'r tussen straffen en vertro[o]sten een groot verschil is, so is dat egter m[aar] voorwerpelijk, maar de beweegrede, w[elke] Objective. door den vader werkt, is een en deselvd[e], en oversulks blinkt in dese verschillen[de] Deugdwerken, maar eene lievde van d[en] vader uyt. Dit kan ook ligtlijk toegep[ast] werden op die Lievde, dewelke de Deu[gd] maakt.

Niet tegenstaande dan dat de Deugd m[aar] een en enkel is, so zijn wy 'r evenwel g[e]woon meer te noemen: maar dan speelt o[n]sen geest op de Deugdwerken, en de ve[el]vuldige omstandigheden, daar in men [de] Deugd vinden kan. En om alle de Beso[n]derdeugden in eene algeméne verdéling te b[e]grijpen, so magmen de Deugd aanmerke[n] I. Als betrekkelijk op die Deugdwerke[n] Relativ. dewelke ontrent ons verkéren; in welk o[og]sigt vinden wy *de Matighyd* en *Kloekhy[d]*. II. Als betrekkelijk tot die werken, dew[el]ke ontrent God besig zijn; en hier vi[n]den wy de *Hylighyd* en *'t Geloov*. III. A[ls] betrekkelijk tot de Deugdwerken o[n]-

tre[nt]

ent andere mensſen; en in deſen opſigte nden wy vele namen van de Deugd, of ele Beſonderdeugden, B. V. *Mildhyd* en *aarſaamhyd*, *Moedighyd* en *Zedighyd*, *Sta-ghyd*, *Sagtmoedighyd* en *Beſonderegeregtig-d*, dewelke en in de overkomſten, en in beloninge der goede, ſtraffe der kwade, n vele diesgelijke uytblinkt, hier te lang om verhalen: dog deſe alle konnen bekwa-elijk betrokken werden tot *de Regtvaardig-d* en *Billijkhyd* of *Gelijkmatighyd*, gelijkwe er na nog ſien zullen. Door *Regtvaardig-d* moeten wy hier verſtaan niet die Hoofd-aar Beſonder-deugd, als beneden zullen to-en: alle welke beſonderdeugden niet anders, s eene en deſelvde Deugd zijn, die in ver-hydene omſtandigheden gevonden werd: ant deſelvde toeleg, dewelke in *Tegenſpoed* enaamt werd *Kloekhyd*, en in *Voorſpoed Ma-ghyd*, is in het geven *Mildhyd*, in het be-ouden *Deunhyd*, in 't Goddelijke *Hylighyd* n *Geloov*, en in borgerlijke ſaken *Billijkhyd*, *egtvaardighyd*, en ſo vorder. Waar uyt an ook ligt te vatten is, gelijkwe in het eer-te deel geſegt hebben, ſprekende van *de Iebbelijkhyd*, datmen de Deugd geheel en al e gelijk bekomen kan, en dat wy niet veel ijd, wind nog ſylen, lopen nog draven odig hebben, om de Deugd te beſylen, ie men nu en t'allen ſtonden op een bots be-

ſte-

Iuſtitia particularis.

Contracten.

Iuſtitie.

Equiteyt.

Habitus.

ſtevenen kan, als zijnde namelijk in e
eene gelegen, *Ik zal doen, wat de Rede ge-
bied.*

§. 5. *Matighyd.*

Temperantia.

M*Atighyd* is een Deugd in Voorſpoed
want als de Deugd in Voorſpoed ſtaat
en tot haar werk treed, verſelt van hare vi
trawanten of ygenſchappen, gewoonlij
Hoofddeugden genaamt, ſo verkrijgtſe daa
door ſelvs, ſonder bykomſt van iets anders
den naam van Matighyd. Want die in Voor
ſpoed, als alles na wens en voor wind e
ſtroom gaat, gelijkmen ſegt, een vaſte e
ſterke toeleg neemt, om eenlijk te doen wa
de Rede beveelt, en uyt dien toeleg neerſti
luyſtert na haar bevel, en dat verſtaan heb
bende uytvoert, meer nog min, met uy
ſluyting van alle ſorg en inſigt voor ſig ſelvs
die is alleen door dat doen een gematigt man
Waar uyt genog blijkt, dat men, behalven
deſe vier Hoofddeugden, te vergeevs nog
gaat een niewe Deugd verſinnen, gelijk d
Scholen doen, die de Matighyd zouw zijn
en haar beſonder werk hebben, om den
Voorſpoed te beſturen. Want wy ſien uyt
het vorige ſeer klaar, dat de Deugd, ſlegs
met deſe vier hoofden, die haar noyt verlaten
konnen, verſelt en in de Voorſpoed geplaatſt
zijnde, daar door alleen, ſonder iets van buy-
ten

n daar by komende, volkomentlijk den
nam van Matighyd besit, en wel voorna-
melijk om dat 'r de Nedrighyd by is: so dat
en daar uyt de Matighyd niet t'onregt be-
alt te zijn *een Nedrighyd in Voorspoed*; ge- Definicen.
k ook de Kloekhyd, *een Nedrighyd in*
genspoed. Wie dan dese Besonderdeug-
n invoeren, en onderling onderschy-
n, *die vermennigvuldigen de wesens sonder* Multipli-
nd. cant entia.

Voorspoed is dan, dat eenige vermaak of
hagen aanbrengt, en kan, tot behulp
s geheugens, in eenige ryen verdeelt wer-
n

I^e. Behoort tot het lichhaam: en dat slag
n voorspoed brengt een lichhamelijk ver-
nak aan, waar onder ons vooreerst voor-
mt, gesondhyd en welgesteldhyd des lich-
ams, die gevolgt werd van sterkte, schoon-
d, de wakkerhyd van alle sinnen en de rad-
vaardig-hyd aller leden: 't welk alles in 't
meen ons veel vermaak geevt, ja so lange
nog in't lichhaam, en menssen zijn, kan 'r
nder dese geen regt vermaak wesen, daar
t eenige droevhyd onder vermengt is.
n evenwel niet te denken, dat een vroom
n, sonder dese, sijne zalighyd niet zouw
nnen genieten, so moetmen weten, dat
t niet een of 't selvde is, vermaak en over-
ed te hebben, of gelukzalig te zijn: die is

za-

zalig, wie in alles hertgrondig vernoegt, en wie niets doet of verdraagt tegen sijn wil: 't welke evenwel kan geschieden, schoon misschien pijnen en eenige togten, als vre[illegible], verdriet enz. het vermaak, dat in 't gemen[illegible] anders op de zalighyd volgt, verstoren: [illegible] bréder daarwe van den loon des Deugds, [illegible] met name van de zalighyd selvs handel[illegible] zullen.

Passien.

IIe. Behoort tot het dierlijk vermaa[illegible] waar onder voor eerst gerekent werden, et[illegible] drinken, en byslapen, 't welk ons met [illegible] beesten gemeen is: waar nevens geplaa[illegible] konnen werden, die tussen dese en de volg[illegible] de rye henen lopen, als de geurighyd, ma[illegible] spel of sang, en de schouwspelen of aang[illegible] name gesigten: dewelke, gelijk de een[illegible] tot den smaak of 't gevoelen behoren, [illegible] de overige sinnen gebragt konnen werden.

III^de. Behelst het mensselijk vermaa[illegible] waar in de Waardighyd en 't vermogen u[illegible] munten. De Waardighyd bestaat in ee[illegible] aansien, amten en openbare bedieningen, [illegible] eens anders agtinge en roem, eerbied, o[illegible] sag, vertrouwen, plaatsruyming en dierge[illegible] ke dingen. Het Vermogen legt in rijkdo[illegible] men, besonderlijk in toegenegenthyd, [illegible] mennigte van vrinden, en in de gonst [illegible] volks.

IV^de. Begrijpt het geestelijk vermaak: w[illegible]

onder zijn Deugd en Wijshyd: tot de Deugd behoren alle eerlijke daden, alle deugdwerken en oefeningen: tot de Wijshyd werden alle geleerdheden, konsten en wetenschappen gebragt: En dese vier ryen van voorspoed zijn uyt en door sig selven: want dese zijn gewoon door sig en als uyt ygen vermogen ons veel vermaak en verheuging toe te brengen, insonderhyd die in de laatste ryen geplaatst zijn. Want en de geestelijke blijdschap is veel heuglijker, als de menselijke en die wederom beter als de dierlijke, en dese als de lichhamelijke, gelijk dat aan een der van ons, door de ondervinding en de néwusthyd, genog bekent is. Experientie en Conscientie.

Daar is ook eenige Voorspoed by geval: die niet uyt ygen kragt, maar uyt gewoonte en inbeelding ons eenig vermaak aanbrengt: Accidenteel. want het gene wy gewoon zijn te doen, schoon het dikmaals moeylijker als geneuglijker is, so geevt het egter ons veel lust en vermaak om het wederom te doen. Gelijk die eenigemalen in Indien met het grootste gevaar van winden en stormen geweest zijn, en schriklijke sware ongemakken uytgestaan hebben, willen des onaangesien al weder daar na toe: van gelijken maakt ons de inbeelding eenige saak vermaaklijk, 't welk ons Imaginatie. veel voorkomt in de spijse; dat te sien is in die dogter, dewelke voor den groten *Alexan-*

der gebragt wierd, om datse vermaak had s[...]
met spinnekoppen te voeden.

Dat is dan een matig man, die of alle d[...]
sen voorspoed, of een groot deel daar va[...]
genietende, evenwel op de Reden staat, [...]
niets om het vermaak dat deselve ons to[...]
brengt, doet of laat, maar alle sijn doen na [...]
Rede afmeet.

Peripathetici. De *Wandelaars* seggen dat het matigh[...]
is, het vermaak te beteugelen, dog hoe se[...]
sy sig bedriegen zal dan blijken, alswe van [...]
Passien. togten handelen.

Dit is dan alleen het werk van een mat[...]
Negative. man, sig ontkennig te houden tot den We[...]
lust, en om diens wil niets te doen of te l[...]
ten.

§. 6. *Onmatighyd, en Lomphyd.*

Intemperantie en Stupidityt. DE Deugden, en voornamelijk de B[...]
sondere staan in het midden tussen tw[...]
uyterste ondeugden: waar van de eene do[...]
Exces. *de Overdaad* of te veel, en d'andere do[...]
Defect. *Gebrek*, of te wynig, van het midden d[...]
Deugds afgaat. Als te sien is in *'t eerste de* [...]
Hoofdst. II. §. 3. De Lomphyd werd [...]
Overdaad tegen Matighyd, en in Gebr[...]
tegen Onmatighyd gestelt. Gelijk men [...]
de aanstonds aangehaalde plaats ook k[...]
sien.

Onmatighyd is een stadig nalopen des ve[...]
maak

maaks. Lomphyd een ſtadig vlugten van alle vermaak. Matighyd volgt nog vlied het vermaak; en laat ſig alleen layden door het gene ſy doen moet, en door de Rede. Lomphyd is dan eene al te grote Matighyd; want deſe Matighyd veragt ontkennig en de Lomphyd ſtellig alle vermaak. Onmatig is te wynig Matig; want gene ſoekt vermaak, dat deſe ontkennig veragt. Negativ. Poſitiv.

Daar is inſonderhyd twéderly Onmatighyd, als Begeerlijkhyd, en enggenome Onmatighyd. Begeerlijkhyd loopt het afweſende vermaak na: Enge Onmatighyd gebruykt het tegenwoordige, en geevt ſig geheel daar aan over. Aan deſe Onmatighyd gaan de rijke en die gemeenlijk gelukkig ſchijnen, dat is, die in overvloed ſwemmen; en aan die Onmatighyd de arme en die met het gebrek worſtelen, ſiek. Waar uyt dan blijkt, dat de Onmatighyd ook plaats grijpt in Tegenſpoed, en wel grotelijks, te weten in een overgroot verlangen en begeerte na rijkdom en voorſpoed: waar in overſulks ook de Onmatighyd in haar kragt kan zijn. Want de vrome zijn in tegenſpoed wel daar door altermatigſt, datſe na geen voorſpoed verlangen, nog dien ontvliden: weg dan met deſe eer verkeerde Matighyd van ſommige; maar datſe alleen hunnen pligt betragten en daar mede te vreden zijn: Dog hier doet ſig een

 ſwa-

swarighyd op, hoe dat dan de Matighyd be-
paalt is te zijn *een Deugd in Voorspoed*, de-
wijle wy hier toestaan, dat de Matighyd oo
in Tegenspoed wesen kan, en in de voor
rede van het eerste deel uytdrukkelijk ge
segt hebben, *in Tegenspoed heeft de Matig-
hyd geen, en in Voorspoed de Kloekhyd gee
plaats.* De oplossing is so swaar niet, als
in 't eerste aansien scheen. Want de Deug
is dan ook in Voorspoed besig, alsse m
den geest en gedagte daar ontrent is, schoo
haar den Voorspoed in der daad niet streelt,
sy dien niet besit: en sy verkrijgt dan den naa
van Matighyd, alsse van dien voorspoed, d
haar in den geest voorkomt, niets begeer
Hier by komt de Deugd meer voor ond
den naam van Onmatighyd, en is het gro
ter schande, den Voorspoed te misbruyken
als in tegenspoed, na voorspoed te tragte
en te verlangen: en also gelijkt de Matighy
meer, een deugd in Voorspoed zijnde e
dien niet misbruykende, als een deugd, di
in tegenspoed zijnde den voorspoed ve
agt.

Na de verschydene voorspoeden ontfang
de Onmatighyd ook besondere namen
want die, dewelke verkeert ontrent de sterk
te en welgestelthyd des lichhaams, en die
gelijke, dewelke wy hebben alswe fris e
kloek zijn, werd genaamt Robusthyd: s

seg

ſegt Taſitus, *dat Agrippa in ſterkte des lichhaams robuſt en woeſt was.* Die ontrent de voeding en téling doende is, een beeſtelijke en vuyle Onmatighyd: dewelke de Schoen byna alleen voor Onmatighyd erkennen; gtende alle andere voor eerlijk vermaak: dog het vermaak is nog eerlijk nog ſchandelijk, maar om het ſelve iets te doen, wat het ook zy, is altijd ſchandelijk. Die ontrent konſtgeluyd, ſchouwſpelen, en reukwerk besig is, kan een dierlijke Onmatighyd geegt werden; of ook wel een mensſelijke: in welke het volk byna niets oneerlijks agt, nog ſig oyt over deſe onmatighyd ſchaamt: gelijk *Epikuur* wel aanmerkt, nemende hier uyt de verdadiging voor ſijn gevolg. Maar de Onmatighyd, die ontrent het Vermogen en de Waardighyd is, werd met regt de mensſelijke, en wel de laatſte, genaamt Eer- of Staat-ſugt, daar men de eerſte Gierighyd, ruym genomen, noemen kan. Die ontrent de wetenſchappen en kenniſſe der dingen gevonden werd, magmen Niewsgierighyd, en die ontrent de Deugd en hare oefeningen, Verwaanthyd noemen. Secte.

De Lomphyd kan ook byna in vier trappen verdeelt werden; als de opperſte of *Overkuniſche*, dewelke ſo verre van 't vermaak zijn vervreemd, datſe ſig met pijnen en ſmerten om niet beladen: waar van Hypercunici.

ik iets aangetékent heb, *in 't eerste Dee*
Hoofdst.IV. sne. 9. *l.*2. *let.*4. Den twéden hie
aan volgende trap vertoont de *Kunische Lomp-*
hyd, dese haten eveneens, en het vermaak
en al wat vermakelijk is, verwerpende d
Redeneer- Digt- Geluyd- Schilder-konst e
al watmen om vermaak doet. De *Stoïk*
Lomphyd staat op den derden trap, want de
se haten so seer de vermakelijke dingen niet
dewelke sy bekenden somtijds, als het d
saak verysste, te moeten aannemen, als
wel het vermaak of de geneugte sélvs ve
werpen; en laten also de vermakelijke di
gen toe, maar sluyten 't vermaak selvs uy
Stupidityt der Peripathetische. Op den vierde of onderste trap staat de *Lom*
hyd der Wandelaars; want dese verwerpe
nog de vermakelijke dingen, nog 't vermaa
selvs, ja soeken dat liever; maar sy méne
datmen het deel van 't vermaak, 't geen
veel of te groot is, affnijden moet. D
Wandelaars zijn dan kreupele en verminkt
Stoïken: willende dese alle vermaak verwo
Passien in 't generaal. pen, en alle togten in 't gemeen afgewee
hebben; de gene wilden en het eene en
andere geknot en besnoeyt hebben; 't wel
sy noemden, sijne togten beteugelen, d
is, een gedeelte aan deselve ontnemen. D
is dan de allerminste Lomphyd, die toelate
de en alle vermakelijke dingen, en 't ve
maak selvs, dit alleen beteugelt en besnoey

I

In tegendeel ſoekt een matige nog de pijniging, nog weert het vermakelljke, nog neemt het vermaak in 't geheel of ten déle weg, maar dit alles latende ſo 't is, en de minſte agt daar op niet ſlaande, doet hy eeniglijk, wat de Rede gebied.

§. 7. *Kloekhyd.* Fortitudo.

K*Loekhyd* is een Deugd in Tegenſpoed: tegenſpoed is alles, wat ſmerte baart: onder ſmerte werd verſtaan Vréſe, droevhyd, en in 't gemeen al wat ons kwalijk aandoet.

De Tegenſpoed werd in even ſo vele ryen verdeelt, als den Voorſpoed: ſo dat ſiekte, ſwakhyd, armoede, eerloos-, onwetenhyd, dwaling of bedrog, ſonden, een ongeruſte gewiſſe, enz. gerekent zijn onder den tegenſpoed: het welk alles ligtlijk begrepen kan werden, uyt het gene in den voorſpoed geſegt is: want in ſtrijdige dingen is byder kenniſſe eene en de ſelve, ſoo dat wie eene, hun byde kent.

Kloekhyd werd ook geſpliſt in Geduld, dat is een Deugd in tegenwoordigen tegenſpoed: en in enggenome Kloekhyd, dat een Deugd is in gedrygde tegenſpoed: nu een aanſtaande ongeluk baart vrees, ſchrik en wanhoop; het tegenwoordige droevhyd, ſmerte Patientie. Fortitudo ſtricte dicta.

en elende, wanneer het ſelve tegen onſer ſin gebeurt, gelijk gewoonlijk aan alle boſe die dog den tegenſpoed met een vrevelig gemoed verdragen, en liever wilden dat die vere van hun af mogt zijn; in welken ſtrijd des wils, de elendighyd gelegen is: want deſe is niet anders dan een ſtrijd, tuſſen de ſaak die is, en tuſſen den wil dewelke wilde dat die ſaak niet ware: maar den vromen brengt de tegenſpoed noyt elende toe, alſo haren wil noyt ſtrijdig is met de dingen, of wel met God: noyt willenſe niet te zijn, het gene is; ſo dat den tegenſpoed haar wel pijne

Sensus. vréſe, verdriet, droevhyd, en diergelijk beſinningen of togten, maar noyt eenig elende toebrengt: want deſe beſinningen of togten konnen noyt de plaats van elende bekléden by haar, die noyt deſelve met hunnen wil tegenſtreven, en noyt willen dat deſe dingen niet zijn, maar altijd dat eene willen, *niet ſondigen*, en de Goddelijk wet gehoorſamen: wat hier buyten is, houden ſy onder de onverſchillige dingen dieſ nog willen, nog niet willen. En ſtaat hier aan te merken, dat die beſinningen of togten daarom elende ſchijnen te zijn, om dat wyſe gemeenlijk met een vrevelig gemoed verdragen, en gewoonlijk hun tegen-ſtreven en-druyſſen: ſo wy daar mede ophouden ſy houden ook op elenden te ſchijnen

Maa

Maar hier van beneden bréder, *alswe van de beloning des Deugds en van de gelukzalighyd handelen.* De Vréſe en Droevhyd werd dan van de Kloekhyd aangeſien: niet om hun te beteugelen, gelijk de *Wandelaars*; nog om uyt te drijven, gelijk de *Stoïken* willen: maar om die geheel ontkennig te houden, en ter inſigte van deſelve niets te doen of te laten. Hy is dan een kloek man, die in tegenſpoed, in gevankeniſſe, armoede, ballingſchap, verlatenhyd, kinderlooshyd, eerlooshyd, ja in ſonden en eene beroerde gewiſſe, alleenlijk dat doet, 't geen de Rede wil, haar alleen gehoor geevt en gehoorſaamt, ſonder van eenige ſorge of belang voor ſig ſelvs gedreven te werden: en hy laat daarom niet na een kloek man te blijven, om dat hy in een aanſtaande gevaar en drygend ongeval, als ſchipbraak of doodſtraffe, bleek werd, beevt en door al ſijne leden trilt en ſchud; gelijk het volk ſig al te verkeerdelijk inbeeld, en de *Stoïken* in dit deel te ſlegte Wijsgéren zijn: want door ſchrik bewogen en ontſtelt te werden, is onder de zeden, nog goed nog kwaad, maar alleen ſomtijds in de geſtelthyd onſes lichhaams, voor ſo veel die ons kwalijk aandoet. Maar uyt de aandringende ſchrik iets te doen, te vlieden, of te huylen, of op eenige andere wijſe van onſen Pligt af te wijken,

Negativ.

Fileſofen.

Diſpoſitie.

Afficieert.

ken, dewijle dat niet meer tot de togten maar tot onſe daad en toeſtemming behoort, dat is verwijvd, ſchandig en een ſchennis.

Nog ook hy is kloek, die in een drygend ongeval niet benauwt, bevreeſt, maar wel by ſijn ſelven is: of die in een tegenwoordig ongeluk niet neerſlagtig, of bedroevt is, of ſchrayt: want dit kan van elders als van de Deugd voordkomen, als van een vreeden aard, geſtelte des lichhaams, of een gewoonte van 't kwaad, 't welk ons tegen allerly rampen en ongevallen als verhard: het Arrogantie. kan ook door ſnorkery, verwaanthyd, roemgierighyd, of vréſe voor ſchande enz. gebeuren. Derhalven doet alle dien uyterlijken ſleep niets tot de Kloekhyd; deſe heeft haar In mente. geheel in den geeſt verborgen, en legt alleen in den vaſten toeleg om eeniglijk te doen, wat de Rede gebied: Somtijds werden de vrome in droevige gevallen de tranen afgeperſt; ſomtijds niet: in verſchrikkelijke ſaken werden ſy wel eens bleek; of wel niet: ſy houden dit onverſchillig, en ſlaan het geen agt; ménende dat 'r niet aan gelegen is, offe verbléken, verbaſen, tranen ſtorten, dan offe dit niet doen: ſig eenlijk bekommerende en uyt alle hunne kragten pogende, niets te doen of in ſig toe te laten, 't welk de Rede verboden heeft. Dit en diergelijke kan men

men ook ſeggen in de Matighyd, te weten: een vroom man laat niet na matig te blijven, ſchoon ſijn hert opſpringt en huppelt van blijdſchap, en 'r een wonderlijke vreugde en luſtighyd uyt ſijne ogen, mond, en ganſche weſen te rapen is: nog hy is in tegendeel altijd gematigt, die ſijne blijdſchap en vreugde betoomt, inbind, en opkropt: dat kan insgelijks, als in de Kloekhyd geſegt is, van verwaanthyd of van elders voordkomen.

§. 8. *Loshyd en Verwijvdhyd.*

Furor & Mollitics.

L*oshyd* is in Overdaad, *Verwijvdhyd* in Gebrek; het welke de Scholen ook toeſtaan. Gene loopt eenigſins de ſmerte na, en deſe daar van af. Kloekhyd ſtaat in 't midden, en volgt nog vlied deſelve; maar denkt altijd op de Rede, en dient die alleen, agtende de ſmerte niet met allen, te weten: wat de toeſtemming ſijns geeſts belangt; want aangaande de ſinnen en togten, hebben wy *in de voorgaande ſne* geſien, hoe een kloek man van haar geprangt kan werden.

Exces. Defect.

Niemand ſchijnt de ſmerte, als ſmerte, na te jagen: de vrome houden ſig ontkennig ontrent deſelve: de boſe vlieden 'r van af, ſo verre zijnſe van die te volgen: maar wy ſchijnen haar dan ook te ſoeken, alswe ſonder

Negativ.

der

der nood of oorſaak ons daar toe of in be geven, waar de ſmerte aan vaſt is: nademaa hier ſo wel, als *in de voorgaande ſne*, onde ſmerte ook verſtaan werd de vréſe, ſo ſchij- nen eenige in de vréſe en 't gevaar ſelvs blij- de te zijn: want voornamelijk is by die ſtou- te en vegtſieke Jongelingen, een tijd lang wel eenige vréſe, die haar in 't gemoed al kittelt en op een wonderlijke wijſe doortin- telt, daar in eenige ſomtijds vermaak ſchij- nen te ſcheppen; dog dat vermaak komt ſo ſeer niet uyt de vréſe ſelvs, als wel uyt de hope, die haar verſelt. Iets diesgelijks heeft ook plaats in de ſmerte eng genomen, en in de droevhyd; want ſommige in wénen en kermen uytgelaten, en geen vertrooſting willende ontfangen, ſchijnen in deſe hare droevhyd vermaak te hebben. Hier uyt zouwmen dan de Loshyd konnen verdélen, in eene die de ſmerte ſelvs omhelſt, en eng genome Loshyd geſegt; of om leerſaam te zijn, in eene, die de ſmerte barende ſaken aanneemt, ſonder met de ſmerte ſelvs inge- nomen te zijn, en Roekelooshyd of Onbe- dagthyd genoemt kan werden: anders werd de Loshyd ook verdeelt in opſigt van de eng genome Kloekhyd, en het Geduld: en de Loshyd, die in Overdaad van 't Geduld be- ſtaat, en die of de droevhyd ſelvs, ſo 't mo- gelijk was, of de droevhyd-barende ſaken

aan-

aanneemt, werd Vreedhyd genaamt: want die zijn vreed en onmensſelijk, die hun ſelven kwetſen, doden, of andere droevheden op den hals laden: maar die Loshyd, dewelke in de Overdaad van de eng genome Kloekhyd legt, en vermaak ſchept of in het gevaar ſelvs en in de vréſe, of in gevaarlijke, twijfelagtige, en vreeſlijke ſaken, werd Stouthyd genaamt: waarom ſy ſtout hieten, dewelke ſonder rede of oorſaak haar ſelven in groot onweer te water en te zee begeven, of op den top van eenen hogen toorn gaan ſtaan, of haar in de ſpitſen van degens of mesſen der dronke vegteren werpen, en eenigſins na die ongevallen jeukerig zijn, of door eene idele opgeblaſenthyd en verwaanthyd het gevaar ſelvs willen uytdagen.

Op gelijke wijſe kan de Verwijvdhyd ook verdeelt werden: want die in Gebrek tot het Geduld, voert den naam van Ongeduld: en die om eenige tegenwoordige kwalen van 't pad der Rede afwijken, haren pligt, die hun te doen ſtaat, niet waarnemen, en wetens willens in tranen, ſugten en klagten uytberſten, moetmen ongeduldige en verwijvde noemen. Maar de Verwijvdhyd, die in Gebrek ſtaat tot de eng genome Kloekhyd, werd Bedeeſt-, Klynmoedig-, Vreesagtig- en Slaphertig-hyd genaamt: dus zijn die gene bedeesde en Slaphertige, dewelke met

met vrése getroffen hunnen post verlate, en na de Rede niet luysteren, maar de vre gehoor geven en gehoorsamen.

Maar hier staat wel te letten, alsmen aa dese sonden en misslagen, slegs niet van aasien kent, maar gelijkmen segt, tot int vlees en 't gebeente door en door siet, dat alle tot de Onmatighyd behoren: 't welk waaragtig is, dat ook de Lomphyd, die se verre van de Onmatighyd schijnt af te wi ken, de saak wel ondertast zijnde, nerge anders toe betrokken kan werden, als tot d Onmatighyd. Want alle menssen, so ve als 'r oyt van 't regte pad der Rede afgewe ken zijn, werden altijd door eenig verlok kend vermaak of lust verlayd: nu door ver maak of lust gedreven te werden, is selv Onmatig zijn; en die hun selven pijnigen kwetsen, ja doden, werden altijd door ee nigen lust of vermaak verlokt om dat te doen so dat wel te regt gesegt is:

Gerefereert.

Elk werd door ygen lust gedreven.
Trahit sua quemque voluptas.

Pietas.

§. 9. Hylighyd of Godzalighyd.

HYlighyd is een Deugd in Goddelijke saken: de Deugd in onse, of in saken, die ons mede of tegengaan, is Matig- of Kloek-hyd, gelijkwe gesien hebben: dog so men het met een algeméne naam zal uyt-

Generale.

druk-

drukken, kanmen geen bekwamer daar aan geven, als Nedrighyd; en om dese evenwel te onderschyden van de Nedrighyd, die haren setel houd onder de Hoofddeugden, kan men *Besondere Nedrighyd*, of liever *Openbare Nedrighyd* seggen. Want nergens schijnt de Nedrighyd helderder, en werd klaarder met de ogen gesien, dan in de Matig- en Kloek-hyd: en wie te regt den Voor- en Tegen-spoed veragt, 't welk het doen van een kloek en matig man is, die werd opentlijk overtuygt, om gene sorge, bekommernis, en insigt voor sig selvs te moeten hebben. particularis humilitas, vel aperta.

Gelijk dan dese Besondere en Opene Nedrighyd doende is ontrent onse dingen; so is de algeméne Hylighyd ontrent de Goddelijke saken besig: en even so als de Nedrighyd twéledig is, *sig insien en assien*, of de *Kennisse en Verlochening sijns selvs*: heeft de Hylighyd ook twé leden: als God *insien en aansien* of *kennen en eeren*. Se inspicere, & despicere inspicere & suspicere Deum.

Het *insien* of *kennisse Gods* hangt af van *'t insien* of *kennisse onses selvs*, so dat wy altijd sien moeten op 't gene, na 't seggen des Digters, van den Hemel afdaalt KEN U SELVEN.

Nu hebben wy in het eerste deel ons selven insiende geleert; *Voor eerst*, dat wy tot den menselijken staat op onsen wil, keure en

en goedvinden niet gekomen, veel min d...
ygene kragt hier toe gebragt zijn, maar ...
daar in geheel onwetende, so verre is ...
van onsen wil of vermogen: waar uyt vol...
dat imand anders, en niet wy selvs, ...
menssen gemaakt heeft, die oversulks wa...
lijk *Onsen Vader* of den *Vader aller mens...*
is, en met wien onse Ouders alleen een ...
we verbeelding, en als een gelijkenis hebbe...
waarom sy ook Vader en Moeder genaa...
werden. Siet *onse Geestkunde.*

Ten twéden, dat onse menshyd twé ...
len begrijpt, als de *werking*, waar me...
wy op het lichhaam werken, alswe dat ...
eenige leden sien bewegen; en het *Lijde...*
waar doorwe iets van 't lichhaam lijden ...
Perceptien. ontvangen, te weten, alswe door toedo...
des lichhaams die verschydene begrippen, d...
Passien. welke wy tot de sinnen en togten trekke...
Refereren. ontvangen en bekomen. Nu in byde die d...
len vinden wy onsen staat onuytsprekelijk ...
zijn: en dat wy geen wijse begrijpen ko...
nen, op welke een lichhaam op onsen w...
bewogen werd; of hoe wy van de lichha...
men die buyten ons zijn, en voornamelij...
van 't lichhaam datwe 't onse noemen, ee...
nige beweging ontvangen, en met alle di...
seer verschydene begrippen als overstroom...
werden: welke onuytsprekelijkhyd volmaak...
telijk en ten uytersten berust in de oorsaal...
va...

Hier moetmen altijd bedagt zijn, als 't van *Ons* of *Onsen* gesproken werd, dat die woorden te verstaan zijn van onsen geest of ziel als iets dat onderschy-

van 't mensdom, of in hem, dien wy terstond gesien hebben *Onsen Vader* te zijn.

Daar is dan een Vader aller menssen, die onuytsprekelijk is, en in ons menssen te scheppen sodanigen dingen doet, welkers wijse of hoe hy dat doet, wy niet begrijpen konnen, maar waar van wy dat alleen begrijpen konnen, dat wy die wijse noyt begrijpen konnen: waar in een volkome en volstrekte Onuytsprekelijkhyd legt: want dat is onuytsprekelijk, 't welk begrepen werd *dat het is*; maar van geen menslelijk begri p kan begrepen werden *hoe het is* of *word*: en het moet begrepen en met de gedagten berijkt konnen werden, 't welk onuytsprekelijk genoemt werd, of het zouw een *Niet* zijn, om dat *onbegrijpelijk*, en *onbedenkelijk* of *Niet*, een en het selvde zijn; maar de wijse hoe het is of werd, is ons onbekent en verborgen: dat dit so wesen kan, dwingt een grondige ondervinding en de me-wusthyd selvs ons om te bekennen, als die klaar begrijpen en innig bewust zijn, dat wy menssen zijn en eenigsins op het lichhaam werken, en daar van wederom lijden; dog hoe dat geschied, is ons in 't allerminste niet bekent. Siet onder anderen *het 3. deel van onse Geestkunde, of Godgeleerdhyd.*

Onsen staat insiende leren wy ook ligtlijk met eenen wat dese wereld is, waar in wy

den van het lichhaam en selvs eene wesendlijkhyd is.

Absolute.

van onſen Vader geſonden zijn: te weten, *een lichhaam in beweging*, waar van Hy, d onſen Vader, ook ſelvs den Beweger is: a dat Hy alſo twé werelden gemaakt heeft: de eene buyten ons; welkers weſendlijkhy en zijn, in eene uytgeſtrekthyd, en in een ſeer ſnelle, ſeer geweldige, ſeer verſchyd- ne, en ſeer geſchikte beweging van de vee- erhande deeltjens dier uytgeſtrekthyd volto werd: de andere binnen in ons, veel ſchoo- der en voortreffelijker, dewelke in ſeer vee vuldige, en verwonderens waardige beeld- niſſen en gedaantens van ligt, onyndige ve- wen, ſmaken, reuken, klanken, enz. in een ſamenvlegting van vele grote, en o tallijke, ja nauwlijks met gedagten begrijp lijke klyne buysjens, en door alle de ſel een gedurig lopend bloed en ſappen, die v een geſchyden werden en weder by een k men, voltrokken is: ten laatſten ſien wy o dat het dien ſelvden Vader onſer allen is, d ons, geboren werdende, met het lichhaa verbonden heeft, en ſtervende weder v het ſelve ontbind, ſonder dat ons eenigſi bekent is, waar hy ons brengen, of wat h met ons doen zal: welkers wijſe wedero onbegrijpelijk, en deſe onſen Vader wedero onuytſprekelijk is.

Eſſentie en conſiſtentie in eene extenſie.

Imagines en ſpecien.

Alſo is 'r dan een Vader onſer allen, e ſchepper der wereld of van Hemel en Aa

de, een Hére en meester van leven en dood, en in alle dese werken Onuytsprekelijk.

§. 10. *Aanbiddelijkhyd.*

Adoratio.

A*Anbiddelijkhyd* nemen wy hier in 't algemeen voor allerly Goddelijke eerbewijsinge, die de Kristenen *Godsdienst* noemen: welkers Verbintenisse ontstaat uyt *het insien of de Kennisse* Gods: want gelijk uyt *het insien of de Kennisse onses selvs*, ons aanstonds voorkomt de verbintenis om ons selven te verlaten; so ontstaat in tegendeel uyt *het insien of de Kennisse Gods*, ook aanstonds de Verbintenis om Hem te omhelsen: welke omhelsing in dese vier dingen byna gelegen is; als in *Aanbiddelijkhyd* ygentlijk genomen, in *Godvrésendhyd*, in *Gebeden*, en in *Dankseggingen*.

In 't generaal. Obligatie.

De *Aanbiddelijkhyd* is ons aangeboren, wanneerwe imand iets sien doen en maken, dat goed, voortreffelijk, en so vernuftig uytgevonden is, dat wy de wijse, hoe die dingen gemaakt werden, nauwlijks of wel geheel niet konnen begrijpen. So aanbidden de woeste menssen onse Wiskonstenaars, alsse haar de verduystering van de Son en Maan voorseggen, of de Uurwijsers en andere door de konst gemaakte Selvgaande werken vertonen: in welke Aanbiddelijkhyd ons voorkomen. Voor eerst *den Lov* om

Natuurlijk. Mathematici. Eclipsen. Horologien. Automata.

de voortreffelijkhyd van het werk: Ten twéden *de Verwondering* of ſtomme Verbaaſthyd, alsſe de wijſe en rede niet begrijpen, hoe dit werk gemaakt is. Ten derden *de erkenteniſſe van waardighyd*, alsſe deſe Konſtenaars, om datſe wijſer zijn, ook waardiger agten als hun ſelven, waar in een openbare Waardighyd beſtaat: Ten vierden *een diepe vernedering*, waar door ſy haar ſelven, als onwetende, veel minder agten te zijn als die Werkmeeſters.

Waar uyt dan ſeer klaar blijkt, datmen God de allerhoogſte Aanbidding verſchuldig is; want het is het allerbeſte en allertreffelijkſte, 't geen van Hem gemaakt is, ſo in het ſcheppen van ons, als byde de wereld en: daarom is deſe God de allerhoogſte Lof waardig: nu de wijſe van deſe ſchepping is ons geheel onbekent, en wy begrijpen 'r alleen van, dat wy die noyt begrijpen konnen het welke in deſe woeſte, waar van wy ſtrak geſproken hebben, geen plaats heeft: derhalven is deſen God wonderlijk en verſtomt ons boven maten: en ſijne wijhyds in deſe dingen te ſcheppen, is verwonderens waardig, ja ongeloovlijk; daarom Hy dan ook de Allerwaardigſte te agten is: ook is onſe onwetenhyd hier in niet wynig uytblinkende waarom wy hem de allerdiepſte vernedering die bedenkelijk is, bewijſen moeten. En in

de

dese vier dingen, die wy aan God op 't allermeeste verschuld zijn, schijnt de Aanbiddelijkhyd voltrokken te werden.

De *Godvrésendhyd* is een Dienst, waar mede wy God alleen dienen, en ons selven afswerende, hem alleen eedsweren willen: so dat Hy is, om met de Scholen te spreken, als de grenspaal waar toe van de Nedrighyd; want door de Vernedering gaan wy ons selven af, en door de Godvrésendhyd tot God. Hier dient men aan te merken, dat de Godvrésendhyd geheel anders genomen werd, alsmen gemeenlijk gewoon is: want de geméne man verstaat door deselve, die tedere beweging, waar mede de vrome overstroomt werden, wanneer sy in het Goddelijke besig zijn. Waar van wy in het begin van 't eerste deel gesproken hebben.

Termimus ad quem.

Het derde deel van den Godsdienst beslaan de *Gebeden*: welker Verbintenis ontspruyt uyt de kennisse van de andere Verbintenissen, die ons opgelegt zijn, en te gelijk uyt onse ygene onmagt, en in tegendeel uyt de Goddelijke Almagt en Goedhyd, waar door wy sien, dat hy ons en kan en wil geven eenigerly bekwaamhyd, om onse Pligten te konnen volbrengen. Waarom dan God noyt ergens anders om te bidden is, als dat wy de Verbintenissen mogen volvoeren, die hy selvs ons opgelegt en door behulp van de

rede of ſijne wet geopenbaart heeft: want men mag niets yſſen, dat men niet mag willen: nu wy mogen geenig goed, als ſodanig en alleen daar by blijvende en dat nergens anders toe betrekkende, willen, begeren of daar na ſtaan: gelijk in het eerſte deel dikmaals genog getoont is. Voorwaar in dat kort voortreffelijk Gebed, dat de Kriſtenen *'t Gebed des Héren* noemen, werd niets anders voorgedragen om te bidden, als 't welk tot onſe Pligten behoort: het welke door ſig klaar is, en wy met vele bewijſen, ſo 'r imand aan twijſelen mogt, zouden konnen bewijſen, indien dat hier ons werk ware.

De *Dankſegging* yndelijk behelſt en erkent twé oorſaken of redenen: want men moet God danken, dat wy onſe Pligten volbragt hebben: welke rede of oorſaak het Gebed ook erkent; dog met dit onderſchyd, dat dit tot de te volbrengene, en gene tot de volbragte Pligten betrekkelijk is: Wy zijn
Relativ. God ook dankbaarhyd ſchuldig, om dat hy ons eenige, ja ontallijke goederen, vreugde en vermaak, diewe Voorſpoed genoemt hebben, mede gedeelt heeft: welke oorſaak of rede op het Gebed niet paſt; want men mag God niet bidden om Voorſpoed als ſodanig in ſig ſelvs.

Dit zijn dan de vier leden van den Godsdienſt, welkers twé eerſte voordkomen uyt

het

het insien of de Kennisse Gods, voor so veel hy den Stigter van ons is: de derde voor so veel Hy onsen Wetgever; en de vierde, voor so veel hy onsen Beloner is, wanneer wy zijne wet volbragt hebben. So dat het voornaamste deel der Hylig- of Godzalig-hyd niet is *het Insien of de Kennisse Gods*, maar *de Eerbewijsing* of *Godsdienstighyd*, en het eerste alleen om het laatste begeert werd. Autheur.

§. 11. *Onhylighyd en Afgodery.*

Impietas & Superstitio.

DE sonde, die tegens de Hylighyd gestelt werd, kan met eenen algeménen naam, Onhylighyd; gelijk die tegen de Matighyd, 't zy in Overdaad, 't zy in Gebrek, overstaat, Onmatighyd genaamt werden: dese benamingen zijn algemeen, en begrijpen, voor so veel de kragt harer betékenisse belangt, so wel de Overdaad als 't Gebrek; maar in de wandeling werden sy meest aan 't Gebrek toegepast, om dat het volk de sonde meer erkent in Gebrek, dan in Overdaad: gelijk wy sien konnen in 't eerste deel, *Hoofdst. II. §. 3. van de Regtvaardighyd.* Generalen. In exces of defect.

Nu de Onhylighyd heeft ook twé leden: het eene *kent God niet te regt*, het andere *dient hem niet te regt*: en wat het eerste belangt, schijnt dat ook in vier leden gesplist te werden, als *Verkeerden-iver*, *Afgodery*,

 God-

Godverſaking en *Kettery.*

Den *Verkeerden-iver* ygent God toe, 't geen op hem niet paſt: om dat dit gemeenlijk uyt eenen onbedagten iver geſchied, noemen wy deſe ſonden met een algeménen naam *Verkeerden-iver*: Gelijk der gener, die God een lichhaam en mensſelijke geſtalte toegeſchreven hebben, als *Epikuur* onder de Wijsgéren, en alle 't gemeen volk onder de Hydenen.

De *Kettery* loopt regt draads hier tegen aan, dewelke God af- en ont-neemt, 't geen hem toekomt: als wanneer aan God ontrokken werd de ſorge, voorſinighyd en 't beſtuur der mensſelijke ſaken, 't welk *Epikuur* van gelijken gedaan heeft.

Afgodery is, alsmen aan eenig ſchepſel toeſchrijvt, het gene God alleen ygen is.

Godverſaking is, wanneer God ſelvs weggenomen, en ſijne ygenſchappen tot eenige domme noodſakelijkhyd betrokken werden, gelijk die ſeggen, dat alle dingen ſonder kennis, ſonder méwuſthyd gemaakt zijn, uyt een inwendige, in de dingen in zijnde noodſakelijkhyd, waar van wy het betoog niet kennen: deſe dunkt ook noodſakelijk te moeten zijn, door een domme, in de ſaken in zijnde, noodſakelijkhyd, die van geenige kennisſe of wijshyd afhangt, dat alle de hoeken in een drihoek te ſamen, ſo groot of gelijk zijn

Bruta necesſitas.

Naturalis necesſitas demonſtratie.

zijn als twé regte hoeken: dog hoe dom en dwaas ſy ſig bedriegen, tonen wy *in onſe Geeſtkunde, in 't 3. deel, Godgeleerdhyd genaamt*: en kan hier ook ligt gevat werden uyt 't gene wy van *'t inſien of de kenniſſe Gods* aangemerkt hebben.

Deſe vier ſonden beſtaan in een dwaling des verſtands, dog die overwinnelijk is, en mitsdien met ſig ſleept een ſonde in den wil: want imand miſſende uyt eene onverwinnelijke onkunde, dien kan deſe ſonde niet toegerekent werden. Insgelijks ſo imand niet door dwaling, maar uyt enkele luſt, eenige onwaarheden van God gevoelt en drijvt, die is wel onhylig, maar deſe ſijne onhylighyd is niet van dat ſlag, die tegen de Kenniſſe Gods geſtelt werd, maar tegen de eerbewijſing en dienſt Gods. Onderwijlen zijn de Digters hier te beſtraffen, die aan de Goden toeſchrijven gekijv, vegten, kwetſuren, en ſchandelijke luſten.

Het andere ſlag van Onhylighyd beſtaat in een kwade en verkeerden dienſt der Godhyd, of in gene Godsdienſt met allen, en komt ligtlijk uyt de voorgaande ſonden voord: want die aan den Verkeerden-iver vaſt zijn, zullen God ligtlijk dienen in die dingen, en hem daar in aanbidden, waar in hy niet aangebeden, of gedient moet werden: die aan eenig Afgod eene Goddelijkhyd toeſchrijven,

werden ligtlijk Afgoden-dienaars, en eeren en dienen eenig schepsel, in plaats van den waren God: den Godversaker, geene Godhyd erkennende, zal ook God niet dienen, en zal hem verwerren en vermengen in een domme en verstandelose nooddwang: Een Ketter, God ontnemende dat hem ygen is, zal insgelijks een gebrekkige en kreupelen dienst en eere aan God bewijsen.

Nu dese vier délen der Godsdienst, hebben ider hunne tegengestelde sonden: tegen de *Aanbiddelijkhyd* werd gestelt de Veragting Gods, den Laster, Bespotting en diergelijke schandige en schriklijke dertelheden der menssen: dewijle sy niet alleen God niet loven, maar veragten; sig niet verwonderen over sijne werken, maar die, als gewone, geringe, en door te grote gemeensaamhyd veragtelijk werdende, sonder eenige opmerking over 't hoofd sien, verwerpen, en noyt eens denken, dat hy de Allerwaardigste, en sy selvs verre onder hem en veel minder zijn.

Tegen de *Godvrésendhyd* staat de Verlochening Gods: dewelke, schoonse anders uytgelegt werd, en plaats heeft in alle sonde, om dat de Ygenlievde God uytsluyt, den mens tot sig selvs stuurt, en sijn selven doet dienen, nogtans een sodanige sonde is, Formaliter waar door dat vormelijk gedaan werd, en die

ygent-

gentlijk hier toe behoort.

Tegens de *Gebeden* steltmen der selver ersuim en verkeert gebruyk, te weten, als vy God niet bidden om de bekwaamhyd tot nse Verbintenissen, maar die bekwaamhyd yt ons selven willen hebben: of als wy God bidden om geluk en zalighyd, en om le dingen die 't selve te weeg brengen.

Insgelijks staat het versuim tegen de *Dank-segging*, als wy die niet doen; of ook 't ver-keerd gebruyk desselvs, alswe B. V. God danken over kwade saken, te weten over genome vraak van onse vyanden, over be-kwame gelegenthyd van schandelijke dingen, hoerery en schelmstukken gepleegt te heb-ben, als ook over straffelooshyd by de mens-sen, en diergelijke.

§. 12. *Geloov.* Religio.

't GEloov is dat deel van de Hylighyd, 't welk dat gene, dat de menselij-ke rede niet berijken kan, door een God-delijke openbaring aanneemt: Het is dan de hoogste trap van de Hylighyd, en het op-perste toppunt der zedelijke dingen; want de Deugd kan niet hoger gaan, als datse eenigsins boven haren lydsman, de Rede, opklimt, en sig geheel in God uytstort: maar het is een gevaarlijke hoogte, en met schrikkelijke styltens beset: so dat niet te

on-

onregt gesegt werd; dat het beter is gee
Geloov, dan so een te hebben, gelijk d
meeste mensen gemeenlijk hebben.

Het Geloov steunt op die agting, dewe
ke wy van God en sijne onuytsprekelijkhe
opgevat hebben: want dewijle wy in het i
sien of de *kennisse Gods* klaar gesien hebben
dat hy vele dingen in en ontrent ons ge
maakt heeft, waar van wy de wijse hoe di
gemaakt zijn met onse gedagten of red
geensins begrijpen konnen: also konnen w
ook ligtlijk vatten en ons vroed maken, dat
mogelijk nog vele andere onuytsprekelijk
dingen zijn, die hy doen kan, die nogtans e
in haar selven en in hare wijse aan ons ver
borgen zijn, waar van hy ons evenwel ee
nige kennisse mede délen kan, so niet va
alle, ten minsten van eenige, die ons mee
raken: door welke kennisse dan, wy of di
wijse, of die dingen selvs, die hy ons open
baart, mogten komen te weten, en nie
door de rede, maar alleen en volstrekt doo
Absolut Authorityt sijne getuygenis en gesag. Maar dewijle dese
saak, gelijkwe gesegt hebben, seer gevaar-
lijk, en ontallijke bedriegeryen, listen en
logenen onderworpen is; door dien vele hun
Geloov tot gewin strekt: want hoe vele,
door idele waan en roem opgeblasen, seg-
gen niet, van God ontvangen te hebben,
't geen van haar selvs versiert is? wat ver-

mag

ıag de heersſugt niet, wat niet de ſtijſkop-ighyd, en wat ook niet 't geen eenmaal, :hoon ook kwalijk, geleert en aangenomen ? daarom moeten wy hier eenige paden anen, waar langs de Hylighyd vylig tot het Geloov overgaan mag, en aannemen, niet lleen 't geenſe door d'aangebore rede bevat, naar ook 't geen enkelijk en alleen door de Goddelijke openbaring bekent is. Natuurlijke

Het eerſte is dan, dat God, van al 't gee door ſijne Goddelijke getuygenis en geıg aangenomen zal werden, niet in ſig hebbe t welk Hem, ſijne Almagt, Wijshyd en ndere ygenſchappen onbetamelijk zy. Hier loor verſtuyven de dromen en ſchrikdiren ler Brachmannen, Turken, of Muhamelanen, en andere Hydenſe Afgoden-dinaars, lie openbare kinderſpreukjens, oudewijvs dromen, en dikmaals ſchandige vuyligheden behelſen.

De twéde is, dat het gene, 't welk voorgeſtelt werd om aan te nemen onder een Goddelijke getuygenis en geſag, ons eenigſins, ja voor 't meeſte gedeelte raakt: want het is geen God, dewelke wil dat wy beſig zijn in idele dingen, of daar aan ons niets gelegen is: waarom die ontallijke werelden en tuſſen wereldlijke dingen, eertijds van Demokriet en na hem van Epikuur ingevoert, met de rede niet beſtaan, en veel min onder

een

een Goddelijk gesag ons opgedrongen kon-
nen werden: want die dingen raken ons niet
het is genog dat wy weten Gods Almagt se
groot te zijn, en door deselve meer uytge
werkt te werden, dan wy konnen begrijpen
of hy nu dese magt elders aan andere mens
sen te werk legt, of in een ander gestel
of werelden te maken, te versorgen, e
te besturen, daar is, seggen wy, ons nie
aangelegen.

De derde is, dat dese Goddelijke getuy-
Propositien. genis, dewelke in eenige voorstellen on
voorgedragen is, ook bevestigt en bekrag-
Mirakelen. tigt werd door tekenen en wonderdaden, di
niet als van eene Godhyd konnen afdalen
want anders zal een ider ligtlijk ons sijne dro-
men en verdigtselen verkopen, en onder een
Goddelijke getuygenis en gesag opdringen
Testimonien autoriteyt. en daarom indien God voor het sijne aan-
neemt, het gene sy seggen, dan zal hy buy-
ten alle twijfel door onwedersprekelijke te-
kenen en onvrikbare bewijsen tonen, dat het
van hem afgedaalt is.

De vierde pad is, dat wy innig in den geest en
mewusthyd overtuygt zijn en gevoelen, God
als tot ons te spreken en te seggen, dat de-
se dingen de sijne zijn, van hem afdalen,
en dat hy daar van den stigter en wetgever
is, schoon wy deselve met de rede niet vat-
ten konnen, Dese pad is de voornaamste,

en

en ware alleen genog: dog is met onyndige verlaydingen, bedriegeryen, ſwaarmoedigheden, en inbeeldingen beſet, die men met ſeer ootmoedige, tot God uytgeſtorte en aangewende gebeden moet wegnemen, en inſonderhyd met opregt en eenvoudig te leven; aangeſien de beſte Godsdienſt is, een goed gemoed, het welke een Godsſpraake niet van *Seneka*, maar van God ſelvs ſchijnt te weſen.

Deſe paden wel bewandelende, is de weg gebaant tot het ware Geloov, 't welk het operſte ynde der Zedeleer, en van 't gehéle mensſelijk leven is.

Gelijk de Hylighyd in haar geſlagt, ſo heeft ook 't geloov ſijne Godgeleerdhyd en Godsdienſtighyd: in gene werd in agt genomen wat hy geopenbaart, en in deſe verrigt wat hy tot ſijnen dienſt en eerbewijſing te doen ingeſtelt heeft.

Het Geloov heeft ook ſijne tegengeſtelde ſonden, Onhylighyd en Afgodery of Ongeloov, dewelke hier des te verfoeylijker zijn, als het Geloov, door de eenvoudige Hylighyd tot God, te groter en te uytſtekender is.

§. 13. *Gelijkmatighyd.* Equitys.

DE Deugd ontrent andere mensſen beſig zijnde kan met eenen geménen naam

naam genoemt werden *Gelÿkmatighyd*; o
dat ſy alle, met en nevens ons in gelijken ſta
te houden zijn. So dat 'r dan drie Beſond
re deugden, of drie opperſte hoofden der B
ſonderdeugden zijn: als *Nedrighyd*, te w
ten, die beſondere: *Hylighyd*: *Gelÿkmati
hyd*. De *Gelÿkmatighyd* heeft ook tw
leden, den evenmens, of gelijk de Kriſte
nen ſeggen, den naaſten *Inſien*, en *Med
ſien*, of hem met ſig in gelijken ſtaat hou
den.

Belangende het *Inſien* of *de Kenniſſe va
onſen naaſten*, konnen wy ligtlijk ſien, da
hy eveneens geſtelt is: als wy: dat hy on
wetende hier gekomen is, van hier wegge
nomen werd; en hier beſig is geheel af han
gende van den wille van imand anders, di
God genaamt werd; dat hy overſulks oo
de ſelvde Verbinteniſſen, als wy, onderwor
pen is: van welke *Kenniſſe* of *Inſien* niets mee
geſegt behoevt, als genog bekent uyt d
Kenniſſe onſes ſelvs.

Het andere deel is het voornaamſte, e
van 't ſelve werd den naam van gelijkmatig
hyd ontleent: om dat het onſen evenmen
in gelijken ſtaat met ons ſtelt. Waar uy
Obligati. allernaaſt volgt de Verbintenis, om hem hul
en byſtand te bewijſen: nu gelijk wy niet
doen mogen, als dat onſe Verbinteniſſe
raakt, ſo mogen wy ook onſen naaſten nie
be-

behulpig zijn, als in 't gene sijne Verbintenissen betreft. Alle de hulp, die wy hem bewijsen, moet altijd daar toe strekken, dat hy sijne Pligten volbrengen mag: het is schandelijk en seer slaavs, hem iets wijs te maken, sijnen lust en vermaak gedienstig te zijn; en hem eer en rijkdom, ja selvs eenige vertroosting toe te brengen; so men alleen hier in en by blijvt: want somtijds konnen dese dingen te regt geschieden, so men deselve tot de Verbintenissen betrekt. Dewijle dan onsen naaste, even als wy, leven en hier blijven moet, tot dat hy van God geroepen werd, so belast de *Gelijkmatighyd*, dat wy hem in die verbintenisse zouden behulpig wesen; de hand toerijken, als hy in 't water legt; gesond maken, als hy siek is; mede te délen, als hy niet heeft om van te leven; en hem vermanen, raden en helpen, een staat en wijse van leven te verkiesen en aan te vangen, enz.

Komt 'r ondertussen een geval, dat of wy onsen pligt, of hy den sijnen niet voldoen kan, so moeten wy eer onsen, dan sijnen pligt betragten: gelijk wanneer wy byde in 't water vallende, ik met mijn selven genog te doen heb, dan moet ik hem verlaten, niet om dat de lievde van sig selvs begint, gelijk het volk segt, of om dat ik mijn selven meer beminnen en besorgen moet, als

een ander, 't welk belachlijk en een openbare ygenlievde of sonde is; maar om da mijne Pligten mijn sterker aandringen, om de mijne, als om de Pligten van andere menssen uyt te voeren: als genog van sig bekent is, en ligtlijk verstaan kan werden

Exempel. door een voorbeeld van menssselijke bevelen want aan vele belast zijnde iets te doen, so is een ider meer gehouden om het sijne, voor sijn ygen selven, te volbrengen, als sijnen medgesel in't sijne te helpen.

Æquitas stricte dicta & Iustitia. Dese *Gelijkmatighyd* werd verdeelt in *enggenome Gelijkmatighyd*, en in *Regtmatighyd.*

De *Regtmatighyd*, te weten, *dese besondere*, en niet de Hoofdregtvaardighyd, waar

Particularis.

van in't eerste deel gehandelt is, geevt aan

Stricto jure. den naasten, dat hem door 't nauwe regt toekomt, met uytsluyting van alle gonst en genade tot hem: so moetmen aan 't werk den loon, aan den koper de waren, aan den verkoper den prijs betalen; sijne handelinge en belovten nakomen, niet uyt de blote Ge-

Nuda æquitas. lijkmatighyd, maar uyt de Regtmatighyd, dewelke geen gonst tot den naasten draagt: Het is een werk van Gelijkmatig- en niet van de Regtmatig-hyd, aan een sorgvuldig man, die neerstig en net sijn besproken werk afmaakt, ietwes boven den bedongen loon toe te werpen: om dat hier eenige gonst en

ge-

genegenhyd voor den naasten uytblinkt: hoewel 'r geen is, als men 't by Gods wet vergelijkt; want die veryst dat werk sodanig, na 't nauwe of enge regt.

Onder de *Regtmatighyd*, werd de Vergeldende en Bedeelende Regtvaardighyd; en onder de *Gelijkmatighyd*, de Mildadighyd, Sagtmoedig- Beleevd-hyd, en andere byna ontallijke diergelijke Deugden begrepen, waar van hier de plaats niet is te spreken, als behorende tot den Borger-staat. Commutativa & distributiva Iustitia. Politics

De sonden, tegens de Regtmatighyd gekant, zijn Onregtmatighyd in Gebrek, en de verdorve lievde in Overdaad; dewelke ligtlijk, uyt het gene te voren gesegt is, begrepen konnen werden.

II. HOOFDSTUK.

Van 't Ynde, en van 't Goede. Finis, & Bonum.

VOOR-REDEN.

Het Ynde willen en beminnen wy ygentlijk: schoon wy de Middelen willen en beminnen om het ynde, so willen en beminnen wy die egter niet volstrekt: so dat hy die blokt om geleerd te zijn, geen lievhebber van dat blokken of nagtbraken, maar van de geleerdhyd is: en die geleerdhyd soekt om 't Ge- Absolut. Studeert.

meen ten nut te zijn, is geen minnaar der geleerdhyd, maar van 't Gemeen: *ja die het Gemeen ten nut wil zijn, om eer, aansien, geld en goed, of vrinden en gonst daar in te bejagen, is eer een minnaar te agten van dese dingen, die hy tragt te bejagen, als van 't gene hy aanwend tot die verkrijging: aldus geevt het* Finis dat speciem & nomen actibus nostris. *Ynde de gedaante en den naam aan ons doen: en werd* het Ynde *van ons ygentlijk begeert en gelievt:* Maar de Middelen *beminnen wy niet, ja wy hebben van hun, in sig, dikwils een afkeer, en nemen of gebruyken haar alleen om het Ynde waar toe sy dienen: gelijk een sieke sijne gesondhyd bemint en de dranken, in sig en op dien naam, haat, hoewel hy de selve gebruykt en begeert om gesond te werden.* Dit *hoofdstuk zal dan dienen voor een opheldering van 't voorgaande en volgende, door dien de aanmerking van 't* Ynde *en van de* Middelen *in de Zedeleer seer noodsakelijk is. Want het* Ynde *en 't* Goede *komen ten eenen uyt, en lopen te samen, gelijk we op 't ynde deses sien zullen.*

Finis Operis & Operantis.

§. I. Van 't Ynde des Werks, en des Werkers.

HEt *Ynde des Werks* is dat gene, *waar toe eenig ding uyt sig, en uyt sijn ygen* Ten respect der studi. *wesendlijkhyd strekt en dient;* gelijk de geleerdhyd in opsigt van het blokken: want het

het blokken is uyt ſig ſelvs bekwaam om geleerdhyd te verkrijgen. Het *Ynde des Werkers* is dat gene, *waarom imand iets doet*: gelijk wanneer imand neerſtig blokt om geleerdhyd te verkrijgen, dan kan 't gebeuren dat de geleerdhyd ook het ynde van dien Werker is: uyt welk voorbeeld te ſien is, dat het *Ynde en des Werks*, en *des Werkers* dikwils een en het ſelvde is: die nogtans ſeer verſchillende konnen zijn: als wanneer imand oli in den brand giet, ménende water te nemen; hier is *'s Werkers Ynde*, den brand te bluſſen, want daarom doet hy dit werk: en *'s VVerks-Ynde* is vermeerdering des brands; want het werk dat hier geſchied, ſtrekt uyt ſig ſelvs om brand te vermeerderen. So blijkt ook in *'t eerſte deel van de Behulpmiddelen der Nedrighyd*, dat de zalighyd is *'s VVerks-ynde* van de Deugd; want de Deugd is uyt ſig, en ygener kragt alleen bekwaam om de zalighyd aan te brengen: maar niet *'s VVerkers ynde*; want een deugdſaam man werkt niet om de zalighyd, maar om ſijne Verbinteniſſe, om dat hy 't verpligt is deugdlijk te zijn. Door dit onderſchyd werden vele knopen los gemaakt in dat ware en vaſtbondige gevoelen, 't welk wy daar voordgebragt hebben: en al wat uyt de H. Schrivten van ſommige, dieſe niet wel verſtaan tegengeworpen werd, kan hier door gemaklijk opgeloſt-

gelost werden.

Onder dese *Yndens* draagt *'s VVerks Ynde* den prijs weg; als zijnde van God in de dingen ingeschapen: daar *'s VVerkers-Ynde* van ons ingestelt werd: waarom *'s VVerks-Ynde*, te weten, het *Uyterste* en *Ygentlijke* ynde, noyt aan de dingen mist of ontschiet, maar *'s VVerkers-Ynde* wel: gelijk wanneer wy blokken om roem en geleerdhyd, so bekomen wy veeltijds geen van byde. Nu *'s VVerks-Uyterste Ynde*, is God, in alle dingen: want alles is en word om sijnent wille, en dit ynde ontschiet aan geenig ding, ja het is onmogelijk dat iets kan worden of geschieden, dat niet tot sijne eer, heerlijkhyd, en sijne yge voldoening strekke en gedye.

§. 2. Het Ynde VVaarom en Waarvoor.

Finis cujus & cui.

HEt *Ynde VVaarom* is, om het welke te verkrijgen Middelen aangewend werden: Het *Ynde VVaarvoor* is, voor 't welke of tot wiens behoeven Middelen werden gebruykt. B. V. Imand neerstig blokkende, is de geleerdhyd het *VVaarom*, en den blokker selvs het *Waarvoor*; want hy blokt om sijnent wil, en om de geleerdhyd voor sig te bekomen. Dit onderschyd kan plaats hebben, en in *'s VVerks*, en in *'s Werkers Ynde*. B. V. In een ouden Vrek, die van alle kanten goederen by een schrapt, is

Studerende

's VVer-

's Werkers Ynde Waarvoor den Ouden ſelvs, die door deſe ſijne vuyligheden rijkdommen ſoekt op te hooppen: maar *'s Werks Ynde Waarvoor* zijn ſijne erven, want deſe komt het wel, dat hy gierig en vrek was. Inſgelijks konnen en *'s Werkers*, en *'s Werks Yndens Waarvoor* verſchyden zijn, als blijkt *Snė I.* in die oli in den brand goot, ménende water te nemen. Vangelijken is in den ſondaar, *'s Werkers Ynde Waarvoor* den ſondaar ſelvs, want hy begaat een misdaad, om dat het hem zouw voordélig weſen, en om ſig ſelvs wil ſondigt hy: dog hy is geenſins *'s Werks Ynde Waarvoor*, overmits dat werk uyt ſig ſtrekt tot ſijn verderv, en niet tot ſijn welweſen: wie is hier dan *'s Werks Ynde Waarvoor?* Antw. God, ten wiens behoeven, of den ſondaar wil of niet, yndelijk en ten laatſten dit ſchennis, met ſo grote ſchande van hem begaan, uyt ſijn ygen weſendlijkhyd ſtrekt. Natuur.

Onder deſe *Yndens* ſteekt uyt het *Waarvoor*; want het *Waarom* werd alleen begeert om het *Waarvoor*, ſulks dat het *VVaarom* eenigerwijſe een Middel is, in vergelijking met het *VVaarvoor:* Want den wil, met eenig Middel tot het *VVaarom* gekomen zijnde, blijvt daar niet ſtaan, ſo dat dit ygentlijk geen ynde nog de bepaling van de beweging des wils is, maar nemende het *Waarom*, loopt

hy met het selve voord tot het *waarvoor*, en blijvt daar staan; weshalven dit ygentlijk een Ynde is. Hier uyt blijkt ook hoe schandelijk het is, God te dienen om sijns selvs wil: Want dit is een omkeer van de schikking aller dingen, en een Middel maken van God, die wesendlijk het Ynde is, en Hem, in en tot wien alles gebragt moest werden, selvs aan iets anders, te weten, sijn selven, toeschikken. *Dat is, God aan den mens onderwerpen.*

Ordre Essentielijk

God is dan het *Ynde* en *des Werks*, en *Waarvoor* van alles wat geschapen is: want dat God het Ynde is, is een ygenschap die noodwendig uyt sijne wesendlijkhyd vloeyd, dewelke Hem op d'allervolmaakste wijse moet toegeygent werden: nu het *Ynde des Werks* is veel volmaakter, als *des Werkers*, gelijk in *Sné* 1. gesien is: ook is 't *Ynde Waarvoor* veel volmaakter, als *Waarom*, 't welk ygentlijk geen Ynde is, maar een Middel, alswe straks sagen: ja in *'t waarvoor* berust dese rede; dat een igelijk ding noodsaaklijk mede brengt een blijdschap, toepassing, en vernoeging in God: want alles is door hem gemaakt, en ontfangt van hem de allerbeste wetten, die uyt de bronader der hoogste en opperste wijshyd, dat is, van God selvs, afvlieten; en een igelijk ding werd na de mate sijner gestelthyd gedreven, om

Proprietas Essentiæ.

Medium.

Procondi-tione naturæ.

om die wetten op te volgen: derhalven siet God in een igelijk ding dat het sijne, dat het bestste, en dat het wijsste is: uyt welke beschouwing God noodsakelijk moet aangedaan werden met eene onuytsprekelijke vernoeging.

Maar **het Ynde waarvoor des Werkers** zijn gewoonlijk de mensen, de werkers selvs. Want als wy op onse gewone wijse doende zijn, so betrekken wy alles tot ons, en doen alles om ons selvs wil: en schoon wy somtijds imand anders, als **het Waarvoor**, schijnen in 't oog te hebben, so wy egter ons naukeurig ondersoeken, konnen wy ligtlijk erkennen en by ons bewust zijn, dat wy alles, watwe doen, niet om dien mense, maar om ons selvs wil doen. B.V. Imand valt in 't water, dien wy bevrijden, in groot gevaar onses levens, van te verdrinken: dese saak van buyten aan in 't begin insiende zalmen seggen, dat den welke, wy uyt het water verlost hebben, ons geweest is **het Ynde VVaarvoor:** Maar so men dit stuk wel doortast en doorgrond, of liever so wy selvs, die hem behouden hebben, onse gedagten en ons gemoed innig doorpijlen, zullen wy ligtlijk ondervinden, dat wy niet om eens anders, maar om ons ygen selvs wil, dit gevaar ondernomen hebben, namelijk om den roem, van so wakker geweest te hebben, Ordinare refereren.

 of

of om winst, of wel uyt medelijden; het welk niet minder om sijn selvs wil, doen is, als om eer en voordeel, en het is geen minder ygenlievde, sijn medelijden te willen
Passie. voldoen, als eenige andere togt: of misschien uyt eenige verborge, en schier niet te noemene inbeelding, méning, of gevoelen: want het beurt seer selden, dat de Rede en Goddelijke wet ons een prikkel, of de eenige oorsaak van ons doen zijn. Wy genoegen en vlyen ons gemeenlijk met den glans van eerlijkhyd, die in het werk des Deugds uytblinkt, en slaan op de Deugd selvs seer wynig agt.

Hier van daan sietmen, het gene de ouders om hare kinderen, en andere verwanten onder de menssen om hare magen doen, dat sy't voor het meerder deel om sig selvs wil doen; nu wat de saak betreft; is doen
Passien. om sig selvs wil, niets anders als sijne togten te willen opvolgen.

Waar uyt ook dit blijkt, dat byna alle ons doen ondeugend is, en tegen de geboden der Nedrighyd sondigt.

Maar een deugdsaam man heeft tot *een Ynde Waarvoor* van alle sijn doen, niet sijn selven, 't welk ygenlievde en sonde zouw zijn; niet God, het welk vergeevs ware, en of wy willen of niet God is noodwendig *het Ynde Waarvoor* van alles wat

wy

wy doen; maar de Goddelijke wet, en dat op ſekere wijſe, dewelke in de volgende *ſne* verklaart zal werden.

§. 3. *Het Ynde der weldadighyd, en Gehoorſaamhyd.*

Finis Beneficentiæ & Obedientiæ.

DIt is een onderſchyding van *het Ynde Waarvoor*: want ſomtijds ſoeken wy iets voor imand, op dat het hem voordelig zy; en ſomtijds doenwe 't geen hy wil, bewogen zijnde alleen door ſijn bevel, ſonder eenig opſet om hem wel te doen, zijnde het eerſte geval *'t Ynde der weldadighyd*, en 't laatſte *der Gehoorſaamhyd.*

Weldadighyds-Ynde is ygentlijk *'t Ynde VVaarvoor*; en ygentlijk zijn wy om ſijnent wil doende, ygentlijk beminnen wy hem; maar *Gehoorſaamhyds-Ynde* is ſo ygentlijk niet het *Ynde VVaarvoor*, en wy werden niet geſegt hem, dien wy gehoorſamen, als ſodanig, te beminnen of liev te hebben; maar eerder hem, om wiens wil en voordeel wy ſijne bevelen gehoorſamen: alſo is den Heer wel *Gehoorſaamhyds-Ynde* aan den knegt, maar niet ygentlijk *het Ynde VVaarvoor*: want een knegt doet het bevel ſijns Héren, niet om des Heers, maar om ſijns ſelvs wil, op dat het hem ſelvs wel, of niet kwalijk zy. So gehoorſamen de borgers hare Overhyd, ſchoon ſy weten dat het aan deſelve geen

voordeel geevt, als ſy doen 't gene hun belaſt is, of ook geen nadeel aanbrengt, als ſy anders doen; maar dat ſy geloont moeten werden, als ſy wel, en geſtraft als ſy kwalijk doen. In welk geval wy klaarlijk ſien, dat de Overhyd wel *het Ynde-waar-voor-der-Gehoorſaamhyd*, en geenſins *der-Weldadighyd* is, maar dat ſy ſelvs, die gehoorſamen, *dit Ynde zijn.*

„ So dat onder de menſſen, nog de knegten hare Héren, nog de borgers hare Overheden dienen, voor ſo veel het oogmerk belangt, 't welk hier 't voornaamſte is, maar dat ſy byde ſig ſelvs dienen. Dog de menſſen konnen ſig met ſodanigen uyterlijken dienſt wel te vreden houden, als dewelke meer op de daad ſien, als op het gemoed, en de daad meer aanmerken en begéren, dan den pligt: maar iets diergelijke tot God of ſijne wet te betrekken, kan niet anders als ſeer idel en onnut zijn: God derhalven te willen gehoorſamen op dat het ons welga, is niet God, maar ſig ſelvs dienen: want God kan met dien uytwendigen dienſt, waar mede de menſſen vernoegt waren, niet voldaan zijn. Maar Hy, als den waren Heer, veryſt van ons een ware en opregte dienſtbaarhyd.

Onder deſe *Yndens*, voor ſo veel *des Werkers* zijn, ſteekt uyt het *Ynde der Weldadighyd;*

hyd: als zijnde veel ygentlijker Ynde, en om 't welke de mensen meest werken: gelijk den knegt selvs, in 't bygebragte voorbeeld, meer het ynde is der werkingen, die hy doet, als sijnen Heer; het welke klaar blijkt aan die de saak wel ondertast, dat den knegt in dit geval meer om sig selvs en aan sig, als om en aan sijnen Heer dienst doet.

Dog die op de wesendlijkhyd en selvstandighyd dier Yndens siet, of op die gene selvs, die wy *het ynde van gehoorsaamhyd* en *Weldadighyd* noemen, zal dat *der Gehoorsaamhyd* veel heerlijker en waardiger bevinden, als dat *der Weldadighyd*, om dat dit laatste eenige onvolmaakthyd onderstelt: want hy, aan wien eenige weldadighyd geschieden zal, moet noodwendig eenig dings behoevtig wesen: en in betrekking tot andere, moet hy, dien gy weldadig wesen stond, noodsaaklijk minder zijn als gy: te weten, minder in dat geval, en in die saak, waar in hy van uw een weldaad geniet: so is de Verdadiger, meer als de Verdadigde, en die een weldaad geevt waardiger, als die deselve ontvangt: en al schoon den Vorst in een Staat den Artz overtreft, evenwel voor so veel hy siek is of worden kan, en oversulks om de hulp des Artz benodigt en in staat is, een weldaad van hem te konnen genieten, in so verre is hy minder als den Artz,

In relatie.

Patronus dan cliens princeps in rep. medico præstet.

Artz; gelijk uyt ſig ſelvs bekent is door de voorſegde ſtelregel. *Axioma.*

Imand dan willende een ander eenige weldaad bewijſen, doet dat noyt ſonder eenige ſchraam des ſelvs; want ten minſte verheft hy ſig boven hem in dat werk, waar toe de weldaad behoort. Hier van komt het dat ſommige Grote en Magtige kwalijk nemen, dat wy onſe hulp, ſelvs met de grootſte beleevdhyd, haar aanbieden: want ſy ſien als ſtilſwijgende, datſe om onſe hulp verlegen zijn, en dat 'r eenige opperhyd, van die hare hulp beloven, ingevoert werd: het welk egter ſchandelijk en een belachlijk grootshyd is. Want met ons menſſen is het ſo gelegen, dat andere ligtlijk ons alle, ten dienſt en tot hulp konnen en moeten weſen, ſo dat 'r duyſend gevallen zijn, waar in de aller geringſte aan alle en een ider ten nut en voor ſo veel boven haar, groter, en waardiger is: volgens deſe onwederleggelijke kundighyd; *Hy is waardiger, die een weldaad geevt, als dieſe ontfangt.* *Superiority.*

Ondertuſſen ſiet men hier de averegtſe hylighyd van ſommige, die God ſelvs gonſt en weldaad bewijſen willen: 't welk Kriſtus ſelvs in ſijne H. Leſſen beſtraft, ſeggende: *Gylieden zijt mijne vrinden, alsge doet dat ik uw ſegge*, als of hy geſegt had: wilt niet tragten, mijn eenige gonſt of weldaad toe

te

te brengen; uwe grootste lievde mywaarts zy en blijve geheel, in te doen dat ik gebiede: nader kontge tot mijn niet komen.

Gy zult ligt vragen, tot welk van dese twé Yndens behoort God dan? dient tot antwoord: als *dese Yndens van Weldadighyd en Gehoorsaamhyd* verstaan werden van *'s Werks Ynde*; dan is God *Weldadighyds Ynde* aller dingen: want alles, als het word, is, en ophoud, strekt van sig, en met de hoogste noodsakelijkhyd tot sijnen dienst, voordeel, en voldoening: insgelijks is God ook in dat selvde slag *Gehoorsaamhyds Ynde:* want alles volvoert het besluyt en oordeel sijns wils: en het is so onmogelijk, so men dus spreken mag, dat Gods wil sonder uytwerking, als dat een berg sonder dal zy. Maar so men dese *Yndens* betrekt tot *'s VVerkers Ynde*, dan kan God *'s VVeldaads Ynde* niet zijn: in zedelijk vermogen, 't welk uytgedrukt werd door *mag*, dat is, men mag God niet houden voor *'s Weldaads Ynde*, gelijk we eerstond genog gesien hebben. Van gelijken kan God ook ygentlijk *Gehoorsaamhyds Ynde* niet zijn: want God, *so hy in sig is*, te willen gehoorsamen, is gedaan werk doen; want gy moet en zult willens of onwillens, Hem gehoorsamen, of doen dat Hy volstrekt wil: maar niet te min is God, als by geval en in eeniger wijse, *het Ynde der Gehoor-*

Effect.

Refereert.

Potentia moralis.

Absolut.

hoorsaamhyd; namelijk door toedoen van [...]ne Wet en de Rede, die hy ons ingedru[...] heeft: want dese gehoorsamen wy ygentl[...] alswe deugdsaam zijn: dog als wy boos zij[...], dan gehoorsamen wy God ook selvs, ma[...] sijne wet niet. Dewijle nu de Goddelijk[...] wet van God is, so schijnen wy, die w[...] gehoorsamende, ook God eenigsins sel[...] te gehoorsamen, met eene veel betere g[...]hoorsaamhyd, als de bose, dewelke sijn[...] wet verwaarlosende, nogtans alhoewel t[...]gens dank eeniglijk doen 't geen God wil.

Finis Ultimus, & Subordinatus.

§. 4. *Het Laatste, en Ingeschikte Ynde.*

HEt *Laatste Ynde* is, 't welk tot gee[...] ander Ynde geschikt werd: het *Inge[...]schikte*, 't welk tot een later Ynde inge[...]schikt werd, B. V. wanneer imand blokt Studeert. om door sijne geleerdhyd en wetenschap ee[...]re, en agting by andere te bekomen, dan is *het Ingeschikte Ynde* van dat blokken, d[...] Studeren. geleerdhyd; want dese werd tot een ander Ynde aangelegt, nademaal hy, die so blokt, dat niet doet, alleen om geleerdhyd, maar om door sijne geleerdhyd eere en agting te verkrijgen: maar hier is de eer *het Laatste Ynde*; want gelijk ik onderstel, en het gemeenlijk geschied, dien blokker schikt dese tot geen verder Ynde.

Onder dese *Yndens* is sonder twijfel *het Laat-*

Laatſte 't beſte: ja *het Ingeſchikte*, is ygentlijk geen *Ynde*, maar een *Middel*: gelijk in dit verhaalde Voorbeeld de gelegenthyd genomen werd als een Middel om de eere te verkrijgen. Waar uyt ook volgt, dat wy *het Ingeſchikte Ynde* niet volſtrekt willen, nog beminnen: want den wil en de lievde verkéren ygentlijk ontrent het Ynde, en blijven daar by: dog de middelen houden den wil niet op, maar zijn als den weg, waar langs den wil tot het Ynde gaat: ſo dat in dit voorbeeld den blokker het oog niet heeft op de geleerdhyd, maar op de eer. Abſolut.

Deſe *Laatſte* en *Ingeſchikte Yndens* hebben ook plaats in *de Yndens des werks* en *Werkers*; Insgelijks ook in *de Yndens Waarom* en *Waarvoor*: So zijn de kinderen in vele werken aan de Ouders het *Ynde Waarvoor*, dog het *Ingeſchikte*: want ſy ſelvs zijn het *Laatſte Ynde Waarvoor*, en betrekken de weldaad, aan de kinderen beweſen, weder tot ſig, doende aan deſe wel om hun ſelvs wil: Alſo kan ook een vroom man aan ſig ſelvs zijn het *Ynde Waarvóor*, dog het *Ingeſchikte*: want hy kan verſorgen wat tot ſijn voordeel en vermaak ſtrekt, gelijk we in *deel* 1. *Hoofdſt.* III. *ſne* 1. *Van de Nedrighyd*, geſien hebben, mits dat hy dit doet met opſigt tot een verder Ynde, en yndelijk om het *Laatſte Ynde der Gehoorſaamhyd*, te we- Refereren.

ten om God en de Rede.

Uyt het gesegde blijkt klaarlijk dat Go
Absolut. volstrekt *het Laatste Ynde* is, en wel op d
uytnemenste wijse: want hy selvs is *'s Werk*
Ynde; 't welk uytstekender is als *'s Werke*
Ynde. Hy is *het Ynde Waarvoor*; dat waa
diger en waarlijker is, als *'t Ynde Waarom*. H
is ook selvs het Ynde der Weldadighyd en Ge
hoorsaamhyd aller dingen. Hierom hebben d
„ oude met regt gesegt, *dat God de lievde*
„ *van alle 't Geschapene*, dat is, God is da
Naturali & fatali necessitate. „ gene 't welk alle dingen door een ingescha
„ pene en noodsakelijke nooddwang bemin
„ nen, schoon sommige dingen willen o
„ niet willen: want alle doening is van we
„ sen sodanig, datse met een onverwinneli
„ ken drivt tot sijne vernoeging strekt. E
in dit alle is Hy *het Laatste Ynde*, door die
dat alles geheel om sijnent wil is. Nog
tans is God niet altijd het *Laatste Ynde d*
Werkers: want wy, alhoewel onse doenin
door sig altijd om God is, zijn egter nie
altijd doende om sijnes of sijnes wets wil
le. Ja ach lijder! wy zijn seer selden so
danig werkende, gelijk uyt het gene te vo
ren gesegt is genog kan gesien werden.

§. 5. *Goed, en Kwaad.*

Bonum & Malum. HEt *Goede* is, dat wy beminnen; he
Kwade, daar van wy een afkeer heb-
ben

ben: ſoo dat Goed en Kwaad maar uyter-lijke benamingen zijn, die niet dadelijks ſtel-len in de ſaak die ſy noemen: gelijk *gehoort, geſien worden enz.* diergelijke benamingen zijn: het welk ook daar uyt blijkt, dat het wel-ken den eenen Goed, aan den anderen dik-maals Kwaad is: het geen voornamelijk te ſien is *in 't geneuglijk Goed*; want de ſpijſe en drank, die den eenen ſmaaklijk is, is het aan den anderen niet. Ook heeft dit plaats in *'t eerlijk Goed*, en 't welk in deſe eerlijk is, ſtrekt gene tot ſchande: gelijk een over-wonne van doodsmisdaad door den Regter nag gedood werden, en door een gemeen man niet, 't welk gene tot eere ſtrekt, zouw deſen tot oneer zijn.

Formaliter

In bono jucundo.

Bono honesto.

Maar de ſwarighyd is, hoe men dat gene Goed noemt, 't welk wy beminnen, en Kwaad, daar van wy een afkeer hebben; dewijle de menſſen dikmaals beminnen dat Kwaad en ſchadelijk, en dikwils haten, dat Goed en nut is. Voor eerſt werd geant-woord, dat de Lievde vélerly is, die men in-ſonderhyd tot twé brengt, tew. tot de Liev-de Gods, en de Lievde mijnes, of tot de Deugd en de Ygenlievde: de Deugd te be-minnen is eerlijk, de Ygenlievde, geneug-lijk. Het gebeurt dan ſeer ligtelijk, dat het gene wy met eene deſer twé Lievdens beminnen, ſo het met de andere vergeleken

werd, die lievde niet verdient, maar eer der haat waardig is die tegen die lievde over staat B. V. De Matige seggen, dat de Onmatig het Kwade en schadelijke beminnen: wan sy sien op hare Lievde van Gehoorsaamhyd waar door sy matig en vroom zijn; en sien dat het gene de Onmatige begéren, geensin sodanige Lievde verdient, en oversulks gee goed is; maar dat het den haat en versoeyin waardig is, die tegen die Lievde over staat en oversulks kwaad, schandelijk en te ve werpen is. In tegendeel seggen de Onm tige, dat de Vrome het kwade en schand lijke beminnen, om dat sy sien op hun ygene lievde, tew. de lievde der begeerlij hyd, welke op der Vromen doen niet pa nademaal dese ten opsigt van de Rede de ee versmaden, hare goederen somtijds verlater en sig in rampen en ongemakken des lic haams storten. Met een woord, een ee lijk goed, kan een ongeneuglijk Kwaad zij en een geneuglijk Goed kan een schandeli Kwaad wesen: en in desen sin werden mensen veelmaals gesegt te beminnen, d Kwaad is: het is wel een Goed, om dat het beminnen; maar een Kwaad, om d het met geen ander slag van Lievde gemin maar eerder verworpen werd.

Ten twéden werden de mensen in h selvde slag van Lievde ook somtijds gese

te beminnen, dat Kwaad, en te haten, dat Goed is, namelijk om dat ſy ſomtijds beminnen het welke, als alle andere omſtandigheden haar bekent waren, ſy niet lieven, maar verfoeyen zouden: alſo beminnen de kinderen de vergulde pillen, en willen die eten, het welke ſy, als de bitterhyd haar bekent ware, niet zouden willen, maar deſelve verwerpen, gelijk ſy ook doen, ſo haaſt ſy die in den mond genomen hebben, en hare bitterhyd proeven: Het ſelvde geſchied ook ligtelijk in eerlijke ſaken, uyt eene onverwinlijke onwetenhyd, waar van wy hier na zullen ſpreken. Maar in dit alles moet nauwe agt gegeven werden, dat en het gene bemint werd, en het Kwade, niet zijn eene en deſelvde ſaak: gelijk in 't verhaalde voorbeeld de kinderen den vergulden glans beminnen, dewelken goed, of een geneuglijk goed is; maar haten de bitterhyd, die ſy niet kennen, en een ongeneuglijk Kwaad is; ſo dat namelijk het Goede niet kan gehaat, nog het Kwade bemint werden, als we ſpreken van de ſelvde ſlag van lievde en haat, en van de ſelvde voorwerpelijke ſaak, die bemint of gehaat werden, en of Goed of Kwaad zijn zal. Exempel.

Het Goed werd door een gebruyklijk onderſchyd verdeelt in *Nuttig*, *Geneuglijk*, en *Eerlijk* Goed: Het zy wel of Kwalijk, dat zal men ſien.

§. 6. *Nuttig Goed.*

Bonum Utile.

HEt *Nuttige* is een middel tot het Goede, dat is, ſodanig iets, 't welk dient en ſtrekt, om het Goede, of 't geen wy beminnen, te bekomen: als indien de geleerdhyd goed is, en wy die beminnen, ſo zal het blokken nut zijn, om dat het weſendlijk ſtrekt en dient om geleerd te werden. Van gelijken indien in een onweer de behoudenis voor een Koopman goed is, gelijk die voorwaar is, ſo zal het nut zijn de goederen overboord te werpen, dewijle dat weſendlijk dient en ſtrekt tot de behoudenis, of om ſijn ygen leven en 't ſchip te behouden.

Studeren. Eſſentie-lijk.

Natuurlijk.

Hier uyt kan dan blijken, dat het *Nuttig Goed*, geen Goed is: want men bemint dat niet door ſig, en op ygener naam; maar op 't hoogſte ergens anders om en by toeval. Hierom is ook het *Ynde Waarom* niet volſtrekt een *Goed*, maar op 't beſte *Nuttig*: ook hebben wy te voren al getoont, dat het ſlegs alleen een middel was tot het *Ynde Waarvoor*. Waar uyt, van gelijken volgt, dat die God ſtellen tot het *Ynde Waarom*, en hun ſelven tot het *Ynde Waarvoor*, als die ſeggen alles te ſoeken en te doen, om God ſelvs voor ſig te bekomen, op datſe van Hem eewig gezaligt werden; dat die gene,

Abſolut.

gene, ſeg ik, God, niet hebben onder haar Goed: Want ſy hebben God maar onder het nuttige; nu het Nuttige is geen Goed, als getoont is, maar dient alleen om het Goede te verkrijgen.

Gy mogt dan vragen of het *Nutte* en het *Middel*, of ook het *Ynde* en het *Goed* een en 't ſelvde zijn? Wy ſullen het laatſte beneden, en het eerſte hier beantwoorden ontkennende: Want een Middel ſtrekt ook tot het gene wy niet beminnen: ſo dat een kwade eet-en drink-wijſe een Middel is tot ſiekte, en egter werd die niet volſtrekt Nuttig, maar eer onnut en ſchadelijk geagt: daar werd dan meer veryſt tot het Nutte, als tot een Middel; tew. dat het een Middel zy tot het Goede, of om te bekomen het gene wy beminnen.

Maar om dat alle ding yndelijk tot God ſtrekt, en tot ſijne eer en heerlijkhyd, daarom is ook een igelijk ding in ſo verre Nuttig, en dit, in de ſcholen ſo ſeer uytgetrompette, waar: *God en de geboorte hebben niets te vergeevs, niets dat niet Nuttig is, gemaakt.*

Uyt het geſegde is ook ligt te begrijpen, hoedanigen Middel men hier verſtaat in de bepaling van 't Nutte: want dewijle het Middel ſo velerhande is, als het Ynde, en overſulks een ander *'s Werks Middel*, een Definitie.

ander *'s Werkers*, na dat, namelijk, de ſaak of van den Werker tot een ſeker Ynde geſchikt werd, of van ſig ſelvs daar toe dient en ſtrekt, ſo verſtaat men in die bepaling *'s Werks Middel*; zijnde *'s Werkers Middel*, niet genog om Nut te weſen: want de Werkers ſchikken dikmaals tot hun Ynde gans onnutte Middelen, gelijk die oli in den brand werpt, ménende het water te zijn; hier is wel een Middel des Werkers om den brand te bluſſen, dog om dat 's Werks Middel hier niet is, ſo werd dit niet geſegt Nuttig, maar Onnuttig.

§. 7. *Geneuglijk Goed*

Bonum jucundum.

Paſſieuſe lievde.

GEneuglijk Goed is, 't welk wy beminnen met een *Drivtlievde*, als geſondhyd, ſterkte, enz. die wy in 't vorige I. *Hoofdſt. Sné* V. Voorſpoed genoemt hebben: waar uyt te ſien is, dat de geneugte ook ontrent het eerlijke, ja ook ontrent het nutte beſig is: want vele dingen brengen ons geneugte aan, om dat vele dingen eerlijk en nut zijn; en de Drivtlievde kan werden, en werd ook gemeenlijk te ſamen gevoegt met alle ware Lievde, die in een opſet en toeleg beſtaat.

Daar is dan geen ware Lievde nodig om het geneuglijk Goed te genieten; want ook die ſwemmen in een zee vol geneugte en

blijd-

lijdschap, dewelke den minsten toeleg niet ebben om voor sig eenige geneugte te verwekken, gelijk alle vrome: evenwel kan 't enige ware Lievde ontrent het geneuglijk Goed wesen, maar die is dan geheel een Lievde van begeerlijkhyd, waar mede men enig Goed voor sig begeert, en op dese vijse werd het van alle bose bemint.

Om dat dan de Vrome met genige ware Lievde tot het geneuglijk Goed gedreven verden, door dien sy genen toeleg maken om 't selve voor sig te bekomen, hierom verden sy met regt gesegt, de geneugte, t vermaak, en in 't algemeen alle voorspoed niet te agten onder haar Goed: maar om dat le bose gestadig toeleggen om den Voorspoed voor sig te bejagen, werden sy te regt gesegt, de geneugte eeniglijk onder haar Goed te hebben.

Nu hier uyt blijkt dan, dat het *geneuglijk Goed* ygentlijk geen Goed is, nog met eenige ware Lievde bemint werd, maar alleen door de *Drivtlievde*, waar door het in sijn wesen gebragt werd, over sulks gelijk de *Drivtlievde* ygentliik geen Lievde is, *als we in 't begin van 't eerste Deel gesien hebben* also is ook 't *geneuglijke*, dat daar door bemint werd, ygentlijk geen Goed: en schoon de Onvrome ook somtijds het geneuglijk Goed met een ware Lievde beminnen, so werd

het nogtans ook dan niet ygentlijk bemin nog die ware Lievde past ygentlijk daar op want al werden Onvrome gesegt de g neugte te begéren, dewijl nogtans nog d geneugte, nog den Voorspoed hier zijn h *Ynde Waarvoor*, maar alleen *Waarom*; en Godlose, selvs het *Ynde Waarvoor* zijn, s blijkt daar uyt genog, dat het *geneuglijk Goed* alleen als *Nuttig* van haar bemint werd 't welk ygentlijk nog Goed, nog beminner is, maar dat sy selvs waarlijk en ygentlijk van haar selve bemint werden. Waarom de mensen sig voor dusdanige wijse van spreken behoorden te wagten, van te seggen, alsse door Lievde van begeerlijkhyd gedreven worden, dat sy haar selven niet beminnen, daar sy selvs nogtans zijn het *Ynde Waarvoor*, maar dat sy eerder den Voorspoed beminnen, die egter niet anders is als het *Ynde Waarom*: hier van hebbenwe iets gesegt in de aantékeningen op 't eerste Deel niet verre van 't begin.

Bonum honestum.

§. 8. *Eerlijk Goed.*

EErlijk *Goed* is, 't welk wy beminnen, om dat het de Rede gebied. Beminnen seg ik, met de lievde van Gehoorsaamhyd: en is oversulks anders niet, als dat wy gereed zijn het te volvoeren, om dat het de Rede so wil. Waar uyt dan blijkt,

dat

t het eerlijk goed gemaakt werd door sul-
en Lievde, waar door wy so seer niet
t Goed selvs, als zijnde maar alleen het
nde Waarom, dan wel de Rede beminnen:
vant dese is 't *Ynde Waarom van Gehoor-
aambyd* in die Lievde, welke het eerlijk Goed
naakt: So dat een Vrome sijn doen, dat
y gerigt heeft na 't besluyt der Rede 't welk
lleen ygentlijk een eerlijk Goed is, niet
emint, maar de Rede selvs, die dat sijn
loen beveelt. Nu de Rede is de wet en
t beeld Gods in onsen geest, dewelke der-
halven van een vroom man niet kan bemint
werden, ten zy hy eenigsins God selvs be-
mint. Gelijk hy, die de wet van een Vorst
gegeven en verkondigt, met gehoorsaam-
hyd bemint, meer bemint het besluyt, dat
dien Vorst in sijn gemoed begrepen heeft,
als de wet die op 't papier geschreven is:
also bemint ook een Vrome meer de Rede,
als een wet Gods, die van God begrepen is
en afvloeyt; als de Rede in sig selve, en in
den geest van dien Vrome geschreven: nu
voor so veel dat besluyt Gods, in der daad
God selvs is, so gehoorsaamt een Vrome
niet alleen de Rede, maar ook God selvs.
Uyt dit verhaalde blijkt dan, dat de mens-
sen maar twé dingen beminnen, tew. of haar
selven, of God. De Lievde Gods werd
betrokken tot het Eerlijk, en de Lievde

Gerefe-
reert.

sijns

ſijns ſelvs tot het Geneuglijk Goed: wa
het Eerlijke beminnende, hebben wy een-
ſins God liev, alswe nu geſien hebben: m
het geneuglijke beminnende, hebben wy o
ſelven liev, als in de vorige *Sné.* Nu h
Nuttig Goed werd niet bemint, gelijk
Sné VI. genog getoont werd.

Daarom is 'r maar twéderly Goed, *W*
en *God.* God het ware en door een ee
lijke Lievde; maar Wy het valſe, en do
een verkeerde Lievde, often minſten die ni
ygentlijk is: dat men klaar ſien kan, uyt h
gene geſegt is.

Amor benevolentiæ

Maar wat zal men ſeggen van de *Gunſtlie*
de? want hier in ſchijnt ook eenig Goed t
zijn, dat men *Vrindelijk Goed* noemen kan
Ik antwoorde dat door deſe tegenwerp te
minſten aangeweſen werd, dat de Scholen
driederly Goed optellende, als Nuttig, Ge-
neuglijk, en Eerlijk; het vierde, Vrindelijk
Goed, overſlaan. *Vrindelijk Goed* is dan,
dat wy beminnen met eene Gunſtlievde:
dog de ſaak wel onderſogt zijnde, is 'r, om
ygentlijk te ſpreken, geen ſodanig Goed:
want toeleggende om een ander wel te doen,
in welk geval dien andere het Vrindelijk
Goed is, ſo neemt gy dien toeleg of na,
of buyten 't voorſchrivt van de Rede: indien
't eerſte, dan ſiet uwe lievde niet ygentlijk
op hem, dien gy uwen vrind noemt, maar

Geintentioneert zijnde.

op

p God en de Rede, om dat men altijd op
Laatſte Ynde ſien moet, waar door de
ievde 't Goed ſtelt. Indien 't laatſte, dan
aatge na uwen luſt te werk, en om dat het
wen ſin is: en werd mitsdien uwen genoem-
en vrind door uwe Lievde niet tot een
Goed geſtelt, maar gy ſelvs: en deſe uwe
Lievde, die na Gunſtlievde geleek, is geheel
niet, als men de ſaak wel inſiet, dan Begeer-
ijkhyd.

Uyt dit verhaalde blijkt ook, hoe grov-
lijk de Boſe ſondigen, met ſig ſelven te
ſtellen in een plaats, die God alleen ygen is.
Want God is alleen Goed, en deſe willen
niet dat Hy, maar ſy ſelvs Goed zijn, met
hun ſelven en niet Hem te beminnen: om
dat beminnen, iets voor een Goed houden,
en de Lievde in ſig ſelvs, *niets tot een Goed
maken*; ſo dat een ygelijks Goed dat gene
zy, 't welk hy bemint en liev heeft.

III. HOOFDSTUK.
Van de Togten.

De Paſſionibus.

VOOR-REDEN.

TWé leden maken een mens: wer-
ken op, en lijden van 't lich-
haam; waar van wy en in onſe
Geeſtkunde, en in dit 1. deel
ontrent de Kennis ſijns ſelvs, meer geſegt
heb-

Affectien. hebben. Het laatste deel bevat de sinnen en nygingen, en dese wel allerkragtigst, en daarom besonderlijk van alle menssen Togten
Specialijk passien. genaamt.

Tussen de sinnen en de togten is een klyn verschil: Sy komen over een. I. Datse byde in ons een begrip voordbrengen, dat niets anders is, als een sekere gesteltheyd, hoe wy ons innig in onsen geest of gemoed gestelt voelen, waar van wy bewust en seker worden door die méwusthyd, die ons dat innig doet gevoelen: gelijk wanneer ik sie, dan heb ik mijn so of so; als ik bemin, dan heb ik mijn weder anders, welke wijsen ik door de méwusthyd klaar in my erkenne. II. Dat sy byde, de Sinnen
Affectien. en Togten, ons van't lichhaam aankomen, so dat wy dat missende, klaar verstaan alle die wijsen ook te derven. Maar hier in verschil-
Perceptie. len sy, dat wy 't begrip der sinnen tot uytwendige dingen betrekken, gemeenlijk met dien
Refereren. waan, dat de dingen so zijn, en sulken wijse hebben, als sy ons vertonen: so stellen wy,
Perceptie. alswe Ligt sien, dat begrip of gedaante in de Son, Vuur, enz. te zijn, ménende die gedaante daar in te wesen: Maar de bevat-
Affectie of Passie. ting, en de gedaante, diewe in de nyging of togt bevinden, betrekken wy tot geen dingen buyten ons, en ménen niet dat die iets diesgelijks in sig hebben. B. V. Schoon wy, eenen vyand ontmoetende, door haat of schrik ont-

stelt

telt en bevreest werden, so ménen wy egter niet dat die gedaante in hem is, die ons door zijne ontmoeting dese vrees aanjaagt.

§. I. *De Togten zijn buyten de Zeden.*

Passiones sunt extra genus morum.

DE *Stoïken* agteden alle Togten kwaad te zijn in de Zeden: de *Wandelaars* stelden de gematigde Togten goed, de onmatige kwaad te zijn. Byde tasten sy grovlijk mis: want was hier in eenig kwaad, dat ware niet ons, maar God te wijten; 't welk ongerijmd zouw wesen, om dat in de Togten een groot gedeelte van de menshyd bestaat, en wy daar door byna allermeest menssen zijn: want dese, te gelijk met de sinnen weggenomen zijnde, konnen wy ons niet meer inbeelden nog menssen te zijn: De togten in dit gestel zijn seer goed, schoon eenige ongeneuglijk, *als pijn, vrése, enz.* ons kwalijk handelen; sy zijn ook in de Zeden nog kwaad nog goed, maar eveneens als *sien, horen*, enz. om 't welke niemand vroom nog onvroom is.

Peripathetici.

Gemodereerde passien.

Passien.

Maar zultge misschien seggen, eenige togten zijn schandelijk, onkuys, vuyl en verfoeylijk, en setten de menssen aan tot schelmstukken, bloedschande, en afgrijselijke moorden. *Antwoord*: van deselve aangeset te werden is kwaad, maar de togten zijn in sig niet kwaad; als hebbende alleen in sig se-

Perceptie. ker begrip, dat ons door het lichhaam aa-
komt, en noodwendig tot ons gebragt wel
Autheur. van den ſtigter onſes lichhaams en onſ
menshyd, maar niet van 't lichhaam ſelv,
Res bruta. 't welk een dom ding is, en by gevolg waa-
lijk niets veroorſaken kan. Maar hier in le
het kwaad *dat VVy onſe togten opvolgen*; o
dat onſen Stigter niet gewilt heeft, dat w
door deſelve mislayd, iets doen of laten zou
den, maar onderwerpt ons geheel aan d
Rede, om alleen uyt haer gebod alles te doe
en te laten. Gelijk Hy ook niet gewi
heeft, als hy ons de ſinnen gav, dat wy in
naſporen der waarhyd deſelve zouden gebruy
Notiones ken, maar wel onſe ingeſchapene kundighe
innatæ & den en denkbeelden: ſo datmen over eene
ideæ. kam moet ſcheren, en die in de Wijsgeert
In Philoſo- hunne ſinnen, en die in de Zedekonſt hunn
phie, en togten opvolgen.
Ethica.

L. W. Niet alleen volgen wy dikmaals on
ſe togten na; maar hebben ook geſtadig een
grote nyging om haar op te volgen: het
Inclinatie. welke in ons als een verwijvdhyd is, waar
door wy geen genogſame agt geven op de
Rede, die alleen ons beſturen moeſt, maar
altijd wankelen; niet wetende ofwe hare ſpeu-
Veſtigia. ren willen navoeten, of niet, en ons meer
genygt voelen tot het gene, daar na toe de
togten ons trekken. In welke genygthyd,
verwijvdhyd, en wankeling een grote ſchan-
de-

de en kwaad gelegen is: dewelke sommige niet wel genog van de togten selvs onderschyden, en betrekken dese schandelijkhyd, diese sig selven te wijten hebben, tot hunne togten, en gevolgelijk tot God, den Stigter der selver. B.V. In de vleeslijke lust, dewelke een geweldige hertstogt is insonderhyd in Jongelingen, werd men gewaar eenige besinning, of bevatting: tot dus verre is hier niets kwaads: daar na een nyging om in dien togt te volherden, of een ander vermaak te volvoeren, waar toe dese togt ons schijnt te drijven: en in alle dit laatste is de sonde en schande gelegen.

Refereren.

Sensus of Percepti. Propensio.

Waar uyt het ook komt te geschieden, dat eerlijke en verstandige luyden, door de bewusthyd eeniger togten ontroert, rood en beschaamt werden; 't welk men niet seggen moet in haar te gebeuren uyt de besinning, datse dese togten gewaar werden, maar uyt die genygthyd om de Rede af te vallen en de togten op te volgen so haast sy die in sig vernemen: Want in dese genygthyd, of, gelijk wy 't genoemt hebben, verwijvdhyd, moetmen aanmerken geen klyne oneer en kwaad gelegen te zijn.

Vraagtge, van waar die nyging in ons? dient tot antwoord, om dat wy kinderen geboren zijn: want hier van geschied het, dat wy eerder onse sinnen en togten aankleven, als de

de Rede; alswe elders veel ligt zullen betonen. Maar waarom wy kinderen geboren werden, en niet liever mannen met het volkome gebruyk van de Rede; Hier is de Wijsgeerte stom.

Philosophie.

Theologie. L. W. Uyt de Godgeleerdhyd is het bekent, dat onse eerste Ouderen geen kinderen geschapen geweest zijn, maar volwassene, om datse het volmaakte werk Gods waren: maar na den val zijn terstond kinderen voordgekomen, en het zijn ook alle kinderen geweest, dewelke sy geteelt hebben. Sie hiervan *onse wijdlopige aantékeningen op de beginselen van Des Kartes*, en insonderhyd *over de §. §. 71. enz.* dewelke van den oorsprong der dwalingen of sonde handelen.

§. 2. *Doening uyt Hertstogt.*

Actie uyt passie.

't LEVEN des VOLKS.

ALle doen des Volks is byna uyt Togt: want voor eerst werdense tot de letteren of tot eenig handwerk, of ander slag van leven gebragt onder de tugt van Ouders, meesters, en leeraars. Alsse nu aan dese wijse van leven gewent zijn, krijgen sy veeltijds sin daar in, en blijven daar aan door dese lievde en gemeensaamhyd, dewelke ook Togten zijn: ja sy werden daar nog vaster aangehegt en geklampt uyt vrése van iets ongewoons,

woons, door welke vrése alle 't Volk op 't hoogste afgeschrikt werd: tot so verre, datmen de meeste van haar, alsse genoodsaakt zijn hun levens wijse te veranderen, ook hun leven met de dood siet verwisselen. En dit is de eerste of onderste trap des Volks, 't welk in haar beroep gehouden werd door lievde en gemeensaamhyd van het gewone, en door vrése en schrik voor 't ongewone: en dese werden by de kinderen vergeleken, en maken het meeste gedeelte van 't Volk.

Men moet hier ook aanmerken dat het gene, 't volk medegeweten noemt, niets als een enkele Togt is; namelijke een prikkeling, drivt, en jeukerighyd in 't gemoed, om te doen, dat de Rede belast: als dit nagekomen is, werden de andere Togten gewoonlijk wat ter neder gestelt; in welk geval sy seggen een geruste gewisse te hebben: maar alsse daar tegen aangaan, werden sy beangst en benauwt; in welk geval sy seggen, een ongerust gemoed te hebben, en van den prikkel der gewisse gepijnigt te werden; het welke alles ook plaats heeft in de andere Togten: dog dewijle dese de ware neerstighyd ontberen, en noyt genog na de Rede luysteren, so gebeurt het ligtlijk dat de meeste dingen, daar toe hare gewisse hun aanprikkelt, voor haar duyster zijn, en dat sy aan

Conscientie. Stimulatie en instinct

Conscientie.

dese nog andere duysterheden aanknopen. B. V. Duysterlijk en als door een nevel siende, dat den mens sig selven verlochenen moet, voegense by dit duystere, dog waaragtige voorschrivt, een andere duystere inbeelding, dewelke seer verkeerd is, waar door sy sig vroed maken, dat den mens sig pijnigen en straflijk handelen moet: hier uyt is byna in alle geloov die geméne dwaling der mensen, die tegen hun selven en hunne lichhamen woeden: 't welk *Scarron in sijne Wijshyd* ook aanwijst. So leest men van Turken, die by 't grav van Muhammed sig de ogen uytsteken, en van sommige, die op andere wijsen sig elendig verminken en wonden, en onyndige diergelijke by andere: 't welk nogtans de Rede niet leert, B. V. de Rede segt, dat men andere mensen niet beschadigen mag; hier voegense een duystere leere by, datmen de beenderen der afgestorvene niet mag verplaatsen, welkers overtredinge sy ménen een groot schennis te zijn: en ontallijke diesgelijke zijn alsins in de Hydense schrivten te vinden. Wie dan dusdanigen geweten van 't Volk navolgt, volgt ongetwijfelt sijne Togten alleen op; niet te min noemtmen de sodanige, Godvrugtige en Hylige.

En dit is den twéden trap des Volks, die seer digt in de eerste ingevrogt is: want so lange hebbense verdriet en schrik voor hare

ge-

gewisse, als het een ongewone daad is, so dat hier grootlijks heerst de vrése van 't ongewone; en de dese vergelijktmen by de wijven, in wien dese drivt meest uytsteekt.

Den derden trap des Volks is der gener, die de vrése van 't ongewone eenigsins verbreken door een tegengestelde stouthyd en roekelooshyd: dese begeven sig in gevaar, zijn voor 't ongewone niet seer verschrikt, en so sy hier in veel vorderen, vallense van d'eene staat in d'andere, en de vrése veranderende in een gedurig- en volstandig-hyd, werden voor Swervers gehouden. Indiense so verre de vrees van 't ongewone verworpen hebben, datse door die stoute roekelooshyd sig gewennen de dood te veragten, dan werden sy krijgsknegten, dewelke by 't Volk voor vrome gehouden werden, indiense roemgierig zijn, maar veragtense den roem en eer, dan zijn 't rovers en moorders: en desen derden trap is by 't Volk den trap der mannen. Temerityt. Glorieus.

Den vierden trap des Volks is yndelijk der gener, die den eenen Togt met den anderen matigen en stillen. B. V. Sose te vreesagtig zijn om in hun werk te blijven, dan roepense de stouthyd te hulp, of moedigen sig met eer en roem: zijnse te veel tot wellust en vermaak genygt, dan houd de vrése voor schande haar daar af. Dese agt het Volk d'eene passie. Temperen.

Filosofen. wijs, of Wijsgéren te zijn.

Dog hoe stil en gerust die van den eersten trap; hoe vroom en hylig die van den twéden: hoe moedig en roemsugtig die van den derden; en hoe wijs en voorsigtig die van den vierden trap ook ménen te wesen, so zijn sy alle nogtans schandelijke en bose sondaren, die niets door de Rede, maar alles door hunne Togten doen.

Actie tegen de Passie.

§. 3. Doening tegen de Hertstogt.

't LEVEN der WYSGE'REN.

ALs de Wijsgéren merkten, dat het Volk gestadig alles uyt sijne Togten dede, besloten sy een regtdraads strijdende weg in te slaan, en regt tegen hunne togten aan te gaan: en also zijn sy niet wijser, maar schoonschijniger en een ander slag van dwasen geweest, dan het Volk: ja 't zal blijken, dat sy door omwegen en langs een

Cirkel. kring na de selvde plaats lopen, daar het Volk na toe gaat, 't welk sy willen tegen streven.

Sommige deser Wijsgéren, als de *Kuniken en Stoiken*, wilden alle hare Togten uytrojen; 't welk een openbare dwaashyd is, om dat de Togten niet konnen uytgeroyt werden sonder de vernietiging des gehélen lichhaams, en de aflegging der menshyd: dat

niet

niet geſchieden mag, *als in't eerſte deel in de II. Verbinteniſſe* beweſen is. So het dan vaſt ſtaat, dat men in de menshyd blijven moet, kanmen de Togten niet afleggen, als makende een goed deel der menshyd. Yndelijk zijn de Togten ook niet kwaad, maar in de zeden onverſchillig, en in de lichhamelijke geſtalte goed, en wy moeten hun met het ſelvde regt verdragen, dat ons gebied mensſen te zijn. Siet *ſné* 1. Indifferent.

Andere en een wynig wijſer ſlag van Wijsgéren, hadden niet voor de Togten uyt te rojen, 't welk nu getoont is, ſot, onmogelijk of ongeoorlovt te zijn; maar ten minſte die werkingen, daar toe ſy ſig door eenigen Togt gedreven voelden, na te laten en eenigerwijſe op te ſchorten. Onder dewelke *Plato* is met ſijnen misdadige Jonge; tegen wien hy ſegt, *ik zouw u ſlaan, ſo ik niet verſtoort wierd*: te kennen gevende, dat hy dien tugt niet wilde volvoeren, ſchoon die geregtig en na Rede was, waar toe hy ſig door toorn en vraakluſt aangeprikkelt voelde. Maar nog deſe zijn wijs: want moetmen een daad nalaten, om dat eenige Togt die aandringt, ſo zal dikmaals de bekwame gelegenthyd om wel te doen verby ſlippen, eer dien Togt geſtilt is. Ten anderen moet een vrome niets doen om des Togts wil? ſo mag hy ook om desſelvs wil niets nalaten, maar al-

leen om de Rede, 't zy dat den Togt met de Rede t'samen loopt, of daar tegen strijdig is.

Andere, ménende tussen dese Wijsgéren midden door te gaan stelden vast, datmen de Togten wel niet uytrojen, maar tegen gaan moest: dewelke in sothyd minder zijn als de *Kuniken en Stoiken*, maar groter als de *Platonisten*: dese zijn wederom twéderly: want sommige besloten in 't algemeen tegen alle de Togten aan te gaan; 't welk sy *doding* noemden: gelijk eene smakelijke spijse met eene onsmakelijke opgedist zijnde, dan liever van de onsmakelijke te eten: so uw imand scheld, liever hem gelijk te geven dan te bestraffen: en so voord met de verdere Togten: in welke maniere van doen sy sig, en hunne leerlingen seer strengelijk oefenden. Andere hebben ten minsten aan sommige Togten den oorlog aangedaan: met sommige, segik, gestadig tegen te staan, en sommige den vryen loop en lossen toom te geven. Insonderhyd hadden dese voorgenomen strengelijk en als onder eedswering die Togten tegen te staan, dewelke behoorden tot de Voeding, Téling; als ook tot Eer of Aansien; en tot eenige hardnekkighyd of volstandighyd in 't geen eens begonnen is: van welk drital sy de eerste *'t Vlees* noemden; de twéde, *de Wereld*, de derde, *den Duyvel*:

Pertinacie.

vel: waar ſy haar ſtip tegenſtellen, en als met eede beloven, zig te zullen onthouden van de Teelluſt, van de Waardigheden en algeméne eeramten, en te zullen doen, niet wat haar ſelvs, maar wat imand anders goed dagt.

Merkt, dat de *Wandelaars* onder dit getal niet te rekenen zijn: want deſe verdienen in 't Zedelijke nauwlijks den naam van Wijsgeren, maar zijn ſlegs een wijſer ſlag van Volk: daarom hebben wy haar in de vorige *ſné van 't Leven des Volks*, geſtelt op den vierden of operſten trap: en ſy zijn 't ygentlijk, die de Togten met Togten matigen en ſtillen: waar door ſy wel eenig Deugdwerk ſchijnen te doen, maar een werk dat lélijk en ſchandelijk is, om dat ſy 't niet doen door een ingeven van de Rede, maar door 't aandringen harer Togten of luſten. Peripatetici.

Dus ſietmen hier ook vier trappen van Wijsgéren; als *de Kunike* en *Stoiken*: de *Platoniſten*: en laatſtlijk twé trappen van *Gedode*, gelijk ſy ſig noemen. De *Kuniſche* kanmen vergelijken met den derden trap des Volks: de *Platoniſten* met den vierden, of met de wijſe: en de overige met de andere, daar mede ſy beſt zullen ſchijnen overeen te komen. Nu in alle deſe trappen is niet als ſchandelijkhyd en ſonde: alle gaanſe te werk alleen uyt de Togten, ſchoonſe ſelvs dit niet

wel bemerken. En hier zouw niet kwalijk ter ſné komen, 't geen *Plato* aan *Diogenes* toeſchoot, als deſe met voeten over *Plato's* borduurwerk gaande uytſchoot, *ik vertrede Plato's hovaard*, ſeggende: *gy vertreed de hoovaardy met nog groter hoovaard:* alſo gaan deſe de Togten tegen met veel groter Togt: het welke wy geſien hebben alles tegen de Rede te zijn; en daarom uyt Togt. Men moet hier eens en meermalen de menſſen inſcherpen, dat ſo dikwils wy met voordagt iets doen, ons of de Rede of eenige Togt daar toe drijvt, of ten minſten de luſt om het te doen, om dat het ons ſo believt, alswe dat doen.

§. 4. Doening benevens de Hertſtogten.

Actio præter passionem.

't LEVEN der KRISTENEN.

DE opregte vrome, gelijk de Kriſtenen, wanneerſe niet met de naam maar met de daad zijn 't geenſe genaamt werden, doen *niets uyt Hertſtogt*; het welk anderſins een blijkelijke onmagt en verwijvdhyd is: *nog tegen de Togt*; 't welk een openbare ſothyd of ontmenſthyd is: *maar alles benevens de Togten:* want ſy gaan in eeniger wijſe verby deſelve, verwaardigen ſig niet haar aan te ſien, en ſig niet bekommerende of 'r een Togt by of af is, doen eeniglijk wat de Rede gebied,

en

en zijn daar voor alleen beſorgt: derhalven als ſy toornig werden, ſlaan ſy daarom niet, als het volk; nog onthouden ſig daarom van ſlaan, gelijk de hoogdravende Wijsgéren; nog ſeggen met het Volk, *gy zult ſlaag krijgen om dat ik kwaad werde*; nog ook met de Wijsgéren, *gy zouwt ſlaag krijgen, ſo ik niet verſtoord wierd*; maar ſy ſeggen, *gy zult ſlaag krijgen om dat de Rede het mijn gebied*; het zy ik, die ſla ondertuſſen kwaad ben of niet: of ſeggen, *gy zult geen ſlagen krijgen om dat de Rede het mijn verbied*, ſchoon ik onderwijlen medelijden met u hadde, of niet. Hoe ſeer dusken voornemen na een vroom man, en de ware edelmoedighyd ſmaakt, kan niemand niet ligtlijk begrijpen.

Hier uyt blijkt dan dat de Vrome veeltijds doende zijn wel *met* eenige Togt, maar noyt *uyt* eenige Togt; ſo dat de Togt haar doen verſelt, dog noyt veroorſaakt, en de Rede alleen het regt van haar verkregen heeft, om hun doen te ge- of ver-bieden. Hoe laſtig dit pak, en hoe beſwaarlijk het is, hier niet te ſtruykelen en te vallen kanmen ligt gewaar werden? want nademaal door 't geſtel des lichhaams gemeenlijk de Togten met ons doen verſelt gaan, ſo gebeurt het ſeer ligt, dat het gene nevens behoorde te gaan, voorgaat, en die *met* toorn verſelt den tugt begint, dikwils *uyt* toorn daar

daar in volhard; en dat die *met* vermaak ee-
nig goed werk aanvangt, 't selve *uyt* ver-
maak volbrengt: en alswe dit eens wel on-
dertasten, vinden wy het sodanig waarlijk me
ons gelegen te zijn.

Ja zultge seggen, de Togten beletten
mijne neerstighyd en toeluystering na de Re-
de, volgens dit bekende en niet min ware
rijm.

Wie alles wil gelijk beseffen,
Die zal van all' geen eene treffen.

Want als het verstand na de Rede wil
luysteren, werd het van de sinnen en Tog-
ten seer verhindert; gelijk als een, die over
straat gaande en velerly mensen ontmoe-
tende, klaar siet, en bevind, dat het seer
moeylijk of wel onmogelijk is, te dier plaats
en stond een wiskonstig betoog te verhan-
delen, en op alles wat de Rede yst te let-
ten.

Moeten dan de Vrome hunne Togten
afweren en uytroijen, om het eerste deel
des Deugds te betragten, of om neerstig te
zijn? Dient tot antwoord, dat de Vrome
hunne Togten genog besnoeyen en uyt-
roijen, so veel de neerstighyd veryst, alsse
de Togten in geen agt, nog tot raadsman-
nen nemen, nog gedogen dat sy eenige ge-
legenthyd of oorsaak tot haar doen geven.
En

En als de vrome geen gehoor geven aan 't geral en geklap dat de Togten hun inblasen, zullen sy yndelijk stil zijn en verdwijnen; even eens als imand, die een ander iets vragende, dewelke hem niet antwoord nog antwoorden wil, schoon hy niet op houd met vragen, ten laatsten van selvs ophoud, moede van kloppen voor eens doovens deûre. So gaat het ook met de Togten, die van eenige oorsaak, en niet van den geest der vrome verwekt werden, sy verdwijnen ten laatsten uyt gebrek van voedsel, indien of die oorsaak vervalt, dat by na altijd gebeurt; of de Ziel, die eeniglijk met de Rede ingenomen is, haar geen toevoer brengt. Ten anderen als den menselijken geest vervalt tot de veranderlijkhyd der gedagten, die men de sinnen en Togten toeschrijvt, en door den onuytsprekelijken raad Gods ons gegeven word, dan moet hy desen sijnen staat goeds moeds verdragen, en geduld en langmoedighyd gebruyken: en dikmaals en met vele herhalingen na de Rede luysteren met vlijt en moeyte, en gelijk de H. Bladeren vermanen, *in 't sweet sijns aanschijns:* om also met vele herhaalde opmerkingen te bekomen, 't geen een eenige aandagt onbequaam was te vatten: het verstand heeft ook te letten, sijnen aandagt niet na de saak of uytslag af te meten, maar na de méning

of

of toeleg van sijn gemoed, op dat het da
aan niet geweten kan werden, so 'r iets kwaa
in 't voorwerp verborgen lag, dat selve ni
ontdekt te hebben door een neerstig aange
wend ondersoek, so veel de menselijke wi
selvallighyd der gedagten lijden kon. Sie d
bréder *in de Kanttékeningen op de Beginsele
van Des Kartes, deel* 1. §. 73.

Maar de Togten selvs in haar selve, t
willen uytdrijven, is sig te ontmenssen; e
dit kwaad of dese onmogelijkhyd te wille
plegen, is te willen, een mens zijn en even-
wel eenig deel der menshyd ontberen; wel-
ke dolhyd te voren genog bewesen is. Waa
nog dit by komt, dat de Togten; als mens
tegenstreevt, gemeenlijk toenemen, en des
te heviger werden: 't welk in de schaamte
en wellust klaarder is, dan dat het met eeni-
ge redenen opgeheldert dient te werden;
want die reeds beginnen rood te werden, in-
diense dese schaamte pogen te vermeesteren,
werden gemeenlijk des te roder, en geraken
heel van hun stuk: so dat het beter is, den
geest tot andere gedagten te wenden, als
den oorlog met de Togten aan te gaan,
wanneer sy ons ontrusten en beletten in 't
luysteren na de Rede, of in 't verrigten van
eenig ander werk; dat is, wy moeten haar
in geen agt nemen, over 't hoofd sien, en
het even wynig agten of sy, by 't werk dat
wy

wy te doen hebben, by of af zijn.

Gelijk wanneer wy op geeſtelijke dingen, B. V. onſe ziel, God, of op de eewige waarheden denken, dan komt ons te voren een ſchijnbeeld, of gedaante en beeldenis van de inbeelding; maar die 't ſelve wel kennen, weten genog, dat het met die geeſtelijke dingen, die ons verſtand voorkomen, niet overeenſtemt; waarom ſy dan die gedaante niet aannemen, als alleen dienende om de ware gedagte der geeſtelijke dingen te beletten: nog bet ſoeken te weren, om datſe niet konnen, en om dat die poging dat beeld des te levendiger en uytdrukkelijker zouw maken; maar laten dat ſijnen gang gaan, ſonder eenige agt daar op te geven, of uyt die beſchouwing iets te beveſtigen of t'ontkennen, nemende hun beſluyt alleen uyt de aangebore kundighyd en denkbeeld: aldus gedragen ſig de Vrome ook ontrent hunne Togten, tragten deſelve niet uyt te roijen; want dat ware te vergeevs, en die poging zouw, 't gene ſy wilden uytroijen, des te vaſter indrukken: ſy voegen ſig ook niet na de Togten, nog zijn hun te wille, nog ſy laten ſig door deſelve mislijden, om dat dit Kwaad, ſchande, ja ſonde zouw zijn, maar gelijk ſy ſig geheel ontkennig tegen hun ſelven gedragen, ſo doen ſy ook tegen hunne Togten, ſy ſlaan 'r geen agt op, zijn over haar

Affirmeren of Negeren.

Negativ.

haar niet bekommert nog besorgt, en als
iets doen moeten scheelt het hun niet of 'r
Togten by of af zijn.

§. 5. *Van de Vyanden der Deugd.*

ONse Togten zijn de vyanden niet van
Deugd, gelijk het Volk haar te onreg
daar voor erkent; waar ook *de Stoiken* hu
in 't gemeen byvoegen: maar onse *nyginge*
haastighyd, en vaardighyd, om iets om de
Togten wil, te doen of te laten: welk
nygingen door onkunde met de Togten selv
vermengt zijnde, werd daar door de gehel
Zedeleer, ja ik derv seggen, de gansch
Godvrugtighyd onvoorsigtig ondermijnt
„ Want de gene, waar van de O. M. God
„ alleen den Stigter is, namelijk de Togter
„ en onse schijnbeelden, vermengtmen me
„ onse verdorvene nyginge, diewe aan die
„ Togten en schijnbeelden aanhegten, en
„ waar van wy selvs de vuyle en bose stig-
„ ters zijn. En oversulks werd God altijd
„ ingewikkelt erkent voor stigter van de son-
„ de: en so lang 'r maar het minste zaadje
„ van die boosaardige inbeelding in ons te
„ vinden is, kan het niet wesen, dat wy
„ oyt de ware Godvrugtighyd deelagtig wer-
„ den; maar wy moeten noodwendig een
„ schrik en afgrijsen hebben voor hem, dien-
„ we maar konnen aansien als een stigter der
„ son-

Inclinatio. Proclivitas & propensio.

Inclinatien, Passien.

Auteur. Passien.

Auteuren.

Implicite auctor peccati.

, sonde, en een strenge vreker van 't geen hy ons oplegt.

Gelijk men dan van de sinnen die verdrayd-yd afscheyden moet, dewelke ons drijvt om un schijnbeeld op de uyterlijke voorwerpen :lvs te passen, die maar gelegenthyd tot dat :hijnbeeld geven; 't welk wy elders getoont ebben: alsoo moeten wy ook van onse Tog-:n aftrekken dese onse genygthyd, waar oor wy ons sodanig genegen en als met ge-'eld aangedrongen voelen, om ter wille der 'ogten, of om de Togten selvs iets te doen f te laten: want die dese dwaling begaan, nijten de gehéle Zedekonst om, alswe ge-gt hebben: gelijk die in de eerste aange-ıalde dwaling vervallen, de gehéle Lichhaam-ınde omstoten; 't welk klaar bekent is aan e in de ware Lichhaamkunde, door *Des artes* herstelt, onderwesen zijn.

Ad speciem illam externis objectis applicandam, quæ occasionem præbent isti speciei.

Phisica vera.

Nu ider heeft sijne besondere nygingen er Togten: sommige zijn haastig, of gene-en tot vraak; andere wellustig, of gene-en om iets te doen ter wille van de wellust, f Venus spel; andere vreesagtig, of gene-en om te vlugten en haren post te verla-en of uyt vrése iets anders te doen; en so an alle andere. Nu dese seggen, dat de ramschap haar aanprikkelt tot de vraak; e Wellust, tot hoerery; en de vrése, tot lugten; maar sy zijn geweldig verdwaalt;

want dese Togten setten haar niet aan om d
of dat te doen: en den eene heeft geen an
Inclinatie. Passien. dere nygingen om de Togten te gehoorsa
men, als den andere, maar de nyging is i
een ider byna eene en de selvde: dog he
eene lichhaam is tot dese of gene Togte
anders gestelt, als het andere. So zijn som
mige genegen tot Venusjanken, andere nie
tot 't minnespel, maar tot vraak: in de
byde is deselvde nyging, te weten, om ie
ter wille des Togts te doen: maar in de
Venusjanker is het lichhaam anders gestelt
te weten, dat het ligtlijk aan den geest de
minnetogt indrukt. Hier door zijn na d
verschydene landen, jaren, staat, oefenin
gen enz. sommige tot dese, andere tot gen
gebreken overgegeven, om dat het lichhaa
in dese of gene landen, jaren, enz. tot d
se of die Togten bekwamer is, waar door d
voorgaande nyging des Geests, en sijne vaa
dighyd in iets te doen om de Togten, d
se of gene gebreken uytwendig voor
brengt.

In de Togten selvs is dan geenig kwaad
als *in §. 1. van dit Hoofdst.* gesegt is; ma
alle de schande legt in de verwijvdhyd,
nyging om iets uyt Togt te doen. Want de
geest, met het lichhaam als in een egt ve
bond, toont door dese sijne genygthyd eeni
sins verwijvd te zijn, op wien dit des Digte
nie

niet kwalijk past.

Hy heeft sig heel wel uytgesloovt,
Wie schandig stelt sijn vrouw tot hoofd.

En de Togten overkomen ons van 't lichaam; nu genegen te zijn om haren 't wil ets te doen, is te willen doen om 't lichaam, en dat te vlyen en lievkosen. Buyen twijfel onderstelt dese nyging iets, 't welk e Kristenen noemen *de oorspronglijke sonde*, n men by haar sien kan, op dat wy niet uyten ons bestek der Wijsgeerte uytspaten. Peccatum Originale.

§. 6. *Van 't Vlees of Vermaak.*

VLees is een nyging tot geneuglijk Goed, sonder opsigt op andere mensen, so dat het hier geen nyging is tot de min, gelijk het veel so genomen werd, maar 't algemeen een nyging tot geneuglijk oed, als sodanig en sonder opsigt op e agtinge die andere voor ons hebben nogten: Nu behalven de Min is 'r nog eel ander geneuglijk Goed, datwe te oren Voorspoed genaamt hebben, *in 't Hoofdst. sné 5. Van de Matighyd.*

Maar in den Voorspoed siet den mens aleen op andere mensen en hunne agting voor ns, oversulks moet hy van de aanmerking *es vlees* uytgesloten werden. Na de overie voorspoedige dingen dan gretig te zijn,

om datse vermaak in sig hebben, is vlee
lijk: so ook te haken na geleerdhyd en Wij
geerte; ja selvs te staan na de oefeningen e
werken der Deugd: waar uyt ligt te sien is
dat die de jonge jeugd aannemen in taler
Wijsgeerte, en geleerdhyd te onderwijser
haar niet eens berayden tot de strenge lesse
van de Rede, maar met klugten en aardig
heden der digteren ophouden, en also w
nig verschillen van roffianen. Waar ond
men ook mag optellen die welke 't Kriste
volk pogen tot den Godsdienst te trekke
Amore passionis. Devotie. met een drivtlievde, die sy hylighyd noemen
en haar daar in vast en bestendig te doen b
klijven: dit schijnt wel wat hard, maar 't
egter waar. Sie 1. *deel.* I. *Hoofdst.* 1. *sné.*
de kanttéken.

Maar hier moetmen aanmerken, dat h
niet vleeslijk is, den voorspoed na de les
der Rede te gebruyken, het vermaak te g
nieten, dat die ons uyt aangeboren wesen aa
Natuurlijk doet: maar 't is vleeslijk dien na te jagen
te soeken, en die dingen om hun vermaa
wil te gebruyken. Sie dit bréder *in*
2. *deel.* I. *Hoofdst.* 6. *sné van Onmatighyd*
Lomphyd.

Hier uyt is ook af te meten, dat *het Vle*
't gehéle mensdom besit, en insonderhyd
jeugd en jonge jaren aanvalt: men is ook ni
gewoon de jeugd te brengen tot de Taalkun
de

de, veel min tot de Wijsgeerte, of om eenig ander beroep aan te vangen, als door het lokaas van vermaak; waar in ſy nog vaſter beknelt werd door hare leermeeſters en opſienders, die haars aards niet onkundig, haar met de vlyery en aangenaamheden der Digteren, en met der verdigtſelen valſtrikken verlokken, of liever verſtrikken: en als offe een groot werk verrigt, en aan de Geméne ſaak en aan 't mensdom een groten dienſt gevrogt hadden, met de aan haar toevertroude jeugd dus te verſlingeren, te verſtrikken, en tot lijvygenen van 't Vlees te maken, ſig daar over beroemen, ménende eenen groten loon verdient te hebben.

§. 8. *Van de Wereld, of de Eer en Roem.*

DE *Wereld* haakt na dat vermaak, 't welk opgevat werd uyt de agting, die andere mensſen van ons en van ons doen hebben. Dewijle nu deſe agting t' eenemaal van eens anders goedvinden afhangt, konnen wy die ligtlijk bekomen, met andere wel te doen: hier van daan zijn de wereldſe mensſen dikmaals ſo weldadig en gunſtbewijſende, en weldoende aan Staat en Borgeren; dog in dit alles ſoekenſe niets als hun ygen ſelven, te weten, roem, agting, waardighyd, eer, ſtaat, aanſien, pragt, en diergelijke

lijke sotte inbeeldingen, en verwaande hersſenſpoken, kwalijk met woorden uyt te drukken; dog van die wereldlingen, of die t'eeniger tijd werelds geweest zijn, ligtlijk om te vatten watmen hier meent, of seggen wil.

Het *Vlees* siet dan alleen op sig selvs, en werd niet als door ygen insigt gedreven. De *Wereld* verheft wel hun oog des verstands niet hoger, maar sprayt het verder en bréder uyt: ik segge, de *Wereld* doet voornamelijk 't selvde dat het *Vlees* doet, siet ook alleen op sig selvs en slegs by toeval op andere, die sy weder tot sig brengt, om eer en roem uyt haar te trekken, waar mede sy sig vermaakt en streelt. Nu het *Vlees* gaat ligtlijk over tot de *Wereld*: want het geschied gemeenlijk, dat gy aan dat slag van leven en beroep blijvt hangen, 't welk gy enkelijk, om dat het uw behagen, sin, en lust was, of gelijkwe op onduyts seggen, om uw *contentement* aangenomen had: daar na door de tijd en een lang gebruyk in het soet van sodanigen vermaak doorsuykert zijnde, kleevt gy nog vaster daar aan, op datmen niet seggen mogt, dat gy een kwade keur gedaan had, of dat gy veranderlijk en ongestadig zijt, en op dat gy andere uw onderneem deed goedkeuren, en haar wijsmaakte, dat het u wel gaat: en dit is van

het

het Vlees tot *de Wereld* overſtappen. Want dit is doorgaans een voornaam téken der wereldſe mensſen, dat alhoewel ſy ſelvs bevinden datſe elendig zijn, en dat andere, voor al die vroom en verreſiende zijn, het ook ſien, ſy egter altijd ons tragten wijs te maken en een tuyt op te ſetten, datſe gelukkig zijn. Die, welke de borſt vooruyt ſteken en wakker over hunne koten gaan, willen te kennen geven, dat hun lichhaam wel geſtelt, en overvloedig verſien is van kragten en ſappen, als de voornaamſte werktuygen van ons leven: de koſtelijke klédeÂren en huysſieraad, de pragt in geld en goed, de deftige maaltijden willen tonen, dat ſy altijd hun lichhaam dus konnen verſorgen, en de ſappen en geeſten herſtellen, als'r eenige vervlogen zijn, en nog geſtadig uytwaaſſemen; hier toe behoort ook de weelde, waar mede ſy betuygen, datſe ten deſen ynde niet alleen genog, maar meer als genog hebben: de trotshyd en veragting van andere geevt te kennen, dat ſy hunne weldaden niet nodig, nog hare hulp en byſtand gebrek hebben: Hare opgeſchorte wenkbrauwen, ſtuurs geſigt, en ſtrak voorhoofd getuygen, datſe ſonder ſorge zijn, niets vréſen, maar gevreeſt moeten werden: tonende aldus met hun geheel lichhaam, weſen, woorden en gebaarden, datſe gelukkig Geſten.

 zijn:

zijn: dog dese zijn nog eenvoudige en domme wereldlingen; daar zijn'r voorwaar die dese agting veel loser weten te bejagen, en veel gelukkiger te bekomen, so men dit geluk noemen mag, en niet liever slaverny en elende. Hoewel den weg van *'t Vlees* tot *de Wereld* glad en hellende is, so valt egter de wederkéring van *de Wereld* tot *het Vlees* so ligt niet. Want selden zijn de Wereldlingen gewoon iets te doen enkelijk uyt vermaak, of alleen uyt lust en vermaak te volherden in 't gene sy om de agting van andere begonnen hadden: om welke redenen, als *Diogenes* sig eertijds naakt in de slijk en sneew wentelde, *Plato* de aanschouwers gebood te vertrekken, dewelke uyt médogen, of eenige andere mensselijke nyging hem wilden beletten: hun versekerende, dat *Diogenes* in 't korte dit van selvs zouw nalaten, als sy maar weg gingen. En nog huyden werden door *de Wereld*, dat is, door staat, amten, en bedieningen, vele verlost van *het Vlees*, dat is, van de Min, van gasten, brassen en ander vermaak: so dit verlossen is, slegs van Heer te veranderen, ja onder een boser Dwingland te leven.

Hier uyt is ligt te sien, dat *de Wereld* de knegten en mannen beheerst, en oversulks heeft sy'r wel so veel niet onder haar jok,

als *het vlees*, maar de voortreffelijkste: De *Wereld* besit de bloem van 't mensdom; de Romynen voor desen en alle Helden, hoedanige men heden sig ook verbeelden kan: ja dat het allerbeklaaglijkst is, sy besit die selvs, welke de braavste mannen zouden zijn, sose maar niet Werelds waren, en sose alleen ter insigt van God en de Rede deden, 't geense doen om 's volks gunst te bekomen. En *Sisero* den voorvegter van de Roemsugt of de Wereld, ontsiet niet te seggen: *De allerbraavste man is selvs de roemsugtigste.* Dog hy bedriegt sig; dit zijn geen brave mannen, maar verwaande: *dewelke*, na 't seggen van den mond der waarhyd, *haren loon ontfangen hebben*; so wat roem en aansien by 't Volk; is dat niet eenen elendigen loon?

§. 8. *Van den Duyvel, of de Herdnekkighyd.*

DEn *Duyvel*, wat de Zedeleer aangaat, is een genygthyd om in eenig doen te volherden, alleen om dat men 't so begonnen heeft: wat de H. bladeren van hem seggen, kan men daar lesen en hyliglijk geloven. Hier is het, wanneer u 't vermaak niet meer behoud in uw voornemen en eens begonnen werk, 't welk van *'t Vlees* was; nog de roemsugt of agting 't welk van *de Wereld* komt: maar enkelijk de herdnekkig-

hyd, en dat gy alleen voordgaat om dat gy het begonnen hebt, al is 't dat verdriet schande, schade, armoe, en siekte u daar door overkomen. Nu het afklimmen van *de Werelt* tot den *Duyvel* valt ook heel ligt. Want men siet veeltijds, in die een hard en streng leven aanvaarden, om een wynig roem en agting te bekomen, dat als die ydelhyd op houd, als 'r geen eer meer te bejagen is, nog geen verwondering meer van 't volk, maar dat, veragting en bespotting op die vreemde en gemaakte grillen volgen, dese egter het niet konnen nalaten, maar voordgaan door die strompelige en scherpe wegen, om datse het nu lang gewent zijn; maar niet om datse het schande agten daar van af te staan: want so lang haar die schande en oneer weerhoud, so lang zijn sy nog in de *Wereld*: maar sy volherden, gelijk ik gesegt heb, alleen om datse so begonnen hebben, en van dat begin niet konnen afgaan. 't Meeste deel der oude luyden zijn onder 't jok des Duyvels: want sy houden sig gemeenlijk klemvast aan 't gene sy in hare jeugd, door aanporring van *'t Vlees* of *de Wereld*, begonnen of aangenomen hebben: niet so seer om dat het hun behaagt of betaamt, maar om datse het gewent zijn, en lang gedaan hebben, en het moeylijk valt die gewoonte,
Natuur. als een ander aangeboren wesen, af te breken.

So

So dat *het Vlees* de jongelingen, *de Wereld* de mannen, en *den Duyvel* de oude gemeenlijk en aanvalt, en t' onderbrengt: dog somtijds verwisselen sy hare beurt wel, en geraken de oude onder *'t Vlees* en *de Wereld*, de jongelingen onder *den Duyvel*: ja een en de selvde werd in minder dan een ure tijds door dese drie Dwinglandyen henen gesleept, en tot slaav gestelt, eerst van *'t Vlees*, dan van *de Wereld*, en ten laatsten van *den Duyvel.* 't Welk in dese Hoofdwellusten, so zal ikse noemen, *Min en Wijn*, so naakt en bloot legt, dat men het tasten en voelen kan B. V. Men gaat in een gelag om dat het geselschap geneuglijk, en den drank aangenaam is, *dit's 't Vlees*: al werd men door de volhyd dit vermaak moede, nogtans schyd men 'r niet af, om dat het schande zouw zijn, de eerste uyt het geselschap te gaan, en in tegendeel grote eer, een wakkeren beker om te brengen en andere van de bank te drinken; *hier komt de Wereld*, Yndelijk als ook dese trekplaaster los gemaakt is, als men geen vermaak meer, maar een walg heeft, en geen eer, maar oneer stelt in 't dronke drinken, in 't woelen, en in de moeyte die men den waard en sijn volk aandoet, en dat men tot spot en schimp van andere word, gaat men niet te min voord met drinken, om dat men het niet nalaten kan dat men

ſo lang gedaan heeft en gewent is: *dit is werk van den Duyvel.*

Hier uyt blijkt dan vooreerſt, dat ond de vyanden der Deugd, *den Duyvel* de ſlin ſte en allermeeſt te vréſen is, vol van ve driet, ſchrik, en wanhoop, dat is, by r ſonder eenig vermaak, 't zy waaragtig, welk alleen van de Deugd komt, 't zy ge vynſt en in ſchijn, 't welk van *'t Vlees* e *de Wereld* ontſtaat, die nu lang verdwene zijn in hem die aan *den Duyvel* overgegeven is Ondertuſſen is by *den Duyvel* nog wel eeni vermaak, maar dat verfoeylijk, vuyl, e ſchriklijk is: want als de Rede niet belaſ voord te gaan in 't geen begonnen is, en al men alleen daarom volherd om dat men be gonnen heeft, ſo moet men noodwendig om eenig vermaak, en om dat het ons luſt en behaagt, voordgaan in het begonnen doen. By geval ſchijnt hier ook, dat onder de andere vyanden nog Deugden gevonden werden, en dat 'r maar twéderly ſlag van mensſen zijn; het eene, dat uyt luſt en vermaak en om dat het haren ſin is, iets doen, *'t welk vleeslijk is:* het andere *geeſtelijk*, dat door den geeſt, 't verſtand, en de Rede beſtuurt werd, en noyt iets doet, om dat het hun ſo luſt of behaagt, maar om dat het ſo betaamt, en ſo gedaan moeſt werden.

Ten

Ten twéden blijkt, dat *den Duyvel*, wat ſijn weſendlijkhyd belangt, altijd durende is; want wie onder den Duyvel legt, wil voordgaan om dat hy begonnen heeft: 't welk noyt ophoud, voor ſo veel in hem is; want altijd zal hy begonnen hebben, ſo moet hy dan noodwendig ook altijd voordgaan, dewelke oordeelt daarom alleen te moeten voordgaan om dat hy begonnen heeft. Hier doet ſig dan een merkelijke verſchydenthyd op tuſſen den Duyvel en de twé andere Vyanden der Deugd: want het vermaak *des Vlees*, en de pragt *der Wereld* zijn ſeer vlugtig en verganckelijk, en laten een knagend berouw na, alsſe verdwenen zijn: en laten den mens weder by ſijne ſinnen komen, ondertuſſen dat ſy hem vry laten en uyt hunne ſlaverny ontſlaan: 't welk in *den Duyvel* geen plaats grijpt, wiens dienſtbaarhyd uyt ſig ſelven altijd duurt. Natuur.

Ten derden blijkt dat *den Duyvel* ſig met bedrog en liſt behelpt, daar de andere vyanden der Deugd in 't open veld ons aanvallen: want den *Duyvel* brengt de Rede of Deugdminnaars van het pad des Deugds, onder ſchijn van voordering en groter voordgang tot de Deugd, radende altijd voord te gaan; als of hy ſyde en geſtadig aanhield.

Op

Op dien voet als 't is begonnen,
Moet het voord zijn afgesponnen.

En hitst oversulks de Redeminnaars, die van 't *Gebrek* tot het middelpad des Deugds voordgaan, verder aan en brengtse onder schijn van groter Goed tot de *Overdaad*, doende op de selve dit des Digters passen.

Dewijl één dwaas deés' misslag vlied,
Een andere hem de hand weer bied.

Het welk en *'t Vlees* en de *Wereld* noyt onderstaan: dese verlokken de Redeminnaars ook wel, en laydense ter zijden van het grote pad des Deugds af; ja vallen óók somtijds die haar tegen komen aan, dog zijn minder te vrésen om datse van vóren en voor de vuyst komen: maar sodanige, of van ter zijde of van voren, die haar niet zouden volgen, en die op den weg der Deugd ver gekomen zijn: want noyt sluypen sy in onder schijn van Deugd, en weten en belijden opentlijk, datse met de Deugd niet overeenkomen; het welk den *Duyvel*, als nu gesien is, somtijds looslijk ontvynst, gelatende sig een dienaar en voordplanter der Deugd te zijn.

Tegen dese verlayding en list des Duyvels geevt ons de Godspraak der Rede een kragtig tegengiv aan de hand, *Niet te veel.* Waar door wy vermaant werden, dat tot wat ge-

gedeelte of ſtoffe des Deugds wy genygt zijn, wy ons voorſigtig wagten moeten voor de ondeugd, die in die ſtoffe tot de *Overdaad* helt. B. V. Legtge toe op Mildhyd? *Niet te veel*, wagt u voor verkwiſting: Hebtge voor ſpaarſaam te zijn? *Niet te veel*, wagt u van Gierighyd: Wildge Edelmoedig zijn? *Niet te veel*, wagt u van vermetelhyd. Zultge zedig zijn? wederom *Niet te veel*, wagt u van bloohyd en ſorgelooshyd: en dus altijd *Niet te veel*: want noyt werd genog geſegt, 't welk noyt genog geleerd werd. Het is aanmerkens waardig, dat de Godſpraak niet ſegt, *Niet te wynig*, ſchoon dat in *Gebrek* ſo grote ſonde is, als in *Overdaad*: maar ſegt, *Niet te veel*, om dat de *Overdaad* ons groter gevaar drygt, en dat van deſe kant de aanvegting en verlayding des Duyvels groter en gevaarlijker is: want als imand toelegt, ſig tot ſekere Deugd te begeven, die heeft dan al eenigſins den rug gekeert na 't *Gebrek*, dat tegen die deugd overſtaat, en gaat van dat Gebrek tot het midden van den Deugdweg, waar hy nauw moet toeſien in dat midden te blijven, en niet voorder te gaan, door den raad des Duyvels, tot de *Overdaad*, roepende; *ga voord dewijlge begonnen hebt.* B.V. Die voor heeft mild te zijn, is daar door van de Gierighyd afgegaan en keert haar den rug, en

en voorder gaande ontmoet hy ten eersten regt in 't midde van den weg, de Mildhyd so hy nu dese omhelst en daar by blijvt, da gaat het wel en hy is een opregte Redemir naar: maar so hy slegs een wynig verd gaat, dewijle dese weg afhellende en glibbe rig is, door des Duyvels list, die gestadi roept, *ga voord, ga voord*, dan vervalt h straks in handen van de *Overdaad*, te we ten, tot verkwisting: even eens gaat he ook toe in alle andere Deugdwerken. N tegen dese list en bedrog des Duyvel moet *Deugdliev* stellen het schild van Rede gedenkende, dat die niet segt, *ga voord om datge begonnen hebt*, maar dik- en mennig- maal, *hou op, al hebtge begonnen*; *hou op al hebtge seer wel begonnen.* of wel, *ga voord* maar niet, *ga voord, om datge begonnen hebt*; maar, *om dat God het gebied.* Dat hy dan op dit sijn schild dese Godspraak schrijve: NIET TE VEEL. Waarom wy, om een ynde van dit Hoofdstuk te maken, hier ook by schrijven, *Niet te veel.*

IV. HOOFD-

IV. HOOFDSTUK.

Van den Loon des Deugds, en Straffe der Sonde.

VOOR-REDEN.

DEn Loon der deugd is 's Werks Ynde van de Deugd selvs, of sodanig iets, waar toe de Deugd uyt sig selvs helt en strekt; maar niet 's Werkers Ynde, want de Vrome werken niet om haren loon; nog ook dit beweegt hun, om Gods wet te gehoorsamen, dat sy weten, dat het hun wel zal gaan, so sy dit doen: 't welk alles klaar blijkt uyt het gene reeds gesegt is.

Tot den Loon des Deugds werden dese voorwaardens veryst. Conditien.

Ten eersten, een ygenschap van de Deugd: want de Deugd selvs, en 't geen haar wesen maakt en uytwerkt, werd niet te regt onder den Loon des Deugs getelt; schoon dit des Digters seer waaragtig is: Essentie constitueert en efficieert.

De Deugd, het alderschoonste schoon,
Is van sig selvs den grootsten Loon.

Nogtans behoort dit tot de Deugd niet, als Deugd, maar als een ygenschap van sig selvs:

hoe dit waar is, zal men hier na onder den Loon der Deugd betonen. Van gelijken werd door dese voorwaarde uytgesloten den Toevalligen Premium accidentale. *Loon des Deugds, als,* van de menssen geëer en bemint te werden, haar te gebieden, te leeren; rijk te zijn, enz. *dewelke genen waren Loon der Deugd zijn: maar dit te verdienen, en waardig te zijn, dat is en den waren Loon; en een ygenschap der Deugd.*

De twéde voorwaarde, datse niet betrokken werde tot het werk selvs, maar tot iets, dat na het Werk komt: want die ygenschappen der Deugd; welke tot het Werk betrokken werden, Geresefeert. *als,* Neerstighyd, Gehoorsaamhyd, en de verdere Hoofddeugden, *plaatst men niet te regt onder den Loon des Deugds, om dat dese nog op het Werk hun opsigt hebben, en niet op de verloßing en Loon.*

De derde, dat den Loon des Deugds zy een geneuglijk Goed van den Werker selvs. So dat de eere en heerlijkhyd Gods, als sodanig, en als betrokken werdende tot God selvs, en in Hem blijvende, schoon datse ygenschappen der Deugd zijn, en ook later als het Deugdwerk selvs, sy nogtans den Loon niet zijn; om datse namentlijk als sodanig geen opsigt hebben op een Werker, als eenig geneuglijk Goed van hem.

§. 1. Eer-

§. 1. *Eersten Loon des Deugds.*
VRINDSCHAP met GOD.

VRindschap is niet anders als een onderlinge Lievde: nu een sodanige moet'r noodsaaklijk tussen God en een Vrome wesen: Want een Vrome bemint God, te weten, met de Rede en sijne wet liev te hebben. *Hoofdst. II. §. 8.* Derhalven bemint God hem noodwendig wederom. Want het is niet anders als een leelijk en veragt mens, die hem niet wedermint, van wien hy ernstig en waarlijk bemint werd: welke veragt- en leelijkhyd onyndig verre af zijn van de Goddelijke wijshyd, als dewelke het edelmoedigste aller dingen, derhalven van niemand kan bemint werden, dien God niet onyndig meer wederlievd.

Ik seg egter niet dat onse Lievde tot God sijne wederlievde verdient: ik seg maar alleen, dat het een vast en onfylbaar bewijs is, so wy God beminnen, dat Hy insgelijks ons bemint: anders is niets sekerders, als dat God den vrome eerst bemint, en dat onder de eerste gevrogtens van die lievde Gods, Effecten. de wederlievde eens vrome, die God wedermint: welke lievde hem van God ingestort zijnde, is hy alleen door die lievde vroom.

Alhoewel tussen een Vrome en God dus ken vriendschap of onderlinge lievde is: so nogtans wedersyds lievde, geen lievde van d selvde Rede: want een Vrome lievt Go met een lievde van Gehoorsaamhyd, niet d tot God selvs opklimt, als al te hoog en verheven, dan dat dese Hem beryke, ma die in Gods wet of de Rede yndigt en o houd: gelijk te sien is *Hoofdst.* II. §. 8. *elders.* Maar God bemint den Vromen m eene Gunstlievde, waar door Hy hem we doen, en een geneuglijk Goed schenk wil: welke lievde wel tot den Vrome strel en komt, dog schijnt in hem niet te bli ven, maar voord te gaan en verder te strel ken tot God selvs, als het *Ynde Waarvoor* want God trekt, schikt, en maakt alles t sig en om sijns selvs wil: 't welk ook He alleen eer-en betame-lijk, en ons alle onee en onbetame-lijk is. Als genog blijkt i 't I. *deel van nedrighyds behulp.* Dat de wedersyds lievdens, des Vromen tot Go van Gehoorsaamhyd, en Gods tot den Vro men van Goedgunstighyd sodanig zijn, en geen andere tussen haar wesen konnen, blijk klaar uyt de wesendlijkhyd van de Lievde e uyt hare velerlye slag. Sie het *voorgaand Hoofdst.* §. 1. *in 't begin:* en ook eenigsin *in 't I. deel in't Ynde van de Vrugt der Ne drighyd.*

§. 2. Twe

§. 2. Twéden Loon der Deugd.

GELUKZALIGHYD.

EEn Vrome bemint God ſo veel hy kan met een evenredige lievde, tew. van Gehoorſaamhyd: en mint Hem alleen, overmits de Lievde op twé te gelijk niet vallen kan, en al konſe, ſo lyd egter de Lievde Gods of ſijns wets geen medelievde tot iets anders, 't welk klaar getoont is in het I. *deel.* *Sné* I. II. *Sie daar ook de aantekeningen.* Hier uyt volgt nu dat God ook ſo veel hy kan den Vrome bemint, ook met een evenredige lievde, tew. met eene onyndige Gunſtlievde: want het is onmogelijk, en wel verre van die opperſte edelmoedighyd, dat Hy in lievde, of ook in evenredighyd zouw konnen overtroften werden: Nu God zouw van den Vrome in evenredighyd overtroffen werden, ſo deſe God beminde ſo veel hy kon, en ſo God ſo veel hy kon niet wederlievde: dat ſeer verre van dien Alleredelmoedigſten God vervreemd en van hem niet te denken is. Dewijle den Vrome dan van God, dat is, van den Almagtige bemint werd met ſo groten Gunſtlievde, dat'r geen groter bedagt of begrepen kan werden, ſo moet dien vrome noodſakelijk d'allergeluk-

Geproportioneerde.

lukkigste wesen, en alles hebben, wat men
wenssen of imand uyt gunst bewijsen kan:
want niets kan dit beletten: die wel wil is de
Almagtige, dat Hy dan wel wil zal hy wel
doen: God wil onyndig wel en so veel hy
kan; God zal dan onyndige weldaden geven
so vele hy kan.

Dese gelukzalighyd eens Vromen werd
ook bewesen uyt de Kentekenen van 't ge-
luk: hy is gelukkig, wien alles na sijnen sin
gaat: nu den sin en toeleg eens vromen is
anders niet, dan te doen wat de Rede ge-
bied; tegen desen sijnen sin en toeleg kan
hem dan niets oyt overkomen, en die eenen
anderen sin, of wat ook voor een anderen
toeleg heeft, is niet Vroom: 't welk wat
bréder uytgebrayd is *in 't 1. deel van Geboor-
saamhyds Vrugt.* alwaar wy toonden, dat de
vrywillighyd, die het middeldeel der geluk-
zalighyd uytmaakt, noodsakelijk by den Vro-
men is, en noyt van hem kan geschyden
werden, so lange hy vroom blijvt. *'t Ge-
luk* heeft twé leden, als *niets tegen sijnen sin,*
of *niets onwillig te doen*; waar in de vryhyd
gelegen is: en *niets te lijden tegen sijnen sin:*
't welk het ander lid van 't geluk is, en
hier in dit slag tegen de vryhyd gestelt, en
enggenomen geluk gesegt werd: derhalven
al wat een Vrome doet, doet hy gewillig,
dewijl hy niets wil doen, als 't geen de Re-
de

de gebied: al wat hy lijd, lijd hy ook gewillig, overmits in 't lijden, als lijden, hoedanig het maar tot hem behoort, niets tegen de Rede is, en overſulks ook niets tegen ſijnen ſin. Welke twé betogen ſo klaar en ſigtbaar zijn, dat niets hun kan verduyſteren, ſo lang wy 't oog geveſt houden op de kragt van 't betoog, en ſo lang onſen geeſt van die klaarblijkelijkhyd niet afgewend is. Dewijle wy egter ſeer genygt zijn, om van dit bewijs af, en tot de vooroordélen der ſinnen over te ſtappen; ſo gebeurt het ſeer ligt, dat dit betoogde ons niet alleen vreemd, maar ook ſomtijds ſot en belaglijk ſchijnt: als men ſiet dat de Vrome dikmaals met vele elenden, armoede, en ſiektens worſtelen, daar boven met ſchande, woede en wreedhyd van andere gekwelt, ja dikmaals met duyſend doden gedood werden. Maar latenwe onſen geeſt van die vooroordeelen der ſinnen aflayden, en weder tot de vorige betogen kéren, dan zullen wy klaar ſien, dat dit geen rampen zijn, alsſe den Vromen overkomen. Werden deſe hem niet toegeſonden? want wy hebben ſonneklaar getoont, dat de menſſen hier in niets vermogen, dewijle de beweging aan alle menſſen ontnomen, en aan God gegeven is, aan wien wy deſelve alleen verſchuld zijn. Sie *het eerſte deel van de kenniſſe ſijns ſelvs:*

Demonſtratien.

Gedemonſtreerde.

Demonſtratien.

werden dese ons niet toegesonden van dien Allerbeste, en te gelijk de Allervrindelijkste en Goedgunstigste, en van Hem, die eeniglijk wil, dat het den Vromen wel ga? komense ook niet van den Almagtigen, en van Hem, die voorgenomen hebbende wel te doen, daar in van niemand belet kan werden? hoe kan het dan wesen, dat dit een kwaad zouw zijn, en voor elenden geagt werden? Onderwerpt sig een Vrome dit alles niet gewillig? is dan in dit alles ook wel iets tegen sijnen sin; waar tegen niet zijn kan, als dat tegen de Rede is? Of is in dese onderwerping en lijdsaamhyd iets tegen de Rede? Daar is dan niets waarom men een Vrome niet gelukkig zal noemen, selvs al was hy in den stier van Falaris geworpen, en alles onderhavig wat gemeenlijk voor elende en afgrijsen uytgekreten en gehouden werd.

Maar ondertussen werden de Vrome met plagen beswaart. *Antw.* Het zijn geen plagen, als hen niets tegen haren sin en toeleg overkomt: maar het volk noemt het plagen, om dat het so iets is, 't welk den geméne man tegen sijnen sin toekomt, en 't gene hy onwillig en tegenspartelende verdraagt.

Gy zult aanhouden; ten minsten vallense de sinnen moeilijk, en ontrusten also de

vol-

volle en volkomene gelukzalighyd. *Antw.* Laat het zijn, datſe den geeſt eens Vrome, vóor ſo veel die alleen gevoelig is, moeilijk en droevig vallen: de ſinnen alleen konnen dit geen elenden maken; want het is ons dikmaals aangenaam en wy verlangen veeltijds na 't gene den ſinnen moeite baart; gelijk 'r vele vermaakt en gretig zijn na ſwaren arbyd, worſtelen, en gevaar. So dat alleen den tegenſin, alleen de onwilligheyd des geeſtes de ellenden en ongelukken maken.

Maar een Vrome zouw deſe kwellingen des gemoeds liever willen miſſen, ſo hem dat, behoudens de Rede en Gods wet, toegelaten ware. *Antw.* So ſeggen de Stoïken, dat die elenden des geméne volks daarom wel geen kwaad, maar ten minſten minder te agten zijn, en 't tegengeſtelde goed, ook daarom wel geen goed, maar hoger te agten is. Dog ſy taſten grovlijk mis, als Siſéro ook wel aanmerkt *in ſijn boekje van de Yndens.* Wy ſeggen dan, dat een Vrome niets meer nog minder agt, alles laat ſo 't is, en alleen agt geevt op 't gebod van de Rede. Nu de Rede gebied, als God ons dit toeſend, datwe het alles gewillig dragen, niet morren, nog wederſtreven, nog 't eene voor 't andere wensſen of verkieſen moeten: alſo ons geen keur gelaten werd,

maar alle ons doen, tot het minſte ſtukje toe, ons voorgeſchreven is, en ſtip afgevordert werd.

§. 3. *Derden Loon des Deugds.*
RUST en VREDE.

DEſe *Vrede* beſtaat voornamentlijk in de ruſt en 't derven der Togten, of liever in het afweſen van dien angel, daar mede de Togten ons gemoed prikkelen en ontroeren, om ons te dwingen veel te doen en te laten om der ſelver wille en inſigte: welken angel *in 't vorige Hoofdſt.* getoont is, niets anders te zijn als een genygt- en vaardig-hyd in ons om iets te doen en te laten ter wille der Togten. Het volk meent hare Togten te ſtillen, alsſe die opvolgen. B. V. De droevhyd te verdrijven, alsſe in tranen en klagten uytbarſten: den toorn, als het vegt, en vraak neemt: de vréſe, als het vlugt en weg loopt. En 't is ook waar, ſowe letten op dien ſtip des tijds, alsmen de Togten opvolgt: want als ſy ſchrayen en klagen, mindert de pijn; alsſe ſig vreken en vegten, ſtilt den toorn; en de vréſe, alsſe vlugten. Maar ſowe op den verderen tijd agt geven, zullen wy ſien, dat alle de Togten door die involging niet ophouden, verminderen, of ſtillen; maar voordgaan,

toe-

toenemen, en gaande werden: want die veel krijt en klaagt, zal yndelijk om de minſte beuſeling geheel in klagten en tranen ſmelten. Wie veel vegt en ſijn ongelijk ſtreng vervolgt, zal ten laatſten om de minſte oorſaak tieren en raſen, enz. met alle.

In tegendeel die ſijne Togten niet involgt, zal hun met tegenſtreven, des te meer ſarren en tergen, en by gevolg vermeerderen en vaſter ſtellen: als *in 't vorige Hoofdſt. geſien is, in 't Leven der Wijsgeren.*

Voor deſe vlamme, de Togten, is de involging als den oli, en de tegenſtreving den blaasbalk, die byde haar doen toenemen en aanwakkeren. De Vrome, *in 't vorige Hoofdſt. in 't Leven der Kriſtenen beſchreven*, weten alleen hare Togten t'overwinnen: ſy tragten deſelve niet regtdraads te vermeeſteren; want dat ware opentlijk ſijne ygene ruſt en vrede ſoeken, en van den grondſlag der Nedrighyd afwijken: maar luyſterende na de Rede, en de Togten nog involgende nog tegengaande, ontrekkenſe hun het voedſel, de involging, en beletten alle terging en aanblaſing, of doen geen wederſtand aan de Togten. Wat blijvt 'r dan over, als dat de Togten in haar haaſt komen te ſterven.

§. 4. *Vier-*

§. 4. *Vierden Loon des Deugds.*

GELEERDHYD en KONST.

UYt dese dood der Togten ontstaat in de Vrome een twéde ruste en diepe stilte des gemoeds: want de Togten zijn als stoute en twistige kinderen, ontrent de woning des verstands lopende, rasende, en den geest belettende te luysteren na de Rede, 't welk het wesen der Neerstighyd is: derhalven dese weg gejaagt hebbende, blijvt een Vrome in een diepe stilte, geheel sonder belet, aan de Rede hangen, en klaar siende wat die segt, werd hy wijs. Waar van gesproken is *in 't 1. deel ontrent de Vrugt der Neerstighyd.*

de natuur.

Nu dese wijshyd ten monde uytvloeyende is geleerdhyd, en komt een Vrome ligt in den mond: want 't geenwe wel verstaan, veel by ons selven overwegen, datwe dat ligt en gelukkelijk uytspreken, om voor een ander te vatten, is kenlijk genog, ook na 't seggen des Digters.

De woorden zijn ligt voordgebragt,
By die de saak eerst wel bedagt.

Konst, Wetenschap is eens anders wijshyd door leering in onsen geest ingedrukt: het is ons als aangeboren dat een wijs man, 't gene

ne hy door langdurige overdenking en een ſcherpe opmerking der Rede, van de eeuwige waarheden geleert heeft, 't ſelve door leering aan andere médeelt: en dit mégedeelde werd van andere veel ligter gevat en in korter tijd verſtaan, dan datſe ygener kragt, ygener arbyd, en ygener Neerſtighyd in 't luyſteren na de Rede, ſelvs dat zouden hebben moeten ophalen: So ſietmen in de beſpiegeling der Wijsgeerte, en in de oefeninge der handwerken, dat een wijs man of konſtenaar in wynig maanden en jaren voorſtelt, 't geen hy in veler jaren nagtwaken en blokken ontdekt en gevonden heeft: en ſo voorſtelt, dat het van een ander ligt gevat, verſtaan en geleert kan werden, die daar van ook leerlingen hieten, en die blijven ſo lang ſy des Leeraars leſſen horen, ſijn onderwijs en ſijn beſtuur nodig hebben: maar yndelijk werden de leerlingen ook Leeraars, alsſe door ygen arbyd en blokken, door yge beſpiegeling en opmerking der Rede, dat ſelvde verkrijgen, 't geenſe te voren alleen door hulp der onderwijſing verkregen: nu dit wel herkauwende en dikmaals in den geeſt herdenkende komenſe ſo verre, datſe het op hare tong leggen, uytſpreken, en alſo bekwaam werden om ſelvs leerlingen voord te brengen.

Speculatie der Filoſofi.

§. 5. Vijv-

§. 5. *Vijvden Loon des Deugds.*
WAARDIGHYD.

DE *Waardighyd* behelst vele beloningen: want *voor eerst* is een Vrome, om sijne vroomhyd selvs, beminlijk of aller menssen lievde waardig: *ten twéden* om sijne wijshyd, ook Koninglijk, of een Rijk en Gebied waardig: *ten derde* om sijne geleerdhyd, is hy prijs- en wonder-lijk of lov en verwondering waardig: *ten vierden*, niet alleen om sijne geleerdhyd, maar om dat hy een Leeraar is, en oversulks van andere veel verdient, hierom is hy ook eer- en roem-waardig. So dat hy dan is.

I. *Beminlijk*, so met *de Gunstlievde*, als op sijne wijse ook met de *lievde van Gehoorsaamhyd*, voor so veel hy de wet Gods en de Rede door sijne leer aan andere openbaart. Ik segge, op sijne wijse, om dat men volstrekt sprekende, niemand als Gods wet en de Rede, met die lievde beminnen mag: een vrome werd dan gehoorsaamt als een uytroeper en verkondiger van Gods wet, maar niet als wetgever, daar hy geen regt toe heeft: niemand is onder de menssen so vroom, die selvs op sijnen naam en gesag een wet zou derven uytgeven: dog de vrome houden andere Gods wet voor ogen, en leggense

Absolut.

gense

genſe uyt. *Hy is ook beminlijk met de Drivtlievde*, want een vrome is het ſchoonſte, het aangenaamſte en het ſeldſaamſte ding ter wereld: ſo dat hy deſe ſtrélende en kittelende nijging, de *Drivtlievde*, van de ruwſte, onbeſchoftſte en woeſtſte mensſen afperſt; ja ſelvs ſijne vyanden, gelijk d'ondervinding leert, als met regt afdwingt. Amor affectionis.

So dat hier uyt ook vloeyd; dat een Vrome *Eere waardig* is, Eer is niet anders als een gëtuygënis, dat wy andere, uyt hare bekende deügd, geven: ſo dat de eer ygentlijk niemand toekomt, als de Vrome, en werd derhalven niet als met grote ſchande en pluymſtrijkery opgedragen aan de Rijke en Magtige: Hier üyt daalt ook af, dat

Een Vrome *Ontſaglijk* of eerbied waardig is. De eerbied beſtaat in datwe niet alles ſonder onderſchijd doen en ſeggen in de tegenwoordighyd van hem dienwe ontſag toedragen: maar vele dingen nalaten, en om dat wy die ſelvs niet te goedkeuren, en om datſe met den aard en zeden van hem niet overeenkomen. Waar uyt blijkt dat een Vroom man by de meeſte mensſen deſe eerbiedighyd verdient.

II. *Om dat een Vrome wijs is*, verdient hy allermeeſt een Koningrijk: want niemand is bekwamer om andere te beſturen, als die wijſer is als andere. En hier uyt deſe ſpreüke:

ke, *Een wijs man is Koning geboren:* En d
ſo bekende van Plato: *Gelukkig is den Staa*
Fileſofen. *waar in de Wijsgéren heerſſen,* of *de Koni*
Fileſofe-zen. *gen Wijsgéren zijn.*

III. *Om dat hy geleerd is*, verdient hy lo
en verwondering: want niets zijn de men
ſen ſo ſeer gewoon te verwonderen en m
lov te verheffen, als een redenering die n
en klaar de gehymeniſſen verklaart, en re
de geevt van alle het geſchapene.

IV. Niet alleen *om dat hy geleerd, maa*
ook een Leeraar is, en vele leerlingen maakt
verdient hy Roem; dewelke een getuygeni
is, met grote en treffelijke tékenen uytge
drukt, die wy aan een ander geven, om ſij-
ne uytnemende daden, uytſtekende verdien-
ſten, en aan een igelijk beweſene weldaden:
ſo dat dit niets anders is als een kragtige en
uytſtekende dankſegging, die een vrome on-
getwijfelt op de voortreffelijkſte wijſe ver-
dient: als die aan een igelijk weldoet, met
haar altijd door ſijn voorbeeld en leering te
pogen ſijns gelijk te maken, dat is, ook
Vroom; als het welke geen groter weldaad
bedagt kan werden.

Aan deſe Waardigheden, waar door een
Vrome, de lievde, eer, ontſag, heer-
ſchappy, lov, verwondering en roem ver-
dient, is aangehegt niet ſo ſeer een waardig-
aturs. hyd, als wel een weſendlijkhyd: want hy is
ge-

geboren om te ſwemmen in een zee van onnoemelijke vreugde en blijdſchap, als nauwlijks voor een mens te bedenken is: dat is, ſchoon hy deſe vreugde waardig is, ſo verdient hyſe egter ſo ygentlijk niet, als hy wel daar toe geboren is; en deſen Loon is ſo ſeer geen waardighyd, als wel een weſentlijkhyd. Een Vrome, ſeg ik, is tot deſe vreugde als geboren, om datſe weſentlijk vloeid uyt de aanmerking des Loons, reeds ten déle opgetelt, waar mede hy ſig verſiert ſiet; want het kan niet weſen, dat hy die niet t'eeniger tijd ſiet, en met verwondering daar over als verbaaſt ſtaat: ja ſchoon hy 't niet na ſiet, ſo valt nogtans veeltijds ſijn oog daar op, en werd eeniger wijſe of hy wil of niet gedwongen ſijnen Loon te bekennen: welke bekentenis eene ongeloovlijke blijdſchap en verheuging des gemoeds te weeg brengt. Natuurlijk

§. 6. Sesden Loon des Deugds.

VRIENDSCHAP met de VROME.

TUſſen de Vrome, en wel ygentlijk tuſſen haar alleen is Vriendſchap: want ſy alleen zijn malkanderen ſeer gelijkende: nu de gelijkhyd is de Moeder van Vriendſchap: ſy alleen willen 't ſelvde en willen 't niet: ſy willen alle niet anders als de Rede gehoor-

samen: door desen haren wil en toeleg zijn se alle malkanderen gelijk, van wat slag staat, land, geslagt, kunne en jaren sy ook zijn: en *in het twéde Hoofdst.* hebbenwe gesien, dat den wil geschat moet werden n 't Ynde, daar hy op doelt: nu alle Vrome beogen een selvde Ynde, schoonse dikwil in de Middelen oneens zijn, 't welk even wel haren wil niet oneens maakt; dewijl den wil niet van de Middelen, maar van 't Ynd afhangt: gelijkwe ligtlijk begrijpen dat s eens zijn, die d'eene door *belovte* d'ander doo *dryging* ons 't selvde afpersen: want al zij de Middelen, *belovte en dryging*, seer on gelijk, so is egter byder Ynde een. Als zijn ook de Vrome, schoon door ongelij ke Middelen nogtans op 't selvde Ynde doe lende, door hare wil den anderen seer ge lijk.

Maar de Bose zijn alle seer ongelijk: wan een ider wil sig selvs, en also alle wat an ders: en schoonse te met 't selvde willen so duurt dat niet langer, als datse op de Mid delen sien, waar in sy somtijds eens zijn dog dat is niet ygentlijk eens zijn, also d wil by de middelen niet blijvt, maar verde voordgaat na sijn Ynde toe. So wy d ogen onses geest vesten op het Ynde, he ygentlijke voorwerp van haren wil en ver- blijv, dan zal klaar blijken, dat sy niets als

be-

esondere dingen willen. B. V. Verschyde
eld- en eer-sugtige zijn eens? om een schip
f een vloot uyt te réden en na Indien te
nden, om dat dit een bekwaam Middel
om hare Yndens te bekomen, 't welk ider
esonder, als d'eene geld en goed, d'andere
r en roem, beoogt: sy zijn dan in de Yn-
ens oneens, die in de Middelen eens zijn;
n ider beoogt sig selvs, en doet om sig,
wat hy doet: dese zijn dan volstrekt on-
ns: want in de Middelen toe- of af- te Secundum quid.
immen, is slegs in eenig ding eens of on-
ns zijn; maar de volstrekte toe- of af- Absolute.
imming werd na 't Ynde afgemeten.
Derhalven zijn de Bose door sig, dat is,
het Ynde ongelijk, en somtijds by toe-
, of in de Middelen gelijk: in tegendeel
n de Vrome door sig alle gelijk, en te
t by toeval slegs ongelijk: want sy zijn
ntijds in Middelen oneens, maar altijd eens
't Ynde: en den eenen is een Wijsgeer,
n anderen een krijgsman, dese een koop-
n, die een landbouwer, gene een ambagts-
n, den eenen wil eten en vrolijk zijn,
n anderen vasten en stil wesen, maar alle
n sy hier in eens, om *God en de Rede te*
voorsamen: ja somtijds zijn de Vrome te-
n malkanderen en schijnen van strijdigen Contrari
hang, of om dat een van hun in een on- Factie.
winlijke onkunde is, of sy byde in een Ignorantia invincibilis.

 mis-

misverstand zijn, of sonder hare schuld o
eenige andere wijse den anderen kwalijk ve-
staan: maar ook dan selvs willen sy nogtas
standvastelijk het selve en willen 't niet,
men op haren wil en toeleg, of op haar Y-
den en oogmerk let: 't welk altijd is; *G*
en de Rede te Gehoorsamen.

Dewijl 'r geen grondiger vriendschap o-
der de menssen wesen kan, als de overee-
stemming des wils, en 'r na 't seggen v
Tullius geen volmaakter vriendschap is, als h
selvde te willen en niet te willen, so moet
noodsakelijk de Vrome alle en alleen vrind
zijn. Is de eenhyd des wils den wortel d
Vriendschap, so is de spruyt, die daar
wast, onderlinge lievde: en dese is wesen- Essentie-lijk.
lijk onder de Vrome, so datse niet vroo
zijn, die sig niet onderling lieven, en d'e
niet hooglijk wil, 't geen des anders hoog
goed is: want een Vrome wil eeniglijk G
en de Rede gehoorsamen: en dit een ee
ge is des anderens opperste Goed, als die o
niets anders begeert als God en de Rede ond
danig te zijn; so dat dit eenige, byder hoog
wens is, en de Vrome met onderlinge bra-
dende wens en begeerte den anderen h
hoogste Goed, of daar na sy 't allervurig
verlangen, toewenssen: Nu wat is dat a
ders als sig onderling hooglijk wel willen
vurig beminnen; want men moet hier aa

merken dat de Vrome, niet alleen selvs God en de Rede willen gehoorsamen, maar willen uyt al hun vermogen, dat andere het ook, en so wel en so volmaakt, als sy doen. Want vol nedrighyd zijnde, dragense geen sorg voor hun selven of hare goederen; en daarom hebbense geen agting voor de Deugd selvs, als het ygen goed van die haar besitten: waar van de Oude ten allerhoogsten onkundig geweest zijn: welk alles genog uyt het voorgegane begrepen kan werden; besonder daarwe van de *Onmatighyd*, die ontrent de laatste rye der voorspoed verkeert, gehandelt hebben: derhalven willen de Vrome aan God en de Rede alleen gehoorsaamheyd bewesen hebben, 't zy van hun selvs, 't zy van andere, so veel als sy konnen of vermogen. Onder de Vrome is ook een onderlinge lievde die maar gevallig is, bestaande in een toevalligen Deugdenloon, die sy aan malkanderen geven: en gelijk de Vrindschap by geval is, also is ook by geval een Deugdloon, waar vanwe nu handelen moeten. Acciden-teel.

§. 7. *Sevenden Loon des Deugds.*

TOEVALLIGEN LOON.

DEse is niet anders als de daad van die waardighyd hier boven *in sné* 5. En

Essentiele dignityt 't Faict.

gelijk de Wesendlijke Waardighyd des Deug veelerly is, so is de daad, die by geval u die waardighyd vloeid, ook veelerly: als, g eert, bemint, gepresen, en gedient te we den; geagt, begunstigt, in gesag of een K ning, en overvloejende te zijn van onb denklijkevreugd en vermaak: als dese di gen de Vrome overkomen, zijnse seg een toevalligen Loon harer Vroomhy en konnen van de Deugd afgeschyde werden, daar den voorverhaalden Lo noodwendig met de deugd t'samen ga Een Vroom man is wel noodsaaklijk *bemi lijk*, niet te min werd hy niet altijd bemin maar dikwils gehaat: *eerwaardig:* nogta veeltijds niet geëert, maar veragt: *Ontsa lijk*; dog niet ontsien, maar bespot: so is *die een Koningrijk verdiende*, dikmaals in e grote slaverny, so veel den uyterlijken schi belangt: en schoon hy door sijne geleer hyd *prijslijk is*, so werd hy egter uytgela chen als *Demokriet*, om datse sothyd en dwa hyd schijnt: en schoon hy *roem* verdien so werd hy met *Sokrates* gehoont, om d sijne wetenschap na Godlooshyd schijnt smaken: yndelijk al *is hy tot vreugde geb ren*, so werd hy egter veeltijds nog benauw en moet met schrik, droevhyd, verdriet, diesgelijke zielprangende drivten worstele om dat hy een mens zijnde, sijne sinnen n

afle-

afleggen kan, ſo lange hy op Gods wil een lichhaam omdraagt. Hier komt by die gevallige Vrindſchap, *in de vorige ſné* aangeroert: die ook onder den gevalligen Loon des Deugds is, en beſtaat in eer, lov, geſag en andere waardigheden, die de Vrome den anderen bewijſen: want dewijl een Vrome *eerwaardig*, of na de Rede waardig is geëert te werden, ſo erkennen de Vrome dat noyt in hem, offe zijn te gelijk gereed om hem te eeren: anders deden ſy tegen de Rede, die ſegt dat hy eere waardig of te eeren is. So ook dewijl een Vrome *geſag verdient*, geven hem alle Vrome dat, en hy wederom insgelijks gewillig dat ſelvde goed aan andere: zijnde niets gebruyklijker onder de Vrome, als ſig onderling gewillig te laten besturen. En dewijl een Vrome *Lovwaardig* is om ſijne geleerdhyd, ſo loven hem de Vrome, en mitsdien ſy Malkanderen, en zijn ſig onderling tot leeraars en leerlingen. En daar is byna geen uytſtekender kentéken der Vrome, als datſe ligtlijk van een ander willen léren, 't geen deſe uyt de Rede leert.

Nu dewijl de Vrome ſig onderling deſen Loon bedeelen, dan is onder hun niet alleen een weſendlijke en Wijsgérige Vrindſchap, maar ook een geméne, die 't Volk ligtlijk ſiet en merkt: dog deſe vrindſchap

Eſſentiele en filoſofiſe.

ſien vele vrome niet altijd, om datſe ſig onderling niet genog kennen, en dikwils ook niet by malkanderen zijn; en al zijnſe by malkanderen, niet te min kennen ſy malkanders vroomhyd niet, om dat het gemoed en 't oogwit van den mens, waar van alle Deugd af hangt, door ſig niet openbaar is, en ſomtijds maar by giſſing gekent kan werden uyt de middelen, die uyterlijk aangewend werden, om 't beoogde ynde te berijken: nu deſe middelen zijn dikwils ſeer twijfelagtig, om dat de Vrome, als dag en nagt, van de godloſe verſchillen in hun oogmerk en toeleg; en in hare uyterlijke daden veeltijds wynig of niet: als men ſien kan *in 't eerſte deel, beſonderlijk ontrent de ſesde Verbintenis.*

Den toevalligen Deugdloon werd ſomtijds gevrongen en als met geweld gedrayt op de Godloſe, die ook wel lov, eer, geſag enz. bekomen: maar ygentlijk is het voor hun geen loon, nog goed, om dat het op hun niet paſt, nog ſy het waardig zijn: nu van dit paſſen, en aan deſe waardighyd hangt de gehéle beloning en alle hare goed- en aangenaamhyd af: want wat helpt u de eere, als gy weet die onwaardig te zijn? dan is het geen eerbewijſing, maar beſpotting en belagching. Of ſo imand u eert uyt onkunde, om dat hy meende dat gy vroom waart; dan paſt die eer niet op u, maar op dien vrome,

de-

dewelke hy meende dat gy waart.

§. 8. *Achtsten Loon des Deugds.*
DEUGD SELVS.

ALs nu een Vrome yndlijk dus bevredigt, geruſt, en vry van ſijne Togten, ſig geheel tot de Rede begeevt, en alſo wijshyd, geleerdhyd en leerlingen verkrijgt, dan groeyt, uyt dit gedurig en ſcherp ſterogen op de Rede en op Godts wet, in hem kragtig en ſeer hooglijk de Lievde tot de Rede of Gods wet: wat de Rede, ſo Godlijk ſchoon zijnde, *heeft niemand tot vyand, dan den Weetniet*, gelijkmen gemeenlijk van de konſten en wetenſchappen ſegt. Nu deſe Lievde tot de Rede is weder de Deugd ſelvs, als blijkt uyt hare bepaling; Definitie. en alſo is de Deugd ſelvs onder haren loon, ja den grootſten en ſchoonſten Loon en prijs haars ſelvs. Gelijk den Digter ook ſingt.

De Deugd, het allerſchoonſte ſchoon,
Is van ſig ſelvs den grootſten loon.

Dus gaatmen dan, op een gans Goddelijke en eewige voet, van Deugd tot Deugd, Gelukkig is hy, die ſig en alle ſijne begeerte in deſen kring beſloten heeft, en daarom alleen wil vroom zijn, op dat hy altijd mag meer en meer vroom zijn.

§. 9. De Straffe der Sonden.

DEse is niet een, maar mennigerly: waarom die alle zijn, zullenwe in 't gemeen in dese snê aanhalen. Dewijle de sonde niets anders is, als een lievde tot sig selvs, so ontstaat hier uyt in de Bose eerst *een neerstige opmerking op ygen voordeel en vermaak*, en hoe men dat bekomen zal: de Kristenen noemen dese, *de bekommernis der eewe*, en sy is gelijk met de Neerstighyd: want gelijk de Neerstighyd van de Deugd, so is de Sorge de eerste dogter van de Sonde, en is verselt met grote droevhyd en benauwthyd: met *droevhyd*, om datse siet so veel te ontbreken aan hun goed, dat is, aan hun ygen selven, dierse eeniglijk en so vurig beminnen: met *benauwthyd*, om dat de vervulling van dat gebrek so swaar valt, en sy hare begeertens beswaarlijk konnen versaden: want de ondervinding en de sinnen leeren hun, nadiense op de Rede wynig letten, dat hoese meer hebben, sy des te meer begeren, en oversulks dat sy, wat geluk hun overkomt, altijd arme bedelaars zijn en blijven. Uyt de Sorge, als uyt eene wilde scheut van dien kwaden wijngaard, ontspruyt de listig-, boos-, en arg-hyd, die de Kristenen noemen *de voorsigtighyd der eewe*, en bestaat in 't verstaan en begrijpen der middelen, die tot be-

bekoming van ygen voordeel en vermaak dienen.

De twéde dogter *de Slaverny*, die gelijk is met gehoorsaamhyd, want de Bose dienen sig selvs, en volbrengen alles, wat de Listighyd hun segt tot ygen voordeel te konnen dienen: nu deses bittere vrugt zijn onyndig verdriet en rampen, en een schandige slaavshyd, waar aan sy in 't dienen van hun selven, sig moeten onderwerpen, nademael in dese oude dienstbaarhyd vele dingen hun tegen den sin overkomen. Hoe menigmaal werden de Middelen, looslijk tot ygen voordeel en vermaak aangelegt, ontbloot van hare uytkomst en gewenste uytslag? Een schip wel uytgereed, en van alles versien, steekt af-na Indien, dog blijvt door onweer, of werd van rovers genomen: een redenering werd deftig ingestelt, konstig doorvrogt en met de grootste vlyt aangelegt tot lov en roem; maar in plaats van lov en toejuyging bekomtse schimp en spot. Alle welke dingen in een vrome niet konnen vallen, als genog te sien is uyt het voren gesegde: want dese wil niets als sijne Verbintenissen nakomen, 't welk hy dan nog allermeest doet, wanneer de Middelen, die hy tot een seker Ynde aangelegt had, ook allermeest van haren uytslag ontset werden.

Na of met de slaverny werd *de Nauwgeset-*

set-

sethyd geboren, dese is onder de Dogteren der Deugd de Regtvaardighyd gelijk: door dese Nauwgesethyd doen de Bose maar bestipt, het geen tot haar en hun ygen voordeel strekt. B. V. So verre doense alleen wel aan andere, alsse sien datse konnen vergelden, en dat tot haren roem, pragt, of andere Togten strekt, niet een vees meer, schoon ook de Rede somtijds leert iets meer te doen. B. V. Vindense op de straat imand gekwetst leggen, dien zullense helpen, de buren daar by roepen, een wondheeler ontbiden, enz. want hier hopense op roem, en vrésen voor schanden, sose het niet deden: dog so hun dit voorval buyten 't gesigt der menssen voorkwam, zullen sy 't ongemoeyd verby gaan; of sose door medogen beweegt, nog iets deden, zoudense waarlijk haren dood vyand, dus ontmoetende, niet helpen nog iets doen; om dat het medogen hier ophoud en den haat plaats vat: doende oversulks altijd maar bestipt so veel en niet meer, als hun ygen opsigt mede brengt.

Uyt dese Nauwgesethyd ontstaat een verlating; so dat de Bose, en de hare verlaten, en weder van hun ook verlaten worden, gelijk dit rijmtje medebrengt:

Als

Als gy in voorſpoed leevt,
Veel vrinden om u ſwerven:
Als voorſpoed u begeevt,
De vrinden al verſterven.

Want ſo lang zijn en blijvenſe onderling by een en helpen malkanderen, als het onderling belang, *intereſt* ſeggenſe, dat veryſt: dog deſe oorſaak ophoudende, vlieden en verlaten ſy ſig onderling in de hoogſte elenden en uyterſte noden.

Maar zultge ſeggen, de Vrome verlaten ſig onderling ook wel, of alsſe geen hulp konnen toebrengen, of door een onvèrwinlijke onkunde ménen, ſig niet te moetèn helpen. *Antw.* Noyt verlaten de Vrome ſig ygentlijk, maar zijn altijd nauw vereenigt, ſo om datſe op een wit doelen, als om hare onderlinge Lievde; gelijk klaar te ſien is uyt het gene van de Vrindſchap geſegt is: Niet te min verlaten de vrome ſig ſomtijds by geval, tew. in de uyterlijke Pligten, en in den toevalligen Deugdloon; dog dit verdient geen aanmerking, alswe onſe ogen ſlaan op dien vaſten band, die weſendlijk onder hun is: 't is mede waar, dat de Boſe ſig onderling ook maar by geval verlaten: dog dit is hier aanmerklijk, dat ſy ook noyt weſendlijk vereenigt geweeſt zijn, want dewijle een ider alleen ſig ſelven bemint, ſo zijn en blijven-

ſy

sy altijd onderling verschyden en verlaten, sonder eenige ware verbinding en overeenkomst des gemoeds: alleen zijnse het te met eens in sommige middelen, welke overeenkomst wy noemden een gevalligen samenknoop alswe van de Vrindschap handelden. Het is dan geen wonder dat de Bose so verschrikt en verslagen zijn, alsse dien gevalligen knoop sien los breken, en daar door sig op een bots van alle verlaten, afgerukt en geschyden sien, om datse onderling geen andere verbintenisse hebben, nog eenige vrindschap met God, dewelke den eenigen, eersten en besonderen Loon des Deugds is. Maar het kwelt de Vroome so seer niet, al werdense somtijds van andere by geval verlaten: want sy sien ligtelijk datse evenwel met haren God, wiens innigste vrinden sy zijn, seer nauw vereenigt blijven. Daar boven blijvt ook tussen die selvs, die hun schijnen te verlaten, dien wesendlijken knoop, bestaande in de hoogste gelijkhyd, eenighyd des wils, en de allervurigste onderlinge Lievde, die niet verbroken kan werden, so lang de Vrome vrome zijn.

Accidentele connexie.

Na de *Slaverny*, *Bestiptbyd* en *Verlating*, komt uyt de sonde voord, hare schandelijke dogter *de Hovaardy*, die niets anders is als een veragting der Rede: so dat de sonde regt verdraayd en averegts is; want de Deugd,

die

die alleen regt is, begint van de Lievde Gods, of der Rede, en yndigt en werd voltoyt in de Verlochening sijns selvs: in tegendeel begint de Sonde van de Lievde sijns selvs, en yndigt en werd voltoyt in de verlochening van God en de Rede, so datse met regt Verkeerdhyd genaamt mag werden.

Yndelijk om dat de Rede meer en meer verduystert werd door de Togten, die dagelijks toenemen: daarom vergeten, veragten, en verwaarlosen sy deselve dagelijks meer en meer, en betrekken alles des te meer tot sig alleen, en sien alsins alleen op hun selven, so dat de Sonde hun ygen selvs Straffe werd.

Belangende de Onwaardighyd der Godlosen, dese kan uyt eene gelijke tegenstelling, tegen de Waardighyd der Vrome, ligt verstaan werden: sy zijn hatelijk, dienstbaar, ja slaven: sy verdienen hoon en schimp; ook veragting: en zijn als geboren tot ongeloovlijke benauwtheden, rampen en swarigheden, ja tot de wanhope selvs: alle het welke overgenog begrepen kan werden uyt het gene wy nu gesegt hebben.

§. 10. *Togttegenhyd der Bose tegen de Vrome.*

Antipathia

DE Deugd bestaat in een opset of toeleg des gemoeds, 't welk wel door sig ver-

verborgen is, en tot de ogen van ande
mensſen niet komt, maar ſig egter met gee
min aangenaamhyd als eerbaarhyd vertoont
en beſonderlijk in de ogen en 't gelaat d
vromen doet ſien; en alsdan in de Boſe ve
Paſſien. Togten verwekt, die men af keer, tegenſin
ſtrijdighyd, veragting, en met een woor
Togttegenhyd noemen kan.

Ten twéden, de Boſe, ſiende *de Neer
ſtighyd* der vrome, inſonderhyd daarſe ee
af keer van de ſinlijke dingen hebben, agte
Atebus ſenſibilibus. haar niet anders als lompe, domme en on
gevoelige, te weten, om dat de Vrome al
le 't ſinlijke den ſchop geven, 't welk hu
ſo ſeer vermaakt, en daar in ſy verſmoor
en begraven leggen. De Vroedhyd e
Wijshyd, die de Vrome uyt hare neerſtighy
verkrijgen, houden de Boſe niet anders al
een dwaashyd te zijn, die de vrome in hun
voordeel geenſins ſchrander, maar eer dom
en onbekwaam maakt, om hare ygen dinge
te doen.

De *Gehoorſaamhyd*, waar door de Vrome
doen dat de Rede belaſt had, houdenſe voor
eene onlijdelijke onſinnighyd, en een ſothyd
in den hoogſten trap: want die de Deugd
ſlegs beſpiegelen, die konnenſe eenigſins dul-
den, en tellen ſig ſomtijds onder die, om dat
dit hun dunkt edelmoedig en een bewijs te
zijn van een ſcherp en ſchrander vernuft:

maar

maar dit in 't werk te ſtellen en tot gebruyk te brengen agtenſe enkel ſothyd, en ſeggen, *men koopt geen broot voor deſe grillen; den ſchoorſteen rookt 'r niet van.* De *Regtveerdighyd* houdenſe voor ſuffery, klynigheden en voddery; en daar de Geregtighyd God en de Rede voldoet, kanſe den Boſen geenſins voldoen.

Yndelijk is het de eenige *Nedrighyd*, dieſe ſomtijds in de Vrome verwonderen; ſo dat hare gevynſdhyd van deſe begint; en alle Boſe, die ſig onder 't momaanſigt van Deugd vertonen, byna eerſt de Nedrighyd vynſen: waar door de Vrome om hare nedrighyd eenigſins vylig zijn onder de Boſe: want die 't hare geen agt ſlaan en alleen God en de Rede dienen, zijn niet hinderlijk aan die alles na ſig trekken: uyt welk inſigt de Boſe, om van onderling bedrog, roov en geweld vry te zijn, ſig ook nedrig gelaten, nog eenige agt te ſlaan op ſig of op hun ygen voordeel, maar alleen God en de Rede te dienen; hopende op die wijſe de onderlinge ſtrikken te ontgaan, datſe te met ook loos genog doen. Ondertuſſen dat een Nedrige ſo van ſijn voordeel afſiet, dat hy evenwel God en de rede gehoor geevt, die hem ook ſomwijlen belaſten te ſtaan na waardigheden, rijkdommen, enz. 't welk de Boſe uyt hun ſelven doen: ſo gebeurt het ſomtijdts dat de

Vrome en bose te gelijk na 't selvde staat en medevryers zijn, dog met een seer verschillende toeleg, nogtans op de selvde saak: maar dan is het, dat den onversoenlijken haat der Bose sijn begin neemt: want dese dagten en hadden by sig overlegt, dat de Vrome met haren God en de Rede behoorden vernoegt te wesen, 't welk sy voorwaar ook sodanig zijn, datse geerne van dien ysch souden afstaan, en dien gewillig aan andere laten, indien God dit niet anders gebood: en meenden ook datse de Vrome geenen voet moesten geven in de dingen van de wereld en haar buyten alle waardigheden en openbare amten houden, en eer en rijkdom hun beletten moesten. Waar van daan de Bose veel minder dulden een vrome medeyser, dan een die hun eenigsins gelijk, dat is, niet al te vroom is.

Belangende den Loon des Deugds, als die open staat, maakt hy de Bose vol nyd en wangunst: maar het meeste en treffelijkste deses Loons is den Bose onbekent, en insonderhyd belagchense de vrindschap tussen God en de Vrome, en houdense voor een dwaas verdigtsel van bedwelmde herssenen. Dewijle sy niet te min somtijds eenige uyterlijke vrugten van die vrindschap sien, en der Vromen saken so geschikt werden, dat de Bose, selvs met alle hun bedrog, list, en

kwa-

kwade konſten, en met alle hun geweld en verwoedhyd, niets tegen deſelve konnen of vermogen, dan ménenſe te berſten, en braken yſſelijke vloeken uyt; ſo tegen de Vrome, als, dat ſchriklijk is, tegen God die de Vromen beſchut: want niets valt hun laſtiger en onlijdelijker, als dat het die nedrige en agteloſe haars ſelvs, ſo wel gaat en dat hare ſaken ſig ſo wel ſchikken, als offe niets deden, 't welk ſy egter noyt doen, als op hare ſaken letten; ſo datſe veeltijds in den mond hebben: *gelukkige gekken hebben geen wijshyd nodig.* Door wijsheyd, verſtaan ſy, dog ſeer verkeerd, hare loos- en ſno-hyd waar opſe ſig beroemen, en hun voor wijſe uytgeven.

Wat aangaat de vrede met de Togten en geruſthyd van de Vrome; deſe hen ten ogen uytblinkende ſchijnt de Boſe ſchoon en aangenaam nog, en agten het heerlijk die te beſitten: dog ſiende ſig ſeer verre daar van verſteken te zijn, vynſen ſy met een grote ſchijnhylighyd die te hebben: ſo datmen ſommige van hen zou aanſien, voor regte apen van de verdraagſaamſte en allergeſchikſte menſſen. De Wijshyd, als geſegt is, houden de Boſe voor ſothyd: dog de Geleerdhyd hatenſe in de Vrome ſlimmer dan den droes, inſonderhyd als ſy ſig ſo levendig van deſelve afgeſchildert ſien, en dat hare gans-

se verkeerdhyd en verdraythyd seer aardig met alle hare verwen en trekken afgetékent en na 't leven getroffen werd: 't welk de Vrome gemeenlijk so gelukkig doen, datse als eenige Godhyd haar binnenste gedagten schijnen te door-sien, en hare swarigheden te door-kruypen en -gronden, die de Bose met so groten gevynsdhyd inkroppen; als ten delen gesien is, daarwe van de Wereld spraken. Nu dewijl in de Scholen bekent, en het ook waar is, dat alle geleerdhyd en wetenschappen van algeméne en niet van besondere dingen zijn, soo gebeurt het hier van daan, dat als de Vrome door hare geleerdhyd in 't algemeen spreken, sy egter de saak, so se legt, naakt en klaar voor oogen stellen, en den nagel, als men segt, net op 't hoofd slaan; so dat de Bose, die dat by geval horen, ménen dat sy elk in 't besonder met een swarte kole getekent werden, waar door sy so seer verstoren, datse dikwils de vrome den dood drygen en aandoen; welke slag van dood de Kristenen Martelaarschap genaamt hebben, en verhalen dien aan vele Vrome om hare geleerdhyd overkomen te zijn.

De Bose veragten ook de waardighyd eens Vrome, maar de daad van die waardighyd, of den toevalligen Deugdloon houdense in agting en soeken dien voor sig te bekomen:

ſy willen niet eerlijk, maar wel geëert zijn: niet Koninglijk, maar wel Koningen en Dwingelanden: niet prijslijk, maar wel gepreſen: yndelijk willenſe niet ſodanig weſen, die het vermaak waardig en daer toe als geboren is, maar nogtans ſoekenſe niet als in vreugde en vermaak te leven. Waar uyt klaar blijkt, dat ſy nog God nog weſendlijkhyd, nog waardighyd ſelvs kennen: maar alleen 't gevallige en gebeurlijke aankleven, en dat geheel aanhangen: 't welk hare idelhyd is, als de Kriſtenen geheel wel aanmerken. Eſſentie.

Maar om datmen deſen toevalligen Loon, in der daad en in ſijne ware weſendlijkhyd niet genieten kan ſonder de Deugd; hier om zijn alle Boſe eenigſins ſchijnhylige, en gelijkſe alleen een ſchijn des Deugds hebben, maar de Deugd ſelvs niet: ſo bekomenſe ook alleen een ſchijn en ſchaduwe van deſen of dien toevalligen Loon, maar noyt den Loon ſelvs: want om in een Voorbeeld alle andere te begrijpen, de eer, die den Boſen beweſen werd, is of met geweld afgeperſt, of door gevly verſiert, of door onkunde gegeven: wie ſiet niet, dat die eere, geen eer is? want die uyt onkunde beweſen is; ménende een vromen voor te hebben, kan wel een ware eer zijn, maar paſt dan op hem niet, maar op dien hy gemeent wierd te zijn, dat is, op een Nature.

 Vro-

Vrome: die door gevly versiert, is waarlijk Versiert, en behoort niet meer tot een ware eer, als die welke de versierde trawanten in een schouwspel haren Tonneelkoning aandoen: yndeiijk de door geweld afgeperste is van geen meerder waardy, als alle door vrees afgedronge handeling, dewelke 't regt selvs en d'aangebore kennisse voor nietig verklaart. En 't is aan een ider niet als al te kennelijk, dat een getuygenis, in de bossen onder de moordbijl aan een rover gegeven, geen getuygenis is, nog hem elders tot nut kan zijn, schoon hy daar in duysendmaal getuygt werd een eerlijk man te zijn: het selvde kan men ligt beseffen van de heerschappy, 't vermaak, en anderen toevalliger Deugdloon, alsmen dien de Bose siet toekomen en te beurt vallen: want het wel ingesien en niet na 't eerste opslag geschat zijnde, zullen wy bevinden, dat dit alles in de Bose maar versiert is, en by 't slegte Volkje den naam en uyterlijken schijn wel draagt, maar in der daad van alle kragt en gewigt ontbloot en versteken is.

Omnis contractus metu extortus, ipso jure, & naturæ lumine nullus est.

V. HOOFD-

V. HOOFDSTUK.

Van de Voorsienighyd.

VOOR-REDEN.

U sienwe waar in dat de Deugd bestaat: laat ons nu ook eenige kundigheden besigtigen, die de Rede, welke wy door de Deugd beminnen, ons geevt, en die wy nu en dan door een neerstige toeluystering, en andere voor ons, van haar geleert hebben: Want dat is 't amt der Voorsienighyd. En dit deel of Hoofdstuk betreft allerygenst de Zedeleer: Want het begrijpt de werklijkhyd, daar de vorige Hoofdstukken eenigsins na een Bespigeling en een besondere Geestkunde hellen. Dogmata. Praktijk. Theorie en speciale metaphisica.

Voorsienighyd ruym genomen of Wijshyd en Vroedhyd, begrijpt in sig vier Leden: als Voorsienighyd enggenomen, *waar vanwe* in't 1. deel ontrent de Neerstighyd *gehandelt hebben:* Omsigtighyd: Voorsigtighyd: *en* Onderschyding: *so datwe hier maar van de drie laatste te spreken hebben.*

§. 1. *Omsigtighyd.*

V*Roedhyd* of wijshyd siet op de Rede selvs, en vat hare leering: maar *Om-*

sigtighyd siet op het werk, en past en schikt dat so in alle sijne omstandigheden, dat het in alles de leere der Rede gelijk zy; of de Omsigtighyd doet het werk sodanig zijn, als de Rede is aan de Spiegelwijshyd: gelijk een schilder eerst sterk siet op sijn voorbeeld B. V. een man, dien hy afbeelden wil; en daar na door dat sien op 't voorbeeld, een schildery maakt die dat gelijkt: also siet de Wijshyd op de Rede, en door Omsigtighyd overlegtse eerst hun werk, en past dat so na de Rede, dat 'r van de Gehoorsaamhyd sulken daad voordkomt, als Vroedhyd uyt het gebod van de Rede begrepen had.

Contemplerende wijshyd.

De Omsigtighyd is dan meest besig in de omstandigheden des werks, diese schaavt en bytelt net na 't voorbeeld der Rede. Want dat in dese omstandigheden eerlijk en geoorlovt is, is in gene ongeoorlovt en schande. B. V. De Overhyd mag een overwonne van doods misdaad ter dood brengen; dat een gemeen man niet vermag: een rijke mag vele gasten nodigen; een arme niet: hier magmen 's nagts sonder ligt langs de straten gaan, datmen op een andere plaats daar 't de Overhyd verboden heeft, niet doen mag.

De omstandigheden die een omsigtige waar te nemen heeft, kanmen in dit rijmtje besluyten.

WIE? WAT? WAAR? *en* WAARDOOR, *dat imand iet zal doen:*
Die moet WAAROM? *en* HOE, *en* WANNEER *eerst bevroên.*

I. WIE?

Wie betékent den werker, of sijnen staat: of Overhyd, of onderdaan: of rijk, of arm: of bedreven in 't werk, of onbedreven, enz. en na dese gelegenthyd verandert de eer of schande van een werk grootlijks: want de Overhyd mag doen, dat een onderdaan niet vermag, en in tegendeel: een rijke mag, dat een arme niet mag doen, en daar tegens B. V. een rijke kan geschenken doen, een arme niet: een arme mag van andere iets aannemen, dat een rijke sonder schande niet vermag, enz. Het *woord* in dese omstandighyd, 't welk de Rede als een Godsspraak, hier uytbromt, is *KEN U SELVEN*, en *Meet de schoenen na uwe voeten.* Het welke de allerwijsste Godsspraak is, en waar uyt wy, onder den goeden God, onse gehéle Zedenkonst getrokken hebben: sie het I. *deel van de Kennis sijns selvs.* Men moet dese Godspraak hier ook toepassen op wat gemeensamer en gebruyklijker aanmerkingen; als; of gy gesond zijt, of siek: rijk, of arm: geleerd, of ongeleerd: inboorling, of vreemdeling, en onyndige sulke, waar

na het Zedewerk seer verscheelt; en de Vroedhyd siet in hun voorbeeld, de Rede, datse altijd beoogt, offe dit of dat, dus of so doen of laten moet.

II. WAT?

Dit woordje betékent de in 't werk te stellene daad, en ook 't werk selvs, dat door die daad verrigt werd. B. V. of men wandelen, of t'huys sijne dingen bevlijtigen zal? of men gasten, en welke men noden zal? of men een boek, geld, enz. geven zal? Hier is 't *Woord*, NIET TE VEEL. waar van genog gesegt is *in Hoofdst. III. Snę VIII. van den Duyvel of Herdnekkighyd.*

III. WAAR?

Dit woordjen betékent de plaats en de aanschouwers van 't werk: of het in 't openbaar of in 't besonder of in 't gesigt van vele, of alleen: by geleerde en ervarene, of by botters en onbedreve geschieden zal: en het is klaar bekent, dat het gene by dese toegelaten en te prijsen; by andere ongeoorlovt en te laken is. B. V. verhevene en spitsvindige vragen uyt de Geest- of Zeden-kunde voor te stellen onder gemeen volk of onwetende, is dikwils niet sonder opspraak en gevaar; maar by wijse en verstandige, nut en voordeelig, als: te seggen, *dat uyt medelijden iets te doen, sonde is*; dit luyd kwalijk

Sublime questien uyt de Metaphisica of Ethica.

ijk by 't Volk, maar by die in de ware Zede-leer wel geoefent zijn heeft het geen swarig-hyd: als dewelke weten, dat men uyt de Rede doen moet, het gene wel gedaan zal zijn; en dat het kwalijk is, al wat uyt Togt geschied. Het *Woord*, GOD SIET HET. ons vermanende, waar wy ook iets doen altijd God voor onse ogen te stellen: noyt gaanwe soo verre van de menssen, datwe God ontgaan: noyt zijnwe so bedekt en verborgen, dat wy niet voor Gods gesigt naakt en bloot staan: want niets is voor hem bedekt, die wesentlijk, uyt sig, alwetend is: het is dan onnut te denken, datwe verborgen zijn, alswe der menssen ogen ontgaan, en egter voor Gods ogen bloot leggen: maar hier moetmen voorsigtig toesien, dat wy na dit *Woord* willende te werk gaan, niet iets doen uyt vrése of diergelijke andere beweging, tew: datwe de sonden mijden uyt vrese dat God die t'eeniger tijd straffen zal: maar datwe, hem voor ogen hebbende, altijd gedenken aan sijne wet die hy ons gegeven heeft, en die altijd gehoorsamen: wy moeten ook toesien, datwe, in plaats van God ons niet eenigen mens laten opdringen, om dien altijd voor d'ogen te hebben; als *Epikuur* wilde, seggende: *Men moet sig eenig eerlijk man verkiesen, en altijd voor ogen stellen, op datwe so leven en alles doen, als of hy het*

Essentia & natura sua.

al-

altijd sag. en *Seneka in den* 11. *en* 25. *Brief Doet so alles, als of Epikuur het Sag.* Waar hy sijn selven altijd van de sijne wil voor d'ogen gehouden hebben, alsse alleen zijn, dog met dien kwaden Stadhouder Gods werd de gehéle Zedeleer omgesmeten; door dien men sig gewent aan te stellen na de agting der menssen, en niet te gedragen na de strakke rigtsnoer, *de Rede*, maar na de slappe Lesbische lijn, *de Idelhyd*: eene behoudenis was 'r in de eensaamhyd, die haar ontrust, die ingebeelde tegenwoordighyd, by *Epikuur* ingevoert, en by *Seneka* op de gedagte plaatsen so hooglijk gepresen: en waar toe wy van ygener aard niet dan te veel hellen: daarom so moet een Vroom man altijd God voor d'ogen houden, en geen mens maar God alleen; om so te gewennen de Rede te gehoorsamen, niet als sijne ygene, 't welk seer glibberig en glad na ygenlievde helt, maar als Gods Rede, door Gods geest begrepen, en ons als een wet van hem afvloejende, gegeven.

IV. WAARDOOR?

Dit siet op de Middelen, die men tot eenig Ynde aanwend: en zullen de Middelen, al zijnse uyt hun selven goed, daarom egter niet volstrekt goed zijn, so ons oogmerk en ynde ook niet met eenen goed is: en in tegendeel werden kwade Middelen niet goed, om dat ons Ynde goed is.

s. B.V. Aan den armen geld te geven, s uyt sig selvs goed, maar den armen geld te geven, om hem eenen onnoselen te doen beschuldigen en ombrengen; is kwaad: n tegendeel sijn ygen leven te behouden, is goed: maar eenen onnoselen om te brengen, om sijn ygen leven te behouden, is kwaad, B. V. als een Dwingland uw dat belast en de dood drygt, soge het niet doet. Waar uyt dese zedige kundighyd. *Een kwaad middel besmet het beste ynde*, of *het beste ynde maakt een kwaad middel niet goed.* Het eerste deel deser kundighyd werd in het eerste, en het twéde in het laatste voorbeeld verklaart. So kanmen ook seggen: *Men moet geen kwaad doen, op dat 'r goed uyt kome*, of *het is geen goed, 't welk geschied op dat 'r kwaad uyt kome.* Hier is 't *Woord: uyt* HET KLYNSTE *komt* HET GROOTSTE. het welk ons vermaant veragte middelen, die byna van geen belang zijn, niet te verwerpen, dewijle voortreffelijke yndens van hun afhangen. B.V. Dagelijks een uurtjen te besteden in de Zedenkonst, en vooral in de Kennisse sijns selvs; schoon dit ligt en van klyn belang schijnt, het brengt ons nogtans tot het allerschoonste ynde, *Deugd en wijshyd*: insgelijks so men dagelijks eenigen vlyt aanwend in een goede *Redekonst*, al schijntse een klyne en ge- Logica.

geringe saak, nogtans zalmen daar door lig geraken tot de grootste gauwhyd des Verstands, en tot eene behendighyd om alle andere konsten en wetenschappen te léren.

Dese waarschouwing heeft ook plaats in kwade: want van het klynste kwaad: dat niet geagt werd, komtmen ligt tot de grootste sonden: als den Esopischen diev te kennen geevt; die op de ladder staande om gehangen te werden, en vynsende voor het laatste sijne moeder te willen kussen, beet haar de neus af, en schoot haar dit toe *had gy mijn ten eersten na verdienste gestraft doen ik nog jong zijnde, mijn makker een boek ontstal, ik ware hier toe niet gekomen.* En daarom behoren wy noyt ligtvaardig ietwes te doen, daar in maar het allerminste kwaad steekt.

Logische fauten.

So vervaltmen ook uyt de Redekonstige misslagen, die seer gering en niet de pijne waardig schijnen om op te letten, ligtlijk tot de grootste dwalingen in de Lichhaam- en Geest-kunde en tot Kettery en Godlooshyd: gelijk blijkt uyt de eenige bepaling van het lichhaam, welke verwerring van geestelijke dingen onder stoffelijke, de sekerste grondslag is van alle Godlooshyd. *Sie hier van het 2. deel van mijne Geestkunde.*

Phisica. Metaphisica. Definitie. Spirituele. Materiele.

V. WAAROM?

Betékent het ynde dat wy moeten voorheb-

hebben: 't welk is, *God en de Rede te gehoorsamen*, als genog blijkt uyt het dik en mennigmaal te voren verhaalde. Het *Woord* is, DOET WAT GY DOEN MOET. Dan werden wy gesegt *dat te doen*, en *te letten op ons doen*, alswe maar stip doen, dat het ynde veryst: want alswe iets verkeerd doen en 't geen tot dat ynde niet strekt, dat wy voorhebben, dan werden wy gesegt *wat anders te doen.* B. V. So lang een rysiger voordspoed en gestadig nadert tot de bestemde plaats, dan *let hy op sijn doen*, en *doet dat hy doen moet*; maar als hy door de vermakelijke omleggende wyden, en door de aangename omweegjens, of de kwakken van die hy op den weg vind verlokt werd, en op den weg blijvt hangen, en sijne rys niet vordert, dan *doet hy wat anders.*

Dit *Woord* vermaant ons dan, de middelen af te meten en te vergelijken met ons ynde: en die maar te gebruyken bestipt so veel, en niet meer nog min, als sy dienen om ons ynde te berijken. B. V. God heeft bevolen te leven; wiltge hem gehoorsaamen? so moetge so lang willen leven, als God gebied, en niet min; en oversulks, so uw tegenspoed, dat is, iets dat tegen uwe sinnen en Togten is, overkomt, wilt daarom niet sonder sijn bevel van hier gaan: genaakt u de dood? wenst niet, langer te leven.

Nu

Nu wiltge leven? wilt dan ook eten en dri-ken; en alleen so veel eten en drinken als tot het leven nodig is. Maar om datg wilt eten en drinken, so soektge eenig b-roep, dat u kost en drank verschavt; do soekt dat maar so veel, als daar toe nodig is niet meer uyt staatsugt, nog min door lu-hyd. Wiltge uwen geest verkwikken, or bekwamer tot uw beroep te zijn? verkwik dien maar so veel, als die bekwaamhyd veryst laat de overdaad u niet doen uytspatten, no een nauwhertige en verkeerde schraalhyd d keel toe binden.

Dese Godsprake wijst ons dan eene regt vaardighyd aan, bestaande in eene verevening *der Middelen* met *het Ynde*, en dat 'r noy meer of min in de *Middelen* zy, als het *Ynde* veryst: want veeltijds hebben de *Middelen* iets in sig, dat ons van de beschouwing van 't *Ynde* aflayd, en in de beschouwing van hun selvs ophoud; dog voor so veel zijn sy dan niet meer *Middelen*, maar een *Ynde selvs*, en brengen ons tot sonde, om dat wy de ordre breken: en tot een *Ynde* stellen, 't geen *Middelen* moesten zijn: gelijk wanneer wy, als de dood ons genaakt, wenssen om een langer leven; alsdan is Gods wet niet, ons *Ynde van gehoorsaamhyd*, maar wy selvs zijn ons tot een *Ynde der begeerlijkhyd*; te weten, wy selvs, zijn het *Ynde*

Waar-

Waarvoor, en ons leven, het *Ynde Waarom:* Insgelijks als wy onſen buyk dienen meer dan het leven veryſt, dan is het leven niet, ons *ingeſchikte Ynde*, gelijk het moeſt weſen, maar de geneugte diewe in 't eten ſcheppen, is ons *laatſte Ynde.* En alswe een rijkelijker ſtaat wensſen, dan tot ons levens onderhoud nodig is, alsdan is dat onderhoud niet, ons *Ingeſchikt Ynde*, gelijk het moeſt weſen, maar het werelds vermaak, datwe n ſtaat en pragt ſcheppen, is ons *Laatſte Ynde:* en ſowe ons meer willen verluſtigen, ıls nodig is om ons beroep wel waar te nenen, dan is het wel waarnemen van ons eroep niet, ons *Ingeſchikt Ynde*, maar die erluſtiging ſelvs, is ons *Laatſte Ynde Waarom.*

VI. HOE?

Dit betékent de wijſe van ons doen. 3. V. Of onſe daad traag, of iverig; uyt klugt, of ernſt; ſtatig, of lagchende; geynſt, of opregt zal zijn. Het *Woord* is, OPREGT *en* ERNSTIG. Men ſegt *ernſtig* te doen, 't geenwe niet uyt ſpel of jok, en niet langſaam, maar vlytig, met aandagt en van herten doen. Nu alle het doen van een Vroom man behoort ernſt te zijn: niet dat *boerten*, *ſpelen*, *ſien*, *horen*, *enz.* hem verboden zijn, maar dat deſe dingen, in een Vrome, hare weſendlijkhyd afleggen, ver- Natuur.

wisselen, en ophouden spel te zijn, maaar ten hoogsten ernst werden: want *boerten, spelen, boren, enz.* in dien sin, als een Vrome dat doet, en *in 't* 1. *Deel in de* 6. *Verbintenis* dat beschreven werd, is nu geen boert en jok meer, maar een volvoering van Gods wet, op 't ernstigst en manlijkst als men kan.

De daad eens Vromen moet ook *opregt* zijn, dat is, uyterlijk niet anders vertoont werden, alsse innerlijk begrepen is: want niets dwingt hem om te vynsen, nademaal hy 't allerbeste doet, en niet tragt de menssen te behagen, maar alleen God en de Rede te gehoorsamen. Niet te min dientmen somwijlen een onderschyd te maken: want al vynst een Vrome niet, hy houd evenwel sommige dingen stil en verborgen; al staat hy noyt eens anders kwaad toe, nogtans berispt hy 't niet altijd, nog gaat het tegen met woorden en werken; in welk geval een Vrome aan de onvoorsigtige schijnt gevynst te handelen; maar sy missen: 't is heel wat anders de waarhyd te swijgen, wat anders te liegen: en wat anders, imand in sijne vuyligheden te helpen, wat anders die niet tegen te staan, gelijk we een weynig hier na in de Onderschyding sien zullen.

VII. WANNEER?

Dit wijst den tijd aan, in welke eenige daad

daad gedaan moet worden. Het *Woord*. LANG BEDAGT, en RAS VOLBRAGT. 't welk leert, niets te doen, als na een rijp overleg, waar mede wy ons doen en alle sijne omstandigheden omsigtig overwegen: maar na een rijp overleg in ons doen 't selve niet te stuyten, dat niet verkeerd te laten steken, maar met eene gestadige voordgang, ernstig en ras te volvoeren: welkers rede gesien kan werden uyt de beginselen van onse Zedekonst.

§. 2. *Voorsigtighyd.*

Providentia.

UYt de *Omsigtighyd* vloeyt de *Voorsigtighyd* van selvs: want alswe vlytig overwegen alle omstandigheden van 't geenwe doen zullen; 't welk *Omsigtighyd* is: dan sienwe ligtelijk wat uyt onse daad kan vloeyen, so ontrent ons selvs, als ontrent andere; en dit is *Voorsigtighyd*.

Het voornaamste van de *Voorsigtighyd* is, sig voor *Ergernis* te wagten. *Ergernis* is niet anders als een gelegenthyd om kwaad te doen, die men uyt eens anders daad opvat: gelijk wanneer gy imand scheld, hy daar door getergt, stuyvt weder op, en komt van schelden tot slaan en vegten: Hier is dit uw doen, uw schelden, *de Ergernisse.*

De Godgeleerde délense in *gegeven ergernisse*, die sy der swakken noemen, en in

genome, die sy der Fariseën ergernisse hieten. *Gegeven ergernis* komt voord door de schuld van diese geevt: als het nodigen, aanporren en perssen om te drinken en sijn glas te ledigen, tot dat imand dronken werd. *Genomen ergernis* is buyten de schuld van die't geevt, maar alleen door de schuld van die't neemt: als dat een Vrome, die sig in alle eerlijk draagt, en oversulks seer ongelijk is met vele menssen waar mede hy omgaat, daar door vervalt in haren haat en vervolging: welke eerbaar- en onnoselhyd van desen Vrome hun tot ergernis strekt, of tot gelegenhyd van sonde, dog een gelegenthyd, die sy nemen, en die den Vrome hen niet geevt. De Vrome moeten sig dan wagten voor ergernisse van d'eerste slag: want hare grootste begeerte is, dat God en de Rede gehoorsaamt werde, so wel van alle andere als van hun selvs: daarom moetense nauw toesien, dat andere menssen uyt hun doen, hoewel goed en eerlijk, geen gelegenthyd van sondigen opvatten, so datse dikwils na laten, om datse sien ergernis te zullen geven, 't geen hun anders vry stond te doen. Maar voor de laatste slag van ergernisse, die een loutere kwaadwillighyd is van diese opvatten, behoevt een Vrome sig niet te wagten; maar veragt die met groot regt: om dat hy siet, als dan te zullen moeten afgaan

van de gehéle Rede en de wet Gods, so hy sig daar van wilde wagten.

§. 3. *Onderschyding*.

Discretio.

DEse is het schranderste deel van de Vroedhyd, en is besig om die dingen te onderschyden, die in 't eerste aansien en na 't gemeen gevoelen of deselvde zijn, of seer weynig verschelen: waar tussen nogtans na 't zedelijke, een groot onderschyd is, als zijnde 't eene goed en 't andere kwaad.

Hier komt ons allereerst voor **Doen** en *Gedogen*: 't welk aan 't Volk dikwils het selvde en van eenen aard schijnt te zijn, daar het nogtans grootlijks verscheelt: want somtijds mag men *gedogen*, 't geen men noyt *doen* mag. B. V. So een dwingland van een Staat eenen onschuldigen afyst, met bedryging van 't Algemeen bederv, so die niet overgegeven werd: dan mag de Oppermagt hem niet gehoorsaamen en dien onschuldigen overgeven: want dat ware *doen* dat kwaad is, en des Dwinglands vreedhyd stijven: maar sy mag wel gedogen, dat dien onnosele door de trawanten des Dwinglands gevat of omgebragt werd, want dat is maar *gedogen* dat eenen onnoselen gegrepen werd, op dat niet het gehéle Geménebest met groter ongeval en veler onnosele dood omkome.

Distinctie.

Om dese en diergelijke slag van *Onder-*

 schy-

ſchyding klaarder te verſtaan, dient aangemerkt, dat het ſelve *Middel* ſomtijds tot twé *Yndens* ſtrekt, welkers eene goed en door ſig aannemelijk; dog het andere kwaad en in génen délen te betragten is. B.V. Van een toorn te ſpringen, die in den brand ſtaat, dient om den brand te ontvlieden, welke vlugt goed, aannemelijk, en te willen is: en dient tot ſijn ygen dood, dat kwaad en niet te betragten is.

Merkt ten twéden, dat dusdanigen *twe-yndig Middel* ſomtijds tot een goed *Ynde* dient, ſonder van het kwade *Ynde* af te hangen, of eerſt van ſig ſelvs dient tot het goede ynde, eer dat het tot het kwade dienſtig is. B.V. Het ſpringen van den toorn in dit geval, dient eerder tot de vlugt uyt den brand, als tot ſijne ygene dood, ja het afſpringen is nodig en dienſtig tot die vlugt, ſonder dat het noodſakelijk de ygen dood medebrengt.

Merkt ten derden dat by omkeer ſulken *Middel* ſomtijds eerſt tot het kwade *Ynde*, en dan tot het goede dient, of het goede *Ynde* niet werkt als met afhanging van 't kwade. B.V. Met een mes ſig 't hert afſteken dient wel tot de vlugt uyt den brand, maar ook met eenen tot de yge dood: ja eerſt tot de dood en dan tot de vlugt: en doet tot de vlugt niets als door het afhangen en veroorſaken van de yge dood.

De

De *Middelen*, van 't laatste slag, magmen niet gebruyken; want dat gebruyken is *doen* en stelliglijk kwaad begaan. B. V. met een mes sig 't hert afstoten, is niet alleen *gedogen* datmen stervt, maar is stellig sig doden: dat in geenig geval geoorlovt is; want niets ter wereld is so grouwsaam en elendig, of Gods wet moet ons dierbaarder zijn; die segt: *blijvt, tot ik u roepe.* Positiv.

De *Middelen* van 't eerste slag magmen gebruyken, onder een geregtige en evenredige oorsaak: want dat is niet *doen*, maar *gedogen*; en een kwaad magmen gedogen, als'r een geregtige oorsaak by is, het niet te konnen beletten. So wie B.V. van een brandende toorn, daar den brand reeds tot hem komt, afspringt, die dood sig niet, maar vlugt uyt den brand; en gedoogt dat hy omkome, als hy door sijne swaarte om laag tegen de sténen valt. Iuste Geproportioneerde.

Hier uyt ontknooptmen ligtlijk; of die om een valsse misdaad op de pijnbank gelegt werd, sig die misdaad mag opleggen, en schuld bekennen, om van de pijn verlost te zijn? 't Staat vast, dat hy 't niet mag doen: want dat Middel, *de bekentenis*, dient tot een goed ynde, *de verlossing van de pijnen*, alleen met afhanging van een kwaad ynde, *de doodstraf*, dewelke den regter opleggen zal aan een die de misdaad bekent, schoon hy on-

schuldig was.

Vangelijken of het boodsvolk het schip mag doen springen, op dat het niet in 's vyands geweld kome: dat in 't gemeen niet mag geschieden: want al dient dit Middel eerst tot een goed Ynde, *de wegneming van 't schip uyt 's vyands magt*, als tot het kwade, *de dood van 't scheepsvolk*; so is dit egter geen evenredige oorsaak, en ook van so groten gewigt niet, dat een schip met eenig volk in 's vyands handen valle. Waar nog by komt, dat hoe vreed de vyanden ook, sy egter menssen zijn, die niet so dom en noodschikkelijk gedreven werden, als de harde straatsténen, daar op, die van een toorn afspringt nederstort: so dat van die nog hen behoud met regt te hopen is.

't Discernement. Ten anderen is de *Onderschyding* besig in dingen, die dan eens onder de wet staan en van de Rede verboden werden; en dan eens onverschillig blijven. B. V. Stelen is ongeoorlovt: egter is het in den uytersten nood toegelaten, so veel te nemen, als tot verligting van den honger nodig is: so wie in sulken nood een brood neemt, om sijnen honger te versaden, misdoed niet, nog steelt ygentlijk: alsoo stelen, is eens anders goed nemen; en dese neemt so seer niet eens anders, als wel gemeen goed: om dat de verdeling der goederen onder de menssen niet

so

so streng ingevoert is, nog heeft konnen werden, datmen in de uyterste nood niet weder alles gemeen zou agten; en wel stip tot dat deel, dat tot dien nood te voldoen veryst werd: dog byder nood gelijk zijnde, magmen den anderen niet ontnemen; also de *Onderschyding* leert, dat dan den besitter 't meeste regt heeft: so is het in een geméne schipbraak niet geoorloovt hem, die eenig stuk bekomen heeft, daar af te stoten, om u selven te behouden, die niets bekomen had.

§. 4. *Onwetenhyd.*

DE Vroedhyd kan wel bestaan met eenige onwetenhyd: en al is een Vrome wijs, alswe getoont hebben, so is hem egter nog veel onbekent: als de wijse, hoe God de wereld, en hem in die wereld gestelt heeft, en weder weg rukt, als 't sijnen wil is: en vele sodanige dingen die sig overal opdoen, en de palen van 't menslijk verstand overtreffen: welke yndpalen een Vrome nauw besigtigt heeft, nog oyt voorneemt die uyt weetlust of begeerte tot verstand te overtreden: want dat te onderstaan, ware niet min sot, als ten hoogsten strijdig tegen de Rede, die hy alleen bemint. Een Vrome houd sig dan binnen het perk, daar in hem God besloten heeft; en

vest gestadig hert en sin op dese Godsspra-ke. *Het is een groot deel van Wijshyd, met een goed gemoed te willen onkundig zijn in vele saken.* Daarboven dewijle hy een mens is, so moeten hem noodwendig vele dingen in hare besonderste omstandigheden en gevallen onbekent zijn. Hy is dan een mens, en meent van 't gene menslijk is niet vry te zijn. De Vroedhyd sluyt alleen die onkunde uyt, dewelke nevens haar niet lijd de Lievde tot de Rede, en dewelke door de neerstighyd, die uyt die Lievde voordkomt, had konnen verwonnen werden.

Waar van daan *de Onkunde* verdeelt werd in *Verwinlijke* en *Onverwinlijke*. *Verwinlijke Onkunde* is, die men door behoorlijke neerstighyd had konnen verdrijven. Nu behoorlijke neerstighyd komt nergens anders uyt voord, als uyt de Deugd of de Lievde tot de Rede. De Vroedhyd kan dese Onkunde dan niet dulden. B.V. Een koopman voorkomende eene ongewone handeling, ondersoekt die niet, maar winst daar in siende gaat hyse aan, sonder verder daar over besorgt te zijn: nu om dat hy die niet ondersoekt, weet hy ook niet datse ongeregtig is: dese Onkunde des Koopmans is verwinlijk, en kan met de Deugd niet bestaan: want so hy eeniglijk de Rede bemint had, moest hy neerstig omgesien hebben dat dese niet beledigt wierd in dit

voor-

voorkomende geval, waar in sy of in de geregtighyd of in den handel kon beschadigt werden: gelijk een soon beschuldigt zouw werden, sijnen Vader niet te beminnen, indien hy in't donker sijnen degen trok tegen eenige onverlaten en baldadigers; dewijl te vermoeden was, dat sijnen vader misschien daar onder mogt zijn.

Onverwinlijke Onkunde is, die men door behoorlijke neerstighyd niet verdrijven kan: niet als of een Vrome altijd neerstighyd aanwende om de Onkunde te overwinnen, die in eenig doen van hem, of in sekere omstandighyd van sijn doen is: want het kon wesen, dat hy niet weet, dat hem nog iets onbekent is ontrent dat doen. B.V. Pieter had om onderstand geschreven aan sijnen Vrind Paulus, welken briev door versuim van den Bode, niet bestelt was: dan zal Paulus in eene onwinlijke Onkunde blijven, waar toe hy ook geen neerstighyd aangewend heeft om die te verwinnen. Het kan ook gebeuren, al wend een Vrome neerstighyd aan om sijne onkunde te overwinnen, dat die egter, niet tegestaande sijne aangewende neerstighyd, onwinlijk blijvt: gelijk indien Paulus, vermoedende sijnen Vrind Pieter gebrek te lijden, door een briev aan hem sijne hulpe aanbied; 't welk Pieter uyt schaamte wygert, sonder aan Paulus dat te doen weten, die daar-

om meende dat het Pieter wel ging: hier blijvt Paulus in eene onwinlijke Onkunde, ſchoon hy getragt heeft die te weren. Het verſchil dan, tuſſen deſe winlijke en Onwinlijke Onkunde, ſchijnt hier in te leggen; als wy vermoeden krijgen, of onſe voorgenome daad wel betamelijk en met de Rede overeenkomende mogt zijn, dat wy dan die omſtandighyd, waar op vermoeden valt, neerſtig onderſoeken, of dat onderſoek verſuimen: want ſo wy, eerwe het opgekomen vermoeden behoorlijk ondertaſten, tot het werk treden, dan zal de onkunde, die over de betamelijkhyd van die daad in ons blijvt, verwinlijk zijn en ons niet bevryden van misdaad. B. V. So een Artz imand eenen drank voorgeſchreven had, en ondertuſſen uyt ſekere tékenen in vermoeden valt over de onkundighyd des drankmengers; niet te min gaat hy voord en laat dat vermoeden ſo beruſten: dan is die Onkunde des Artz, ontrent de onbehendighyd des drankmengers, verwinlijk te agten, en deſe Artz niet vry van de ſmette des moords, ſo den ſieke van deſen kwalijk berayden drank kwam te ſterven: ja ſchoon den ſieke hier van niet ſtorv, ſchoon den drank wel gereed gemaakt was, en den drankmenger een verſtandig man, die ſijne konſt wel verſtaat; ſo is dien Artz, die ſo te werk gaat, evenwel ſchuldig aan een

moord, om dat het, wat hem aangaat, maar by toeval is dat dien ſieke niet is geſtorven. Maar ſo 'r geenig vermoeden valt over de betamelijkhyd des te doene daads, dan is de Onkunde onverwinlijk en vry van misdaad. B. V. Indien een Artz het minſte vermoeden niet hebben, nog eenigſins aan de ervarenthyd des drankmengers twijfelen kan; en dat deſe ondertuſſen gans onbedreven is, en den drank ſo onvoorſigtig berayd, dat 'r den ſieke van ſtervt, dan is den Artz niet ſchuldig aan dien moord.

De Onkunde werd nog verdeelt in *Regtelijke* en *Dadelijke*: *Regtelijke Onkunde* is, als wy des regts onkundig zijn. Deſe is wederom of des aangebore regts, of des beſchreven regts onkunde: *het beſchreve regt* is, dat uyt de Rede alleen niet vloeit, maar uyt de Rede met deſe of gene omſtandighyd bekleed. B. V. Datmen in eene uyterſte wil ſeven getuigen, en andere plegtigheden gebruykt. Het *Aangeboren regt* is, dat uyt de Rede alleen vloeit, en overſulks van de Rede ſelvs niet verſchilt: gelijk de beſluyten ſakelijk niet verſchillen van de beginſelen, daar uyt ſy getrokken zijn: alſo is dit uyt het aangeboren regt, *dat men ſonder Gods bevel niet mag van hier vertrekken*, en 't gene verder tot de Verbinteniſſen behoort, diewe elders opgetelt hebben.

Iuris Naturalis vel poſitivi.

Teſtament. Solemnitijten.

Concluſien reëlijk principien.

Daads Onkunde is, als wy des regts of wet niet onkundig zijn, maar egter niet weten dat onse daad in die wet verboden is: gelijk indien een ervgenaam van een onregtvaardig mens gebruykte eens ander mans goederen, die hy door die ervenis bekomen had; dese is wel niet onkundig, dat men niet stelen mag, maar hem kan heel ligt onbekent zijn, dat dese sijne daad, waar door hy die ervenis aanvaard, dievery is; derhalven is hy verkérende niet in regts, maar in daads Onkunde.

Verserende ignorantie facti.

Daads Onkunde is ook veeltijds onwinlijk, en bevrijd also van misdaad, gelijk het naast aangetoge voorbeeld aanwijst. Groter is de swarighyd, of des *aangeboren regts Onkunde* ook onwinlijk zijn kan en van misdaad bevrijden: vele seggen ja, en brengen verschyde voorbeelden by, waar van dit een is. Seker knegt in een gasthuys wende en keerde de zieltogende sieken dan op d'eene, dan op d'andere zijde; seggende dat te doen, op dat sy rasser van den schrik en angst des doods bevrijd mogten zijn: nu wat was dit anders, als de sieken omhals brengen? egter schijnt desen knegt vry van misdaad, en in eene onwinbare Onkunde te zijn.

Maar waarder is het, dat des aangeboren regts onkunde niet onwinlijk is, nog van misdaad bevrijd. En wat dit voorbeeld belangt, so schijnt hier eene daads Onkunde te we-

wesen: also desen knegt niet onkundig was des wets, gy zult niet doden, maar meende dat dit sijn doen in die wet niet verboden wierd: want hy meende dat dit doen geen doden was, maar slegs een verhaasting van de sekere en ontwijfelbare dood, en oversulks een vermindering van den angst en benauwthyd, die sy in 't sterven te lijden hadden: even also schijnt ook een misdadige niet te beschuldigen te wesen, die een wijle tijds gevast had eer hy ter strafte gelayd wierd; op dat de dood, die hy B.V. door een strop te wagten had, te haastiger zijn, en hy te eerder met een ledig lichhaam geraken mogt aan sijn

YNDE.

Desſelvden Makers
WYSGERIG KORTBONDIG VERTOOG

Over deſe Sinſpreuk

Wie eene, alle Deugden heeft.

Ontleent uyt ſijne Lesſen over de Vertoogkunde en om des ſaaks gelijkhyd aan de Zedenkonſt aangehegt.

Waar nu by komen des Schrijvers, noyt voor henen uytgegevene Korte Ontknopende Aantekeningen.

TE DORDREGT,

By *Dirk Goris*, Boek-verkooper, woonende by de Wijnbrug in de Griffioen. Anno *1696*.

Desselvden Makers

WYSGERIG KORTBONDIG VERTOOG

Chreia

Over dese Sinspreuk.

Wie eene, alle Deugd heeft.

ULLIUS[a] verhaalt in sijne redenering over de Pligten, dewelke hy in drie boeken verdeelt hebbende, aan sijnen soon Markus opdraagt, dat het onder alle Wijsgeren bekent stond, en van hem selvs ook mennigmalen bereden-twist was, *Wie eene Deugd heeft, heeft se alle:* door welk verhaal hy ge-

a *Tullius verhaalt enz.* Hier begint dan voor eerst den b Aanvang deses kortbondigen Vertoogs, dewelke van den lov der sinspreuke afgelaid werd, tew. datse door M. Tullius Cicero selvs dikmaals goedgekeurt is. Exordium.

nog te kennen[b] geevt, dat *dit gevoelen, van een onverbrekelijken Schakel aller Deugden*, ten sijnen tijde algemeen was, niet alleen onder de Stoïken, die hier ligtlijk de vlag voerden, maar ook so wel onder de Schoolgeleerde, die hy selvs aanhing, als onder de Wandelwijsgeren, dewelke sijnen soon Markus volgde: want seggende *Alle* Wijsgeren, so moest hy noodwendig ook op die gene het oog vesten, dewelke doen, als hy die dingen schreev, hem insonderhyd in den geest voorkwamen: namelijk die mannen van doorploegde[c] hersenen, dewelke op een geheel ande-

b *Te kennen geevt enz.* Hier ontleent men den lov der sinspreuke deses kortbondigen Vertoogs daar van, datse door de gemene toestemming van alle de oude Wijsgeren, insonderhyd van de Schoolgeleerde of Platonisten, en der Wandelwijsen, of Aristotelische, als ook van de Stoïken of Zenonianen, dewelke eertijds drie voorname Hoofden der Wijsgeren geweest zijn, aangenomen is.

c *Mannen van doorploegde hersenen enz.* Hier werden die oude Wijsgeren selvs gepresen,

andere en veel edelmoediger wijſe, als wel hedendaags geſchied, van het gemene volk af, en tot de Wijsgeren overgingen; want dit rook niet wynig na des gemene-volks-lugt, indien men imand agtede matig [d] te zijn, en treffelijk den Voorſpoed te verdragen, datmen dienſelvden niet zou agten, een drygend gevaar kloeklijk onder d'ogen te ſien, en een op 't lijv vallend kwaad ſtandvaſtig door te ſtaan:

ſen, op dat derſelver lov ook op de Sinſpreuke kwame af te dalen. Deſen [b] Aanvang is dan kort en na de Spreuke gevoegt, welken weg tot deſelve, om datſe aan het volk een wonderſpreuke ſchijnt, door een dusdanigen konſtgreep gebaant moeſt werden: het welko ook in ſeer vele Wijsgerige ſinſpreuken, om datſe dikmaals wonderſpreukig zijn, te pas en ten gebruyk komt. Exordium.

d *Matig te zijn enz.* Hier neemt het twede Lid des Kortbondigen Vertoogs, *de Ontleding* [c], haar begin, beſtaande eerſt in een ſtilſwijgende [d] verſchikking, als of 'r geſegt ware in de plaats van *wie eene Deugd heeft, heeftſe alle*, dat men niet menen moet, dat *wie deſe Deugd heeft, de gene niet hebben zou.* B. V. die de Matighyd heeft, dat die de Kloekhyd niet hebben zou. Reductio. Reformatio.

of ſo men dien ſeggen wilde een ſpaarſaam[e] man te zijn en ſijn huyshouden wel en met overleg voor te ſtaan, den welken men ontkennen zou, mildadig te zullen zijn en rijklijk uyt te ſchiten, als het ſijne ſaken toelieten en de rede ſulks yſchte: of dat imand treffelijk den rol *van Sagtmoedighyd*[f] *en Medogenthyd* ſpelen zou, die ook niet met eenen geſegt moet werden, de beurt van *ſtreng- en ſtrafhyd* te zullen waarnemen, als des Staats belang ſulks vorderde: of een *kuyſſche egtgenoot* te zijn en op een eerlijke wijſe kinderen te telen, die niet beſtiptelijk *alle begeerte* zou weten in

e *Een ſpaarſaam man te zijn enz.* Alhier werd de begonne[d] verſchikking verder door Reformatio. Inductio. Enumeratio. aanvoering of ophaling[f] verklaart aldus: men moet niet denken, dat hy, die *ſpaarſaam* is, ook niet met eenen *mildadig* zijn zou.

f *Den rol van Sagtmoedighyd enz.* Of men moet niet denken, dat hy die de medogenthyd heeft, ook niet de vreedhyd hebben zou. Of dat hy die het geſtreel eens huwelijks geniet, ook niet de kuyshyd van een ongehuuwde zou konnen hebben.

te

te houden en ſo veel de ſaak lijden kan, ſig als den eerlijkſten ongehuuwde te dragen. Maar ook deſe dingen, dewelke anders ſeer gemeen zijn, oordeelden ſy niet[g] overeen te ſtemmen, nog d'een met d'andere te konnen beſtaan: kuys te zijn [h] en vreed; matig, en te ſtelen; ſpaarſaam of deun op de tas te zijn, en een verrader; en als een vrome voorſtander en verdediger ſijns vaderlands, onderwijlen een hoertje gekamert te houden: en

g *Niet over een ſtemmen enz.* Hier werd wederom als voor de twede maal ſtilſwijgend de ſpreuke verſchikt, als of men ſyde, *wie eene heeft, heeftſe alle*, dat is, *wie eenig gebrek heeft, die heeft genige Deugd:* want dit volgt by omkeer in een krings-klemrede[g], *ſo hy een heeft, heeft hyſe alle*, Derhalven, *ſo hy enige niet, of eenig gebrek heeft, dan heeft hy niet eene of gene Deugd.* Sorites.

h *Kuys te zijn en vreed, enz.* Hier komt al weder by deſe begonne [d] verſchikking een [h] verklaring door [e] aanvoering, aldus; wie vreed is, die is ook niet kuys; wie ſteelt, is ook niet matig: ook is een trouloſe, geen goeden huysvader; nog een overſpelige, een goede verdediger en beſchermer ſijns vaderlands. Reformatio. Interpretatio. Inductio.

 dat

dat niet te onregt. Want, om het eerste bygebragte voorbeeld ook eerst uyt te vorssen, hy [i] die de aanvallen des vermaaks met een verheven en regtaardig gemoed, schijnt af te weren; maar in alle gevaar bedeest, en op 't minste voorval verslagen, sijnen pligt en post verlaat, die geevt door dit sijn doen klaarlijk te kennen, dat hy nog door de wet, nog door een vast overleg van een gemoed, dat op

i *Hy die de aanvallen des vermaaks, enz.* Hier begint het derde deel des Kortbondigen Vertoogs, namelijk; de i Bevestiging of Vaststelling, dewelke op dat de saak klaarder voor de ogen bloot gestelt wierd, eerst in een eenig, en wel in het eerste bygebragte voorbeeld des k uytlegs besig is, tew. *wie matig is, die zal ook kloek zijn*, het welke dus betoogt werd, om dat, so gy matig, en niet kloek zijt, gy dan alleen matig zijt, om dat het u so behaagde, maar niet om dat het de rede gelaste, want die heeft so wel gelast kloek, als matig te zijn: derhalven so de rede alleen u beweegt, gelijk se doen moet; zultge gesegt werden eene Deugd te hebben; dan moet gy u niet min kloek, als matig tonen: want de rede, gelijk reeds gesegt is, gebied so wel het een, als het andere.

Confirmatio.

Expositio.

reden

reden steunde, aangedreven den wellust veragt heeft, het welke 't werk der Matighyd is: maar dat hy alleen dat dede, om dat het hem so goed dagte; en als het hem luste eenige dingen te veragten, dat hy doen onder andere ook den lust selvs veragt heeft, welk ygen woord *lusten*, het ygen kenteken *der Onmatighyd* is: en oversulks so heeft hy de begeerte niet afgelegt, gelijk het volk meent, maar alleen d'eene begeerte door d'andere, gelijk den eenen spijker door den anderen uytgedreven: want nademaal de rede even eens gelast de vrees so wel en de droevhyd, als alle wellust te verbannen, en datse ook alle die Gemoeds ontroeringen, als opgeblasene dwinglanden en ontrustende oproermakers met eenen slag ter neder ploft en onder een kapproen brengt, so wil Sy ook dat wy ons nog door d'eene, nog door d'andere laten vervoeren, en roept als in eenen adem en uyt ee-

nen mond, datwe nog door lievde, nog door vrees van onſen Pligt mogen afwijken: ja voorwaar, wie alleen op 't geſag en door den Raad der Rede *het vermaak* den ſchop gegeven heeft, die kan onmogelijk desſelvs bevel, om *de vrees* en *droevhyd* te verſmaden, niet verwaarloſen nog nalaten. Vraagtge waarom? om dat in de redenswage een gelijkwigtighyd en evenredighyd is, ſonder dat desſelvs ſchalen, nog na d'eene nog na d'andere ſyde ſchijnen over te ſlaan, hebbende wederſyds een gelijk tegenwigt; indien dan het eene by mijn wigtiger, als het andere zijnde, ſijne ſchale nederdrukt en de andere, als ligter, opheft, ſo is dat overwigt geenſins van mijne rede, maar van mijnen luſt en goeddunken. Ik drijve [k] door dit gevoelen niet, als

k *Ik drijve door dit gevoelen niet, enz.* Hier werd een tegenwerp opgeloſt, of een ſwarighyd weggenomen. Want imand zou mogen denken, als wy ſeggen, *de Rede het eene*

als of alle het gebodene gelijkwigtig geſtelt, en alle het verbodene in een even gelijk opſigt genomen wierd; dat is ter deſer plaatſe nog ons oogmerk, nog ook noodſaaklijk: maar ik bewere hier alleen, dat van die dingen dewelke de Rede bevolen heeft, het eene ſo wel, als het andere, aanbevolen werd; en dat in die dingen dewelke ſy verboden heeft, de ſaak even eens gelegen is: waar tegen niet aanloopt of ſtrijdig is, indien we ſeggen, het eene meerder of minder, als het andere, ge- of ver-boden te zijn: even gelijkerwijs de ſneew wel witter is, als krijt, ſo is niet te min het krijt ſo wel wit als de ſneew, want het blijkt klaar, datſe bydegaar wit zijn: ſo ook, alſchoon *de welluſt te verſmaden* ons meerder en dierder aanbevolen ware, als

eene ſo wel als het andere te gebieden, datwe daar door alle Deugden gelijk ſtelden; het welke wy nog ontkennen nog beveſtigen, maar als een bywerk, en tot ons geſeg niet behorende in 't midden laten.

de

de vrese te veragten, dewijle het evenwel byde ons opentlijk belast werd, so zoumen niet, sonder een schennis te begaan, mogen seggen, dat dit ons so wel niet belast ware, als het gene. Weshalven [1] indien imand

1 *Indien imand het vermaak en sijnen lust, enz.* De bevestiging werd aldus tot een sluytrede gebragt: Wie na sijn welgevallen of om dat het hem so lust, behaagt en goeddunkt, matig is, die is niet regt matig: Maar wie matig, en ook niet kloekmoedig is, die is na sijn ygen welgevallen matig: Derhalven, wie matig en ook niet kloek is, die is niet regt matig: de *Meerdere* Voorstel werd bewesen, om dat gy, om waarlijk en regt matig te zijn, na het gevoelen der Rede, maar niet na uw ygen gevoelen, of na uw welbehagen, matig wezen moet. De *Mindere*, die al den klem aan 't bewijs geeft, werd dus goed gemaakt: om dat de rede so wel gelast kloek, als matig te zijn; derhalven matig te zijn en niet kloek, komt niet voord uyt het bevel der rede, maar uyt uwe keure, die liever gewilt hebt matig te zijn, als kloek, dat is, uyt uwe ygene welgevallen en sinlijkhyd. Dog het Slot, en als de 1 hoofdherhaling der i bevestiging werd dus bemantelt: wie 't vermaak schijnt te veragten, en voor de droevhyd wijkt, die heeft verkosen waar in hy de reden opvolgen, en waar in hyse verlaten zou; het welke geheel en al tegen de reden aanloopt,

Recapitulatio. Confirmatio.

imand het vermaak en ſijnen luſt ſtrengelijk ſchijnt te veragten, dat is door derſelver aanrading niets te doen of te laten, of ten minſten dat hy ſig dit vroed maakt: maar dat een ſodanige ontrent de vrees en droevhyd veel weeker is, latende ſig dobberende daar van wegvoeren, en opentlijk van ſijnen Pligt, als van boven neder afſmijten: deſe heeft een ſekere en vaſte verkieſing gedaan voor ſig ſelvs, wat hy geheel en al enkelijk na ſijn welgevallen, na ſijn behagen, en na ſijn ſinlijkhyd veragten zou, maar niet op den raad der rede, als dewelke hier geen verkieſing gedaan, en gene keuſe toegelaten heeft, of wy liever de welluſt, of de droevhyd veragten wilden, maar ſy heeft deſe byde ſtrengelijk en met regt gelaſt te veragten: Hoe? meent gy dat de Matighyd in deſe Vermaaks-veragting uyt enkele luſt

loopt, dewelke in alles, en geheel en al wil opgevolgt zijn.

en

en uyt volkomene sinlijkhyd eenige de minste plaats behoud? Edog imand mogt in [m] twijfel geraken, en by sig selvs denken, dat 'r geen regt

m *Imand mogt in twijfel geraken*, *enz.* Dit's de IVde. Tegenwerp: de Wijsgerige kortbondige Vertogen zijn meest besig in tegenwerpingen, en oplossingen; want sy behelsen gemeenlijk spreuken, die met des Volks gevoelen en de Sinnen niet over-eenkomen: des volks tegengevoelen moet dan weggenomen, en de bewijsen, van sommige Wijsgeren daar tegen aangedrongen, ontsenuwt werden. In dit Kort-vertoog ontmoetenwe twe tegenwerpen, een *des Volks*, en een *der Wijsgeren*. De eerste, en wel de Wijsgerige, is dese: tew. de gehele kragt der bevestiging lag hier in, dat wie matig, en ook niet kloek is, enkelijk na sijn welgevallen wil matig zijn. Hier brengt men tegen in, dat 'r geen gelegenthyd is om byde dese Deugden, *Matighyd* en *Kloekhyd*, te gelijk te oefenen: want de gene onderstelt de vreugde, en dese de smerte; en die konnen niet te gelijk in een mens vallen, oversulks is het geen ware, maar een ingebeelde verkiesing, waar door imand de Matighyd boven de Kloekhyd kiest. Waar uyt nog verder volgt, dat het 'r so verre van daan is, dat na den Sin der Spreuk de kloekhyd van de matighyd niet af te schyden zou zijn, datse in tegendeel noyt met deselve te samen gaan kan. Dese tegenwerp werd dus tot een Slotreden gebragt: Dat noyt te gelijk

regt ernſtige keuſe van vermaak en droevhyd wezen kan; want ſy komen ſelden te ſamen, nog de droevhyd en vreugde vallen een en den ſelvden ter ſelvder tijd aan: of ſo ſy al ſchijnen imand te gelijk te bevangen, dan zijnſe ſo hevig niet, nog ſo volkomen, maar veel ſlapper en ſlauwer, en werden als door een ſekere matiging onderling vermengt en verbroken, in welke matiging, die met gelijke kragten onderling toeſchiet, werden ſy ook met wederſydſe gelijke wonden ter nedergevelt, en dieshalven geen van byde den Sin ſeer treffende, houdmenſe als of ſ'r niet waren,

lijk voorgedragen kan werden, daar van valt noyt een ware en ſakelijke keure, maar op 't hoogſte ſlegs een ingebeelde; maar de Kloekhyd en Matighyd konnen noyt imand te gelijk voorgedragen werden, om die te oeſenen; derhalven valt daar van geen ware en ſakelijke keuſe: De *Meerder*, ſpreekt van ſelvs, de *Minder*, werd beweſen, om dat de Kloekhyd ſmerte, en de Matighyd vreugde onderſtelt, nu deſe konnen niet te gelijk in een mens zijn.

en daar door ſelvs zijnſe genog veragt: maar by aldien in die matiging een van byde de overhand behoud, en de andere t'onder raakt; dan veryſcht de afgemaakte gans gene gaſlaging, maar die eene, die dan in hare kragt is, moet men bewaken, en alleen beſnoeyen; ſo dat die gehele verkieſing, ofge liever wilt de vreugde, dan de ſmerte veragten, niet ſchijnt tot een waren ſtrijd en een ernſtig gevegt te behoren, maar alleenlijk op eenig voorſpel en gemoeds bereyding opſigt te hebben: en hier uyt ſchijnt te volgen, datwe toeſtaan moeten, dat de Deugd in 't gemeen deelbaar is, als wel voornamelijk, dat de Matighyd en de Kloekhyd, niet alleen in gedagten, maar in der daad, onderling verdeelt en geſchyden zijn: en datwe daar boven vaſt ſtellen die verdeelthyd altijd te duren; ten ware miſſchien dat imand matig in voorſpoed zijnde, den tegenſpoed voor bevattende en in den

den geeſt afſonderende, in dat ſijn ſpiegelgevegt eer met des kloekhyds ſchaduwe, als met de kloekhyd ſelvs kampte: of dat de kloekhyd ook een diesgelijke grijns van matighyd aandede, hoewel dit ſelden of noyt voorvallen kan; want waar toe zow in 't midden des gevaars een ſo ydelen verdigtſel dieden: Dog deſe [n] redenkaveling, die aan vele jongere net genog opge-

n *Deſe Redenkaveling, enz.* Hier werd de vorige tegenwerp afgeweert, met de minder voorſtel te beantwoorden, waar in de ganſche klem des Tegenwerps beſtond: aldus, ſchoon de oefening van kloek- en matig-hyd niet te gelijk voorkomen kan, ſo konnen evenwel de kloek- en matig-hyd gelijk tegenwoordig zijn: d'een in't openbaar haren rol ſpelende, en d'ander verborgen, als hare beurt niet hebbende. Verſtaande dan de *Mindere*, alleen van de oeffening der matig- en kloekhyd, ſtaan wy toe, dat die van deſe beyde niet te gelijk wezen kan, door dien de vreugde, die van de oeffening der matighyd, en de ſmerte, die van de oeffening der kloekhyd onderſtelt werd, niet te gelijk voorkomen konnen: maar nademaal ſmerte en vrolijkheyd gemeenlijk een kleyne tuſſen wijdte van een ſtaan, ſo kan het hier door ligtlijk

geschikt en opgepronkt zal schijnen, komen de Oude aldus te gemoet, met te seggen, dat 'r veeltijd eene Deugd gereed en aan de deur staat, terwijle de andere binnen zijn, dewelke dan ook, terwijle de andere als buyten gesag zijn, alleen de vlag voert, en alleen werksaam is: *Maar* gelijk Seneka segt, *het is na het raad besluyt, 't welk van alle deugden goed* gekeurt *werd, het gene door een alleen schijnt te geschieden,* B. V. als alles wel gaat, als we

gebeuren, dat hy, die op deselve wijse tegen de reden aangedaan blijvt, van de vrolijkhyd tot de droevhyd overgevoert werd, want droevhyd en vrolijkhyd brengen geen verandering in de rede, tegen dewelke sy niet strijdig zijn, nog de rede tegen haar. Derhalven kan imand op eene en de selvde wijse tegen de reden aangedaan zijnde, den pligt der matighyd waargenomen en die der kloekhyd verwaarloost hebben. Want in bysondere tijden, dog egter met een selvde gemoeds beweging, een van beyde aan te nemen en 't andere te verwerpen, dat is so wel een verkiesing, als of men ter selvder tijd, het eene aangenomen en het andere afgekeurt had.

in geluk en voorſpoed leven, en in een goeden groei en bloei zijn, dan komt het aan de matighyd te pas haren rol te ſpelen, dat ſy dan voorkome en ſig vertone, en hare magt wyd en breed verſpreyde: de kloekhyd heeft op dit Tonneel geen plaats: dat ſy haar dan ſtil en geruſt houde; maar alſchoon de kloekhyd van het tonneel is en ſig niet vertoont, maar agter de ſchermen verbergt, ſo is ſy daarom niet geheel weg: ſo haaſt het hare beurt is, ſalſe weder voor den dag komen; laat maar eens het tonneel des toelachchenden geluks verandert werden, ſy ſal wel verſchijnen: laat die helderen dag ten avond dalen, terſtond ſal deſe ſterre opgaan: maar al ſchoon de droevhyd en 't vermaak met een ontloſſelijken knoop, en na den praat der Digteren, met eenen Diamanten keten te ſamen geklonken waren, maak evenwel eens datſe noyt in een den ſelvden terſelvder tijd te ſamen lo-

pen, maar dat alleen de voorgaande de volgende voordsleept, en de gesleepte de slepende voorddrijvt: het zy so, sy komen noyt te samen; een den selvden is noyt te gelijk vrolijk en droevig: ik geve en sta u dat toe, mits gy mijn dit wederom toegeevt; datse niet verre van den anderen gaan, en dat 'r geen grote tussen-wijdte tussen haar byde is, maar datse temet slegs een oogenblik tijds verschillen, en de volgende de voorste op de hielen sit: want het gebeurt dikmaals, dat we vrolijk zijnde, aanstonds droevig werden: waar uyt het komt te gebeuren, dat imand, voor so veel de reden aangaat, geheel op de selvde wijse, als hy te voren tot vrolijkhyd gekomen was, ook aanstonds ligtelijk tot de droevhyd overgebragt kan werden: want niet tegenstaande in de gemoeds ontroernissen, een schielijke agtervolging van ongeluk in de plaats van geluk, seer veel vermag en die ver-
schy-

ſchydene drivten ook verſchydelijk door malkanderen ſlingert en verandert, ſo heeft deſelve egter het allerminſte vermogen niet op de rede: die kanſe voorwaar nog verſetten nog veranderen: want alle verandering ontſtaat van het tegenſtrijdige, volgens die oude en by de Scholen ſo bekende ſpreuke: en het ongeluk is wel hinderlijk aan de vrolijkhyd, en het geluk tegen de droevhyd, maar geen van beyde is de reden tegen: dewelke als van een voorheven troon, met het ſelvde weſen, met het ſelvde gelaat, en met een ſelvde opſlag der ogen deſe byde gelijklijk veragt; en hare bevelen met een gelijk geſag, ja met een ſelvde daad, ſoo in voor- als tegen-ſpoed afkondigt: wie derhalven gelijk we toonden, te konnen weſen, op een ſelvde wijſe van de reden aangedaan zijnde, het vermaak ontweken en de ſmerte omhelſt heeft, die is na ſijn welgevallen van 't vermaak afgedaan: nu

 dit

dit is ſo verre van het doen eenes matigen en ſig bedwingenden mans, dat het eerder is van een die niet weet als van ſijne luſten op te volgen, in begeertens te branden, en op 't hevigſte onmatig te zijn: ſo ook in tegendeel, wie eenig ongeval wynig ſchijnt geagt te hebben, en wie door des vermaaks aanvalligheden geſtrookt, de Deugd den ſchop gegeven heeft, die was maar alleen kloek om dat het hem ſo behaagde; dog dat is niet kloek zijn, maar verwijſd: aangeſien ook met een ſelvde gemoeds drivt, al is 't op beſondere tijden, nu het eene te omhelſen, en dan het andere te verwerpen, even het ſelvde is, als of dat op een ſelvde ſtond geſchiede; ſo blijvt'r niets over om die verkieſing, dewelke imand ſig aangematigt heeft, te verwijſen, als dat een ſodanige overtuygt werde, ſijne ſinlijkhyd ter herten genomen, en op de rede geen de minſte agt geſlagen te hebben. Het ſelvde

° moet men ook oordeelen van alle de andere voorbeelden: want so gy rijklijk leevt, als gy in een goeden doen en vermogen zijt, en uwe

o *Het selvde moet men ook oordeelen enz.* Hier is ten sesden *de* l *Uytbraiding*, die tot de i beveſtiging behoort; tew. dese: wie mildelijk geevt als ſijne ſaken het lijden konnen, maar egter niet geevt door beweging der rede, die is een kwiſtgoed: welke ſijne verkwiſting daar uyt blijkt, dat hy tot geringer ſtaat gekomen zijnde, niet ophoud van weggeven. So ook wie ſpaarſaam is, als ſijne ſaken dat yſſchen, die is evenwel een gierigaard, ſo hy anders als op het aanraden der rede ſpaarſaam is: welke gierighyd dan uytblinkt, als hy tot een beter ſtaat gekomen zijnde even ſpaarſaam blijvt: Want men heeft hier niet in te ſien, wat des ſaaks gelegenthyd, en wat de rede lijden konnen, maar wat ſe by u vermogt, en hoeſe u bewogen hebben: het welk het voornaamſte, en uyt het innigſte der Zedenleer uytgehaalt is. Men heeft hier ook nauw aan te merken, dat de mensſen wanen genog te doen, als 'er een reden om te doen is, ſonder datſe ondertuſſen eens agt geven, hoe wynig ſy door die reden, en hoe ſeer ſe door hare drivten tot dat doen aangeſet werden: ſy eten; 't is goed, ik beken 't: maar ſy eten, niet om dat het goed is, maar om dat het haar ſmaakt. Sy tugtigen hare kinderen: de rede belaſt dat, 't is wel, dog ondertuſſen doenſe niet dat de re-

l Amplificatio.
i Confirmatio.

we beurs het lijden kan: maar dat gy het geluk u den nek toekerende daar in voordgaat, en om uwe vrinden wel te doen andere geld ontleent, en alſo deſe ontneemt 't geen ge wederom aan gene geevt: dan zijtge dobbeld kwiſtig, eens in 't hymelijk, en andermaal opentlijk. Maar in tegendeel: indien gy ſpaarſaam en deun zijt, als den ſtaat uwer ſaken ſulks yſt, en datge, gelijk Sokrates eertijds wyſlijk aan ſijn Vrind Eſchinus geraden had, dan aan u ſelvs geld ontleent, ja datge ſelvs u niet ontſiet uwe handen te werk te ſtellen; maar daar na tot een gelukkiger ſtaat gekomen zijnde en in rijkdommen overvloeyende, ſo ge dan nog dien ſelvden ſwier houd, en voord gaat in d'onkoſten te verminderen, om uwe

rede, maar haren toorn beveelt. So dat deſe alle een verkieſing doen, daar de rede geen keur gelaten heeft, maar het eene ge- en het andere ver-boden: overſulks gaanſe na hare ſinlijkhyd, en geenſins na de reden te werk.

ſchatten te vermeerderen: geloov mijn, gy waard voor henen de ſelvle, die gy nu zijt: een gierigaard, een vuyl gewinſoeker; wie kan dat ontkennen? en dat waartge te voren ook: want wat is *gierig zijn*, anders, dan ſonder redenen honger te lijden, verſlenſte kleederen te dragen, en met den Plautiaanſchen Euklio een huys te bewonen waar in een blind paard geen ſchade doen zow: ſo deedge eertijds ſonder reden: derhalven waardge voor deſen, doenge aan 't volk heel ſpaarſaam gelekent, ook een gierigaard: dog dat doen kwam met dien ſtaat toen over een, dat lijd geen tegenſpraak: maar dit is hier de vraag, of gy toen uw tering en nering na het voorſchrivt van de reden geſchikt hebt? ſegtge ja: waarom ook nu niet, ſo ge op de ſelvde wijſe gelijk wy onderſtelt hebben, tegen de rede aangedaan zijnde, uwe tering na uwe nering ſchikt? waarom lijden nu uwe grotere

tere winsten even klyne teerkosten: wilt dan niet schijnen te doen, het geenge dog niet ontvynsen kont: Gy hebt een keure gedaan, en 't geen u de rede niet vry gelaten had, hebtge u selvs aangematigt, hier leggen de mosselen: hier is de grijns afgetrocken: hier hebben we gevonden dat wy sogten.

Die sinlijkhyd, die d'ygen lust versind.
Die 't Volk so vaak met schijndeugd heeft verblind.

p Wel hoe? zal hier eene Bontekray den winter maken? en dien wy eens in Voorspoed matig, of in tegenspoed volstandig gevonden heb-

p *Wel hoe? enz.* Hier komt ten sevende de laatste tegenwerp voor, en riekt geheel na de gemene volks lugt, dewelke na's Volks wijse, met een vergroting van des sinspreuks uytsporighyd, en met verwijt voorgesteld werd: dese vergroting behelst een uytlegging: aldus wie slegs eens matig geweest is, heeft die alle deugden? wie eenmaal kloek; of wie eenmaal beleevd en vermakelijk geweest is? en hier in legt de uytsporighyd der Overdaad, dat de Wijsgeren de beleevdhyd ook onder de Deugden tellen: zullen wy dan aan desen geneug-

hebben, of ook in een vrindelijke-by-eenkomſt vermakelijk en beleevd, dewijle ook deſe onder de Deugden hare plaats houden: zullen wy aan hem al den ſleep en ſtoet van eerlijkhyd toeſchrijven, en geloven, dat deſe alle de deugden als in een bundelken, opgeſloten heeft? Zullen wy aan deſes trouwe, als onbeſonnene en ſorgeloſe, alle ons goed en bloed toevertrouwen? Zullenwe aan deſen alle ontwijfelbare Godvrugtighyd tegens de zijne, alle regtgeaarde billijkhyd tegens andere, en alle onkreukbare

neuglijken, als of hy alle deugden had, en de eerlijkſte man was, alle het onſe toevertrouwen? op een gelijke wijſe gaat hy ook voord tegen de verſchikte Spreuke, tew. *wie eene deugd niet heeft, die heeft 'r geen:* en byna met de ſelvde uytlegging; die ſlegs eens onmatig is geweeſt, zal die geene deugd hebben? of die ſlegs eens neerſlagtig, of eens onbeleevd is? Deſe tegenwerp word tot geene ſluytrede gebragt, als zijnde geheel en al gemenevolkig, en een grove onkunde des ſaaks, die hier verhandelt werd, onderſtellende; ſulks ſy eer een verwijt van jan hagel is, dan datſe op reden ſteunt.

ge-

geregtighyd, ſagtmoedighyd, en gunſtdadighyd toeſchrijven? of ook in tegendeel; dienwe in den voorſpoed eenmaal verwijvd, en door de vlaiende aanlag en ſtreling des geluks eenmaal verlokt, gevonden hebben; en zijnen nek gewillig onder het jok der dertelhyd gebogen; of in tegenſpoed neerſlagtig, voor den ſchrik gevloden te hebben: of onder het boerten en ſpelen van goede vrinden ietwes kwalijker en met een ander handvat op en aan te vatten, als andere vrolijke menſſen en lugtherten wel gewoon zijn: zullen wy dien terſtond naakt uytſchudden? zullenwe dien alle beſtendighyd in woorden en daden, en alle werken van trouwe, vroomhyd en beleevdhyd tot op het vel toe afſtropen? en zullenwe dien van alle Deugd ontbloten en ontſetten? Want indien hy, die eene, alle Deugden heeft, ſo is het immers noodſaaklijk dat hy, die 'r maar eene niet, gene heeft. Deſen

Knoop [q], die voor ongeoefende verstanden vast genog gedrayt en oegetrokken is, agte ik niet dan loor behulp van een goede onderschy-

q *Desen Knoop enz.* Hier werd ten agsten, le oplossing der laatste tegenwerp, bestaande 1 een ontknoping van 's Volks verwering der Deugd en Deugde-werken, in een ette schikking voorgestelt, tussen dese twee o wijd verschillende dingen. Waar in voorerst getoont werd, dat de Deugde-werken ikmaals sonder de Deugd, en met een oneugd verseld, zijn: 't welk met een aanvoeing bewesen werd; want de intoming des oorns is men veeltijds aan de gevynsthyd, lie der wellust aan de gierighyd, en het werk ler ingetogenhyd aan de klynhertighyd verchuldigt, en dat van vroomhyd aan de vervaandhyd. Ten anderen werd aangewesen, lat de Deugd ook dikwils sonder deugdwerk, a met een sondenwerk verselt gaat; en dat vegens een onverwinlijke onkunde, 't welk ook wederom met een nawkeurige ontleding ıytgevoert werd: namelijk de Deugd begaat te met uyt onkunde een werk van vreedhyd: temet geraaktse onkundig in bloedschande; tot lafhertighyd; in slavernij, en een schandelijke veragthyd. Maar dit onderschyd tussen de Deugd en het Deugwerk gestelt zijnde, is de saak klaar; want wie eene deugd heeft, heeftse alle; dog die een Deugdwerk doet, kan wel die Deugd, welkers werk hy verrigt, niet

ſchyding te ontknopen en los te maken te zijn. Voor eerſt ſtel ik dan een wijd en breed onderſchyd tuſſen *de Deugd* ſelvs, en het deugdwerk, geen minder voorwaar als tuſſen de Deugd en des deugds Merken: ſo hebben vele des deugds merken, ſonder deugd verkregen, en geen minder getal, ſommige deugdewerken, hoewel ſonder deugd, verrigt: de eene heeft ſijnen toorn door gevynſdhyd ingekropt, een ander ſig van wellustige overdaad onthouden, alleen door de hebluſt beteugelt: deſe

niet hebben: en die een ſondig werk doet, kan wegens een onwinlijke onkunde van die ſonde vrygeſproken werden, ja ook de Deugd ſelvs, die tegen die ſonde overſtaat, beſitten: 't welk wederom met een aandrang voordgeſet werd, want een vromen Soon kan temet ſijnen Vader, meenende ſijnen vyand voor te hebben, ombrengen: en een kuyſſche egtgenoot ſomtijds in bloed ſchande vervallen, denkende by ſijn Vrouw te leggen, daar het ſijne Dogter was: en een goeden huys-vader ſtelt wel een baſtaard van ſijne overſpelige vrouw, boven ſijne ygene kinderen, houdende den ſelven voor ſijnen oudſten ſoon.

heeft

heeft ſig, uyt vrees voor ſchande, van hoerery weerhouden; en gene door roem en eer genoopt, heeft ſijn vaderland uyt ſlaverny gered: die alle zijn Deugdewerken; dog ſo als wy ſe hier afgeſchetſt ſien, werdenſe van de wandeugd en niet van de Deugd uytgevoert: het zijn maar grijnſen, mom-aanſigten en als omhangſelen der Deugd; dog die gans niet van de Deugd, maar van de Wandeugd vervult en beziëlt werden: want wie dus ſijnen toorn inbind is niet matig, maar onmatig; wie alſo ſig van overdaad onthoud, is ſo ſeer geen goeden huysvader, als wel een gierigaard; wie dus geen bordeelbrok werd, is niet kuys, maar lafhertigh; en wie op die wijſe zijn vaderland verloſt, is niet vroom, maar verwaand. Edog dit onderſchyd, dat wy tuſſen de Deugd en het deugdewerk geſtelt hebben, voert niet alleen de Werken ſonder deugd, maar ook de deugd ſonder Werk

in:

in: de Deugd, ſeg ik, van haa
werk ontbloot, en als wat ander
doende: Want de deugd ſchuy
temet ook onder ſulke wanda
den, dat ſy, ſoſe alle der ſelve
hoeken en winkels doorſnuffelt had
aanſtonds verſtaan zow, niet allee
een woonplaats, haar Hoog aanſie
onwaardig, verkoren te hebben
maar uyt onkunde in een hol va
verwoedhyd, of in een vuylen ne
der onkuyshyd, of in een eng kot
je van lafhertighyd, of agter de tra
lien der ſlavernij gekropen te zijn
Deſe onderſchyding dan tuſſen d
Deugd en hare werken geſtelt zijn
de, geraakt deſen knoop los, en
begint in ſijne kwalijk toegetrokke
ne ſlagen te gapen, ſo dat een ide
uyt het gemeen, dien ligtlijk ontkno
pen kan: want als al imand het werk
van eenige Deugd ſchijnt wel waa
te nemen, ſo is het egter niet we
op te maken, dat hy met die deugd
welkers werk hy verrigt, verſien
is, en nog veel min met alle ande-
re

re overige Deugden: want wy hebben nu gesien, dat het deugdewerk ligtelijk van de Deugd selvs af te schyden en af te sonderen is, door des wandeugds kromme sigt, dewelke so mennigmaal in desen vreemden oogst ingeslagen werd. Ook mogen wy niet terstond toeklappen, alswe imand eenig deugdewerk sien nalaten, en over hem een doodvonnis vellen, als of hy van alle Deugd beroovt was; moetende indagtig zijn, dat de Deugd ook somwijlen van haar werk afgeschyden werd door onvoorsigtighyd, en door sulken duysteren nevel van 'smenssen geest, dewelke selvs door een vlytige neerstighyd niet te verdrijven is. B. V. dan woed de vroomhyd eens in een droevige vadermoord, wanneer imand in een geregtigen oorlog meent sijnen vyand om te brengen, daar het sijnen bloedverwand en Vader was: of nu vervalt de vroomhyd in een verfoeilijke bloedschan-

de, als imand door den wijn overrompelt, in de plaats van by ſijne huysvrouwe, by ſijne ygene dogter ſlaapt: of dan heeft ook de vaderlijke lievde een baſtard, den welken hem ſijne overſpelige vrouwe met het hoogſte ongelijk en de grootſte trowlooshyd ondergeſtopt had, boven ſijne ygene kinderen geſtelt. Derhalven kan de Deugd niet alleen van haar beoogde werk ontſet, maar ook aan het ſondewerk, het welke van haar oogwit ſeer verre vervreemt is, door een onkunde, die de Scholen een onverwinlijke noemen, verſlaavt werden: het gene de Deugd evenwel noyt gedogen zow, indienſe noyt bedrogen wierd, en ſo de dwaling hare ogen niet geblinddoekt, eerſe haar op den kant der ſondenpoel geſtelt had: Maar het dekſel van onkunde, dat over haar aangeſigt legt, beneemt haar de vooruytſigt en keuſe der dingen, die voor de hand *zijn*; en dat ſelvde ontvangt ook

ook de vuyligheden en ſchandelijkheden, waar mede het onſuyver werk, datſe doet, haar beklad zow hebben, en ſchud die af: terwijlen dat ſy ſelvs, onder dat vuyle en van haar ſo vervremde werk, gans ſuyver en onbeſoedelt blijvt, even als of ſe in haar ygen en waaragtige werk beſig geweeſt ware. Weſhalven wy [1] beſluyten, dat de Deugden, als eenen onbreekbaren keten, aan malkanderen geſchakelt zijn, ſo dat *wie eene, alle heeft:* alle ſigtbaar en voor de hand, die werkſtellig konnen zijn, maar de overige inwendig en onſigtbaar: maar *wie eenige deugd niet heeft,* al

1 *Weſhalven wy beſluyten, enz.* Hier doet ...g ten negende een a Hoofdſaak-herhaling a Recapitulatio. ...p, dewelke alhier, na ſo vele Tegenwerpen ...n oploſſingen, noodſaaklijk was, en ook niet ...orter beknot konde werden. De gemoedsbeweging komt hier, als zijnde t'eenemaal ...en wijsgerige Sinſpreuk, gans niet ter ſpan...teek, dieshalven is ſ'r ook afgelaten. Maar ...mand mogt miſſchien denken, datmen in de ...laats van een gemoedsbeweging, een aanpor...ing had konnen gebruyken; om eene Deugd

al ſchijnt hy ook alle de andere t
hebben, *die heéft 'r gene*; en ſleg
derſelver Werken, dog de deug
den ſelvs niet; maar werken, d
van deugd idel en ledig, dog va
ygen ſinlijkhyd en welbehagen v
en overſulks van de wandeugd o
gemaakt zijn: ten minſten van d
ſinlijkhyd, waar door hy een keu
gedaan heeft, welk werk hy doen
en welk hy nalaten zow: dewij
nu deſe keur van de Rede niet g
oppert werd, ſo moet noodwendi
de ſinlijkhyd ſig deſelve aangem
tigt hebben.

met ernſt na te jagen, op dat wy ſe alle b
komen mogten: maar dat zow meer na d
gemene volks doen gelijkenen, als dat h
hier paſſen zow: want dat ware veel me
een opwekking tot eenig deugdewerk, als t
de Deugd ſelvs: daar hy nogtans, die o
tot eene deugd waarlijk zow aanporren, o
daar door ſelvs tot alle opwekken zow
want anders ware het maar een aanporri
tot het Werk des Deugds, het welke b
het volk ſeer gemeen, en geen aanrading t
de Deugd ſelvs, is.

Y N D E.

Een
ZEDELYK-LICHHAAMKUNDIGE VERHANDELING
VAN
Des Ziels en Lichhaams LYDINGEN.
En derselver
Sekere Geneesmiddelen.

DOOR
Den niet min vermaarden Artz als schranderen Wijsgeer
KORNELIS BONTEKOE.

Een Werkje seer nut en nodig tot voltoijing en volmaking der vorenstaande Zedenkonst; noyt voor desen aan 't ligt gebragt; maar nu in de laatste Latijnse herdrukking uyt een getrow afschrivt daar agter gevoegt

Nu mede door den selvden Vertaler met eenige uytbraidende verklaringen voorsien.

TE DORDREGT,
[B]y *Dirk Goris*, Boek-verkooper, woonende by de Wijnbrug, in de Griffioen. Anno 1696.

Den Latijnsen Uytgever aan de beknibbelaars van GEULINGS en BONTEKOE.

O, Momus! Deugds en Wijshyds hater
Roer vry uw bose en vuyle snater:
Ja, bijt uw nagels van uw' handen:
Ga, knaag al voord met swarte tanden,
Het dor gebeent, tot sat-zijns toe,
Van GEULINGS *en van* BONTEKOE:
Die grote Wijsen. Wilt geloven,
Haar WYSHYD *vliegt uw'* haat *te boven*
Bespotter van de Deugd! gy kond
Nog haren Naam, nog Wijshyd schenden:
Want dese vliegt aan 's werelds Enden
Door aller ware Wijsen mond.

KOR-

Kornelis Bontekoe's
ZEDELYK-
LICHHAAMKUNDIGE
VERHANDELING

Zijnde Tweledig.

I. Van des Ziels en Lichhaams lydingen van §. 1. tot 18.

II. Van derſelver ſekere Genees-middelen. van §. 18. tot het ynde.

Eerste Lid.

§. 1.

Wat de hertstogten in 's mensſen ziele en lichhaam zijn, werd onderſchydelijk geleraart: en'r aangehegt, datſe in de beeſten alleenſlegs bewegingen, *en geen mewuſtige beſinningen, en overſulks ook geen hertstogten zijn.*

1. DEn mens is, behalven de ſinnen en beweging, ook nog *hertstogten* onderhavig; dus noemt-

men de lydingen of aandoeningen van ziel en lichhaam; en dese zijn in de ziele niets anders, dan sekere begrippen, en ware besinningen, maar in het lichhaam sekere bewegingen van 't hert, spieren, en sommige leden.

2. Want in de hertstogten of zielslydingen behoordmen die dingen, dewelke in den geest zijn, nauwkeurig te onderschyden van de dingen, die in 't lichhaam voorvallen.

3. Behalven verstand en wil, en derselver wijsen en wijsigingen, zijn 'r *in de Geest* ook Besinningen, of begrippen, dewelke schijnen van buyten aan te komen, om dat wy onses seer wel bewust zijn, deselve nog veroorsaakt [a] nog voordgebragt te hebben.

4 Wel-

a *Nog veroorsaakt, nog voordgebragt te hebben.)* Nog ook te konnen veroorsaken of voordbrengen; indien wy die sintuygen, dewelke in 't volgende lid tot agt opgetelt werden, niet hadden: want dat de ziele door hulp

4. Welke Sinnen of Besinningen vijv, van ouds seer berugt, en drie niewe opgetelt werden, en men mag

hulp der inbeelding diesgelijke begrippen sig kan verbeelden, dat is niets anders, als, door hulp van diesgelijke beweging of schikking van het gestel der hersenen, wederom sulke begrippen te vormen, als sy hadde, wanneer de sintuygen onses lichhaams, door de uyterlijke voorwerpen bewogen, het hersenstel in die schikking en gestelthyd bragten, by welkers gelegenthyd de geest een sodanig begrip vormde, B. V. met geslotene ogen of in het duyster sig een toorn of paard te verbeelden, die we te voren met onse ogen by ligten dag gesien hadden. Siet dit uytvoeriger betoogt by de Heer Joan. Aalstius, mijnen wesentlijken en daarom seer eerwaarden hertvrind, in sijn doorvrogt werk *de Bespiegeling der Redenleer. Het II. Hoofdst.* §. 104. *van de mensselijke werkingen.* Waar uyt het derhalven seker is, dat wy die begrippen, diewe uyt de siening vormen, noyt zowden konnen maken, indien wy noyt het gebruyk onser ogen gehad hadden: want dat een blinde, die noyt gesien heeft, evenwel enige begrippen van sommige sigtbare voorwerpen heeft, is of door 't gevoel, 't welk hy levendiger gebruykt, of door 't gehoor wat andere daar van spreken of schrijven, waar door hy uyt het ingeschapen begrip der uytbraiding, dese of gene begrippen der besondere lichhamen vormt, terwijle de werking van alle de sin-

magſe zielslydingen noemen, voor ſo veel ſy in de geeſt niets anders zijn, dan ſekere [b] Beſinningen, en derſelver verſchydene wijſigingen.

5. Maar eer de ziele deſe beſinningen ontvangt, en in het ontvangen ſelvs, werden *in het lich-*

tuygen een en deſelvde is, tew: door uytwendige voorwerpen bewogen, die beweging voord te ſtuwen tot in de hersſenen, en daar door aan den geeſt de gelegenthyd, tot het vormen van ſulke of ſulke begrippen, te verſchaffen. Waar uyt wy met eenen bemerken, datwe noyt zowden ſeker wezen of gewis weten konnen, dat'r ſodanige voorwerpen met'r daad aanwezig zijn of beſtaan, indien wy genig gebruyk van eenige der Sintuygen hadden: alſchoon wy derſelver mogelijkhyd, t. w. datſe aanwezig konnen zijn, met het verſtand bevatten, en in den geeſt, door het bedenken van een beweging en ruſte in ſekere delen, ook ſodanige geſtaltens van het ingeſchapen begrip der uytbraiding afſonderen konnen.

b *Sekere beſinningen.)* Dat is ſodanige begrippen, als den geeſt, by gelegenthyd der roering en beweging van dit of geen Sintuyg, vormt; dewelke ook ſo velerlye, als 'r verſchydene Sintuygen, en derſelver roeringen en bewegingen vele zijn.

haam

haam verſchydene [c] bewegingen in ſommige leden verwekt, dewelke die beſinningen van den geeſt of voorgaan of vergeſelſchappen.

c *Werden in het lichhaam verſchydene bewegingen in ſommige leden verwekt.)* Namelijk, ſulke bewegingen, en in die leden, dewelke bekwaam zijn, om het voordeel en de nuttighyd dat die bewegingen der Sinnen het lichhaam toebrengen, aan te nemen, of derſelver ſchade en nadeel af te weren en te vermijden. Alſo bevindenwe, wanneer het lichhaam, door het ſtoten van den voet, of door andere uyterlijke persſing, buyten ſijn evenwigt gerakende, drygt te vallen, dat 'r dan terſelvder ſtond, en ſelvs voor dat den geeſt des bewuſt is, een beweging in den anderen voet en arm, en een buyging in het lichhaam komt, die tot tegenwigt dienen om het lichhaam, buyten ſijn evenwigt geraakt of zullende geraken, te herſtellen of te verhoeden: en dat op de allerminſte uytwendige beweging, die op onſe ogen aankomt, ook aanſtonds de oogleden toeſluyten; en meer diergelijke. Waar uyt wy leren, dat de Sinnen of derſelver werktuygen alleen dienen, om het lichhaam in ſtand te houden, en voor verderv te behoeden. En dewijle dan den geeſt alleen in ſijn verſtand kan oordelen wat goed of kwaad is, ſo noemt hy de behoeding des lichhaams *goed*, en desſelvs verderv *kwaad*, en ſmeed daar uyt die Hoofdtogten *Lievde* en *Haat*, of *Afkeer*.

6 Nu

6. Nu dese bewegingen werden meest allegaar in de Beesten gevonden, so dat dese, gelijkse van alle besinningen ontbloot zijn, so ook genige hertstogten hebben, maar alleen eenige bewegingen der leden, die de hertstogten niet ongelijk zijn, genieten konnen: uyt welke [d] onderschyding helder uytblinkt het onderschyd, tussen ons en de beesten, als ook de overeenkomst in de gelijkenisse der sinnen en hertstogten.

§. 2. Van

d *Uyt welke onderschyding helder uytblinkt het onderschyd tussen ons en de beesten.)* Ja dese nawkeurige onderschyding tussen de beweging der Sintuygen, en tussen de begrippen, dewelke het redelijke, dat alleen in onsen verstandigen geest is, by gelegenthyd dier bewegingen daar van opmaakt, stelt de voorstel, *dat de beesten geen gevoelen hebben*, buyten kijv en beslist het geschil, daar over opgeresen, naakt en klaar: door dien de begrippen van 't gevoelen, 't welk in sig selvs niet dan beweging is, alleen in des menssen redelijken en alleen verstandigen geest of denking gevormt en opgemaakt werden. Siet hier van een beknopt en bondig betoog *in het twede Hoofddeel, van het dierlijk Gestel; de*

§. 2.

Van de ordening; oorsaken; ynde; eerste, opkomende, en yge bewegingen der hertstogten.

1. DE Hertstogten konnen velerlye opgetelt, en in verschydene schokken geschikt werden; dog 't is beswaarlijk te verkiesen, welke misschien de beste zy: so men de hertstogten als *zielslydingen* beschouwen wil, heeft Deskartes seer wel aangemerkt, dat de *Verwondering*, en die regt tegen deselve overstaat, de eerste plaats verdient.

2. Hare oorsaken heeft men nergens anders te soeken, als in 't goed of kwaad, of liever in het voor-of na-deel, dat de voorwerpen schijnen ons te zullen toebrengen.

3. Hierom werd alle zielslyding in ons verwekt, opdat 'r, het ver-

de agtenvijftigste Snede, van de bespiegeling der Redenleer van den voornoemden mijnen hertvrind *Joannes Aalstius.*

stand

ſtand gewijſigt, dat is, een begrip van goed of kwaad verwekt, zijnde, in den wil volge een begeerte, of verlangen, om 't geen goed is te aanvaarden en behouden, en 't geen kwaad is te vlieden en mijden.

4. Waar van daan in alle hertstogt de eerſte bewegingen in de agt ſintuygen ontſtaan, en deſe aanſtonds door andere bewegingen van 't hert, bloed en andere ſappen, en van verſchydene ſpieren en leden gevolgt werden.

5. En deſe laatſte bewegingen zijn aan de zielslyding ygen, daar de eerſte enkelijk tot de ſinnen behoren, en de aandrijvers der laatſte zijn: ſo dat die gene, met ſekere Hertstogten aangedaan werden, die in ſekere ſinnen boven andere uytmunten; ja veelvuldige waarnemingen tonen 't, dat ſommige ſekere Hertstogten ontberen, of van eenige niet ſeer getroffen werdende, die ligtlijk beteugelen konnen, om datſe ſekeren Sin niet ſo

ſcherp,

cherp, en gevolglijk desselvs werk-
uygen niet so wel gestelt, of veel-
igt kwalijk gestelt hebben.

§. 3.

De beweegoorsaken van verwondering, lievde, haat, begeerte, hoop, vertrouwen, vrees, wanhoop, *als mede* van vreugde *en* droevhyd *werden so in 't algemeen aangeroert.*

1. DE niewighyd van eenig voorwerp maakt *verwondering*; dog desselvs goedhyd *lievde*; en kwaadhyd, of liever een schadelijk voorwerp, verwekt *haat*; alswe eenig voorwerp nog niet genieten, en egter desselvs goed-of kwaad-hyd kennen, ontstaat'r *een begeerte* of *verlangen*, om dat goed te bekomen, of kwaad te mijden; en voor so veel desselvs bekoming of vermijding ligter of moeilijker, of wel onmogelijk schijnt, komen 'r voord *hoop*, *vertrouwen*, *vrees*, of *wanhoop*,

hoop, maar een tegenwoordig goe
baard *vreugde*, gelijk een tegen
woordig kwaad *droevhyd* voor
brengt.

2. Hier uyt werden de overig
zielslydingen opgemaakt, en noy
bestookt ons eene hertstogt alleen
maar altijd zijn 'r vele onderlin
vermengt, so datwe gestadig va
de eene hertstogt in een andere ge
slingert werden.

§. 4.

De verwondering *afgebeeld*; *har*
werktuygen en gebaarden: ver
baasdhyd *of* verrukking *wat?* *s*
komt na aan de Sothyd; *en d*
Sinvang. *Deskartes berispt.*

1. UYt de niewighyd eene
voorwerps komt *verwon-*
dering; die in den geest, *een scher-*
pe opmerking van een ongewoon en
onbekend voorwerp is, en in het
lichhaam een beweging in die spie-
ren, waar door de overige Sinnen

ge-

geraakt werden, terwijle die Sin, dewelke tot het nawkeurig onderſoek van 't voorwerp der verwondering bekwaam is, alleen een tijd lang ſijne werking behoud.

2. Hier van gebruyken wy in de verwondering voornamelijk onſe ogen en oren, ja wy maken ook wel eenig gebaar dat op die verwondering en opmerking paſt: daarom voegen wy ons dikmaals nader by dat voorwerp, of onſe ogen en oren brengen het digter by; of ſtaat het te verre van ons, wy ſteken ons hoofd op, rekken den hals uyt, houden onſe ogen ſtrak, en de oren open, drayen en keren ſomwijlen het lichhaam, en ſlaan de handen in een, of ſwayen met de armen: alle 't welke wy te heviger doen, hoe onſe verwondering aan de ſtokſtomme verbaaſdhyd, of de verrukking nader komt.

3. De *Verrukking* den hoogſten trap van verwondering, gelijk de ſtokſtomme *verbaaſdhyd* een ſchie-

lijke verwondering is, die den geest so strak gevestigt houd, datse niet verre van *de Sothyd* afloopt, als alleen dat de verbaasthyd weder geneest, daar de sothyd gemeenlijk blijvt duren.

4. Hier komt by dat in de Verrukking en Verbaasdhyd die bewegingen, dewelke in de Verwondering gewoonlijk eenige leden roeren, komen op te houden, so dat ons lichhaam, dat wonder-konststuk, gemeenlijk met ogen, hoofd, hals, en armen na den Hemel uytgestrekt, eenigen tijd geheel onbeweeglijk blijvt.

5. Weshalven desen stand, so die heviger als na gewoonte is, die siekte schijnt te zijn, die den naam van *Sinvang* voert, in dewelke sy, die'r mede bevangen zijn, in dien stand, waar in se aangetast werden, onbeweeglijk blijven, tot datse, de siekte overgaande, als op niews herleven, of die byblijvende, in't korte voorder sterven.

6. Dus

6. Dus heeft ſig de verwondering: 't welk wel overwogen zijnde, magmen een misſlag van *Deskartes*, als of 'r in de verwondering genige bewegingen waren, ontdekken; want ſo de goed- en kwaadhyd eenes voorwerps in het bloed, ſappen, en leden, ſekere bewegingen verwekken, waarom ſal *de niewighyd* of *vremdighyd* des onmagtig wezen?

§. 5.

De Lievde, *van waar? ſy is, of tot* ons ſelvs, *of tot de Goddelijke Wet, en ſo tot* God.

1. DE *Lievde* hangt van de goedhyd, of liever van de nuttighyd des voorwerps af.

2. Noyt beminnen wy andere *dingen*, maar onſe lievde is tot niets anders, als tot *ons ſelvs*; waarom als wy andere dingen ſeggen te beminnen, of in eere en waarde te houden, dat niets anders betekent,

dan dat wy oordelen, dat die dingen *ons* behagen, *ons* ten nutte, en voor *ons* begeerlijk zijn.

3. Nu wy ſeggen *die dingen* ſeer te beminnen, om dat wy onſer, over die *Selvslievde*, of ygenlievde, ſchamen, en om dat we weten, dat andere mensſen, die niet minder ſig ſelvs lieven, met deſe onſe ſelvslievde niet ſeer vermaakt zijn: om deſe dan te mislaiden, ſchamen wy onſes niet, *te liegen.*

4. Daar is dan maar een eenige lievde, namelijk, *ſijns ſelvs*, dewelke ſlegs of meer of min bedekt, of openbaar is: Want men ſiet ſulke Selvslievers, die, dewijlſe geen vrees voor andere hebben, van ſulken onbeſchaamden houten voorhoofd zijn, datſe hare Selvslievde opentlijk belijden: maar de Wijſen deſer eew, of die voorſigtige genaamt werden, weten door honderde grimmatſen en grijnſen hare ygen lievde te verbloemen en te bedekken; dog egter ſo niet, of

daar

daar ſchittert hier of daar t'eeniger tijd ietwes van uyt.

5. En deſe vermomming en beteugeling der Selvslievde werkt nog dit uyt, datſe den naam van *deugd*, *edelmoedighyd*, *behoorlijke ygen agting*, *vrindſchap*, *goedhyd*, *ootmoedighyd*, *eerlijkhyd*, *beleevdhyd*, *welgemanierthyd*, *goede-opvoeding*, en meer diesgelijke lieve naamtjens verwervt.

6. Dog behalven deſe Selvslievde is'r nog een andere LIEVDE, dewelke, een witten Raven gelijk zijnde, L. W. alle agting ſijns ſelvs den ſchop geevt, en ſig ſelvs ſo afſweert, datſe hare ſtrakke, opgeſpalkte ziels-ogen alleen op de wet Gods veſtigt, die alleen beſchowt, toeſtemt, en opvolgt ſonder de minſte aanmerking ſijns ſelvs, en vaſt voorneemt niets te doen, te ſpreken, of na te laten van 't gene ſy ge- of ver-bied, houdende of alle verdienſte, of loon, of ſtraf, voor niet met al.

§. 6.

De Lievde Onses selvs, van waar? harer ses besondere soorten; en wederom twe voorname ondersoorten van 't Vermaak.

1. DAt Zieleoog, 't welk op 't nutte siet, en een vrugtbare moeder is van de begeerlijkhyd om dat goede te gebruyken, of die Lievde *sijns selvs*, door de bewegingen der Sinnen gaande gemaakt, sleept meer bewegingen van vele andere leden na sig, waar door het lichhaam in staat gestelt werd, om dat nutte te bekomen en te behouden.

2. Maar om die bewegingen met eenige ordere te besigtigen, zal het nodig wezen de ygen lievde in eenige besondersoorten te splissen: als, 1. *roem en eer.* 2. *vermaak.* 3. *wereldse vrindschap.* 4. *goedgunstighyd.* 5. *hailighyd.* 6. *winst en voordeel.*

3. Van dese heeft het Vermaak weder

weder ſijne onderſoorten, ontſtaande uyt de werking van beſondere voorwerpen op beſondere ſinnen.

4. Onder welke onderſoorten voornamelijk twe uytmunten, *de lievde der geſondhyd, en de lievde tot het minneſpel*, ſo de gematigde, die in 't huwelijk plaats heeft en eerlijk geagt werd, als die tot het hoerdom uytſpat, en die andere, die een dollemans drivt is.

§. 7.

De Lievde tot roem, vermaak, en winſt, *ruſt op de lievde van dit* leven, *en de* geſondhyd: *in de lievde zijn ontallijke ontroerniſſen.*

1. IN de lievde tot *roem, vermaak*, en *winſt*, oordeelt de geeſt, dat die dingen voor hem wensſelijk zijn.

2. Dog 't is aanmerkens waardig, dat dit oordeel geen anderen grond heeft, dan de lievde om te leven

en een ſekere geſondhyd te genieten.

3. Namelijk de lievde ſijns ſelvs heeft den geeſt ſo ingenomen, dat hy niet als ſijn aardſe leven leven wil, en het lichhaam tragt aan te kleven en in rak en dak te houden, om voor altijd de aangenaamhyd der ſinnen te genieten, op dat ſijne leden in alle bewegingen, tot duſken ſtaat nodig, wakker en vaardig volharden mogten: hierom volgt hy alles op wat de ſinnen behaaglijk, en tot het verrigten van ſommige bewegingen bekwaam is.

4. So dat'r behalven de lievde geen Togt is, die ſo vele bewegingen, om de beminde ſaken te verkrijgen, met ſig ſleept: derhalven zijn de beroertens in de lievde ontelbaar, en byna altijd durend, nademaal'r in alle andere Togt enige lievde heerſt, ſelvs wanneer die andere Zielslydingen ſchijnen meeſter te zijn.

§. 8.

Wat oordelen, en bewegingen, dat 'r in de Gunſtlievde, *en in de* Hailighyd *zijn?*

1. DOg in de *Gunſtlievde* en in de *Hailighyd* werden eenige besondere bewegingen gevonden: want wie met een *goedwillige* genegenthyd imand wel wil, in dien ſietmen een vrolijk en lachchend weſen ten ogen uyt. Alſo beſpeurtmen een gelijkeniſſe van lievkoſing in de beeſten, en beſonder in de honden, die als van vreugde opſpringen, en ons ſchijnen vrindſchap en eer te bewijſen.

2. In de *Hailighyd* werd het aanſchijn ſtraf en ſtatig, de ogen neergeſlagen, en 't gehele weſen als met vrees en droevhyd beſchildert gevonden: dikmaals werden ook de knien gebogen, de handen gevouwen, en de armen met een kromme bogt opgeheven; en niet ſelden hoortmen diep uytgehaalde ſug-

tingen, met een klagende en lymende ſtem, die ſagtjens door de neus getrokken, met horten en hikken afgebroken werd: en dit zijn ſo byna de tekenen van nedrighyd, waar aan men den naam van *Godsdienſtighyd*, *Godzalighyd*, en van *Hailighyd* geevt.

3. In den geeſt legt een oordeel gevelt, dat ſy, die wy *eeren*, *meerder* als wy, en die we *goedgunſtighyd* bewijſen, *minder* zijn; terwijle de vrindſchap tuſſen byde gaat, onder gelijke, of ten minſten die ſig gelijk agten: In de Hailighyd is het gemoed noyt ſonder vreſe, gelijk het in de Gunſtlievde en Vrindſchap gemeenlijk eenige blijdſchap heeft.

§. 9.

De Lievde van 't Minnevermaak *waar van daan? waarom meer in de jonge als in de oude is?*

1. DEſe Lievde van *'t vermaak*, dat tuſſen het manlijk en vrow-

vrowlijk geſlagt in ſwang gaat, gelijkſe vele uytſporigheden heeft, ſo ontſtaatſe ook uyt geen eene oorſaak, welkers voornaamſte, de fris en wakkerhyd der teelleden is.

2. Gelijk het te veel verteren van 't voedend ſap den geſonden meer honger verwekt, alſo brengen de werktuygen van den Vermaakſin desſelvs lievde voord, die des te heviger is, hoe ſy met meer en ſcherper vogt verſien zijn.

3. Ter deſer oorſake neemt deſen Togt in de jeugdige en manlijke jaren toe, daar hy in den ouderdom begint te verminderen.

4. Somwijlen maakt denſelven en de jeugt, en mannen, en vrouwen ſinneloos, werdende ſy ſo ſeer met minluſt bevangen, datſe niets anders of denken, of ſpreken, of doen; ja den geeſt werd dikwijls ſodanig met verlievthyd ingenomen, dat alle andere levens werkingen verminderen, ſo dat het waken byna gedurig, of den ſlaap

kort,

kort, en vol minnedromen is.

5. Sy werden Digters en rijmers en weten levendig van de lievde te spreken; die geen Digters zijn begeven ſig aan 't vuylbekken, en zijn veeltijds op minſpelende verbloemingen niet kwalijk bedreven.

6. Maar niets vervult ſo ſeer haren geeſt, als de gedagte op *ſchoonhyd*, die ſy op een wonderlijke wijſe ſmeden en herſmeden; en om dat deſe nu allernaaſt aan de ſothyd, en van het ware ſchoonhyds beeld onkundig zijn, ſo verſlingerenſe op een vryer of vryſter, om aan deſelve alle het ſchone aan te plakken; en dikwijls gerakenſe in een hevigen twiſt over die ſchoonhyd: of andere wiens herſſenen averegts ſtaan, ſoeken dat ſchoon, dan hier, dan ginder, met veel kommer.

7. Men vind'r, dien de eetluſt vergaat en een minnekoorts aankomt, wanneer hare ſothyd tot raſerny begint te hellen, als het Priapiſmus den mannen noopt, 't geen men

nen *Teelwoede* noemen mag.

§. 10.

Vat de Haat *zy? en sijne beweging en werking?*

TEgens de Lievde ſtaat den *Haat*, een Togt, waar mede den geeſt geprikkelt werdende ordeelt, dat het voorwerp voor g, en ſijne lievde, of op ſijn lichaam en desſelvs welſtand niet paſt: n de lievde des gemoeds is een haat f afkeer van die dingen, dewelke en lievelingen tegen zijn: maar aar is een ander ſlag van haat, vaar mede wy de dingen, diewe eer ſchadelijk agten, vlieden.

2. Dog wanneer de haat den eeſt beſit, beſpeurt men in het chhaam alle bewegingen, die tot et vlieden der ſchadelijke dingen ekwaam zijn.

3. Veeltijds is de Haat ſo hevig, atſe den pols ongelijk en ſwak doet aan, met een gevoelen van pijn en ſcher-

ſcherpe hitte, als of'r een klyn
koortsje by was; dikmaals werd den
honger en gylmaking ook beledigt
wanneer de gehaatte dingen ons na
by komen, weren wijſe van ons
of vlieden ſelvs.

4. Hier van daan verwekt den
haat tegens perſonen, als die tegen
woordig zijn, gemeenlijk veront
waardiging, vreſe, toorn, gekijv
en ſomtijds uyt woorden ſlagen.

5. So mennigmaal wy op de ge
haatte perſonen of dingen denken
of daar van horen gewag maken
ſo ontſteekt het gemoed ſchielijk
en in 't lichhaam werden bewegin-
gen van ſchrik, gramſchap, en
vraakgierighyd verwekt, ſo dat den
haat de naaſte trap tot de raſerny
en dolhyd is.

§. 11. Bo-

§. 11.

Begeerte, en Afkeer *wat? hare Besondersoorten? en Bewegingen welke?*

1. B*Egeerte*, of *Verlangen*, komen so na aan de lievde, datſ''r nauwlijks van te onderſchyden zijn.

2. *'t Verlangen* ſiet op goede en kwade dingen; begerende dat die tegenwoordig zijn, of zijnde, blijven mogten: en dat deſe niet zijn, of zijnde, afwezen mogten.

3. So *de Afkeer* niet het tegendeel der Begeerte is; ſy is'r ten minſten aanvaſtgehegt; want op't ſelvde ogenblik datwe het goede begeren, hebbenwe een afkeer van 't kwade.

4. In de begeerte na 't goede is lievde, hoop en blijdſchap: maar in den afkeer van 't kwade, is haat met vreſe, en droevhyd,

5. Yndelijk verſchilt de begeerte in de voorwerpen, hier van werd

de

de weetlust *Niewsgierighyd* genaamt; en dewijl de begeerte uyt de lievde ontspruyt, so heeftse so vele besondersoorten, als 'r voorwerpen van lievde zijn; welkers voornaamste *roem*, *rijkdom*, *gesondhyd*, *sterkte*, *schoonhyd*, *winst*, *enz.*

6. En ter deser oorsaak zijn 'r ontallijke en verdubbelde bewegingen der leden in de begeerte, welkers voornaamste, die ontsteltenis in 't lichhaam maakt, met een lastig en brandend verlangen in den geest: welke ontsteltenis des lichhaams niet veel van die verschilt, dewelke de lichhamen der koortsige en zieltogende ontstelt.

§. 12.

Blijdschap *wat die is?* verstandig *en* lichhamelijk: *hare bewegingen welke? zijn dienstig voor 't lichhaam, enz.*

1. Blijdschap, of *Vreugde* is een aangename besinning in den

geest uyt het genot van eenig goed; dog onderschyden van 't vermaak, of de kitteling eenes uytwendigen Sins.

2. De blijdschap is of *Verstandig*, dat is, een berusting in 't goede, 't welk alleen tot den geest behoort, [en dienvolgende een geestelijke blijdschap is.]

3. Of sy is *Lichhamelijk*, om datse uyt een goed des lichhaams ontstaat; met dese blijdschap werdenwe doortintelt, als het lichhaam gesond, de eetlust wakker, en de spieren tot alle beweging rap zijn, en wy niet ligt slaperig of moei werden.

4. In dese en in alle blijdschap bespeurtmen den pols ruym, sterk, en genogsaam ras; de ademing vry, onbelemmert, en een aangename warmte in de borst, met een vaardige Gijlmaking: hier door werden de leden om te dansscen en springen, de stem om te singen, ja om te snappen en klappen, en

alle ſinnen, die fris zijn, tot het genot van alle vermaak, bekwaam gemaakt.

5. So dat'r geen Togt ſo nut en dienſtig is voor het leven en de welſtand des lichhaams.

6. Gelijk ook het tegendeel uyt droevhyd blijkt; want deſe, ſo ſe ſwaar en langdurig is, ſmijt de geſondſte en kloekſte mensſen in'tkorte onder de voeten; daar de kwijnende, ſo ſe tot vreugde geraken, ſig aanſtonds beter vinden.

7. En om dat door een lang gebruyk, en innig gevoel een igelijk van 't begin ſijns levens af ondervind, hoe nut de blijdſchap voor den welſtand en de geſondhyd is, daarom zijnſe alle uyt om vrolijk te zijn, en daaglijks vreugde te ſoeken, en haar in gejuyg, gedans, ſpel, maatgeluyd, wandelen, ſingen, enz. te vermaken.

§. 13. De

§. 13.

De Droevhyd *van waar? onderschyden van pijn; hare verschyde bewegingen in verschydene: is de gerusthyd in den geest, en de gesondhyd des lichhaams ten hoogsten tegen: welkers oorsaken in 't brede verklaart werden.*

1. TEgen over de Blijdschap staat de *Droevhyd*, dewelke uyt eenig tegenwoordig kwaad voordkomt, 't welk of den geest, of 't lichhaam, of wel byde kwalijk handelt: dog dit kwaad is temet gelegen in het missen van het goede, of nutte, of vermakelijke, datwe met onse lievde so iverig najagen.

2. Gelijk nu de eerste en voornaamste oorsaak der Blijdschap is de voorspoedige welstand van ons leven, 't welk met geen de minste bekommernisse behebt is: also ontstaat de Droevhyd eerst uyt siekte, en dat innig gevoel, 't welk den geest treft, als 't lichhaam de aller-

minſte ontſteltenis bekomt.

3. En dit 's de rede, dat de pijn gemeenlijk met de Droevhyd vermengt en verwert werd: alſchoon dit in een Overdragtige ſpreekwijſe toe te ſtaan ware, door dien onſe geeſt even ſiek is, als hy droevhyd, en als hy pijn lijd; ſo mag men dit egter in de Genees- en Lichhaam-kunde niet aannemen, aangeſien men ligtlijk ervaart, dat wy ons anders hebben als we *Droevig*, en anders, als we wegens eenige ſiekte *pijnlijk* zijn: Ook zijn wy dikmaals *bedroevt*, ſonder *pijn* te hebben, dog als de pijn ons drukt, is 't kwalijk in onſe magt de droevhyd te verbannen; ook bedroeven ons vele dingen, daar niet als ſiekte pijn maakt: derhalven is *pijn* geen *droevhyd*, hoewelſe altijd byna deſe voordbrengt; ſo dat de droevhyd, miſſchien al eerſt in ons moeders lichhaam, en in onſe eerſte kindshyd, haren oorſprong uyt de pijn, ſonder welke nauwlijks

eenige

eenige ſiekte wezen kan, ontvangen heeft; gelijk de pijn niet alleen ook nu nog, maar ſelvs alle ſiekte, ons, dog d'eene min, d'andere meer, droevig maken: want wy fris, ſterk, en welvarende zijnde, zijn gewoonlijk dan verblijd, waarom de minſte voorvallende verandering in dien welſtand, terſtond onſen geeſt verſwakt en droevig maakt.

4. Dus werd de droevhyd voorder op alle andere wijſen in ons verwekt, namelijk om datwe met onſe lievde vele dingen najagen, dewelke gebrekende, bedroevt ons haar afwezen, gelijk haar aanwezen ons verblijd: en daar zow geen plaats voor de droevhyd wezen, ſo 'r in ons of gene lievde of geen ſo grote, en tot ſo vele dingen was, nog wy zowden over haar aanwezen niet blijde, of ten minſten ſo grotelijks niet verblijd zijn: welke ſaak buyten allen twijfel en van onſe geeſt ſelvs, en van 't lichhaam,

dat hy niet alleen gebruykt maar daar hy op verſlingert is, en van onſe kindshyd, en van onſe opvoeding, omgang, ſtaat, en van vele andere dingen afkomſtig en oorſprongelijk is.

5. In de droevhyd werden vele wonderlijke bewegingen in verſchydene delen beſpeurt, want die droevig zijn, komen gemeenlijk in ſuggen, dikwijls in ſnikken, en in geween en tranen uyt te berſten: welkers oorſaak ſo ligt niet uyt te vorsſen is.

6. Hier moetmen aanmerken, dat'r temet een droevhyd aankomt ſonder tranen, daar andere die wederom in overvloed ſtorten: daar boven die ſchryen, doen dat by tusſenpoſen, na dat haren aandagt, en opmerking op het voorwerp, datſe betreuren, of op eenige omſtandighyd desſelvs valt.

7. Daar boven dat'r zijn, die heel ligt en byna ſonder oorſaak ſchryen; waar onder de ſuygelingen,

gen, kinderen, vrouwen, oudemannen, klynhertige, en alle wijvmannen te tellen zijn: ja men vind 'r, die ſonder droevhyd, aan eens anderens pijn hare tranen opdragen, dewelke ſy, als of het ſpeekſel ware, uytgieten, byna alsſe willen.

8. Yndelijk uyt een ſchielijke vreugd, ſo het anders uyt vreugd geſchied, ten minſten met een bly gelaat, ſtorten vele ſomtijds tranen, dog niet ſo overvloedig.

9. Gelijk dan uyt tranen en geween de ogen, ſo werden gewoonlijk uyt de droevhyd ſelvs de wangen ſeer rood: hoewel ſommige uyt eenigen toorn, of haat, of vrees, alsſe met de droevhyd verſelt gaan, niet rood, maar bleek werden.

10. Behalven dit alles, komen den droevigen nog andere dingen over, als, dat haren pols gemeenlijk trager werd, en ſy dikmaals benauwdhyd en kloppingen aan 't hert gevoelen, en veeltijds geenen trooſt toelatende, alle geſelſchap vlieden,

en, dat te verwonderen is, ſy vermaken ſig ſomtijds in de droevhyd ſelvs, en in 't geen de droevhyd na ſig ſleept, en 't is haar heuglijk in 't kwaad makkers te hebben: waar in ſy egter ſeer kwalijk beraden zijn, nademaal eens anders bygevoegde droevhyd de hare geenſins verligten kan, ten zy in een uytſtekende verkeerde mening, waar mede ſy ſig willen trooſten, wanneerſe andere in hare elende bedrayen; het welk voorwaar niet ſeer menslijk of beleevd, maar van den Duyvel is.

11. Uyt dit kwaad der droevhyd komt het, dat de droevhyd den geeſt niet alleen ſo tegen is, maar byna ſijn eenigſte kwaal maakt; want de meeſte kwalen komen, ſonder deſen ſtokebrand de droevhyd, nauwlijks tot den geeſt; ſo dat nog pijn, nog ſiekte, nog enig ander kwaad onſes levens, als; ſmaadhyd, armoede, ballingſchap, ja de dood ſelvs, en wat den mens meer

meer belaagt, van eenig vermogen zijn ſonder de droevhyd; ja ſodanig dat, ſonder deſe droevhyd, een vroom man onder alle deſe kwaden, al was 't in den ſtier van Falaris of in eenig ander martelaarſchap, ook dan ſelvs kan gelukkig wezen.

12. Het is niet alleen de geeſt die van de droevhyd aangevallen werd, maar ſy is ook een vréde beulinne voor 't lichhaam, en een korte weg tot allerlye ſware ſiektens, tot den ouderdom, ja tot de dood.

13. Waar uyt men beſluyten mag, dat de beweging van 't bloed en de ſappen door de droevhyd ſeer vermindert, en dat alle ſappen ſo wel dik, als ſcherp, en dat des te meer werden, hoe de droevhyd heviger en langduriger is, en 'r meer andere Togten ſig onder vermengen.

14. Het is wonderbaar, en ik had byna geſegt onverklaarbaar,

hoe dit alles in en van de droevhyd voordkomt, ten zy men onderſtelle, dat de hersſenen, terwijl imand bedroevt is, ſo ſeer bewogen, en de ſenuwſappen daar na toe gerukt, en door de hersſenpijpjes verſpraid en verwert werden, op dat die overdenking des geeſts, die de droevhyd maakt, langdurig zy, ſo dat het bloed en de andere ſappen, alle als na de hersſenen henen geſleept, aldaar alle hare kragt van beroering verſpillen, en dat overſulks de overige delen minder bewogen, of dat het bloed en de andere ſappen elders vertraagt en verdikt werden.

15. Welke voord-rukking van 't bloed na de hersſenen die roodhyd der wangen, en de tranen ſchijnen te bewijſen en te beveſtigen: want de wangen roden niet, dan om dat ſe, door het veelvuldig bloed, wegens die ſterke beweging en persſing, na de uyterſte pijpjes, die anders alleen met een melkagtig vogt

vogt vervult zijn, henen gerukt en gesleept, overstelpt werden.

16. Hier van daan verkrijgen de ogen ter selvder tijd ook meer bloeds, als mede de traankliertjes in de ooghoekjes, en in de binnenste rok der oogleden gelegen, die anders maar wynig vogt, tot bedauwing der ogen, uytgevende, nu door 't veelvuldig bloed geperst, een overvloed van water uytlekken, ten zy dese kliertjes verstopt waren, of dit vogt ontbrak, of de roering des bloeds niet wakker genog, of afgebroken was.

17. Ja uyt dese wegrukking des bloeds na de opperste delen, ontstaan so de benauwthyd van 't hert, als de hevige sugten, om dat het hert meer toegenepen, als uytgeset werd, en om dat de ademspieren geen genogsame mennigte van senuwsap, tot een ruyme en welgepaste ademing, bekomen, waar van daan het bloed niet vry genog door de longens loopt, en door 't overi-

ge

ge des lichhaams verdeelt, maar in de borſt als opgehoopt werd; waarom de inademing heviger ingehaalt, en terſtond van een ſterker uytademing gevolgt moet werden, in welke ſchielijke beweging de ſugten beſtaan.

18. Maar terwijl het hert ſo ras, hevig, en meer toegenepen, als geopent, en het bloed veelvuldig in de longens ingedrongen werd, ſo kan het ſelve niet nalaten te verdikken, en die vaten ſeer te drukken, het welk dat gevoel van pranging, benauwdhyd, en als een ſteekte veroorſaakt.

19. Weſhalven men de bedroevde, op ſekere werktuygige wijſe, die daar uyt volgen moet, ſiet met de handen op hare borſt kloppen, om het vertoevende bloed als door het ſlaan uyt-, en voord te drijven.

20. Ja, om dat het bloed met ſo grote verwerring in de borſt vertoevt, en ſo ſnel na 't hoofd loopt,

ter-

terwijle de overige delen daar van versteken, en het leven en gesondhyd in groot gevaar gebragt werden, als of nu het lichhaam stond te verscheuren en van een te bersten, so heeft misschien die gewoonte der Oude hier van daan haren oorsprong ontleent, dat in grote droevhyd, eenige de klederen, andere de wangen, en vrouwen de borsten met hare handen en nagelen van een scheurden, krabden, en reten, en dat sommige het hair uyt het hoofd gerukt, en andere hun selvs, nu tot dolhyd en woede vervoert, nog vele andere kwaden toegebragt hebben.

21. Maar alschoon 'r niets meer waar is, als dese onderstelling, so schijnt 'r egter dit eene aan te ontbreken, datwe de oorsaak doorsien, waarom den loop des bloeds so snel, en so lang de droevhyd duurt, allermeest na de hersenen gevoert werd? dat wy dit niet konnen doen, moetmen sig niet ver-

won-

wonderen: om dat hier ſeer vele dingen t'ſamenlopen, die tot nog toe ons onbekent zijn, en miſſchien wegens hare veelvuldighyd, van ons, die 't verſtand yndig hebben, niet konnen gekent werden.

22. Evenwel moetmen hier in dit werk vaſt ſtellen, dat'r een ſekere gewoonte en ſmette is, dienwe al in 's moeders lichhaam, en daar na van de wieg af, onder een kwade opvoeding, en omgang, en voorder in dwalingen en vooroordelen verſopen, behaalt en ingeſogen hebben.

§. 14.

Gramſchap, *van waar? wat? daar uyt verſchyde bewegingen des lichhaams: en hare twe beſonderſoorten.*

1. NA de blijdſchap en droevhyd is *de Gramſchap* een hevige Togt, waar door ſy, die'r mede bevangen werden, aanſtonds ver-

verſtandeloos, en dat ſo veel te meer zijn, als de dolhyd der Gramſchap minder kort is: dan kleevt den geeſt een mening aan van een aangedaan ongelijk: hier van daan een haat op hem, die dat gedaan heeft, of door eenig kwaad poogt te doen: den *toorn* werd daarom gemaakt uyt een waan van eenig kwaad, en een haat op hem, die dat gedaan heeft, of doen zal: dan *verontwaardiging*, en *afkeer* van hem, die den Stigter van dat ongelijk en kwaad is: yndelijk werd op deſen hoop nog toegeworpen een *begeerte*, die brandende is om vraak te nemen, dat is, om kwaad met kwaad te vergelden.

2. Terwijle deſe dingen den geeſt benevelen, werden in 't lichhaam verſchydene bewegingen gaande gemaakt: namelijk, ſy werden rood in 't aangeſigt, en voelen een gloed in 't gantſche lichhaam; daar andere evenwel verbleken, en temet ſchryen; het welk dan een ſeker teken

ken is, dat 'r met de gramſchap droevhyd verſelt gaat, uyt de bevatting van het aangedane kwaad, en ygen ſwakhyd om dat te vreken; waar dan een ontferming over ſig ſelvs bykomt, en ſomwijlen in die bleekhyd ook wel een praam van vrees voor de gevaren, die in 't vervolgen der vraak te wagten ſtaan; waar van daan gemeenlijk trilling en beving der leden.

3. Hier van daan heeft *Deskartes* wel aangemerkt, dat 'r twe beſonderſoorten des toorns zijn; welker eene die gene aanrand, die van de beſte inborſt zijn, en door lievde en edelmoedighyd beſtuurt werden; nu de gramſchap van deſe heeft ſijnen regten naam, *een korte dolligbyd*, waar toe ſy ſchielijk vervallen wegens de lievde, die haar drijvt, en doet agten, dat aan alles wat ſy beminnen, niets dan 't geen het waardig zy, behoorde te overkomen; komt dit aan hun ſelvs, of aan andere, om wiens wille ſy

ſig

ſig ſo wel als om hun ſelven verſtoren, dan anders te gebeuren, ſo werdenſe aanſtonds van en door die lievde, die de beweging van haar bloed ſneller en levendiger maakt, getroffen, en toornig, dat is, ſy nemen 't ſeer kwalijk, dat haar en andere ietwes overkomt, waar door hare lievde, ſo ſe menen, in haat en verontwaardiging moet verandert werden: En niet alleen verontwaardigen ſy hun ſelvs, maar menen datſe de vraak plaats moeten inruymen, als offe daar door, het geen hun overkomt, weder in dien ſtaat ſtelden, dat hare lievde, dienſe ſo ſeer aanhangen, en waar in ſe ſig verheugen, plaats winnen kan: nu om dat deſe in lichhaams kragten ſterk zijn, ſienſe ſig de wapenen, om vraak te nemen, niet ontbreken.

4. Maar al is't dat deſe vaardig en haaſtig in toorn geraken, ſo ſtilt byna altijd hare hevighyd ſo ras, alsſe opgeborrelt is, nademaal die

ſterke Togt van lievde, den haat met ſijnen naſleep, niet lang laat duren: want ſy agten het edelmoedighyd, niet vreed te zijn, en ſo wel in het nemen van vraak maat te houden, als ſig ligt te laten vinden, om met hare party te verſoenen, haar te vergeven, en op alle wijſe den twiſt te verevenen en nêer te leggen.

5. De twede ſlag van gramſchap is gewoon die gene te beſtoken, die van aangeboren aard tot droevhyd, haat, vreſe, ſchrik, en ſchaamte genygt, en gemeenlijk deſe togten onderworpen zijn, waarom de deſe, als min met verſtand en oordeel verſien zijnde, en een trager beweging des bloeds hebbende, dikmaals in den hevigſten toorn, hoewel niet ſo gereed, vervallen, alsſe menen beledigt en verongelijkt te zijn.

6. Waar van ſe ook niet ſo ligt te rug keren; weſhalven het deſe zijn, die verbleken, en de ſmerte

diep

diep in 't herte indrukken, dewelke sy uyt een swaren haat en een grotere vraaklust opvatten, waar door dan de beweging des bloeds een wynig vermeerdert werdende, ook wegens sijne verdikking, terwijl den haat blijvt duren, so ligt niet ophoud, aangesien sware lichhamen, eens aan 't bewegen geraakt zijnde, niet so gereed weder tot rust te brengen zijn; uyt welke rede desen toorn verbleekt, en langduriger is.

7. Ook is by deselve hovaardy gevoegt; dewijl 'r een groter en hardnekkiger Selvslievde, en dien volgende een groter selvsagting in de sodanige plaats houd, die meest met haat en droevhyd beswangert zijn, als dewelke noyt voordkomen dan uyt de selvsagting, en des te heviger zijn, hoe die agting groter en min uyt rede is.

8. Hier uyt gebeurt het ook, dat de dese ook gemeenlijk onversoenbaar zijn, en noyt waarlijk met

de gene, waar van ſy ſig beledigt agten, de verloren vrindſchap herſtellen, en als ſ''r al toe gedwongen werden, kroppen ſy het niet te min in den geeſt op: namelijk, den haat, de droevhyd, en hovaardy werden ſeer beſwaarlijk, in lievde, blijdſchap, en nedrighyd weder verwiſſelt.

9. Waar van daan het blijken kan, dat den toorn of gramſchap alle uytſtekende gebreken in heeft, en een regte ſiekte van geeſt en lichhaam is, dewelke nauwlijks een ſtap van die kwaal af is, die de Geneesheeren *raſerny*, *ſothyd*, en *dolhyd* noemen: 't welk men daar van bekennen mag, dat het dikwils bevonden is, dat ſommige ſchielijk verſtoort en gram geworden zijnde, alle haar leven raſend en dol gebleven zijn.

§. 15. De

§. 15.

De Vrese, *van waar? wat? is een slag van sothyd: veranderlijkhyd in 's menssen leven, wat? de twijfeling in de wetenschappen, wat? en van waar.*

1. GElijk de hoop een slag van blijdschap, so is de *Vrese een slag van droevhyd; waar door wy menen te zullen gebeuren, 't geen we niet beminnen, en 't geen we agten voor ons een kwaad te zullen zijn*; so dat de *vrese een* sekere *droevhyd over een toekomend kwaad is*, hebbende hare trappen, na dat het vermoeden van het aanstaande kwaad groter of klynder is.

2. Maar sy is voorwaar geen klyne sothyd, dewijle het gevreesde, of gebeuren zal of niet: zal 't niet gebeuren, so is de gissing idel en den waan sot, steunende nog op die dwaling, dat wy menen ons een kennisse, van 't geen gebeuren zal, gegeven te zijn: waar in dit ook belach-

lachlijk is, datwe het toekomende gemeenlijk voorſpellen uyt het gene, in diesgelijke geval voorhenen gebeurt is: Nu dewijle van 't verledene, ons alleen 't geheugen, en dat nog ſeer ſwak en onvolkomen, overgelaten, van het tegenwoordige alleen een bevatting vergunt, en van het toekomende ons alle voorweten en vooruytſiening t'eenemaal gewygert is, ſo vermeten wy ons verwatelijk, en niet ſonder grote dwaashyd, ja niet ſonder godlooshyd dat gene, 't welk alleen Gode ygen is, tew. het toekomende te voorſien.

3. Maar genomen, het geen wy vreſen moet ſeker en onfaalbaar geſchieden; wat helpt dog het vreſen, voor 't geen niet verandert kan werden?

4. Of ſo men dat veranderen en vermijden mag, en kan, wel aan, 't geſchiede ſo; dan valt 'r immers niets te vreſen.

5. Nu dewijle de vreſe nergens

anders, als uyt lievde en begeerte, ontſtaat, en dewijl het ſot is te begeren, 't geen niet geſchieden kan, of te willen, 't geen God niet wil, dat geſchiede, wiens wil niemand wederſtaan kan; ſo is het immers niet minder ſot, te vreſen 't geen onſeker is, of 't geſchieden zal, als te dugten 't geen ſekerlijk geſchieden moet; dienvolgende als het niet geſchied, ſig 't ſelve voor de uytkomſt te vertegenwoordigen uyt het toekomende, of miſſchien niet toekomende, is even ſo veel als, ſig door ygenwillige pijniging elendig te maken, voor dat de elende ſelvs komt.

6. Maar temet gaat de *vreſe* met *hoop* verſelt, en dan werd het gemoed nu door d'eene, en dan door d'andere giſſing van 't gebeurlijke, gins en herwaarts geſlingert: waar al wederom, dog een mindere ſothyd voorkomt, om dat de hoop, alſchoon ſeer klyn en vals, evenwel beter, als alle vrees, is; ge-

lijk alle lievde beter dan haat, en blijdſchap voortreffelijker, dan eenige droevhyd, is.

7. Gelijk nu een ſterke hoop de vrees verbannet, alſo gaatſe in *berusting* of *vertrouwen*, het naaſte aan de blijdſchap, over; maar de vrees alle hoop verwerpende, ontaard in *wanhoop*, den hoogſten trap van droevhyd, alwaar de ſothyd ten top ſtygert, en een groten ſtap doet, tot het gene men gemeenlijk *dwaashyd* noemt, waar toe een vreesagtig en wanhopig gemoed vervalt, gelijk een grammoedige tot de raſerny en dolhyd.

8. Ten laatſten is 'r een ſlag van vrees, die men in den borgerlijken wandel *veranderlijkhyd des gemoeds*, en in de oefening der Wetenſchappen *twijfeling* noemt, dewelke bydegaar een gemene en uytſtekende Togt zijn, en een uyt vele vooroordelen en dwalingen tſaamgeflanſte zielslyding; welkers vrugt in den gemenen handel en wandel

is, alles met dralen te verwaarloſen, om dat men de voorkomende gelegenthyd by 't hair grijpen, en als 'er pap aangeboden werd gapen moet. Dog in de wetenſchappen loopt de twijfeling veeltijds regtdraads na de *Twÿfelſchool*, daar men *openbaar belÿd, dat men gedurig aan alles twÿfelen moet*, en tot die vermaarde Wijsgeerte, by wien dat alleen ſeker, dat 'r niets ſeker, is.

9. Dog byde hebbenſe tot hare moeder, de onkunde, en een verhaaſt oordeel in dingen, die nog niet onderſogt zijn: waarom zy ook minder een ſothyd te noemen zijn, maar het grootſte deel harer ſothyd geſtelt behoort te werden, in onkunde, vooroordelen, en dwalingen, uyt gevelde oordelen, daarſe nog niet te vellen waren, ontſtaan.

§. 16.

Van de Verſlagenthyd, *en* Stoutmoedighyd.

1. GElijk de Gramſchap dikwils als een blixem iemand ſchielijk overvalt, alſo is 'er ook een ſekere vreſe, waar door ſommige te met ſchielijk en onverwagt geraakt werden, als 'r een onvoorſien kwaad voorvalt, of nu nu ſijnen val drygt; welke Vreſe *Verſlagenthyd*, of *Schrik* genaamt werd: veel verſchillende van die vreſe, waar aan ſommige byna gedurig ſiek gaan, en daarom altijd vreesagtig, en klynmoedig zijn, ſo datſe niets beſtaan derven, maar byna in alles ſwarighyd en gevaar ſien; het welk ſelvs een ſlag van geſtadige ſothyd is, den kinderen, vrouwen, en wijvmannen gewoon.

2. Die deſen ſchrik raakt, ſtaan als ontzielde, in den geeſt ontroert en verbaaſt; ſo datſe dikmaals, gelijk

lijk verweſene, onbewegelijk en ſtokſtil blijven, en een bleke kowde haar door de leden trilt; ſommige begeven haar op de vlugt, andere vallen ter aarde, gevoelen een yſing door 't gehele lichhaam, datſe opſpringen, en ſchielijk een ſchudding en beving door alle leden gewaar werden.

3. Welke ontroering voorwaar wonderlijk is, en die wel een ſchielijke voorddrijving van bloed en ſappen na boven, en dat veel ſneller als in de droevhyd, zow konnen ſchijnen, indien de wangen en 't aanſigt rood wierden, gelijk ſomtijds geſchied; maar om dat dit niet altijd komt te gebeuren, moeten wy bedagt zijn in deſe verſlagenthyd, dat'r wegens die kragtige indruk, door de werktuygen van 't geſigt, gehoor, of gevoel van de voorwerpen gedaan, in de herſſenen een ſo ſchielijke en ſo grote verwerring, en ſomtijds als een ſlag geſchied, ſo datſe of na 't bekkeneel

opgeheven, of in hun ſelven neergedrukt werden; waar van het ſenuwſap, als voor een ſtond in 't hoofd ſtilſtaande, niet verſonden werd, en hier van de *verrukking*, *ſtokſtomme verbaaſdhyd*, *onbeweeglykhyd*, en *een ſtilſtand der ſinnen*, veeltijds met verſlagenthyd; of ook wel met ſulken geweld en ſnelhyd uytgedreven werd, dat het is, als of alle delen met een blixem ſlag getroffen wierden; hier van daan die verſcheydene en ſchielijke *trilling*, *ſchudding der leden*, *lopen*, *vlugten*, *neerſtorten*, *en ſig te krommen*, en vele andere bewegingen, die als met een ingeving en *van naturen* geſchieden, zouden de Scholen ſeggen; maar die uyt een werktuygige oorſaak voordkomen, door een agtervolging van bewegingen, d'ene d'andere voordſtuwende, om het aankomende of drygende kwaad en gevaar te ſchuwen en te vlieden.

4. Tegen deſen togt over ſtaat de

de *Stoutmoedighyd*, die van de hoop, gelijk de verſlagenthyd van de vreſe afhangt, en de ſtoutmoedige veragten en ſlaan geen agt op 't gevaar, 't welk de vreesagtige of voor ſig verſiren, of te nauw opmerken zowden.

5. Het welke de ſothyd ſelvs is, en gemeenlijkvoor ſig ſelvs en voor andere gevaarlijk en verdervelijk, als werpende ſig vrywillig en opſettelijk in 't gevaar.

6. Alhoewel nu de wanhoop te met de ſtoutmoedighyd ſchijnt voord te brengen, ſoo heeft die egter haren oorſprong ygentlijk van eenige hoop, die in de wanhoop ſelvs opkomt, of van den toorn, of van de vraakluſt, die de laatſte hand aan de wanhoop legt: ſo dat ſe niet min tot de gramſchap, a' tot de hoop betrokken moet werden. Ja ik ſeg, dat ook deſe togt, of liever dit gebrek, gelijk als alle andere, uyt de ygen lievde, en uyt de begeerte van ygen nut, al volgt

'r eens

'r eens anders ſchade ook uyt; dat ſe ook uyt haat van andere, dieſe niet ſchromen te misdoen deſe ſtoutmoedige; ja uyt de vreſe ſelvs, op datſe geen bloodaards genaamt wierden; en uyt roem- en eer-ſugt wegens roemwaarde daden; en yndelijk dat de ſtoutmoedighyd ook uyt de beſchaamthyd ſelvs voordgebragt werd; overſulx is ſe een ſeer vermengde togt, en een ſotternye uyt een mennigte gebreken te ſamen geſlanſt.

§. 17.

Van de Beſchaamthyd: het lachchen *in blijdſchap: en van* het uytlachchen, *of* beſpotten.

a BOven de verhaalde Ziellydingen zijn 'r miſſchien nog andere, of wel enige omſtandigheden uyt de Togtmengelingen en agtervolgingen van de eene op de andere; dewelke beter uyt ervaring

ring in ſig ſelvs of in andere, te kennen, dan op te tellen zijn: dog dewijlſe niet gewoon zijn ſo onderſcheydelijk getekent te werden, nog hare byſondere ziels- en lichhaams wijſigingen te hebben, ſo zal 't ook niet noodſaaklijk zijn, beſondere namen daar aan te geven, ſo veel te liever, om datſe meer tot de ziel, dan het lichhaam behoren: hoedanige zijn, *woede*, *dankbaarhyd*, *ondankbaarhyd*, *verontwaardiging*, *medelijding*, *beſpotting*, *berouw*, *edelmoedighyd*, *ontferming*, *nijd*, *jokking*, *vrolijkhyd*, *gewetens-prikkel*, *nabootſing*, *iverſugt*, *eerbied*, *dienſtbewijs*, *hailighyd*, *hovaard*, *ootmoedighyd*, *klynagting*, en vele andere.

2. Maar *de beſchaamthyd* heeft ook dit in, datſe de wangen rood maakt, ſo datſe een ſlag van droevhyd is, en uyt de roemſugt en ygenlievde ontſtaat, als dan imand bekruypende, wanneer hy meent en dugt, ietwes te begaan, of begaan

te hebben, dat andere veragten.

3. Waarom dese een slag van klyne sotterny is, *vooreerst* om dat se ontspruyt uyt begeerte van lov, en uyt poging om andere te behagen; *ten andere*, datse uyt onkunde komt van 't gene, dat of behoord of gewoon is, met waarhyd gepresen of veragt te werden; *daarboven*, om datse haren grond heeft in een ygenselvs mistrouwen en klynagting, waarom sy sig in geen saken en dingen derven in laten, en den post, daarse op gestelt zijn, staande houden.

4. Ongetwijfelt zal hy ligt van dese sotterny bevrijd konnen worden, die *vooreerst* alle lov en veragting in genige agt houd; *ten anderen* die eenigsins leert kennen, het geen lov of veragting verdient, en wat de menssen gewoonlijk prijsen of misprijsen; *daar boven*, die met een kloeken moed en stijve kaken niet dan prijswaardige dingen doen, en als met bespotting alle

alle lovtuytingen en veragtingen des volks en der idelwanige menssen veragten: *en yndelijk*, die al ietwes buyten 't gemeen gevoelen mogten doen, *datse of* hun ygen gewoonte, al wasse vreemd en na 't oordeel der mennigte kwaad, evenwel standvastig behouden, in navolging van die gene selvs, die de hare klemvast houden als osse de gewoonte in ervpagt hadden, om haren opgestelden zedentol van alle andere onregtmatig af te vorderen; *of datse*, so de saak van wynig belang, gelijkse gemeenlijk, is, sig dan na de gemene manier voegen; en ogenschijnlijk zal in sulken geringen werk, 't welk in nygen, stuypen, en buygen van 't lichhaam, en in plegtelijke gebaarden, in sig selven seer verschyden zijnde, bestaat, aller-meest die wet waar genomen moeten werden, dewelke verbied, sijnen naasten ergernisse te geven, en in so geringe dingen te tergen.

5. Maar gelijk de tranen gemeenlijk des droevhyds medgesellen zijn, alſo werd'r in grote blijdſchap *een lachchen* gevonden; voorwaar een wonderlijke ontroering, welkers oorſprong ſeer duyſter is: niet te min kan het van de kindshyd en gewoonte, daar na uyt voorbeelden, in vrolijke en lachchende geſelſchappen, voordkomſtig wezen.

6. De *Lach* beſtaat wel meeſt in twe dingen, in een (*a*) lachchend weſen, uyt het inkrimpen en uytrekken van ſommige ſpieren, en (*b*) in een geluydmakende en afgebrokene uytlokking des lugts, door een overshandſe wiſſelbeurt van de in- en uytademing; ſo dat in den lach, en om die te verwekken, het middelrif, de ſpieren des onderbuyks intrekkende en ſijne ingewanden opwaards drijvende, opgeheven, en al trillende, nu geſpannen, en dan verſlapt werd, waar door het komt te gebeuren, door dien het hertevlies daar aan-

vaſt

vast zijnde en gins en herwaards getrokken werdende, dat het hert selvs, en sijnen breden grond[a] aan sijne grote vaten, so waar uyt het bloed ontvangt, als daar het dat in werpt, nauw aandringt en aanstoot, so dat den doortogt des bloeds, de hertdeurtjes als toegesloten zijnde, voor een stond ophoud; onderwijlen dat de lugt met gestadige wisselbeurten uytgedreven en ingelaten, en al weder uytgedreven en in gelaten werd: hier van daan dat geluyd in de schatering, of lach; hier van daan die swelling der aderen in hals, aangesigt, en voorhoofd, ja ook in een langduriger lach die blond- en blauw-hyd, of, so hy nog langer duurt, dat 'r de volwassene menen als in te blijven en te stikken, en daar in de kinderen, als de onvoorsigtige minnemoeders haar buyten behoren aan 't lachchen maken; door dat onhebbelijk gestreel niet selden dood blijven: Maar tijdig van lachchen en

a Basis.

ſchateren afgelaten, en dien grendel afgeſchoven zijnde, werd het hert, ſijne beweging hernemende, aan het bloed weder herſtelt; en alle vrees, roodhyd, of paarshyd houden ſchielijk op. En dit is ſo de lichhaamkundige oorſaak des lachs, die in de blijdſchap, dog een gematigde, voorvalt, als 'r ietwes van verwondering of haat onder vermengt is: want die uyt enige verontwaardiging lachchen, dien lach is of gemaakt, of uyt enige verwondering, haat, en blijdſchap met die verontwaardiging t'ſamen lopende. So verhaalt Vives, als hy wat lang gevaſt had, dat hem op de eerſte ſtukken, die hy in ſij nen mond ſtak, een lach overkwam: alwaar hem uyt het vermaak, dat hy onder het eten gevoelt heeft eenige blijdſchap verwekt, en daar na uyt een volhardende gewoont dien lach, anderſins ſeer ongemeen voordgekomen moet zijn.

7. Nu gelijk ons uyt gewoont

en

en navolging vele dingen aankleven, ſo moet men ook vaſtſtellen, allen lach hier van ſijnen oorſprong te hebben, om dat deſelve nog tot het leven, nog tot de geſondhyd ſtrekt, nog'r eenige werktuygen, om dien te verwekken, gemaakt zijn: maar gelijk in de eerſte jeugd de zeden en gebaarden gevormt werden, ten delen uyt de ſwakhyd der leden, en ten delen uyt navolging; waarom ook de jonge kinderen, daar door ſeer aangedreven, geſegt werden gelijk apen te zijn: alſo zal ook het lachchen van dit ſlag, en miſſchien het eerſte teken der lievde en blijdſchap wezen, gelijk de tranen en 't geween dat ſelve van de droevhyd zijn. En om dat de Moeders, Minnens, en andere, hare gunſt en genegenthyd aan het jonge kind willende betuygen, dat met een vrolijk gelaat en ſtrelende lach pogen te doen, waar van daan ook die klyne naäpertjes, de ſpraak nog niet magtig, die ge-

baarden ſo met hun weſen, als gibberende en lievlijke ſtem, en met het hippelen van hare leden en lichhaamtjes, willen navolgen, en door die taal hare wederlievde en blijdſchap bewijſen. Dus nu de kindertjes eens en andermaal in lachchen uytgelaten, en ſo voorders als ſe eerſt beginnen te ſpreken, en daar na in de jongelingſchap, alſchoonſe dan ſpraak gebruyken, blijven alſo deſe gewoonte door haar geheel leven behouden.

8. Alhoewel den lach des blijdſchaps medgeſel, en deshalven niet ſeer ſchadelijk, en nog temet bekwaam gevonden werd, om de droevhyd ſelvs, en de daar uyt volgende klyne kwalen te verdrijven, ſo is deſelve egter dikmaals, indien ſe de maat overtreed, aan het leven en geſondhyd hinderlijk, en den mannen onwaardig, wien een ſchaamagtighyd, zedighyd, en voor al een met vrolijkhyd gemengde ſtatighyd paſt: ja die het lach-

chen

chen wat involgen, behalen 'r yndelijk dit uyt, datſe byna over al lachchen, en in bootſemakers vervormt werden; waarom die heel ſot zijn, byna altijd lachchen.

9. Ja dewijl men gewoon is met haat, toorn, verontwaardiging, en andere beſwangert te zijn, ſo werdmen genogſaam van ſelvs tot een verfoeilijk kwaad vervoert, *ſpotten* of *uytlachchen* genaamt, 't welk een ſeer vuyle blijdſchap is, daar uyt ontſtaande, datmen in imand eenig klyn gebrek of vindende, of verdigtende, hem daarom met eenigen grimlach uytlacht en beſpot: als welken haat ſijns naaſtens, en de daar uyt opwellende blijdſchap, dewelke in duſken uytlachchen en beſpotten uytberſt, is 'r voorwaar nauwlijks ietwes 't geen meer beledigende, en voor hem, die uytgelachchen werd, onlijdelijker en ondraaglijker is.

10. Waar van dan ſommige ſig niet alleen begeven tot jokkernyen

en boerteryen, het welk misschien uyt beleevdhyd en een niet so seer te berispene vrolikhyd wezen kon; maar andere sig in schimp- en steekwoorden, met een boosaardige bespotting en uytlachching uytlaten, en dat selvs verminkte, krepele, bultige, eenogige, eerlose, of die op eenige andere wijse boos, of seer ondeugend zijn.

11. Weshalven den nijd sig dit uytlachchen toeygent; die dan de deugd hebben, en die onder de wereldlingen door edelmoedighyd, roem, ontferming, of anders gedreven werden, zullen sig gemeenlijk van dit uytlachchen onthouden, ja nemen het kwalijk en misnoegen haar, alsse sulke belachchers en spotters sien, en sy schuwen derselver geselschap.

TWEDE LID.

§. 18.

Overgang tot de geneſing der Hertstogten: de Stoïken wederlegt: eenige kwade Zielslydingen opgetelt.

1. DUs hebben wy geſien, wat al hertstogten een eenig mens onderhevig is, en hoe ſo wel het leven, als de ge- en on- lukzalighyd in dat leven van derſelver drivten af hangen.

2. Nu zullen wy dit werkje, wat'r ook van zy, beſluyten met een verklaring van de middelen en het beleed, welke men in 't werk te ſtellen heeft, op dat deſe togten nog aan het leven, nog aan de geſondhyd, nog aan den geeſt mogen ſchade toebrengen, of deſelve ſeer belemmeren en bekommeren.

3. Het welke werkſtellig te maken, niet wel doenlijk is, ſonder ten deſen ynde een onderwijs *der*

Zeden, en andere dingen by te brengen. Dog hier in zullen wy een niewen weg moeten inſlaan, dewijle de meeſte Wijsgeren gemeent hebben, dat de Togten [a] of Lydingen immers ſo nodig voor den mens waren, als eten en drinken, om den honger en dorſt te verdrijven.

4. De *Stoïken* zijn de eenigſte geweeſt, die hier met een groten ophev, dog een ongelijken uytſlag, iets ondernomen hebben, en die alle togten kwaad oordelende,

a *Dat de Togten of Lydingen immers ſo nodig voor den mens waren, als eten en drinken.* Voor ſo veel de hertstogten lydingen zijn, dewelke den geeſt uyt de beweging van het lichhaam en de ſintuygen ontvangt en lijd, in ſo verre zijn deſelve ook niet kwaad, maar goed, als behorende door den Wille onſes grootmagtigen Makers, tot den mensſelijken ſtaat: edog dewijle den mens deſelve lievd, aankweekt, en die bewegingen, dewelke daar uyt in 't lichhaam reeds een begin gemaakt hebben, wil opvolgen en daar na ſijn doen en laten ſchikken, ſo is dat niet als een lauter kwaad en grote verkeerdhyd ſijns verſtandigen en redelijken wils, dewelke alleen na 't voorſchrivt der Goddelijke Redenwet te werk gaan mag en moet.

poog-

poogden die alle uyt te royen: over welke poging ſy van andere belachchen wierden, als ietwes ondernemende, dat onmogelijk geſchieden kon.

5. Want wie kan de ſmerte en pijn, wie dat aangenaam gevoel, door de ſinnen ſo menigwerv verwekt, van ſig afweren? Wie, ſonder lievde, ſonder hoop, ſonder blijdſchap, ſijne dagen yndigen? wie zow niet t'eniger tijd ietwes begeren, na iets verlangen, of iets verſoeken? Wie is magtig alle geheugen van 't verledene uyt te ſchudden? of door 't gevoelen van het tegenwoordige niet getroffen te werden? of na te laten in eniger wijſe op het toekomende voor uyt te ſien? wanneer wy gebrand, gewond, of door enige andere kwale aan 't lichhaam beſeert werden, dan is het geenſins in ons vermogen, ſo ſtandvaſtig en verſteent van gemoed te zijn, dat wy, vry van alle pijn, niets ter wereld

ge-

gevoelen zouden: alſo konnen wy ook gans niet alle ſchaamte uyttrekken, en een ſulken houten voorhoofd aandoen, dat wy noyt, wat we ook mogen begaan hebben, met enige roodhyd bevangen zouden werden: indien ons ook ſchielijk een harde dood over 't hoofd hangt, alswe in handen van onbermhertige moordenaars en rovers vallen, ſo we al ſtruykelende ſchier van een hoge ſtijlte afvielen, ſo ons een vreden vyand belaagt, of dat ons andere ſware en gevaarlijke ongevallen drygen; dan zullenwe ſelden ſo onverſet en ſtandvaſtig wezen, dat we niet door vreſe, of ſchroom, of ſchrik, en door verbleking, en rilling en beving der leden bewogen werden, om [b] ons als van ſelvs, eer-

b *Om ons als van ſelvs, eerwe eens daar op denken, enz.* Indienwe eens met voorbedagthyd op vele gevallen, die ons lichhaam overkomen, letten, B. V. als onſe ene voet ſtruykelt, hoe dan aanſtonds, ſonder dat onſe geeſt, om ſulke bewegingen te willen, in 't aller-

eerwe eens daar op denken, gereed en vaardig te maken of tot de vlugt, of tot vermijding en afwering van het

allerminſte bedagt is, in den anderen voet en de armen een beweging voordgebragt werd, om het lichhaam in gelijkwigtighyd te houden en voor het vallen te behoeden. Werd een ſtoel of bank, daarw' opſitten, onverwagt geſchud of geſtoten, dan zijn onſe handen en armen al in beweging, om ietwes aan te grijpen dat 'r naaſt by is, eer dat wy in onſen geeſt eens bewuſt zijn, dat ons lichhaam vallen zow: even alſo ſluyten onſe oogleden al toe, wanneer ietwes op ons oog aan komt, ſchoon wy ſeker bewuſt zijn, dat als dan niets ons oog hinderen zal. Waar uyt wy middagklaar bemerken konnen, dat de Sintuygen in den mens, even gelijk in alle dieren, dienen en geſchikt zijn, om de lichhamen in haren goeden ſtand te behouden; waar in dan den mens boven alle andere dieren, geen klyn voorregt heeft, dat hy, met een verſtandig vernuft begaavt zijnde, ſo haaſt ſijne ziele een begrip ontvangt dat die reeds begonne beweging aan ſijn lichharm ten nutte of nadele gedyen kon, dat hy mens dan die ſelvige met ſijnen wille ook kan doen voordſetten of ſtremmen. Gelijk dan de bewogene Sintuygen, voor dat den geeſt des bewuſt is, aanſtons een beweging ten nutte des lichhaams veroorſaken; even alſo is het ook met de hertstogten gelegen, dewelke niets dan een

het gedrygde kwaad: het is niet te vergeevs datwe de pijn gewaar werden, maar 't is een gewis teken van het ene of andere ontſtelde deel des lichhaams; en de ſchaamte, vreſe, ſchroom, met ſchrik, bleekhyd, en trilling, zijn ons nut en nodig, om vele kwaden en ongemakken te ſchuwen en te vlieden.

6. Maar *haat*, *toorn*, *droevhyd*, *nijdighyd*, *hovaard*, *medelijden*, *klynhertighyd*, *klagten*, *tranen*, *geween*, *ſugten*, *berouw*, *gewe-*

een beweging zijnde, die in het lichhaam door voorwerpen van buyten of door een inwendige geſtelthyd der ſappen voordgebragt werd, waar door ook ter ſelvder ſtond een andere beweging, tot genot of afweer, van 't geen die Togt aanbrengt, verwekt werd. Nu deſe beweging, ſo ras den geeſt die beſeft, op te volgen, met aanneming of wering van desſelvs voor- of na-deel, daar in legt het gehele kwaad, 't welk den geeſt werkt: en deſe is die voorbarige genygthyd, waar door den geeſt ſig van dien togt laat beſturen, om ietwes te doen of te laten, ſonder raadpleging met de hem ingeſchapene Goddelijke Redenwet, aan wien den geeſt alleen gehoorſaamhyd verſchuldigt is, en na welkers raad hy alleen ſijn doen en laten ſchikken moet.

tens-

tensdwang, ſtouthyd, verſlagenthyd, belg- en iver-ſugt, ontſetting van ſchaamte, grote beving, brandende begeerlijkhyd en gretighyd na 't geen niet geſchieden kan, deſe zijn ſo geen hertstogten, gelijkſe allesins genaamt werden, maar veel eer gebreken van den geeſt of van een gemoed, dat met ſig ſelvs niet beſtendig is, geen reden gebruykt, en dat nog God nog ſijn gebod regt kent, maar dat alleen door den drivt van ſijn vlees, dat is, van bloed en ſappen, en door de beweging van ſpieren en leden gedreven, en eniglijk vervoert werd; en dat daar boven, gelijk een onſtuymige Zé door buyen en winden, alſo ook door het onweer van gewoontens, dat uyt de geboorte, opvoeding, oefening, en uyt den omgang onder duyſende dwalingen en vooroordelen t'ſaamgetrokken, ontroert en geſlingert werd.

§. 19.

§. 19.

Dat de Hertstogten moeten en konnen overwonnen werden, in't brede vastgestelt.

1. DOg dit verschil komt eerst op dese vraag uyt, *of een mens sijne togten overwinnen, dan alleen matigen moet?* en so hyse moet overwinnen, dan zouw men voor af dienen te overwegen, of hy dat ook doen kan, eer dat den strijd met de togten, om dese overwinning, aangevangen wierd.

2. De *Stoïken* stelden vast dat'r in dit gevegt zegen en overwinning te behalen was.

3. Maar *Aristoteles* met sijnen langen sleep van navolgers meenden, dat niemand dit doen kon, om dat en dien idelen man en so vele blinde, als hem natasten, bevonden, dit niet te konnen doen: Maar welk een besluyt is dit; *niemand heeft tot nog toe sijne togten overmeestert, derhalven kan dat* ook

ook niemand: Immers is deſe ſpreuke niet t'onregt, *uyt het KONNEN trekt men geen goed gevolg tot het ZYN,* waarom het wonder ſchijnt, datſe ook hier niet geſien hebben, nog veel min te volgen; *niemand is overwinnaar ſijner togten geweeſt, daarom zal of kan het ook niemand zijn:* gaat dit bewijs door; *dit is noyt geweeſt, derhalven zal of kan dat ook noyt zijn?* niets minder als dat.

4. Laat de ſodanige maar eens bedenken, hoe vele dingen de Doorſnuffelaars der Geſchapenhyd door overgrote neerſtighyd hedensdaags ontdekt hebben, die nu ſo vele ewen in een diepe duyſterniſſe verborgen en in een dikke donkerhyd bedolven gelegen hadden, en die door deſe ſelvde bewijsrede moeſten werden geſegt, datſe niet konden gevonden werden, om datſe nog niet gevonden waren. Seker ſoſe alle aan dit euvel ſiek gelegen hadden, dat het onbe-

kende nog gekent, nog het verho lene opgedolven konde werden, sy zouden, door dese waan van soeken en navorssen afgeschrikt, noyt ietwes of gesogt, of gevonden hebben.

5. Nu, hebben'r so vele konsten en wetenschappen door schrandere vernuften konnen uytgevorst werden; waarom zullen wy ons zelvs vroed maken, en ik weet niet door wat idele gissingen wanen, dat dese ene, en alle andere ver overtreffende wetenschap of konst, om 's menschen gemoed te besturen, de eenigste is, die niet te bekomen, en niet tot gebruyk en oefening te brengen zouw zijn?

6. Heeft men eertijds, niet sonder God den Oversten laidsman, een ruwe geneeskonst gevonden? welke voortreffelijke vonden in dese eew niet wynig vermeerdert, opgeheldert, en verbetert zijn: zal dan de genesing der ziele alleen onmogelijk blijven? zal men alleen aan

aan desselvs ontdekking wanhopen? even als of God, sig des mensdoms ontfermende, alleen het lichhaam, het minwaardigste deel van den mens, versorgt had; met alsins so vele geneesmiddelen door de wijde wereld te verspraiden, en aan der Artzenykinderen de konst om die te soeken, te vinden, te beraiden, en te gebruyken, in te boesemen.

7. Konnen de menssen de woede veler dieren tammen, en de wildste beesten met sweep en teugel betomen, besturen, en op andere wijsen dwingen, en zowden dese sig en hare togten niet braidelen en laiden konnen?

8. Een jong geboren kind, als het al een tijd lang aan den dag geweest is, kan egter nog spreken, nog staan, nog gaan, en 't kan nog veel min swemmen, te paard rijden, sig kleden, de kost winnen, of eenige levenswijse betragten, nog ook eenige konst of wetenschap oefenen; nog het zal dat oyt doen

konnen, ſo het niet door de hulpe van Moeder of Minne, opgekweekt, of van Meeſters en Leeraars onderwéſen werd, en alſo eerſt leren ſtamelen, daar na ſpreken, dan ſtaan, voordgaan, en andere werken des menſchelijken levens voordbrengen: Alle deſe dingen leren de kinderen metter tijd, en nog ſeer vele andere, die door konſt, opvoeding, ja door voorbeelden en gewoontens haar geleraart werden.

9. Het zal dan aan ſo vele Hoogleeraars en Profeſſers, dewelke agten dat 'r nietwes niet geleraart kan werden, alleen niet gegeven zijn deſe konſt te leraren, dewelke de hollende drivten en uytſporige bewegingen des gemoeds, een redens praam en braidel aandoende, zowden in toom houden en in 't regte ſpoor brengen? daar ſy nogtans alle gedwongen zijn te bekennen en belijden, dat deſe wetenſchap, gevonden zijnde, alle andere verby

ſtre

ſtreven en verre agter ſig laten zow.

10. Ja, dat veel meer, en noyt genog, te verwonderen is, ſy ſnoeven en roemen Zedenmeeſters en Deugdverkondigers te zijn, en konnen niet nalaten in 't openbaar te belijden, dat *de Deugd* alle gebrek uytdrijvt en verre van ſig verband; zijn dat nu, het gene ſy togten noemen, gebreken? of is't in derſelver uytſporighyd en onmatige ontroering een gebrek gelegen? ſo behoordenſe uytgeroit, of ten minſten, in dat deel, daar het gebrek ſit, ontwortelt, en uytgetrokken te werden.

11. Maar ſtellende het gebrek in de overdaad, alhoewelſe evenwel niet geloovden dat ſy ſelvs, ſonder misſlag ſig van haren pligt komen te kwijten, alsſe geſegt hebben, dat men de togten, *met alle overdaad af te ſnijden*, matigen moeſt; dan is dat even ſo veel als of hy geſond ware, die ſlegs een klyn en matig koortsje heeft, en

als of hy niet loog, die maar met eenige bedaarthyd liegt. Voorwaar de matighyd eener ſiekte is geen goede geſondhyd, want gelijk een grote en volkomene ſchelle de ogen verblind, ſo beſwalkt een matige evenwel het geſigt.

12. Ook bemerkten ſy niet, dat het ligter valt verdervende dingen uyt te ſluyten, als te beteugelen, of te beſnoeyen, en ligter die niet in te laten, dan die te matigen; en dat ook de drivten, 't zy in 't geheel of ten delen kwaad zijnde, ook immers ſo kwade bediendens, als laidslieden wezen moeten.

13. Maar het ſeggen van *Hieronimus* is ſeer waaragtig: *alle zijnwe onſe ygene gebreken toegedaan, en mitsdien betrekken wy, 't geenwe uyt ygenen wil gewillig doen, tot de noodſakelijkhyd van onſen aard en geſtelthyd.* Te weten; wy hebben vermaak in onſe gebreken, en om niet onſe ygene ſchuld te bekennen, en om niet de moeite,

die'r in derſelver uytroijing ſteekt, te ondergaan, ſo beſchuldigen wy onſe geſtelthyd, ja God ſelvs, die ons ſodanig maakt; derhalven werden wy, in een ſotten, op dat ik niet ſegge een godloſen waan, ſwervende en onbeſtendig, door die gebreken, dewelke ons ſo aangenaam voorkomen en ſo behaaglijk zijn, gedurende ons geheel leven henen geſleept en omgevoert.

14. Den mens is wonderlijk verdwaaſt: hy ploegt het land, beſayt het, plant bomen, bouwt huyſen, toornen, wallen, verſorgt koſt en klederen, leert konſten, jaagt wetenſchappen na, temt beeſten, weert met hoge dijken de watervloeden af, vaart zeën over, maakt verbonden en wetten, graavt metalen uyt het binnenſte ingewand der aarde, doorwandelt de ver afgelegene geweſten der hemelen met geſigtbuyſen, vangt viſſen, en vogelen; en na dat hy in 't water heeft leren ſwemmen, zow hy wel trag-

ten ook met de vogelen na den hemel te vliegen: maar de eenige bebouwing ſijnes geeſtes, waar door die wel doorploegt, de deugdzaden ontvangen, en vrugten van een geneuchlijk en zalig leven dragen zow, verwaarlooſt hy niet alleen, maar alle roepenſe als uyt eenen mond, datmen dat niet kan, ja niet mag ondernemen. Want indien de arme mensſen kinderen met ſo veel vlijd, iver, arbyd, en geduurſaamhyd haren geeſt bebouden, als waar mede ſy de landen doorploegen, hare tuynen verçieren, de muren en wallen der ſteden uytſetten, de wetenſchappen en andere konſten doorſnuffelen, in de oorlogen niewe vonden en krijgstuygen bedenken, en in andere dingen nog vele andere uytſtekende proeven van haar werkſaam vernuft uytleveren: voorwaar men had niet te twijfelen, of men zow in deſen geeſtbow ook al lang veel gevordert zijn, en ondervonden hebben, dat
men

men niet min verpligt was en ook het vermogen had, om ſijnen geeſt door die bewerking te doen vele vrugten dragen, gelijk men de aarde door die bebouwing vrugtbaarder maakt.

15. Dog men heeft ſig niet te verwonderen, dat men de bewerking en verbetéring van den geeſt als onmogelijk agt, dewijle dat noyt ondernomen werd: even gelijk niemand oyt ſijnen vyand overwint of eenigen zegen behaalt, die noyt in het ſtrijdperk treed of eenigen ſlag waagt, maar alle ſijne behoudenis in 't vlugten en wijken ſtelt, en ſijnen vyand alſo onverwinlijk agt. Alhoewel tot nog toe niemand ook door eenig voorbeeld getoont mogt hebben een overwinnaar ſijner hertstogten te zijn, ſo is het evenwel hier uyt geloovlijk, dat het geſchieden kan, dat imand, deſen ſtrijd aangevangen, en alvorens tot deſen oorlog toe te treden, na hulpbenden omgeſien, en ten laatſten

gevonden hebbende, ook yndelijk den zegen wegdrage, en alſo kloeker gehouden werde, die ſig ſelvs, als die de ſterkſte veſtingen overwint.

16. En op dat ik niet ſchijne meer redeneerkundig, dan na waarhyd te ſpreken, ſo magmen de hoop van die konſt nog te zullen vinden ſelvs daar uyt opvatten, om datwe betogen zullen, dat die togten, dewelke of gebreken zijn, of deſelve met ſig ſlepen, alle van eenigen verkeerden waan, van de vooroordelen der kindshyd, en yndelijk ſo wel van een kwade opvoeding, als gewoonte, haren oorſprong hebben.

17. Nu gelijk den luſt tot Wijshyd *de zeden temt en niet toelaat woeſt te blijven*, en het alſins by de ſtukken blijkt, dat de allerſlimſte aard in de beſte verwiſſeld, en de domme zeden van ruwe en boerſe mensſen, door een klyne omgang met welgemanierder verbetert werden,

den, en dat 'r byna niemand gevonden werd, die niet ſijnen kindſen rok en ſchoenen uyttrekt, en eenige gebreken der jonghyd aflegt.

18. Yndelijk dewijl we door vele ervarenissen geleert hebben, hoe veel de t'ſaamgevoegde en als met de hand toegerykte neerſtighyd niet alleen in de wetenſchappen en konſten, maar ook hoeveel deſelve op de zeden en gemoederen van vele vermag, in ſo verre datſe uytnemende proeven van ſtandvaſtighyd, kloekmoedighyd, lijdſaamhyd, veragting van de grootſte gevaren, en van de verdraagſaamhyd van afgrijſelijke ongemakken, gegeven hebben, ſo ſchijnt het vertrouwen niet idel te wezen, dat 'r na het afleggen van dien ſotten en goddeloſen waan, dewelke ſo vele ewen lang de meeſte gemoederen der ſchranderſte vernuften van de bewerking en bebouwing des geeſtes afgeſchrikt en weerhouden heeft, nu nog in ſo nutte en nodige ſaak

ſtaan

ſtaan verwekt te werden, die de hand aan 't werk ſlaan, en in deſe latere tijden bedagt wezen zullen, hoe in deſe regering de Rede den rijks-ſtav ſwayen, en hare onderdanen in den band des vredes behouden moet, op datſe niet door een ſo grote en verdervlijke oproerighyd den ſtaat van een gelukkig leven komen te verſtoren en te ontruſten.

§. 20.

De redenen der Zedenleraars om de reeds aanvallende Togten te matigen, zijn ongerijmd.

1. EEr wy dan onſen raad in ſo wigtigen ſaak opgeven, en deſe niewe konſt aanwijſen, zijnwe genoodſaakt een vermaan te doen, dat de redenen, die ſo de Stoïſche als Ariſtoteliſche Wijsgeren tot hier aan toe, aangaande het uytroijen der togten gegeven hebben, allermeeſt hier in mislopen, en een

min voorſpoedigen uytſlag erlangen, om datſe den raad gaven, dat men het geweld der Togten af keren of matigen moeſt, wanneer die aanvallen, en dat, uyt redenen, die ſy aandringen, terwijle imand nog van eenigen togt vry is, en als een verſtandige tuſſenpoſe geniet: maar een rede, waar op hy niet eens denkt, en die in ſijne magt niet is, wanneer die ſtormen het gemoed beſtoken: eveneens als of ſe wilden ſeggen, dat een ſieke op ſijn benen ſtaan moeſt, als hy, door den Slag geraakt, ter aarde geworpen, of als van een blikem getroffen werd: immers kan een ongewapende, van een magtiger vyand overvallen, genige wederſtand bieden.

2. So dat deſe Wijsgeren hier het ſelvde doen, als die Genees-heeren, dewelke veel pampier met mennigvuldige hulpmiddelen bekladden, en deſelve als van Apollo's Drieſtal afkondigen, maar als

ſe

ſe by de ſieken gekomen zijn, ervaren, dat men de geneſing niet met woorden, maar met kruyden, niet met voorſchrivten, maar met ingeven aanvangen en ondernemen moet.

3. Namelijk, wanneer eenigen togt, inſonderhyd die hevig of uyt vele togten vermengt is, den geeſt aanvalt, is 'r gemeenlijk ſodanigen oploop, dat den geeſt in 't gemeen denſelven niet ſtillen, nog ſijne rede gebruyken kan, ſo verre is het daar van daan, dat hy dien zow konnen tegengaan, of ſijn geweld ſtuyten of intomen.

4. Ja noyt werd het gemoed van de Togten beſprongen of van die ſiekte aangetaſt, of een andere voorgaande ſiekte, tew. geen enen, dog ſeer verkeerden, waan, heeft het verſtand reeds verſtandeloos gemaakt; weſhalven de [a] geneſing

a *Weſhalven de geneſing niet aan dien Togt, maar aan die voorgaande ſiekte ſelvs moet*

nesing niet aan dien togt, als aan een toeval, maar aan die voorgaande siekte selvs, dat is aan dat verkeerd

moet in 't werk gestelt werden. Want de togten, gelijk in §. 18. van onsen Schrijver gesegt, en van ons ook aangemerkt is, zijn, als togten, niet kwaad: maar alle het kwaad der sonde legt in den geest, of in die genygthyd en haastighyd der ziele, om aanstonds, alsse eenige lyding door de togtige beweging des lichhaams ontvangt en gewaar werd, die in en op te volgen, en uyt deselve te werk te gaan: en dese genygthyd is in alle menssen een en deselvde: *Sie dit aangewesen in de Zedenkonst van Arnold Geulings, het II. Deel. Hoofdst. 3. §. 1. en voor al in §. 2. voor desselvs Wandelwijsige Geestkunde.* In welke voorbarige genygthyd den mensselijken geest te vaster en heviger bedrayt werd, door dien alle menssen na den val, kinderen geboren werdende, ook kinderen in 't verstand blijven, dewijle sy, in en van 's moeders lijve aan, so seer den sinnen en de beweginge des lichhaams, dat is, het vlees aankleven en opvolgen, datse nawlijks of niet tot het goede gebruyk van hun redelijk verstand komen, en de enkele verstandige begrippen van haren geest of ziele gebruyken: in so verre, dat de meeste menssen niet weten, datse buyten de begrippen, die haar de Sinnen aanbrengen, nog enkele verstandige of geestelijke begrippen hebben konnen, die van de sinlijke en lich-

keerd gevoelen, en aan die dwaling die de oorsaak van den Togt is, moet in 't werk gestelt werden.

lichhamelijke onderschyden en afgetrokken zijn. Dewijle dan de hertstogten, bewegingen der Sintuygen en des lichhaams zijnde, een goed gedeelte van den menselijken staat uytmaken, en voor so veel ook goed, om datse van God, zijn: so blijkt klaar, dat de genesing van hun kwaad, alleen in de voorkoming en verhindering dier voorbarige genygthyd des geestes, en van de verbetering dier verkeerde wanen en gevoelens, die onsen Schrijver hier staat aan te wijsen, moet begonnen werden. Waar toe niet wynig helpen kan, datwe, buyten drivt zijnde, dikmaals die redeneringen, dewelke vervolgens van onsen Schrijver op 't kragtigste aangedrongen werden, voor ogen stellen, en datwe, so veel doenlijk is altijd indagtig zijn, dat God ons sijne Redewet, en niet de Togten voorgestelt heeft, *om ons doen en laten* daar na te schikken, op datwe in het aanvallen van enigen togt, des te eerder tot onsen redenpligt wederkeren, en van die haastige genygthyd, om dien togt op te volgen, afstappen mogten. Door welke wyse van doen ik wel bewust ben, dat verschydene die haastige genygthyd, om uyt dien togt, dewelke na de gestelthyd hunner Sintuygen en lichhamen, haar het hevigste aanviel, te werk te gaan, seer veel vertraagt, bedwongen, en overwonnen hebben.

5. Der-

5. Derhalven ſtaat ons eerſt te bewijſen, dat alle hertstogten, die of ſelvs ſonde zijn, of den geeſt gevangen laiden en plotſling in de ſonde nederploffen, ontſtaan uyt verkeerde gevoelens, uyt dwalingen, en vooroordelen.

6. Om dan dit betoog op te maken, zullen wy vele beſonderſoorten dienen te doorlopen. Op dat we dan aan den *Toorn* de eerſte plaats inruymen: Wat geſond verſtand werd toornig; of wie vertoornt ſig oyt, die niet verſtandeloos is? ſo dat dit ſpreekwoord bewaarhyd werd, *gramſchap is een korte dollighyd*: Voorwaar wie een grammoedig mens beſchouwt, die ſiet een ſieke en verwoedde, aan een ſiekte ſiekgaande, dewelke by der Artzeny-Sonen den naam van raſerny en dolhyd draagt: teweten de gramſchap is een dollighyd, of raſerny, en een woedend onverſtand: want de ſaak wel ingeſien zijnde, zal men bevinden, *den*

toorn maar een klynen tred van de gemeenlijk ſo genaamde raſerny of dolhyd af te ſtaan, gelijk byder kentekenen klaar en duydelijk aanwijſen; dewijle de verbolgene even ſo ſeer als de raſende andere aanvallen, alleen met dit onderſchyd, dat de deſe alle die haar ontmoeten ſonder onderſchyd aanvallen, en de gene alleen dien, waar op ſe vergramt zijn, of ook hem die'r ſig tuſſen ſtelt, 't zy dat hy ſig of by den vergramden ſelvs, of by ſijnen tegenſtrever voegt: So dat den Treurdigter *Seneka* te regt de verbolgenthyd uytdrukt, met een ſpeler op 't tonneel te voeren, die onder andere dit uytgalmt, *hy is mijnen vyand, die ſelvs ſig geen vyand noemt*.

7. Maar aangeſien den toorn niet oprijſt, als na een waan van enigen geleden hoon of aangedane ongelijk of kwaad, is het niet een ongeſondhyd des verſtands, te wanen, dat imand ons enig ongelijk

 of

of kwaad toebrengen kan? laat ons hier op twe ſpreuken agt geven, die waarlijk een iders oren behoorden te doorboren; de ene van *Seneka*, ſeggende ſeer waaragtig, *Een Wijſe geſchied geen ongelijk:* het andere, op datwe niet alleen op Hydenſe getuygeniſſen zowden ſchijnen te ſteunen, van *David*, dewelke van *Simeï* gevloekt zijnde, en *Abiſaï* om vraak daar over te nemen gereed ſtaande, belette den Profeet dat, ſeggende, *Want de Heere heeft tot hem geſegt, vloekt David.*

8. So is het mede, wanneer ons imand ongelijk doet, of wat kwaad ook aan ons begaat, dan geſchied het [b] niet ſonder beweging, dat hy of uyt ſijnen onrynen mond ſmaaden

b *Dan geſchied het niet ſonder beweging.* Nu wy konnen door onſe kragtigſte willing enige de minſte beweging voordbrengen, maar alle beweging werd van God in de lichamelijkhyd geſtelt; derhalven is het God, die ons den vloeker en belediger toeſend, om ons

en ſcheld-woorden uytbraakt, of enige andere leden tot ons nadeel of ſelvs tot ons verderv beweegt; dienvolgende ſo gy alleen aan die daders, het gene gy verdraagt, toeſchrijvt, dan doetge eveneens als de domme Rekels, die in den ſteen bijten, die op of na hun geworpen werd.

9. Maar genomen gy waart gehoont en had ſchade geleden, wat dan? uwen geeſt kan in geen vraakluſt ontſteken, of hy poogt kwaad met kwaad te vergelden, en aan God het vraak-regt, dat Hy voor

ons te beproeven, ofwe als opregte Kriſtenen, dien naam niet onwaardig dragen, en ofwe op het voorbeeld en na de leſſe van Kriſtus ſelvs, alle hoon en ſmaadhyd met geduld en lijdſaamhyd afwagten en weren: en al is het datwe op de daad van die honing en ſmading enige ontſteltenisſe en ontroering in ons gewaar werden, die onſen toorn ontſteke, dat die egter ons niet bewege om weder te honen, of vraak te willen nemen; op dat we alſo toornig wezen konnen, en evenwel niet ſondigen mogen, gelijk ons dat Leraart, *den H. Paulus in ſijnen Briev aan den Efeſers in het vierde Hoofdſtuk.*

ſig alleen behoud, als een knodſe uyt de hand te vringen: wat is dat anders als God ſelvs, om uwen hoon als van den hals te ſchuyven, honen? en wat anders als den Goddelijken Regterſtoel beklimmen, daar gy een weſentlijken onderdaan zijt? dat zijn immers onregtmatigheden, en daarom beſtaat alle verbolgenthyd uyt onverſtand en onregtmatighyd: dog dit behoevt niet met meer bewijſen beveſtigt.

10. Evenwel zow men 't ook konnen bewijſen uyt het kwaad, dat den verſtoorden ſelvs uyt ſijnen toorn en vraak ten laatſten ſeer ſwaar overkomt; hy die kwaad werd en vraak of ſmeed of neemt, is voor ſig, en temet voor de ſijne, ſo hy een huysgeſin voed, ſeer kwalijk beſonnen, en ſtelt ſig, de ſijne, en het ſijne, tew. geſondhyd, leven, en dikwils ook de eer in groot gevaar, en laad Gods toorn op ſig; doende dit alles om een klyn en gering vermaak, dat hy, on-

dertussen met vele smerte doorspekt, uyt sijne vraaklust schept, wanneer hy, na de gunst en waan der onbedrevene mennigte, als voor sijne eer sorge draagt: alle het welke genog te kennen geevt, dat alle verbolgenthyd een lautere sothyd, dwaashyd, dollighyd, en verstandelooshyd is, dewelke in een geest, die sijne reden gebruykende sig, sijnen God, en evenmens na waarde in agt neemt, niet vallen kan: waar van daan een wijse, so lang hy wijs is, niet verbolgen werd, en noodsakelijk, om grammoedig te wezen, sot, dwaas, en verstandeloos werden moet, ten minsten voor dien tijd, so lang hy verstoord is.

§. 21.

Geneesmiddelen voor de Droevhyd.

1. DE *Droevhyd* is geen mindere dwaashyd, maar verdervelijker voor hem, dien sy gevan-

vangen houd, als voor andere: want, gelijk een vergramde tegen sig selvs en sijne party woed, also is hy alleen vreed tegen sig selvs, die sig aan de droevhyd over laat, gelijk dat genog blijkt, uyt het gene wy te voren gesegt hebben uyt de droevhyd voord te komen.

2. Want wat dwaashyd is het niet, te betreuren het gene geheel gedaan is, en niet wederom ongedaan kan werden: dog so'r nog enige plaats voor de genesing over is, wel aan, dat men die besla, en middelen gebruyke, op dat de oorsaak weggenomen zijnde, ook de droevhyd ophouden mag.

3. Ja indien sy, die droevig zijn, van raad en vermogen ontbloot zijn, laatse eens anders raad en hulp aanvaarden: vindense die niet, of zijn hare vrinden ontrow, vliedense haar alsse elendig, en verlatense haar alsse arm zijn? sy zullen deselve, alsse so boos zijn, door genige droevhyd beter maken, nog door

enige konst ligtelijk niewe gunstelingen verwerven; het gene dan niet te veranderen is, zal niemand, dan een dwase, betreuren: maar kan de saak verbetert werden, dan is het nog groter dwaashyd, als dan in tranen en gehuyl te versmelten, sijne klederen te verscheuren, en de handen aan sig selvs te slaan, als'r iet voor handen is, om sijn kwaad te helen.

4. Maar in dese droevhyd is ook de hoogste onregtvaardighyd gelegen, want nademaal God de wereld bestuurt, en alles na sijn ewig besluyt schikt en volvoert, so geschied'r nergens iets by geval, of daar is geen rad van avonturen, maar alles, wat'r gebeurt, moet also en kan niet anders gebeuren: Ga [a] dan vry voord met God te beschul-

a *Ga dan vry voord met God te beschuldigen.* Want alle het doen der mensen uyt droevhyd, loopt regelregt tegen Gods Voorsienighyd aan: dewelke nogtans van een yder beleden werd, so haast men hem voorhoud, dat

ſchuldigen, of ſoge in nog groter dwaashyd luſt ſchept, met het Geluk blind te noemen, gy zult voor

dat hy immers dagelijks bid, dat Gods Wille geſchiede; en dewijle niemand kan onbewuſt zijn, dat 'r niets, tot het allergeringſte toe, geſchied ſonder den werkenden Wille des HEEREN. Maar alle ſijne uytvlugt, om ſijn doen te verſchonen, is ſig te beroepen op de menſſelijke ſwakhyd: ſonder eens te overwegen, dat het niet dan de lautere booshyd en verdorventhyd van hem ſelvs is, het geen hy ſwakhyd noemt, waar in hy tegen ſijn beter weten nog wil volherden. Want dewijle het geheel wat anders is, door den trageren loop en de verdikking des ſenuwſaps ſwaarmoedige gedagten, een lomerighyd, en hier en daar ongewone bewegingen in 't lichhaam gewaar te werden: en geheel wat anders die bewegingen en de daar uyt aankomende gedagten met ſijnen wil te voeden, te koeſteren, op te volgen, en ſo mennigerlye werkingen, alswe den droevigen gemeenlijk ſien doen, te willen en te ondernemen: ſo is het overſulks onmogelijk, dat hy, die de Goddelijke Redenwet voorneemt te gehoorſamen, en ſig met ernſt en aandagt voor d'ogen ſtelt, dat 'r niets ſonder Gods werkdadigen Wille geſchied, en dat hy ook dienvolgende niets tegen Gods Wille willen wil: het kan niet wezen, ſeg ik, dat een ſodanige, alſchoon hy die ſwaargeeſtighyd in ſig bevind, evenwel ſig ſelvs aan alle die veelderlye werkingen der droevhyd zow overgeven.

eens dovens deur kloppen, en door enig gehuyl, geween, gesugt, geschrai, of handengevring, alle het welke der sotten doen is, nog God selvs, nog sijne ingestelde ordening veranderen.

5. Daar blijvt alleen over, datge van uw onverstand ten laatsten weder tot uw verstand keert, en datge den eersten aanval der droevhyd niet hebbende willen stuyten, ten laatsten na verloop des tijds, die dog alles gewoon is te slijten, uwe dwaashyd erkent en aflegt.

6. Of datge, so g' ook dese weder betreuren wilt, die dwaashyd met een niewe andere ophoopt, 't welk niets anders is, als reden en verstand missen, en dewijle de verstandelooshyd de dood des geestes is, wanneerge die met dat betreuren in uwen boesem koestert, so is dat ook niets anders dan met allen iver versorgen, terwijle den geest kwalijk gestelt is, dat ook tegelijk het lichhaam, de gesondhyd, het leven,

leven, huysgesin, en de gesellighyd met geen ene kwaal besmet en aangedaan werde.

7. Want uyt een langdurige en sware droevhyd volgt dikmaals, dat het gene in 't eerst *droevhyd* was, daar na *wanhoop* of een siekte werd, die de Geneesheeren *Swaarmoedighyd* noemen; waar in dan selvs de dwase mennigte des volks sien kan, dat de droevhyd een dwaashyd is; en dat sy dienvolgende de droevhyd, dewelke sy niet bemerken den weg tot de Swaarmoedighyd te banen, te onregt onder de deugden plaatsen, wanneer die droevhyd selvs sig al binnen hare palen houd.

8. Dog tot bewijs, dat selvs de allergematigste droevhyd den naam van Deugd niet verdient, zal dit ene genog zijn: indien den eersten mens voor sijnen val alle Deugd, dat is, een enige, als dewelke 'r geen meer zijn, gehad, en met genige droevhyd behebt geweest heeft,

gelijk hy die in den ſtaat der volmaakthyd en gelukzalighyd niet heeft konnen hebben, ſo moet het noodſaaklijk wezen, dat de droevhyd geen Deugd is.

9. Maar hier werpenſe ons tegen, dat Kriſtus, onſen Heere, pijn en droevhyd, die niet klyn waren, gehad heeft; nu Kriſtus was vry van alle ſonden; derhalven moet'r ten minſten enige droevhyd zijn, dewelke goed is.

10. Dog ſy zullen noyt bewijſen, dat onſen Heere, ſelvs doen hy aan 't kruys hong, *droevig* geweeſt is, en nog veel min, doen hy ſijnen Vader ging bidden, om dat de griekſe woorden ſelvs, *lupeiſtai*, *adémonein*, en *perilupos*, die in de grondtaal by Matheus XXVI: ℣. 37. 38. gevonden werden, ygentlijk niet als *pijn* en *benawthyd*, en niet dan onygentlijk *droevhyd* betekenen: ook blijkt het uyt vele omſtandigheden, dat deſe woorden in den eerſten ſin opgevat moeten werden,

om

om dat *pijn hebben* en *benawt zijn* selvs in ons geen droevhyd is, veel min dan zijnse dat in Kristus geweest;'t welk ook ligt te sien is, alswe sijn seggen en doen met ernst overwegen; want dat hy weende, was uyt *pijn* en *benawthyd*; het welke ons ook dikwijls overkomt: maar dat de ziele van Kristus, schoon *pijn* en *benawthyd* hebbende, egter niet met droevhyd dat is, met *verbystering* en *dwaling* is behebt geweest, geevt den Saligmaker selvs, na dat Hy aan sijnen Vader over de allerhevigste smert en benawthyd geklaagt had, op het ynde sijns gebeds uytdruklijk te kennen, seggende: *Mijn Vader, niet mijnen, maar uwen Wille geschiede*; 't welk Hy voorwaar niet *verbijsterd*, maar voorbedagtig, en niet met een gemoed in droevhyd vervallen, maar sijns verstands ten vollen magtig, door een Goddelijken drivt gesegt heeft.

11. Aan dese tegenwerp hegten

ſe nog vele andere diesgelijke deſe Voorſtanderen van de droevhyd, dewelke niet alleen vermaakt zijn, in temet droevig te werden, maar ook de droevhyd willen bewaarheden: maar alles watſe tot hun voordeel konnen nemen gaat op deſe twee krukken; want ſy ſeggen, of dat de ziele ſig in alle voorvallen van droevhyd niet kan onthouden, of ſy brengen de voorbeelden van Kriſtus en de hailige Mannen by.

12. Maar al kon ook de droevhyd niet geheel overwonnen werden, ſo volgt daar uyt evenwel niet; datſe goed, geoorlovt, en een Deugd is: Want dan zow ook op deſelvde wijſe volgen, dat *de ſonde*, onder welkers ſware pak het gehele mensdom nu gebogen gaande, dat geenſins geheel kan afwerpen, dan ook wegens de gelijke onmagt niet minder geoorlovt, als wel onvermijdbaar zijn zow: het voorbeeld van Kriſtus hebben we be-

beantwoord, en op gelijke wijse kan men byna met [b] alle de andere handelen.

§. 22.

Geneesmiddelen tegen de besondersoorten der droevhyd.

1. HEt gene wy reeds aangaande *de droevhyd* betoogt hebben, moetmen ook in alle desselvs besondersoorten plaats gunnen.

2. Want gelijk het verbygaande, ja ook het verbygegane kwaad stoffe tot droevhyd verschaft, also

b *Met alle de andere handelen.* Insonderhyd alswe een klaar en net onderschyd bevatten, tussen die droevhyd, dewelke gemeenlijk uyt pijn, smerte, en beklepthyd des lichhaams ontstaat, waar uyt den geest als dan droevige gedagten overkomen; dewelke men ook ten dien opsigte een lijdende droevhyd onygentlijk zow mogen noemen: En tussen de ygentlijke Droevhyd, waar mede onsen geest werksaam is; en dewelke dienvolgende niet anders dan kwaad, en sondig wezen kan, om datse, het gene van God gevrogt werd, wel wilde anders te zijn. *Sie hier voor Lid. 4. en d'aanmerkinge.*

siet

siet *de vrese* op het aanstaande, en is daar in des te sondiger en ideler, datse niet bestaan kan sonder het sotte vermoeden van het;gene te gebeuren staat.

3. Nu in de wanhoop, den hoogsten trap der droevhyd, is ook de hoogste dwaashyd.

4. Dewelke ook in *het berow* en *de gewetens-prikkel* niet klyn is: want het berow steunt niet alleen op die dwaling, om berow te hebben over 't gene geen berow verdient; maar al is het berow waarägtig en over sulken daad, die byna geheel kwaad is, en straffe verdient, of schade met sig sleept, so zal egter het berow ook dan niets helpen.

5. Hoe! als imand sijnen vrind of Vader misdaan, een swaar schennis bedreven, sijn broeder vermoord, en vaderland verraden, of gestolen, of andere schendaden begaan heeft, zal die noyt berow hebben? dat noyt herroepen? sig

noyt

noyt beteren? of vergiffenis verſoeken? en dewijle wy alle tegen God ſondigen, en daar van niet afſtaan, zullen wy geen berow daar van hebben? en konnen wy ſonder belijdeniſſe der ſonden, en ſonder een ernſtig berow weder tot Gods genadentroon keren, of vergevinge en regtvaardiging bekomen?

6. Maar op datwe niet ſchijnen mogen een geloovsſtuk, dat geen van de minſte is, en een grondregel by ſo vele Godgeleerde aangenomen, met een godloos ſtout beſtaan op ſchroeven te ſtellen, ſo moetmen het berow, 't welk een *hertstogt* genaamt werd, en een ſlag van *droevhyd* of *wanhoop* is, en 't welk na ſothyd helt, nawkeurig onderſchyden van dat oordeel en als van dat getuygenis des gewetens, 't welk een igelijk, die geſondigt heeft, over ſig ſelvs vellen, en in ſig gewaar werden kan: want het is wat anders *berow te hebben*, en wat anders *ſig ſondig te oordelen*,

len, te agten, en de ſchuld en ſtraffe te erkennen, diewe door het ſondigen verdienen: van dit oordeel over ſig ſelvs, van deſe getuyge des gewetens is niemand onkundig, niemand ſchuwt die, dan die niet weten datſe ſondigen, of gelijk Godsgeſant ſpreekt, *wiens gewiſſe vereelt, of met een brandend yſer toegeſchroeit is.*

7. En op dat niet iemand denke, dat dit oordeel een berow, en daar van niet afſchydelijk is, die moet indagtig zijn, dat noyt enigen vrome, ſelvs als hy allervrolijkſt is, en een diepe ruſte des gemoeds, met een hailige vrede geniet, ſo hy ſlegs niet ſonder geheugen, maar op ſig en ſijn doen en ſijne geboorte agtſlaande is, niet oordeelt en bekend, dat hy tegen God geſondigt heeft, en een ſondaar is, ja dat God regt heeft hem aan de ewige dood over te geven, ſo niet Gods genade, en de voldoeninge van Kriſtus daar tuſſen

kwa-

kwamen.

8. God wil dan niets anders, als dat een igelijk ſijne ſonde belijde, en bekenne, daar boven dat hy te gelijk kenniſſe hebbe van Gods regt, verder wil God niet dat den ſondaar ſig zal bekommeren en beangſtigen, nog dat hy de handen aan ſig ſlaan, ſig grieven, of huylen en ſchrewen, of andere tekenen van ſothyd voordbrengen zow: God gebied, dien die ſijne ſonde bekent heeft, en die ſijns onvermogens, om behouden te werden, en den vloekdoem te ontgaan, overtuygt is, dat die, ſig aanſtonds geheel verlochenen, en ganſchelijk in Kriſtus beruſten zal.

9. Indien nu God genig ander berow; ja ſo ſeer geen berow, als wel een bekentenis en belijdenis der ſonden, en een toevlugt tot Kriſtus begeert: wat willen dan de menſſen ons afperſen? alswe by geval hun beledigt hebben, dat behoort ons niet te bekommeren, ſy

konnen [a] ons nog met regt, nog met rede, oyt tot enig berow dwingen: noyt zal imand, ſo lang hy by ſijn verſtand blijvt, ſig in berow inlaten, wat hy ook mogt begaan hebben, om dat het een dwaashyd is, *ſijnen geeſt of lichhaam te kwel-*

a *Sy konnen ons, alswe haar beledigt hebben, nog met regt, nog met rede, oyt tot enig berow dwingen:* tew: om over de begane daad droevig en bekommert te zijn, misbaar te maken, of om leedwezen te betuygen, en te wensſen dat het niet gedaan ware, enz. Want wat is 'r voor een geſond verſtand klaarder te begrijpen, als *dat het gene gedaan is, niet kan ongedaan zijn?* Wanneer ik derhalven imand met mijn doen beledigt hebbe, wat zal dan een berow, tew. een hertstogt om misbaar te maken met huylen, roepen, tieren, handenvringen, en andere betuygingen van droevhyd, bekommering, of leedwezen, en te wensſen dat het niet geſchied ware, daar toe helpen, om 't gedane te doen ongedaan zijn, dewijle dit niet wezen kan? Behoevt of behoort 'r dieshalven van mijn wel iets anders geyſt te werden, als dat ik belijde en bekenne misdaan en u beledigt te hebben; en dat ik betuyge ſulks niet weder, ſo lange ik by 't regte gebruyk mijns verſtand blijve, te zullen doen? voorwaar geen ander berow kan mijn met enig regt of rede gevergt en afgevordert werden.

len

len of plagen, om ietwes dat gedaan zijnde, noyt kan niet gedaan wezen.

10. Ja die gemene waan, dat hy, wien een ernſtig berow treft, verbetert, en niet verbeteren kan, ten zy het hem berouwe, is een uytſtekenden misſlag; om dat alle verbetering, niet van 't berow, hoe ernſtig en duurſaam ook, maar van de rede en de wending des geeſtes na 't voorſchrivt der rede, gewoonlijk begint en beginnen moet, al ſchoon 'r een berow kan voorgaan, gelijk 'r een bekentenis voor af gaat, of ook des noods, een belijdenis, vergifnisbidding, of een herroeping.

11. Is dan 't berow geenſins de baarmoeder der verbetering, en is 't een vergeevs werk, om dat het gedane met berow hebben, noyt kan, niet gedaan werden, waar toe zal het dan dienen? ſeker het is een onnutte pijnbank, en geen klynen ſtap na de dolhyd.

§. 23.

Geneesmiddelen tegens den Haat.

1. GElijk *den Haat* de Moeder der verbolgenthyd is, ſo is ſe ook de dogter der ſothyd en wel de oudſte, en een van die Raſernyen dewelke den geeſt geweldiglijk ontroeren.

2. Sy is een voornaam kwaad, dewijlſe niet alleen hem, dienſe in genomen heeft, plaagt, maar daar boven haren oorſprong van de allergrootſte dwaling aflaid.

3. Want ſo men al enige dingen, die aan geeſt of lichhaam ondienſtig of ſchadelijk zijn, haten, of liever vlieden, ſchuwen, en afweren mogt, ſo mag men evenwel noyt onſen *evenmens of naaſten* met haat vervolgen, als den welken wy verpligt zijn liev te hebben, en met alle goedwilligbyd, gunſt en genegenthyd te bejegenen, ten zy die ſelvs, door haat of toorn aangeſet, op ons aanvalt, en het leven

ven of iets anders drygt te benemen, dat met regt het onſe is, en wy gehouden zijn te bewaren.

4. Maar al zijnwe dan temet verbonden ons leven en het onſe te beſchermen, en onſe party te vlieden, of ſo 't niet anders wezen kan, te wederſtaan, en geweld met geweld te keren, ſo blijkt het evenwel genog, dat ons ook dan niet werd toegelaten, hem te haten, of door toorn en vraakluſt aan te vallen; maar geleraart, *alleen de ſchuldeloſe noodweer te gebruyken*, gelijk de Regtsgeleerde ſpreken.

5. Want imand, wat hy ons ook mogt doen of gedaan hebben, te haten, is een uytſtekende dwaashyd: *vooreerſt* vermag hy tegen ons niets ſonder beweging, ſonder God en ſijne voorſienighyd, ja ſelvs niets ſonder Goddelijk bevel.

6. *Ten anderen*, ſo hy ons iets gedaan heeft, konnen wy de geledene ſchade door den haat niet herſtellen, maar veel eer vermeerderen.

7. *Ten derden*, ſo hy ons drygt, zullen wy dat nog door haat, nog door toorn afweren, als 't welke geheel niet geſchieden kan, ten zy we ſijnen verbolgen geeſt bevredigen, of ſo die niet te bevredigen is, de vlugt nemen, of ſo dat niet vylig is, en de wet gelaſt ons te verdedigen, en geweld met geweld te weren, als dan hem te keer gaan, en onſe kragten voor ons en het onſe kloeklijk beproeven.

8. Ook is haten en gram werden geen vegten; nog ſy doen iets tot een wettig gevegt; ja in tegendeel zijnſe dikmaals dien ſtrijd ſeer hinderlijk, en makende onſe ſaak min regtvaardig, doenſe ons niet ſelden te kort ſchieten.

9. Derhalven, indien andere ons beledigen, of ſo wy, gelijk het gemeenlijk toegaat, uyt miſtaſting menen beledigt te werden, dan kan ons evenwel, ſo lang we de herſſenen geſond hebben, niets voorkomen 't geen onſen geeſt met haat

haat ontſteken, of reeds ontſteken zijnde, dien wettig, nuttig, en geregtig maken kan.

10. [a] Het blijkt dan, datwe ſonder

a *Het blijkt dan, datwe ſonder enigen haat, ook ſelvs de kwade verdragen moeten, enz.* Dus leraart onſen Zaligmaker ons ook, *datwe ſelvs onſe vyanden goed doen moeten.* Ook konnenwe ligtlijk alle mensſen, dat is, onſen naaſten liev hebben, ſchoonwe alle haar doen niet goedkeuren; dewijle ſy, op deſelvde wijſe als wy, van haren Schepper af hangen, en als weſentlijke dienſtknegten, aan hare pligten tegens Hem verbonden zijn: in welk volvoeren harer pligten ontrent God wy dienvolgende ook verpligt zijn hun hùlpe te bewijſen: van welken onſen Pligt ontrent den naaſten wy noyt ontſlagen werden, ſo datwe onſen evenmens noyt enigen haat toedragen, of enig kwaad willen mogen, al ware het ook dat ſy ons beledigden; wanneer wy haar mijden en ontvlieden moeten, ten zy in geval van noodweer, gelijk dat onſen Schrijver hier klaar aanwijſt. Nu *haten* of *ontvlieden* verſchillen ſeer veel: *het gene*, is noyt geoorlovt, om dat het noyt ſonder een dadelijke vraak is, ſo niet in woorden en werken, ten minſten in gedagten en wensſingen: dat het hem, dienwe haten, kwalijk ga; in welk doen wy God ſelvs tot een uytvoerder van onſe ſchandelijke vraakluſt, pogen te ſtellen: het welk voorwaar ſchriklijk is: *en dit*;

der enigen haat ook selvs de kwade verdragen, of met ons bevredigen, en haar verbeteren, of schuwen, of met een wettige tegenweer wederstaan moeten.

11. Maar, segtge veelligt, den haat is so strijdig met de lievde, dat wy, het goede beminnende, dikwils het strijdige en daar aanklevende kwaad gedwongen werden te haten.

12. So gaat het in 't gemeen, maar het goede beminnende of liever uyt de selvslievde het geen ons nuttig schijnt aanklevende, is het wat anders, het geen we voor ons ondienstig of schadelijk oordelen, *te vermijden*, en wat anders, dat *te haten*: het eerste konnenwe niet ontgaan; het laatste is nog geoorlovt, nog noodsakelijk, nog voordelig.

13. Want behalven het oordeel

het ontvlieden, zijnwe altijd gehouden in 't werk te stellen, uytgenomen alleen, in een noodlijke verdediging onses levens, of 's levens nooddruft.

van het kwade, of ondienſtige en 't ſchadelijke, en behalven desſelvs vermijding en ontwijking, ſo is'r in den haat, waar mede wy tegen *onſen naaſten*, dien we haten, gedreven werden, daarboven ook *een wille* om te beſchadigen, en hem te wygeren, 't geen we hem verſchuld zijn; en alswe al geen ſchade konnen doen, wensſen wy ten minſten, dat het hem mogt kwalijk gaan, hem vervloekende, en dikwijls andere tegen hem aanhiſſende, ja God ſelvs, indien we konden, hem tegen wensſende.

14. Weſhalven den haat de vreedhyd ſelvs, en ſonder den haat *gene vreedhyd*, is

§. 24.

Geneesmiddelen tegen den Nijd, de Hovaardy, *en* de Belg-ſugt.

1. DEn *Nijd*, *Hovaard*, en *Belg-ſugt*, lopen ſo regelregt na de dwaashyd, datmen nau-

lijks

lijks het ſelve behoevt aan te wijſen.

2. Want wie, nijdig zijnde, ſig over eens anders geluk en rijkdom bedroevt, is waarlijk ſot, om dat hy ſig ſelvs pijnigt, en terwijl hy bedroevt is over eens anders welſtand, brengt hy door dit nijdig gemoed alleen te wege, dat het hem ſelvs kwalijk ga; ſo dat dusken ſot ſig ſelvs het kwaad, dat hy andere toewenſt, op den hals laad.

3. Voor al dewijl hy, een ander ſijne goederen door enkele nijd niet konnende ontvreemden en ſig toevoegen, alleen ſig ſelvs kwelt en pijnigt.

Want wie eens anders luk benijd,
Die kwijnt, verteert, en berſt van ſpijt.

4. Had hy ſlegs wat meer gauwighyd, hy zow hem niet meer benijden, maar liever beroven, en ſig met den buyt van eens anderens goed verrijken, dewijle hy met benijden niets, dan ſijns ſelvs pijnbank, verwervt.

5. Hier

5. Hier boven is de Nijd een trap om tot andere kwaden op te ſtygen, die dan weder op den kop, niet der benijdde, maar van den benijder ſelvs afdalen; te weten, die een benijder is, werd ligtelijk *een agterklapper*, *laſteraar*, en *leugenaar*; voorwaar een uytnemende winſt des Nijds! die door deſe kwade konſten temet nog in grotere onhylen nederſtort; en die met nijdige ogen eens anders geluk over dwers aanſiende, ſelvs in den kuyl, die hy voor andere gegraven had, komt te vallen: wat is dwaashyd, ſo het dit niet is? andere uyt nijd kwaad te willen, en om dat het haar wel gaat, alderhande ſlag van elenden op ſijns ſelvs hals te behalen?

6. *Den Hovaard* is ſo ſot, dat die gemeenlijk alſins daar voor gehouden werd, ja van de hoogthertige ſelvs, wanneerſe niet van hun ſelven, of ſlegs in 't afgetrokkene van de hovaardy komen te ſpreken: hier van daan is het, dat alle ho-

vaar-

vaardige gemeenlijk de nedrighyd voorwenden, en in ſig overtuygt zijnde dat den hovaard ſo groten kwaad is, en ſulken kwaden naam draagt, deſelve looslijk pogen te ontvynſen, en haar duyſenderlye klederen van zedighyd, beleevdhyd, ootmoedighyd, en leugenen komen aan te trekken, om ſe te bewimpelen.

7. En dit is geen van het minſte kwaad in de hovaardy; hier van daan is den hovaard ſig ſelvs een laſt en met ſig ſtrijdig, door dien ſe, om haar beoogde doel te beſchieten, ſig in kromme bogten vlyen en vringen moet.

8. Maar wat anders maakt imand ſo grootshertig, dan dat *hooggevoelen ſijns ſelvs*, het welk niet min *verwaant* en *idel*, als *vals* is? wat heeft den mens, waar op hy ſig beroeme en verhovaardige? ziel en lichhaam heeft hy van God, met alle desſelvs denkwijſen, en ſo vele bewegingen als 'r in 't lichhaam en

en ledematen zijn: hy bevind ſig ook nog ſo vele dingen te ontbreken dat 'r naulijks ietwes, van alles wat buyten hem is, onder ſijn gebied ſtaat.

9. Ja dagelijks vallen 'r veelvuldige dingen voor, die ſijn vermogen overtreffen: ſo hy iets heeft, dat aan andere gewygert is, dat ſelve is hem alleen ter beſitting, en *ten woeker* gegeven, om andere daar door ten voordeel te zijn.

10. Nu dewijle hy ſig ſulke dingen toeſchrijvt, die hy niet heeft, en andere beneden ſig agt, die verre boven hem zijn, is hy dan geen ſot, dat hy, om het gene alleen onder het ſchijnbeeld van een valſen waan beſtaat, ſig verheft, andere veragt, en ſig ſelvs door een vergroot glas beſchowt, daar hy in der daad ſeer klyn en gering is.

11. Beſchow dan den Hovaard vry van alle kanten, gy zult alle ygen-agting en roem, 't zy waar of vals, niet dan een lautere ſothyd be-

bevinden: want is ſe vals? ſo is ſe ook waarlijk ſotterny; is ſe waar? ſo is ſe niet te min ſothyd, om dat alle het ſnorken en pochchen niemand anders maakt, dan hy in der waarhyd is, en genog ware, om ſig ſodanig alleen in ſijne bewuſthyd en gewaarwerding te erkennen.

12. Nog het zal te weeg brengen, dat andere dat erkennen zullen, ſo als het is: want of ſy weten het te voren, of terwijl hy ſig door hoogmoed verheft en aanprijſt, geloven ſy het niet, ſo ſe wijs, en nog veel min, ſo ſe ſelvs ook even grootshertig zijn, nademaal hare ygene grootshyd hun dwingt, om andere des te minder te agten, hoe ſe ſelvs op des te hoogmoediger wieken drijven.

18. Ja ſelvs ook, ſo al de grootshyd, na dat ſe ons ſo groot in onſe ygene ogen gemaakt heeft, dat denkbeeld van ons ſo in eens anderens gedagten afſchilderde, wat

voor-

voordeel ſtak hier in? want, of dat
ns pogen is te vergeevs, of wy
hebben 'r geen winſt by; om dat,
lſchoon andere ons hoog agten,
vy daarom niet een ſier te verhe-
ener zijn, en, alsſe ſig al ſeer
nderdanig voor ons vertonen
lsſe over al de minſte zijn, ons
met hare lovtuytingen verhemelen,
met weſen en gebaarden vlyen,
trelen, ja honig om den mond
meren, wat zow'r dwaſer konnen
edagt werden, als ſig te verheu-
en in het gene, nog gevende nog
emende, niets om 't lijv heeft, en
geen gemeenlijk verſiert zijnde
anſtonds verdwijnt; terwijle ſy,
die in tegenwoordighyd onſen
hoogmoed ſchenen te wijken, ter-
tond na hun vertrek onſen idelen
waan beſpotten.

14. Ten laatſten die trotshyd,
dewelke in ons te veragten, niet
taan kan, verbreekt de vrindſchap,
verwekt haat, en wapent 'r vele te-
gen ons.

15. Ja, terwijle der hovaardigen mennigte seer groot is, so ontstaat 'r uyt de hovaardy een groten en gestadigen twist en onenighyd, en enen verdervlijken strijd tussen de opgeblasene.

16. Yndelijk is *de Belgsugt* ook geen mindere dwaashyd; want die over sijne huysvrow minivert, werd voor eerst met geen klyne kwelling geplaagt, ten anderen ontstaat die kwelling geheel en al uyt een lauter vermoeden, waar door de vrow, so se eerlijk is, met een swaar ongelijk aangedaan werd; en al was se oneerlijk, so werdse egter kwalijk gehandeld, om dat se eerlijk geagt moest werden, so lange hare oneer niet blijkt.

17. Welke vermoedens gemeenlijk ook seer ligtveerdig zijn, en slegs enige slinkse opvattingen van daden, die of alleenlijk onvoorsigtig, of onnosel zijn.

18. Ja den miniveraar in deselvde kap stekende, als den benijder, is

is ook ſijnen ygen beul; want hy zal ook ſijne vrow, die hy enkelijk uyt vermoeden dugt oneerlijk te zijn, door die gedagten niet beter maken; ja dikwils zal ſy, die te voren niet onkuys was, dat daar door werden; want ſiende by haren man daar voor henen te gaan, zal ſy uyt vraak en hertſeer, datſe ten onſchuld verdagt is, niet ſelden dien ongeregtigen miniver met een waaragtig ongelijk betaalt ſetten.

19. Wy verſwijgen hier dan nog ſo vele twiſten, onenigheden, beknibbelingen en gekijv, als gewoon zijnde daar uyt te volgen.

§. 25.

Geneesmiddelen tegen de Selvslievde.

1. WAar toe vele woorden den hals gebroken? het is klaar en kennelijk, dat de meeſte zielslydingen gebreken zijn, en

ons, alswe haar opvolgen, in vele kwaden inbruggen

2. Dog alle hebbenſe hare afkomſt, van *een verdrait gevoelen*, en van een meerdere of mindere dwaashyd.

3. Het gene ons ligt zow vallen van *de Lievde*, *Blÿdſchap*, *Begeerte*, *Hoop*, *het Vertrouwen*, *de Stoutmoedighyd*, *Barmhertighyd*, en van de alſins ſo ſeer gepreſene *Edelmoedighyd* te bewijſen, ſowe dat reeds niet al beweſen hebben, of ten minſten met ſeer klyne moeite uyt het ter nedergeſtelde kan betoogt werden.

4. Want de *Lievde*, die de Schoolgeleerde in ſo vele beſonderſoorten verſnipperen, is maar een enige, tew. *ſijns ſelvs*, of de *Ygenlievde*, die de dwaashyd ſelvs is, aangeſien alle dwaashyd daar van afdaalt: want dat imand door de Selvslievde vervoert werd, komt, van dat hy een Godlochenaar, dat is, aller narren Nar is.

5. Wie

5. Wie dog, die niet van alle verſtand beroovt is, kan onkundig wezen, dat'r een God is, van wien en hy ſelvs, en alles, wat'r buyten hem is, is? want hy is, of van ſig ſelvs, of van een ander: indien hy het eerſte voor ſig verdigt, dan gelijkt hy raſende dol, menende ſelvs van ſig te zijn, nademaal hy ſijner ſwakhyd, en van der buyten hem beſtaande dingens magt, niet kan onbewuſt zijn, en ſo hy enige ſinnen heeft, niet kan niet gewaar werden, dat hy ſelvs ſig niet gemaakt heeft, nog enige andere dingen, die hy bevind, dat'r en zijn, en van groter magt zijn, dan hy ſelve is: Imand wete dan dat hy denkt, het welk niet te weten 't grootſte onverſtand is: en wete dat ſijne leden op ſo vele verſchydene wijſen bewegen, die zal ook aanſtonds bewuſt zijn, dat hy nog ſijne gedagten, die hy hebben wil, voordbrengen kan, nog ook alle bewegingen, die hy ondervind:

Derhalven werd hy genoodſaakt, om een ander, die van hem onderſchyden en ook magtiger is, te erkennen; den welken erkent hebbende, ſiet hy niet alleen onder des ſelvs magt te ſtaan, maar hy ſiet met geen minder klaarhyd, dat hy noodſaaklijk daar onder ſtaan moet. Dien Andere is dan den Heer, en hy de knegt en dienaar: nu welk is den pligt eens dienaars? immers is die niet, ſijn ſelven te beſorgen, alles tot ſig te betrekken, en ſig ſelvs te beminnen, maar ſijnen Heer en Meeſter te dienen en te gehoorſamen, en om ſijnent wil, van wien hy is, gans en geheel te zijn.

6. Wie dan, geen Godverſaker zijnde, een God erkent, die ſiet met klare ogen ſijns Verſtands, dat hy van Hem gemaakt is, van Hem afhangt, en verpligt is, niet dat te willen, 't welk hem ſelvs, maar het welk Gode behaagt, en 't welk God hem oplegt, ge- en verbied; ſo dat hy wederſpannig, onge-

gehoorſaam, en een dwaas is, die ſig ſelvs bemint, en nog op God, nog op de aan hem gegevene wet agtſlaande, poogt te doen het geen hem ſelvs goeddunkt.

7. Ja het ſchijnt der mensſen gemoederen allenthalven genog in te kleven, hoe boos en ſchuldig de Selvslievde is, dewijle ſy al liegende gewoon zijn te ſeggen, datſe niet hun ſelven, maar andere, haar nuttige, en voordelige dingen lieven: hier van daan hoort men haar den mond vol hebben, datſe haar Vaderland, hare Ouders, Vrinden, Eer, en andere dingen liev hebben: en dat hebbenſe heel wel; dog het blijkt klaar, hoe veel hare woorden van hare meningen verſchillen: want met den monde belijdenſe haar Vaderland B. V. liev te hebben, 't welk niets anders betekent, als datſe hun vaderland houden voor de plaats hares gemaklijken wonings, alwaar hun vele voordelen en nuttige goederen toeko-

men: dog om eens te ſien hoe ſy hun Vaderland beminnen, ſo onderſtel, het ſelve in gevaar te geraken of t'onder te gaan; ſo haaſt als die gemakken en vaderlandſe voordelen ophouden, dan zal men haar, wijlſe niet hun Vaderland, maar alleen ſig ſelvs beminden, ook aanſtonds ſien de vlugt nemen.

8. Maar in de vrindſchap zal het voorbeeld veel bekender en blijklijker ſig opdoen: ſy ſeggen haren vrind te beminnen; maar laat deſen vrind een vyand werden, en ſijnen vrind beginnen te verwaarloſen of te beſchadigen, ſo haten ſy hem aanſtonds, klagen over hem, en, ſo hy niet ten eerſten weder ſijne vrindelijkhyd aanbied, verbreken den band der vrindſchap, trekken hare gunſt in, en lieven hem niet meer, maar haten hem, en ſoeken hem te benadelen, ſo veel ſe konnen: dan ſietmen klaar, hoe ſy haren vrind gelievt, maar hoeſe hem alleen voordelig voor

hun ſelven geſchat, en daarom aan de hand gehouden hebben.

9. En ſo gaat het ook in alle andere lievdens: een vryer bemind ſijne vryſter, dat is, hy agt haar ſchoon, aangenaam, vrolijk, rijk, en voor hem dienſtig te zijn; maar indien bygeval deſe mening komt te veranderen, terſtond ſmoorden verdoovt ook deſen lievdens brand in d'asſe van vergetelhyd.

§. 26.

Geneesmiddelen tegen het Vermaak, *en inſonderhyd tegen* de Begeerte, *als dogteren der Selvslievde.*

1. 't VErmaak en *de Begeerte*, het krooſt der Selvslievde, zijn dienvolgende ook niet een ſier beter als hunne Moeder; namelijk, om dat de mensſen ſig ſelvs beminnen, werdenſe door begeertens, en luſten, die ſo ontellijk, als onverſadelijk, en d'een op d'an-

dere volgende zijn, alſins ſo ſeer vervoert, of zal ik ſeggen, ſo geweldig verrukt: en deſe hare vermaken, die ſe nemen of najagen, hoe nietig, hoe onbeſtendig, en hoe verſchyden zijnſe? 't geen ſe nu begeren, verſmadenſe terſtond, en die met een niewen luſt ontſteken is, ſtaat aanſtonds al wederom na andere en andere; 't geen deſe vermaakt, lagt weder aan een ander niet toe; en dewijle een igelijk door ſijne ygene lievde gedreven werd, is het ſpreekwoord te regt waar, *Een ider heeft ſijn ygen pop, daar hy mede ſpeeld.*

2. Den [a] mens wil leven en geſond zijn, daarom heeft hy een ſchrik

a *Den mens wil leven en geſond, enz.* Hier zow imand mogen vragen, of men dan deſe dingen niet willen en daar na tragten mag? ja in trouwen, men mag, ja men moet die dingen willen; maar niet om het genot, of het vermaak van die dingen ſelvs, maar om de Pligten, die de Goddelijke wet ons oplegt, te volbrengen, daarom alleen mag men die willen. Men moet derhalven willen

ſchrik en afgrijſen voor de dood, en ſiektens die de ſelve drygen; hy zow wel willen altijd gesond blij-

len leven, om dat de Goddelijke wet ons dat belaſt, maar niet om de ſoetighyd van het leven: men moet willen eten en drinken, alleen, om te leven, maar geenſins om het vermaak of de ſmaak, die we in dat doen genieten: men moet de geſondhyd verſorgen, de verlorene herſtellen, dog niet om de geneugte en het gemak, die we door des ſelvs genot bekomen, maar alleen om ſo lang te leven, als God wil: met een woord, men mag en moet na alle voorſpoed ſtaan, dog geenſins om den voorſpoed ſelvs, of om het vermaak en de geneugte, diewe in desſelvs gebruyk hebben of bekomen mogten, maar enkelijk en alleen om dien te gebruyken tot eer en heerlijkhyd van God, desſelvs gever, in den ſelven aan te leggen tot mede deling van den behoevtigen evenmens: het welke, na dat een igelijk van God geſegent is, ſo wel geſchied, met een rijkelijker tafel te houden, koſtelijker kledederen te dragen, meer knegts en meysſens te gebruyken, wel geçierde en grote huyſen te bewonen, paarden en wagenen te houden, en wat des meer is, met alſo door het kopen en verſorgen dier dingen, de nering- en handwerk-luyden te doen leven en beſtaan, als wel door den armen geld mede te delen. Maar aangeſien eenſelvde wijſe van 't gebruyken des voorſpoeds, alhier, en

Deugd

blijven, en noyt sterven of in siek te vervallen; so ras werd hy nie siek, of hy tragt sijne gesondhyd te herstellen; weshalven hy, bevindende dat het leven door voedsel moet in stand gehouden werden, vermaak schept in eten en drinken, en werd alſo een keel- en buyk-dienaar: straks werd hy met de lievde tot sijn ander geslagt bevangen, en vermaakt ten delen in sulken metgesellinne, en ten delen in sijns gelijken voord te brengen, des krijgt

Deugd en Sonde is; welk onderschyd alleen van 't oogmerk en het ynde des bruykers afhangt: want en een Vrome, en een Sondaar doen alhier een en het selvde, t. w. *dat God wil*: de gene doet het ten goede, t. w. *Om dat het God wil*; en dese ten kwade, *Om dat het hem selvs lust en vermaakt.* So moet alhier een ider, op dat hy sig niet vlaye en bedriege, sijn ygen gemoed nauw ondersoeken, of hy dit oogmerk, *om dat het God wil*, en by gevolg om God met deselvs Wille te doen, te verheerlijken, in sijn doen beoogt en voor heeft: want men kan hier ligt sig selvs misleiden, en wel de menssen, maar geensins God, die een kenner der innigste gedagten is, een tuyt opsetten en bedriegen.

ıy lust daar in, om dat hy dat met vermaak meent te konnen doen: ja het is niet ligt alles, waar toe een selvsminnaar lust en begeerte heeft, op te tellen, of voor de ogen te stellen, waar uyt die selvs-minnaars niet al pogen hun vermaak en geneugte op te snuffelen en weten op te schoffelen.

3. Daar zijn so vele besondere begeertens, of liever so vele voorwerpen van de een enige onversadelijke begeerte, en so vele dingen, waar in sig die selvsminnaars vermaken en verlustigen, dat men eer de ze uytputten, dan die alle optellen en tot een getal brengen zow konnen: Want behalven so vele singevoelige vermaken, en de daar uyt ontstaande begeertens, hoe seer heeft niet de geld- en eer-sugt der meeste menssen gemoederen bekropen? daar op het elendige mensdom so hevig verslingert en versot is.

4. Voor eerst zijn we aan de Selvs-
liev-

lievde verschuldigt, dat MYN en U W; dewelke indiense verbannen waren, so zow nu niet alleen *alles onder vrinden*, gelijk men gewoonlijk valslijk voorgeevt, maar selvs *alles onder alle menssen, gemeen zijn*, of daar zow sulken regtvaardigen verdeling en verwisseling der goederen wezen, dat 'r niemand arm, of niemand rijk gevonden werden zow: dog een igelijks ygene lievde heeft alles, watse kon, tot sig geraapt en geschraapt, en andere ontnomen, ja raapt en schraapt en ontneemt nog dagelijks; en de Geweldige heerssen, terwijle de swakke onder het jok der dienstbaarhyd bukken, en onder een vreede heerssugt in een elendige slaverny sugten: hier van daan Heeren en Vrouwen, meyssens en knegts; Koning en onderdaan; geld en koopmanschap; hier van den lastigen arbyd; de ongeneeslijke geldsugt, en begeerte tot rijkdommen; dewelke noyt sonder

veel-

veelvuldige onregtvaardighyd werk-
ſtellig gemaakt werden.

5. Laat imand grote ſchatten en rijkdommen bekomen; dien beſitter zal daar in een groot vermaak ſcheppen; maar welk een dog? een ſodanig waar door hy al ſijn vertrouwen op dat ſtomme metaal komt te ſtellen, en dat tot het gebruyk van ſijne ſinlijkheden over te brengen: met dan eens huyſen, toornen, en pallyſen te ſtigten; dan een rijkelijke tafel te houden; overvloed van koſtelijken huysçieraad, paarden, en wagenen te verſorgen, een langen ſtoet van bediendens agter ſig na te ſlepen; te ſpelen, dobbelen, gaſten en braſſen, op dat ik ſwijge van te hoereren, en overſpelen; Sang- en maat-ſpel, dansſeryen, tonneelſpelen, en andere vermakelijke idelheden aan te ſtellen; daar by op ſagte bedden te ſlapen, te eten, te drinken, en ſig en andere dronken te maken, als 't hem luſt; op markten en raadhuy-
ſen

ſen geſtadige beſigheden te hebben
en vele vrinden ſo lang den voor
ſpoed duurt, op te tellen, en noy
alleen of verlaten te zijn, voor da
dien voorſpoedigen hemel met d
dikke wolken van tegenſpoed over-
togen, den rijkdom verſpild, en 't
goedje ſo gewonnen, ſo verteerd
is.

6. Dit kond ge, ſo ge wilt, ge-
luk; maar zult het, ſo ge wijs zijt,
dwaashyd en elende noemen: want
alle deſen ſtoet, dien toeſtel, en
valſen ſchijn des geluks, of idelhyd,
komen alle van *de Selvslievde*: nu
ſo deſe ongeoorlovt en een weder-
ſpannighyd van 't mensſelijk ge-
moed tegen ſijnen God en Heere
is, dan moogtge eens overdenken,
wat hare overige uytſprantſelen
zijn.

7. Indien dan *de Lievde*, en *'t
Vermaak* of de blijdſchap van de
dwaashyd en idelhyd afkomſtig zijn,
wat zullen dan alle die hopen der
mensſen en de wenſſingen der eer-
ſug-

ſugtige anders als idelhyd der idelheden wezen? niet alleen alsſe ſig in een idele en vergeevſe hoop voeden en koeſteren; want dat is, legs van ſijn oogmerk ontbloot zijnde, niet te bekomen 't geenſe gehoopt hadden: maar ook als dan ſelvs zijn ſy idel, wanneerſe haren wens genieten en hare eerſugt volraan krijgen: Want al wat ſe hopen, en wat ſe door eerſugt najagen en agterhalen, dat begeren ſe enkelijk uyt de Selvslievde: So dat het geen ſe hopen, en eerſugtig wensſen, haar niet min ſchuldig maakt, als datſe, Gode ongehoorſaam zijnde en hun ſelven beminnende, ſelvs heersſen willen en gesag voeren, daar ſe alleen dienſtbaar zijn moeſten; en dienvolgende ook niet min dwaas als godloos zijn.

§. 27.

De Deugd beteugelt en bestuurt niet alleen de Hertstogten, maar rooitse door de Wijshyd glad uyt.

1. DErhalven zijn die Zielslydingen, dewelke aan alle kanten het mensdom bestormen, en onverwinlijk geagt werden, niet anders dan sekere dwaasheden, of komen voord van een enig onverstand: en nademaal het dwaashyd is, dat gene een deugd te agten, dat imand een maat zow weten te houden in sijne dwaashyd, so blijkt het middagklaar, dat men niet alleen de Hertstogten uytroijen moet, maar dat het ook geschieden kan, dat wy van onse togten, of liever van onse gebreken bevrijd werden; alswe maar van en uyt ons onverstand, weder tot ons verstand komē.

2. De Wijsgeren, dewelke, hoewel uyt zedighyd hun selven geen *Sofi*, Wijsen, maar *Filosofi*, Wijsgerige wilden genaamt hebben,

meen-

meenden evenwel datse uyt die lievde ter Wijshyd ook enige wijshyd, ja een kennisse van Goddelijke en mensselijke dingen, en konden bekomen, en reeds bekomen hadden: de sulke scheen het allerminst te passen, om so opentlijk te ontkennen, dat het in 's menssen magt niet is, sijne drivten te bedwingen, en sijn gemoed, op dat het niet uytspatte, te beteugelen en in te tomen; of, so se al hare ygene swakhyd daar toe gewaar wierden, daar uyt de onmogelijkhyd aandringende, niet min stout als onbeschaamt vast te stellen, niet alleen dat het niemand doen kon, om datse hun selven misschien te swak vonden, dewijle sy oordeelden dat selve niet te konnen geschieden; maar ook, als of dat waanwijse vermoeden niet roekeloos genog ware, nog een ander daar aan te hegten, en te seggen, dat de Deugd bestaat, niet in sijne drivten uyt te roijen, maar te matigen.

3. Maar het is in tegendeel *de Deugds*, niet sijne togten te bestu-ren en in te binden, maar *een vast opset te hebben om te doen, het ge-ne God door de rede gebied*; het welke den mens doende, so is hy gehoorsaam, goed en vroom; en vermits hy niet kan doen, het ge-ne God belast, ten zy hy alvorens wete, wat God beveelt, so volgt, dat niemand goed, die niet te ge-lijk ook wijs is; want dat is alleen *wijs zijn*, Gods wille te doorgron-den; en het is *deugd*, door dese wijshyd te verstaan, dat God ons oplegt, daar op uyt te zijn.

4. Datwe, als imand ons raad-pleegt hoe hy sig van sijne togten ontslaan zal, hem genen anderen raad geven, dan dat hy leere *wijs zijn*, waar door hy ook met enen *vroom* en *deugdsaam* werden zal: want dese dingen, *wijs zijn*, *deugd oefenen*, *en een gerust gemoed heb-ben*, zijn onder malkanderen ver-knogt, en aan een geschakelt.

§. 28.

Door het verbannen der Selvslievde, en door sijns selvs verlochening werd een gerust gemoed, en de zalighyd verworven.

1. OVermits dan de *gerusthyd des gemoeds* niet te bekomen is sonder *wijshyd* en *Deugd*, so blijkt daar uyt sonneklaar, dat niemand die verkrijgen kan, als die de Selvslievde uytgedreven, en sig selvs verlochent en geheel verlaten heeft: so wie dat gedaan heeft, die is aanstonds, en wijs en deugdsaam, en in diens geest kan niet aanstonds de rust en vrede niet gehuysvest zijn, om dat alle dwaashyd verre verbannen zijnde, ook alle het gene gewoonlijk daar uyt ontspruyt, verdwijnen moet, so lang de wijshyd en deugd dien geest bestralen; even gelijk alle nevelen door de stralen der Sonne ophelderen, en gelijk de onstuymeze, het woeden der stormwinden ophoudende, gestilt werd.

 2. Want

2. Want die wijs is, en de deugd opvolgt, van de Selvslievde ontslagen zijnde, siet en doet wat God belast, en slaat geen agt nog op sig selvs, nog op het sijne, maar alleen op de aan hem voorgeschrevene wet; en so lang hy dat doet, kan hy nog *vergrammen*, nog *droevig zijn*, nog *haat dragen*, nog *verlievt zijn*, nog door *begeerte gedreven werden*, nog *sig verontwaardigen* of *berouwen*, nog *schaamrood werden*, nog *wanhopen*, nog *nijdig zijn*, nog *medelijden hebben*, nog *vresen*, nog *verschrikken*, nog *verslagen zijn*, nog *verhovaardigen*, nog ietwes anders doen, dat de rede niet gebied.

3. Dewelke gene andere wetten geevt, dan voor eerst: te willen sterven, als 't God belast; te willen leven, als God dat beveelt; daarom wil hy eten, drinken; en een levens beroep aanvaarden; daar in veel verdragen om sijnen levensloop te volynden, of somtijds

te veranderen; somwijlen sijnen geest te verkwikken, als die door 's lichhaams ongesteldhyd verduft; sijne geboorte ten goeden nemen, en voorder alles doen, wat God door de rede meer zow mogen bevelen, of met den gelove vast houden, wat Hy boven de rede openbaren mogt; en also over al in, van sijn selven afgaan, en sig geheel en al aan **God**, sijnen Schepper en Heere, gestadig onderwerpen, en 't gene Hy ons toesend, met een dankbaar herte, alschoon den Sinnen onaangenaam en tot 's lichhaams ondergang strekkende, in de allerdiepste eerbiedighyd aannemẽ.

4. Wie dan des wijs is, en dit by sig selvs in den geest over- en weder overlegt, zal, so lang hy dat voornemẽ vast houd, noyt door enige ontroeringen sijns gemoeds wankelen, maar altijd in een ruyme ze van vrede, sonder enige berberte van woedende en stormende hertstogten, swemmen, een volle rust

genieten, en een Hemel op de aarde hebben, in vergelijking van die dwase vreugde en dat sot vermaak.

5. Het blijkt dan middagklaar, dat een vroom en wijs Man so deugdsaam en so gelukzalig is, als de verstandelose Selvsminnaars boos en ongelukkig zijn, selvs dan ook als se, met een domme en dolle drivt, sig selvs agten en roemen wijs, vroom, en gelukkig te zijn.

§. 29.

Redens hulpmiddelen tegen den Toorn. Vergelijk ook §. 20. *let.* 6... 10. *en den toorn selvs, als een togt*, §. 24.

1. ALhoewel dit betoog so vast en bondig, en noyt los te maken is, so zal het egter niet ondienstig zijn, het selve wat uyt te braiden, en tot enige besondersoorten der zielslydingen, hier voren opgetelt, te betrekken, op dat het kenlijk zy, gelijkse uyt de dwaas-

hyd

hyd opborrelen, dat ſy alſo voor *de wijshyd alleen*, die noyt ſonder deugd is, ook tot een toe alle komen te verdwijnen en te verſtuyven, ſo haaſt ſy den mensſelijken geeſt met hare heldere ſtralen doortintelt en opligt.

2. Wel aan, laat ons dat voor eerſt in *den Toorn* aanvangen, alwaar wy het ſeggen van *Seneka* zullen aanwijſen plaats te grijpen; *Een wijs man ontfangt geen ongelijk*, om dat allen hoon niet des gevers, maar des nemers is; namelijk, wie met een ander te doen heeft, en gelijk men gemeenlijk ſegt, met woorden of werken beledigt werd, die ontvangt vooreerſt, ten zy hy ſelvslievend is, geen belediging; alſchoon hy kon beledigt werden, hy zow ſig evenwel niet vergrammen, dewijle dat, gelijk we geſien hebben, het doen van de Selvslievde is, maar hy zow de reden raad vragen en haar voorſchrivt alleen opvolgen: nu indien imand

beledigt werd, of meent te werden, ſo leeraart de rede, dat men het of verdragen, of vermijden, of den belediger verbeteren, of yndelijk in een ſeker geval wederſtaan, en geweld met geweld afweren moet: dog wat plaats zow hier voor de gramſchap zijn? voorwaar gene met allen: alleen behoort het bevel van de rede nagekomen te werden, nog meer, nog min, nog iets anders, nog om enige andere oorſaak, als om dat het de rede belaſt: daar by moet men het laten; wie verder gaat, ſtort ſig plotſling uyt des wijshyds troon ter neder, en wijkt van de koninglijke heerbaan der Deugd na de duyſtere warrewegen der dwaashyd, en in de afgelegene ſtruyken en ſtravellen van de ſonden en gebreken.

3. Daarboven leeraart de rede, dat het gene waar van wy beledigt werden, of een dom ding, of een mens is: ook dat het ſelve, welk het ook zy, van God, de Beweger

ger aller dingen, bewogen werd: ô, gy fijnman! wiltge u vergrammen? waarop? op de bewoge ſaak? ô, gy dwaas! de beweger is uwen Heere, die de beweging gewilt en dien ſtreek doen nemen heeft; gy, ſo ge geen ſelvsliever waart, zowd ſe goedkeuren, verdragen, en doen wat de rede gelaſt: maar is het een mens, die u ſchijnt beſchadigt te hebben, de rede vermaant u te overdenken, wie dien mens zy, namelijk, uwen *Naaſten*, den welken uwen Heer wil, datge in gelijke weerdighyd als uw ſelven houden, en hem niets toewensſen zult, dan 't geen God bevolen heeft, dat ge over u ſelvs vaſt ſtellen moogt: en hier ſtaat u te betragten, aan hem te doen, 't geen gy zowd willen dat u, na 't voorſchrivt der rede, van hem overkomen mogt.

4. Vooreerſt zijtge dan verbonden, dien onverſtandigen, ſo veel u mogelijk is, weder tot ſijn verſtand te brengen, gelijk dien wij-

ſen Koning ſeer wel geſegt heeft *dat de woede des toorns met honig ſoete woorden verſagt werd.*

5. Derhalven, wilt ge vroom zijn, vertoornt u niet, maar legt de twiſtſake, die ge met uwe wederparty hebt, ter neder, geevt hem vele dingen toe, of ſo ſijne grimmighyd hem de oren ſtopt, dat uwe woorden geen ingang vinden, ga weg, vertrek, en vlied van hem als van een brullenden Leew, en de klippe des aanſtoots weg zijnde, zullen de golven der verbolgenthyd van ſelvs ophowden daar tegen te botſen.

6. Maar ſo uwe wederparty nu u aanvalt, en ſlaat; of verdraag dat, of red u, maar wagt u van als nog geweld tegen geweld te gebruyken.

7. Maar ſo hy op u leven toelegt; bied hem dan wederſtand; en dat ſelvs, ſo ge u leven niet anders behouden kond, met hem het ſijne te benemen; maar ſonder

a evenwel in toorn of haat te ontsteken: dog so uwen vyand u niet op 't lijv valt, maar met woorden, spotredenen, en schamperheden bestrijd; schud die af, met stilswijgenthyd, en leg den vinger op den mond, of antwoord hem, na 't bevel van de rede, met rede en be-

a *Maar sonder evenwel in toorn of haat te ontsteken,* Hier zow imand met regt mogen vragen, of men wel geweld met geweld zow konnen keren, sonder in gramschap te ontsteken, of met haat ingenomen te werden? het welk voorwaar in desen verdorven staat van 't mensdom niet geschieden kan: maar niet te min zal een wijs man, die sijn ygen leven beschermt, selvs met het leven aan sijnen bestoker te benemen, alschoon hy sijn gemoed, in dat verweren, door gramschap en haat voelt opwellen, evenwel uyt dat gevoel des opwellenden toorns die noodweer niet ondernemen; maar de Goddelijke wet, die hem belast sijn leven so lang hy kan te bewaren, die is ook alleen de oorsaak en de beweegrede van dat onderneem, alhoewel 'r onderwijlen toorn en haat mede verselt gaan. So dat alhier, niet toornig, of met haat ingenomen te werden, niets anders seggen wil als, niets uyt toorn of haat te ondernemen, en daar uyt niet te werk te gaan: maar enkelijk en alleen uyt de Rede. *Siet onse aanmerkinge op* §. 20. *lid.* 4. *en* 8.

schy-

schydenhyd.

8. Dog so hy na 't gekijv, u ten strijd daagt en voor den punt van den degen roept; al kont gy selvs, of andere, dien twist niet beslissen, treed evenwel niet in het strijdperk; en als andere u een bloodaart noemen, die sig niet verweren derv, denk, dat dit een slinks oordeel van 't onwetende volk, en 't slegte Jan hagel is.

§. 30.

Redens hulpmiddelen tegen de Droevhyd *en* Vrese, *op Wijshyd en Deugd gegrond.*

1. GElijk *de Wijshyd* en *Deugd*, als se den geest besitten, *den toorn* daar van afweren, also kan den geest, met die besettelingen vol en opgepropt, ook genige plaats voor *de droevhyd*, *vrese*, of andere zielslydingen inruymen, ten zy de Wijshyd, den wijk nemende, enige plaats ledig late,

waar

waar in de ſothyd, die aanſtonds innemende, deſe of gene oproermakers met ſig inſleept.

2. Want wie geen Selvslievер is, die neemt in dank aan, het gene hem overkomt, en weet, dat het geſchieden moet; en hoe zow hy ſig bedroeven en bekommeren, die voor ſig ſelvs niet bekommert is? hoe, over *de ſijne* aangedaan werden, die ſelvs over *ſig* niet aangedaan is? en wie *ſig* ſelvs niet vind, die zal ook nergens *de ſijne* vinden: ook zal die niets heeft, niets verlieſen; nu die ſig ſelvs niets heeft, heeft niets: en hy heeft ſig ſelvs niet, die ſig verlochend en geheel afgeſworen, en van top tot teen in God en ſijne redenwet ſig geborgen, verſopen, ja verloren heeft: Derhalven kan hy niet alles, wat hem over komt, niet het allerbeſte agten, die alle droevhyd geheel en al uyt ſijnen geeſt verre verbannen heeft; ſo dat hier uyt klaar aan den dag komt, gelijk we

te

te voren ook gesien hebben, dat a
wie droevig komt te werden, uyt
dwaashyd en gebrek van deugd
droevig werd.

3. Ook heeft dit sijne waarhyd in alle andere; want wien zow hy vresen, die sig selvs verlochend heeft? God? idele gedagten: sig selvs? gans niet: de wet, die hy omhelst had, of hy die verlore? dwaashyd; want de wet zal, dien haar vast houd, noyt los- of verlaten.

4. Maar misschien zal hy de dood, honger en kommer, gevangenis, oneer en schande, armmoede, versmading, balling, vyanden, martelaarschap, of de ewige verdoemenis vresen; want dese en diesgelijke andere dingen zijn het, waar voor de menssen alsins so seer vresen, en die, alsse hen overkomen, haar droevig maken.

5. Maar die voorgenomen heeft dagelijks te sterven, en op Gods wenken van hier te vertrekken, die

die heeft de allerminſte vreſe nog
ſchrik voor de dood: ja het bekom-
mert hem niet, wat dood, en ter
welker ſtond en plaats hy die onder-
gaan moet: om dat hy, die voor
ſig niet beſorgt is, ook daar voor
niet ſorgen zal: laat der Dwinglan-
den dolle woede geen ene vreede
dood drygen en aandoen, laat een
geval, welke het ook zy, voorko-
men, hy zal ſonder vreſe, ſonder
ſchrik ſterven, die waarlijk en vol-
ſtandig by ſig ſelvs te ſterven vaſt
geſtelt heeft.

6. Is de leevtogt ſchaars, ſtervt
ene van honger, hy is gans niet ver-
ſchrikt, die by het vaſte opſet blijvt,
om te ſterven, als hy uyt den ho-
gen nood der dingen verſtaat, dat
het Gods Wil is.

7. Wie derhalven de Deugd na-
volgt, die zal nog voor gevange-
nis, ſchande, ballingſchap, nog
voor enige andere dingen bevreeſt
zijn, om dat ſy, alsſe voorkomen,
den dood drygen, wien men door

die deugd den hals behoorde toe te steken.

8. So dat die geen schrik kan hebben, voor het gene hy by sig selvs vast gestelt heeft, als 't hem overkomt, dat gewillig te ondergaan: weshalven dese voor het aanstaande nog vreest, nog schrikt, nog dat poogt te ontgaan, dewijle de rede dat afkeurt: nog hy, die van sig selvs en van alle andere dingen afsiet, laat sig door het tegenwoordige vervoeren en verrukken tot droevhyd.

9. Nog hy, die de rede alleen tot sijn laidsman verkiest, heeft enigen troost of aanmoediging tot standvastighyd nodig.

10. Weshalven den arbyd veler Wijsgeren, die gepoogt hebben troost- en moed-redenen uyt te vinden, vergeevs is.

11. Een gemoed, dat wijs is, en de deugd besit, zal, sig aan het voorschrivt van de rede en desselvs uytvoering geheel en al overgegeven

ven hebbende, alles wat hem van buyten aankomt, ſo als hem de rede gelaſt of vermijden, of verdragen, en den eerſten aanval uytgeſtaan hebbende, alle de volgende ſagtmoedig en geruſt onder de ogen ſien, en gelijk een ſekere Monnik niet onaardig geſegt heeft, *de weereld laten, ſo alsſe wil lopen:* en waar het niets vermag, daar wil het niets, alleen datgene willende, 't welk geſchied en noodwendig geſchieden moet, latende ſig alſo van God, even als een kaats-bal werpen, waar henen den werper wil, gelijk dat de Haidenen al voortijds aan hare Goden geſongen hebben.

12. Indien duſken gedagte en gevoelen tot in den geeſt ingong, en als op de buytenſte ſchorſe niet hangen bleev, maar door een dieſe weder en weder herhaalde overdenking ingelaten, tot in de binnenſte ſchuylhoeken van den geeſt doordrong, en reeds, gelijk men van 't lichhaam ſpreekt, als in vlees

en bloed verandert was, dan wan
de deure so vast gegrendelt, dat
de allergeringste Togt nog in, no
door zow konnen.

13. Want een geest in God ver
loren, door sijne reden altijd ge
voed en versaad, en in de luren e
swagtels sijner pligten en verbint
nissen tot over het hoofd gebaken
en geswagtelt, zal over alle ander
dingen, welke die ook mogen we
zen, nog sig beraden, nog bevree
en beangst zijn, nog klagen e
klammen, nog morren, nog we
derstreven, maar of hy gevoe
niet, het geen andersins een kwaa
gemoed so kwaad en lastig valt, of
so'r enig gevoel van overblijv
dat neemt een vredig gemoed in
goede en als voor suyker aan, e
is daarom geensins elendig, maa
regt gelukkig, dewijle hem alles n
wil en wens, en volgens sijn voor
nemen en besluyt overkomt.

14. Dit is dan den weg des vre
des, en de enige, gemakkelijke e
be

bebaande pad der gerusthyd, dewelke desen geest, van sig selvs afsiende en niet eens op de gerusthyd selvs denkende, meer als men seggen kan betreed en bewandelt, en eer hy 't weet van de gerusthyd overrompelt, gevangen, en boorde vol overladen werd.

15. Mijn dunkt, dat ik u al hoor seggen; 't is fraay; 't is mooy; en t heeft groten schijn van waarhyd; a dat meer is, wy staan toe, dat het gemoed dus bevredigt kan werden: maar als, de bewusthyd van t begane kwaad het gemoed ontstelt hebbende, ik nu, nu, de dood niet alleen, die den geest van het lichnaam schyd, maar ook die dood voel genaken, die ewig zijn, en mijn in de ewige verdoemenisse storten zal, en in de grootste jammeren die noyt yndigen zullen: zal men ook dan niet vresen, en met een uytermaten schrik bevangen niet wanhopen, niet droevig zijn, of geen hulpmiddel soeken

tegen ſo grote kwaden die noyt ſtaan te yndigen?

16. Wel! alsge nu al ſo rouwig, en ſo wanhopig zijt, wat zult ge met die rouwe en wanhoop winnen? zultge daar mede dien regtvaardigen en geſtrengen regter ontvlieden? zal uwe kwellinge hem bewegen, om 't gevelde vonnis te veranderen, of desſelvs uytvoering te ſchorten? immers, ſo hy dat al uytſtelde, is uytſtel geen kwijdſchelding: wat is het dan een dwaashyd, te geloven datge dien regter met uwe droevhyd omſetten kond? zultge u dat van God vroed maken, hetgeen ge noyt in een mensſelijken regter gevonden hebt?

17. Maar de aardſche regters, houdge aan, zijn vreed en onverſettelijk, dog God is *barmhertig*, en een ſagtmoedigen Vader: ja, het is ſo, maar Hy is ook niet te min geſtreng, en wegens ſijne ygene regtvaardighyd en volſtandighyd daar toe genoodſaakt door ſijn

ygen

ygen onverbiddelijk oordeel, het welk gy door uwe kwelling, al was die ewig, niet veranderen zult: Nu dan: zijt rouwig, ja zijt vry rouwig tot in ewighyd, gy zult 'r niets mede gewinnen: immers met geen rouwig zijn, en nog veel min met te wanhopen, en te denken, of te ſeggen, gelijk ener, door de ſchrik ſijner gewiſſe en door de ſwaarhyd der verdiende ſtraffe, uytriep, *dat God ſelvs ſijne ſonde hem niet vergeven konde.*

18. Dog in dien ſtaat is alleen maar overig, datge God van gan-ſcher herte aanhange, en of ſijne goedertierenthyd, of ſijne geſtreng-hyd afwagte; en datge nu, op 't be-vel Gods, en dat van de rede, in ſijn geopenbaarde woord leſe en ver-ſta, wat God over u beſloten heeft; want daar uyt zultge leren, ten zy de vreſe of wanhoop uw verſtand geheel verblind heeft, hoe God over u en andere een ewig vonnis gevelt heeft, en dat in dit werk de

openbaring aan de rede, en aan de deugd de godvrugtighyd de handen toeryken moet, en wie deselve aangrijpt, die kan niet verder gaan

19. So dat de vrese, de wanhoop, en alle andere kwelling den geest van God, en van de rede aftrekken, en hem van de wijshyd tot de dwaashyd, van de Deugd tot de ondeugd, van 'tgeloov tot 'tongeloov, met een woord, van God tot sig selvs, en van 'tgeluk en de zalighyd tot het verderv en de elende van dit en het andere leven overvoeren.

20. Maar wie sig selvs verlaat en de rede met opene armen omhelst, gelijk die wijs en vroom werd, alſo heeft hy ook geen verschrikkende kwade gewisse, nog enige oorsaak, om voor ietwes te vresen of te gruwen, om dat *hy niet meer sondigt*, en op Gods bevel boven de deugd tot de godzalighyd, en van de zeden tot het hailige opgevoert, nu in den gelove

ve vast houd, dat God de sonde versoent, en met enen eed verse-kert heeft, dat hy, by sijnen God weder in genade aangenomen wer-den, het oordeel ontgaan, en ewig behouden zijn zal: het welke een sodanige wijse, en een vroom, en gelovig gemoed uyt vele redenen so seker in sig gewaar werd, en kend, als hy weet, dat twe en drie vijv zijn, en dat het geheel groter is als sijn deel.

§. 31.

De Deugd is de enigste weg tot de gerusthyd des gemoeds.

1. OP datwe kort gaan; dit is de enigste weg tot de ge-rusthyd, dat imand *wijs zy*, en *de deugd* najage; dewelke so wel als het geloov en de godvrugtighyd een givte Gods, en niet, gelijk Godsgesant spreekt, *des willendens* of *des lopendens* is; wie dan dese deugd heeft en besit, die is van

ſelvs en ſonder enig pogen tot de geruſthyd gekomen, dewelke dieswegen ook door genige vlijt verkregen, of door genige reden, alſchoon miſſchien wel aangeraden, egter niet vaſt en ſeker overredet kan werden.

2. Gelijk hy, die ſot en boos is, ook te gelijk een godloſe en Godlochenaar zijnde, nog natuurlijk, nog overnatuurlijk (dus luſt het de Scholen met woorden te beuſelen) dat is, nog door kragten die hy heeft, nog door kragten die hy niet hebbende, ſig niet weet te geven, enige wijshyd voor ſig ſelvs verwerven kan.

3. Alſo zijn hier in van geen groter vermogen, of der Wijsgeren boeken en ſchrivten, of redeneringen met de levendige ſtemme, of ook ſelvs het leſen der Hailige Bladeren, of het horen der predikingen, of ook de uytgeſtorte gebeden, ſo deſe niet van God en te gelijk van ſijne kragtdadige, ſo onwe-

wederſtaanlijke, als ongewone wer-
kinge, uyt lautere genade, onder-
ſteunt, en die gewerkt en voord-
gebragt werde.

4. Voeg hier by, dat de reden-
kavelingen en de bewijsredenen,
dewelke de Wijsgeren met het blan-
ketſel van gelijkenisſen vernisſen,
en voor de geruſthyd des gemoeds
met aandrang afkondigen, wel
ſchoon en treffelijk ſchijnen, ſo
lang ſy door den mond der Reden-
rijkers, hoewel tot een ſtaaltje van de
Wijsgeerte, bygebragt werden;
maar ſo een regtſchapen Wijsgeer
deſelve wat van naby doorſnuffelt,
zal hy aanſtonds den reuk weg krij-
gen, dat ſe op een wijkende ſand-
grond van Selvslievde gebowt wer-
den, ſo vele vertrooſtingen, ver-
maningen, af- of ont-radingen, en
aan- of af-porringen, als 'r ook op
een geſtapelt zijn; waar door ſelvs
ſy min bekwaam zijn, de ruſte in
't gemoed in te boeſemen, om dat
het gene met het vergiv van Selvs-
lievde

lievde vergivtigt, en met het verguldsel der overreedkonst verguld is, noyt het gemoed gerust maken kan, aangesien de gerusthyd des gemoeds geen vrugt van de selvslievde, maar van de selvsverlochening is; waarom men deselve nog hopen, nog versamelen kan uyt de distelen en doornen van aanradingen en overreeddingen, die de Voorstanders der Selvslievde in de gemoederen harer toehoorderen tragten in te planten.

5. Dewelke ook onder de Kristenen hare navolgers vinden in die Leerraars, dewelke, eerse tot het hailigdom overstappen, sig met de lessen en het beleed der sulker Wijsgeren, zal ik seggen, opçieren, of ontçieren; waar na sy het hailige kleed dog van ygene woorden, als een mantel, uyt gescheurde en kwalijk gelaste lappē van Schriftspreuken te samen geflanst, sig om-slingeren, en also onder de huyk van een zedekundige Godgeleerdhyd niets anders

ders als den ſelvden deun dier Wijsgeren neurien.

§. 32.

Dat men niet ſo ſeer door overreeddingen van andere, als wel door de enige Deugd, de ruſte des gemoeds, als een loon der Deugd, behalen kan.

1. TEr deſer oorſaak dan behoorde men niet te iveren, om of ſig ſelvs of andere tot de ruſte des gemoeds aan te raden, en van de tegenſtrijdige gebreken te ontraden, dewijle dat alles tot de Selvslievde behoort; weshalven het leſen van de boeken der Zedenleerraars, die op deſen leeſt der Wijsgeren ſchoenen, wynig voordeel, maar den meeſten tijd meer ſchade aanbrengen: niet als of men over de deugd, de ſonde, de gebreken, en over de dwalingen niet redenkavelen mogt, want dat is van de hoogſte nuttighyd; maar men behoorde

hoorde ſig ſelvs niet aan te prikkelen, nog een ander aan te porren met alſins geſogte redenen, of liever overreeddingen, die op de Selvslievde ſteunen.

2. En dewijle byna alle Zeden-Vormers langs deſen weg henen draven; ſo behoevt men ſig niet te verwonderen, datſe den waan gehad hebben, als of het onmogelijk ware, ſijne hertstogten en drivten te overmeeſteren, voor die gene die dat door omwegen ondernemen: want men moet [a] hier eens en andermaal een vermaan doen, dat men

a *Men moet hier eens en andermaal een vermaan doen, dat men de geruſthyd des gemoeds niet moet opſoeken, enz.* Hier neemt onſen Schrijver de ruſte des gemoeds voor de zalighyd in dit leven, en bewijſt hier klaar en kragtig, dat men die, met na deſelve niet te ſoeken en te ſtaan, allerſekerſt verkrijgt: want wie weldoen, vroom en deugdſaam zijn wil, om de zalighyd en een geruſt gemoed te hebben en te genieten, en wie alſo op den loon des Deugds ſiet, die ſtelt ſig ſelvs tot *het ynde waarvoor* van dit ſijn weldoen, en hy is vroom en deugdſaam, op dat hy den loon,

men de geruſthyd des gemoeds niet moet opſoeken, en datſe ook niet anders, dan met haar niet te ſoeken,

ken,

oon, dat is, het genot en vermaak des Deugds voor ſig bekomen zow: wat is dat anders, als een verdienſte ſtellen in ſijn weldoen, en alſo God, die de zalighyd uyt genade ſchenkt, ſijne genade givte ontrekken? Of ſo ge al weldoed, op dat God u dien loon en genade givte ſchenke? dan dient ge God om uwes ſelvs wil, en ſtelt God, die weſentlijk *het laatſte ynde* van alles is, tot een middel, om uwe zalighyd te verkrijgen; 't welk nog arger is. Maar ſo wie uyt een volſtrekte nedrighyd een volle verlochening ſijns ſelvs, als een weſentlijken dienſtknegt ſijnen pligt betragtende, in alle ſijn doen de Goddelijke Wet wil gehoorſamen, die is door dat doen alleen deugdſaam en vroom, en heeft daar door reeds de zalighyd of een geruſt gemoed bekomen, ſonder toeleg te hebben, om dien loon voor ſig te verwerven, maar geniet dien, als *'s werksynde*, 't welk noodſaaklijk op het deugdwerk volgen moet, en daar van niet kan afgeſchyden werden: En op duſdanigen wijſe mag, ja moet een vrome op den loon des Deugds ſien, als *des werks-ynde*, het welke van God aan het gehoorſamen ſijner wet, of aan het weldoen ingeſchapen, en weſentlijk ygen daar aan geſtelt is. Nu dewijle een igelijk op het minſte onderſoek ſijns ſelvs, by de ondervinding genog gewaar wer-

den

ken, kan gevonden werden, gelic
dat onsen schranderen Geulings
sijne Zedenkonst uytvoerig en kla
bewijst.

3. Edo

den kan, dat hoe vasten voornemen, om
Goddelijke redenwet te gehoorsamen, hy oc
neemt en sig gestadig voorstelt, hy egter du
sendmalen des daags, ja ider ogenblik, d
in gebreken blijvt, en dat hy dienvolgen
als daar in dus gebrekig zijnde, sijne rus
des gemoeds, uyt sijne werken, als *'s werk*
ynde niet te gemoet sien of beschouwen kan
om dat sijne daden van de Goddelijke reder
wet afwijken, en boos en sondig zijn: maa
dat hem deselve van God door enig ande
middel uyt lautere genade geschonken moe
werden. Dewijle nu dit middel, dat is, d
verdienste van Jesus Kristus, hem van Go
in sijn H. Woord geopenbaard werd, s
neemt hy derhalven sijne vaste en sekere toe
vlugt tot dien Kristus, om te geloven da
die, so aan de gehoorsaamhyd der Goddelij-
ke wet door sijn leven, als aan de Godde-
lijke geregtighyd door sijne vloekdood vol-
daan heeft: vastelijk vertrouwende, dat God
die voldoening hem uyt enkele genade zal
toerekenen. In welk vertrouwen, op dat hem
de ruste des gemoeds of de zalighyd, so in
dit als het ewige leven, uyt een Goddelijke
genadegivte mogt toegeworpen werden, hy
wederom volstrekt nedrig en sig selvs verloc-
henende zijn moet, sonder enige bekomme-
ring

3. Edog die van den Hemel so veel gunst verworven heeft, dat hy, in 't letterblokken een wynig geoefent, sig daar na begeevt tot het nasporen der rede, en het doorgronden van den Godsdienst; die is reeds op den weg, langs den welken op Gods gelaide voordrennende, het onmogelijk wezen kan,

ing over sijn selven, en sonder dat geloov te willen oefenen, om daar door de zalighyd voor ig te bekomen: want dus stelt hy sig selvs, ls *het ynde-waarvoor* van sijn geloov, en hy loet wel, op dat het hem selvs ook wel zy; laar hy nogtans alleen geloven moest, om God, die dat wil en gebied, als Hy de geoorsaamhyd van Kristus, so in leven als lood, tot de enige voldoeninge, sijner geregtigyd stelt, daar door te gehoorsamen en sijnen Ville te doen, en om God, dus gehoorsamende, ook te verheerlijken, in de zalighyd, ls *'s werks-ynde des geloovs*, te beschouwen, lso God deselve aan het geloov gehegt en aar aan ygen gemaakt, en beloovt heeft, an een dusdanige gelovige uyt sijne enkele armhertige genade te zullen schenken en geen. Want noyt werd den goeden God meer erheerlijkt, dan wanneer men aan het schepel het minste, en aan Hem het meeste komt toe e schrijven: of dit nu dus geschied? oorde- een aandagtige en godvrugtige.

dat hy yndelijk niet tot enige, en ten laatsten niet tot de allerhoogst rufte des gemoeds kome te gera ken, door dien vlijt tot Wijshyd Deugd, en Godsdienst, en dus al door omwegen in handen van di rufte te vervallen, na welke hy nie regelregt gelopen had.

4. Men behoevt dan sijne over denkingen met so groten voorraad van redenen niet te overladen, om sig tegen den aanval van de Tog ten te wapenen, of als hun geweld te hevig is, dat te stillen en te ma tigen! Maar hier behoevt slegs alle vlijt aangewendet te werden, tot verkrijging van Wijshyds kennisse, en des Deugds, en van geloov der Godsdienst, op dat het gemoed langs dese gemaklijke trappen, selvs sonder daar op te denken, tot het Kasteel der gerusthyd opklimme, waar na het, sig daar binnen be- vindende, niet wynig verwondert staat, van aldaar gekomen te zijn, sonder met toeleg daarna toe te gaan.

5. Ja

5. Ja dit Slot der gerusthyd staat na by den Hemel, het welk den Gesant Gods met andere woorden verklaart; en de Hailige Schrijvers dat ook te kennen geven, alsse *van Enoch, dat hy met God wandelde*, spreken, of *van den omgang der Hailige in de Hemelen*, of, *dat de gelovige in den Hemel gestelt zijn, en hemelsche dingen bedenken*, en wat des meer is.

6. Want gelijkerwijse in de hemelen na dit leven niets anders, dan de hoogste Wijshyd van een zalige ziele, en desselvs opperste Deugd, volmaakte Hailighyd, Gerusthyd, en de grootste Vreugd die men bedenken kan, wezen zal: also zullen in dit leven de Deugd, Wijshyd, 't Geloov, Godzalighyd, Hope, Lievde, en de hoogste Vertrouwing van Zalighyd met een gerust gemoed, uyt sijns selvs verlochening, en het standvastig vertrouwen op God en Christus, nevens een verapting der wereld,

met al wat in en aan deselve is, do
geest op den eersten trap in het h-
melsche leven en in de gelukzali-
hyd doen staan, en voorderen.

7. Het welke so zijnde, is h
klaar te sien, wat weg men inslaa
moet, om tot de gerusthyd des g-
moeds te geraken; het welke ee
Wijs, vroom, godvrugtig, en g-
lovig mens niet kan voorsien: Ma
egter die vrugt, en dien prijs
loon van sijn vroom en deugdsaa
leven zullen, nog mogen hem
enigerlye wijse daar toe bewegen.

8. Maar so haast hy door Go
genade uyt de duysternisse van
Godversaking, tot het ligt van ee
wettige redenkaveling, en betoo
der waarhyd overgebragt is, zal h
bekennen, dat 'r een God, en d
Die, L. W. sijnen Heer, en
selvs sijnen wesentlijken dienaar i
hy mag dan door genige andere sp
ren tot de Deugd aangeset werden
dan alleen *door de Nedrighyd*, d
welke in het insien sijns selvs be
staat

ſtaat, en in het daar uytvolgende Aanſien van God, en desſelvs Heerſchappy, en ſijne ygene dienſtbaarhyd, en daar boven in het afſien en verlochenen ſijns ſelvs; waar uyt aanſtonds *de Neerſtighyd* ontſpruyt, waar door hy terſtond na de Reden hoort en op hare beveelen let, en het gene ſy belaſt door *Gehoorſaamhyd* nakomt en volvoert, en dat uyt *de Geregtighyd* nog meer nog min, weshalven hy alleen *Neerſtig*, *Gehoorſaam*, en *Regtvaardig* is, om dat hy *Nedrig* is; gelijk dat onſen Geulings wijd en breed leerraart in ſijne Zedenkonſt, die ook de enige ware Zedekunde is.

§. 33.

Enige hulpmiddelen tot bekoming der gerusthyd voorgesteld zijnde, werd getoont daar aan niets hinderlijker te zijn, als de Gierighyd, en de Begeerte tot Rijkdommen.

1. DIt moet men evenwel so niet opvatten, als of men sijne redeneringen tegen de Togten niet moest in het werk stellen, en hare aanvallen tegenstaan: want dat is niet alleen geoorlovt, maar ook so hoognodig, als het noodsaaklijk is, dat men sijn lichhaam, so mennigmaal dat in siekten vervalt, moet te hulpkomen.

2. En alswe van enigen Togt bestormt werden, konnen wy den selven gemeenlijk al so wynig aanstonds stillen, als op een bots enige koorts verdrijven.

3. Het is derhalven best de genesing in tijds aan te vangen, en terwijlen wy onsen geest het kleed

van Wijshyd en Deugd aandoen, is het ook niet alleen tijdig, en geoorlovt, maar van de rede ſelvs bevolen, datwe in den tijd van kalmte, als den [a] geeſt en 't gemoed beſadigt zijn, op het onweer, dat ons temet kan overvallen, bedagt moeten wezen: even gelijk doortrapte Staatkundige ſig in vredens tijd tegen een aanſtaanden oorlog voorſien.

4. En alhoewel ſelvs de allerbondigſte redenen, of niet vaardig, of nawlijks van enig vermogen zijn, wanneer een hevige Togtbuy het gemoed onſtuymig maakt, ſo ſchaad het evenwel noyt, ſig lang beraden te hebben over dingen, die men ſchielijk verrigten moet.

5. Dus brengt het meeſt geen

a Als den geeſt en 't gemoed beſadigt zijn. Hoe wy als dan op de aanſtaande ontroerniſſen bedagt zijn moeten, om alſo die genygthyd van uyt togt te werk te gaan, door goede redeneringen, ſo veel doenlijk is, voor te komen, eer deſelve werkſtellig werd. *Sie hier toe, onſe aanmerkingen op* §. 20. *lid* 4.

klyn gewigt by, om niet van enigen Togt overrompelt te werden, dat we dik en mennigmaal ſtandvaſtig willen en voornemen, noyt door enigen togt ontſet of ontroert te werden.

6. Datwe ook veelmalen overwegen, en ons ten vollen overtuygen, hoe ſot, onbetamelijk, en ſchadelijk het, ſo voor ons ſelvs, als voor andere, is, ſijne hertstogten in te volgen.

7. Waar toe het net ter ſpanſteek komt, dikwils aan te merken, wat andere al onderworpen zijn, en watſe doen, terwijlſe ontroert zijn, waar uyt wy gemeenlijk een volkomen onderrigt verkrijgen, wat kwaad in die ontroerniſſen ſteekt.

8. Een vroom man zal wel deſe hulpmiddelen niet geheel verwerpen; maar dewijl ſe ligt, en van klyn vermogen zijn; daarom ſiet hy de volkome Geneſing van *de Wijshyd* en van *de Deugd* te gemoet.

9. Want

9. Want als deſe dieper in 't gemoed ingedrongen zijn, en 't ſelve beginnen in te nemen, dan is'r niets gevoeglijker, als dat de dwaashyd en alle ondeugd meer en meer ontwortelt werde; dewelk uytgerukt, en alle voedſel haar onttrokken zijnde, ſo hebben die ontroerniſſen, dewelk nu getoont zijn van de ſothyd en de ſonde gekweekt te werden, niets meer, waar uyt ſy zowden konnen aanwaſſen en toenemen.

20. So dat wie wijs, en deugdſaam is, daar door ſelvs niet alleen dien trap van Wijshyd betreed, die den naam draagt van *niet ſot te zijn*, maar hy ontvlied door de deugd de meeſte gebreken.

11. Want voor eerſt gaat deſe niet ſiek aan *den Hovaard*, om dat hy nedrig is; ten anderen, is hy niet beſmet met het euvel van *Nijd*, of *Haat*, vermits hy menslievend zijnde, om die ſelvde nedrighyd, waar door hy niet opgeblaſen is,

een igelijk van ſijnen naaſten in gelijke waarde houd als ſijn ſelven, en hem gewillig betaalt, wat de rede ſegt, dat men aan hem verſchuld is.

12. Daar boven wil hy niet alleen, op het ſeggen van de rede, ſijnen levensloop vervolgen, maar een ſodanigen opſoeken, die tot onderhoud ſijns levens, of tot de koſt en klederen genog is, en dien aanhouden en daar mede vernoegt zijn, om dat de rede niets meerder ſegt.

13. En overſulks is hy ook regtvaardig, dewijle hy 't geen eens anderens is, nog begeert, nog tragt te ontvremden, waar door ſelvs die hebluſt in hem uytgebluſt werd, welkers gouden ſchitterglans ſo ſeer de ogen van der menſſen kinderen verblind, dat ſe in de wereld voor het grootſte vuur van twiſt en twedragt, vyandſchap, oorlog, haat, nijd, ſchrik en vreſe, en van hovaardy, ja van alle beroertens en ge-

gebreken, te houden en te agten is.

14. Wie derhalven, met sijn armmoedje te vreden, uyt nood leevt, en niets meer begeert, nog so vele schelmse listen en bose vonden bedenkt, die verdrijvd dien Geldgod en die Winstgodinne der wereld verre van sig, het welke voorwaar aan de gerusthyd des gemoeds geen klyn gewin toebrengt.

15. Want derselver kwaad saad, in der menssen herten gesayd, heeft daar seer diepe wortelen geschoten, en niet wynig onkruyd op doen wassen; het welke derhalven met sijne wortelen uytgetrokken zijnde, so heeft men de opscheuten der Hertstogten so seer niet meer te dugten.

16. Want wat werden 'r niet al togten en drivten uyt het besitten der rijkdommen, en uyt die grote geldwinsten geboren? De rijke, zijn de swarte swanen gelijk, so se niet van hoogmoed opswellen: hier

van

van daan houden ſe de arme en geringe in veragting, en menen ſchier van naiver en ſpijtige nijd te berſten, ſo andere rijker als ſy zijn; waarom ſy de rijkſte willende wezen, en aan de raap en ſchraapſugt overgegeven zijnde, alle liſten, en moeylijken arbyd aanwenden, en 'k weet niet wat al bedenken, om aan haren Geldgod op te offeren: komt haar een ongeluk of ramp over, ontnemen haar de dieven een goeden pluk, of hebbenſe imand geld op woeker gedaan, die daar na onvermogend werd; hoe klagen ſe! hoe droevig en bang ſien ſe! ja ſy werden 'r ſiek van.

17. En de opgehoopte rijkdommen geven ſo veel ſtoffe aan de welluſtige vermaken, als den oli aan het vuur om ligter laaye te branden: dieshalven ſiet men de meeſte rijkaards, braſſers, en ſlempers, ſuypers, hoereerders, overſpeelders, verkwiſters, en tot alle onregtvaardige kwade konſten overge-

gegeven te zijn.

18. Of ſo de gierighyd haar daar van wederhoud, geraken ſe op de pijnbank van vele andere kwaden; en nawlijks het vel over 't gebeente hebbende ſiet men ſe van honger en dorſt verſmagten, dewelke gehele goudmijnen niet zowden konnen verſadigen, om dat hare ſchraap-ſiekte van dag tot dag toeneemt en heviger werd.

19. Dewijle dan der geldſoekers en ſchrapers vele zijn, en enige liſtiger en gelukkiger als andere, ſo vervallen ſe in onderlingen haat, tot het berokkenen van twiſten, en tot het ſmeden van duyſende bedriegeryen: waar van daan de rijkaards ſo wynig en beſwaarlijk vroom en wijs zijn, als ſe, na het ſeggen van onſen geſegenden Hailand, *met moeite in het koninkrijke der Hemelen zullen ingaan.*

20. En dit des Schimpdigters *Juvenalis* legt haar aan 't herte,

O, Borgers! Borgers och! daar moet eerst
geld gesogt zijn,
Na 't goud, dan Zal de Deugd nog tijds
genog gevrogt zijn.

ja, om dat dat eerste het eerste blijvt, so moet de deugd agter de rijkdommen en schatten gestelt werden: waarom het geen wonder is, 't geen den Goddelijken Gesant segt, *dat die rijk willen werden in vele versoekingen vallen*, en noyt de ruste des gemoeds genieten, om dat in haren evenaar de wigtige mijnstoffe de deugdschale seer verre overhaalt.

§. 34.

De Deugd staat nog na gesag, nog na eer, welkers Begeerlijkhyd aan des gemoeds ruste grotelijks in den weg is.

1. GElijk hy, die met het sijne te vreden is, niet rijk werden wil, ten minsten niet door kwade konsten; also wil hy ook niet heers-

heersſen, het is hem genog ſig ſelvs na het beſtuur der rede te beſturen, willende alleen in het Rijke Gods een dienaar zijn, en niet na enig wereldS gebied of andere waardigheden ſtaan, om dat hy tot dienſtbaarhyd geboren zijnde, en ſig niet boven andere, maar haars gelijk agtende, tragt hy, om dat de rede ſulks belaſt, aller mensſen vrind en dienaar te zijn, als de gelegenthyd, om haar dienſt te bewijſen. voorkomt.

2. Hierom valt het hem niet ſwaar de Overighyd, en alle die in enige hooghyd ſtaan, te gehoorſamen; hier van daan houd hy de vrede, ſo veel hy kan, met vrinden en vyanden in waarde, overwegende, dat het een bevel van de rede is, ſelvs ſijne vyanden wel te willen en wel te doen; waarom hy in allen ernſt poogt de vrindſchap ongeſchend te bewaren, en de geſchondene te herſtellen.

3. Ja ſelvs gelijk hy na genige heer-

heerſchappy ſtaat, alſo dult hy di
gene ligtelijk, en ſonder nijd, haat
verontwaardiging, en ſonder na
iver; dewelke met ſeer grote driv
na de regering ſnakken; nog hy
neemt het kwalijk, als hy ſelvs op
't bevel der rede tot enig regeeram
aangeſet werd, dat ſijne medeyſſers
boven hem geſtelt werden, om dat
de rede hem het willen opgelegt
en God hem het volbrengen gewy-
gert heeft.

4. Ook als 'r al onwaardige ver-
heven werden, baart dat haar geen
kwelling, om dat ſe, wat ordening
God ook gelievt in te ſtellen, die
goedkeuren.

5. Maar indienſe ſelvs tot enige
hooghyd verheven werden, dan
kwijtenſe hen alleen van haren pligt,
en laten ſig, als Dienaren Gods,
in alle ſagtmoedighyd, geſpraak-
ſaamhyd, en nedrighyd boven an-
dere ſtellen, op datſe, als getrou-
we uytdelers van de mennigvuldi-
ge goederen Gods, vele ten nutte

zijn, en aan alle weldadighyd bewijsen mogten: Sekers, wat kan'r meer tot de ruste des gemoeds strekken, als een sodanige *Wijshyd en Deugd?*

6. Maar sy besitten nog andere voordelen, die geen klyn gewigt daar aan toebrengen: namelijk, dat sy, door hare neerstighyd aan de rede alleen gehoor gevende, en haar bevel verstaan hebbende, daar mede alleen vernoegt zijnde, sig het seggen van andere niet bekreunen; so dat se, nog na eer of lov omsiende, ook niet voor het kwalijk spreken der menssen, ja selvs niet voor schande bedugt zijn: en so mennigmaal sy de menssen haar horen veroordelen, stellense steeds dit seggen van der Hydenen Afgesant voor hunne ogen, *wat is het, dat mijn de menssen oordelen?* en elders; *wie zijt gy, die een anderen dienstknegt oordeeld? hy staat, en valt sijnen Heere.*

7. Ook sien se ligtelijk door de

wijshyd, hoe onregtmatig, en hoe sot de meeste oordelen van andere zijn? wat een idele saak de lov of veragting van het slegte en geringe volkje is? ja ligter dan een veer; als 't welke, 't zy waar of vals, genig gewigt geevt of neemt: so dat niet t'onregt gesegt werd, dat *de eer niet der gener is, dien se ontvangt, maar die se geevt.*

8. Nu dewijle de eersugt byna de enigste vonk is om de gramschap te ontsteken, so zal hy, die niet toelegt om geëert te werden, maar om ondertussen op 't voorschrivt van de rede niets anders te doen, als dat prijswaardig is, ligtelijk sijnen toorn in toom houden, al is 't dat hem geen eer bewesen, maar dat die hem, selvs met ongelijk, ontnomen wierd: want op wien zow hy vergrammen? die om dat hy niet toelegt om geëert te werden, ook geen ongelijk ontvangen kan.

§. 35.

De wijse Deugd is matig, niet wellustig, maar de reden altijd gebruykende verdraagtse kloeklijk, met onderdanige gehoorsaamhyd, alle kwaden, die God toesend.

1. MAar nog de Wijshyd, nog de Deugd blijven hier staan; sy klimmen altijd hoger; en waar in se gevonden werden, dien doen se niet alleen in sijnen staat vernoegt zijn, maar maken hem matig in kost en klederen, en kloekhertig in alle rampen.

2. Want een vroom Man wil eten, drinken, slapen, en met klederen en andersins de ongemakken des lugts afweren, om dat hy leven wil; en dit wil hy, om dat het de rede hem gelast.

3. En oversulks is in een Vrome, nog enige de allerminste onmatighyd, nog enige lust om vermaak op te soeken, als waar toe de

wellustige, uyt wellust en onmatighyd, komen te vervallen.

4. Hoe nu de Matighyd alle voedsel aan de Hertstogten beneemt, zal hier na gesegt werden.

5. Een vroom Man heeft derhalven niet nodig so vele hailsame lessen, vermaningen, en hulpmiddelen tegen de begeerlijkhyd der ogen, tegen de lievde, tegen het gasten en brassen, tegen het suypen en swelgen, nog tegen vele andere togten, als hebbende, so haast hy vast voorneemt niets anders, dan dat de rede beveelt, te doen, alle wellustighyd den schop gegeven.

6. Ja om dat de rede alleen het doelwit sijner daden is, so wil hy en moet hy nagt en dag alleen de rede gehoor geven; en gelijk de geldgierige in het by een schrapen van penningen en het ophopen van rijkdommen gestadig besig zijn, so agt hy alle sijnen schat en rijkdom *in de Wijshyd en Deugd* begra-

graven te leggen, dewelke hy met een gestadigen arbyd soekt op te delven, op dat hy door de weile der Wijshyd overvloedig bestroomt mogt werden, waarom hy aan de ledighyd noyt enige plaats vergunt, nog oyt sig overgeevt tot spel, vermaak, sang of maat-spel, of tot andere diesgelijke, waar mede de idele mensen kinderen sig alsins vermaken, gelijk de kinderen met haar poppegoed, prentjes, koten, knikkers, en wat des meer is.

7. In tegendeel so is een Vroom man waarlijk manhaftig, en altijd besig in het overdenken van God, sijne rede, en sijne ygene pligten, so dat hy die kinderlijkheden, die den verwijvden passen; en dienen konnen om niet te schrayen of bedroevt te zijn, geensins nodig heeft, dewijle hy alsins genog te doen vind.

8. Niet te min heeft hy 't gebruyk sijner Sinnen, en neemt het vermaak, dat die hem toebrengen,

aan, ſonder dat met geweld af te weren; verre is het egter van hem, ſig met opſet aan 't vermaak over te geven.

9. Daarom als hem dat miſt, en hem pijnen of ſiektens, of andere dingen, die den Sinnen onaangenaam zijn, voorkomen, of als hem armmoede, gevangenis, ballingſchap, enz. overvallen, dan ſet hy ſig kloeklijk in alle tegenſpoed met ſijne rede pal.

10. Gebied hem de rede hulpmiddelen te gebruyken, hy wygert dat niet; dog zijn de middelen niet by der hand, of doenſe hun gewone werk niet? hy kreunt ſig des niet, die voor ſig ſelvs niet bekommert is.

11. Want *armmoede* valt niet ſwaar, als aan die gene, die buyten de rede, uyt Selvslievde de rijkdommen, eer, en alle vermaak lievkooſt.

12. Of hoe zowden *gevangenis*, en *ballingſchap* het gemoed van een

kloek

kloek en vroom Man doen wankelen, die alleen alles wil, dat God wil?

13. Ja, die gans niet na eer tragt, hoe zow die de *oneer* vresen? als dewelke alleen vrese aanbrengen kan, aan die de eer en 't aansien der wereld vuriglijk najagen.

14. Indien dan de gevangenis of ballingschap aan een Vrome geen oneer toebrengen, wat zal hem daar in moeilijk vallen? heeft hem de rede gelast enige levenswijse op te volgen, sy heeft hem nog aan plaats, nog aan een klomp aarde vastgenagelt: als de rede dan die dingen aan een vroom man toesend, hoe zal hy sig daar over kwellen, wien dat na 't voorschrivt van de rede billijk en 't beste dunkt, 't welk hem overkomt?

15. Daar boven benemen de gevangenis en ballinschap nog het leven, nog de levensmiddelen; nu dese heeft een vroom Man alleen gesogt.

16. En begeven hem dese ook in de gevangenis en ballingschap? seker God begint hem uyt het leven te roepen; oversulks heeft een Vrome nog over gevangenis, nog over ballingschap, nog over hare ongemakken sig te bekommeren, maar is alleen uyt om te gehoorsamen Die hem roept: en nademaal alleen het lichhaam en geensins den geest geboeit en gekluystert werden kan, so is hy daar door selvs vry van geest, als die van alle selvslievde bevrijd is, alschoon het lichhaam in banden en boejens, en in een enge plaats besloten werd.

17. Ook is niet alleen, waar in wy geboren en opgevoed zijn, ons Vaderland, maar de gehele Wereld, waar in hy egter woont, die al enig deel desselvs verlaten moet; ook leeraart hier de godsdienst, dat het verblijv op de aarde, een ballingschap uyt den Hemel, en dat ons leven alhier een woestenye is, door dewelke wy een weg van enige

ge jaren lang afwandelen moeten, eer wy ballingen in ons hemels Vaderland wederkeren. Ja wie van ſijn ygen huys, en ſtad, en hantering opgehouden werd, die is, ten zy hy t'enemaal ſinneloos ware, in een gevangenis opgeſloten, al is 't in een andere en ruymer ſlag van gevangenis; want men behoort geen gevangenis na desſelvs ruymte of engte af te meten.

§. 36.

Die met Deugd geharnaſt is verſet ſig nog door vrees, *nog door* droevhyd.

1. TEn laatſten het ſchild, waar mede een Vromen van ſijne Wijshyd en Deugd aangegeſpt werd, is geen van de minſte ſijner wapenen, dewijle alle flitſen van *vrees* en *droevhyd* daar op verſplinteren.

2. Voorwaar hoe ware het mogelijk, dat imand kon bedroevt

werden, wien alles, wat hem overkomt, na ſijnen ſin is?

3. Want hoe kan hy bekommert of droevig zijn, die niet te verlieſen heeft? en van wien men met regt ſeggen kan, het geen *Juvenalis* daar van ſong:

Een Reyſiger die niets en heeft,
Op weg, ſelvs voor geen Rover beeft.

Sekers, een vroom Man is onbeladen, en heeft niets het ſijne, dan ſijnen God, ſijne Rede, en ſijne Verbinteniſſen.

4. Wat zal een diev den deſen ontnemen? wat een rover ontroven? of een andere guyt ontvreemden? ſijne goederen of rijkdommen? geenſins, om dat niet kan ontnomen werden het geen 'r niet is.

5. Zal een vyand of moordenaar hem 't leven benemen? een Vrome weet, dat God den Stigter en Heere van leven en dood is, en dat ſijne geboorte, leven, en dood aan Hem ſtaan: indien Hy dan door een

moorder of doodslager doet aanseggen, dat men het leven moet afleggen, een vroom Man zal aanstonds daar toe gereed staan.

6. Of zal een lasteraar een agterklapper onsen goeden naam kwetsen? niets minder; hy kan wel liegen, en een vals gerugt van ons verbraiden, ja ons een kwaden naam doen hebben: maar wat dan? wy zijn nog, diewe waren, al is't dat vele, verkeerde gedagten van ons voeden; dog dat is haars selvs misslag, en raakt ons niet, de sodanige sien dan toe, hoe sy van ons oordelen.

7. Laatstelijk hoe zal een vroom Man ietwes *vresen*, dewijle hy niets so seer begeert, als na't voorschrivt van de rede te horen en te doen.

8. Nu hebben we allerlye slag van kwaden doorlopen, om so te tonen, dat'r in die alle genig is, het welk een vroom Man, so lang hy wijs, en met het borstwapen sijner Pligten bedekt is, den minsten

ſten kwaden ſlag of ſtoot kan to
brengen, en hem of met *toorn*,
met *nijd*, *hovaard*, *droevhyd*, *b*
geerlijkhyd, *vreſe*, *ſchroom*, *haat*
ſchaamte, ontroeren, of op enig
andere wijſe bewegen kan, al is he
dat hy in armmoede, in rovers
moorders, vyanden, oneer, ſmaa
en veragting, in gevangeniſſe; i
ballingſchap, ja in de dood, of in een
vreede martelarye komt te vallen.

9. Hy heeft ſig ſelvs verlochent
geevt de rede alleen gehoor, ver
krijgt wijshyd, en voldoet aan ſijne pligten; in alles wat daar buyten is, is hy onkundig, niet niewsgierig, onwetend, blind, doov, en ſtokſtijv tegen al het gene, dat de boſe onthutſelt, ontroert, en overſtelpt: ja hy niets willende, dan 't geen de rede gebied te begeren, neemt alles, wat hem overkomt en overkomen kan, ten goeden.

10. Gelijk hy gene rijkdommen door kwade konſten te ſamen
ſchraapt,

ſchraapt, alſo ſchopt hy die niet met voeten, als God hem deſelve ſchenkt, maar gebruyktſe, en verheft'r ſig niet op, nog verbruyktſe onmatig, hy deelt mildelijk, ſonder nogtans kwiſtig te zijn, en verlieſt die weder al ſo blydelijk, als hy ſe ontvangen heeft.

11. Hy ſtaat niet na heerſchappy, maar werd hy tot de regering geroepen, hy handhaavt die met ſagtmoedighyd, beleevdhyd, en met geregtighyd; en gelijk hy 's volks toejuyging niet bejaagt, ſo kreunt hy ſig ook hares oordeels niet, oordelende ſelvs onderwijlen alles door de Wijshyd.

12. En aldus verkrijgt hy door *Neerſtighyd*, *Gehoorſaamhyd*, *Regtvaardighyd*, en *Nedrighyd* deſe Wijshyd en voorſigtighyd, gelijk dit in de Zedenkonſt van Geulings te ſien is; en ontvangt alſo overvloedige vrugten ſijnes arbyds, als *de ruſte des gemoeds*, *de vrede des gewetens*, en *een onuyt-*

ſpre-

ſprekelijke vreugde, uyt de Deugd; en daar boven uyt de Godsdienſt en 'tgeloov *een levendige hope der ewige zalighyd*, met *een vaſt en ſeker vertrouwen*, en *een onophoudelijke volſtandighyd.*

§. 37.

De laatſte hulpmiddelen voor een geruſt gemoed, die men tot agt brengen kan.

1. ONder de uyterſte hulp- en genees-middelen, zal het eerſte en grootſte zijn, *te iveren na alle waarhyd*, en dat wel *in een Wijsgeerte*, en beſonderlijk *in de Zede- en Geeſt-kunde.*

2. Het twede hier aan, *Den iver tot de Kriſtelijke Godsdienſt, na den regel* niet der Godgeleerden, maar *van 't Goddelijke Woord ſelvs*, ſo ons dat beſchreven is, het welke men nagt en dag behandelen moet.

3. Maar alhoewel de werken der God-

Godgeleerde Schrijveren niet t'enemaal te veragten zijn, ſo moet men egter ſpaarſaam de Schrivten, ſelvs der Geleerdſte, gebruyken, en altijd ſijnen loop nemen tot de klare Letterbronnen der Hailige Bladeren, inſonderhyd die gene, die 't Grieks en Hebreews verſtaan, om in de ſpringbronne ſelvs de bronne te naderen.

4. Waaromme de agtelooshyd, niet alleen der gener, die tot Herders en Leeraars over Gods volk geſtelt zijn, maar van een ider Kriſten mens, op 't hoogſte te beſchuldigen is, waar door ſy verwaarloſen de Hebreewſe en Griekſe tale aan te leren, daar ſe ondertuſſen haren koſtelijken tijd aan het letterblokken van ſo vele onnutte en idele dingen niet ontſien te verſnipperen.

5. Daar boven is het niet genog die Hailige talen, gelijk ſe dien naam dragen, te kennen, en een ware Wijsgeerte en Godsdienſt ſo

ſlegs doorlopen te hebben, datmen het grootſte gedeelte daar van in ſijn geheugen heeft, of ſo als 't in de boeken geſchreven is, weet; maar daar werd wel grotelijks toe veryſt, dat men door een geſtadige ſcherpe en aandagtige overdenking, gedurende alle den tijd onſes levens, en alſo met veel moeite, en een onophoudelijken arbyd *een Wijshyd* verkrijgen mag, beſtaande in een klare en onderſchydene bevatting, ſo der beginſelen, als van ontallijke daar uyt uytbottende en aaneengeſchakelde beſluyten, redenkavelingen, bewijſen, en betogen tot een volle overtuyging, en een vaſte en ſekere overreding, dewelke men ook niet ſelden herhalen en herdenken moet.

6. Ja men moet die tot het gebruyk onſes levens, tot onſen handel en wandel, en niet alleen tot de beſonderheden van dien, maar ook tot de allerklynſte klynigheden der beſonderſte beſonderheden desſelvs,

ſelvs, der mate als een ider mogelijk is, overbrengen en toepaſſen.

7. En dat wel in onſe enighyd, verre van alle aanſchouwers, in de eenſaamſte eenſaamhyd, ſelvs buyten alle voorwerpen der ſinnen, met de ogen onſes verſtands, in de diepſte aandagt, ſterogende op de blote reden te veſtigen, en wen ſ''r afgetrokken werden, een en andermaal weder daar na toe te drayen en te keren.

8. Alwaar ook niet ſelden ernſtige tot God uytgeſtorte *gebeden* kragtig ten nutte komen: maar gebeden, die alleen in den geeſt en de gedagten aangewend werden, ſonder enige beweging der leden, ſelvs niet met buyging der knien, of het vringen en vauwen der handen, nog hikken en ſnikken, of ſugten tot ſchraien toe; welke een ſlag van gebeden der ſwakken en der min gevorderde is, of ook wel van bygelovige, ſo ſy menen dat God ſo wel door de werkinge des

lichhaams, als des geestes gebeden moet werden: En het is 'r so verre van daan dat hevige gebeden, die door de werking van 's lichhaams beweging aangedreven werden, Gode behaaglijker zowden zijn, dat in tegendeel niets meer den aandagt hindert, dan alle beweging des lichhaams, welken hinder des te groter, hoe de beweging wildwyiger, en als met opset gemaakter is.

9. Daarboven moet men, behalven het lesen, en desselvs ernstig overwegen, de *levendige Leermeesters* nog versuymen nog veragten, so men ie vinden kan, die vroom, *goed*, of ons als bygeval van den Hemel gesonden, zijn, waar in wy temet een wonderlijke en verbasende voorsienighyd Gods ontmoeten; het welke dien groten Gesant ons selvs heeft willen leerraren, als hy vermaande, dat we *den tijd*, dat is, de voorkomende gelegenthyd, *voor ons zowden uyt-*

ko-

kopen; en herbergsaam zijn zowden, om dat het dikmaals gebeurt, dat *ons onwetens* van God *afgesondene voorkomen*.

10. Maar terwijlen wy dus een iver ter Waarhyd voordsetten, behoren wy, waar we ter wereld leven, om te sien, voor eerst, of daar enige vergaderinge der leden van Gods Kerk is, om ons als een lid daar by te voegen, dewijle ook de Schrivt ons leerraart, dat de Kerk in de wereld een stut en steun der waarhyd zijn en blijven zal.

11. Hierom moeten we, ten twede, de Geesten beproeven, of ze uyt God zijn: ook is het somwijlen niet ondienstig een valse Kerk, en valse Broederen te beschouwen.

12. Maar ten derde, moeten we zo wel die gene, die van de Kerk, als die daar buyten zijn, leeren kennen, daar uyt de beste verkiesen, en met haar omgang howden; en in tegendeel de kwade enigsins mij-

den, dog niet ganslijk vermijden.

13. So om datwe verpligt zijn tot hare bekering te arbyden, als ook om dat in den omgang selvs, met kwade, ja de slimste mensſen, dikwijls, hoewel enige vrome verkeerdelijk anders daar van oordelen, dit der Scholen plaats heeft, dat *Somtijds de dwalingen ſelvs, en de ſonden van andere, ons*, door Gods toedoen, *wijſer maken*, en beter en voorſigtiger doen zijn: Ook werd in de hail- en god-loſe en in de Godlochenaars ſelvs een voorſigtighyd der ewe gevonden, waar van een godzalige niet geheel onkundig wezen moet; ja den gemenen omgang met de boſe, is des te minder te vermijden, om dat de kennisſe veler konſten, wetenſchappen, of gedenkwaardige geſchiedenisſen, daar van te halen is; en al zijn de goede en kwade inwendig ſeer ongelijk, ſo verſchillen ſy egter veeltijds uyterlijk ſeer wynig: ja de meeſte wereldlingen, hoe boos

ook

ook van gemoed, zullen veeltijds niet te min de vrome en godzalige in het uyterlijke veel overtreffen, ſo dat vele ruwe en onbeſchaavde houteklaasſen, anderſins vroom en godvrugtig, veeltijds de uyterlijke pligten van beleevdhyd, borgerlijkhyd, en beſchaidenhyd, uyt hare ſprake, gebaarden, kledinge, manieren en zeden nodig hebben te leeren.

14. Laatſtelijk, om dat de Rede belaſt enig levens beroep aan te vangen, en ſomtijds het ſelve ook te veranderen, ſo is'r in desſelvs verkieſing en verwisſeling niet wynig gelegen, om tot Wijshyd, Deugd, en een geruſt gemoed te geraken: dewijle dan een ider het letterblokken niet gebeuren mag, ſo zal dat evenwel het beſte beroep zijn, het welke de meeſte ledighyd geevt, en het lichhaam van ſlaavagtigen arbyd vry laat.

15. Ja de meeſte, ſo ſe ſig niet aan haar geld-, eer-, en ſtaat-ſugt

overgaven, en indienſe na 't gebod van rede en Godsdienſt, met de koſt en kleding vernoegt, en ſo ſeer niet op hare vermaken geſet waren, zowden niet ſo veel tijds in een luye ledighyd, in gaſten en braſſen, dronke drinken, jokken, idelklappen, en in 't ſpelen met de kaart, dobbelſtenen, als anders verſlijten, ja doorbrengen en verſpillen; en nademaal 'r niets koſtelijker als den tijd en ledighyd is, ook tijds genog, ja overvloedig van hare hanteringen en beſighe-den konnen afknotten, om in den iver ter waarhyd bet te vorderen, ſo ſe maar wilden.

16. Dan zowden ſe na 't vermaan der rede en 't bevel der godsdienſt te werk gaan, vroom, nugteren, en vyanden van ſulke gebreken zijn, die met de Deugd geenſins beſtaan konnen, en die den Geſant Gods *werken van 't vlees* noemt en ſegt, dat *ſe alſins kenlijk zijn.*

17. Sy zowden voorwaar in die ma-

matighyd een groot hulpmiddel voor een ſekere andere ingetogenhyd gevonden hebben, dewelke, ſo haaſt 'r een regelmaat en wijſe op de bewegingen en doeningen onſer leden geſtelt werd, aanſtonds in 't gemoed opborrelt.

18. Ja een igelijk behoorde te geloven, dat 'r niets nodiger voor de ruſt des gemoeds, en niets betamelijker voor een wijs, voorſigtig, en Kriſtens mens, als die nugterhyd is, dewelke in het matigen van ſpijſe en drank, als anders, en in de onthouding van ſo vele ongeoorlovde vermaken, waar in de wereldſe mensſen, als vuyle miſtverkens, ſig geſtadig omwentelen; van waar den Geſant degelovige vermaande, *datſe ſig niet na de tegenwoordige ewe ſchikken of voegen zowden.*

19. Het is ook niet om uyt te ſpreken, hoe veel deſe nugterhyd, alsſe niet verbroken werd, kan toebrengen, niet alleen tot het leven

en de gesondhyd, maar besonderlijk, op dat'r in een gesond lichhaam een gesonde ziele wone.

20. Want uyt die gemeensame en onophoudelijke onmatighyd, en brandende begeerte, en genieting of gebruyk van vermaken, rijkdommen, en eren, werd niet alleen te weeg gebragt, dat de meeste menssen dwaas van geest, maar daar boven in opsigt van het lichhaam dom en bot zijn, geen vernuft, geen verstand, en byna geen oordeel hebbende, maar als domme beesten, in het slijk harer wellusten omwentelende, en gelijk *Augustijn* segt, *met het kleed des Duyvels ombangen werdende*, wegens ontallijke gebreken van 't gemoed, en seer vele siektens des lichhaams, genige gerusthyd des gemoeds genieten, en van de beroerte harer hertstogten bevryd zijn konnen, dan alleen voor enige wynige tussen tijden.

21. Het welke onder anderen de

de bewegende oorſaak tot dit gevoelen geweeſt is, als of de overwinninge van de Hertstogten en gebreken, die ſo algemeen in ſwang gaan en den baas ſpelen, gans en geheel onmogelijk ware: Maar dat dit gevoelen vals, en waarom het vals is, agtenwe reeds klaar genog beweſen, en daar toe genig bewijs meer nodig te hebben.

22. Alleen blijvt 'r over, datwe God moeten bidden, dat het Hem gelieve meer *Iveraars* tot *Wijshyd* en *Deugd* te verwekken, en daar henen te gelaiden, dat ſe ſo in woorden als werken van de geruſthyd hares gemoeds openbare belijdeniſſe doen, en alſo betonen, en voordbrengen mogen uytſtekende klare bewijsſtukken, tot volle overtuyging en beſchaamtmaking der ſulker Wijsgeren, die van een ander gevoelen zijn: En nademaal de Wereld door redenen en betoog niet overreeddet of overtuygt kan werden, datſe dan in voorbeelden

bewaarheed mag ſien, in dit leven niet onmogelijk te zijn, dat het gemoed of den geeſt van die hertstogten, waar door het mensdom ſo elendig en hevig geſlingert werd, Overwinnaar en Meeſter werden, en met de ladders van Wijshyd en Deugd die vaſte veſting van een noyt te verbrekene of te vergane Gemoedsruſte, beklimmen en innemen kan.

23. En dewijle wy, door Gods genade, en tot lov en prijs van die genade, *en gevoelen*, *en* met een dankbaar herte *erkennen*, *en* met waarhyd *belijden*, tot *die Gemoedsruſte* opgebeurt te zijn, ſo is onſe grootſte begeerte en herten wens, dat'r veel meer andere met'r tijd daar toe opgelaid mogen werden. En by aldien deſe onſen raad en geneesmiddelen, die we hier gegeven hebben, het allerminſte daar in, door Godes hulpe, zullen konnen toebrengen, zal het ons ook deſes onderneems nimmer berouwen.

24. Maar aangesien het menseselijk is misslagen te begaan, insonderhyd in een so grote, wigtige, en werkelijke saak, waar in wy ook misschien de eerste het ys gebroken hebben, so bidden we God wederom, dat Hy *en ons*, *en andere*, verweerdige de misslagen, en den weg ter waarhyd te ontdekken: weshalven wy hopen, so lang we leven, ons noyt den moed en onverschrokken iver te zullen ontbreken, om de waarhyd meer en meer voor ons te ontdekken, en alle vooroordelen en dwalingen, so veel doenlijk is, af te leggen; derhalven vermanen wy een igelijk, dat niemand sig ligtelijk hier, door ons, late tot dwalinge vervoeren, in enig vooroordeel steken, en enige aanstoot of ergernisse geven.

Den alleen Wijsen en Zaligen God,
die sonder Hertstogten leevt,
zy alle Lov en Heerlijkhyd,
tot in alle ewighyd. Amen.
't Zy so.

CATALOGUS
Van de
BOEKEN
Die Gedrukt en te bekomen zijn,
By *Dirk Goris.*

A.

ARmature Chrestienne, comprenant les Prieres & Actions de Grace de *Jean Haberman.* Les Meditations sur le sujet de la S. Cene de *Charles Drelincourt.* Et l'Abbregé de la Doctrine Chrestienne de *Jaques Borstius.* 24.

Aalstius (*Johannes* en *P. Steenwinkel*) Zedige Aanmerkingen waar in de Gronden en de daar op gebouwde redeneringen van den wijtberoemden Heer, Dr. *Balth: Bekker*, nopende den aart en werkingen der Geesten aan Gods woord en de reden getoetst worden.

Aalstius (*Joh.*) Bespiegeling der Redenleer. 8.

B.

BLyenberg (*Willem van*) Wederlegging van de Ethica of zede-kunst van *Benedictus de Spinosa.* 4.

Bynæus (*Anton.*) Gekruyste Christus. 4. vierde druk.

Bynæus de Calceis Hebræorum edit. secunda priori altero tanto auctior. 4.

Bruyn (*Florentius de*) Overeenstemming der Euangelien van Luce Voor-reden tot Johannes eerste Pascha. 8.

Beyer

Beyer (*Guilleaum*) La vraye Inſtruction des trois Langues, la Françoiſe, l'Angloiſe & la Flamande. 8.

Buytendijk (*Goſuin*) Verborgentheyd der Jeſuiten. 8.

Beverwijk (*Joh. van*) Steen-ſtuk.

Brouwer (*Hubert*) Zedige Gedagten over Gods Beeld in den Menſch. 8.

C.

CLelie, Roomſche Hiſtorie door *Scudery*. 12. 5 Deelen met kopere platen.

D.

DAniels ſeventig weken. 12.

E.

EXamen des endroits de l'Accompliſſement des Propheties de *M. J.* qui concernent la ſupputation des temps, &c. 8.

G.

GEulings (*Arnold.*) Annotata Precurrentia ad *Renati Carteſii* Principia Philoſophiæ. 4.

—— Ejuſdam Annotata Majora in eadem Principia. 4.

—— Geeſt en Wereld-kunde. 8.

—— Zeden-kunſt, vermeerdert met een Kortbondig Vertoog over de Spreuke, Wie eene alle Deugden heeft: nog een Verhandeling van des Ziels en Lichhaams Lydingen, door *Kornelis Bontekoe*. 8.

Giffen (*David Flud van*) Gods Algenoegſaamheyd, of Intreed-Predicatie binnen Dordregt.

—— De

H.

I.

L.

N.

Nepos

Nepos (Cornelius) Levens der Uytnemenste Krijgs-Oversten soo Grieken als andere, vertaalt door *Hoogstrate*. 12.

De Rustelose Rustdag tot Rust gebragt, door een zedig en naakt Vertoog van de Regelen der Post-acten des Nationalen Synodus gehouden tot Dordregt in den Jare 1619. 8. door *M.D.F.I.G.R.*

R.

Resolutien en Verbaal van d'Heer *Cornelis de Witt*, Ruart van den Lande van Putten, gedurende d'expeditie op 's Lands Vloot in den Jare 1667. 4.

Roomschen Uylen-spiegel, met platen.

S.

Staphorstius (*Caspar.*) Belijdenis Predicatie. 8.

Soermans (*Martinus*) Kerklijk Register van de Plaatsen en namen der Predikanten, van alle de Classen gehoorende onder de Synodus van Zuyd-Holland, van 't begin der Reformatie tot op desen tijd toe. 8.

C. *Salustius*, Roomsche Historie van de t'Samensweringe van Catilina, vertaalt door *F. V. Hoogstrate*. 12.

T.

Til (*Salom. van*) Het Euangelium Matthæi geopent en betoogt, derden Druk. 4.

—— Inleyding tot de Prophetische Schriften. 4.

—— Salems Vrede in liefde, trouw en waarheyd behartigt. 4.

—— Digt- Sang- en Speel-konst, soo der Ouden als bysonder der Hebreen.

—— Over de Psalmen. 4.

—— Twee-

—— Tweede Deel. 4.
—— Het Voorhof der Heydenen voor alle Ongeloovigen geopent. 4.
—— Vervolg op 't Voorhof der Heydenen. 4.

W.

WIskonstige betooging van de verdunning en verdikking der Lugt, uyt de gronden van *R. Des-Cartes*. 4.

Wittichii (Christoph.) Annotationes ad *Renati Des-Cartes* Meditationes. 4.

